آذری

دستور زبان آذربایجانی

ویژه نامه

فصلنامهٔ (بین المللی) ترکی- فارسی ، فرهنگی ، اجتماعی ، ادبی و هنری شماره ۱۶و۱۷ سال چهارم و پنجم تابستان و پاییز ۱۳۸۶

بهزاد بهزادی نین

گوستر لیشی ایله

کوچورن لر :

فریدون محمدی

کاوه فضلی خلف

دوزه لیش آپارانلاری :

مصطفی رزاقی

اکبر صالحی

دوزوجو :

کاوس نصیری

یوخلایانجی :

دوکتور فیروز رفاهی

اون سوز :

حسن ریاضی (ایلدیریم)

Yay & Payız 2007

آذری

شماره ۱۷-۱۶ تابستان و پاییز ۱۳۸۶

فصلنامه‌ی (بین‌المللی) به زبان ترکی و فارسی
مجله‌ی فرهنگی- اجتماعی- ادبی- هنری
شماره‌ی ثبت: ۱۱٤/۳۸۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: بهزاد بهزادی
مدیر داخلی: حشمت حافظی
مدیر اجرایی: حسن ریاضی (ایلدئیرئیم)

ویراستار: اکبر صالحی (قاداش)
حروف‌نگار: کاوس نصیری
با همکاری هنری: لاچین اسماعیلی- وقار فرشباف

چاپخانه: چاپ رامین، تهران- خیابان جمهوری، بعد از چهارراه سی‌تیر، کوی نوبهار، پلاک ۱۰ تلفن: ٦٦۷۰۸۵۸۱
بهای این شماره ٦۰۰۰۰ ریال، حساب بانکی: بانک ملت،شعبه‌ی سرو سعادت‌آباد،کد شعبه ٦۵۸۱۱ شماره‌ی حساب جاری جام:٤۷۵۷۳۱٤۸ بنام بهزاد بهزادی

نشانی : تهران، سعادت آباد، میدان کاج، چهارراه شهرداری، ساختمان اداری- تجاری سرو، طبقه ۷، واحد ۲، دفتر وکالت بهزاد بهزادی. کدپستی: ۱۹۹۷۸۵۵۳٤
تلفن: ۱۱۰۹٤۹۰۰ فاکس: ۱۱۳۵۱۱٦۷
پست الکترونیکی : Azari_Eldili@yahoo.com

مجله در حک و اصلاح مقالات وارده آزاد است.

آذربایجانجا دیل قورولوشو

بهـــزاد بهـــزادی نین

گؤستریشی ایله

کؤچـــــؤرن‌لـــر:

فریدون محمدی

کاوه فضلی خلف

دؤزه‌لیش آپارانلار:

مصطفی رزاقی

اکبر صالحی

دؤزؤجـــــــؤ:

کاوس نصیری

یـــؤخـــلایـــیجی:

دؤکتور فیروز رفاهی

اؤن ســـــــؤز:

حسن ریاضی(ایلدیریم)

بسم الله الرحمن الرحیم

من سئوئیرم آذربایجان ائلینی،
اؤیره‌نیرم اونون شیرین دیلینی.
بو دیل اجدادئمئین حیات سسی‌دیر،
اؤدلار یوردوموزون اود نفسی‌دیر!

یحیا کریموؤ

فهرست

گیریش وٚ گؤستریش ۲۱

اؤن سؤز ۲۹

آذربایجان دیلی، آنادیلیم ۲۹

بیرینجی کیتاب

سس‌لر وٚ حرف‌لر ۴۱

صائیت‌لر وٚ صامیت‌لر ۴۳
صائیت‌لر ۴۴
هئجا ۴۵
سؤزلرین سطیردن- سطره کئچیریلمه‌سی ۴۷
قائیئن وٚ اینجه صائیت‌لر ۴۸
سؤزلرده بعضی صائیت‌لرین یازیلیشئ وٚ دئییلیشی ۴۹
صامیـــت‌لر ۵۰
قوشاصامیـــت‌لی سؤزلر ۵۱
سؤزلرده بعضی صامیت‌لرین یازیلیشئ وٚ دئـییلیشی ۵۳
د ــ ت صامیت‌لری ۵۴
ز ــ س صامیت‌لری ۵۶
ب ــ پ صامیت‌لری ۵۷
ج ــ صامیتی ۵۸

ق ــ غ صامیت‌لری ۵۸
ک ــ صامیتی ۶۰
گ ــ صامیتی ۶۳
ن ــ م صامیت‌لری ۶۴

الیفبا ۶۶

وئورغو ۶۷
قؤهوم سؤزلر ۶۸
اشیائین آدینئ بیلدیرن سؤزلر ۶۹
تکی وئ جمعی بیلدیرن سؤزلر ۷۱
اشیائین نتجه‌لیئی‌نی بیلدیرن سؤزلر ۷۳
اشیائین حرکتی‌نی بیلدیرن سؤزلر ۷۶

جــــؤمــــلــه ۸۰

جؤمله‌نین آخیرینداکی نؤقطه،سوآل وئ نیدا ایشاره‌سی‌نین قؤیولماسئ ۸۱
جؤمله‌ده سؤزلر آراسیندا علاقه ۸۳

ایکینجی کیتاب

سس‌لر وئ حرف‌لر ۸۶

دؤداق‌لانان وئ دؤداق‌لانمایان صایئیت‌لر ۸۶
آهنگ قانونو ۸۷
کار وئ جینگیلتی‌لی صایئیت‌لر ۸۹

سؤز ۹۴

سؤزؤن ترکیبی: کؤک وئ شکیلچی ۹۴

نیطق نه‌دیر؟ ۱۰۲

نیطق حیصّه‌لری ۱۰۳

ایسیم ۱۰۶

خوّصوصی ایسیم‌لر ۱۰۸
ایسم‌ین ــ جوّمله‌ده دییشیلمه‌سی ۱۰۹

صیفت ۱۱۸

فئعل ۱۲۳

فئعلین زامانا گؤره دییشمه‌سی ۱۲۴
مصدر ۱۳۰

جوّمله ۱۳۴

جوّمله‌ده سؤزلرین علاقه‌سی ۱۳۶

سؤز بیرلشمه‌سی ۱۳۷

جوّمله‌نین باش عوّضوٚلری مؤبتدا وٚ خبر ۱۳۹
جوّمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عوّضوٚلری ۱۴۱

اوّچوّنجوّ کیتاب

صرف ۱۴۴

(سؤز قورولوشو) ۱۴۴

عوّمومی وٚ خوّصوصی ایسیم‌لر ۱۴۴
ایسمین حال‌لانماسیٚ ۱۴۶
آدلیق حال ۱۴۸
ییئه‌لیک حال ۱۴۹

یؤنلؤک حال ۱۴۹
تأثیرلیک حال ۱۵۰
یئرلیک حال ۱۵۱
چئخیش‌لیق حال ۱۵۲
تک و جمع ایسیم‌لرین حال‌لانماسئ ۱۵۳
سؤنو «ق» و «ک» صامیتی ایله بیتن ایسیم‌لرین حال‌لانماسئ ۱۵۴

صیفت ۱۵۷

صیفت حاققیندا عؤمومی معلومات ۱۵۷
صیفت دؤزه‌لدن شکیلچی‌لر ۱۵۸
صیفت‌لرین اؤلینده ان، چؤخ، داها سؤزلری‌نین ایشله‌دیلمه‌سی ۱۶۳

عؤض‌لیک ۱۶۴

عؤض‌لیک حاققیندا عؤمومی معلومات ۱۶۴
شخص عؤض‌لیک‌لری ۱۶۵
شخص عؤض‌لیک‌لری‌نین حال‌لانماسئ ۱۶۷
ایشاره عؤض‌لیک‌لری ۱۶۷

فئعل ۱۷۰

مصدر حاققیندا عؤمومی معلومات ۱۷۰
دؤزه‌لتمه فئعل‌لر ۱۷۲
فئعلین زامان‌لارئ ایندیکی زامان ۱۷۵
فئعل‌لرین ایندیکی زاماندا شخصه گؤره دییشمه‌سی ۱۷۸
فئعلین کئچمیش زامانئ ۱۷۸
فئعلین گله‌جک زامانئ ۱۸۳

جؤمله ۱۸۹

مقصده گؤره جؤمله‌نین نؤولری ۱۸۹

جؤمله عؤضؤلری ۱۹۱
جؤمله‌نین باش عؤضؤلری **مؤبتدا ؤ خبر** ۱۹۱
جؤمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عؤضؤلری ۱۹۴
جؤمله‌نین همجینس عؤضؤلری ۱۹۷
مؤختصر ؤ گئنیش جؤمله‌لر ۲۰۰
ساده ؤ مؤرکّب جؤمله‌لر ۲۰۱
دانیشیق (دیئالؤق) ۲۰۲

دؤردؤنجؤ گیتاب

سس قورولوشو ۲۰۴

دانیشیق سس‌لری ؤ اؤنلارین عمله گلمه‌سی ۲۰۴
صائیت ؤ صامیت سس‌لر ۲۰۶
صائیت سس‌لرین نؤؤلری ۲۰۸
صائیت سس‌لرین قارشیلاشدیریلماسی ۲۰۹
صامیت سس‌لرین نؤؤلری ۲۱۱
آهنگ قانونو ۲۱۳
الیفبا ۲۱۴
[ک] سسی‌نین یازیدا ایفاده‌سی ۲۱۶
عربی ــ آذربایجانی الیفبا ایله یازیلیش‌دا، قؤشا صامیت‌لر آشاغیداکی شکیل‌ده یازیلیر: ۲۱۷
قؤشا صامیت‌لی سؤزلرین یازیلیشی ؤ تلفّؤظؤ ۲۱۸
سؤنو «ق» ؤ «ک» ایله بیتن چؤخ هئجالی سؤزلرین یازیلیشی ؤ تلفّؤظؤ ۲۲۰
هئجا ۲۲۲
وورغو ۲۲۳
سس قورولوشو تحلیلی ۲۲۵
تحلیلین آپاریلما قایداسی ۲۲۵

سؤزلر ۲۲۶

سؤز ؤ اؤنون لؤغوی معناسی ۲۲۶

سؤزوّن حقیقی وَ مجازی معناسیٔ ۲۲۸
تک معنالیٔ وَ چوخ معنالیٔ سؤزلر ۲۲۹
بنزهر سؤزلر ۲۳۱
یاخئین معنالیٔ سؤزلر ۲۳۲
عکس معنالیٔ سؤزلر ۲۳۴
عوّموم ایشلک سؤزلر وَ عوّموم ایشلک اولمایان سؤزلر ۲۳۴
اصل آذربایجان سؤزلری وَ آلئینما سؤزلر ۲۳۶
یئنی سؤزلر (نئولوگیزم‌لر) کؤهنه‌لمیش سؤزلر (آرخائیزم‌لر) ۲۳۸
ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری ۲۳۹

سؤزوّن ترکیبی وَ سؤز یارادیجی‌لیغیٔ ۲۴۲

سؤزوّن معنالیٔ حیصّه‌لری ۲۴۲
شکیلچی‌لرین نؤوٰلری ۲۴۳
شکیلچی‌لرین یازیلیشیٔ ۲۴۴
ساده وَ دوزه‌لتمه سؤزلر ۲۴۷
عئینی کؤکلوّ سؤزلر ۲۴۹
ایکی وَ داها آرتیق سؤز دوزه‌لدیجی شکیلچی‌سی اولان دوزه‌لتمه سؤزلر ۲۵۰
موّرکّب سؤزلرین عمله گلمه‌سی وَ اونلارین یازیلیشیٔ ۲۵۲
ساده وَ موّرکّب آدلار ۲۵۴
موّرکّب آدلارین یازیلیشیٔ ۲۵۵
سؤزلوّک‌دن ایستیفاده قایدالاریٔ ۲۵۶
سؤزوّن ترکیبینه گؤره تحلیلی ۲۵۶

بئشینجی کیتاب

سؤز قورولوشو ۲۵۸

(صرف) ۲۵۸
نیطق حیصّه‌لری ۲۵۸

اساس نیطق حیصّه‌لری:..... ۲۶۰

ایسمین جوّمله‌ده روّلو..... ۲۶۱
ایسمین معنا نؤوّلری..... ۲۶۲
ایسمین قورولوشجا نؤوّلری ۲۶۳
موّرکّب ایسیم‌لر وٚ موّرکّب آدلار..... ۲۶۵
عوّمومی وٚ خوّصوصی ایسیم‌لر..... ۲۶۶
خوّصوصی ایسیم‌لر..... ۲۶۷
ایسیم‌لرین کمیّته گؤره دییشمه‌سی ۲۶۷
خوّصوصی ایسیم‌لرین جمع‌لنمه‌سی..... ۲۶۸
تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر..... ۲۶۹
جمع ایسیم‌لر وٚ تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر ۲۷۰
ایسیم‌لرین منسوبیّته گؤره دییشمه‌سی..... ۲۷۰
منسوبیّت شکیلچی‌لرینی گؤسترن جدوّل..... ۲۷۱
ایسیم‌لرین حاللانماسیٚ..... ۲۷۲
ایسمین حاللاریٚنیٚن شکیلچی‌لری..... ۲۷۲
ایسمین حاللاریٚنیٚن سوآل‌لاریٚ ۲۷۳

ایسمین حاللاریـنیـٚن دیل قورولوشوجا معنا خوّصوصیّت‌لری..... ۲۷۴

ایسمین آدلیٚق حالیٚ ۲۷۴
ایسمین ییّه‌لیک حالیٚ..... ۲۷۴
ییّه‌لیک حالیٚن ایکی شکلی..... ۲۷۵
ایسمین یؤنلوّک حالیٚ..... ۲۷۶
ایسمین تأثیرلیک حالیٚ..... ۲۷۸
تأثیرلیک حالیٚن ایکی شکلی..... ۲۷۹
ایسمین یئرلیک حالیٚ..... ۲۸۱
ایسمین چیٚخیٚش‌لیٚق حالیٚ..... ۲۸۳
ایسیم بحثی اوّزره صرفی تحلیل قایداسیٚ..... ۲۸۴
صیفت..... ۲۸۵

صیفتین جۆمله‌ده رۆلو ۲۸۵
صیفتین معنا نۆۋلری ۲۸۷
صیفتین قورولوشجا نۆۋلری ۲۸۷
دۆزەلتمه صیفت‌لر ۋ اۆنلاریڭ عمله گلمه ۋۆل‌لاریڭ ۲۸۸
ایسیم‌لردن دۆزەلن صیفت‌لر ۲۸۸
فئعل‌لردن دۆزەلن صیفت‌لر ۲۸۹
مۆرکّب صیفت‌لرین عمله گلمه ۋۆللاریڭ ۋ دۆزگۆن یازیلیشیڭ ۲۹۰
صیفتین مۆقایسه درجه‌لری ۲۹۱
صیفت بحثی اۆزره سۆز قورولوشو اۆزره تحلیل ۲۹۴

سایڭ ۲۹۵

سایڭلاریڭن جۆمله‌ده رۆلو ۲۹۵
سایڭیڭن قورولوشجا نۆۋلری ۲۹۷
سایڭلاریڭن معنا نۆۋلری ۲۹۸
مۆعیّن میقدار سایڭلاریڭنیڭن «سایڭ بیلدیرن» سۆزلر ایله ایش‌لنمه‌سی ۳۰۰
قئیر ــ ی مۆعیّن میقدار سایڭلاریڭ ۳۰۱
میقدار سایڭلاریڭندان سۆنرا ایش‌لنن ایسیم‌لرین جمع‌لنه بیلیب ــ بیلمه‌مه‌سی ۳۰۱
سیڭرا سایڭلاریڭ ۳۰۲
سایڭ بحثی اۆزره سۆز قورولوشوجا (صرفی) تحلیل ۳۰۴

عۆض‌لیک ۳۰۶

عۆض ائتدیک‌لری نیطق حیصّه‌لرینه گۆره عۆض‌لیک‌لرین نۆۋلری ۳۰۷
عۆض‌لیئین جۆمله‌ده رۆلو ۳۰۷
عۆض‌لیئین قورولوشجا نۆۋلری ۳۰۸
عۆض‌لیئین دیل قورولوشوجا معنا نۆۋلری ۳۰۸
شخص عۆض‌لیک‌لری ۳۰۹
ایشاره عۆض‌لیک‌لری ۳۱۰
قئیر ــ ی مۆعیّن‌لیک عۆض‌لیک‌لری ۳۱۱

سوآل عوض‌لیک‌لری ۳۱۲
تعیین عوض‌لیک‌لری ۳۱۴
عوض‌لیک‌لرین حاللانماسئ ۳۱۵
شخص عوض‌لیک‌لری‌نین حاللانماسئ ۳۱۶
قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری‌نین حاللانماسئ ۳۱۶
ایسمی عوض ائدن سوآل عوض‌لیک‌لری‌نین حاللانماسئ ۳۱۷
«عوض‌لیک» بحثی اؤزره سؤز قورولوشوجا (صرفی) تحلیل ۳۱۷
متن آنلاییشئ ۳۱۹
نیطق‌ده اؤسلوب آنلاییشئ ۳۲۰
آرایئش ۳۲۲
یازیشلئ و شیفاهی نیطق. دیل و نیطق آنلاییشئ ۳۲۲

فئعل ۳۲۳

فئعلین جؤمله‌ده رؤلو ۳۲۳
فئعلین قورولوشجا نؤوعلری ۳۲۴
ساده فئعل‌لر ۳۲۴
دؤزه‌لتمه فئعل‌لر ۳۲۵
مؤرکّب فئعل‌لر ۳۲۶
عکس معنالئ سؤزلر و بدیعی اؤسلوبدا تضاد ۳۲۶
تصدیق و اینکار فئعل‌لر ۳۲۶
تأثیرلی و تأثیرسیز فئعل‌لر ۳۲۹
تأثیرلی فئعل‌لرین تأثیرسیز فئعل‌لره، تأثیرسیز فئعل‌لرین تأثیرلی فئعل‌لره چئوریله بیلمه‌سی .. ۳۳۰
فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوعلری ۳۳۱
فئعلین معلوم نؤوعو ۳۳۲
فئعلین مجهول نؤوعو ۳۳۳
فئعلین قایئتدیش نؤوعو ۳۳۴
فئعلین قارشیلیق نؤوعو ۳۳۵
فئعلین ایجبار نؤوعو ۳۳۶
فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوعلری‌نین جؤمله‌نین قورولوشونا تأثیری ۳۳۷

حرکتین مؤشترک ایجراسئینئ گؤسترن فئعل شکلی..... ۳۳۸
فئعلین شخص‌سیز شکلی ۳۳۸
فئعلین تصریف‌لنن و تصریف‌لنمه‌ین شکیل‌لری ۳۳۹
فئعلین شخص و کمیته گؤره دییشمه‌سی ۳۴۰
شخص سؤنلوق‌لارئ ۳۴۰
فئعلین زامان‌لارئ..... ۳۴۱
فئعلین ایندیکی زامانئ..... ۳۴۱
فئعلین کئچمیش زامانئ..... ۳۴۲
شؤهودی کئچمیش زامان ۳۴۲
نقلی کئچمیش زامان ۳۴۳
فئعلین گله‌جک زامانئ ۳۴۵
قطعی گله‌جک زامان..... ۳۴۵
قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زامان..... ۳۴۶
فئعلین شکیل‌لری..... ۳۴۸
فئعلین امر شکلی ۳۴۸
فئعلین امر شکلی‌نین بیچیم جهتیندن دیل قورولوشوجا دؤرد خؤصوصییتی وار.. ۳۴۹
فئعلین خبر شکلی..... ۳۵۱
فئعلین خبر شکلی‌نین زامان‌لار و شخص‌لر اؤزره دییشمه‌سینی گؤسترن جدوئل.. ۳۵۲
فئعلین واجیب شکلی..... ۳۵۳
فئعلین لازیم شکلی ۳۵۳
فئعلین آرزو شکلی..... ۳۵۴
فئعلین شرط شکلی..... ۳۵۵
فئعل شکیل‌لری‌نین قورولوشونو گؤسترن جدوئل ۳۵۶
فئعل شکیلچی‌لری اؤزره دیل قورولوشوجا تحلیل قایداسئ..... ۳۵۷
ایسه اداتئ‌نیشن ایختیصار فؤرماسئ‌نین (ـ سا، ـ سه) فئعل شکیلچی‌لری ایله ایش‌لنمه‌سی..... ۳۵۷
فئعلین تصریف‌لنمه‌ین شکیل‌لری ۳۵۸
مصدر..... ۳۵۹
مصدرین ایکی‌لی خؤصوصییتی ۳۵۹
فئعلی صیفت..... ۳۶۱

فئعلی صیفتین ایکیلی خوّصوصییتی ۳۶۱
فئعلی صیفت شکیلچی‌لری ۳۶۳
فئعلی صیفت وْ فئعل‌دن دوّزه‌لن صیفت ۳۶۴
فئعلی باغلاما ۳۶۴
فئعلی باغلامانیشن ایکیلی خوّصوصییتی ۳۶۶
فئعلین تصریف‌لنمه‌ین فوّرمالاری اوّزره دیل قورولوشوجا تحلیل قایداسی ۳۶۷
ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری ۳۶۸
فئعل بحثی اوّزره صرفی تحلیل ۳۷۱

ظرف ۳۷۳

ظرفین قورولوشجا نؤوْلری ۳۷۳
ظرفین معنا نؤوْلری ۳۷۵
طرز ـ ی حرکت ظرف‌لری ۳۷۵
زامان ظرف‌لری ۳۷۶
یئر ظرف‌لری ۳۷۶
کمییت ظرف‌لری ۳۷۶
ظرفین صرفی جهتدن دییشه بیلیب ـ بیلمه‌مه‌سی مسله‌سی ۳۷۷
باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییّد سؤزلرین ظرف یئرینده ایش‌لنمه‌سی ۳۷۸
ظرفین معناسیئندا نیسبی‌لیک ۳۷۹
ظرفه عاییّد صرفی تحلیل قایداسی ۳۸۰
کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری ۳۸۱
کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لری‌نین نؤوْلری ۳۸۲

قوْشما ۳۸۳

قوْشمالاریشن ایسمین حاللاری ایله ایش‌لنمه‌سی ۳۸۴
قوْشمالاریشن یازیلیشی ۳۸۴
قوْشمالاریشن دیل قورولوشوجا معنالاری ۳۸۵

باغلاییجی ۳۸۷

باغلاییئجئ وٓ قوٓشما ۳۸۷
ایله سؤزوٓ قوٓشما وٓ باغلاییئجئ کیمی ۳۸۸
باغلاییئجئلاریئن یآزیئلیئشئ ۳۸۹
دیل قورولوشو وٓظیفه‌سینه گؤره باغلاییئجئلاریئن نؤوٓلری ۳۹۰
تابئع‌سیزلیک باغلاییئجئلارئ ۳۹۰
تابئع‌لی‌لیک باغلاییئجئلارئ ۳۹۱
باغلاییئجئلاریئن دیل قورولوشوجا معنا نؤوٓلری ۳۹۲
تابئع‌سیزلیک باغلاییئجئلارئنیئن معنالاریئنا گؤره آشاغیئداکئ نؤوٓلری وار: ۳۹۲
تابئع‌لی‌لیک باغلاییئجئلارئنیئن معنالاریئنا گؤره آشاغیئداکئ نؤوٓلری وار ۳۹۳

ادات ۳۹۵

باغلاییئجئ وٓ ادات ۳۹۶
ادات‌لاریئن دیل قورولوشوجا معنا نؤوٓلری ۳۹۸
ادات‌لاریئن یآزیئلیئشئ ۴۰۱

قئیدلر (مؤدال سؤزلر، آرا سؤزلر) ۴۰۳

قئیدلرین یآزیئلیئشئ وٓ جوٓمله‌ده یئری ۴۰۳
قئیدلرین نحوی (جوٓمله قورولوشوجا) وٓظیفه‌لری ۴۰۴
اساس نیطق حیصّه‌لری وٓ قئیدلر ۴۰۵
قئیدلرین دیل قورولوشوجا معنا نؤوٓلری ۴۰۶

نیدا ۴۰۷

نیدالار آشاغیئداکئ معنالارئ ایفاده ائده بیلر ۴۰۸
نیدانیئن جوٓمله‌ده یئری وٓ یآزیئلیئشئ ۴۰۸

آلتینجئ کیتاب

جوٓمله قورولوشو ۴۱۰

(سینتاکسیس، نحو) ۴۱۰

سؤز بیرلشمه‌لری ۴۱۰
سؤز بیرلشمه‌لری‌نین قورولوشو ۴۱۱
سؤز بیرلشمه‌سی وٓ سؤز ۴۱۲
سؤز بیرلشمه‌سی وٓ جؤمله ۴۱۳
سؤز بیرلشمه‌سینده اساس وٓ آسیئلیٔ طرف‌لر ۴۱۴
سؤز بیرلشمه‌لری‌نین نؤوٴلری ۴۱۵
ایسمی بیرلشمه‌لر ۴۱۵
تعیئینی سؤز بیرلشمه‌لری ۴۱۶
تعیئینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین جؤمله‌ده روٴلو ۴۲۳
قئیر ــ ی تعیئینی ایسمی بیرلشمه‌لر ۴۲۴
فئعلی بیرلشمه‌لر ۴۲۵
فئعلی بیرلشمه‌لرین نؤوٴلری ۴۲۶
فئعلی ترکیب‌لر ۴۲۸
نحوی علاقه‌لر ۴۳۰
نحوی علاقه‌لرین نؤوٴلری ۴۳۰

جؤمله ۴۴۱

جؤمله حاققیئندا عؤمومی معلومات ۴۴۱
جؤمله‌نین مقصد وٓ سس آهنگی‌نه گؤره نؤوٴلری ۴۴۴
نقلی جؤمله ۴۴۴
سوآل جؤمله‌سی ۴۴۵
امر جؤمله‌لری ۴۴۸
نیدا جؤمله‌سی ۴۴۹
جؤمله‌نین قورولوشجا نؤوٴلری ۴۵۰
جؤمله‌لرین ترکیبی ۴۵۱

جؤمله عؤضوٴلری ۴۵۲

جؤمله‌نین بئش عؤضوؤ وار: ۴۵۲
جؤمله‌نین باش عؤضوئلری ۴۵۳
مؤبتدا ۴۵۳
خبر ۴۵۵
فئعلی و ایسمی خبرلر ۴۵۹
ایسمی خبرلرین ایفاده واسیطه‌لری ۴۵۹
فئعلی خبرلرین ایفاده واسیطه‌لری ۴۶۰
جؤمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلری ۴۶۲
تامام‌لیئق ۴۶۳
واسیطه‌سیز و واسیطه‌لی تامام‌لیئق‌لار ۴۶۴
واسیطه‌سیز تامام‌لیئق ۴۶۵
مؤعیّن و قئیئر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار ۴۶۶
واسیطه‌لی تامام‌لیئق ۴۶۸
واسیطه‌لی تامام‌لیئق‌لاریئن ایفاده شکیل‌لری و سوآل‌لاری ۴۶۹
تعیئین ۴۷۰
تعیئین‌لرین ایفاده واسیطه‌لری ۴۷۲
ظرف‌لیک ۴۷۴
ظرف‌لیئین معنا نؤوئلری ۴۷۵
طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری ٤٧٥
طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری‌نین ایفاده واسیطه‌لری ۴۷۶
یئر ظرف‌لیک‌لری ۴۷۷
زامان ظرف‌لیک‌لری ۴۸۱
زامان ظرف‌لیک‌لری‌نین ایفاده واسیطه‌لری ۴۸۳
کمیئت ظرف‌لیک‌لری ۴۸۴
سبب ظرف‌لیک‌لری ۴۸۵
مقصد ظرف‌لیک‌لری ۴۸۶
جؤمله عؤضوئلری‌نین قورولوشجا نؤوئلری ۴۸۸
جؤمله عؤضوئلری اؤزره نحوی تحلیل ۴۹۲
جؤمله عؤضوئلری‌نین علاوه‌سی ۴۹۸

جؤمله عؤضؤلرى‌نين سيڑاسى ۵۰۱
جؤمله عؤضؤلرى‌نين سيڑاسى‌نين پؤزولماسى ۵۰۴
منطيقى وؤرغو ۵۰۵
جؤمله‌نين همجينس عؤضؤلرى ۵۰۷
همجينس عؤضؤلرده شكيلچى‌لرين وؤ كؤمكچى واسيطه‌لرين ايختيصارى ۵۱۰
همجينس عؤضؤلرده عؤمومى‌لشديريجى سؤزلر ۵۱۱
همجينس عؤضؤ جؤمله‌لر ۵۱۲
ديل قورولوشو جهتيندن جؤمله عؤضؤلرى ايله علاقه‌دار اؤلمايان سؤزلر ۵۱۳
خيطاب ۵۱۵
آرا سؤزلر ۵۲۰
آرا سؤزلرين معنا نؤوؤلرى ۵۲۲
علاوه جؤمله‌لر وؤ علاوه سؤزلر ۵۲۴
ساده جؤمله‌لر ۵۲۵
ساده جؤمله‌نين شخصه گؤره نؤوؤلرى ۵۲۵
شخصلى جؤمله‌لر ۵۲۶
مؤعيّن شخصلى جؤمله‌لر ۵۲۶
قئيّر ــ ى مؤعيّن شخصلى جؤمله‌لر ۵۳۰
عؤمومى شخصلى جؤمله‌لر ۵۳۳
شخص‌سيز جؤمله‌لر ۵۳۶
آدليشق جؤمله ۵۳۸
«سؤز ــ جؤمله» ۵۳۹
مؤختصر وؤ گئنيش جؤمله‌لر ۵۴۱
مؤختصر جؤمله‌لرين ايكى نؤوؤ وار ۵۴۲
مؤركّب جؤمله‌لر ۵۴۴

مؤركّب جؤمله‌لرين نؤوؤلرى ۵۴۵

تابئع‌سيز مؤركّب جؤمله‌لر ۵۴۷
تابئع‌سيز مؤركّب جؤمله‌لرده معنا علاقه‌لرى ۵۵۰

تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لر ۵۵۴
باش وْ بوداق جؤمله‌لر ۵۵۵
بوداق جؤمله‌لری‌نین نؤوْلری ۵۵۷
مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی‌نین سوآل‌لارئ ۵۵۹
۱- خبر بوداق جؤمله‌سی ۵۶۰
۱- خبر بوداق جؤمله‌سی‌نین سوآل‌لارئ ۵۶۲
۳ ــ تامام‌لیئق بوداق جؤمله‌سی ۵۶۲
تامام‌لیئق بوداق جؤمله‌سی‌نین نؤوْلری ۵۶۴
٤ ــ تعیئین بوداق جؤمله‌سی ۵۶۵
٥ ــ ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری ۵۶۷
ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری‌نین نؤوْلری ۵۶۸
٦ ــ شرط بوداق جؤمله‌سی ۵۷۵
۷ ــ قارشئ‌لیئق ــ گؤذشت بوداق جؤمله‌سی ۵۷۷
مؤرکّب جؤمله‌لرین دیل قورولوشوجا تحلیل قایدالارئ ۵۷۹
بوداق جؤمله‌لرله فئعلی ترکیب‌لرین یاخیئن معنالئ‌لیئغئ ۵۸۰
واسیطه‌سیز وْ واسیطه‌لی نیطق ۵۸۳

سؤزلؤک (۱) ۵۸۵

سؤزلؤک (۲) ۵۸۷

گیریش وٚ گؤستریش

بهزاد بهزادی

دیل‌چیلیک ساحه‌سینده سؤزلوٚک‌لر، دیل قورولوشو، یئرلی سؤزلر، یازیلئ متن‌لر، فولکلوٚر، شئعر وٚ نثر وٚ س. باره‌سینده، دیرلی ایش‌لر گؤرولموٚشدوٚر. بو ایش‌لر، یئترلی اولماسادا، اولدوقجا اوٚنملی‌دیر

آذربایجان خالقئ‌نئین میللی ایستک‌لری، اساسی قانون اصل‌لرینده تصدیق اولونموش حاق‌لارئ، تامامیله حیاتا کئچیریلمه‌میشدیر. مکتب‌لرده، دانیشکده‌لرده آنا دیلی تدریس اولمور وٚ درسلیک‌لر یوٚخدور وٚ... . اوٚیرنجی‌لر آغیر چتین‌لیک‌لر چکیرلر. آنجاق یوٚرولمادان اوغورلو آددئیم‌لارلا ایرلی‌له‌ییرلر.

آذربایجان دیلی‌نین وٚورغونلارئ، آنا دیلی‌نین اوٚزل‌لیک‌لرینی اوٚیرنمه‌یه ماراق‌لا چالیشان یازیچئ‌لار وٚ شاعیرلر وٚ... دیل قورولوشو قایدالارئنئ علمی اساس‌لار اوٚزره منیمسه‌مه‌یه چالیشئیرلار. البتّه، بو ساحه‌ده چالیشماق ان واجیب ایش‌لردن‌دیر.

دیل قورولوشو موٚضوسوندا نئچه کیتاب یازیلیب کی، اوٚیرنجی‌لره یاردیم ائده بیلرلر. بو کیتاب‌لارئ آیریئ- آیریئ دیرلندیرمک لازئم‌دیر. لاکین قیساجا دئمک اولار کی، بو کیتاب‌لار اوٚیرنجی‌لره یوٚل گؤستریجی اولاراق، اونلارئ دیل قورولوشو قایدارلارئ ایله تانیش ائتمک‌ده موٚعیّن روٚل اوٚینامیش‌لار. بونونلا بئله، بو کیتاب‌لارئن بعضی‌سینده آشاغیدا گتیریلن اسکیک‌لیک، چاتیشمازلیق وٚ یا یانلیش‌لیق‌لار دا آز- چوٚخ گؤرونوٚر:

- یازیچی، فارسی/ عربی دیل قورولوشو قایدالارینی آذربایجان دیلینه تطبیق ائتمک‌له، دیلیمیزین اؤزل‌لیک‌لرینی گؤزدن قاچیرمیشدیر.
- فارسی دیلینده ایشله‌نن فارسی/ عربی دئییم‌لری ایشله‌درک اؤنلارین آذربایجانجا قارشی‌لیغی اؤلدوغو حالدا، آذربایجانجا دئییم‌لری وئرمه‌میشلر.
- دیل قورولوشو باشلیجا اؤلاراق، ادبی دیل قایدالارینی اساس گؤتؤرملی‌دیر. بونا باخمایاراق، بئله‌لری وارديئر کی، ادبی دیل و شیفاهی دیل باشقالیق‌لارینی آیئرد ائتمه‌دن، هر ایکی‌سینی اساس گؤتؤروب قارئشئیق میثال‌لار وئرمیش‌لر.
- تؤرکیئه تؤرکجه‌سی دیل قورولوشو قایدالاری‌نین، بیر و یا نئچه‌سینی، یانلیش اؤلاراق آذربایجان تؤرکجه‌سی دیل قورولوشو قایدالاری یئرینه گتیرمیشلر و یا تؤرکیئه تؤرکجه‌سیندن، ایفاده‌لر و میثال‌لار وئرمیشلر.
- آذربایجان جؤمهوری‌سی قاینا‌ق‌لارئندان یارارلانیب گتیریلمیش متن‌لرده و کؤچؤرمه‌لرده، بیزه تانیش اؤلمایان، اوروپا دیل‌لریندن آلینما سؤز و دئییم‌لرین، اؤلدوغو کیمی بو تایدا یایئیلماسی ایش‌ده آرتیق انگل تؤره‌تمیشلر.
- دیل قورولوشو باره‌سینده یازیلان درسلیک‌لر، دیل قورولوشو قایدالارینی ساده دیلده، آیدین‌جاسینا آچیق‌لاماق، عؤموم ایشلک اؤرنک‌لر وئرمکله، اؤنلارین اؤینادیق‌لاری رؤل و اؤزل معنالارینی اؤیرنجی‌یه چاتدیرمالی‌دیر. بو کیتابلارین بعضی‌سینده بو مسله کؤلگه‌ده بوراخیلیب‌دیر. مثلن شکیل‌چیلر رؤلو دیلمیزده اؤلدوقجا اهمیئت‌لی‌دیر و دیلیمیزین ان قابارئیق اؤزل‌لیک‌لریندن‌دیر. یؤزلرله شکیل‌چینی سیرالایئیب یازماق، اؤخوجونو یؤرور و شاشیردیر.

فعل مبحثی‌نین، دیلیمزده اؤزونه مخصوص، اؤنملی یئری وار. عؤموم اؤچؤن یازیلان کیتابلاردا، دیلیمیزده فعلین نئجه‌لیئی‌نی، رؤلونو و صرف اؤلدوغو اساس‌لارینی اؤیره‌تمک یئرینه، اوزون- اوزادی فعل‌لرین شکیل، زامان و شخصه

گؤره صرفینی دؤردلؤک شکیل‌چیلرله وئرمک، اؤخوجونو گیجل‌لندیریب، چیی‌ژرندیره‌جک وؤ س.

بیز، آدلاریئ بو کیتابین قابیغیندا چکیلن، «آذری» درگی‌سینین امکداشلاریئ سؤزلشدیک کی، بو گؤنکؤ شرائیطی نظره آلاراق، دیل قورولوشو مؤوضوسونو اؤیره‌نمک گرکلی ایش‌لردن‌دیر وؤ بونا گؤره ساده دیل‌ده یازیلمیش، دؤزگؤن قایدالاریئ وئرمک یؤلو ایله دیل قورولوشو قایدالاریئنی منیمسه‌مک ایسته‌ین اؤیرنجی‌لر اؤچؤن بیر درسلیک حاضیرلایاق. بیزجه بو درسلیک ائله اؤلمالیدیر کی، هر اؤیرنجی اؤز یانیندا اؤنلاریئ اؤخویوب اؤیره‌نه بیلسین.

بو آماجیئ یئرینه یئتیرمک اوغروندا، الببر ایش گؤرمکله برابر ایش بؤلگؤسؤ آپاریلدیئ.

باشلیجا اؤلاراق آشاغیداکیئ ایکی مسله‌نی آچیقلاماق لازیم ایدی:

۱- قایناق

۲- شرائیطیمیزه گؤره اویغونلاشدیرما

۱- قایناق

آذربایجان جؤمهوری‌سینده، ایبتیدایی وؤ اؤرتا مکتب‌لر اؤچؤن حاضیرلانمیش «آذربایجان دیلی» درسلیک‌لری قایناق اؤلاراق گؤتؤرؤلدؤ.

«آذربایجان دیلی» درسلیک‌لری آدلیم دیلچی وؤ مؤعللیم‌لرین امکداشلیغیئ ایله یازیلمیش وؤ ایل‌لرله سیناق‌دان کئچمیش اثرلردیر.

«آذربایجان دیلی» درسلیک‌لری‌نین یازارلاریئنین آدلاریئنی گتیرمکله مینّت‌دارلیغیمیزیئ بیلدیره‌رک، بو درسلیک‌لرین یؤکسک اثعتیباریئنی گؤسترمک ایسته‌ییریک.

۲- نجی صینیف- یحیا کریموو.

۳- جوّ صینیف- یحیا کریموو، نیظامی‌خودی‌یئوو.

٤- جوّ صینیف- آ.ن. رحیموو، ن.م. خودی‌یئوو، م.س. حسنوو.

٥-جی صینیف- عزیز افندی‌زاده، نیظامی‌خودی‌یئوو، انور عاباسوو، حسن عسگروو.

٦-۷- جی صینیف- یوسیف ستئیدوو ، فاییق شاهبازی، قنیره امیرجانوا.

۸-۹ - جو صینیف- ی. م ستئیدوو، ف.آ اسدوا.

۲- اویغون‌لاشدیرما گؤستریش‌لری

«آذربایجان دیلی» درسلیک‌لری قایناق کیمی گؤتورولدو، لاکین، بیر باشا عربی/ آذری الیفباسی ایله کؤچورولمه‌دی. بو تایداکی، شرایطی نظره آلاراق آشاغیدا گتیریلن دییشیک‌لیک‌لر وئریلدی:

۲-۱- کیتابین حجمی مؤتناسیب اولماق اوچون ۱۰ و ۱۱-نجی صینیف درس‌لیئی گله‌جکده آیری کؤچورولمه‌سی قرارا آلیندی.

قایناق‌دا وئریلن تکراری چالیشمالار، سؤزغولار و تاپشیریق‌لاردان بیر حیصّه‌سی قیسادیلیب کؤچورولموشدور، بیر حیصّه‌سی کؤچورمه‌ده بوراخیلمیشدیر.

البتّه، قایدالارین تعریف‌لنمه‌سی و آچیق‌لانماسی قیسادیلمادان کؤچورولموشدور.

قایناق کیتابلارین اساس اوستونلوک‌لریندن اولان چالیشمالار، سؤزغولار، تاپشیریق‌لار، تحلیل‌لر، دیل قورولوشو قایدالاریئی سؤزلر و جوّمله‌لره تطبیق ائتمک اوچون، اؤرنک‌لر لازیمی قده‌ر کؤچورولموشدور.

۲-۲- «آذربایجان دیلی»-نده، اوروپا دیل‌لریندن آلینان دئییم‌لر ایش‌لنمیشدیر. بئله سؤزلرین **اؤخوجولاریمیزا** تانیش اولمادیغینا گؤره بیز اونلاری اولدوغو کیمی

کؤچؤرمه‌دیک، اؤنلارئن فارسجا (عربجه) قارشئ‌لئق‌لارئنئ گتیردیک و بیر نئچه دئییم آذربایجان کؤکلؤ سؤزلردن ایرلی سؤردؤک. مثلن:

اؤموٴنیم (متشابه) ییرینه «بنزه‌ر سؤزلر»، سینوٴنیم (مترادف) ییرینه «آنلام‌داش سؤزلر» و یا «یاخئین معنالئ سؤزلر»، «آنتوٴنیم» (متضاد) یئرینه «عکس معنالئ» و یا «ترس آنلاملئ».

بونونلا بئله، کیتابئن سوٴنوندا قاپناق‌لاردا ایشله‌نن اوروپا کؤکلؤ دئییم‌لرین، فارسجا (عربجه) و آذربایجانجا قارشئ‌لئغئ سؤزلوٴیوٴ آییرئجا وئریلمیشدیر.

۲-۳- سئنچمه- کؤچؤرمه‌لرین (سیتات‌لار) بیر حیصّه‌سی کؤچؤرمه‌ده قئیسا گتیریلیب و یا بوراخئیلمئیشدیر و موٴآللیف‌لرین آدئ کؤچؤروٴلمه‌میشدیر.

۲-٤- آذربایجان جوٴمهوری‌سینده، یازئ‌لار لاتین الیفباسئ ایله یازئلئیر و بو تای‌دا عربی- آذری الیفباسئ ایله. یازئلئیش باره‌سینده ایرلی سؤروٴلن قایدالار هر ایکی تای‌دا بیر جؤر اؤلا بیلمز. کؤچؤرمه‌ده اؤلانلارئ بیزیم یازئلئیش قایدالارئنا اویارلئ کؤچؤروٴب و ییرئی گلدیکده عربی- آذری خطی ایله یازئلئیش قایدالارئ آرتیرئلمئیشدیر. مثلن: لاتین الیفباسئ ایله، کؤک و شکیل‌چی‌لر بیتیشیک یازئلئیر. بیزیم خطّیمیزله بیتیشیک و یا بیر- بیرینه یاخئین یازئلئیر: آداملار (بیتیشیک)، آدام‌لار (بیر- بیرینه یاخئین). باشقا فرق‌لرکیتاب‌دا وئریلمیشدیر.

۲-۵- عربجه‌دن آلئینما سؤزلرده «ع» حرفی وارسا، کریل الیفباسئ ایله یازئ‌دا «' » علامتی قوٴیولور و اؤندان اؤنجه گلن صایئیت اوزون تلفّوظ اولور. لاتین‌جه یازئلئیش‌دا هئچ بیر علامت ایش‌لنمیر (بو مسله هله‌لیک موٴباحیثه‌لی‌دیر)؛ لاکین، عربی- آذری الیفبا سئراسئندا «ع» حرفی قبول اؤلموش‌دور. اگر عربجه‌دن آلئینما لوٴغت‌ده «ع» وارسا و آذربایجانجا دئییلیش‌ده «ع» تلفّوظ اولورسا «ع» حرفی یازئلئیر، یوٴخسا «ع» بوراخئیلئیر. مثلن: شئعر، شاعیر سؤزلرینده «ع» یازئلئیر، عربجه‌ده «دفعه» سؤزو آذربایجانجادا «دفه» دئییلیر و بئله یازئلئیر. دئمک «ع» بوراخئیلئیر.

عربجه وٚ فارسجادا «اجتماع»، آذربایجانجا «ایجتیما» تلفّوظ اولور وٚ یازیلیر. وٚ س.

۲-٦- «ک» حرفی لاتین الیفباسیندا «K» حرفی ایله یازیلیر. وٚ تلفّوظ ده ایکی مؤختلیف سسی گؤسترییر. بیرینجی «چـ » سسینه یاخین، مثلن: کؤچه، کند؛ اوٚ بیریسی «خـ » سسینه اوٚخشار: کؤمیته، کؤمباین.

عربی- آذری الیفباسیندا دا «ک» حرفی ایکی‌سسی گؤسترییر.یالنیز آچیقلاماداٍ «خـ » سسینه اوٚخشاریٚ «کٚ» شکلینده گؤستره‌جه‌یک.

فارسجادا ایسه «ک» حرفی ایکی سسی گؤسترییر.

فارسجادا «ک» حرفیندن سؤنرا قالین سسلی (آ، و، وٚ) گلرسه «کٚ» سسی وئریر. مثلن: کار، کور، کهنه. باشقا صائیت‌لرله یاناشیٚ «ک» سسی تلفّوظ اوٚلونور: کریم، کرایه، کیسه.

آذربایجانجادا، بیر قانون اوٚلاراق تؤرک کؤکلوٚ سؤزلرده وٚ ها بئله عربجه وٚ فارسجادان آلینما سؤزلرده «ک» یالنیز «چـ » سسینه اوٚخشار سس‌له تلفّوظ اوٚلور.

فارسجا وٚ عربجه‌ده «کٚ» تلفّوظ اوٚلونان کلمه‌لر، آذربایجان دیلینده ایش‌لندیکده یالنیز «ک» سسی وئریر: کار، کؤر، کؤهنه.

لاکین اوروپا دیل‌لریندن آلینما سؤزلرده «کٚ» سسی دیلیمزده ساخلانیلیرسا «ک» حرفی ایله یازیلیب، «کٚ» تلفّوظ اوٚلور: کؤمیته، کؤمباین.

۲-۷- فارسجا **الیفباسیندا** «ق» حرفی یوٚخدور. یالنیز تؤرکجه وٚ عربجه وٚ باشقا دیل‌لردن آلینما سؤزلرده «ق» ایشله‌نیرسه فارسجادا «غ» کیمی تلفّوظ اوٚلور.

فارسجادا «گ» حرفی ایکی جوٚر سسله‌نیر. «گ» حرفیندن سؤنرا قالین صائیت (آ، و، وٚ) گلدیکده، «ق» کیمی تلفّوظ اوٚلور: گاوآلو(مئیوه)، گل، گویا. وٚ باشقا صائیت‌لرله « g » سسی وئریر.

آذربایجانجادا «گ» حرفی یالنیز «گ g» سسی‌نی گؤسترییر. فارسجادان آلینما سؤزلرده «گ» یازیلیب «ق» سسی وئرن سؤزلر، آذربایجانجا یالنیز «گ g» سسی ایله تلفّوظ اولور. گاوآلی، گؤل، گویا.

اوروپا دیل‌لریندن آلینما سؤزلرده اولان «ق» سسی فارسجادا نئجه یازیلدیغینا باخمایاراق، دیلمیزده تلفّوظ اولدوغو کیمی یازیلمالیدیر. فارسجا یازیلیشی: گمرک، گاز؛ آذربایجانجا یازیلیشی: گؤمروک، قاز.

۲-۸- فتحه صایتی عربی- آذری الیفباسیندا، هله‌لیک، کلمه‌لرین باشلانغیجیندا «ا» و کلمه‌نین سونوندا «ه»، علامتی ایله یازیلیر. کلمه صامیت حرف ایله باشلانیرسا و اوندان سونرا صایتی حرفی یازیلمیرسا، باشلانغیج‌دا وئریلن صامیت فتحه‌لی اوخونمالیدیر. مثلن: گل، من.

ها بئله بیر واحید کیمی تکراری ایش‌لندیک‌لرینه گؤره شکیل‌چیلرده فتحه سسی یازیلمیر. مثلن: مک.

دئمک اولار «ا، ـه» علامت‌لری فتحه سسی‌نی گؤسترمک اوچون ایشله‌نیر و هر بیریسی باشقا سسین ده علامتی‌دیر. («ا» کلمه‌نین اورتاسیندا و سونوندا «آ» سسی و «ه» حرفی «ح» سسی یئرینده گلیر.).

بوندان باشقا، فتحه کلمه‌نین بعضی یئرلرینده یازیلمیر. هله‌لیک- بو اسکیک‌لیک ایملامیزدا گؤرونور.

بیز، بو کیتابدا گتیریلن میثال‌لار و آچیق‌لامالاردا، یازی‌دا بوراخیلمیش فتحه‌نی گؤسترمک اوچون بئله یازاجاییق:

(گل= گ+ ا/ه (ə)+ ل)، (مک= م+ ا/ه (ə)+ ک).

۲-۹- «آذربایجان دیلی» درسلیک‌لرینده هر بؤلومون عونوان‌لاری، تعریف‌لری و قایدالاری، **آچیقلامالاری**، چالیشمالاری و... مؤعیّن نیشانه و رنگ‌لرله آییرد ائدیلمیشدیر. بیز، آشاغیداکی نیشانه‌لردن فایدالانمیشیق.

☼ تعریف‌لر و قایدالار.

آچیقلامالار.

Δ چالیشمالار.

● آرتیق تاپشیریق‌لار و چالیشمالار

«آذربایجان دیلی» درسلیک‌لری‌نین عالیم یازارلارینا مینّت‌دارلیغیمیزی بیلدیره‌رک، قئید ائتمه‌لی‌ییک کی، «آذربایجانجا دیل قورولوشو» کیتابینین ترتیب ائدن‌لر هر بیر سهو و یانلیش‌لیغا یئر وئرمه‌مک اوچون دیققت ائتمیشلر. نه ایسه، چاتیشمازلیق گؤرونرسه، آنجاق کؤچورن‌لر طرفیندن اوز وئرمیش اولا بیلر. حؤرمتلی اوخوجولاردان خاهیش ائدیریک اوز باخیش‌لارینی یازیب «آذری» درگی‌سی دفترینه گؤندره‌رسینلر.

آنا دیل قورولوشو قایدالارینی اؤیرنمک ان گرکلی وظیفه‌لریمیزدن‌دیر. هامی آذربایجان دیلی وورغونلارینداn ایسته‌ییریک اوز یانلارینداn، کیچیک دسته دوزه‌لده‌رک بیرلیکده بو درس‌لیغی اؤیرنمه‌یه چالیشسینلار. ادبی درنک‌لرده بو مقصددن اؤترو کیلاس قورسونلار.

بو کیتابی کؤچورو‌ب ترتیب ائدن امکداشلار، کیلاس‌لاردا تدریس ائتمه‌یه و اوخوجولارین سوورغولارینا جاواب وئرمه‌یه حاضیرلیق‌لارینی بیلدیریرلر. «آذری» درگی‌سی‌نین دفتری ایله تماس توتماغی گؤزله‌ییریک.

اؤن سؤز

حسن ریاضی (ایلدیریم)

آذربایجان دیلی، آنادیلیم

دیل ایجتیماعی بیر وارلیق‌دیر. اینسانلار دیل واسیطه‌سی ایله بیر - بیرلرینی آنلایـیر، باشا دوشور. دیل هم تفکّور قالیبی، هم ده دونیانیٔ درک ائتمه آلتی‌دیر. دئمک، اینسانلار دیل واسیطه‌سی ایله دوشونور، فیکیرلرینی تجسّوم ائدیر و باشقالاریٔ ایله اونسیّت‌ده اولور. بو باخیمدان، دیل اینسان حیاتیٔ‌نـیٔن، اینسان جمعییّتی‌نین هم معناسیٔ هم ده او وارلیغین اینعیکاسیٔ‌دیر.

دیل، جمعییّتین مالیٔ‌دیر. جمعییّت یوخدورسا، دیل ده یوخدور. اینسان جمعییّتی‌ایله دیل بیرگه یارانیب، بیرگه اینکیشاف ائدیب و بوگونگو وضعییّته چاتـیبدیر. اینسانلارین حیات طرزی، دونیا گوروشلری یالنـیز دیل واسیطه‌سی ایله آیدین‌لاشا بیلر. دوز دئـییرلر کی، دیل جامیعه‌نین گوزگوسودور. دیل ائله بیر ایجتیماعی حادیثه‌دیر کی، اینسان جمعییّتی‌نین الده اولونموش عئلمی - مدنی تجروبه‌لرینی موحافیظه ائده‌رک، اونلاریٔ یاشاتدیریب، اینکیشاف ائتدیریر. دیل واسیطه‌سی ایله کئچمیش نسیل‌لرین بیلیک و تجروبه‌لرینی ایندیکی نسیل اؤیرنیب، منیمسه‌ییب و گله‌جک نسیل‌لره چاتدیریر. بئله‌لیکله اجدادلارلا توره‌مه‌لر آراسیندا معنوی کؤرپو یارانیر.

دیلین کؤمه‌یی ایله اینسانلار عئلم، تئکنیک و باشقا مدنی ثروت‌لری الده ائده بیلیرلر. دیلین وارلیغیٔ ایله، مدنیّت‌لر یاراتیر. دیلین واسیطه‌سی ایله مدنییّت‌لر بؤتؤن بشریّتین مالیّنا چئویریله بیلر. یئر کؤره‌سی‌نین، میللّت‌لری، مدنییّت‌لری، دیل واسیطه‌سی ایله بیر ـ بیرلری ایله علاقه ساخلایا بیلرلر. عئلمی کشف‌لر، بدیعی صنعت اثرلری، فلسفی، اخلاقی نظریّه‌لر و...دیل واسیطه‌سی ایله دؤنیادا یاییلا بیلر. جمعییّتین عئلمی - مدنی حیاتیٔنین اینکیشافیٔندا دیل قدهر باشلیجا رؤل اوینایان باشقا بیر ایجتیماعی وارلیق یؤخدور.

هر بیر خالقین دیلی، اونون میللی اؤزونه مخصوص‌لوغونون تجسّومؤدؤر. خالقلارین بؤتؤن مدنی کئچمیشینی مؤحافیظه ائدن ان مؤهؤم واسیطه، دیل‌دیر. پروفئسؤر **آغاموسا آخوندؤوؤن** فیکیرینجه : « دیل بیر چؤخ ایجتیماعی حادثه لردن فرق‌لنیر. دیل هئچ بیر حالدا عؤموم بشری اولمایاییب؛ دیل میللی سجییّه داشییّب. دیل بیر اؤنسییّت واسیطه‌سی، فیکیرین ایفاده واسیطه‌سی کیمی مؤختلیف خالق‌لارین، میللت‌لرین دیلی کیمی مؤجوددور. هر دیلین اؤزونؤن سجییّه‌وی خؤصوصییّت‌لری وار .» [1]

یئر اؤزونده، چؤخ میللت‌لر، خالق‌لار، قؤوم‌لار یاشایئر. اونلارین اؤز یوردو، مدنییّتی، عادت ـ عنعنه‌سی اولدوغو کیمی، اؤز دیللری ده واردیر. هر خالقین دؤغما دیلی اونون « **آنادیلی** » سایییلیر. آنا دیلی، او دیل‌دیر کی، اینسانلار اونونلا دیل آچیر، اونونلا دانیشیر، اونونلا یاشایئر، اونونلا اؤلؤرلر. بیزیم ده آنادیلیمیز، **آذربایجان دیلی**‌دیر. آنامیزین بطنینده آنامیزین قانیٔ ایله، دویغولاریٔ ایله بیرگه دامارلاریمیزدا دولاشیب. اونون سئوگی و محبّتی‌نین ایشیغیندا، بیزیم جانیمیزدا کؤک سالیب و دؤغولارکن دوداق‌لاریمیزدا چیچک‌لنیب، لایلالارلا، نازلامالارلا، بؤیٔ آتیب و عؤمرؤمؤز اوزونو بئینیمیزین، اؤره‌یمیزین، ایش‌لریمیزین، آرزو و ایستک‌لریمیزین ترجؤمانیٔ اولوبدور. آنا دیلیمیز بشیک‌باشیندان - قبیرداشیناجان دویغو و دؤشؤنجه‌لریمیزین بؤتؤن چالارلاریٔنیٔ قلبیمیزین ان درین قات‌لاریٔندا گیزلنن ائحتیراص‌لاریمیزیٔ، هیجان و

۱- آخوندؤو آغاموسا- عؤمومی دیلچی‌لیک – باکیٔ- معاریف نشریّاتیٔ- ۱۹۷۹.

ایضطیراب‌لاریمیزی تجسّوم وْ ایفاده ائدیر. آغی‌لارلا، اوْخشامالار بیزی سوْن منزیله تاپشیریر.

آکادئمیک **میرزه ابراهیم اوْف** یازیر: « هر خالقین آنا دیلی، اوْنون میللی وارلیغی‌تین، معنوی عالمی‌نین ایفاده‌سی‌دیر. بئله‌لیک‌له هر دیل بیر خالقین، میللتین وارلیغینی بیلدیرن، قوْروییان ان موْهوْم عامیل‌لردن بیری‌دیر.[۲] »

هر بیر خالقین، میللتین آنجاق بیر آنا دیلی واردیر. همین دیل، اوْ خالقین وْ میللتین عوْمومی دیلی اوْلدوغو اوْچوْن، اوْ دیله **عوْموم خالق دیلی** دئییرلر. میثال اوْچوْن بیزیم آنادیلمیز، عوْموم خالق دیلیمیز **آذربایجان دیلی**‌دیر. بو دیل، آذربایجان خالقی‌نین معنوی واری، وْ کیملیی‌دیر. عوْموم خالق دیلی ایکی موْهوْم قوْلا آییریلیر: **دانیشیق دیلی** وْ **ادبی دیل**. ادبی دیل عوْموم خالق دیلی‌نین ان یوْکسک فوْرماسی‌دیر. داها دوْغروسو ادبی مئیارلارین، اوْسلوب‌لارین واسیطه‌سی ایله فیکیرین دقیق، آیدین، سرراست وْ آنلاشیلان شکیلده ایفاده اوْلماسینا ایمکان یارادیر.

ادبی دیل، عوْموم خالق دیلینده، **سئچمه، عوْض ائتمه، آلینما، ایتیرمه، مئیارلاشما** عملییّات‌لاری نتیجه‌سینده اوْسلوب‌لار سیستئیمینه دوْشوْر. بو عملییّات‌لار ایجتیماعی ـ مدنی دییشیک‌لرله سئیخ باغلی‌دیر. آنجاق هر بیر اوْسلوب، دیلین میللی خوْصوصییّت‌لری اساسیندا قورولور، تکمیل‌لشیر. **آذربایجان دیلی** اینکیشاف ائتمیش دیللر سیراسیندادیر. اوْنون دا یوْکسک کئیفییّته مالیک اوْلان ادبی دیلی واردیر.

دوْنیا خالق‌لاری ادبی دیللر واسیطه‌سی ایله بیر ـ بیرلری ایله ادبی، مدنی، ایجتیماعی علاقه ساخلایییر وْ فیکیر موْبادیله‌سینه گیریشیرلر. بو موبادیله‌لرده عالیم‌لر، یازیچی‌لار، مطبوعات ایشچی‌لری وْ موْعللیم‌لرین وْ ... بوْیوْک روْلو اوْلور. بو ساحه‌ده هئچ کیم خالق دیلی ایله یازیچی وْ شاعیرلر قده‌ر باغلی اوْلمور. چوْنکی بدیعی سوْز صنعتی‌نین اساسی سوْز اوْسته قورولور. سوْز اوْنلارین هم ایفاده آلتی، هم ده اثرلری‌نین جوْوْهری، ماییاسی‌دیر. اوْنلار سوْزه سوْیوق قانلی موْناسیبت بسله‌ییه بیلمیرلر. سوْز شاعیر ـ یازیچی اوْچوْن دیری وْ جانلی بیر وارلیق‌دیر. اوْنلار اوْچوْن سوْز چوْخ معنالی، چوْخ یوْنلوْدوْر. اوْنلار سوْزوْ بیلیر، دویور، لمس ائدیر، سوْزوْن رنگینی،

۲- ایبراهیم‌وْو . میرزه- آنادیلی حیکمت خزینه‌سی- باکی- دوْولت نشریّاتی- ۱۹۹۱.

عطرینی، چکی‌سینی سئزه بیلیرلر وٓ سؤز یارادیجیلیغیندا بو قابیلییّت‌دن اولدوقجا یئرلی-یئرینده فایدالانماغیٓ باجارا بیلیرلر. پروفئسور **تؤوفیق حاجی‌یئف** چوخ گؤزه‌ل دئییر: «اوٓ (سؤز اوستاسیٓ)، سؤز ماتئریالیٓنیٓ یؤنور، جیلالاییر، صنعت فاکتینا چئویریر. اونو اوسلوبی داوٓرانیش اوچون چئویک‌لشدیریر، حساس‌لاشدیرئر.

یازیچیٓ ـ شاعیر بو ایستیقامتینده یارادیجیلیق فعالییّتی‌نی مؤوافیق بدیعی - اوسلوبی ایشله برابر ان چوخ ادبی دیلین خئیرینه یؤنلدیر...[۳]».

دؤنیانین بؤیؤک یازیچیٓسیٓ **ماکسیم قورکی**نین ایفاده‌سی ایله دئسک: «ادبییّاتین اساس ماتئریالیٓ سؤزدوٓر. بیزیم بوٓتوٓن تأثوٓرات‌لاریمیزیٓ، دویغولاریمیزیٓ، فیکیرلریمیزی فوٓرمایا سالان سؤزدوٓر».

دئمه‌لی: «یازیچیٓلیٓن ان عالی مقصدی سؤزله حیاتا کئچیر، بدیعی اثرین ان یؤکسک مطلبی، عوٓلوی فیکیرلری سؤزله ایفاده اولونور.[٤]»

یازیچیٓلار، شاعیرلر وٓ هرهانسیٓ بیر فیکیر آدامیٓ، قلم صاحیبی یوخاریٓداکیٓ کئیفییّت‌لری یئیه‌لنمک اوچون اؤز نیطق مدنییّتی‌نی اینکیشاف ائتدیرمه‌لی‌دیر. بونون اوچون، اوٓ دیلی دریندن، هر طرفلی اؤیرنمه‌لی وٓ سؤزون سیرلر خزینه‌سینه یوٓل تاپمالیٓ‌دیر. چوٓنکی دیلین داخیلی قانونلاریٓنیٓ، اونون سؤز قورولوشو، سؤز بیرلشمه‌لری وٓ جوٓمله قورولوش‌لاریٓنیٓن سجییّه‌لرینی اؤیرنیب، منیمسه‌مه‌دن، اوٓ دیلین گؤزه‌ل‌لی‌یینه، ایفاده‌لی‌لی‌یینه یئیه‌لنمک ایمکان‌سیٓزدیر. هر کیم بو کئیفییّت‌لری اؤیرنیر وٓ اونلاریٓ منیمسه‌یئیرسه، اوٓ آدام یوٓکسک نیطق مدنییّتینه صاحیب اولا بیلیر.

هر میللتین، خالقین مدنی گؤستریجی‌لریندن بیری ده شیفاهی - یازیلیٓ نیطق سائیلیئر. نیطق مدنییّتی دیلین ایمکان‌لاریٓندان موٓعاصیر سویّه‌ده ایستیفاده ائتمک باجاریغیٓ دئمک‌دیر. دیلین گؤزه‌ل‌لی‌یینی ایفاده‌لی‌لی‌یینی اؤز دائیشیق یاخود یازیسیٓندا

۳- حاجی‌یف. توفیق- شئعرمیز، نثریمیز، ادبی دیلیمیز- باکی- یازیچی- ۱۹۹۰.

۴ـ سید اوف. یوسف- یازیچی و دیل- باکی- یازیچی- ۱۹۷۹.

آیدئین، آچئیق، آخئیجئ، موسیقی‌لی شکیلده عکس ائتدیره بیلن هر بیر کیمسه ئوّکسک نیطق مدنییّتینه ئیئه‌لنمیش آدام اولور.

بوگوّن نیطق مدنییّتینه صاحیب اولماق، مدنی‌لیک مئعیارلارئندان بیری‌دیر. ئوّکسک مدنی نیطق، موعاصیر ادبی دیلین اینکیشاف ائتمیش، مئعیارلارئ ایله سس‌لشن، اوّسلوبلارئ سیستئمینده بوّللورلاشان نیطق دئمک‌دیر.

حؤرمتلی عالیم، پروّفئسوّر **یحیا کریم‌وّ** یازیر: «کیفایت قدر سؤز ائحتیاطئنا مالیک اولان، اونون معناسئنئ بیلن، سؤزدن یئرلی ـ یئرینده، دقیق معنادا ایستیفاده ائتمه‌یی باجاران آدامئن نیطقی آیدئین، جاذیبه‌لی؛ سؤزو چوّخ چئوّیک اولماقلا سئحیرلی بیر عالم یارادیر. دیلین دیگر واحیدلری آنجاق سؤزون وارلیغئ شرائیطینده یارانیر[۵]».

هرهانسئ بیر دیلی اؤیرندیکده، ایلک نؤوبه‌ده اونون سؤزلرینی، جوّمله‌لرینی، داها دوّغروسو لوّغت ترکیبینی وّ دیل قورولوشو قایدالارئنئ اؤیرنیریک. بو قایدالار ایسه اوّ دیلین اؤزوّنه مخصوص‌دور. دیلین وارلیغینئ تأمین ائدن اساس قوّوّه ایسه ائله بو قایدا – قانون‌لاردان عیبارت‌دیر.

دیل قورولوشو قایدالارئ هر شئی‌دن اوّل، بو وّ یا دیگر بیر دیلین **صرف** وّ **نحوّ**ینی، یعنی سؤزلرین سس‌لردن یارانماسئنئ، دییشمه‌سینی، بیرلشمه‌سینی، قانونا اویغون شکیلده مؤوّجود اولماسئنئ وّ فعالییّت گؤسترمه‌سینی عکس ائتدیریر. بو معنادا دیل قورولوشو قایدالارئ تمامی ایله سجییّه‌وی خوّصوصییّت داشییّر. یعنی اوّ دیلین اؤزوّنه مخصوص میکانیزمینی عکس ائتدیریر. **دیلچی‌لیئه گیریش** کتابیندا اوّخویوروق: «اینسان فیکیرلرینین ماددی دیل شکلینه دوّشمه‌سی اوّچوّن لوّغت ترکیبینده سؤزلرین موّعیّن قایدا ـ قانونلار اوّزره دیلین، «قراماتیک» قورولوشو ایله اوزلاشماسئ واجیب‌دیر. بونلار اصلینده سؤزلرین دییشمه‌سی، بیرلشمه‌سی واسیطه‌سی ایله عمله گلیر، ائله بو معنادا دیلین لوّغت ترکیبی ایله اونون «قراماتیک» قورولوشو قارشئلیّق‌لئ

۵- کریم اوف. یحیی- ابتدئی صینیف لرده آذربایجان - درس لرینده لونمت ایشی نین اساس لاری- باکی- معارف نشریاتی- ۱۹۷۹.

علاقه‌ده اولور. محض بونا گؤره ده دیل سیستیمینده هر بیر دیلین بیر شئی و «قراماتیک» قورولوشون ایسه باشقا شئی اولدوغونو دوشونمک البتّه سهودیر. «قراماتیک» قورولوش اینسان فیکیرلری‌نین ماددی دیل جیلدینه دوشمه‌سینه، اینسانلار آراسیندا اونسییّتین عمله گلمه‌سینه کؤمک ائدیر. »[۶]

هر بیر دیل، دائیشیق دیل سوییّه‌سیندن ادبی دیل سوییّه‌سینه یوکسلدیکجه، او دیلده یازیب-یاراداn و اوخویانلاردا، او دیلین قایدا ـ قانونلاریندن اؤیرنمه‌سینه جان آتیرلار. بو ایش‌ده، یعنی دیلین اؤیرنیلمه و اؤیردیلمه‌سینده دیلچی عالیم‌لرین کؤمه‌یی بؤیوک اولور. اونلار ادبی دیلین قایدا ـ قانونلاریندن، آرایئیر ـ آراشدیریر. اونون سیستیمینی، قایداسیندن، نیظاملایئیر و علمی اساس‌لار اوزره تنظیم ائدیر و بو یول‌لا دیل‌لرین عوّمومی قانونو، هابئله عوّموم خالق دیللری‌نین، دیل قورولوشو قایدالاری سیستیملی صورتده یازیلیر.

ادبی دیلیمیزین ایشلنمه دائیره‌سی گئنیش‌لندیکجه، اونون اؤیرنیلمه و اؤیردیلمه موضوسو دا آنا دیلینده یازان یازیچی‌لاریمیزی داها جیددی شکیلده دوشونمه‌یه یونلتمیشدیر. بو اوزدن دیلمیزین قورولوشو و صرف و نحوی‌نین چئشیدلی واحیدلری ساحه‌سینده آراشدیرمالار آرتمیش و بیر چوخ مقاله و کیتاب یازیلمیش‌دیر. بو اثرلرین داشیدیغی هدف‌لر باشقا ـ باشقا اولدوغو کیمی اونلارین موندرجه‌لری و علمی سوییّه‌لری ده موختلیف‌دیر. موألیف‌لری‌نین علمی بیلییّیندن، مقصدیندن آسیلی اولاراق اونلارین متودلاری و آراشدیرما یول‌لاری و هدف‌لری ده آیری ـ آیری سجییّه‌لر داشییّرلار. بو یازیلارین بعضی‌لری علمی نوطقه-یی نظردن دایازدیر. بعضی‌لری ایسه باشقا دیللرین (عرب، فارس،...) قایدا- قانونلاری اساسیندا دیلیمیزی اؤیرنمه‌یه جان آتمیشلار. بو یانلیش آددیم‌لارا باخمایاراق بیر نئچه دیلچی عالیم طرفیندن دیلمیزین قورولوش قایدالاری، او تای ئین آکادئمیک اثرلریندن قایناقلاناراق آکادئمیک سوییّه‌ده یازیلمیشدیر. بو عالیم‌لرین اثرلری چوخ اونملی اولسا دا، آنجاق هله ده ایران آذربایجانیندا، آنا دیلمیزین قورولوش قایدالاریندن، علمی اساس‌لار اوزره ساده شکیلده ایضاح ائدن؛ موعاصیر اؤیردیجیلیک متودلارین یولو ایله ساده، ییغجام

۶- محمد اوو . ن ـ آخوندوو .آ- دیلچی‌لییّه گیریش- باکی - معاریف نشریاتی- ۱۹۸۰.

بیر دیلله اؤخوجو کؤتله‌لرینه آنلادان، اؤنلارئن ایستک‌لرینی، ائحتییاج‌لارئنئ جیددی صورتده اؤده‌مک مقصدی ایله یازئلان؛ عادی اؤخوجودان دوتموش تا تجروبه‌لی قلم صاحیب‌لری‌نین یارارلاناجاغئ بیر اثرین یئری بؤش ایدی. بو بؤشلوغون دؤلدورولماسئ آنادیلمیز ساحه‌سینده چالئشانلارئن قارشئ‌سئندا دوران ان اؤنملی وظیفه‌لردن بیری ایدی.

بو گؤن آرتیق آنا دیلمیزین دیرچه‌لیش واختی‌دیر. ادبی دیلمیزین یوکسلیشی ایله ادبی ـ بدیعی اوسلوبلارین ایشلنمه قؤوه‌سی‌نین آرتماسئ و احاطه دائیره‌سی‌نین گئنیشلنمه‌سی ایله، چئشیدلی یازئ نؤوه‌لری‌نین ده چؤخالماسئ طبیعی سس‌لنیر. بونا ائعتیبارن دیلیمیزین علمی ـ ایشلک روولونو هر طرفلی اؤیرنمک مسله‌سی اؤنملی بیر مؤوضویا چئویریلمیش‌دیر.

بو گؤن یاشلئ قلم صاحیب‌لریمیز سیراسئنا، گنج و ایستعدادلئ یازئچئ و شاعیرلر ده قوشولموشدور. بو سیرا گؤندن - گؤنه سیخلاشیر و گؤجلنیر. سؤن واختلار، دیلمیزده اؤنلارجا رومان، حئکایه‌لر مجموعه‌سی، ادبی ـ تنقیدی یازئلار، علمی ـ تدقیقی اثرلر یاییلمیشدیر. ایجتیماعی، تاریخی، مدنی ساحه‌لرین باشقا- باشقا مؤوضولارئندا چؤخ بیتکین و دیرلی اثرلر یازئلمیشدیر. فولکلور نؤمونه‌لری ایله برابر کلاسیک ادبی متن‌لر، دیوان‌لار دا گئنیش اؤخوجو کؤتله‌سی‌نین ایختییارئندا قویولموشدور. بو گؤن آنا دیللی مطبوعاتیمیز دا ماراقلی بیر دؤورونو یاشاماقدادیر: اؤنلارجا اؤیرنجی درگی‌لری، بیر نئچه فصلنامه، آیلیق، هفته‌لیک دیلیمیزده نشر اولونور. مطبوعات دیلمیزین دائیره‌سی و نؤفوذو گؤنؤ ـ گؤندن آرتیر و گؤجلنیر. ادبی دیلمیزین ایشلنمه مئیدانئ دا گئنیش‌لنیر. ایندی ادبی انجومن‌لرین، محفیل‌لرین جلسه‌لرینده، اینترنئت سایت‌لارئندا، وئبلاق‌لاردا، تئاتر سالون‌لارئندا، تئلئویزیون کانال‌لارئندا دیلمیزین ایشلنمه وضعییتی جیددی بیر حال آلیب‌دیر. تأسوف‌لر اولسون کی، بئله بیر واختدا هله ده مکتب‌لرده آنا دیلیمیز تدریس اولونمور، هله‌دیر کی، یؤزلرله ضییالئ و علم آداملارئ‌نین «آنا دیلیمیزین» اؤیرنیله‌سی بارده ایستکلری جاواب‌لانماییبدیر! بئله بیر حالدا ادبی دیلمیزین اؤیرنیمله‌سی یازئچئ‌لارئمیزین قارشئ‌سئندا دوران ان بؤیوک و جیددی مسله‌لرین بیری‌دیر. چونکی، بو دیرچه‌لیش و یوکسلیش آنلارئندا ادبی دیلمیزین گؤجونون، زنگین‌لیئی‌نین، الوان‌لیغئ و گؤزل‌لیئی‌نین

باش قالدیردیغی بیر واختدا، دیلمیزده یازیب ـ یاردان قورّه‌لر دیلیمیزین ایفاده‌لیک قابیلییّتینه ییّه‌لنمک اوچون اونون لوغت ترکیبینی، قورولوشونو، درینیدن اؤیرنمه‌لی اولورلار. بئله حالدا اصیل ادبی ـ علمی متن‌لرله تانیش اولمادان، ایستر- ایستمز یانلیش مثیل‌لره توتولوب و باشقا تورک منشألی دیللره اوز توتمالی اولورلار. او دیللرین سؤزلری، سؤز بیرلشمه‌لری. سؤز یاراتما قایدالاری جومله قورما یول‌لاری (شوعورلو و شوعورسوز اولاراق) بیزیم دیلده او یازیچی‌لارین اثرلری سیماسیندا اؤزونو گؤرسترير.

یئنی ـ یئنی ادبی قورّه‌لرین، قلم صاحیب‌لری‌نین فعالییّتی‌نین گرگین‌لشدیی و مؤعاصیر ادبی دیلیمیزده یازیب – اوخوما ماراغی‌یین آرتدیغی بیر واختدا، ادبی دیلیمیزه باشقا دیللردن سؤز و ایفاده آخیمی‌یین دا گوجلنمه‌سینه ده شاهید اولوروق. دوزدوركی، قلم صاحیب‌لرنین ادبی دیلیمیزله لازیمینجا تانیش اولمامالاری، چئشیدلی ادبی – بدیعی متن‌لرین الده اولماماسی و ائله‌جه ده شخصی ماراق‌لار بئله بیر آخینا یول آچیر. آمما بو آخینمانین گوجلنمه‌سی‌نین باشقا بیر سببی ده، آنا دیلیمیزی، هانسی‌سا بیر دیلین لهجه‌سی، یا قالینتی‌سی کیمی قلمه وئرن‌لرین فعالییتی ایله باغلی‌دیر .اونلار، وار قورلری ایله دیلیمیزی پوزغون‌لاشدیران بو آخینی گوجلندیرمه‌یه چالیشیرلار. یئنی ادبی قورّه‌لر بیلمه‌دن، ادبی دیلیمیزله تانیش اولمادان، تورکیه تورکجه‌سینه اوز توتورلار. آنجاق بیرپارا دیرناق آراسی عالیم‌لر بیله ـ بیله، شوعورلو اولاراق دیلیمیزه یاماق اولان، اونو پوزغون حالا سالان سؤز و ایفاده‌لرله دولدورماغا چالیشیرلار. حتا تورکیه دیلی‌نین صرف و نحوینی دیلیمیزده ایجرا ائتمک‌له هانسی‌سا اویدورما تورک دیلی یاراتماغا جان آتیرلار. اونلار، دیلیمیزین عادی و دوغما سؤزلرینی، سؤز بیرلشمه‌لرینی و علمی ـ ادبی ایصطیلاح‌لارینی تورکیه تورکجه‌سینده‌کی قارشی‌لیق‌لاری ایله عوض ائدیرلر. تورک دیلی‌نین سؤز قورولوشو و جومله قورولوشو قایدالارینی دیلیمیزه سوخماقلا دیلمیزین قورولوش قانون‌لارینی پوزاراق اونو تورکیه دیلی‌نین قویروغو، یا ان آزی بیر لهجه‌سی کیمی گؤسترمک ایسته‌ییرلر. البته دیلیمیز بئله یاد تأثیرلرین نتیجه‌سینده پوزقونلاشما تهلوکه‌سی ایله قارشی‌لاشسا دا امینیک کی، سارسیلمایاجاق یئنه ده گونو ـ گوندن چیچکلنیب، زنگین‌لشیب داها دا جیلالانیب و دونیانین ان مدنی دیللری سیرا سیندا اولدوغو کیمی اینکیشاف ائده جک‌دیر.

ادبی دیلیمیزه خیلل گتیرن، کؤبودلوقلارئن وَ عئتیبه‌جرلیک‌لرین باشقا بیر تظاهؤروَ ده فارس وَ عرب سؤزلری‌نین، ئترسیز ایشلدیلمه‌سی‌دیر: الینه قلم آلان‌لاردان بیر قیسمی، دیلیمیزده فارس وَ عرب دیللری‌نین صرف وَ نحوی اساسیندا سؤز بیرلشمه‌لری وَ عیباره‌لر دؤزلدیرلر وَ دیلیمیزین دؤغما قایدا ـ قانون‌لارئنئ پؤزاراق قؤندارما وَ قوراما بیر دیل قوراشدیرئرلار کی، آدیئنئ «دوه قوشو» دیلی قؤیماق اولار، چؤنکی بو ئارامازلارئن دیلینه نه فارس دیلی، نه عرب دیلی، نه ده کی، آذربایجان دیلی دئمک اولار. بئله بیر دیل‌له اوخوجولار اؤزوَ ئاخشئ تائیش‌دیرلار. بوحادیثه ایسه پهلوی شؤوینیست‌لری‌نین قالئنتئ‌لارئنئن تؤر-تؤکؤنتؤلری ایله باغلئ‌دیر.

بو خسته‌لیک‌لرین ان اساس سبب‌لریندن بیری، دیلیمیزین مکتب‌لرده تدریس اولونماماسئ وَ ادبی دیلیمیزده متن‌لرین ئاییلماماسئ اولسا دا، منجه بو حادیثه، ایللر اوزونو، آنا دیلمیزین بؤغازئنا جاپناغئنئ ایلیشدیریب، اونو بؤغوب، ئوخ ائتمک نیتیندە اولان ایرقچی‌لارئن چیرکین سیئاست‌لری‌نین باشقا بیر تظاهؤروَدؤر.

ادبی دیلیمیزین اینکیشافئنا مانئع اولان ایرینتی‌لردن بیری ده ادبی دیلیمیزده ایفراط شکیلده ئترلی‌چیلیک مئیلی‌نین آرتماسئ‌دیر، آذربایجان ادبی دیلی ایله ئاخشئ تائیش اولمایان، اونون کلاسیک وَ مؤعاصیر متن‌لرینی اوخومایان، ئالئیز شیفاهی ادبی دیل ایله محدود صورتده تائیش اولان بعضی قلم صاحیب‌لری اثرلرینده، ئاشادئق‌لارئ بؤلگله‌لرین، کندلرین ئترلی سؤزلرینی ئازئ‌لارئندا ئترلی ـ ئترسیز بؤل ـ بؤل ایشله‌دیرلر. اونلار دا، ادبی دیلیمیزین دؤغما وَ ایشلک سؤزلرینی، بیلمه‌دن ئترلی سؤزلرله دئیشیرلر. بو دئیشمه‌لر بعضن ائله گؤلؤنج اولورکی، سؤز اوئونوندان باشقا هئچ بیر شئیه اوخشامئیر. آنجاق بو ئؤل‌لا اونلار، ادبی دیلیمیزین پؤزغونلوغونا، ئؤل وئریرلر. بئله حال‌لار دیلی باتاغئ‌لاشدیرئر. حتا اونو پارچالانما وَ بؤلؤنمه تهلؤکه‌سینه گتیریب چئخاردا بیلر. بئله عئتیبه‌جرلیک‌لر بو گؤن ادبی دیلیمیزین قارشئ‌سئندا دوران ان جیددی مانئعه‌لردن‌دیر.

بونون اوچؤن حؤرمتلی دیلچی وَ لؤغت‌شنؤناس عالیم اوستاد **بهزادی** ایللر اؤنجه بو حاقدا دؤشؤنه‌رک بو وَضعیئته چئخئش ئؤلو آختارئردئ. نهایت کی، دیلیمیزین قورولوش قایدالارئنئ ساده، آنلاشئق‌لی وَ عئلمی مئتؤدلارلا اؤیرتدن منبع‌لری

سئچیب و اونلارئ ایشلەمک و سهمانا سالماق‌لا؛ ادبیاتیمیزین بو گونکو ایستکلرینه جاواب وئرن بیر اثر اوزه چیخاردا بیلمیشدیر: «**آذربایجانجا دیل قورولوشو**».

دئمک اولار کی، بو کیتاب، اوخوجولاریمیزین ایستک‌لرینه جاواب وئرمه‌سی ائله‌جه ده، علمی دیری و کونچورلمه‌سی‌نین اهمیتینه گؤره اوستاد **بهزادی**‌نین اثرلری‌نین سیراسیندا «**آذربایجان دیلی‌نین ایضاحلئ لوغتی**» اثریله عئینی سس‌لشیر!

منیم فیکریمجه بو گون معاصرآذربایجان ادبی دیلی‌نین اویرنیمله‌سی بویوک اونم داشییر. آنا دیلین علمی و متدودیک صورتده اویردیلمه‌سی، دیلیمیزین دوغرو و دوزگون اینکیشافینا خیدمت ائدیر. دیلیمیزین قانونا اویغونلوق‌لاریئ، قایدالاریئ، علمی ییول‌لا، درین و اطرافلئ شکیلده بوتون اینجه‌لیک‌لری ایله اویرنیلرسه، ادبی دیلیمیزین، شیفاهی نیطقیمیزین ایفاده قابلییتی آرتیر، دیلیمیزین ایشلنمه دایره‌سی گئنیشلیر. اوخوجو کوتله‌سی‌نین شیفاهی و یازیلئ نیطق مدنییتی یوکسلیر. اونلار باجاریقلا، ثمره‌لی شکیلده دیلین ایفاده ایمکان‌لاریندان، سوز خزینه‌سیندن یارارلانیرلار. نیطق‌لری راوان‌لاشیر؛ جلب ائدیجی و تأثیرلی اولور. بونلارا ادبی دیلیمیزین، بدیعی ادبیاتیمیزین بویوک اوغورلار قازاناجاغینا ایمکان یارادیر.

قارشیمیزداکئ **بو کیتاب**، داها دوغروسو بو **درس‌لیک** اوزون مودت اویردیلمه و اویرنیلمه ایشی‌نین محصولودور. بو معنادا کی: اونلارجا علمی کادر، دیلچی عالیم، معللیم و شاگیردلرین سیناغیندان، یوخلاماسیندان کئچیب، نسیل‌لری عوض ائدیب، دفه‌لرله یئنی‌دن ایش‌لنیلیب تا کی، بو گونکو سویه‌یه چاتیبدیر. بو اثر، دییشیلمه، یئنی‌لشمه، دولقونلاشما جریانیندا معاصیر دیلچی‌لیک علمی‌نین، اویردیجی‌لیک متودلاریئ و ائلجه ده تعلیم و تربیه اوصول‌لاریئنا اساس‌لاناراق، آنا دیلیمیزین اوزونه مخصوص سجییه و خوصوصییت‌لرینی نظره آلاراق، بو گونکو دیل تدریسی‌نین متودیک قایدالاریئ اوزره یازیلمیش‌دیر.

کیتابین دیلی ساده، آنلاشیقلیئ‌دیر. ایضاح‌لار آیدین‌دیر. چالیشمالار قایدا اوزره، اویردیجی‌لیک طلباتینا جاواب وئره بیله‌جک سویه‌ده حاضیرلانیب‌دیر.

سس- صرف حیصه‌لرینده آذربایجان دیلی‌نین سس قورولوشو، اونون سجییه‌سی و خوصوصییت‌لری، صائیت و صامیت‌لرین نؤولری، کئیفییت‌لری، اونلارین

دۆزگۆن تلفۆظ مئعیارلاریڭ، سس‌لرین سئیرالانماسیڭ، دۆزلمه‌سی، دییشیلمه‌سی، شکیلچی‌لرین اؤزللیک‌لری، وظیفه‌لری بارده ساده، آمما آیدئین وٓ دقیق بحث اؤلونور.

نحوٓ بؤلمه‌لرینده ایسه، سؤز بیرلشمه‌لری، جؤمله‌لر، اؤنلارئین نؤوٓلری، چئشیدلری، جؤمله‌لرین اساس علامت‌لری، قوٓشا سؤزلر، نحوٓ واحیدلری وٓ عؤمومییٹت‌له دیلیمیزین نحوی ایله باغلیڭ ان دیٹرلی وٓ لازیمی مؤکمل معلومات وئریلمیشدیر.

کیتاب‌دا گئدن بحث‌لر، اؤیٹردیلن دیل قورولوشو قایدالاریڭ، دیل قورولوشو حیصه‌لری، واحیدلری ده ساده، ییٹغجام وٓ توتارلیڭ تعریف‌لرله وئریلیر. سوٓنرا علمی معلومات‌لار مؤختلیف چالیٹشمالار یؤلو ایله اؤیٹردیلیر. بو چالیٹشمالاردا، مؤختلیف یؤل‌لاردان، چئشیدلی اؤصول‌لاردان، ایستیفاده اؤلونور. بو اؤصول‌لاریٹن ان باشلیٹجاسیڭ، ساده‌دن چتینه دوٓغرو مئتوٓدیک اؤصولون ریعایٹت اؤلونماسیٹدیٹر، یعنی ایلک مبحث‌لر وٓ چالیٹشمالار اؤلدوقجا ساده، آسان قورولموش وٓ گئتدیکجه اؤنلار مضمونا مؤوافیق شکیلده چتین‌لشیر.

بوچالیٹشمالار ایکی سجییه داشییٹیٹر:

۱ ـ چالیٹشدیریٹجیڭ ـ اؤیٹردیجی چالیٹشمالار

۲ـ یؤخلاییٹجیڭ ـ یئکون‌لاشدیریٹجیڭ چالیٹشمالار.

بیرینجی نؤوٓلر هر درسین، هر مبحثین تعرفیندن سوٓنرا وٓ ایکینجی نؤوٓلر ایسه بؤلمه‌لرین سوٓنوندا وئریلیر. بو چالیٹشمالار سیستیم شکلینده وئریلمیش‌دیر. هر بیر چالیٹشما عؤمومی چالیٹشمالاریٹن زنجیری‌نین بیر حالقاسیڭ کیمی آلیٹنیٹر. بیرده کی، هر کیتابیٹن اؤلینده، کئچیریلن درس تکرار اؤلونور وٓ یئنه ده درس یئنی ـ یئنی چالیٹشمالار وٓ میثال‌لارلا دوٓلغون‌لاشیٹر.

کیتابیٹن چالیٹشمالاریڭ ائله سئچیلیب کی، درسین متنینی آنلامادان، منیمسمه‌دن اؤنلاریڭ تام آیدئین‌لاشدیٹرماق اؤلماز. بورادا شاگیر گرک درسی دریندن وٓ دقیق صورتده اؤیٹرنه وٓ چالیٹشمالارا گیریشه. اؤندا چالیٹشمالار، درسین دریندن اؤیٹرنیلمه‌سینه قات- قات کؤمک ائده‌جک‌دیر.

درس‌لرده آردیجیل‌لیٹق وار. قاباقکیڭ درسی دریندن منیمسمه‌دن سوٓنکو درسی اؤیٹرنمک ده چتین‌لیک چکه‌جه‌یٹیک. اؤنلار زنجیروارییڭ بیر ـ بیرینه باغلیٹدیٹرلار.

چالیشمالاردا، علمی متودلا دیل قایدالارینی اؤیرتمه‌لری ایله برابر، ادبی دیلیمیزین چئشیدلی اوسلوبلاریندان بهره‌لنیب‌لر. آنجاق، باشقا- باشقا اوسلوبلار آراسیندا، بدیعی اوسلوب اوستون یئر توتور. میثال و چالیشمالاردا بدیعی جومله‌لر، بدیعی نثر پارچالاری شعر بندلری، بئیت‌لری و . . . ایستر بدیعی‌لیک و ایسترسه‌ده معنا دولقونلوغو ائعتیباری ایله دیققتی جلب ائدیر؛ شاگیرد - اوخوجودا درس‌لری اوخویوب اؤیرنمه‌یه رغبت یارادیر .بو میثالار، دیلیمیزین شیرین‌لیینی، ایفاده‌لی‌لیینی، دولقونلوغونو قاباریق شکیلده نومایییش ائتدیریر. کیتاب اوخوجولاریندا علمی‌لی‌لیک‌له، بدیعی‌لیین وحدتیندن تؤرنن شوعورلو بیلیک و ایستتیک ذوق آشیلاییر.

بو درس‌لیک واسیطه‌سی ایله اوخوجو- شاگیرد، فیکرین، سربست و دقیق و تأثیرلی ایفاده ائتمه یولارینی اؤیرنیر. آذربایجان دیلینی علمی و عملی شکلینده اؤیرنمک ایسته‌ینلر بو کیتابی دریندن اوخوماقلا، چالیشمالاریندا جاوابلاندیرماقلا درس‌لری منیمسمک‌له اؤز فیکیرلرینی، دوغما آنا دیللرینده (**آذربایجان دیلینده**) دقیق ایفاده ائتمه‌یی، یاخشی یازماغی، گؤزل دانیشماغی، باجاراجاقلار ! اوغور اولسون !

بیرینجی کیتاب

سس‌لر وٚ حرف‌لر

☼ بیز دانیشارکن سس‌لردن ایستیفاده ائدیریک. اوٚنلارئ **نیطق** سس‌لری آدلاندیریرلار. نیطق سس‌لری نیطق عوٚضوٚلری ایله عمله گلیر.

Δ ۱- تاپماجالارئ اوٚخویون، جاواب‌لارینئ تاپین.

آغ تالا، قارا توٚخوم،
آغ وٚرق‌لرین
الیم ایله سپه‌رم،
اوٚستوٚنده گزه‌ر.
دیلیم ایله بیچه‌رم.
سوٚزلری بیر- بیر
کاغئذا دوٚزه‌ر.

Δ ۲- اوٚخویون. قوٚشا وٚتریلمیش سوٚزلر هانسئ سس‌لره گوٚره فرق‌لنیر؟

اوٚد - اوٚت	داغ - تاغ
آد - آت	آددئم - آتدئم
یٚاد - یٚات	آدلئ - آتلئ

Δ ۳- اوٚخویون. قوٚشا وٚتریلمیش سوٚزلرده اوٚخشار وٚ فرقلی جهت‌لری گوٚسترین.

گوٚل - گوٚل	قوٚش - قوش	ساج - ساچ
اوٚد - اوٚت	سوٚز - سوٚز	جالا - چالا
اوٚن - اون	قور - گور	گل - کل
دار - در	دوز - دوٚز	در - تر
دوٚز - دوٚز	دوٚن - توٚن	یٚاغ - یٚاخ

Δ ۴- اؤخویون. قؤشا وئریلمیش سؤزلرین دئییلیشینده‌کی فرقی آچیقلایین.

آرئ - آیئ	دره - دیه	یارئم - یایئم
تؤر - تؤئ	قارا - قایا	قورو - قوئو
تار - تایئ	قارماق - قایماق	اؤراق - اؤیاق
یار - یایئ	قارئش - قایئش	قارغئ - قایغئ

Δ ۵- اؤخویون. شئعرده «ر» وئ «ش» سس‌لرینی آیدئین تلفّوظ ائتمه‌یه چالیشین.

درسه گئدن بیر اوشاق،
چیخدئ بوز اؤسته قؤچاق.
سؤروشدو بیردن- بیره
دیدی اؤز اؤسته یئره.

☼ سؤزلر سس‌لردن عمله گلیر. بیز سس‌لری دئییریک و ائشیدیریک. سس‌لر یازئیدا حرف‌لرله ایشاره اولونور. بیز حرف‌لری یازئیرئیق و گؤروروک.

Δ ۶- کؤچؤرؤن.

قورو- دورو، آش- آس، قلم- کلم، کس- کؤس، کل- گل، کیچیک- کؤچؤک، اؤراق- اؤیاق، قالا- قایا، کؤز- گؤز، قور- گور

قؤشا وئریلمیش سؤزلری فرق‌لندیرن حرف‌لرین آلتیندان خط چکین.

Δ ۷- قارا حرفی دییشمک‌له یئنی سؤزلر دؤزه‌لدین.

قاراداغ، سحر، قایا، قولاق، سامان، قایماق، کؤره‌ک، تالا، بارماق

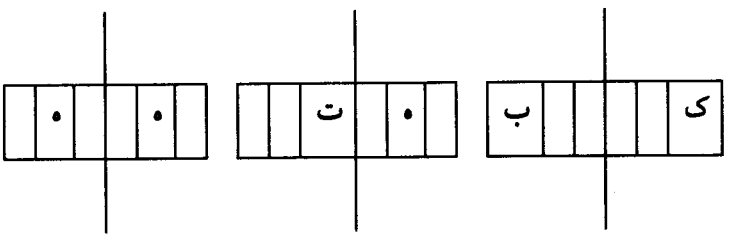
Δ ۸- **آتا، آنا، سس، داد، توت، لیل، یایئ، موم، تات** سؤزلرینی هم ساغ‌دان سولا، هم ده سول‌دان ساغا اؤخویون. آلینان سؤزلره فیکیر وئرین.

Δ ۹- **داش، من، کل، پای، توک، سیم** سؤزلری‌نین باشیندا‌کی و سونوندا‌کی حرف‌لرین یئرینی دییشین. آلینان سؤزلری یازین.

Δ ۱۰- اؤخویون. هر بیر سونراکی سؤزون نئجه عمله گلمه‌سینی آچیقلایین.

اون	آز	ال	اک
یون	یاز	اله	چک
اؤیون	آیاز	الک	ایچک
قؤیون	دایاز	کلک	چیچک

Δ ۱۱- تاسلاق‌لاری چکین. بؤش دامالاری دولدوروب سؤزلر دوزه‌لدین:

صایئیت‌لر و صامیت‌لر

Δ ۱۲- اؤخویون.

کامال، مئیوه، شؤعله، قاتیشق، کؤچه، اینک، تؤخوم، توپ، آی‌گؤن

هر سؤزده نئچه سس وار؟ اونلاردان نئچه‌سی اوزائیر؟ هانسی سس‌لر اوزانمیر؟

☼ سس‌لر ایکی جؤر اولور: **صایئیت‌لر** و **صامیت‌لر**.

صایئیت‌لر آسان‌لیقلا اوزائیر، صامیت‌لر ایسه آسان‌لیقلا اوزانمیر.

Δ ۱۳- اوخویون. هانسیٔ سس‌لر اوزانمیر؟

توپ، جوجه، گئت، قوچ، بابا، پاپاق، کوچه، کیتاب

کؤچورون. اوزانان سس‌لری ایفاده ائدن حرف‌لرین آلتیندان خط چکین.

Δ ۱۴- اوخویون.

قایئشق، قوروق، مئشه، دیل، کؤتؤک

اوّلجه صایئیت‌لری، سونرا صامیت‌لری سئچیب یازین.

صایئیت‌لر

☼ صایئیت‌لر بونلاردیر: آ ، ئـ ، ؤ ، و ، ئـ ، ا/ه(ə) ، یـ ، ۆ ، ۇ

Δ ۱۵- اوخویون. هر بیر سؤزده هانسیٔ صایئیت‌لرین ایشلنمه‌سینه فیکیر وئرین.

قارپیز، گمی، توخوم، چؤرک، یئمیش، جؤکه، قوئیون، کؤپوک، گؤنش

Δ ۱۶- اوخویون. هر بیر سؤزده هانسیٔ صایئیت‌لر ایشله‌نیب؟

اوزوم، قویو، الک، آرابا، قیرمیزی

بئله سؤزلر تاپیب یازین.

Δ ۱۷- اوخویون. «آ» صایئیتی «ؤ» ایله عوض ائدیلدیک‌ده سؤزلرین معناسیٔ‌نئین نئجه دییشمه‌سینه فیکیر وئرین.

شار- شؤر، تار- تؤر، سال- سؤل، بال- بؤل، کال- کؤل، قال- قؤل، تاخ- تؤخ، چاخ — چؤخ

Δ ۱۸- اؤخویون. سؤزلرده «یـ» ، «یـ» صائیت‌لری‌نین تلفّوظونه فیکیر وئرین. بو صائیت‌لرین قـیسا تلفّوظ اؤلوندوغو سؤزلری سئچیب یازین.

گمی، بیچاق، اریک، کیلیم، کیتاب، دری، قاپی‌لار، صیفت

Δ ۱۹- اؤخویون. سؤزلرده «و» صائیتی‌نین تلفّوظونه فیکیر وئرین، بو صائیتین اوزون تلفّوظ اؤلدوغو سؤزلری تکرار اؤخویون.

نورو، نوریئه، شوشا، شورا، قوم، توران، تورشو، توفان، تولا، موسیقی

Δ ۲۰- بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیریب کؤچورون.

م . . ش، س . . ت‌ساز، د . . وشان، قـ . . هوم، نـ . . مره، د . . یاندیر

هئجا

Δ ۲۱- اؤخویون. فیکیر وئرین. ائله بیل کی، هر سؤز حیصّه‌لرله تلفّوظ ائدیلیر.

آنا، اؤدون، اوشاق، ائعتیبار، الک، اؤکوز، اؤزوم

Δ ۲۲- اؤخویون. آلت- آلتا یازیلمیش سؤزلره فیکیر وئرین. بو سؤزلر بیر- بیریندن نه‌یه گؤره فرق‌لنیر؟

دوز	داش	تار	شام
اولدوز	یؤلداش	قاتار	آخشام

Δ ۲۳- اؤخویون.

آیی، اؤیون، اوشاق، ائنیش، اریک، اینک، اؤتوّ

سؤزلرین بیرینجی حیصّه‌سی نئچه سس‌دن عیبارت‌دیر؟ اؤنلار نئجه سس‌لردیر؟

Δ ۲۴- شئعری ماهنی‌سئ ایله اؤخویون. سؤزلرین حیصّه‌لره نئجه آیرئیلماسئنا فیکیر وئرین.

جیپ- جیپ، جؤجه‌لریم،

جیپ- جیپ، جیپ- جیپ، جؤجه‌لریم.

نه ییشسه‌نیز من وئره‌رم،

سو وئره‌رم، دن وئره‌رم...

هر سؤزده نئچه صائیت وار؟ بس نئچه حیصّه وار؟

☼ دانیشارکن سؤز آسانلیقلا حیصّه‌لره آیرئیلیر. سؤزؤن بئله حیصّه‌لری هئجا آدلانیر.

☼ هئجا صائیتین ایشتیراکئ ایله دؤزه‌لیر. بیر هئجادا یالنیز بیر صائیت اؤلور. سؤزده نئچه صائیت اؤلورسا، او قده‌ر ده هئجا اؤلور: **آی(۱)، آنا(۲)، آرابا(۳)، شاماملار(۴)**

Δ ۲۵- سؤزلری هئجالارلا اؤخویون. هر سؤزده نئچه هئجا اؤلدوغونو دئییین.

انجیر، ناغیل، شاماما، آرابا، فهله، توخوم، سؤنبؤل، داغیستانلئ

Δ ۲۶- اؤخویون. هئجالارین هر بیری‌نین اؤلینه بیر هئجا آرتیرماقلا قوش آدلاریئ دؤزه‌لدین.

چه، غا، تال، روز، لک، یوق، نا، بؤل، دک

Δ ۲۷- هئجالارین آخیرینا بیر هئجا آرتیرماقلا حئیوان آدلاریئ دؤزه‌لدیب یازین.

ما ، قو ، ده ، جئیئ ، کئ ، جا ، تؤلـ ، پیـ

سؤزلرین سطیردن- سطره کئچیریلمه‌سی

☼ متن یازارکن سؤز سطرین آخیرینا یئرلشمه‌دیکده بیر حیصّه‌سی یئنی سطره کئچیریلیر. سؤزلر بیر سطیردن دیگرینه هئجالارلا کئچیریلیر: مثلن، **ما- لا، آلـ- ما، چؤ- رک، مک- تب، تـراک- تؤر.**

Δ ۲۸- اؤخویون. سطیردن- سطره نئجه کئچیرمک دؤزگؤن‌دؤر؟

اؤ- زؤمچؤلر **اؤزؤمچ- ؤلر** **اؤز- ؤمچؤلر**
اؤزؤمچؤ- لر **اؤزؤ- مچؤلر** **اؤزؤمچؤلـ- ر**
اؤزؤم- چؤلر

Δ ۲۹- سؤزلری سطیردن- سطره کئچیریله بیلن حیصّه‌لره آیئیرئیب یازئین.

مکتبین، مؤعللیمی، شاگیردلر، درس‌دن

☼ بیر صائیت‌دن عیبارت هئجانئ سطرین آخیرئیندا ساخلاماق ؤ یئنی سطره کئچیرمک اؤلماز.

Δ ۳۰- اؤخویون.

آنا، اؤخو، اوزون، ایکی، اکیز، ائشیک، اوجا، اعلا، اؤزک، اؤتؤ، آنار

بو سؤزلری نه اؤچؤن سطیردن- سطره کئچیرمک اؤلماز؟

Δ ۳۱- اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلری سطیردن- سطره کئچیریله بیلن حیصّه‌لره آیئیرئیب یازئین.

گؤیؤ بوداق‌لار — چتیر- چتیر،
هر طرفه یاییئر عطیر.
گؤرؤنمه‌ییر ایزلر، یؤل‌لار،
کاها قوروب یاشیل کؤل‌لار.
تر چیچک‌لر نئچه رنگ‌دیر،
هره‌سی بیر کپه‌نک‌دیر.

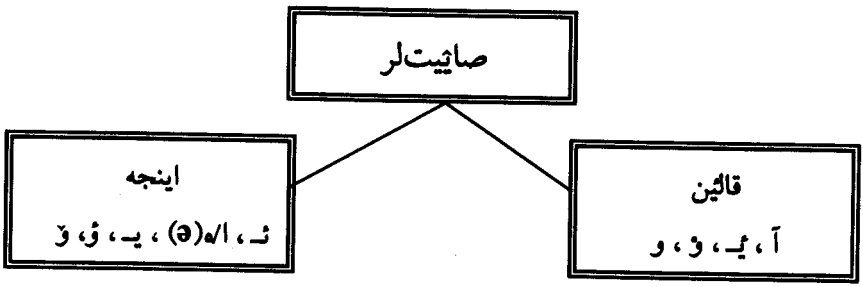
نؤمونه: **بو- داق‌لار، بوداق- لار.**

قالئین وٓ اینجه صائیت‌لر

Δ ۳۲- اوخویون. صائیت‌لرین نئجه سس‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین. هانسیٔ صائیت‌لری دئیه‌ن‌ده سسینیز قالئین (یوٓغون) چئخیر؟ بس هانسیٔ صائیت‌لری دئیه‌ن‌ده سسینیز اینجه (نازیک) چئخیر؟

بوٓرولاردان دومان‌لار
گوٓیلره کاروان چکیر.
توٓستوٓله‌نن زاوٓدلار
ائله بیل قلیان چکیر.

☼ سس‌لنمه‌سینه گوٓره صائیت‌لر قالئین وٓ اینجه اوٓلور.

Δ ۳۳- اوخویون. اوٓلجه قالئین، سوٓنرا اینجه صائیت‌لری تاپیب تلفّوظ ائدین.

آیٔ کیچی‌جیک، سوٓلوق جوٓجه‌م،
بوٓیونو بوٓکوٓک، یوٓلوق جوٓجه‌م!
آچما اوٓ نازلیٔ دیمدیئین،
باشلاما قملی جیک‌جی‌ئین.

Δ ۳۴- اؤخویون. «آ» صائیتی‌نی «ا/ه(ə)» صائیتی ایله عوض ائتدیکده سؤزون معناسی‌نئین نئجه دییشمه‌سینه فیکیر وئرین.

بابا- ببه، دارا- دره، تالا- تله، دانا- دنه، بالا- بله، مالا- مله، دام- دم، حاکیم- حکیم

Δ ۳۵- قارشی- قارشی‌یا وئریلمیش صائیت‌لرین هانسی قالئن، هانسی اینجه‌دیر؟

آ —ا/ه(ə) ؤ - و و - ؤ یـ - ئـ

هانسی صائیت وئریلمه‌ییب؟ دیلیمیزده هانسی صائیت‌له باشلانان سؤز یؤخ‌دور؟

Δ ۳۶- یالنیز قالئن و یالنیز اینجه صائیت‌لری اولان بئش سؤز یازئین.

نؤمونه: قاشقالداق‌لار، اؤزؤمچؤلؤک

سؤزلرده بعضی صائیت‌لرین یازئلیشی و دئییلیشی

Δ ۳۷- بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا اؤخویون.

ا / ه (ə)، یؤخسا ـ ؟

..کیز	..رته	..نلی	پـ..نجک
پـ..ندیر	گـ..تیر	مـ..شق	گـ..نیش
مـ..طبخ	پـ..نجره		

Δ ۳۸- بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا اؤخویون.

«و»، یؤخسا «ؤ» ؟

نـ..مونه ثـ..بوت گـ..شه نـ..مایئش مـ..بارک

هر بیر سؤزؤ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۳۹- بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا اوخویون.

«ؤ» ، یؤخسا «و» ؟

نـ..قصان نـ..مره نـ..وبار نـ..وبه

نـ..قطه تـ..وبه خـ..رک

Δ ۴۰- بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا کؤچورون.

«ؤ» ، یؤخسا «ئـ» ؟

سـ..وذا د..ولت د..وران

دؤولت‌ده دوه، ا..ولاددا نوه.

Δ ۴۱ ــ بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا کؤچورون.

«ؤ» ، یؤخسا «یـ» ؟

اؤمـ..د مؤشتـ..ک بـ..نؤوره مؤشفـ..ق

سـ..فره مؤد..ر مؤرشـ..د کـ..فته

صامیت‌لر

☼ صامیت‌لر بونلاردیر:

ب ، پ ، ت ، ث ، ج ، چ ، ح ، خ ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ع ، غ ، ف ، ق ، ک ، گ ، ل ، م ، ن ، و ، ه ، ی

Δ ۴۲ ــ اؤخویون. سؤزؤن معناسیٔنئین نئجه دییشدییی‌نی آچیقلاییئین.

اؤد ــ اؤت، آد ــ آت، یاد ــ یات ، آج ــ آچ، ساج ــ ساچ، ساریق ــ سایئیق، قارا ــ قایا، پارا ــ پایا، آز ــ آس، پاز ــ پاس، قاب ــ قاپ

Δ ۴۳ ــ اؤخویون. سؤزؤن معناسیٔنئین نئجه دییشدییی‌نی آچیقلاییئین.

قلم ــ کلم، دانیئش ــ تانیئش، شاختا ــ ساختا، کند ــ قند، سایئیق ــ ساریق، قارا ــ قایا، پارا ــ پایا، دله ــ تله، باخیر ــ پاخیر، زامان ــ سامان، شهر ــ سحر، قورو ــ قویو ــ قولو، دره ــ دیه ــ دله.

Δ ۴۴ ــ اؤخویون. هر سؤزؤن قارشیٔسینا بیر صامیت آرتیریب یئنی سؤز دؤزه‌لدین. سؤزلری یازین.

آغیل، اؤیؤد، آشیق، آیاق، آییئق، الک، ائتدی، ازیر

Δ ۴۵ ــ هر بیر سؤزؤن آخیریٔنا صامیت آرتیریب اؤخویون.

آییٔ، دارا، قؤرو، ساریٔ، اؤرتا، مله، بله، اله، قالا، جالا

قؤشاصامیت‌لی سؤزلر

Δ ۴۶ ــ اؤخویون.

یئددی، دیرریک، سککیز، دؤققوز، گؤللـه، بنّا، قؤرتلی، لذّتلی، قؤللـه

هر بیر سؤزده هانسیٔ صامیت قؤشا ایش‌لن‌میش‌دیر.

Δ ۴۷ ــ اؤخویون.

محبّت، جنّت، عاباس، تتللی، هؤممت، ستّار، گؤللؤ

کؤچؤرؤن. قؤشا صامیت‌لرین آلتیندان خط چکین.

☼ بعضی سؤزلرده عئینی صامیت قوْشا ایشلهنیر. بئله سؤزلرده قوْشا صامیت بیر اوزون صامیت کیمی تلفّوظ اوْلونور.

Δ ۴۸ ــ رقملرین آدلاریْنیْ دئییین.

۷ ۸ ۹ ۵۰

Δ ۴۹ ــ اوْخویون. سؤزلرین یازیلیشیْنیْ وْ تلفّوظوْنوْ یاددا ساخلایییْن.

بئله یازیلیر:	بئله دئییلیر:
دوْققوز	دوْکقوز
ساققال	ساکقال
چاققال	چاکقال
توْققا	توْکقا
نقّاش	نکقاش

Δ ۵۰ ــ اوْخویون. سؤزلرین یازیلیشیْنیْ وْ تلفّوظوْنوْ یاددا ساخلایییْن.

بئله یازیلیر:	بئله دئییلیر:
موْعللیم	معللیم
مککه	مکگه
سککیز	سکگیز
موْتککه	موْتکگه
موْرکّب	موْرکگب
ستّار	ستدار

Δ ۵۱ ــ هر سؤزوْ اوْلجه بوْتوْن سؤنرا هئجالارلا اوْخویون.

قافقار، محبّت، دوْررە، ماددە، مینّت، میللت، موْرکّب، شیددتلی، قوْوّتلی، جنّت، آمما، جوْللوْت

☼ قوشاصامیت‌لی چوخ‌هئجالی سؤزلری سطیردن ــ سطره کئچیره‌رکن صامیت‌لردن بیرینی سطرین آخیرئندا ساخلاماق، او بیرینی ئیئنی سطره کئچیرمک لازئم‌دیر: مثلن، **دیر ــ ریک**

Δ ۵۲ ــ اوخویون.

یوررداش، دیل‌لی، سس‌سیز، آغئل‌لی، دیللن، گؤل‌لر، یؤل‌لار، هوس‌سیز، قنددان، سوآل‌لار، بؤللوق، یاددداش

اوّل اؤیرن‌دیئینیز قوشا صامیت‌لی سؤزلردن بونلارئن فرقی نه‌دیر؟ بونلار نئجه عمله گل‌میش‌دیر؟

Δ ۵۳ ــ هر بیر سؤزوّن قارشی‌سئینا اونونلا دوّزه‌لن قوشاصامیت‌لی سؤز یازئین.

گوّل ــ آیاق ــ حیس ــ آغئل ــ

میل ــ یورد ــ قند ــ

Δ ۵۴ ــ اوخویون. سؤزلری دوّزگوّن یازماغی وّ تلفّوظ ائتمه‌یی اؤیره‌نین.

حدّ	طیبّ	سدّ	ضیدّ
قدّ	حظّ	حیسّ	سیرّ

سؤزلرده بعضی صامیت‌لرین یازئلیشی وّ دئییلیشی

Δ ۵۵ ــ اوخویون.

قوتاب	سوّد	اولدوز
تورپ	لوّت	قارپیز
کیتاب	کوّت	یارپیز

هر سوّتوندا سؤزلرین آخیرئنداکی صامیت‌لر نئجه سس‌لنیر؟

Δ ۵۶ ــ اوخویون. سؤزلرده‌کی آخیرینجیؤ صامیت نئجه سس‌لنیر؟

کیتاب، خوْروز، قاناد، یاْرپیز، پلنگ، آغاج

همین صامیت‌لرین تلفّوظو ایله یازیلیشین‌داکیؤ فرقی گؤسترین.

Δ ۵۷ ــ اوخویون. سؤزلرین آخیرینجیؤ هئجاسیندا صامیتین نئجه سس‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین.

جوْراب ــ جوْرابا اولدوز ــ اولدوزو زنگ ــ زنگی

بولود ــ بولودا یاْرپیز ــ یاْرپیزا

قوْشا وئریلمیش سؤزلرین هانسی‌نئین آخیرینجیؤ هئجاسیندا صامیت داها آیدین سس‌لنیر؟

☼ سؤزلرین آخیرینداَ **«د»**، یوْخسا **«ت»**، **«ب»**، یوْخسا **«پ»**، **«ز»**، یوْخسا **«س»**، **«گ»**، یوْخسا **«ک»**، **«ج»**، یوْخسا **«چ»** صامیتی‌نین یازیلاجاغینیؤ بیلمک اوْچوْن اونلارا صایئیت آرتیرین: مثلن، **پالئید**، یوْخسا **پالئیت** یازماق لازیم‌دیر؟ اونلارین هر بیرینه **«آ»** صایئیتی‌نی آرتیراق. **پالئیتا** چتین تلفّوظ اولونور، **پالئیدا** ایسه آسان. دئمه‌لی، بو سؤز **پالئید** شکلینده یازیلمالیؤدیر.

د ــ ت صامیت‌لری

Δ ۵۸ ــ اوخویون.

آد ــ آت یاد ــ یات اود ــ اوت

دیک ــ تیک در ــ تر

• **«د»** و **«ت»** صامیت‌لری‌نین سؤزوْن معناسینیؤ نئجه دییشمه‌سینه فیکیر وئرین. بئله سؤزلر تاپین.

Δ ۵۹ ــ اؤخویون. قارشیق ــ قارشیغا یازیلمیش سؤزلرده «ت» صامیتی‌نین سس‌لنمه‌سینی مؤقایسه ائدین.

قایتان ــ بؤستان　　پیتی ــ ایستی

کته ــ هفته　　پیلته ــ دسته

Δ ۶۰ ــ سؤزلره اؤلجه صاییت‌له سؤنرا صامیت‌له باشلانان شکیلچی آرتیریب اؤخویون. هر بیر سؤزون آخیریندا‌کی صامیتین نئجه دییشمه‌سینه فیکیر وئرین.

سؤد، قاناد، بولود، پالید، پؤلاد، دؤرد، بند، قند

نؤمونه:　　سؤده ، سؤدؤ ، سؤددن

Δ ۶۱ ــ سؤزلره صاییت آرتیریب اؤخویون. اؤنلارین سس‌لنمه‌سینده دییشیک‌لیک باش وئریرمی؟

اؤیؤد، کند، تؤند، سؤیوق، بولود، قورد، آرمود، بند، کؤبود

Δ ۶۲ ــ اؤخویون. یازیلیشی‌نی و تلفؤظونو یاددا ساخلایین.

بئله یازیلیر:	بئله دئییلیر:
قاناد	قانات
سؤد	سؤت
کند	کنت
دؤرد	دؤرت
بولود	بولوت
سؤیؤد	سؤیؤت

Δ ۶۳ ــ اوخویون. یازیلیشی‌نی و تلفّوظونو یاددا ساخلایین.

بئله یازیلیر:	بئله دئییلیر:
دفتر	دفده‌ر
هفته	هفده
دسته	دسده
خسته	خسده
ایستی	ایسدی
تۆستۆ	تۆسدۆ
اوستا	اوسدا
بۆستان	بۆسدان

Δ ۶۴ ــ بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا کۆچۆرۆن.

آرمـــد، تۆ..قا، آیا..قابی، بولو.., قانا.., دۆر.., سۆ.., تۆنـــ.., کنـــ.., بۆســـ..ان، قنـــ..

ز ــ س صامیت‌لری

Δ ۶۵ ــ اوخویون. قۆشا یازیلمیش سۆزلرین آخیرینداکی «ز» و «س» صامیت‌لرینی آیدین تلفّوظ ائتمه‌یه چالیشین.

اولدوز ــ ناموس	دریاز ــ ایلیاس
فیروز ــ روس	دنیز ــ مونیس
تلفّوظ ــ تنفّوس	گۆل‌بس ــ گۆنبز
گیلاس ــ پالاز	

Δ ۶۶ ــ اوخویون. قوشا یازیلمیش سؤزلرده «ز» و «س» صامیت‌لری‌نین سس‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین.

زر ــ سر	از ــ اس
سال ــ زال	میس ــ میز
پاز ــ پاس	زیل ــ سیل
طرز ــ ترس	آز ــ آس
زؤر ــ سؤر	سایْ ــ زایْ

ب ــ پ صامیت‌لری

Δ ۶۷ ــ اوخویون. قوشا یازیلمیش سؤزلرین آخیرینداکی «ب» صامیتینی آیدین تلفّوظ ائتمه‌یه چالیشین.

قوتاب ــ قاب	جاوْاب ــ ادب
زئینب ــ جوْراب	جیب ــ کیتاب

Δ ۶۸ ــ اوخویون. قوشا یازیلمیش سؤزلرین اوّلینده‌کی «ب» صامیتی‌نین سس‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین. هانسی «پ» کیمی تلفّوظ ائدیلیر؟

بیلیک ــ بیچین	بؤکمک ــ بؤلبؤل
بوداق ــ بولاق	بؤروْنج ــ بؤتوْ
بیْغ ــ بیْچقی	بیشیرمک ــ بیلیک

Δ ۶۹ ــ اوخویون، «ب» و «پ» صامیت‌لرینی دوزگوْن تلفّوظ ائتمه‌یی اؤیره‌نین.

دیبچک، بیتیشیک، بیتکی، بیشمیش، بوداق، بیْچاق، بوخار، پیشیک، آشپاز، شاپیْلتیْ، به ــ به

ج ــ صامیتی

Δ ۷۰ ــ اوخویون. «ج» صامیتی ایله بیتن سؤزلرده همین سس نئجه سسلنیر؟

مکتبین حیطینده چوخلو آغاج اکدیک.

دمیرچی‌خانادان چکیج سس‌لری ائشیدیلیر.

کندیمیزده گنج قهرمانئین تونج هئیکلی‌نی قوئدولار.

شاختا قیلئینج کیمی کسیردی.

Δ ۷۱ ــ بوراخئیلمئیش حرف‌لری آرتئیرماقلا اوخویون. هانسئ سؤزده «ج» سسی ایش‌لنمیر؟

ا..داد	**کؤنــ..ده**
ســ..ده	**تؤنــ..دان**
وئــ..دان	**بؤرؤنــ..دن**

ق ــ غ صامیت‌لری

Δ ۷۲ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه اویغون گلن صامیت‌لری آرتئیرئب اوخویون.

اوشا..لار، مئشه‌ده اوینایئردئلار. اونلار آیا.. سسی ائشیتدیلر. بیر آز کئچمیش باشئندا قولا..لئ پاپا.. اولان بیر کیشی‌نین کؤللوق‌دا گیزلندیئی‌نی گؤردولر. اوشا..لار سرحدچی‌لره خبر وئردیلر.

Δ ۷۳ ــ اوخویون. بیرینجی سؤتونداکئ سؤزلرین آخیرئندا «ق» سسی نئجه تلفّوظ ائدیلیر؟ بس همین سؤزلرین سونوندا‌کئ «ق» صامیتی ایکینجی سؤتوندا نه اوچون «غ» صامیتی ایله یازئلئیب؟

بایراق	**بایراغئ**

قایئیق	قایئیغا
داراق	داراغین
پامبیق	پامبیغئ
بولاق	بولاغا
پاپاق	پاپاغئ

Δ ۷۴ ــ اوخویون. سونو «ق» صامیتی ایله قورتاران سؤزلرده «ق» صامیتی‌نین ایکی صائیت آراسیندا نئجه دییشدییینه دیققت ائدین.

بیز امک درسینده قایئیق دؤزه‌لتدیک. قایئیغئ گؤلمچه‌یه بوراخدیق.
دیرریئی آلاق باسمیشدئ. اوشاق‌لار آلاغئ تمیزله‌دیلر.
قارداشیم چؤخلو بالیق توتدو. او، بالیغین ان بؤیؤیؤنو بیشیردی.

Δ ۷۵ ــ اوخویون. «ق» صامیتی‌نین «غ» صامیتی ایله عوض اولوندوغو حال‌لارئ گؤسترین.

ساغلیق اولسون، هر شئ دؤزه‌له‌جک.
تعمیرچی‌لر بوروغو تعمیر ائتدیلر.
باغدا آلمالارین یاناغئ قیزارمیشدئ.
قؤروغو دؤلانیب داغین دؤشونه قالخدیق.

Δ ۷۶ ــ سؤزلره صائیت‌له باشلانان شکیلچی آرتیریب یازین.

اوشاق، قؤروق، قایئیق، قولاق، داراق، چایلاق

Δ ۷۷ ــ اویغون گلن حرفی آرتیرماقلا اوخویون.

مشه(ق ، غ)له، وا(غ ، ق)ون، وا(ق ، غ)زال، قیز(ق ، غ)ین، داش(ق ،غ)ین، آز(ق، غ)ین، توت(ق ، غ)ون، سات(غ ، ق)ین، ما(ق ، غ)ارا، نا(ق ، غ)ارا، ما(غ ق)ازا، فور(غ ، ق)ون، کله(غ ، ق)ایئ، قاچ(غ ، ق)ین، وور(غ ، ق)ون، یؤر(ق غ)ون، قیر(ق، غ)ین

Δ ۷۸ ــ «اؤ» سؤزؤنؤ «من» سؤزؤ ایله عوض ائتمک‌له جؤمله‌لری دییشیب اؤخویون.

اؤ، قؤچاق‌دیر. اؤ، اوشاق‌دیر. اؤ، سایئیق‌دیر. اؤ، قئیؤراق‌دیر.

Δ ۷۹ ــ سؤزلری ائله دییشیب کؤچؤرؤن کی، «ق» صامیتی «غ» صامیتی ایله عوض اؤلونسون.

چئیراق، بوداق، یارپاق، یایلاق، جایناق، قولاق

ک ــ صامیتی

Δ ۸۰ ــ سوآل‌لارا جاواب وئرین. نه‌دیر؟

ساغئیلان ایری بوینوزلو ائؤ حئیوانئ ــ
قارغئ‌دان حاضئیرلانمئش چالغئ آلتی ــ
کسیلمیش آغاجئن یئرده قالان حیصّه‌سی ــ
اون اله‌مک اؤچؤن ایستیفاده اؤلونان آلت ــ
گؤزؤن گؤرمه قابیلییئتی‌نین آرتئیلماسئ اؤچؤن ایستیفاده اؤلونان آلت ــ
الین قؤلا بیتیشدیئی حیصّه‌سی ــ

• سؤزلرین آخئیرئنداکئ صامیتین نئجه تلفّؤظ ائدیلدییینه فیکیر وئرین.

Δ ۸۱ ــ اؤخویون. قؤشا یازئلمئش سؤزلرده «ک» صامیتی‌نین ایکی صائیت آراسئندا نئجه دییشدییینه فیکیر وئرین.

کؤله‌یی ــ کؤلک	**چؤره‌ییین ــ چؤرک**
ایپک ــ ایپه‌یه	**الک ــ اله‌یه**
دیره‌ییین ــ دیرک	**بله‌یی ــ بلک**

Δ ۸۲ ــ اؤخویون. بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا کؤچؤرؤن.

پیشیک سیچان‌لارین دؤشمنی‌دیر. پیشی...ین دیرناق‌لاریٔ ایتی، تؤکؤ یومشاق اؤلور.

اوشاق‌لار صینفه دیبچک گتیردیلر. اؤنلار دیبچه...ی پنجره‌یه قویدولار.

یئتکین آغاج‌دان اریک دردی. اؤ، اریـ...ی یویوب یئدی.

Δ ۸۳ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه دیرناق آراسیندا‌کیٔ سؤزلری اویغون شکیلده آرتیرماقلا اؤخویون.

... (دیرریک) چؤخلو پامادؤر یئتیش‌میشدی.

بیز ... (دیرریک) گئتدیک.

حیطده ایکی بؤیؤک پالیٔد ... (کؤتؤک) وار.

اؤن ایل کئچمیشدی، آمما ... (کؤتؤک) چؤرؤمه‌میشدی.

ائلشاد دؤستونا ... (کؤمک) ائتدی.

دؤستو بو ... (کؤمک) اونوتمادیٔ.

Δ ۸۴ ــ بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا کؤچؤرؤن.

یاز کؤله...ی زمینی دنیز کیمی دالغالاندیریر. چؤرک نئچه ــ نئچه پشه صاحیبی‌نین امه...ی ایله باشا گلیر.

تاخیلچیٔ‌لارا اوشاق‌لارین دا کؤمه...ی لازیم‌دیر. چؤره...ین قدرینی بیلین.

قؤجانئین بیلی...ی جاوانئین بیله...ی.

چؤره...ی وئر چؤره‌کچی...ـه، بیرینی ده اؤسته‌لیک.

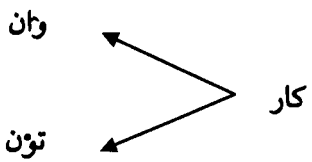
Δ ۸۵ ــ سؤزلری ائله دییشیب کؤچؤرؤن کی، آخیریٔنداکیٔ «ک» حرفی «ی» حرفی ایله عوض اؤلونسون.

تؤتک، چیچک، لچک، امک، یئمک، کؤمک

Δ ۸۶ ــ سؤنو «ک» ایله بیتن سؤزلرین بیرینجی و ایکینجی سؤتوندا نئجه سس‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین. اؤنلارئن سس‌لنمه‌سی آراسیندا‌کئ فرقین سببی نه‌دیر؟

چیچک تؤخومو	چیچک اکدیک
چؤرک عطری	چؤرک ماغازاسئ
اریک باغئ	اریک آغاجئ
اینک اؤتاران	اینک سؤدؤ

Δ ۸۷ ــ تاسلاق اؤزره سؤزلر دؤزه‌لدیب دئییین. تاسلاق اؤزره دؤزه‌لتدیییی‌نیز سؤزلری مؤقاییسه ائدین. بو سؤزلرده «ک» حرفی هانسئ سس‌لری ایفاده ائدیر؟

Δ ۸۸ ــ کؤچؤرؤن. هر بیر سؤزده «ک» حرفی‌نین هانسئ سسی ایفاده ائتدییینی دئییین.

کوکلا، کیتاب، ککلیک، کاراندا‌ش، کؤریدؤر، مکتب، کارتؤن، دیرریک، تئیراکتؤر، کیرپی، ائلئکتریک، کلم، کرپیچ

Δ ۸۹ ــ اؤخویون. سؤزلری دؤزگؤن تلفّؤظ ائتمه‌یی اؤیره‌نین.

کؤریدؤر	کؤمباین
دیرئکتؤر	کاراندا‌ش

گ ــ صامیتی

Δ ۹۰ ــ سؤزلری تامام‌لاماق‌لا جؤمله‌لری اؤخویون.

گؤزهتچیئه تزه تؤفنـــ... وئردیلر.

زنـــ... وئرولدو، مؤعللیم صینفه گیردی.

پنجره چرچیوه‌لرینه رنـــ... چکدیم.

نر...یز سهنـــ... گؤتؤرؤب، بولاغا گئتدی.

قـئیزلار چیچکدن چلنـــ... دؤزه‌لتدیلر.

Δ ۹۱ ــ سؤزلری تامام‌لاییب، جؤمله‌ده ایشله‌دین. جؤمله‌لری یازین.

فیشنـــ...، پلنـــ...، کؤلؤنـــ...، قشنـــ...، چلنـــ...

Δ ۹۲ ــ قارشیئا وئریلمیش سؤزلرین معنا فرقینه دیققت یئتیرین.

قؤپ ــ گؤپ، قور ــ گور، قمی ــ گمی، قریب ــ گریب، قؤللـه ــ گؤلـله

Δ ۹۳ ــ بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا اؤخویون.

«گ»، یؤخسا «ک»؟

عســـر	...ؤنؤل
...ؤلش	...ؤبره
اســـی	یئتـــین
...ؤبود	کؤســـؤن
...ؤیک	

Δ ۹۴ ــ بوراخیلمیش حرف‌لری آرتیرماقلا کؤچورون.

گؤ...رتی، ا...یریر، بـــ...ـه‌ندی، یؤ...ؤرؤر، اؤ...ؤنؤر، اؤ...ؤد، اؤ...رنمک، دؤ...ؤش، ایـ...نه، سؤ...ؤد، دؤ...ؤ، چیـ...ید، ایـ...ید، ا...ری، دؤ...مه، جیـ...ه‌ر، گؤ...رچین، د...یرمان

Δ ۹۵ ــ هانسی دؤزگؤن‌دؤر؟

ایشید ــ ایگید	**دؤیمه ــ دؤگمه**
نیتاران ــ نیگاران	**زیگیل ــ زیشیل**
اگری ــ ایری	**یؤیئن ــ یؤگن**

Δ ۹۶ ــ سوآل‌لارا جاواب یازین.

تاخیلئ هارادا اؤیؤدؤرلر؟

دنیزین رنگی نئجه‌دیر؟

صؤلح قوشونون آدئ نه‌دیر؟

دؤیمه‌نی نه ایله تیکیرلر؟

● **قیئمت** سؤزؤنه یاخین‌معنالئ سؤز نه‌دیر؟

ن ــ م صامیت‌لری

Δ ۹۷ ــ اوخویون. سؤزلری بئله یازئریق.

لامپا، کؤمباین، قومبارا، کؤمبه، مؤشمبه، پامبیق

بس اونلارئ نئجه تلفّوظ ائدیریک؟

Δ ۹۸ ــ اوخویون. دوزگون یازماغی و دئمه‌یی اؤیره‌نین.

بئله یازیلیر:	بئله دئییلیر:
زنبیل	زمبیل
سونبول	سومبول
گونبز	گومبز
تنبل	تمبل
شنبه	شمبه

Δ ۹۹ ــ اوخویون. بئله دئییرسینیز، بس نئجه یازیرسینیز؟

آمبار، کؤمبه، بؤمبا، دیممز، چرشمبه، زامباق، پانبیق، سومبول

الیفبا

☼ الیفبا بیر ــ بیری‌نین آردیئنجا مؤعیّن سیرا ایله دؤزؤلمؤش حرف‌لردیر. آذربایجان الیفباسیندا **۴۰ حرف** وار. هر بیر حرفین اؤز آدیئ و الیفبا جدوئلینده اؤز یئری وار.

Δ ۱۰۰ ــ حرف‌لرین جدوئ‌ده دؤزؤلؤشونه فیکیر وئرین.

عربی ــ آذربایجانی حرف‌لری‌نین شکلی و اونلارین الیفبا سیراسی			
آ ــ ا	A	ط	t
ا ــ ه، ه (ا)	ə	ظ	z
ئ ــ ی، ه	E	ع ــ ع ــ عـ ــ ـع	(')
ب ــ بـ	B	غ ــ غ ــ غـ ــ ـغ	ğ
پ ــ پـ	P	ف ــ فـ	f
ت ــ تـ	T	ق ــ قـ	q
ث ــ ثـ	S	ک ــ کـ	k
ج ــ جـ	C	گ ــ گـ	g
چ ــ چـ	Ç	ل ــ لـ	l
ح ــ حـ	H	م ــ مـ	m
خ ــ خـ	X	ن ــ نـ	n
د	D	و	v
ذ	Z	و	u
ر	R	ؤ	ü
ز	Z	و	o
ژ	J	ؤ	ö
س ــ سـ	S	ه ــ هـ ــ ـه ــ ه	h
ش ــ شـ	Ş	ئ ــ یـ	y
ص ــ صـ	S	ی ــ یـ	i
ض ــ ضـ	Z	ئ ــ یـ	ı

وٚورغو

Δ ۱۰۱ ــ اوٚخویٚون.

سؤیٚله ــ سؤیٚله‌دی

سؤیٚله سؤزوٚنده هانسیٔ هئجانیٔ داها گوٚجلوٚ دئدی‌نیز؟ بس **سؤیٚله‌دی** سؤزوٚنده؟

☼ سؤزده هئجالاردان بیری داها گوٚجلوٚ دئییلیر: مثلن، **قاپا**، **گوٚنش**، **توٚربا**. بو سؤزلرده ایکینجی هئجا داها گوٚجلوٚ دئییلیر. بو جوٚر هئجا، وٚورغولو هئجا آدلانیر.

Δ ۱۰۲ ــ اوٚخویٚون. سوٚتون‌لارداکیٔ سؤزلرده وٚورغونون هانسیٔ هئجانیٔن اوٚستوٚنه دوٚشدوٚیٚوٚنوٚ موٚعیّن‌لشدیرین.

وٚوروش	**مکتب**	**اوٚزوٚم**
وٚوروشما	**مکتبلی**	**اوٚزوٚمچوٚ**
وٚوروشمادا	**مکتبلی‌لر**	**اوٚزوٚمچوٚلوٚک**

• سؤزلری کؤچوٚروٚن. وٚورغولو هئجانیٔن آلتیٔندان خط چکین، اوٚستوٚنده وٚورغو ایشاره‌سی (') قوٚیٚون.

☼ دیلیمیزده وٚورغو اکثر حال‌لاردا سؤزوٚن آخیرٔینجیٔ هئجاسیٔ‌نیٔن اوٚزه‌رینه دوٚشوٚر: **مکتب، مکتبلی، مکتبلی‌لر، مکتبلی‌لرین.**

☼ بعضن وٚورغولاردان آسیٔلیٔ اوٚلاراق سؤزوٚن معناسیٔ دیٔیشیلیر.

Δ ۱۰۳ ــ اوٚخویٚون. وٚورغودان آسیٔلیٔ اوٚلاراق سؤزوٚن معناسیٔ‌نیٔن نئجه دیٔیشمه‌سینه فیکیر وٚئرین.

قازما ــ قازمٰا	**توٚخومٰا ــ توٚخوما**	**گوٚزلٰه ــ گوٚزله**
هوٚرمه ــ هوٚرمٰه	**چٰکمه ــ چکمٰه**	

• سؤزلری جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۱۰۴ ــ اوخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلرده وورغونون یئرینی گؤسترین.

بو دا سنه چکمه باغئ،
گئیه‌ن‌ده چؤخ چکمه باغئ.
شوملانئیب‌دیر اکین یئری،
گئجیکمه‌یین، اکین یئری.

یاپالاق‌دان گلن لاله‌دیر.
الینده‌کی پیاله‌دیر.
لاله‌لردن سئچیلمه‌ییر.
لاله‌لرین آراسیندا
لاله اؤزو بیر لاله‌دیر.

قوهوم سؤزلر

Δ ۱۰۵ ــ اوخویون.

مکتبیمیزین یانیندا گؤزل باغ وار.
کندیمیزین هر طرفی باغلیق، چمن‌لیک‌دیر.
باغلارا باغبان قوللوق ائدیر.
حیطیمیزده بالاجا باغچا سالدیق.

قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلری آلت ــ آلتا یازین. بو سؤزلرده هانسی حیصّه عوّمومی‌دیر؟ اونلارین بیر ــ بیری ایله قوهوم اولماسینا سبب نه‌دیر؟

☼ **باغ، باغلیق، باغبان، باغچا** سؤزلری قؤهوم سؤزلردیر. بو سؤزلر **باغ** سؤزؤ ایله باغلی‌دیر. **باغ** سؤزؤ اؤنلارین هامی‌سیندا ایشله‌نن عؤمومی حیصّه‌دیر.

Δ ۱۰۶ ــ اؤخویون. قؤهوم سؤزلری سیرالاییـن.

ساغ، مشه، سؤد، ساغلام، چای، مشه‌لی، سؤدچؤ، مشه‌لیک، ساغلیق، سؤده‌مر، ساغالماق، سؤدلؤ، ساغلام‌لیق، چایچی، مشه‌چی، چایدان، مشه‌به‌یی

اشیانین آدینی بیلدیرن سؤزلر

Δ ۱۰۷ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلر هانسی سوآل‌لارا جاواب اؤلور؟

یاشار مشه‌یه گئتدی. او، بؤلبؤل سسی ائشیدیب دایاندی. تارلا اوزان چیچک سرگی‌سینه اؤخشایـیردی. اوزادا بیر اؤغلان دانا اؤتاریردی. یاشار بیر سبت چیچه‌لک یـیغیب اؤزه قایـیتدی. آناسی سئوینـدی.

☼ اطرافیمیزدا اؤلان شئی‌لره اشیا دئییلیر. هر بیر اشیانـین آدی اؤلور. اشیانـین آدینی بیلدیرن سؤزلر **کیم؟ نه؟ هارا؟** سوآل‌لاریندان بیرینه جاواب اؤلور: کیم؟ (آدام)، نه؟ (مئیؤه)، هارا؟ (آذربایجان).

Δ ۱۰۸ ــ اؤخویون. **کیم؟** سوآلینا جاواب اؤلان سؤزلری تاپین.

مکتبین سالؤنوندا امک اوستالاری ایله گؤروش کئچیریلیردی. گؤروشو مؤدیر آچدی. او، گلن قوناق‌لاری سالام‌لادی. قوجامان نئفتچی، قاباقجیل توخوجو، گؤرکملی اینشاآتچی چیخیش ائتدی. سالونا توپلاشان مؤعللیم‌لر، شاگیردلر، والیدئین‌لر اؤنلاری آلقیش‌لادی‌لار. شاگیردلردن آیدین و سؤلماز چیخیش ائتدیلر.

☼ اینسان بیلدیرن سؤزلر کیم؟ سوآلئینا جاواب اولور: آتا، آنا، مؤعللیم، آیدئین، اینسان، فهله، اوشاق

Δ ۱۰۹ ــ اوخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلر هانسئ سوآلا جاواب اولور؟

گمی گئتدیکجه کیچیلیب گؤزدن ایتدی.

دار **جئیئیر** ایله یاماجا قالخدئیق.

گؤنش کؤزه‌رمیش دمیر پارچاسئینا اوخشایئیردئ.

گؤجلو **کؤلک** قومو گؤیه سوؤوردو.

Δ ۱۱۰ ــ اولجه کیم؟، سونرا نه؟ سوآلئینا جاواب اولان سؤزلری سئچیب اوخویون.

مؤعللیم، شاگیرد، کیتاب، دفتر، شار، کارانداش، مکتبلی، توپ، قلم، شاعیر، عالیم

☼ حئیوانلارئن و جانسئز شئیلرین آدلارئنئ بیلیدیرن سؤزلر نه؟ سوآلئینا جاواب اولور: **حئیوان، آیئ، آت، چؤرک، کیتاب، آلما، سئرچه، آرئ، پاپاق، قاشئیق، بنؤوشه**

Δ ۱۱۱ ــ اوخویون. هارا؟ سوآلئینا جاواب اولان سؤزلری سئچیب یازئن.

ساحیل آداملا دولو ایدی.

کندیمیز چوخ گؤزل‌دیر.

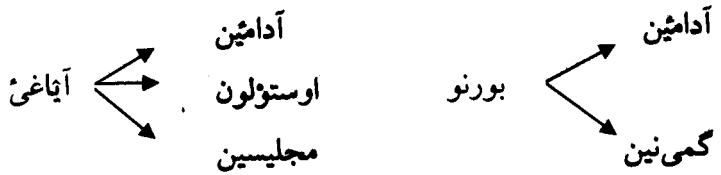
جاماعات مئیدانا توپلاشدئ.

☼ یئر بیلدیرن سؤزلر هارا؟ سوآلئینا جاواب اولور: **اؤلکه، گنجه، شهر، کند، چمن‌لیک، اکین ساحه‌سی.**

Δ ۱۱۲ ــ اؤخویون. قؤهوم سؤزلردن هانسیٔ کیم؟، هانسی نه؟، هانسیٔ هارا؟ سوآلیٔنا جاواب اؤلور؟

دمیر ــ دمیرچی، آذربایجان ــ آذربایجانلیٔ، امکچی ــ امک، باراما ــ باراماچیٔ، باکیٔلیٔ ــ باکیٔ، مکتب‌لی ــ مکتب، باغ ــ باغبان، وطن‌داش ــ وطن، درزی ــ درزی‌لیک، شهریمیزی ــ شهرلی

Δ ۱۱۳ ــ اؤخویون. سؤزلرین معنالارئنا فیکیر وئرین.

Δ ۱۱۴ ــ اؤخویون. هر بیر سؤزه عکس‌معنالیٔ سؤز تاپیب یازیٔن.

سوآل، گئجه، یئر، باش، آستار، صؤلح، دؤست، تاتیش، اثنیش

تکی ؤ جمعی بیلدیرن سؤزلر

Δ ۱۱۵ ــ اؤخویون. قارشیٔ ــ قارشیٔیا یازیلمیش جؤمله‌لرده قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلر نه‌یه گؤره فرق‌لنیر؟

چمن‌لیک‌ده اینک اؤتلایئیر.	**چمن‌لیک‌ده اینک‌لر اؤتلایئیر.**
آغاجا سئرچه قؤندو.	**آغاجا سئرچه‌لر قؤندو.**
جئیران بولاغا ائندی.	**جئیران‌لار بولاغا ائندی.**
قارتال گؤیٔ اؤزؤنده سؤزؤر.	**قارتال‌لار گؤیٔ اؤزؤنده سؤزؤر.**

☼ اشیانئین بیر دنه‌سی‌نین آدئینئ بیلدیرن سؤز **تک**، چوخونون آدئینئ بیلدیرن سؤز **جمع** اولور.

Δ ۱۱۶ ــ اوخویون. قوشا یازیلمیش سؤزلری کؤچورون. بو سؤزلری فرق‌لندیرن حیصّه‌نین آلتیندان خط چکین.

آدام ــ آدام‌لار	**ائو ــ ائولر**
فهله ــ فهله‌لر	**چای ــ چای‌لار**
کیتاب ــ کیتاب‌لار	**چؤرک ــ چؤرک‌لر**
دفتر ــ دفترلر	**باغ ــ باغ‌لار**

☼ اشیانئین آدئینئ بیلدیرن سؤزلری جمع شکلینده ایش‌لتمک اوچون اونلارا **«لار»** و یا **«لر»** آرتئیرماق لازیم‌دیر. آلما ــ **آلمالار**، اوزوم ــ اوزوم‌لر

Δ ۱۱۷ ــ کؤچورون. سؤزون **«لار»** و **«لر»** حیصّه‌سیندن اولکی هئجادا اولان صایئیت‌لرین آلتیندان خط چکین.

عمی‌لر، قوزولار، اوتولر، دانالار، قاری‌لار، کؤسؤولر

Δ ۱۱۸ ــ اوخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلره نه واخت **«لار»**، نه واخت **«لر»** آرتئیرئیل‌دئیئ‌نا فیکیر وئرین.

زیروه‌لری آغ‌آپاق،
یاماج‌لاری چیچک‌لی.
دومان‌لاری تول کیمی،
بولودلاری شیمشک‌لی.

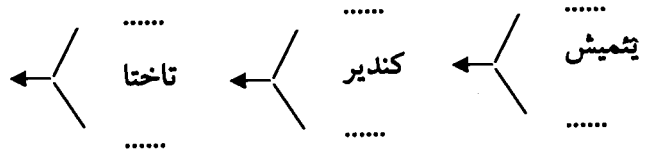
خان **چینارلار**، شاه **پائیدلار**،
آیاغی‌نئین آلتئیندادیر.
یاراتدیغین **عیمارت‌لر**
گؤیون یئددی قاتئیندادیر.

☼ آخیرینجی هئجاسئیندا قالین صایئیت اولان سؤزلر **«لار»**، اینجه صایئیت اولان سؤزلر ایسه **«لر»** قبول ائدیر.

اشیانین نئجه‌لیئی‌نی بیلدیرن سؤزلر

☼ اشیانئین بؤیوک‌لوئون، شکلینی، رنگینی، دادینی، ایئی‌نی، نه‌دن حاضیرلانماسی‌نی، برک و یا یومشاق‌لیغی‌نی بیلدیرن سؤزلره **نئجه‌لیک بیلدیرن سؤزلر** دئییلیر. بئله سؤزلر **نئجه‌دیر؟ هانسی؟** سوآل‌لارئیندان بیرینه جاواب اولور: **یئکه، یؤغون، یاستی، قیرمیزی، شیرین، عطیرلی، سیغال‌لی، ایستی** و س.

Δ ۱۱۹ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه اشیانئین نئجه‌لیئی‌نی بیلدیرن سؤزلر آرتئیرماقلا اوخویون.

ایستیفاده ائتمک اوچون سؤزلر:

ائنلی، قالین، یومرو، اوزون، ائن‌سیز، گؤدک، دادلی، قیسا، نازیک، اوزون‌سوو، یؤغون، شیرین

Δ ۱۲۰ ــ اشیالارین دادیؤ نئجه اولور؟

نه؟	نئجه‌دیر؟
بال	آجیؤ
آلچا	تورش
موزوق	شوؤر
نار	شیرین
ایستی‌اوت	تورش‌مزه
لیمو	
سارئمساق	
کؤک	
دوز	

Δ ۱۲۱ ــ اشیالاریؤ نئجه‌لیئی‌نه گؤره تانیؤیئین.

آغ، شیرین، برک، کؤوزک	**سارئمساق**
یومرو، ساریؤ، تورش، دادلیؤ، عطیرلی	**لیموؤن**
آغ، دیش ــ دیش، آجیؤ، کسکین، ایی‌لی	**خییار**
یاشئیل، اوزون‌سوؤ، سئیغال‌لیؤ، سولو	**قند**

Δ ۱۲۲ ــ اوخویون. **نئجه؟** سوآلئینا جاواب اولان سؤزلری آییید اولدوغو سؤزله بیرلیکده سئچیب یازیئین.

آغئیل‌لیؤ آدام آغئیل‌سیزا باش قوشماز.

یامان گونون عومروو آز اولار.

آجیؤ سؤز قلب سیندیرار.

ایگید اوغول دوشمنه ائیلمز.

تمیز ایش‌دن گول عطری گلر.

Δ ۱۲۳ ــ اوخویون. نئجه‌لیک بیلدیرن سؤزلر هانسی‌لاردیر، اونلاری نئجه تلفّوظ ائدیرسینیز؟

دؤشان قاچدی مئشه‌یه،	لچک‌لری عطیرلی،
راست گلدی بئؤشه‌یه.	اوستو کؤل ــ کؤس چتیرلی.
بئؤشه دؤرد لچک‌دی،	دؤشان اونو یؤخلادی،
او هر گؤل‌دن گؤیچک‌دی.	یومشاق یئرده یوخلادی.

Δ ۱۲۴ ــ معناجا یاخین سؤزلری سئچیب یازین.

یئنی، ایستی، دار، گؤجلو، شاد، هؤندور، قؤوتلی، تزه، بؤیؤک، قاینار، اوجا، یئکه، ائن‌سیز، شن

Δ ۱۲۵ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه **نئجه‌دیر؟** سوآلینا جاواب اولان سؤز آرتیرماقلا اوخویون.

پلنگ بؤیؤک‌دور، پیشیک ایسه ... .

داغ هؤندوردور، تپه ایسه ... .

یول ائنلی‌دیر، جیغیر ایسه ... .

کیتاب قالین‌دیر، دفتر ایسه ... .

پالید یؤغون‌دور، شام ایسه ... .

آلچا ایری‌دیر، زؤغال ایسه ... .

Δ ۱۲۶ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه اویغون گلن عکس‌معنالی سؤز آرتیرماقلا جؤمله‌لری تامام‌لایین یازین.

ظولمت گئجه کئچدی ... سحر آچیلدی.

ماشین‌دان قوجا کیشی نه ... اوغلان دوشدو.

آران ایستی، داغ ایسه ... ایدی.

اشیائین حرکتی‌نی بیلدیرن سؤزلر

Δ ۱۲۷ ــ حرکت بیلدیرن سؤزلری سئچیب اؤخویون.

مارال اؤزؤنؤ مالیکین قوجاغینا آتدی. قارداشی اؤنون اؤزؤندن اؤپدؤ. ساچلارینی اوخشاییب یئره قؤیدو. چامادانیندان تانکچی پاپاغینی چیخاریب، زارافاتلا اونون باشینا قؤیدو، گؤزلری‌نین اؤستؤنه ائندیردی. بیر آزدان مارال‌گیله چؤخلو قؤناق گلدی.

Δ ۱۲۸ ــ جؤمله‌لری تامام‌لایاراق کؤچؤرؤن. آرتیردیغینیز سؤزلرین قارشی‌سیندا دیرناق آراسی سوآلینی یازین.

قیز تئلئفؤن‌لا ...

اوغلان کیتاب ...

قیز ال ــ اؤزؤنؤ ...

اوغلان قاپی‌یا رنگ ...

قیز آتاسی ایله شهره ...

نؤمونه: قیز تئلئفؤن‌لا دانیشاجاق (نه ائده‌جک؟).

Δ ۱۲۹ ــ قارا حرف‌لرله یئریلمیش سؤزلر هانسی سوآل‌لارا جاواب اولور؟

اوغلان تاختانی **کسدی.**

اوغلان تاختا **کسیر؟**

قیز دیوارداn شکیل **آسیر.**

قیز شکلی دیوارداn **آسدی.**

☼ **کسیر، آسئیر** سؤزلری حرکتین ایندی داوام ائتدییی‌نی بیلدیریر. بئله سؤزلر **نه ائدیر؟** سوآلئینا جاواب اولور. **کسدی، آسدئ** سؤزلری ایسه حرکتین بیتدییی‌نی بیلدیریر. بئله سؤزلر **نه ائتدی؟** سوآلئینا جاواب اولور.

Δ ۱۳۰ ــ اوخویون. **نه ائتدی؟** سوآلئینا جاواب اولان سؤزلری تاپین.

یاغدئ یاغیش، چایلار داشدئ،

سویا باتدئ چمن، چایئیر.

سئللر ایدی قامیش‌لارئ...

Δ ۱۳۱ ــ کؤچورون. **نه ائتدی؟** سوآلئینا جاواب اولان سؤزلرین آلتیندان بیر، **نه ائدیر؟** سوآلئینا جاواب اولان سؤزلرین آلتیندان ایکی خط چکین.

نرگیز اینشا یازدئ.

یاز گلنده کؤچری قوش‌لار بیزیم یئرلره قایئیدیر.

رحیله کول‌لارین دیبیندن بنؤوشه دردی.

موراد شهیدلر خیابانئ‌نا گئدیر.

خالقیمیز شهیدلرین خاطیره‌سینی عزیز توتور.

Δ ۱۳۲ ــ هر بیر جانلئ‌نین نئجه حرکت ائتدییی‌نی آرتیرماقلا کؤچورون.

اؤوچونو گؤرن جئیران ...

اینک چمن‌لیکده ...

قارانقوش آلچاق‌دان جؤجه‌لرین دالئنجا ...

اؤردک گؤلده ...

کرتنکله قومون اؤستؤنده ...

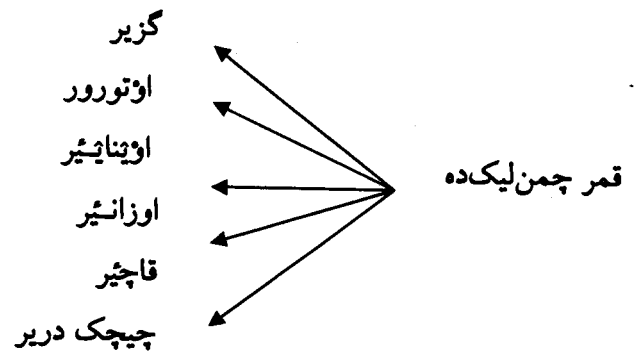
یاد آدامئ گؤرن ایت ...

Δ ۱۳۳ ــ اوخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلره سوآل‌لار وئرین.

آخار سولار **آشیر، داشیر،**

داغ دره‌لر **یاشیل‌لاشیر.**
سئوینجیمیز حددن **آشیر،**
سئویملی، خوش باهار **گلیر.**
داغ‌دا چوبان **چالیر** توتک،
اوت **اوتلایئیر** قویون، اینک.
اسیر سرین — سرین کوللک،
سئویملی، خوش باهار **گلیر.**
قوش‌لار **اوچور** قاتار — قاتار،
چیچک‌لنیر گوی باغچالار،
آی اوشاق‌لار، آی اوشاق‌لار،
سئویملی، خوش باهار **گلیر.**

Δ ۱۳۴ — تاسلاق اوزره جومله‌لر قورون.

Δ ۱۳۵ — اوخویون. **سوزور** سوزونون معنالاریني آچیقلایین. بیرینجی و ایکینجی جومله‌لرده **سوزور** سوزونو هانسی سوزلرله عوض ائتمک اولار؟

گویده قارتال سوزور.
سوسن تویدا سوزور.
آنا آشی سوزور.
موعللیم گوزآلتی صینفی سوزور.

Δ ۱۳۶ ــ اوخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلره سوآل وئرین. اونلار حرکتین نه واخت یئرینه یئتیریلمه‌سی‌نی بیلدیریر.

آخیر داغ شلاله‌سی، ساریٔ سونبول **آچاجاق.**
هر یانیٔ توتوب سسی، کئچیب چمن‌دن، دوزدن،
تارلالاردان **کئچه‌جک،** بعضن **ایته‌جک** گؤزدن،
چؤل‌لر سودان **ایچه‌جک.** سونرا دره آشاغیٔ،
سونرولر ساحیل بویو ایستانسیایا (دوراجاغا) **آخاجاق،**
ایچه‌جک سرین سویو اونلرده آخشام چاغیٔ
هر یاندا گول **آچاجاق،** ایشیق‌لار **آلیشاجاق،**

Δ ۱۳۷ ــ اوخویون. جومله‌لری تامام‌لایئین.

کریم بو گون مئیوه دریر.
او، دونن سحر ده مئیوه ... .
کریم صاباح یئنه مئیوه ... .
ایندی یاغیش ... .
دونن آخشام دا یاغیش ... .
صاباح یئنه یاغیش ... .

☼ **دره‌جک، یاغاجاق** سؤزلری حرکتین گله‌جک‌ده گؤرونه‌جه‌یی‌نی بیلدیریر. بئله سؤزلر **نه ائده‌جک؟ نه اولاجاق؟** سوآل‌لاریندان بیرینه جاواب اولور.

Δ ۱۳۸ ــ آشاغیٔداکیٔ سؤزلری جومله‌ده ائله ایشله‌دین کی، حرکتین گله‌جکده گؤرونه‌جه‌یینی بیلدیرسین.

دایان، یاز، کئچ، دونش، چات، بیل، گول

جـــؤمـــلـه

Δ ۱۳۹ ــ اؤخویون. سسینیزله جؤمله‌نین تامام‌لانماسی‌نی بیلدیرین.

هاوالار ایسیندی یاز گلدی زؤغال، آلچا، اریک، شافتالی، چیچک آچدی داغ‌لاردا، مشه‌ده بنؤوشه، نؤوروزگؤلو گؤروندو قارانقوش‌لار کؤچؤب گلدی آری‌لار آغاج‌دان ــ آغاجا اوچوشور هامی‌دان چؤخ اوشاق‌لار سئوینیرلر باغ‌لاردان، باغچالاردان اونلارین شن سس‌لری ائشیدیلیر.

● هر بیر جؤمله‌ده کیمدن و نه‌دن بحث اولونور؟

هاوالار، یاز، زؤغال، آلچا، اریک، شافتالی، باغ‌لار، مشه، قارانقوش‌لار، آری‌لار، اوشاق‌لار حاققیندا نه دئییلیر؟

☼ **جؤمله** سؤزلردن عمله گلیر. سؤزلر بیر ــ بیری ایله باغلانیب، بیتمیش بیر فیکری بیلدیریر.

Δ ۱۴۰ ــ اؤخویون.

تمیز یو ال ــ اؤزونو،
دانیش سؤزون دؤزونو.
یئره سؤرتمه اؤزونو،
یاخشی اؤتور، یاخشی دور.

• شئعرده نه‌دن بحث اؤلونور؟ شئعرده نئچه جؤمله وار؟

هر جؤمله‌ده‌کی سؤزلرین سایئینئ دئییین.

Δ ۱۴۱ ــ اؤخویون. جؤمله‌نین آخیرئینئ سسینیزله بیلدیرین.

قارانقوش یووا قورموشدو سئرچه‌لر اؤنون یوواسئنئ توتدولار
قارانقوش یؤلداش‌لارئنا خبر وئردی اؤنلار یؤلداشئنئین کؤمه‌ییینه
گلدیلر قارانقوش‌لار سئرچه‌لری قوووردولار

• هر بیر جؤمله‌ده نه‌دن بحث اؤلونور؟

کؤچؤروَن. هر بیر جؤمله‌نین آخیرئیندا نؤقطه قویوَن.

Δ ۱۴۲ ــ اؤخویون.

یاغیش یاغیر.

داغلارا یاغیش یاغیر.

داغلارا گؤجلؤ یاغیش یاغیر.

اوجا داغلارا گؤجلؤ یاغیش یاغیر.

بیرینجی جؤمله‌ده نئچه سؤز وار؟

اؤ بیری جؤمله‌لرین هر بیرینده نئچه سؤز وار؟

جؤمله‌لرین معنالارئنداکئ فرقه فیکیر وئرین.

جؤمله‌نین آخیرئیندا نؤقطه،سوآل وَ نیدا ایشاره‌سی‌نین قویولماسئ

Δ ۱۴۳ ــ ایفاده‌لی اؤخویون.

- **اوشاق‌لار، گئدین یاتاغئنا!**
- **نئجه، یاتماق واختئ‌دیر؟**
- **بلی، تئز اؤلون!**
- **باش اؤسته، گئدیریک.**

هر بیر جؤمله‌نین آخیرینداهانسیٔ ایشاره قویولوب؟ گؤره‌سن، نه اوچون؟

Δ ۱۴۴ ــ اوخویون. جؤمله‌نین آخیرینداکیٔ ایشاره‌لری سسینیزه گؤره فرق‌لندیرین.

آغاج باریٔ ایله تانیٔنار.
سن هانسیٔ کنده گئده‌جک‌سن؟
یاشاسیٔن یئر اوزونده صولح!
بیر گؤر نه ائدیرسن، بو کی، دهشت‌دیر!
مگر دؤز ائله‌میرم؟
عزیزیم، باجارمادیغین ایشی گؤرمه.

Δ ۱۴۵ ــ اوخویون.

ــ پاهؤ، نه یامان ایستی‌دیر
ــ مگر بورادا کؤلگه‌لنمک اوچون یئر یوخدور .؟!
ــ گلین ایله‌شیب بیر قده‌ر دینجه‌لک

هانسیٔ جؤمله‌نی اوخویاندا سسینیزی اوجالتدیٔنیز؟

هانسیٔ جؤمله‌ده سوروشدونوز؟

● کؤچورون. جؤمله‌لرین آخیرینداً لازیم اولان ایشاره‌لری قویون.

☼ اگر جؤمله‌ده بیر شئیٔ حاققیندا خبر وئریلیرسه، اونون آخیرینداً **نؤقطه** (.)قویولور.

اگر جؤمله‌ده بیر شئیٔ سوروشولورسا، اونون آخیرینداً **سوآل** ایشاره‌سی (؟) قویولور.

اگر جؤمله‌ده حیس، هیجان ایفاده اولونورسا، اونون آخیرینداً **نیدا** ایشاره‌سی (!) قویولور.

Δ ۱۴۶ ــ جؤمله‌لرین آخیرینداکیٔ ایشاره‌لرین طلبینه عمل ائتمک‌له اوخویون.

ــ توفان گلیر! **ــ توفان گلیر!**
ــ هانیٔ، باجیٔ؟ **ــ هانیٔ، عمی؟**

ــ گؤرمه‌ییرسن ــ بیر باخ

تیر ــ تیر اسیر نئجه ییئیرغالانئیر

شام آغاجئ؟ دنیز، گمی!

☼ مؤعیّن معلومات بیلدیرن جؤمله **نقلی جؤمله** آدلانئیر.

جاواب آلماق مقصدی ایله ایشله‌نن جؤمله‌یه **سوآل جؤمله‌سی** دئییلیر.

حیس، هیجان بیلدیرن جؤمله ایسه **نیدا جؤمله‌سی‌دیر.**

جؤمله‌ده سؤزلر آراسیندا علاقه

Δ ۱۴۷ ــ هر سطیره‌کی سؤزلردن بیر جؤمله قورون.

آتاسئ، نئفتچی‌دیر، صابیرین

باشلاندئ، سپینی، تاخئل، تارلادا

گلدی، ییئیلاغئین، خوشوما، هاواسئ

☼ جؤمله‌ده‌کی سؤزلر بیر ــ بیری ایله باغلئ اولور. اونلارئین آرالارئنداکئ علاقه‌نی سوآل‌لارئین کؤمه‌یی ایله بیلمک مؤمکون‌دور.

Δ ۱۴۸ ــ اوخویون. جؤمله‌ده نه‌ییین حاققیندا دانئشئلیر و اونون حاققیندا نه دئییلیر؟ همین سؤزو تاپین.

باغچادا بؤلبؤل گؤزل نغمه‌لر اوخویور.

جؤمله‌ده نه‌دن بحث اولونور؟	**بؤلبؤل‌دن**
بؤلبؤل نه ائدیر؟	**اوخویور**
هارادا اوخویور؟	**باغچادا**
نه اوخویور؟	**نغمه‌لر**
نئجه نغمه‌لر؟	**گؤزل**

Δ ۱۴۹ ــ اوخویون. جؤمله‌ده‌کی سؤزلرین هر دفه نئجه دییشمه‌سینه فیکیر وئرین. جؤمله‌نین معناسی دا دییشیرمی؟

بؤتؤن صینیف قؤی کؤمک ائتسین.

قؤی بؤتؤن صینیف کؤمک ائتسین.

قؤی کؤمک ائتسین بؤتؤن صینیف.

کؤمک ائتسین قؤی بؤتؤن صینیف.

Δ ۱۵۰ ــ **«آیی مشه‌یه گیردی»** جؤمله‌سینده سؤزلرین یئرینی دییشمک‌له جؤمله‌لر دؤزه‌لدین. اونلارین معنالاری آراسیندا‌کی فرقی آچیقلایین.

اؤنجه اؤخودوق‌لاری‌نـــیزین تکراری:

- سسله حرفین فرقی نه‌دیر؟
- صائیت‌له صامیتین فرقی نه‌دیر؟
- قالئین و اینجه صائیت‌لر نه‌یه گؤره فرق‌لنیر؟
- قالئین صائیت‌لر هانسی‌لاردیر؟
- وورغو نه‌دیر؟

ایکینجی کیتاب

سس‌لر وٚ حرف‌لر

(داوامی)

دوٚداق‌لانان وٚ دوٚداق‌لانماییان صائیت‌لر

Δ ۱۵۱ ــ اوٚخویون. گوٚزگوٚ قاباغیندا دایانیب، قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلرده‌کی صائیت‌لری بیر ــ بیر تلفّوظ ائدین. دوٚداق‌لاری‌نیزین وضعییتی‌نه فیکیر وئرین.

سحر ــ سحر	پنجره‌مدن
گوٚیلر **نورا** بوٚیاییر	شفق ــ شفق سوٚزوٚلسوٚن.
گوٚنش مندن	بیرجه شئیی
تئز اوٚیانیر، **اوٚیانیر**.	**اونوتماسیئن** گوٚنشیم،
قوٚی **اوٚیانسیئن**،	آخیٔ اوندان
یاتان‌لارا اوٚ گوٚلسوٚن.	گئج یاتیرام من هر گوٚن.

☼ دوٚداق‌لارین وضعییتی‌نه گؤره صائیت‌لر ایکی جوٚر اوٚلور **دوٚداق‌لانان** صائیت‌لر، **دوٚداق‌لانماییان** صائیت‌لر

☼ **وٚ، و، ؤ، وٚ** دوٚداق‌لانان صائیت‌لردیر. دوٚداق‌لانان صائیت‌لری تلفّوظ ائده‌رکن دوٚداق‌لار بیر قده‌ر قاباغا اوزانیر وٚ دایره‌وی شکیل آلیر.

Δ ۱۵۲ ــ کۆچۆرۆن. دۆداق‌لانان صایئت‌لرین آلتئیندان خط چکین.

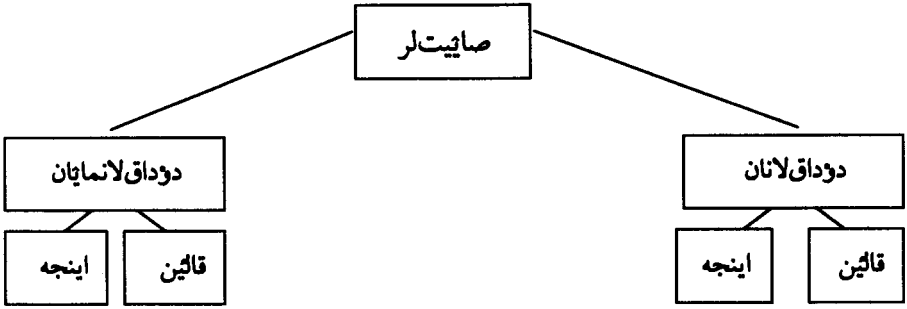
مارال گۆردۆ داغدا چئشمه،
اۆزۆچو، اۆنا یاخئین دۆشمه.
ایچسین مارال سرین سودان،
اۆره‌یی‌نی وۆروب دئشمه.

☼ آ، ئـ ، ئـ ، ا/ه(ə)، یـ دۆداق‌لانمایان صایئت‌لردیر. دۆداق‌لانمایان صایئت‌لری دئیه‌رکن دۆداق‌لار بیر **قدەر** آرالانئیر و یان‌لارا دارتئیلیر.

Δ ۱۵۳ ــ دۆداق‌لانمایان صایئت‌لری اۆلان سۆزلری سئچیب اۆخویون.

اۆزۆم، قایئیق، اۆکۆز، کۆتۆک، قاصید، مۆروق، کۆنسئرت، لپه، دایئره، شاختا، جۆجه، تۆپۆق، قلم، دیوار، اۆردک، قارغی‌دالی، پۆسته

Δ ۱۵۴ ــ تاسلاغی چکیب اویغون گلن حرف‌لرله دۆلدورون.

آهنگ قانونو

Δ ۱۵۵ ــ اۆخویون. اۆلجه یالنئیز قالئین، سۆنرا ایسه یالنئیز اینجه صایئت‌لی سۆزلری سئچیب یازئین.

پالیِد، آلبالیئ، کؤرپؤ، قاراقوش، جؤکه، زؤغال، گؤنش، دؤنوز، چیئه‌لک، بؤیؤرتکن، کرپیج، قارئیشقا، قاراتؤیوق، بالدئرغان

☼ **دیلیمیزده‌کی** سؤزلرین بعضی‌لرینده ییالنئیز قالئین، بعضی‌لرینده ایسه ییالنئیز اینجه صائیت‌لر ایشله‌نیر:

قاپئ، اؤدون سؤزلرینده‌کی صائیت‌لر قالئین، **مئیؤه، اؤکؤز** سؤزلرینده‌کی صائیت‌لر ایسه اینجه‌دیر. بئله سؤزلر آهنگ قانونونا تابئع اولان سؤزلردیر.

Δ ۱۵۶ ــ اولجه ییالنئیز قالئین، سونرا ییالنئیز اینجه صائیت‌لی سؤزلری سئچیب ییازئین.

هؤرؤمچک ایشی‌نی بیتیردی. تؤر حاضئیر ایدی. هؤرؤمچک گیزلنیب اؤیونو گؤزلمه‌یه باشلادئ. گؤره‌سن، تؤرونا نه دؤشه‌جک؟ اؤ بیلمیردی کی، تؤرونا میلچک دؤشه‌جک.

Δ ۱۵۷ ــ اولجه قالئین صائیت‌لی، سونرا عئینی اینجه صائیت‌لی سؤزلری سئچیب اؤخوییون.

دورنالار گیزلینجه سؤرؤندؤ ییئنه،

ییاماج‌لار چیچه‌یه بؤرؤندؤ ییئنه،

مارال‌لار بولاقدا گؤرؤندؤ ییئنه،

جئیرانئین، جؤیؤرؤن ایزی دانئیشدئ.

Δ ۱۵۸ ــ ییالنئیز دوداق‌لانان قالئین صائیت‌لی سؤزلر دئییین.

Δ ۱۵۹ ــ ییالنئیز دوداق‌لانان اینجه صائیت‌لی سؤزلر دئییین.

Δ ۱۶۰ ــ ییالنئیز دوداق‌لانمایان قالئین صائیت‌لی بئش سؤز ییازئین.

Δ ۱۶۱ ــ ییالنئیز دوداق‌لانمایان اینجه صائیت‌لی بئش سؤز ییازئین.

Δ ۱۶۲ ــ اؤخوییون. بیرینجی و ایکینجی سطیرده‌کی سؤزلر نه‌یه گؤره فرق‌لنیر؟

۱) اریک، اؤدون، کیرپی، اؤتؤ، قؤناق، کؤتؤک، مئیؤه، اوشاق

۲) مئترؤ، تئاتر، حئیؤان، رادیئؤ، کیتاب، تاباشیر، کینؤ، پؤمیدؤر

Δ ۱۶۳ ــ قارشیئ ــ قارشیئا یازیلمیش سؤزلر نه‌یه گؤره فرق‌لنیر:

نظیر ــ ناظیر، حیات ــ حیط، قدیر ــ قادیر، کامال ــ کامیل، اهنگ ــ آهنگ، حاکیم ــ حکیم، شهید ــ شاهید

• بونلارئن هر بیرینی جؤمله‌ده ایشله‌دین.

☼ دیلیمیزده‌کی بعضی سؤزلرده آهنگ قانونو گؤزلنمیر. عئینی سؤزده هم قالئن، هم ده اینجه صائیت‌لر اؤلور: **ککلیک‌اؤتو، شلاله، جئیران، شؤعار، اؤولاد** و س. بئله سؤزلره آهنگ قانونونا تابئع اؤلمایان سؤزلر دئییلیر.*

Δ ۱۶۴ ــ آهنگ قانونونا تابئع اؤلمایان سؤزلری سئچیب اؤخویون.

بایراق، یاریش، مئهریبان، قاتیق، مئیدان، عؤنوان، کؤمؤر، قهرمان، مئشه، جفا، پئشمان، تؤخوم، نؤمونه، گؤمراه، عائیله، سینما

Δ ۱۶۵ ــ آهنگ قانونونا تابئع اؤلمایان سؤزلری سئچیب اؤخویون.

مازوت، مؤعالیجه، تارلا، نؤمونه، وئرق، صابون، دئیرمان، آرمود، گوشه، مئیدان، بؤلبؤل، روٌطوبت، میسمار، سؤنبؤل، ماعاش، دائیره، ضعیف، ساعات

کار و جینگیلتی‌لی صائیت‌لر

Δ ۱۶۶ ــ اؤخویون. قارشیئ ــ قارشیئا یازیلمیش سؤزلرده قارا رنگ‌له وئریلمیش صامیت‌لرین نئجه سس‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین. اؤنلارئ مؤقایئسه ائدین.

کل ــ گل　　در ــ تر　　بوز ــ پوز

---

* آهنگ قانونونا تابئع اؤلمایان سؤزلر، آلئنما یا مؤرکّب سؤزلرده گؤرؤنؤر.

گؤل ــ کؤل	توش ــ دوش	فال ــ وال
کیر ــ گیر	دیک ــ تیک	زامان ــ سامان
گؤز ــ کؤز	دار ــ تار	پاس ــ باس

Δ ۱۶۷ ــ کؤچؤرؤن. قارشیئا یازیلمیش سؤزلرده معنانئین دییشمه‌سینه سبب اولان صامیت‌لرین آلتیندان خط چکین.

اسکی ــ اسگی	کؤلش ــ گؤلش
چالا ــ جالا	یاغدیئ ــ یاخدیئ
آددیم ــ آتدیم	سکی ــ زکی
داغ ــ تاغ	آغیر ــ آخیر

۱۶۸ ــ اؤخویون. قارشیئا یازیلمیش سؤزلرین معناسیئنین دییشمه‌سی‌نین سببینی آچیقلایئین.

زال ــ سال	سند ــ صنت
کلم ــ قلم	دؤر ــ تؤر
سفر ــ ظفر	جالا ــ چالا
تله ــ دله	یاغدیئ ــ یاخدیئ

☼ سس‌لنمه‌سینه گؤره صامیت‌لر ایکی جؤر اولور:

کار صامیت‌لر، **جینگیلتی‌لی** صامیت‌لر: «س» ، «ت» صامیت‌لری کار، «ز» ، «د» صامیت‌لری جینگیلتی‌لی‌دیر.

قارشیئیغیئ اولان جینگیلتی‌لی و کار صامیت‌لر:

جینگیلتی‌لی		کار
باس ⟵	ب-پ	⟵ پاس
زال ⟵	ز-س	⟵ سال
وال ⟵	و-ف	⟵ فال
دله ⟵	د-ت	⟵ تله
یاغئیر ⟵	غ-خ	⟵ یاخئیر
جالا ⟵	ج-چ	⟵ چالا
گل ⟵	گ-ک	⟵ کل

Δ ۱۶۹ ــ کار صامیت‌له باشلانان سؤزلری سئچیب اؤخویون.

فیل، بیتکی، پالئید، زنگ، چکیج، تاخئیل، چؤرک، فنر، شهر، بالئیق، ساز، واقؤن، پلنگ، زاوؤد، توپ، ثؤلث، صالئح، طاعون

Δ ۱۷۰ ــ جینگیلتی‌لی صامیت‌له بیتن سؤزلری سئچیب یازئین.

تؤفنگ، شله، توراج، اهنگ، لاله، قاناد، چکیج، داغ، قفس، ساواد، هئیوا، راکئت، قارپئز، قئیف، تورپ، چلنگ، یئشمیش، کیتاب، یاغ، صنعت، قوتاب، مکتب، کاغئذ، لحاظ، رقّاص

Δ ۱۷۱ ــ بیرینجی سطیرده‌کی هر بیر کارصامیته ایکینجی سطیردن اوئغون گلن جینگیلتی‌لی صامیتی سئچیب قارشئ ــ قارشئیا یازئین.

۱) ک، پ، س، ت، ف، خ، چ

۲) و، غ، ج، ز، گ، ب، د

Δ ۱۷۲ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه دیرناق‌آراسئنداکئ صامیت‌لردن اوئغون گله‌نینی آرتئیرئیب کؤچؤرؤن.

اوسـ...(ت،د)ا، خسـ... (تـ ،د)ـه، ایسـ... (گـ ،کـ)نه، اهنـ... (کـ ،گـ)، (گـ ،کـ)...ؤبهلک، پائیـ... (د،ت)، آهنـ...(گ،ک)، آغا... (چ،ج)، تورا... (ج،چ)

Δ ۱۷۳ ــ هر بیر سؤزوْن آخئرئنداکئ کار صامیتی اوْنا اویغون جینگیلتی‌لی صامیت‌له عوض ائدیب اوْخویون.

ساچ، باخ، اوْت، آس، آچ، اوْت

Δ ۱۷۴ ــ هر بیر سؤزوْن آخئرئنداکئ جینگیلتی‌لی صامیتی اوْنا اویغون کار صامیت‌له عوض ائدیب یازئن.

یاغ، یاد، آد، پاز، قاب

Δ ۱۷۵ ــ هر بیر سؤزوْن بیر حرفینی دییشمک‌له یئنی سؤز دوْزه‌لدیب، قارشئ‌سئندا یازئن.

چکیش، دله، کوْلش، سامان، شهر، برده، آچدئ، یئددی، سرت، آدلئ، آتلئ، قلم

نوْمونه. چکیش ــ چکیج

سسلر و حرفلر حاققیندا دانیشماغا حاضیر لاشین.

- نه جور صائیت‌لره دوداق‌لانان صائیت‌لر دئییرلر؟
- آهنگ قانونو نه‌یه دئییلیر؟
- آهنگ قانونونو بیلمه‌یین اهمییتی نه‌دیر؟
- کار و جینگیلتی‌لی صامیت‌لر نه‌یه گؤره فرق‌لنیر؟

سؤز

☼ بیز اطرافیمیزداکی اشیالاری، باش وئره‌ن حادیثه‌لری و گؤردوگوموز ایش‌لری سؤزله آدلاندیریریق. سؤز اشیانین آدینی، نئجه‌لیینی و حرکتینی بیلدیریر.

سؤزون ترکیبی: کؤک و شکیلچی

Δ ۱۷۶ ــ **کیتاب** سؤزونو دیرناق‌آراسیندا وئریلمیش سوآل‌لارا اویغون شکیلده دییشمک‌له آرتیریب اوخویون.

بو (نه‌ده؟) ماراقلی ناغیل‌لار وار. قارداشیم (نه‌یی؟) منه وئردی. من (نه‌یه؟) اوز چکدیم. (نه‌دن؟) چوخ شی اؤیره‌ندیم.

● **کؤچوروم.** آرتیردیغینیز سؤزون دییشه‌ن حیصّه‌سی‌نین آلتیندان خط چکین.

☼ سؤزون اساس معنا بیلدیرن و دییشمه‌ین حیصّه‌سی **کؤک** آدلانیر.

Δ ۱۷۷ ــ اوخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلرده دییشه‌ن حیصّه‌لری تاپیب گؤسترین.

بیز دۆنن **پارکا** گئتدیک. **پارکئ** مکتبلی‌لر سالیب‌لار. **پارک‌دا** چۆخلو بزک آغاج‌لارئ، چیچک‌لر اکیلیب. **پارکین** ان گۆزل یئری فوارەنین یانئ‌دئر. بیز اۆرادا دینجل‌دیک. ساعات بئش‌ده **پارک‌دان** قاییتدیق.

☼ سۆزۆن دییشەن حیصّەسی **شکیلچی** آدلانیر.

سوسوز، سویۆن، سولار، سولو، سولا

شکیلچی‌لر سۆز کۆکۆنه قۆشولار و اۆنو جۆمله‌ده‌کی باشقا سۆزلرله باغلاماغا خیدمت ائدیر.

جانلئ‌لار سوسوز یاشایا بیلمزلر.

Δ ۱۷۸ ــ اۆخویۆن. فیکرین باشا دۆشۆلمه‌سی اۆچۆن جۆمله‌لری نئجه تامام‌لاماق لازئم‌دئر؟

کیتاب، شکیل‌لر، ماراق، ایدی.

علی، آتا، زاۆد، ایشله.

جمیله، آنا، فابریک، پارچا، تۆخو.

میللی اۆردو، دۆشمن، قالیب، گل.

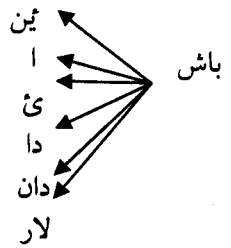
Δ ۱۷۹ ــ سۆزلری کۆک و شکیلچی‌یه آییرئیب یازئن.

کۆرده، قوردو، آلمانئ، هئیوانئ، قارئنئ، قاشئینا، دله‌نی

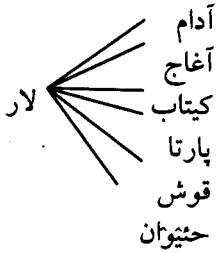
Δ ۱۸۰ ــ معناجا یاخئن اۆلان سۆزلری سئچیب آییرئ ــ آییرئ سطیرلرده یازئن. سۆزلرین کۆکۆنۆن آلتئندان خط چکین.

دفتری، پئنجک‌ده، دۆستو، پئنجک‌لر، دۆستون، دفتردن، دۆست‌دا، پئنجه‌ئین، دفترین، پئنجه‌یه، دفترده، دۆستا، پئنجک‌دن، دۆست‌لار، پئنجه‌یی، دفتره، دۆست‌دان

☼ بیر سؤز کؤکؤ مؤختلیف شکیلچی‌لر قبول ائده بیلر:

بیر شکیلچی مؤمختلیف سؤزلره قوشولا بیلر:

شکیلچی‌لر هم قالئین، هم ده اینجه صائیت‌لی اؤلور:

آرئ-لار گمی- لر

سؤزؤن سونن هئجاسئنداکئ صائیت قالئین اؤلاندا اونا قوشولان شکیلچی‌لرین صائیتی ده قالئین اؤلور:

پالئید- لار، قارتال- ئین

سؤزؤن سونن هئجاسئنداکئ صائیت اینجه اؤلاندا اونا قوشولان شکیلچی‌لرین ده صائیتی اینجه اؤلور:

سرنیشین- لر، مکتب- دن

Δ ۱۸۱ ــ مؤمکؤن اؤلان سؤزلری کؤک و شکیلچی‌یه آیئیرئیب یازئین.

سؤز وار گلر کئچر، سؤز وار دلر کئچر.
سؤز وار ائل ایچینده، سؤز وار ائو ایچینده.
سؤزو مؤدریک اؤلانئین اؤزو ده مؤدریک اؤلار.

قلمین اوجو، قیئلیئنجیئن گؤجؤ.
قلم یازانئ قیئلیئنج دا پوزا بیلمز.

Δ ۱۸۲ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلرین معنا فرقینه فیکیر وئرین.

اوشاق‌لار مکتبه **گؤل** کؤل‌لارئ گتیردیلر. مکتب بیناسئ‌نئین قاباغئندا **گؤللؤک** سالدئ‌لار. ایکی ایلدن سونرا حیطی‌میز **گؤلؤستان** اولدو. **گؤلچؤ** مکتبلی‌لر اونا یاخشئ قوللوق ائدیردیلر. هر گؤن گؤل‌لردن دریب **گؤلدانا** قویوردوق.

Δ ۱۸۳ ــ کؤچؤروّن. سؤزلرین هامیسئ اؤچؤن عؤمومی حیصّه‌نین آلتیئندان خط چکین.

سو سولو سوچو سولوق سولا(ماق)

☼ چالیشماداکئ سؤزلر معناجا **سو** سؤزؤ ایله باغلئ‌دیر. **سو** سؤزؤ اونلارئین هامئ‌سیئندا ایشله‌نن عؤمومی حیصّه‌دیر. کؤک‌لری عئینی‌معنالئ اولان سؤزلر **قؤهوم سؤزلر** آدلانیر.

Δ ۱۸۴ ــ هر بیر سطرین قارشئ‌سیئندا معنایا اویغون گلن، **چایئ** سؤزؤ ایله عئینی‌کؤکلؤ سؤز تاپیب یازین.

چایئ
- چایئ اؤچؤن سویون قایناتدیلدیغئ قاب
- چایئ حاضیرلاییب ساتان آدام
- چایئ چؤخ ایچن آدام
- آدام‌لارین چایئ ایچدیک‌لری یئر
- چایئ یاپراغئ بئجره‌ن آدام

☼ قؤهوم سؤزلرین اورتاق حیصّه‌سی **کؤک‌دؤر**. اونا گؤره قؤهوم سؤزلره **اورتاق‌کؤکلؤ** سؤزلر ده دئییلیر.

Δ ۱۸۵ ــ اؤرتاق‌کؤکلؤ سؤزلری سئچیب اؤخویون.

یاپیلاق، باشلیق، اوت، البتّه، اوتاق، باشچی، باغلی، البیر، داشلی، کؤل، چای‌دان، ال، باغچالی، اوتلاق، داغ، الک، داشقین، داغلی، باغ، یاپیلاقچی، یؤل، قارماق، یؤلداش، قار، کؤللوق، باغچا، اللی، قارلی، چای، اوتلوق، چایچی، باغلی، علاقه، یؤلچو، یای، الجک

Δ ۱۸۶ ــ اؤخویون. ایکینجی و اؤچونجؤ سؤتوندا قارشی یازیلمیش جؤمله‌لرده قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلرین فرقی‌نی آچیقلایین. اونلارین شکیلچی‌لرینه فیکیر وئرین.

آرابا بیچه‌نک‌ده دایاندی.	قوروموش اوتو **آرابایا** یئیغدی‌لار.	**آرابا‌چی** آت‌لاری قامچی‌لادی.
اوزوم دادلی مئیوه‌دیر.	**اوزومدن** شیره حاضیرلایئرلار.	آدام‌لار یئنی **اوزوم‌لوک** سالدی‌لار.

● **آرابایا، اوزومدن** سؤزلری‌نین هر بیری‌نین کؤکؤ نه‌یی بیلدیریر؟

بس **آرابا‌چی، اوزوم‌لوک** سؤزلری‌نین هر بیری نه‌یی بیلدیریر؟

☼ بعضی شکیلچی‌لر سؤزؤن کؤکؤنه قؤشولوب اونون شکلی‌نی دییشیر: **باغ ــ باغین، باغدا ــ باغلار** و س.

ائله شکیلچی‌لر ده وار کی، تامامیله یئنی معنالی سؤز یارادیر: **باغ ــ باغچا، باغبان،** و س. **باغچا** دئیه‌ن‌ده صؤحبت کیچیک باغ‌دان، **باغبان** دئیه‌ن‌ده ایسه باغا باخان آدام‌دان گئدیر.

☼ شکیلچی‌لر ایکی جؤر اولور: **سؤزدییش‌دیریجی** شکیلچی‌لر، **سؤزدؤزه‌لدیجی** شکیلچی‌لر.

Δ ۱۸۷ ــ اؤخویون. سؤزلری کؤک وَ شکیلچی‌یه آیئیرئین.

آغاجئین، دفترین، اؤدونون، اؤزؤمؤن، آلمانئین، دؤیمه‌نین، قویونون، تؤتؤنؤن، پالئیدا، بیلئته، آریئیا، چؤره‌یه، کیتابئ، فنری، تؤرو، اؤکؤزؤ، قویونو، کؤرؤنؤ، قانادا، دانایا، تله‌یه، چایدا، ائوده، تارلادا، دره‌ده، باغ‌دان، یئردن

☼ آیئیردیغئ‌ئیز شکیلچی‌لر سؤزدیئیش‌دیریجی شکیلچی‌لردیر. بئله شکیلچی‌لر سؤزؤن یانئیز شکلی‌نی دیئیشیر. کؤکؤن معناسئ ایسه دیئیش‌میر.

Δ ۱۸۸ ــ سؤزلری کؤک وَ شکیلچی‌یه آیئیرئیب یازئین.

باشلا، ایشله، باشلئیق، بیرلیک، تاختئل‌چئ، دمیرچی، اؤزؤمچؤ، قارلئ، اتلی، اؤدلو، اؤزلؤ، بالالئ، مئیؤه‌لی، یؤخولو، اؤتؤلؤ، دادسئیز، ایش‌سیز، سؤدسؤز، سوسوز، بیرلش، گؤل‌دان

☼ آیئیردیغئ‌نئیز شکیلچی‌لر سؤزدؤزه‌لدیجی شکیلچی‌لردیر: **ــ چئ، ــ چی، ــ چو، ــ چؤ؛ ــ لئ، ــ لی، ــ لو، ــ لؤ؛ ــ سئیز، ــ سیز، ــ سوز، ــ سؤز؛ ــ لئیق، ــ لیک، ــ لوک، ــ لؤک؛ ــ لا، ــ له؛ ــ لان، ــ لن، ــ لاش، ــ لش** وَ س. سؤزدؤزه‌لدیجی شکیلچی‌لر کؤکؤن معناسئ‌نئ دیئیشمک‌له یئنی سؤزلر عمله گتیریر.

Δ ۱۸۹ ــ هر بیر سؤزؤ اؤلجه اؤلدوغو کیمی، سؤنرا کؤک وَ شکیلچی‌یه آیئیرئیب، تلفّؤظ ائدین. هر بیر سؤزؤ جؤمله‌ده مؤمکؤن اؤلان معنالاردا ایشله‌دین.

قالا، دله، بالا، چالا، خالا، مالا، دؤلا

نؤمونه: **کندیمیزده چؤخ قدیم بیر قالا وار.**

گرک او، پایئیزادک کنده قالا.

کریم، سن اؤجاق قالا، بیز کاباب چکک.

Δ ۱۹۰ ــ آشاغیداکیٔ سؤزلرین هر بیرینه ــ **لیٔ، ــ لی، ــ لو، ــ لؤ ؛ ــ لان، ــ لن؛ ــ چیٔ، ــ چی، ــ چو، ــ چؤ** شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نی‌نی آرتیریب، یئنی سؤزلر دؤزه‌لدین. همین سؤزلری جؤمله‌ده ایشله‌دین.

آت، اوت، دیل، یؤل، ات، قات، ایش، باش

Δ ۱۹۱ ــ اوخویون. هر بیر سؤزون قارشیسیندا تلفّوظ قایداسیٔنیٔ یازیٔن.

چمن‌لیک، اتلیک، آدلیٔق، سؤدلؤک، نارلیٔق، تؤنلوق، ایگیدلیک، یئرلیک، اؤنلوق، دؤنلوق، دنلیک، گؤنلؤک، قارانلیٔق، بیرلیک، یاداٍلیٔق، اؤدونلوق

نؤمونه: **چمن‌نیک**

Δ ۱۹۲ ــ هر بیر سؤزه سؤزدؤزه‌لدیجی شکیلچی آرتیریب، یئنی سؤزلر دؤزه‌لدین.

موسیقی، اعلا، مئشه، چمن، اوشاق، تاخیل، قایا، شاختا، دؤیؤش، ائو، رنگ، گمی، سؤد، بالیٔق، قند، دنیز

Δ ۱۹۳ ــ **آریٔ، بالیٔق، اؤزؤم، تره‌وز، حئیوان، تاخیل، تؤتؤن، نئفت، یازیٔ، تئلئفؤن** سؤزلری ایله علاقه‌دار پئشه‌لر نئجه آدلانیر؟

سؤزوّن ترکیبی حاققیندا دانیشماغا حاضیر لاشین.

- سؤزوّن حیصّه‌لری نئجه آدلانیر؟
- کؤک نه‌یه دئییلیر؟
- شکیلچی نه‌یه خیدمت ائدیر؟
- قوّهوم (عئینی‌کؤکلوّ) سؤزلر نئجه سؤزلردیر؟ میثال‌لار دئییین.
- شکیلچی‌لر نئچه جوّر اولور؟
- سؤزدوّزه‌لدیجی وَ سؤزدییش‌دیریجی شکیلچی‌لرین فرقی نه‌دیر؟

نیطق نه‌دیر؟

☼ دئییرلر کی، حئیوانلار، قوش‌لار، باشقا جانلی‌لار دا دانیشیرلار. افسانه‌لرده گؤستریلیر کی، سؤلئیمان پئیغمبر قوش دیلینی بیلیرمیش. گؤره‌سن، حقیقتن جانلی‌لار دانیشیر؟ دوغرودور، جانلی‌لار مؤعیّن سس‌لر چیخاریرلار. بو سس‌لر سیقنال‌لاردیر. اونلار یئم تاپدیق‌لاری‌نی، گلن تهلوکه‌نی سس‌لرله بیر — بیرینه خبر وئریرلر.

اوشاغین بیر یاشی اولانادک چیخاردیغی ایلک سس‌لر، ایلک قیغیلتی‌لار دا تخمینن سیقنال وظیفه‌سی‌نی گؤرور. نیطق یالنیز اینسان‌لارا آییددیر. اوشاق ایلک سؤزلری دئمه‌یی، آنا دیلینده دانیشماغی آناسیندان، قوهوم‌لاریندان، باشقا یاشلی‌لاردان اؤیره‌نیر.

نیطقی‌میز سؤزلردن و جؤمله‌لردن عمله گلیر. بیز مؤشاهیده‌لری‌میز، ائشیتدیک‌لری‌میز، آرزولاری‌میز حاققیندا حئکایه قورورووق. حئکایه‌نین متنی معناجا بیر — بیری ایله باغلی اولان جؤمله‌لردن عمله گلیر.

مؤشاهیده‌لری‌نیز، ائشیتدیک‌لری‌نیز و دوشوندوک‌لری‌نیز اساسیندا حئکایه قوروب، نیطق ائتمه‌نیز سیزین شیفاهی نیطقی‌نیز، قوردوغونوز حئکایه‌نی یازماغی‌نیز ایسه یازیلی نیطقی‌نیزدیر.

نیطق حیصّه‌لری

Δ ۱۹۴ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلرین هانسیؤ سوآلا جاواب وئردیئی‌نی سؤیله‌ییین.

ائللدار یاپیدا کنده گئتدی. بو ایل یاپیؤ چؤخ **ایستی** کئچدی. داغلیق یئرلرین **صفالیؤ** یاپیلاق‌لاریؤ اؤلور. باباسیؤ ائللداریؤ **یاپیلاغا** آپاردیؤ. **داغلیؤلار** اؤنلاریؤ **مئهریبان‌لیقلا** قارشیؤلادیؤلار. بو **گؤزل** گوشه‌ده ائللدار یاخشیؤجا دینجه‌لدی.

- اؤلجه اشیانئین آدیئیؤ، سؤنرا نئجه‌لییی‌نی، داها سؤنرا حرکتی‌نی بیلدیرن سؤزلری سئچیب اؤخویون.

☼ نیطقی‌میز جؤمله‌لردن، جؤمله‌لر ایسه سؤزلردن عیبارت‌دیر. هر بیر سؤز مؤعیّن نیطق حیصّه‌سینه عاییید اؤلور.

Δ ۱۹۵ ــ بیرینجی سؤتوندا اشیانئین آدیئیؤ، ایکینجی‌ده نئجه‌لییی‌نی، اؤچؤنجؤده حرکتینی بیلدیرن سؤزلری سئچیب یازیئن.

آنا، ایگید، سیئخ، گلیر، مئشه، باخیئر، فهله، گؤزل، اوشاق، اوچور، آلاجاق، یاشیئل، سرین، اسدی، کیتاب، سئرچه، اؤخویاجاق.

☼ اشیانئین آدیئیؤ بیلدیرن سؤزلر **ایسیم**، نئجه‌لییی‌نی بیلدیرن سؤزلر **صیفت**، حرکتینی بیلدیرن سؤزلر **فئعل** آدلانئیر. **ایسیم، صیفت، فئعل** نیطق حیصّه‌سی‌دیر.

Δ ۱۹۶ ــ هر بیر سؤزه سوآل وئرین. نئجه عمله گلمه‌سینه دیققت یئتیرین. اؤنلارئ جؤمله‌ده ایشله‌دیب یازئین.

سو، سولو، سولادئ

آغ، آغارتئ، آغارئر

دوزلاییئر، دوز، دوزسوز

شن‌لیک، شن، شن‌لنیر

سئوینج، سئوینجک، سئوینیر

جاوان‌لیق، جاوان، جاوان‌لاشیر

Δ ۱۹۷ ــ عئینی‌کؤکلؤ سؤزلری تاپیب هر بیرینه سوآل وئرین. هانسئ نیطق حیصّه‌سی اؤلدوغونو دئییین. اؤنلارئ نؤمونه‌ده گؤستریلدیئی آردیجیل‌لیقلا یازئین. سؤز کؤک‌لری‌نین آلتیندان خط چکین.

نؤمونه: **دوز، دوزلو، دوزلادئ.**

رنگ، گؤیه‌ریر، داش، اؤتارئر، دوزلادئ، سولو، اؤد، یازئر، داشلئ، رنگ‌لدی، گؤئ، اؤتلاق، دوز، گؤیرتی، رنگلی، داشلاییئر، دوزلو، اؤتلو، سولادئ، یازئ، سو، اؤدلو، یازئلئ، اؤدلاییئر

Δ ۱۹۸ ــ اؤخویون. اؤلجه ایسیم‌لری، سؤنرا صیفت‌لری، داها سؤنرا فئعل‌لری تاپیب گؤسترین.

گاه شؤتؤیؤر، گاه لنگ گلیر،

لپه ــ لپه نهنگ گلیر،

دئییرسن بیر پلنگ گلیر،

گور چاپلارئن گؤزؤ ترترا

یئل اسدی، یارپاق‌لار سویا تؤکؤلدؤ
گؤیه چیته تؤند ساریٔ گؤل‌لر تیکیلدی.
بولودلا آغلادیٔ، گؤنش‌له گؤلدؤ،
دئیه‌سن بیر کؤوؤرک اینسان‌دیٔ گؤیه گؤل.

Δ ۱۹۹ ــ بیرینجی سطیرده‌کی هر بیر سؤزؤ جؤمله ایچری‌سینده اوّلجه ایسیم، سونرا فئعل، ایکینجی سطیرده‌کی سؤزلری ایسه اوّلجه صیفت، سونرا ایسه باشقا نیطق حیصّه‌سی کیمی ایشله‌دین.

۱) یاز، آت، توت، گؤل، قاز
۲) سرین، درین، ساریٔ، ساز، دوّلو

ایسیم

☼ اشیانین آدینئ بیلدیرن نیطق حیصّه‌سینه **ایسیم** دئییلیر. **ائلچین، آلما، فهله، جئیران، کیتاب، شاگیرد، باکئ، کؤر، ایلدیریم** سؤزلری ایسیم‌دیر.

Δ ۲۰۰ ــ طبیعت حادیثه‌لری بیلدیرن سؤزلری سئچیب یازین.

یاغیش، چمن‌لیک، شیمشک، مئشه، گؤل، ایلدیریم، تالا، دؤلو، دره، یؤخوش، فئیرتئینا، باهار، گؤنش، گؤندؤز، بؤران، داغ، چؤرئغون

Δ ۲۰۱ ــ جمعییّت‌ده باش وئرن حادیثه‌لری بیلدیرن آشاغئداکئ ایسیم‌لری جؤمله‌ده ایشله‌دین.

صؤلح، مؤحاریبه، قلبه، بایرام، نؤمایئش، یئیئنجاق

☼ اینسان‌لارئ بیلدیرن ایسیم‌لر **کیم؟** سوآلئنا جاواب اولور: **علی، آتا، آنا، مؤعللیم، اینسان، آدام، اوشاق**

Δ ۲۰۲ ــ اول شهرله، سؤنرا کندله علاقه‌دار پئشه آدلارئنئ یازین.

Δ ۲۰۳ ــ یئر آدلارئ بیلدیرن سؤزلری دئییین. بئله سؤزلر هانسئ سوآلا جاواب اولور؟

☼ اینسان‌لارئ بیلدیرن ایسیم‌لردن باشقا، بؤتؤن اشیالارئن آدینئ بیلدیرن ایسیم‌لر (**حئیوان، آیئ، دؤوشان، قوزو، قارتال، سئرچه، خوروز، چؤرک، شافتالئ،**

بنؤوشه، چینار، چکیج، یاغیش، شئعر) نه؟ سوآلینا، یئر آدئ بیلدیرن ایسیم‌لر ایسه (وطن، آذربایجان، باکئ، تبریز، قصبه) هارا؟ سوآلینا جاواب اؤلور.

Δ ۲۰۴ ــ اؤخویون. هر سطیرده‌کی اشیا آدلارینئ بیر سؤزله نئجه آدلاندیرماق اؤلار؟

ساغساغان، آغاج‌دلن، سیغیرچین، قیرقوووول، توراج؛
خوروز، توتوق، جوجه، قاز، اؤردک؛
موروق، قوش‌اوزوو، بؤیوورتکن، چیئه‌لک، قاراغات؛
رنگ‌ساز، قایناقچئ، چیلینگر، مالاکئش، خارراط؛
کک‌اوتو، گیجیتکن، باغایارپاغئ، قان‌تپر، نانه؛
بنؤوشه، لاله، اینجی‌گؤلؤ، مشه اسمه‌سی، چؤیان‌یاستیغئ

Δ ۲۰۵ ــ اؤخویون. دؤزگؤن سؤز و ایفاده‌لری سئچیب یازین.

۱۸ شهریور تاریخده	چؤخ واختئ
۱۸ شهریورده	چؤخ واخت
شهریورین ۱۸ ــ نده	چؤخ واخت‌لار
چؤخدان‌نان	دؤنن
چؤخدان	دؤنن‌لری
بایاخدان‌نان	
بایاخلارئ	
بایاق	
بایاخلاریم	

Δ ۲۰۶ ــ اؤخویون. دؤزگؤن سؤز و ایفاده‌لری یازین.

آلسئین دئیه، ائشیدن تکین، ایسته‌سه، کؤمک‌لیک، اؤنون کیمی، اؤتری، اگر ایسته‌سه، آلسئین دئیه‌نه، سؤزؤن دؤزؤن، خاهیشت، کؤمک، اؤترؤ، ائشیدن تکی، اؤنون کیمین، خاهیش، اگن‌نری، سؤزؤن دؤزؤ

خؤصوصی ایسیم‌لر

Δ ۲۰۷ ــ خؤصوصی ایسیم‌لری سئچیب کؤچؤرؤن.

تؤرک، گؤرجوستان، باشقئیرد، روس، قازاخئیستان، اؤزبک، هیندیستان، تؤرکیئه، کؤرد، روسیئا، قیرغئیز، اؤزبکیستان، فین، قیرغئیزیستان، تؤرکمن، تؤرکمنیستان، هیند، آذربایجان، ایران

Δ ۲۰۸ ــ هر بیر سؤزؤن قارشیسیندا اویغون گلن خؤصوصی ایسیم‌لر یازین.

اینسان.....
اؤلکه.....
شهر.....
کند.....
کؤچه.....
چای.....
گؤل.....
دنیز.....
داغ.....
حئیوان.....

مؤعیّن اشیانیّ فرق‌لندیرمه‌یین، عادی معنادا ایشله‌نن ایسیم‌لر **عؤمومی ایسیم‌لردیر**: مثلن، **اینسان، اؤلکه، شهر، کند، آغاج، کؤچه، چای، گؤل،**

دنیز، داغ، حئیوان. اینسان، اؤلکه، شهر، کند، کؤچه، چای، گؤل، دنیز، داغ و حئیوانلاردان بیرینی باشقالارئندان فرقلندیرمک اوچون وئریلن خؤصوصی آدلار ایسه **خؤصوصی ایسیم‌لردیر:** مثلن، **ائللخان، آذربایجان، شکی، چای‌کند، ایستیقلال، آراز، مارال‌گؤل، خزر.**

ایسم‌ین ــ جؤمله‌ده دییشیلمه‌سی

Δ ۲۰۹ ــ سوآل‌لارئن یئرینه **آنا** سؤزونو اویغون شکیلده دییشیب آرتئرماقلا اؤخویون.

وطن و (کیم؟) هر شئیدن عزیزدیر.

(کیمین؟) قدرینی بیلمک گرک‌دیر.

اؤولادئن بؤرجو (کیمه؟) قوللوق ائتمک‌دیر.

(کیمی؟) اونودانئ آللاه اونودار.

(کیمده؟) اؤولادئنا محبّت سؤنسوزدور.

(کیمدن؟) قیئمت‌لی دؤنیادا نه وار؟

Δ ۲۱۰ ــ بوراخئیل‌میش شکیلچی‌لری آرتئریب یازئن.

قؤجا ائوئین دیره‌یی‌دیر.

قؤجا ... دیله‌یی، جاوانئین بیله‌یی.

قؤجا ... حؤرمت ائله، سن ده قؤجالاجاق‌سان.

قؤجا ... دینله‌ین خئییر تاپار.

قؤجا ... آغئیل چؤخ اؤلان، جاوانلا گئچ.

قؤجا ... دئمک، جاوان‌دان امک.

Δ ۲۱۱ ــ بوراخیل‌میش شکیلچی‌لری آرتیئریب یازین.

آغیل، آغیل... اؤستؤن اؤلار.

آغیل یاش... دئییل، باشدادیر.

دؤه... بؤیؤک فیل ده وار.

هر کس... اؤز وطنـ.. عزیزدیر.

تک ال... سس چیخماز.

جؤجه... پایئیز... سایارلار.

قؤرخما قیش...، آرخاسینجا یاز گلیر.

☼ ایسیم‌لر جؤمله‌ده باشقا سؤزلرله علاقه‌یه گیرنده اونلارین شکیلچی‌لری دییشیر.

Δ ۲۱۲ ــ قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلره سوآل وئرمک‌له اؤخویون.

جؤمله‌لرین معنالاری‌نین نئجه دییشدیی‌نی دئییین.

مؤعللیم **موسانین** جاوابیندان راضی قالدی.

مؤعللیم **موسایا** داها چتین سوآل وئردی.

مؤعللیم والیدئین‌لر ایجلاسیندا **موسانی** تعریف‌لدی.

مؤعللیمین تعریفی **موسادا** آرخایین‌لیق یاراتمادی.

مؤعللیم **موسادان** چؤخ شئی گؤزله‌ییر.

☼ اینسان‌لارا عاید ایسیم‌لری دییشمک اؤچؤن **کیمین؟ کیمه؟ کیمی؟ کیمده؟ کیمدن؟** سوآل‌لاری وئریلیر.

☼ حئیوان‌لارا، قوش‌لارا، بیتکی‌لره، جان‌سیز اشیالارا عاید ایسیم‌لری دییشمک اؤچؤن **نه‌ین؟ نه‌یه؟ نه‌یی؟ نه‌ده؟ نه‌دن؟** سوآل‌لاری وئریلیر.

Δ ۲۱۳ ــ قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلرین قارشی‌سیندا مؤعتریضه‌ده سوآلینی گؤسترمک‌له کؤچورون.

گؤنای **اوتاغین** هاواسینی دییشدی.

گؤنای **اوتاغا** چیچک قویدو.

گؤنای **اوتاغی** یئیئیشدیردی.

گؤنای **اوتاقدا** دینجل‌دی.

گؤنای **اوتاق‌دان** چیخدی.

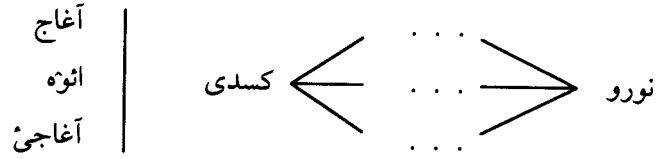
Δ ۲۱۴ ــ اوخویون. قارشی ــ قارشی‌یا وئریلمیش جؤمله‌لرده قارا حرف‌لرله فرق‌لنن سؤزلرین معنالاری‌نی توتوشدورون.

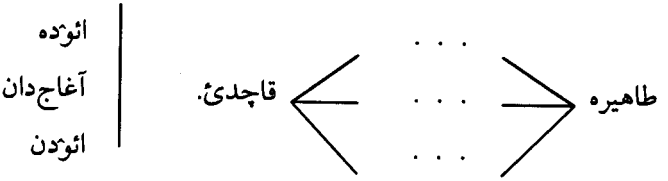
اون، **آلمانی** یئدی.	اون، **آلمانی** سؤرغو- سوآلا توتدو.
قارداشیم **هئیوانی** درير.	قارداشیم **حئیوانی** اوتاریر.
تاغی، **تاغی** تیکیب قورتاردی.	تاغی بؤستان‌دا **تاغی** تاپدالادی.
آنام **یاغی** اریتدی.	یاغی **قفلتن** هؤجوم ائتدی.
گؤنش **قاری** اریتدی.	**قاری** سؤروشوب یئیخیلدی.
باجیم **سؤغانی** دوغرادی.	**سؤغانی** رنگ خوشوما گلیر.

Δ ۲۱۵ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه اویغون گلن شکیلچی‌لری آرتیریب اوخویون.

بیر گؤن بابا ایله نوه مئشه ... یؤل‌لاندی‌لار. دومان گؤی ... یئر تؤل پرده کیمی سالللان‌میشدی. آرا ــ سیرا اوزاق ... قوش‌لار... سسی ساکیت‌لیـ... پؤزوردو. باش... بولود... چاتان سیخ آغاج‌لار... یارپاق‌لار... آراسیندان گؤنش... شوآلار... گؤرونوردو.

Δ ۲۱۶ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه سؤل سؤتوندا وئریلمیش سؤزلردن اویغون گله‌نینی آرتیرماقلا جؤمله‌لر دوزه‌لدیب یازین. آرتیردیغینیز سؤزلرین قارشی‌سیندا دیرناق‌آراسیندا سوآلینی گؤسترین.

Δ ۲۱۷ ــ کؤچورؤن. هر بیر سؤزؤن قارشئسئندا دئیرناق‌آراسئندا سوآلئنئ یازئن.

پرده	**مئیدانا**
چپرده	**تایا**
قایدا	**آتایا**
چایدا	**آیئین**
دانا	**قایئین**

Δ ۲۱۸ ــ اؤخویون. دؤزگؤن تلفّؤظ ائتمه‌یی وه یازماغئ اؤیره‌نین.

نـــ روز - قـــلوق - نـــبه - د...لت - تـــبه - د...ران - د...شان

- یـــشان - تـــله - لـــبر - د...ره - جـــهر

بئله سؤزلر تاپئن.

Δ ۲۱۹ ــ اؤخویون. شکیلچی‌سی اؤلمایان سؤزلری سئچیب آلت ــ آلتا یازئن. اؤنلارئن هر بیری‌نین قارشئسئندا اویغون گلن شکیلچی‌لی سؤزو یازئن.

بایراق، پاپاغئ، قایئیق، بولاغا، داراق، پامبیغین، مؤروق، بایراغین، پامبیق، قایئیغا، بولاق، پاپاق، مؤروغو، داراغین

Δ ۲۲۰ ــ اؤخویون. سؤنو «ق» صامیتی ایله بیتن سؤزلرین بیرینجی وَ ایکینجی سؤتوندا قارشیٔا وَثریل‌میش ایفاده‌لرده نئجه سس‌لنمه‌سینه فیکیر وَثرین. اؤنلارئن سس‌لنمه‌سی آراسیندا فرقین سببی نه‌دیر؟

اؤشاق باغچاسیٔ	اوشاق اؤیونجاغیٔ
بالیق کؤرؤسؤ	بالیق اتی
بایراق توتان	بایراق آسان
قؤناق قارشیٔلایان	قؤناق اؤتاغیٔ
قؤچاق دؤیؤشچؤ	قؤچاق آدام

Δ ۲۲۱ ــ «ق» وَ یا «غ» حرف‌لریندن اویغون گله‌نی‌نی آرتیریئب کؤچؤروَن.

ناطیـــ...ین، تا...یٔ، شفـــ...، نا...یٔ، با...ئر، لؤ...مان، مو...ان

Δ ۲۲۲ ــ سؤنو «ک» صامیتی ایله بیتن سؤزلرین بیرینجی وَ ایکینجی سؤتوندا نئجه سس‌لنمه‌سینه فیکیر وَثرین. اؤنلارئن سس‌لنمه‌سی آراسیندا‌کیٔ فرقین سببی نه‌دیر؟

چیچک تؤخومو	چیچک اکن
چؤرک ماغازاسیٔ	چؤرک عطری
اریک باغیٔ	اریک آغاجیٔ
اینک سؤدؤ	اینک اؤتاران

Δ ۲۲۳ ــ «گ» وَ یا «ی» حرف‌لریندن اویغون گله‌نی آرتیریئب کؤچؤروَن.

ایـــ...یرمی، سؤ...وَد، د...یرمان، ایـــ...نه، دؤ...مه، ا...ری، ایـــ...ید، ایـــ...ده، ا...ـــه‌ر، دؤ...وَش، اؤ...وَنوَر، نیـــ...ار، جیـــ...ـــه‌ر، یئـــ...ین، دؤ...وَ، یؤ...وَروَر، د...یرمی

Δ ۲۲۴ ــ اؤخویون. «ک» صامیتی نه واخت «ی» صامیتی ایله عوض اؤلونور؟ کؤچؤروَن، «ک» صامیتی‌نین «ی» صامیتی ایله عوض اؤلوندوغو سؤزلرین آلتیئندان خط چکین.

بؤیوّیوّن سؤزوّندن چیخان خئییر تاپماز.
چؤره‌یی وئر چؤرکچی‌یه، بیرینی ده اوّسته‌لیک.
قوّجانئین بیلیشی، جاوانئین بیله‌یی.
آدامئین گرک سؤزو ایله ایشی بیر اوّلا.

Δ ۲۲۵ ــ ــ دان، ــ دن شکیلچی‌سی اوّلان ایسیم‌لری سئچیب اوّخویون.

بدن، ائوّدن، دوّنن‌دن، قهوه‌دن، قهوه‌دان، گوّلدان، گوّلدن، کنددن، فیدان، فیل‌دن، جاندان، دن‌دن، سوّددان، وئجدان، سودان، دوّندان، مئی‌دن، مئیدان، توّیدان

Δ ۲۲۶ ــ اوّخویون. هر بیر جوّمله‌ده سو سؤزوّنوّن هانسئ سؤزله باغلئ اوّلدوغونا فیکیر وئرین.

مکتبین اوّزگوّچوّلوّک حوّوضونا تمیز سو تؤکوّلوّر. قئیشدا سوئیو قیزدیریرلار. سوئیون حرارتی اوّتاغئین حرارتی‌نه برابر اوّلور. اوشاق‌لار ایلک دفه سودا بئش دقیقه قالیرلار. اوّنلار سودان چیخیب قورولانئیرلار. اوّزمه‌یی اوّزه‌نن اوشاق‌لار هوّندوّردن سوئیا توللانئیرلار. اوّنلار یاریش کئچیریرلر.

• سو سؤزوّنوّ اوّنونلا باغلئ اوّلان سؤزلرله بیرلیکده سئچیب یازین.

نوّمونه: تمیز سو.

Δ ۲۲۷ ــ اوّخویون. هر بیر جوّمله‌نی سوآل‌لارئین کؤمه‌یی ایله گئنیش‌لندیرین.

قارداشیم اکدی (هارادا؟ نه؟).
موّعللیم سوّروشدو (کیمدن؟ نه؟).
چؤرکچی یاپدئ (هارایا؟ نه؟).
آنا قئیزارتدئ (نه‌ده؟ نه‌یی؟).
نادیر آلدئ (کیمدن؟ نه‌یی؟).
صابیر قوّیدو (نه‌یی؟ هارایا؟).

نوّمونه: قارداشیم باغدا آغاج اکدی.

Δ ۲۲۸ ــ اؤخویون. آشاغیداکی جؤملهلرده **یئر** سؤزؤ هانسی معنالاردا ایشلنمیشدیر؟

یئر آیدان بؤیؤکدؤر. بیزیم **یئرلر** چؤخ گؤزهلدیر. اکین **یئری** شوملاندی. آرمودلار آغاجدان **یئره** تؤکؤلدؤ. اؤ، قالخیب قوجایا **یئر** وئردی. علی یاخشی **یئرده** ایشلهییر. یاریش‌دا بیرینجی **یئری** توتدو.

Δ ۲۲۹ ــ اؤخویون. قارا حرفلرله یازیلمیش سؤزلره سوآل وئرین. عئینی جؤر یازیلان ؤ سسلنن سؤزلرین معنالاری آراسیندا یاخینلیق وارمی؟

۱. اسمر ماغازادان **چایدان** آلدی. خیّام **چای‌دان** سو گتیردی.

۲. آتام دییرماندا **بوغدا** اؤیؤتدؤ. **بوغدا** نفس آلماق چتین‌دیر.

۳. سبیره **شیره** ایچیر. حئیوان‌خانا خیدمتچی‌سی **شیره** ات آتدی.

۴. خزرده نارگین آدلی **آدا** وار. بو **آدا** خریطه‌ده راست گلدیم.

۵. کئچیدی کئچدی **کئچیم**.

گرک ایندی من **کئچیم**.

گئدیم کئچی‌نی **کئچیم**.

Δ ۲۳۰ ــ اؤخویون. **تای** سؤزؤنؤن هانسی معنالاردا ایشلن‌دییی‌نه فیکیر وئرین. بو سؤزؤ هر دفه هانسی سؤزله عوض ائتمک اولار؟

۱. دوستلوقدا رامیزه **تای** تاپیلماز.

۲. آتام بیر **تای** بوغدا گتیردی.

۳. آرابایا قوشماق اوچؤن اؤکؤزه **تای** تاپدیلار.

۴. بیز آرازا یاخین‌لاشاندا او **تای** آدام‌لا دولو ایدی.

۵. گؤلمچه‌ده بیر **تای** چکمه وار ایدی.

Δ ۲۳۱ ــ اؤخویون. **گؤز** سؤزؤنؤن معنالارینا فیکیر وئرین.

بو ساپیق تئز گؤتؤر سن
ایینه‌نین **گؤزؤنه** تاخ.
کیتابیق آختاریرسان،
یئشییین **گؤزؤنه** باخ.
حکیم‌دن درمان آلیب،
قوزونون **گؤزؤنه** یاخ.

Δ ۲۳۲ ــ هر بیر سؤزو اؤچ معنادا ایشله‌دین.

باش، دیل، قؤل، گؤز، قالا، یاش، ساز

Δ ۲۳۳ ــ عکس‌معنالیق سؤزلری سئچیب قارشیق یازین. ــ قارشیق یازین.

صؤلح، گئجه، اؤز، کدر، مؤحاربه، سئوینج، ایگیدلیک، قیئش، قؤرخاق‌لیق، یئر، گؤندؤز، قوزئی، گؤی، آستار، داغ، دره، یاز، گؤنئی

Δ ۲۳۴ ــ قارشیق ــ قارشیق یا وئریل‌میش سؤزلرین هانسیق‌نیق دؤزگؤن حئساب ائدیرسینیز؟

یازیچیق ــ یازار، اؤنملی ــ اهمیئت‌لی، صنت‌کار ــ صنت‌چی، اؤنجه ــ اؤل، دستک‌لمک ــ داياق اؤلماق، ژورنال ــ درگی، چاغداش ــ مؤعاصیر، باغلیق ــ ایلیشگه‌لی، باغلانتیق ــ علاقه، جمع ــ توپلوم، گؤنده‌لیک ــ گؤندم، توپلانتیق ــ ایجلاس، نؤمره‌لی ــ سایلیق، آچیقلاما ــ آیدیئن‌لاشدیرماق، داخیلی خبرلر ــ ایچ خبرلر، اؤرنک ــ نؤمونه، چؤزمک ــ آچماق

ایسیم حاقیندا دانیشماغا حاضیر لاشین.

- ایسیم نه بیلدیریر؟
- ایسیم‌لر هانسیٔ سوآل‌لارا جاواب اوٚلور؟
- تک وٚ جمع ایسیم‌لر نئجه فرق‌لنیر؟
- خوٚصوصی ایسیم‌لر عوٚمومی ایسیم‌لردن نه ایله فرق‌لنیر؟
- ایسیم‌لر جوٚمله‌ده نئجه دیٖیشیر؟
- ایسیم‌لرین چوٚخ‌معنالیٔ‌لیٖغیٖنا میثال‌لار دئییین.
- یاخیٖن‌معنالیٔ ایسیم‌لره میثال‌لار دئییین.

صیفت

Δ ۲۳۵ ــ اؤخویون. اؤلجه قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلره، سؤنرا اؤنلارا اساسن بیرلشمه‌نین بیرینجی طرفینه سوآل وئرین. همین سؤزلر قارا حرف‌لرله وئریل‌میش سؤزلرین نه‌ییني بیلدیریر؟

قالین **بوز**، شیرین **صؤحبت**، کؤرپه **آغاج**، دار **جیغیر**، یاخشی **آدام**، ماراقلی **تاماشا**، سرین **هاوا**

Δ ۲۳۶ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلره سوآل وئرین. بو سؤزلرین هر بیری اؤزؤندن سؤنرا گلن سؤزؤن نه‌ییني بیلدیریر؟

بیز **یئنی** قصبه‌یه کؤچدؤک. قصبه‌ده **یاراشیقلی** اؤلر تیکیلیب، **اثنلی** کؤچه‌لر سالینیب. قصبه‌میزی **سیخ** منشه‌لر، **اوجا** داغلار، **سیلدیریم** قایالار احاطه ائدیر. قصبه‌نین یاخین‌لیغیندان **جوشغون** چای آخیر.
ایستی گؤنلرده چای‌دا چیمیر، **قیزمار** گؤنشین آلتیندا اوزانیریق. بدنیمیز **قهوه‌یی** رنگ آلیر. بو **گؤزل** قصبه هامی‌نین خوشونا گلیر.

☼ اشیانین نئجه‌لیی‌نی بیلدیرن سؤزلر **صیفت** آدلانیر. صیفت **نئجه؟ نه جؤر؟ هانسی؟** سوآل‌لاریندان بیرینه جاواب اؤلور؟

Δ ۲۳۷ ــ صیفت‌لری تاپیب اؤخویون. اؤنلارین صیفت اؤلدوغونو نئجه مؤعیّن ائتدی‌نیز؟

تامام یئیغیشئیب گلدی آلا گؤزلؤ جؤیؤرلر،
گؤزل، گؤیچک جئیرانلار، زؤلاق ــ زؤلاق پلنگلر.
ایری‌پنجه آیئلار، چپ‌گؤز، قؤرخاق دؤوشانلار،
خنجردیشلی قابانلار، یئیرتیشجیلار، نهنگلر.

Δ ۲۳۸ ــ وئریلمیش ایسیم‌لرن صیفت دؤزه‌لدیب یازیئن.

بنؤوشه، گؤنش، نارینگی، دومان، یومورتا، شابالئید، کؤلک

Δ ۲۳۹ ــ صیفت‌لری عایید اولدوغو سؤزلرله بیرلیکده کؤچؤرؤن. هم صیفتین، هم ده اونون عایید اولدوغو سؤزؤن قارشیسیندا دئیرناق‌آراسیندا سوآلینی یازیئن.

قاراقولاق آغ کؤچؤک
بیرجه آندا یؤخ اولدو.
قاچیب گؤزل باغچادان
دار دالانا سؤخولدو.
یئکه دؤداق‌لاری دا،
پله قولاق‌لاری دا
تیتره‌یئردی قؤرخودان.

نؤمونه: **آغ (نئجه؟) کؤچؤک (نه؟)**

☼ صیفت جؤمله‌ده ایسیم‌له باغلی اولور: مثلن، **یئنی قصبه، سیئخ مشه‌لر، اوجا داغ‌لار، یاشیل چمن، شیرین چؤرک، کیچیک قارداش.**

Δ ۲۴۰ ــ بیرینجی سؤتونداکی سؤزلر هانسی نیطق حیصّه‌سینه عایید‌دیر؟ بس ایکینجی سؤتونداکی‌لار؟

قار	قارلی
دن	دنلی
داد	دادسیز
ات	اتلی
دوز	دوزسوز
سؤد	سؤدلؤ

Δ ۲۴۱ ــ اؤخویون. بیرینجی سؤتونداکئ هر بیر سؤزؤ ایکینجی سؤتوندا قارشئسیندا یازئلمیش سؤزله مؤقایسه ائدین. ایکینجی سؤتونداکئ سؤزلری کؤک و شکیلچی‌یه آییئرئیب یازئین.

بیلیک	بیلیک‌لی
سس	سس‌سیز
آغئیل	آغئیل‌لئ
اؤت	اؤت‌سوز
سؤز	سؤزسؤز
دن	دنلی

☼ **ــ لئ، ــ لی، ــ لو، ــ لؤ؛ ــ سئز، ــ سیز، ــ سوز، ــ سؤز** شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله ایسیم‌لردن صیفت دؤزه‌لتمک اؤلور.

Δ ۲۴۲ ــ ایسیم‌لره **ــ لئ، ــ لی، ــ لو، ــ لؤ** شکیلچی‌لریندن اوئغون گله‌نینی آرتئیرئیب اؤخویون. اؤنلارئ دؤزگؤن تلفّوظ ائتمه‌یی اؤیره‌نین.

سؤز، اؤدون، تر، تؤر، آت، قاناد، اون، اؤت، دوز، زر، بولود، یون، یارپئز، گؤج

Δ ۲۴۳ ــ ایسیم‌لره **ــ سئز، ــ سیز، ــ سوز، ــ سؤز** شکیلچی‌لریندن اوئغون گله‌نینی آرتئیرئیب صیفت دؤزه‌لدین.

داد، ایش، سس، ایز، داش، دوز، دوست، اؤز، قاناد، دیش، گؤل

Δ ۲۴۴ ــ اؤخویون. اؤلجه شکیل، سونرا بؤیؤک‌لؤک بیلدیرن صیفت‌لری سئچیب یازئین.

یومرو، بؤیؤک، خئردا، کیچیک، یئکه، نارئن، بالاجا، نهنگ، ایری، آلچاق، کؤرپه، دار، اوزون، گئنیش، هؤندؤر، گؤدک، یاستئ، هامار، اینجه، یؤغون، زؤربا

Δ ۲۴۵ ــ **اوجا داغ، کؤرپه اوشاق، یئکه آغاج** سؤز بیرلشمه‌لری‌نین هر بیرینی داها نه جؤر ایشلت‌مک اؤلار؟

Δ ۲۴۶ ــ **گنج، ایستی، کئچمیش، قۆچاق، کیچیک، شن، دار، هۆندۆر، یئکه، ساکیت** صیفت‌لرینه آشاغی‌داکی صیفت‌لردن معناجا یاخین اولانینی تاپیب قارشی ــ قارشی‌یا یازین.

نۆمونه: **گنج ــ جاوان**

Δ ۲۴۷ ــ هر بیر صیفته دیرناق‌آراسیندا‌کی ایسیم‌لردن داها چوخ اویغون گله‌نینی آرتیرئیب یازین.

گؤی، ماوی (چمن، سما)

شاد، شن (اوشاق‌لار، خبر)

ایستی، قاینار، قیزمار (سو، گؤنش)

Δ ۲۴۸ ــ اوخویون. عکس‌معنالی صیفت‌لری سئچیب قارشی ــ قارشی‌یا یازین.

شیرین، یومشاق، هۆندۆر، قۆچاق، تمیز، تزه، قوجا، گئنیش، چیرکین، دجل، سؤیوق، قۆرخاق، جاوان، آجی، کؤهنه، برک، دار، آلچاق، چیرکلی، ایستی، ساکیت، گؤزل

Δ ۲۴۹ ــ اوخویون. **دۆز، شیرین** و **مؤحکم** سؤزلری‌نین هانسی معنالاردا ایش‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین.

دۆز سؤز دمیری دلر.

کندین آرخاسیندا داغ، قارشی‌سیندا **دۆز** گؤرونۆر.

ایلقار **شیرین** آلما دردی.

شیرین سؤز کؤنۆل آچار.

علی سؤزۆنده **مؤحکم** اوغلان‌دیر.

چایا **مؤحکم** بند چکدیلر.

صیفت حاققیندا دانیشماغا حاضیرلاشین.

- صیفت نه‌یی بیلدیریر؟
- صیفت هانسی سوآل‌لارا جاواب وئریر؟
- صیفت جؤمله‌ده هانسی نیطق حیصّه‌سی ایله باغلی اولور؟
- ایسیم‌دن صیفت دوزه‌لده‌نده هانسی شکیلچی‌لردن ایستیفاده اولونور؟
- اشیانین رنگی‌نی بیلدیرن صیفت‌لره میثال دئییین.
- اشیانین شکلی‌نی بیلدیرن صیفت‌لره میثال دئییین.
- اینسانین خاریجی گؤرونوشونو بیلدیرن صیفت‌لره میثال دئییین.
- اینسانین خاصیییتی‌نی بیلدیرن صیفت‌لره میثال دئییین.

فئعل

Δ ۲۵۰ ــ ایشین اوّل‌لر گؤروّلدوّیوّنه عائید سؤزلر تاپیب یازین.

ایشین ایندی گؤروّلدوّیوّنه عائید سؤزلری تاپیب دئییین.

دئدی، بیله‌جک، سئویر، گوّلوّر، یازاجاق، قاچدی، قوراجاق، گلیر، آغاردی، قوّرویور، قورتاریر، اکیر، دره‌جک، آچدی، آخیر، یئیغاجاق، سریر، تاپدی، باخیر، اوچور

Δ ۲۵۱ ــ اوخویون.

شاگیرد (نه ائتدی؟) **یازدی.**

شاگیرد (نه ائدیر؟) **یازیر.**

شاگیرد (نه ائده‌جک؟) **یازاجاق.**

قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلر نه بیلدیریر؟

☼ اشیانئین حرکتی‌نی بیلدیرن سؤزلر **فئعل** آدلانیر. **ساغدی، سوّروّر، یوّناجاق** سؤزلری فئعل‌دیر. فئعل‌لر **نه ائتدی؟ (نه اوّلدو؟) نه ائدیر؟ (نه اوّلور؟) نه ائده‌جک؟(نه اوّلاجاق؟)** سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب اوّلور.

Δ ۲۵۲ ــ سؤزلری کؤک و شکیلچی‌یه آیئریئب، فئعل‌لردن عیبارت کؤک‌لری کؤچورؤن.

باخئیش، چالئیش، قاچئیش، سؤروش، باغلا، یارئیش، بارئیش، ایشله، قایئیش، گزیش، باشلا، وئوروش، قامئیش، دیشله، دوروش، یاغلا، یئریش، گؤلؤش، داغلا، باخئیش، دانئیش، سسله، قارئیش، یؤخلا

Δ ۲۵۳ ــ اوخویون. هر بیر سس هانسئ جانلئ‌یا عاییددیر؟ جانلئ‌لارئن سسی‌نی بیلدیرن هر بیر سؤزو جؤمله‌ده ایشله‌دین.

هؤروز، مئریللداییاجاق، میئولداییر، نریلده‌یه‌جک، قورولدادئ، کیشنه‌دی، بانلاییر، اولادئ، قاققیلداییر، مله‌یه‌جک

Δ ۲۵۴ ــ ساغ سؤتوندا‌کئ ایسیم‌لرین هر بیرینی سول سؤتوندا‌کئ فئعل‌لردن اویغون گله‌نی ایله بیرلیکده اوخویون. فئعل‌لره سوآل وئرین.

یاغئیش	اوچاجاق
راکئت	بیشیر
تاخئیل	یاغاجاق
چایئ	یئتیشدی
خؤرک	اوخویور
بؤلبؤل	داشدئ

فئعلین زامانا گؤره دییشمه‌سی

Δ ۲۵۵ ــ اوخویون. هر بیر جؤمله‌ده حرکتین واختئ‌نئ مؤعیّن ائدین.

قارداشیم گنجه‌دن گلدی.

آتام باکئ‌دان گلیر.

ننه‌م زنجان‌دان گله‌جک.

- **هر بیر جؤمله‌ده فئعل هانسیٔ سوآلا جاواب وئریر؟**
- **فئعل‌لره نه اؤچؤن اؤچ سوآل وئریریک؟**

☼ فئعل‌لر زامانا گؤره دییشیر. فئعلین اؤچ زامانیٔ وار: **کئچمیش** زامان، **ایندیکی** زامان، **گله‌جک** زامان.

اؤخویون.

گؤنایٔ آیتن‌دن سؤروشدو:

– فئعل هانسیٔ سوآل‌لارا جاواب وئریر؟

آیتن دئدی:

– «نه ائتدی؟»، «نه اؤلدو؟»، «نه ائدیر؟»، «نه اؤلور؟»، «نه ائده‌جک؟»، «نه اؤلاجاق؟»

– نه اؤچؤن اؤچ سوآل‌دان ایستیفاده ائدیریک؟ بیر سوآل بس دئییل؟

– ییؤخ، چؤنکی فئعلین اؤچ زامانیٔ وار. هر سوآل بیر زامانا عاییددیر.

گؤنایٔ سؤروشدو:

– زامان‌لاریٔ نه اؤچؤن بئله آدلاندیریق؟

آیتن جاواب وئردی:

– اؤنا گؤره کی، بیری اؤل‌لر نه ائتدییی‌میزی، نه باش وئردییی‌نی، او بیری ایندی نه ایش گؤردؤییؤموزؤ، نه باش وئردییی‌نی، اؤچؤنجؤسؤ ایسه گله‌جکده نه ائده‌جه‌یی‌میزی، نه باش وئره‌جه‌یی‌نی بیلدیریر.

کئچمیش زامان حرکتین کئچمیش‌ده باش وئردییی‌نی ؤ صؤحبت گئدن واختادک باشا چاتدیغیٔ‌نیٔ بیلدیریر.

کئچمیش زامان فئعل‌لری **نه ائتدی؟ نه اؤلدو؟** سوآل‌لاریٔندان بیرینه جاواب اؤلور.

ـــ دیٔ، ـــ دی، ـــ دو، ـــ دؤ کئچمیش زامان شکیلچی‌لری‌دیر.

Δ ۲۵۶ ــ بیرینجی سؤتوندا‌کئ سؤزلره ایکینجی سؤتوندا‌کئ شکیلچی‌لردن اویغون گله‌نی آرتیرئیب یازئین.

چات	
بور	
سر	ــ دئ
دؤز	ــ دی
باخ	ــ دو
سیل	ــ دؤ
دؤز	
قؤی	

☼ ایندیکی زامان حرکتین داوام ائتدیئی‌نی بیلدیریر. ایندیکی زامان فئعل‌لری **نه ائدیر؟ نه اؤلور؟** سوآل‌لارئیندان بیرینه جاواب اؤلور.

Δ ۲۵۷ ــ بو آلت‌لرین هر بیری ایله هانسئ ایش‌لری گؤرؤرلر؟ بالتا، چکیج، میشار، مالا، بئل، رنده، فئیرچا، کلبه‌تین

● جؤمله‌لرده ایش‌لتدیئی‌میز فئعل‌لر هانسئ زامانئ بیلدیریر؟

Δ ۲۵۸ ــ سؤزلری تامام‌لایئیب، ایندیکی زامانا عاییید جؤمله‌لر قورون. هانسئ شکیلچی‌لری آرتیردئنئز؟

۱. بنّا داشئ یؤنـــ...، قالدیر...، دیوارا قؤیـــ... .

۲. مالاکئش پالچیغئ قاتـــ...، دیوارا مالا چکـــ... .

۳. دؤلگر تاختانئ اؤلچـــ...، کســـ...، یؤنـــ... .

۴. شؤشه‌سالان پنجره‌نین گؤزلرینی اؤلچـــ...، شؤشه‌نی کســـ...، یئرینه سالـــ... .

۵. رنگ‌ساز دیوارلارا رنگ چکـــ...، ناخئش تؤکـــ... .

۶. هر طرفی گؤل، چیچک عطری بؤرؤ... .

۷. یاشار دایاناجاقدا ماشئین گؤزله... .

☼ ــ ئر، ــ یر، ــ ور، ؤر؛ ــ یئر، ــ ئیر، ــ ئور، ــ یؤر؛ ایندیکی زامان شکیلچی‌لری‌دیر.

Δ ۲۵۹ ــ بیرینجی سؤتونداکئ هر بیر سؤزه ایکینجی سؤتونداکئ شکیلچی‌لردن بیرینی آرتیرماقلا سؤز دؤزه‌لدیب یازئن.

چال	ــ ئؤر
قؤرو	ــ ئیر
گؤر	ــ ئر
بیل	ــ یر
سؤرؤ	ــ ئور
دور	ــ ؤر
دارا	ــ ئیر
اری	ــ ور

Δ ۲۶۰ ــ فئعل‌لره ایندیکی زامان شکیلچی‌لری آرتیرئیب اؤخویون.

سؤیله، آت، یؤخلا، اؤتلا، قورو، ایت، سؤرؤ، اری، قور، ازیل، ایزله، سیل، بؤرؤ، یاز، سؤر، ساریٔ

Δ ۲۶۱ ــ سؤزلره ایندیکی زامان شکیلچی‌لری آرتیرئیب اؤخویون.

ائت	ایت
گئت	اؤرت
سؤرؤت	سؤرت
اؤیات	یات
دارات	دارت

• بیرینجی سؤتونداکئ سؤزلرده نه دییشدی؟ نه اؤچؤن؟

Δ ۲۶۲ ــ اؤخویون. سؤزلرین یازیلیشئ ایله تلفّؤظؤ آراسیندا‌کئ فرقه فیکیر وئرین.

بئله یازیلیر	بئله تلفّؤظ ائدیلیر
داشلاییئر	داشلییئر
دیشله‌ییر	دیشلییر
خؤشلاییئر	خؤشلوئور
سؤیله‌ییر	سؤیلؤیؤر
قاینایئر	قاینئییئر
اؤینایئر	اؤینوئور
گؤزله‌ییر	گؤزلؤیؤر
سس‌له‌ییر	سس‌لییر

Δ ۲۶۳ ــ آشاغیداکی فئعل‌لری کؤک و شکیلچی‌لره آیئریئب یازین. نئجه دییشیک‌لیک باش وئرمه‌سینه دیققت یئتیرین.

ائدیر، گیزله‌دیر، اؤیناتدیر، سؤیله‌دیر، قاینادیر، گؤزله‌دیر، تیتره‌دیر، ترپه‌دیر

Δ ۲۶۴ ــ اؤخویون.

گله‌جکدیر بابام منیم یانئیما،
باخاجاق آل‌لئ ــ گؤل‌لؤ بؤستانئیما.
دره‌جک، دادلئ مئیوه‌لر یئئیه‌جک،
منه مین کره چؤخ ساغ اؤل دئیه‌جک.

***

بیلیرلر کی، گؤن گله‌جک،
ظؤلمؤن سونو چاتاجاق‌دیر.
مظلوم خالق‌لار اؤز سسی‌نی
سسی‌میزه قاتاجاق‌دیر.

☼ گله‌جک زامان حرکتین گله‌جکده باش وئره‌جه‌یی‌نی بیلدیریر. گله‌جک زامان فئعل‌لری **نه ائده‌جک؟ نه اولاجاق؟** سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب وئریر.

Δ ۲۶۵ ــ اؤخویون. فئعل‌لره سوآل وئرین.

گؤنش چیخان کیمی قار اریه‌جک.
باهاردا هر طرف یاشیل‌لاشاجاق.
قوراق‌لیق اولسا، یاییئن اؤرتاسیندا آغاج‌لار یاناجاق.
پاییزدا هاوالار سویوياجاق.
قیشدا برک شاختا دؤشه‌جک.
یاغیش‌دان اؤل ایلدیریم چاخاجاق.

☼ ــ آجاق، ــ ــه‌جک، ــ یاجاق، ــ یه‌جک گله‌جک زامان شکیلچی‌لری‌دیر.

Δ ۲۶۶ ــ **چال، گل، دور، سۏز، اۏینا، قۏرو، بسله، سۏرۏ** سۏزلرینی جۏمله‌ده گله‌جک زاماندا ایشله‌دین.

• سۏزلر هانسیٔ شکیلچی‌لری قبول ائتدی؟ نه اۏچۏن؟

Δ ۲۶۷ ــ اۏخویون. سۏزلرین یازیلیشیٔ ایله تلفّۏظۏ آراسیندا‌کیٔ فرقه فیکیر وئرین.

بئله یازیلیر	بئله تلفّۏظ ائدیلیر
باشلایاجاق	باشلییاجاق
سولایاجاق	سولویاجاق
بیزله‌یه‌جک	بیزلییه‌جک
قاینایاجاق	قاینییاجاق
گیزله‌یه‌جک	گیزلییه‌جک
تۏزلایاجاق	تۏزلویاجاق

Δ ۲۶۸ ــ بیرینجی سۏتوندا ــ **آجاق، ــ ــه‌جک**، ایکینجی سۏتوندا ــ**یاجاق، ــ یه‌جک** شکیلچی‌لری‌نین آرتیریلماسیٔ مۏمکۏن اۏلان سۏزلری یازین.

داوا، سۏرۏ، دیره، توت، یار، اله، چات، سیل، قورو، چال، چۏرۏ

Δ ۲۶۹ ــ اۏلجه سۏنو صامیت‌له، سۏنرا ایسه صائیت‌له بیتن سۏزلری گله‌جک زاماندا ایشله‌دین. سۏزلرده شکیلچی‌لرین نئجه فرق‌لنمه‌سینه فیکیر وئرین.

گل، اۏخو، گۏل، دیء، یاز، باخ، ییء، سولا، تاخ، سال

Δ ۲۷۰ ــ گله‌جک زاماندا ایشلن‌میش سۏزلری تاپیب اۏخویون.

۱. سۏرۏجۏ ماشینا یاناجاق تۏکدۏ. منزیل باشینا چاتانادک اۏنون هامیٔسیٔ یاناجاق.
۲. گله‌جک گنج نسلین‌دیر. تئزلیکله گۏزل دۏۏران گله‌جک.
۳. ماشین ایندیجه دایاناجاق. پاهۏ، دایاناجاق آدام‌لا دۏلودور.
۴. مجلیسین باش طرفینه یۏمشاق اۏتوراجاق قۏیدولار. اۏندا بابام اۏتوراجاق.

Δ ۲۷۱ ــ اؤخویون. سؤزلره گلهجک زامان شکیلچیسی آرتیریب مؤقایسه ائدین. هانسیٔ حادیثه باش وئریر؟

ائت	**سؤرت**
گئت	**دارت**
اؤیات	**اؤرت**
قاپانات	**چات**
سارئت	**ایت**
جؤجرت	**بیت**

Δ ۲۷۲ ــ وئریلمیش ایسیملرین هر بیریندن گلهجک زامان فئعلی دؤزهلدین.

سو، رنگ، یاغ، ایش، دوز، بوز، تر

نؤمونه: سولایاجاق

Δ ۲۷۳ ــ اؤخویون.

بیچدی، سپیر، اکهجک، سولایاجاق، یئیئیر، کتمنلهیر، شیتیللهیر، گؤبرهلهجک، درمانلادیٔ، شئیریملایئیر، سئیرهلتدی، آریتلایاجاق، بئللهدی، جالایئیر

کئچمیش زامانیٔ بیلدیرن فئعللری ایندیکی زاماندا، ایندیکی زامانی بیلدیرن فئعللری ایسه گلهجک زاماندا ایشلهدین.

مصدر

Δ ۲۷۴ ــ اؤخویون.

بالاجا آرزو مکتبه **گئتمک** اؤچؤن حاضیرلاشیر.

او، **اؤخوماق، یازماق**، هر شئیی **اؤیرنمک** ایستهیر.

آرزو یاخشئ بیلیر کی، اعلاچئ **اؤلماق** اؤچؤن چؤخ **چالئشماق** لازئم‌دئر.

قارا حرف‌لرله یازئلمئش فئعل‌لره فیکیر وئرین. اؤنلار هانسئ زامانئ بیلدیریر؟

☼ **گئتمک، چالئشماق، اؤخوماق، یازماق، اؤیرنمک، یاتماق، اؤلماق** فئعل‌لری مصدردیر.

مصدر فئعل‌لرین آدئنئ بیلدیریر. مصدر زامان بیلدیرمیر.

☼ مصدر **نه ائتمک؟ نه اؤلماق؟** سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب اؤلور. مصدر فئعل‌لره **ـــ ماق، ـــ مک** شکیلچی‌لرینی آرتئرماقلا دؤزه‌لیر. سؤنونجو هئجاسئندا قالئن صائیت اؤلان فئعل‌لره **ـــ ماق،** اینجه صائیت اؤلان فئعل‌لره ایسه **ـــ مک** شکیلچی‌سی آرتئرئلئر: **یازماق، سئومک.**

Δ ۲۷۵ ـــ نؤقطه‌لرین یئرینه اویغون گلن شکیلچی‌لری آرتئرئب کؤچؤرؤن.

بیز دؤنیایا قور...، یاراتـ... اؤچؤن گلمیشیک.

بؤیؤک‌لره یئر وئر...، حؤرمت ائتـ... واجیب‌دیر.

کیچیک‌لره قایغئ ایله یاناش... لازئم‌دئر.

وطنی سئؤ... اؤچؤن اونو یاخشئ تانئـ... لازئم‌دئر.

بولاق‌لارئ، چای‌لارئ، گؤل‌لری تمیز ساخلا... بیزیم بؤرجوموزدور.

● مصدرلرین قارشئسئندا دئیرناق‌آراسئندا سوآلئنئ یازئن.

Δ ۲۷۶ ـــ اؤخویون. مصدرلری کؤک و شکیلچی‌یه آیئرئن.

گؤردؤن یئمک، داها نه دئمک.

قؤجادان دئمک، جاوان‌دان امک.

امک‌سیز یئمک اؤلماز.

بیلمه‌مک عئیب دئییل، سؤروشماماق عئیب‌دیر.

بیر دفه گؤرمک یؤز دفه ائشیتمک‌دن یاخشی‌دیر.

Δ ۲۷۷ ــ مصدرلری سئچیب اؤخویون.

قوراجاق، آتماق، سوماق، ایچیر، داماق، ازمک، سریر، قیرماق، چؤماق، بیله‌جک، کؤمک، قارماق، چالدیر، یؤیؤرمک، امک، جوممای، سولاماق، بارماق، دئمک، اممک، یاماق، یئریمک، سئویر، وئره‌جک، اؤخوماق، آلماق، بیلمک، داممای

Δ ۲۷۸ ــ **یوماق، جئیرماق، یئمک، اؤیماق، قازماق** سؤزلری‌نین هر بیرینی جؤمله‌ده اؤلجه ایسیم، سونرا فئعل کیمی ایشله‌دین.

Δ ۲۷۹ ــ سؤزلری تامام‌لاماق‌لا جؤمله‌لری اؤخویون. مصدر شکیلچی‌لری‌نین نئجه دییشمه‌سینه فیکیر وئرین.

خاریجی قوناق‌لار تاریخ موزئییه باخ... گئتدیلر.

لاله سربست اینشا یاز... خوشلایی‌ر.

سحرلر قاچ... خئیری چوخدور.

بالاجا شهلا اوناجان سایـ... باجاریر.

قارداشیم یاخشی اوخو... سؤز وئردی.

Δ ۲۸۰ ــ مصدرلری کؤک و شکیلچی‌یه آییرئیب یازین.

سئومه‌یی، قوئیماغی، ایسته‌مه‌یین، ایچمه‌یه، سالماغین، قورماغا، گؤرمه‌یین، قالخماغی، بیلمه‌یه، آچماغا، اؤزمه‌یین، وئرمه‌یی، قورماغین، گلمه‌یه، دادماغی، یاتماغا، سیلمه‌یه

- **فئعل حاققیندا دانیشماغا حاضیرلاشین.**

فئعل نه‌یی بیلدیریر؟

فئعل هانسیٔ سوآل‌لارا جاواب اوٚلور؟

فئعلین سوآل‌لاریٔ نه اوٚچوٚن اوٚچدوٚر؟

فئعل نئجه دییشیر؟

فئعلین زامان‌لاریٔ نه اوٚچوٚن بئله آدلانیر؟

مصدرین هانسیٔ علامت‌لری وار؟

مصدر هانسیٔ سوآل‌لارا جاواب اوٚلور؟

مصدر شکیلچی‌لری هانسیٔ‌لاردیر؟

جؤمله

☼ بیز فیکری‌میزی باشقالارئینا چاتدئرماق اؤچؤن سؤزلری بیرلشدیریب قورورووق.

Δ ۲۸۱ ــ **اؤخوئون.** جؤمله‌لرین باشلانغئیجئ‌نئ و آخئرئنئ تاپئین.

آرادان ایکی گؤن کئچمیشدی ایلقار باجئ‌سئ ایله سینامادان گلیردی اؤ، حیطلرینه گیرن‌ده قریبه بیر حادیثه گؤردو عادیل عئینی‌له اؤنون تؤپونا اؤخشایان تؤپ‌لا اؤینایئیردئ ایلقار چؤخ هیرس‌لندی اؤ، عادیلین یانئینا قاچدئ تؤپون هارادان اؤلدوغونو سؤروشدو

☼ نیطقی‌میز جؤمله‌لردن عیبارت‌دیر. جؤمله بیتمیش فیکری بیلدیریر.

Δ ۲۸۲ ــ اؤخوئون. هانسئ سؤز سئیراسئ‌نئ جؤمله حئساب ائتمک اؤلماز؟ نه اؤچؤن؟

طبیعتی قؤروماق بیزیم بؤرجوموزدور
طبیعتی قؤروماق
آغاج‌لارئ سئندئرماق اؤلماز
آغاج‌لارئ سئندئرماق
قوش‌لارا قوللوق ائتمک لازئم‌دئر
قوللوق ائتمک
ایچمه‌لی سوئو چیرک‌لندیرمک قؤرخولودور
ایچمه‌لی سوئو
قؤرخولودور

• جؤمله‌لری کؤچؤروّن.

☼ سؤزلر معناسیٔنا گؤره مؤعیّن آردیجیل‌لیق‌لا دؤزؤلنده بیتمیش فیکیر بیلدیریر. جؤمله بیر وٚ یا بیر نئچه سؤزدن عمله گلیر.

Δ ۲۸۳ ــ اوٚخویون. شئعرلری اوٚخویاندا هانسیٔ حیسّ‌لری کئچیریرسینیز؟ کؤچؤروّن. هر جؤمله‌نین آخیریٔندا اویغون گلن ایشاره‌نی قویون.

نه‌دیر، نه‌دیر «الیفبا»
سس‌لرین ایشاره‌سی
بیلدیئی‌میز سؤزلرین
یازیلیٔ نیشانه‌سی
باییرامیٔ‌نیز موّبارک
الیفبا باییرامیٔ‌نیز
نه یاخشیٔ اوٚیره‌نیب‌سیز
الیفبانیٔ هامیٔ‌نیز

***

آیریلارمیٔ کؤنوّل جاندان
آذربایجان، آذربایجان

***

گوّلدن چلنگین گؤزل
اوٚ یئددی رنگین گؤزل
سؤیله گؤرک بیزه بیر
رسّامئین طبیعت‌دیر
بزه‌رسن چؤلوّ، داغیٔ
پارلا، آ گؤیٔ قورشاغیٔ

Δ ۲۸۴ ــ اوٚخویون. هر بیر جؤمله‌ده سوآل بیلدیرن علامت هانسیٔ‌دیر؟

کیم‌دیر بو کیتابئین صاحیبی؟
مگر سنین درس‌لیئین یوٚخدور؟
منیم نه دئمک ایسته‌دیئی‌می بیلیرسنمی؟
گؤره‌سن موّعللیم بیزی باکیٔیا آپاراجاق؟
سئوٚدا، نئچه‌نجی صینیف‌ده اوٚخویورسان؟

جؤمله‌ده سؤزلرین علاقه‌سی

Δ ۲۸۵ ــ اؤخویون. جؤمله‌ده هانسی سؤزلرین بیر ــ بیری ایله باغلی اؤلدوغونا دیققت یئتیرین.

بالاجا اؤغلان فیلمه ماراقلا باخدی.

- کیم باخدی؟
- اؤغلان باخدی.
- هانسی اؤغلان؟
- بالاجا اؤغلان.
- نه‌یه باخدی؟
- فیلمه باخدی.
- نئجه باخدی؟
- ماراقلا باخدی.

☼ جؤمله‌ده‌کی سؤزلر معناجا بیر ــ بیری ایله باغلی اؤلور. سؤزلر آراسیندا‌کی بئله رابیطه‌نی سوآل‌لارین کؤمه‌یی ایله بیلمک مؤمکون‌دؤر.

Δ ۲۸۶ ــ بیر ــ بیری ایله باغلی اؤلان سؤزلری تاپماق اؤچؤن مؤعتریضه‌ده‌کی سوآل‌لاری لازیمی سؤزله عوض ائدین.

مردان یئرینی قؤجا قادینا وئردی.

ناظیم طیّاره‌دن اوجا داغ‌لاری گؤردؤ.

مردان (نه ائتدی؟)...	**ناظیم (نه ائتدی؟)...**
(نه‌یی؟) ... وئردی	**(نه‌یی؟) ... گؤردؤ**
(کیمه؟) ... وئردی	**(نئجه؟) ... داغ‌لاری**
(هانسی؟) ... قادینا	**(نه‌دن؟) ... گؤردؤ**

Δ ۲۸۷ ــ قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلری خؤصوصی وورغو ایله دئمک‌له اؤخویون. دیرناق‌آراسیندا‌کی سوآل‌لارین کؤمه‌یی ایله معنانین نئجه دییشدیینی‌نی آچیقلایین.

مۆباریز گمی‌دن **دۆشۆب (نه ائدیب؟)** ماشینا میندی.
مۆباریز گمی‌دن **دۆشۆب** ماشینا **(نه‌یه؟)** میندی.
مۆباریز گمی‌دن **(نه‌دن؟) دۆشۆب** ماشینا میندی.
مۆباریز **(کیم؟)** گمی‌دن **دۆشۆب**، ماشینا میندی.
مۆباریز گمی‌دن **دۆشۆب** ماشینا میندی **(نه ائتدی؟)**.

Δ ۲۸۸ ــ قارا حرف‌لرله یازیلمیش سؤزلری خۆصوصی وۆرغو ایله دئمک‌له اۆخویون. هر دفه جۆمله‌نین معناسینی نئجه دییشدیینی آچیقلایین.

رامیزین بؤیۆک قارداشی کارخانادا ایشله‌ییر.
رامیزین **بؤیۆک** قارداشی کارخانادا ایشله‌ییر.
رامیزین بؤیۆک **قارداشی** کارخانادا ایشله‌ییر.
رامیزین بؤیۆک قارداشی **کارخانادا** ایشله‌ییر.
رامیزین **بؤیۆک** قارداشی کارخانادا **ایشله‌ییر**.

سؤز بیرلشمه‌سی

Δ ۲۸۹ ــ جۆمله‌لری سئچیب اۆخویون.

درس کیتابی.
درس کیتابی ماراقلی اۆلمالی‌دیر.
صینفیمیزه بیر سلیقه‌لی قیز گلدی.
سلیقه‌لی قیزدیر.
ایلک باهارا.
بیز ایلک باهارا آز قالمیش کنده گئتدیک.

● قالانلارینی نه اۆچۆن جۆمله حسّاب ائتمیرسینیز؟

☼ «**درس کیتابی**»، «**سلیقه‌لی قیز**»، «**ایلک باهار**» جۆمله دئییل، سؤز بیرلشمه‌سی‌دیر.

معناجا بیر ــ بیری ایله باغلی اۆلان ایکی سؤزه **سؤز بیرلشمه‌سی** دئییلیر: **گؤزل چیچک**، **قوش یوواسی**، **چایین ساحیلی**. سؤز بیرلشمه‌سینده‌کی سؤزلردن بیری اساس، دیگری آسیلی اۆلور. بونو سوآل‌لارین کؤمه‌یی ایله بیلمک مۆمکۆن‌دۆر:

۱) نئجه چیچک؟ گؤزل؛ ۲) نه یوواسی؟ قوش؛ ۳) نه‌یین ساحیلی؟ چایئین.

سؤز بیرلشمه‌سی بیتمیش فیکیر بیلدیرمیر.

Δ ۲۹۰ ــ کؤچؤرؤن. سؤز بیرلشمه‌سینده‌کی اساس سؤزؤن آلتیندان خط چکین.

مکتبین مؤدیری، قیزیل قاشیق، چای قاشیغی، تارلا دؤشرگه‌سی، دنیزین ساحیلی، داش حاصار، اعلاچی شاگیرد، آتامین اثری

Δ ۲۹۱ ــ اؤخویون. قارشی ــ قارشیا وئریلمیش بیرلشمه‌لرین معناسینا دیققت یئتیرین.

قویو سویو ــ سو قویوسو، آلما مؤربه‌سی ــ مؤربه آلماسی، آنا سؤدؤ ــ سؤد آناسی، یاغ کارخاناسی ــ کارخانا یاغی، ایش آدامی ــ آدام ایشی

Δ ۲۹۲ ــ اؤخویون. جؤمله‌لرین معنالارینا فیکیر وئرین.

۱. ملاحت یاپیلاغا گئتدی کی، ایستیراحت ائتسین.

ملاحت ایستیراحت ائتمک اوچون یاپیلاغا گئتدی.

ملاحت یاپیلاغا گئتدی، چونکی ایستیراحت ائتمک ایسته‌ییردی.

ایستیراحت ائتمک ایسته‌دییی‌نه گؤره ملاحت یاپیلاغا گئتدی.

۲. بیز کنده چاتاندا دان یئری یئنیجه آغاریردی.

دان یئری یئنیجه آغاراندا کنده چاتدیق.

Δ ۲۹۳ ــ اؤخویون. عئینی فیکرین مؤختلیف جؤمله‌لرده نئجه ایفاده اولونماسینا دیققت یئتیرین.

ایلقار صینفیمیزده ان چالیشقان شاگیرددیر.

ایلقار صینفیمیزین بوتون شاگیردلریندن چالیشقاندیر.

صینفیمیزده‌کی شاگیردلرین ان چالیشقانی ایلقاردیر.

صینفیمیزده‌کی شاگیردلر ایچری‌سینده ایلقاردان چالیشقانی یوخدور.

صینفیمیزین چالیشقان شاگیردلری ایچری‌سینده ایلقارئن تایئ ــ برابری یؤخدور.

صینفیمیزین شاگیردلریندن چالیشقان‌لیق‌دا ایلقارا چاتان یؤخدور.

صینفیمیزده چالیشقان‌لیق‌دا بیرینجی یئری ایلقار توتور.

صینفیمیزین شاگیردلری ایچری‌سینده چالیشقان‌لیق‌دا ایلقار بیرینجی‌دیر.

Δ ۲۹۴ ــ جؤمله‌لرین معنالارئنداکئ فرقه فیکیر وئرین.

دایئ‌نئین آغیل‌لئ بالاسئ‌سان.

آغیل‌لئ دایئ‌نئین بالاسئ‌سان.

آغیل‌لئ بالانئین دایئ‌سئ‌سان.

بالانئین آغیل‌لئ دایئ‌سئ‌سان.

جؤمله‌نین باش عؤضولری مؤبتدا و خبر

Δ ۲۹۵ ــ اؤخویون.

آرزو یاخشئ اؤخویور.

شاگیرد کیتاب آلدئ.

چای داشدئ.

اردبیل بؤیؤیور.

قار اری‌یئیر.

مئشه یاشیل‌لاشاجاق.

هر بیر جؤمله‌ده **کیمین**، **نه‌یین** و یا **هارانئین** حاققیندا دانیشیلدیغئ‌نئ بیلدیرن سؤزلری گؤسترین. اونلارا سوآل وئرین.

☼ جؤمله‌ده کیمین، نه‌یین و هارانئین حاققیندا دانیشیلدیغئ‌نئ بیلدیرن سؤزلر مؤبتدا آدلانئیر.

مؤبتدا **کیم؟، نه؟** و **هارا؟** سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب اؤلور: **آرزو، شاگیرد** (کیم؟)، **کیتاب، قار، چای** (نه؟)، **اردبیل، مشه** (هارا؟).

Δ ۲۹۶ ــ اؤلکی چالیشمادا **آرزو، شاگیرد، کیتاب، چای، اردبیل، قار، مشه** حاققیندا نه دئییلدییی‌نی بیلدیرن سؤزلری گؤسترین. اونلارا سوآل وئرین.

☼ جؤمله‌ده مؤبتدا حاققیندا نه دئییلدییی‌نی بیلدیرن سؤزلر خبر آدلانیر. خبر **نه ائتدی؟ نه اؤلدو؟ نه ائدیر؟ نه اؤلور؟ نه ائده‌جک؟ نه اؤلاجاق؟** سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب اؤلور.

Δ ۲۹۷ ــ اؤخویون. هر بیر جؤمله‌ده مؤبتدا و خبری تاپیب گؤسترین.

قارا بولودلار یاخین‌لاشدی. مشه‌نین اؤستونده آیدین شیمشک پاریلدادی. اوزاق‌دا گؤی گورولدادی. سرین کؤلک اسدی. گؤجلو یاغیش یاغدی. لئیسان تئزلیک‌له کسدی. طبیعت یاغیش‌لا یوییوندو. بؤرکؤلو هاوا تمیزلندی. هاوانی خوش بیر عطیر بؤرودو.

☼ جؤمله‌ده‌کی هر بیر سؤز اونون عؤضوؤدور، لاکین اساس فیکری مؤبتدا و خبر بیلدیریر. اونا گؤره ده مؤبتدا و خبر جؤمله‌نین **باش عؤضولری** آدلانیر.

۲۹۸ ــ اؤخویون.

دنیزده	**زمی‌ده**
گمی اوزور.	تاخیل دالغالانیر.
لپه‌لر اؤیناییر.	کؤمباین بیچیر
قدیر چیمیر.	عمیم داشی‌ییر

کؤچورون. «دنیزده» باشلیغی آلتیندا‌کی جؤمله‌لرده مؤبتدانین آلتیندان بیر، «زمی‌ده» باشلیغی آلتیندا‌کی جؤمله‌لرده خبرین آلتیندان ایکی خط چکین.

جؤمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلری

Δ ۲۹۹ ــ ساغ طرفده‌کی هر بیر جؤمله‌یه سوئل طرفده‌کی سؤزلردن اویغون گله‌نینی آرتیریئب گئنیش‌لندیرین.

فاطیمه اؤخودو.	کنددن
کؤلک اسدی.	ماهنئ
طیّاره اوچدو.	تارلانئ
آتام گلدی.	سؤرعت‌له
آیئ گیزلندی.	ساحیل‌دن
گمی اوزاق‌لاشدئ.	شیددتلی
	مئشه‌ده

☼ «**قارداشیم گلدی**» مؤبتدا و خبردن عیبارت جؤمله‌دیر. «**بالاجا قارداشیم شهره گلدی**» جؤمله‌سینده ایسه ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوئلر ده ایشله‌نیب. **ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوئلر** جؤمله‌ده اساس فیکری بیلدیرمیر، باش عؤضوئلری آیدئین‌لاشدیرئر.

ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوئلر **کیمه؟ نه‌یه؟ هارایا؟ کیمی؟ نه‌یی؟ هارانئ؟ کیمده؟ نه‌ده؟ هارادا؟ کیم‌دن؟ نه‌دن؟ هارادان؟ نئجه؟ نه جؤر؟ هانسئ؟ نه واخت؟ نئچه؟** و س. سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب اوئلور.

Δ ۳۰۰ ــ هر بیر جؤمله‌ده نؤقطه‌لرین عؤضینه اویغون گلن سؤز آرتیرماقلا اؤخویون.

اوشاق‌لار باغدا ... آغاجئ اکدیلر.
مئشه‌ده ... آغاجئ گؤردوم.
پایئیزدا ... ایستی اؤلکه‌لره کؤچوؤر.
قوئون‌لار ... اوتلایئیر.
دیرریک‌ده ... یئیغدئیق.
آرزو ... یئل‌لنیر.

● آرتیردیغینیز سؤز جؤمله‌نین هانسیسی باش عؤضوؤنؤ آیدین‌لاشدیریر؟

Δ ۳۰۱ ــ کؤچؤروّن. ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوٴلرین آلتیندان خط چکین.

مکتبلی‌لر کؤنسئرته حاضیرلاشیرلار. سؤلماز گؤزل اوٴخویور. اوٴغلان‌لار «قازاغی» رقصی‌نی اوٴینایئیرلار.

☼ جؤمله‌نین ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوؤنؤ مؤعیّن‌لشدیرمک اوٴچوّن اوٴلجه مؤبتدایا گؤره معناجا اوٴنونلا باغلی اوٴلان سؤزه سوآل وئریلیر. سؤنرا خبره گؤره اوٴنو آیدین‌لاشدیران سؤزه سوآل وئریلیر. «بالاجا قارداشیم شهره گلدی».

مؤبتدایا گؤره سوآل قوٴیولور: **قارداشیم هانسی؟ بالاجا.** **بالاجا** سؤزؤ جؤمله‌نین ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوؤدوّر. اوٴ، مؤبتدانی آیدین‌لاشدیریر.

خبره گؤره سوآل قوٴیولور: **گلدی** *هارایا؟* **شهره.** **شهره** سؤزؤ ده جؤمله‌نین ایکینجی‌درجه‌لی عؤضوؤدوّر. اوٴ، خبری آیدین‌لاشدیریر.

- **جؤمله حاققیندا دانیشماغا حاضیرلاشین.**

جؤمله نه‌یه دئییلیر؟

جؤمله‌نین سؤنوندا هانسی دورغو ایشاره‌لری قؤیولور؟

جومله‌ده‌کی سؤزلرین بیر — بیری ایله باغلی اؤلدوغونو نه‌دن بیلیرسینیز؟

جؤمله‌ده سؤزلر آراسیندا علاقه نه‌یین کؤمه‌یی ایله یارانیر؟

سؤز بیرلشمه‌لری‌نین جؤمله‌دن فرقی نه‌دیر؟

جؤمله‌نین باش عؤضولری هانسی‌لاردیر؟

مؤبتدا نه‌یه دئییلیر؟

خبر نه‌یه دئییلیر؟

جؤمله‌نین باش عؤضولری هانسی سوآل‌لارا جاواب وئریر؟

جؤمله‌نین باش عؤضولریندن باشقا داها هانسی عؤضولری اؤلور؟

جؤمله‌نین ایکینجی‌درجه‌لی عؤضولری نه‌یه لازیم‌دیر؟

اوچونجو کیتاب

صرف

(سؤز قورولوشو)

ایسیم

عؤمومی و خؤصوصی ایسیم‌لر

Δ ۳۰۲ ــ اؤخوییون، اؤلجه اینسان آدلارینی بیلدیرن، سؤنرا باشقا ایسیم‌لری سئچیب یازیین.

تمیز ــ تمیز ییوییوندو،
پالتارینی گئییندی،
مکتبه گلدی زیور.
بیر آز کئچدی صنوبر،
عادیل، حسن، دیلارا،
آراز، گؤندوز، گؤلارا
بیر ــ بیر مکتبه گلدی،
شن‌لیک سسی ییؤکسه‌لدی.

☼ ایسیم‌لر **عؤمومی** و **خؤصوصی** اؤلور.

عؤمومی ایسیم‌لر مؤعیّن بیر دسته‌یه داخیل اولان عئینی‌جینس‌لی اشیالارئن آدئنئ بیلدیریر: **مکتب، مؤعللیم، شاگیرد، کیتاب، دفتر.**

خؤصوصی ایسیم‌لر بیر — بیری‌نین عئینی اولمایان اشیالارئن آدئنئ بیلدیریر: **عاریف، عاکیف، شیراز، وؤلقا، آراز، موغان.**

Δ ۳۰۳ — کؤچؤرؤن، عؤمومی ایسیم‌لرین آلتئیندان خط چکین.

۱. مئشه‌دن چیچک دردیک.
۲. بیز آغاج‌لارئن گؤوده‌سینه اهنگ چکدیک.
۳. نرگیز بنؤوشه‌دن دسته باغلادئ.
٤. ایستی هاوادا دنیز یاخشئ اولور.
٥. قارتال قایالئقدا یووا قورموشدو.
٦. قئیزیل اینک چؤخلو سؤد وئریر.

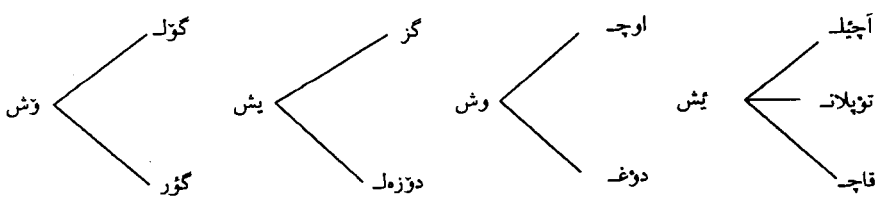
Δ ۳۰٤ — مؤجررد وارلئق‌لارئن آدلارئنئ بیلدیرن ایسیم‌لری سئچیب یازئن، هر بیری‌نین سوآلئنئ قارشئ‌سئندا دئیرناق‌آراسئندا گؤسترین.

مؤحاربه، ژورنال، قله‌به، قزئت، تئلئویزیؤن، مؤتؤر، فئیرتئینا، بایرام، گؤندؤز، باغ، نؤمایئش
سؤزدؤزه‌لدیجی شکیلچی‌لرین کؤمه‌یی ایله باشقا نیطق حیصّه‌لریندن ایسیم‌لرین دؤزه‌لدیلمه‌سی

Δ ۳۰٥ — اؤخویون، نؤقطه‌لرین یئرینه — لئق، — لیک، — لوق، — لؤک شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتئیرئب یازئن.

تمیز... ، بؤش...، یاخشئ... ، خؤش‌بخت...، قورو... ، آز... ، دؤز ...

Δ ۳۰٦ — تاسلاق اؤزره سؤزلر دؤزه‌لدین.

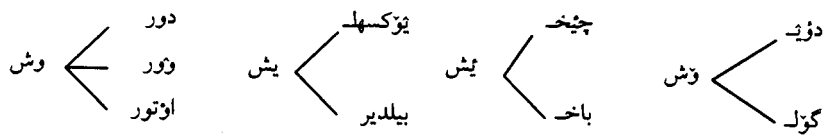

Δ ۳۰۷ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه ــ ئیش، ــ یش، ــ وش، ــ ۆش شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیرئین.

تیتره... ، دؤیه... ، وور... ، دؤزهلـ..

☼ ــ ئیق، ــ لیک، ــ لوق، ــ لؤک؛ ــ ئیش، ــ یش، ــ وش، ــ ۆش شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله باشقا نیطق حیصّه‌لریندن ده ایسیم‌لر دؤزه‌لیر.

Δ ۳۰۸ ــ تاسلاق اؤزره سؤزلر دؤزه‌لدین.

ایسمین حال‌لانماسئ

Δ ۳۰۹ ــ اؤخویون. نؤقطه‌لرین عوضینه اویغون گلن شکیلچی‌لری آرتیرئیب کؤچؤروّن.

گؤیلر ... بیر پایئیز هاوّاسئ گلدی،
اؤ اوزون گؤنلر ... عؤمروّ گؤده‌لدی.
چؤل‌لر ... یاپئیلدئ قالئین بیر دومان،
سؤیوندو پالتار ... تر ــ تمیز اؤرمان،
یؤخ بیر ایش، چکیلمیش تارلا ... آیاق،
یؤل‌لار ... دؤلاشیر بیر آج یالقوزاق.

• علاقه‌یه گیردیک‌لری سؤزلرله بیرلیکده ایسیم‌لرین آلتیندان خط چکین.

☼ ایسیم جؤمله‌ده باشقا سؤزله علاقه‌یه گیردیکده دییشیر. بونا ایسمین حال‌لانماسی دئییلیر. ایسمین آلتی حالی وار:

آدلیق	**تأثیرلیک**
ییئه‌لیک	**یئرلیک**
یؤنلؤک	**چیخیش‌لیق**

Δ ۳۱۰ ــ اؤخویون، **گنجه** سؤزؤنده‌کی حال شکیلچی‌لرینه فیکیر وئرین.

گنجه آذربایجانین ایکینجی صنایئع شهری‌دیر.
گنجه‌نین گؤزل منظره‌سی وار.
گنجه‌یه دؤنیانین چؤخ یئریندن توریست‌لر گلیرلر.
گنجه‌نی سئیر ائتمک‌له دؤیمق اولمور.
گنجه‌ده آلومینییؤم زاوؤدو وار.
گنجه‌دن باکی‌یا ائلئکتریک قاتاری ایشله‌ییر.
گنجه سؤزؤ هانسی شکیلچی‌لری قبول ائتمیش‌دیر؟

☼ ایسیم حال‌لانارکن شکیلچی‌لر قبول ائدیر. بونلار حال شکیلچی‌لری آدلانیر. حال شکیلچی‌لری آشاغی‌داکی‌لاردیر:

آدلیق حال	
ییئه‌لیک حال	**ــ ین، ــ ین، ــ ون، ــ وَن**
یؤنلؤک حال	**ــ ا، ا/ه(ə)**
چیخیش‌لیق حال	**ــ دان، ــ دن**
یئرلیک حال	**ــ دا، ــ ده**
تأثیرلیک حال	**ــ ی ، ــ ی ، ــ و، ــ وَ**

Δ ۳۱۱ ــ اؤخویون. نؤقطه‌لرین عوضینه کیتاب سؤزؤنؤ آرتیریب کؤچؤرؤن.

بابک ماغازادان ... آلدی. او، ... وَرق‌له‌دی. ... ایلک صحیفه‌سینده عؤنوانی یازیلمیشدی. او، ... اوز چکدی. سؤنرا ... بیر حئکایه اؤخودو. ... ماراقلی شکیل‌لر ده واردی.

• *کیتاب* سؤزؤنؤن قبول ائتدییی شکیلچی‌لرین آلتیندان خط چکین.

☼ سؤنو صایئت‌له بیتن ایسیم‌لر حال‌لانارکن کؤک‌له شکیلچی آراسینا ییئه‌لیک و تأثیرلیک حال‌لاردا «ـنـ»، یؤنلؤک حالدا ایسه «یـ» بیتیشدیریجی صامیتی آرتیریلیر:

لاله ـــ نـ ـــ ین، لاله ـــ نـ ـــ ی، لاله ـــ یـ ـــ ـه

☼ ایسمین هر بیر حالینین اؤز سوآلی وار:

آدلیق حال ـــ	**کیم؟ نه؟ هارا؟**
ییئه‌لیک حال ـــ	**کیمین؟ نه‌ین؟ هارانین؟**
یؤنلؤک حال ـــ	**کیمه؟ نه‌یه؟ هارایا؟**
تأثیرلیک حال ـــ	**کیمی؟ نه‌یی؟ هارانی؟**
یئرلیک حال ـــ	**کیمده؟ نه‌ده؟ هارادا؟**
چیخیش‌لیق حال ـــ	**کیمدن؟ نه‌دن؟ هارادان؟**

Δ ۳۱۲ ـــ آتالار سؤزلرینی کؤچؤرؤن. ایسیم‌لرین آلتیندان خط چکین. اؤستؤنده سوآلینی گؤسترین.

قورونون اؤدونا یاش دا یانار.
اوشاغا ایش بویور، اؤزؤن دالینجا یؤیؤر.
آغاج بار وئرنده باشینی آشاغی ایه‌ر.
آغیل یاش‌دا اؤلماز، باش‌دا اؤلار.
تک الدن سس چیخماز.

• هر بیر ایسمین هانسی حالدا ایش‌لندیینی دئییین.

Δ ۳۱۳ ـــ **حکیم** و **مشه** ایسیم‌لرینی حال‌لاندیرین. ییئه‌لیک، یؤنلؤک و تأثیرلیک حال‌لاریندا اؤلان ایسیم‌لری جؤمله‌ده ایشله‌دین.

آدلیق حال

☼ آدلیق حالدا اؤلان ایسیم‌لر هئچ بیر شکیلچی قبول ائتمیر.

کیم؟ نه؟ هارا؟ سوآل‌لاریئنا جاواب اؤلور.

ییئه‌لیک حال

Δ ۳۱٤ ــ نؤقطه‌لرین عؤضینه اویغون گلن شکیلچی‌لری آرتیرئیب کؤچؤرؤن.

قؤجا... مصلحتی	مکتب... حیطی
قؤیونـ... یونو	کؤرپؤ... آلتئ
آغاجـ... گؤزه‌سی	مئیوه... فایداسئ
بوز... اؤستؤ	فیلمـ... سؤنو

• آرتیردیغینیز شکیلچی‌لرین آلتیندان خط چکین.

بیرلشمه‌لرین هره‌سینی بیر جؤمله‌ده ایشله‌دین.

☼ ییئه‌لیک حالدا اؤلان ایسیم‌لر ــ **ئین، ــ ین، ــ ون، ــ ؤن** شکیلچی‌لرینی قبول ائدیر: گؤزلین، باکئنئین، کیتابئین.

کیمین؟ نه‌ین؟ هارانئین؟ سوآل‌لارئنا جاواب اؤلور.

Δ ۳۱۵ ــ نؤقطه‌لرین عؤضینه ایسمین ییئه‌لیک حال شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیرئین.

اؤیچو... تؤفنگی	آغاجـ... بوداغئ
پلنگـ... نریلتی‌سی	کؤچؤک... زینگیلتی‌سی
مئشه... هاواسئ	قئیشـ... سؤیوغو

یؤنلؤک حال

Δ ۳۱٦ ــ کؤچؤرؤن. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلره سوآل وئرین. سؤزلری کؤک و شکیلچی‌یه آیئیرئین.

آغ کؤینه‌یی ایپک لاله،
ظریف، قشنگ، گؤیچک لاله.
یاناغئیندا خالئین قارا،
گئن دؤزلره، شیش داغلارا،
یاماج‌لارا یاراشئیق‌سان.
ایلک باهارا چؤخ عاشیق‌سن.

☼ یۏنلۏک حالدا اۏلان ایسیم‌لر آ، ا/ه(ə) شکیلچی‌سی قبول ائدیر:

کاغئذ ـ ا، قلم ـ ـه، ائۏ ـ ه

بو حالدا ایشله‌نن ایسیم‌لر *کیمه؟ نه‌یه؟ هاراڈا؟* سوآل‌لارئنا جاواب اۏلور.

Δ ۳۱۷ ــ اۏخویون. یۏنلۏک حالدا ایشله‌نن ایسیم‌لری سئچیب یازئن. هر بیری‌نین قارشئ‌سئندا دئیرناق‌آراسئندا سوآلئنئ گۏسترین.

۱. آتاسئ لاله‌یه چکمه آلمئشدئ.
۲. کنده یالقوزاق دادانئیب.
۳. قوزو سۏروۏیه طرف قاچدئ.
٤. دۏنن داغ‌لارا، دره‌لره چۏخلو قار یاغمئشدئ.
٥. امه‌یه آلئشمایان آدام هئچ نه‌یین قدرینی بیلمز.
٦. بشیر آتاسئنا اۏخشایئیر.
۷. راسیم میزین اۏستۏنده‌کی یئمه‌یه باخدئ.

☼ سۏنو صایئیت‌له بیتن ایسیم‌لر حال‌لانارکن یۏنلۏک حالدا کۏک‌له شکیلچی آراسئنا بیتیشدیریجی «یـ» صامیتی آرتئریلئیر: قاپئ ــ یـ ــ ا، پنجره ــ یـ ــ ـه

Δ ۳۱۸ ــ اۏخویون. ایسیم‌لره یۏنلۏک حال شکیلچی‌سی آرتئریئب کۏچۏروۏن.

تالا، کۏموۏر، نئفت، آرابا، کرپیچ، داش، مئیوه، تاختا، شافتالئ، پالئید، جۏکه، چینار، تره‌وز

تأثیرلیک حال

Δ ۳۱۹ ــ کۏچۏروۏن. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سۏزلره سوآل وئرین. سۏزلری کۏک و شکیلچی‌یه آیئیرئن.

۱. اوشاق‌لار **حیطی** تمیزلدی‌لر.
۲. احمد **قوزونو** سۏروۏدن آیئیرئب گتیردی.
۳. بولاغئن **سویو** چۏخ سرین‌دیر.

٤. آتاسئ **موسانئ** چاغئردئ.
٥. سرخان **اؤکؤزؤ** تؤوله‌یه سالدئ.
٦. اینک **آغزئنئ** اؤتا وئورموردو.
٧. من **اؤتو** آرابایا آتدئم.
٨ کامران **کیتابئ** احمده وئردی.

☼ تأثیرلیک حالدا اؤلان ایسیم‌لر **ـ ئ، ـ ی، ـ و، ـ ؤ** شکیلچی‌سی قبول ائدیر:

کیتاب ـ **ئ**، ائو ـ **ی**، دوست ـ **و**، اؤزوم ـ **ؤ**.

بو حالدا ایشله‌نن ایسیم‌لر کیمی؟ نه‌ئی؟ هارانئ؟ سوآل‌لارئنا جاواب اؤلور.

Δ ۳۲۰ ـ اؤخویون. ایسیم‌لره تأثیرلیک حال شکیلچی‌سی آرتئریئب کؤچؤرؤن.

چایئ، گؤل، اؤدون، قارغئدالئ، آرمود، آلما، لیمو، پنجره، قاپئ، گمی، اؤتؤ، قویو، دره، سارا.

☼ سؤنو صائیت‌له بیتن ایسیم‌لر حال‌لانارکن تأثیرلیک حالئندا کؤک‌له شکیلچی آراسئنا بیتیشدیریجی «**ن**» صامیتی آرتئریلیر:

سارا ـ **نـ ـ ئ**، دره ـ **نـ ـ ی**، قویو ـ **نـ ـ و**، سؤزؤ ـ **نـ ـ ؤ**.

یئرلیک حال

Δ ۳۲۱ ـ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلری سئچیب یازئن. هر سؤزون قارشئ‌سئندا دئیرناق‌آراسئندا سوآلئنئ گؤسترین.

١. بیزیم **اؤده** بیر کیشی وار.
آغزئندا ایکی دیشی وار.
٢. **سودا** باتماز، **اؤددا** یانماز.
٣. قارا کؤپک **قاپئدا** یاتار.
٤. **یؤلدا** چؤرک آغیرلیق ائتمز.
٥. **داش‌دا** قئغئلجیم گیزلنر، **اینسان‌دا** آغیل.

● شکیلچی‌لرین آلتیندان خط چکین.

☼ یئرلیک حالدا اولان ایسیم‌لر ـــ دا، ـــ ده شکیلچی‌لرینی قبول ائدیر:

اوتاق ـــ دا، صینیف ـــ ده.

بو حالدا ایشله‌نن ایسیم‌لر **کیمده؟ نه‌ده؟ هارادا؟** سوآل‌لارینا جاواب اولور.

Δ ۳۲۲ ـــ اوخویون. نؤقطه‌لرین عوضینه ایسمین یئرلیک حال شکیلچی‌لرینی آرتیریب کؤچورون.

۱. آدا... هئچ کس یاشامیردی.
۲. ائلدارین آتاسی گمی... ایشله‌یر.
۳. آسلان... گؤزل مؤشاهیده ائتمک قابیلییتی وار.
٤. کند... مدنییت اوجاغی تیکدی‌لر.
٥. تارلا... قیزغین ایش گئدیردی.

Δ ۳۲۳ ـــ اوخویون. سوآل‌لارین عوضینه یئرلیک حالدا ایش‌لنمیش ایسیم‌لری آرتیریب کؤچورون.

۱. سنین چانتان (کیمده؟) قالدی.
۲. اوغلان (نه‌ده) گؤزل چالیردی.
۳. (هارادا؟) یاشاماق و ایشله‌مک گؤزل‌دیر.

چیخیش‌لیق حال

Δ ۳۲٤ ـــ اوخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلره سوآل وئرین.

۱. ساعات سککیزده قیز **اوندن** چیخدی.
۲. ایت **پیشیک‌دن** ال چکمه‌دی.
۳. قارپیز **آرابادان** دؤشوب پارچالاندی.

☼ چئخئیش‌لئیق حالدا ایسیم‌لر **ــ دان، ــ دن** شکیلچی‌لری قبول ائدیر:

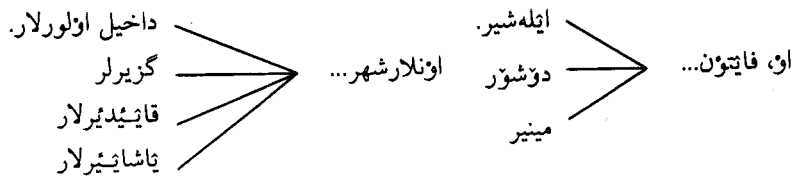
کیتاب **ــ دان**، مکتب **ــ دن**.

بو حالدا ایشله‌نن ایسیم‌لر **کیمدن؟ نه‌دن؟ هارادان؟** سوآل‌لارینا جاواب اوْلور.

Δ ۳۲۵ ــ سؤزلرده **ــ دان، ــ دن** اوْخونوشو وْ یازیلیشئ آراسیندا‌کئ فرقه دیققت یئتیرین.

مئتیدان‌دان، یازاندان، سندن، اوْخویان‌نان، اوْندان، سن‌نن، چمن‌دن، یازان‌نان، اوْننان، مئتیدان‌نان، چمن‌نن، اوْخویان‌دان

• سؤزلری «بئله یازیلیر»، «بئله تلفّوظ ائدیلیر» باشلیق‌لارئ آلتیندا سئیرالایئیب یازین.

Δ ۳۲۶ ــ جوْمله‌لری تاسلاق‌لار اساسیندا اوْخویون.

تک وْ جمع ایسیم‌لرین حال‌لانماسئ

Δ ۳۲۷ ــ **ائل‌لر، اوْبالار** ایسیم‌لرینی حال‌لاندیریب یازین.

☼ ایسیم‌لر تک وْ جمع اوْلور.

تک ایسیم‌لر بیر اشیانئ، جمع ایسیم‌لر ایسه ایکی وْ داها چوْخ اشیانئ بیلدیریر.

تک ایسیم‌لرین سوْنونا ــ لار، ــ لر شکیلچی‌لری آرتیرماقلا جمع ایسیم‌لر دوْزه‌لیر: **باغ ــ باغلار، کند ــ کندلر، کیتاب ــ کتاب‌لار.**

Δ ۳۲۸ ــ **چایلار، گوْل‌لر، آغاج‌لار** ایسیم‌لرینی تک حالا چئویریب حال‌لاندیرین.

Δ ۳۲۹ ــ **تارلا، قلم، قارپیز، دفتر** ایسیم‌لرینی جمع حالا چئویریب حال‌لاندیرین.

☼ تک ایسیم‌لر حال‌لانارکن حال شکیلچی‌لری سؤز کؤک‌لرینه آرتیریلیر:

وطن، وطنین، وطنه، وطنی، وطن‌ده، وطن‌دن.

جمع ایسیم‌لر حال‌لانارکن حال شکیلچی‌لری جمع شکیلچی‌لریندن سونرا یازیلیر:

مکتبلی‌لر، مکتبلی‌لرین، مکتبلی‌لره، مکتبلی‌لری، مکتبلی‌لرده، مکتبلی‌لردن.

سونو «ق» وَ «ک» صامیتی ایله بیتن ایسیم‌لرین حال‌لانماسی

☼ سونو «ق» صامیتی ایله بیتن چوخ‌هئجالی ایسیم‌لر حال‌لانارکن ییه‌لیک، یونلوک وَ تأثیرلیک حال‌لاریندا «ق» صامیتی «غ» صامیتینه کئچیر:

بولاغین، بولاغا، بولاغی

Δ ۳۳۰ ــ نوقطه‌لرین عوضینه «ک» وَ «یه» صامیتیندن اویغون گله‌نینی آرتیریب کؤچورون.

اله...ده، اؤرده...ی، گؤبه‌له...ــه، خوره...ین، کپه‌نه...ــه، ایپ...ده، دیبچه...دن

Δ ۳۳۱ ــ اوخویون. ایسیم‌لری حال‌لاندیریب یازین.

کؤلک، بیلک، چؤرک، ککلیک، چییه‌لک

Δ ۳۳۲ ــ اوخویون. نوقطه‌لرین عوضینه ک ــ ی ، ق ــ غ صامیت‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیریب کؤچورون.

کؤینه...ــه، چؤره...ین، کؤله...ــه، اوره...ده، خوره...ین، اوفوق...ــه، ناطیــ...ــه، چیچــ...دن، شاییــ...ین، اله...ی

☼ شاییق، توفیق، ناطیق، آفاق، شفق، فرق، اوفوق سؤزلری حال‌لانارکن ییه‌لیک، یونلوک، تأثیرلیک حال‌لاردا «ق» صامیتی «غ» صامیتینه کئچمیر؛ شفقین، شفقه، شفقی.

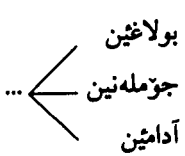
☼ ایسمین حال‌لانماسینا عاییدجدول

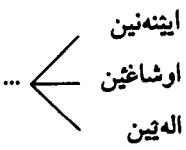
ایسمین حال‌لاری	حال شکیلچی‌لری	حال سوآل‌لاری
آدلیق	.....	کیم؟ نه؟ هارا؟
یئیه‌لیک	ـ ئن، ـ ین،	کیمین؟ نه‌یین؟
یؤنلؤک	ـ ون، ـ ؤن	هارائین؟
تأثیرلیک	ـ آ، ـ ا/ه(ə)	کیمه؟ نه‌یه؟ هارایا؟
یئرلیک	ـ ئ، ـ ی، ـ	کیمی؟ نه‌یی؟ هارانی؟
چیخیش‌لیق	و، ـ ؤ	کیمده؟ نه‌ده؟ هارادا؟
	ـ دا، ـ ده	کیمدن؟ نه‌دن؟
	ـ دان، ـ دن	هارادان؟

Δ ۳۳۳ ـ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلری مؤقایسه ائدین.

۱. **داش** قلب‌لی دؤشمن قؤجا قادینا عذاب وئریردی.
۲. تیکینتی اؤچؤن **داش** لازیم‌دیر.
۳. **قیزیل** الر هر گؤن تارلادان آغ **قیزیل** یئیئیردی.
٤. اوشاغین **بورنو** قانامیشدی.
٥. گمی‌نین **بورنو** قالین بوز لایلارینی پارچالایئیردی.
٦. قیزین گؤزؤ ماوی رنگه چالیردی.
۷. خلبیرین گؤزؤ توتولموشدو.

Δ ۳۳٤ ـ **گؤز، باش** سؤزلرینی مؤوافیق تاسلاق‌لارا آرتیریب کؤچؤرؤن.

Δ ۳۳٥ ـ سؤزبیرلشمه‌لرینی اؤخویون. اؤنلارین ترکیبینده‌کی هانسی سؤزلر چؤخ‌معنالی‌دیر؟

سویون اوزوق، اوشاغین اوزوق، گؤیؤن اوزوق، باش حکیم، باش سؤغان، باش یاپیلیغی، باش مؤعللیم، قؤیونون باشی، کؤینه‌یین قؤلو، چایین قؤلو، آدامین قؤلو

Δ ۳۳۶ ــ اوخویون. قارشی ــ قارشی‌یا یازیلمیش سؤزلرین معناسینا فیکیر وئرین. اونلارین آراسیندakی فرقی دئییین.

یئل ــ مئه ــ کؤلک پئشه ــ صنت وظیفه ــ قوللوق

Δ ۳۳۷ ــ اوخویون. قارشی ــ قارشی‌یا یازیلمیش سؤزلره فیکیر وئرین. اونلارین آراسیندakی فرقی دئییین.

گئجه ــ گؤندوز، داغ ــ دره، یؤخوش ــ اینیش

Δ ۳۳۸ ــ اوخویون. عکس‌معنالی سؤزلری سئچیب قارشی ــ قارشی‌یا یازین.

۱. سیّاح‌لار داغا قالخدی‌لار. اوزادان دره‌یه باخدی‌لار.

۲. حنیفه آخشام نؤوبه‌سینده ایشله‌دیی اوچون گؤندوز یاتمیشدی.

۳. گؤیؤن اوزونو بولود آلدی.

٤. فوآد طیّاره‌دن یئری آیدین گؤروردو.

• سؤزلرین اوستونده سوآل‌لاریني گؤسترین.

Δ ۳۳۹ ــ اوخویون. یاخین‌معنالی ایسیم‌لرین هره‌سینی بیر جومله‌ده ایشله‌دین.

قیراق ــ یان ــ کنار، وطن ــ یورد ــ اوبا

ایسمین سوآل‌لاریني دئییین، خوصوصی ایسیم‌لرله عوموmi ایسیم‌لر آراسیندakی فرقی آچیقلایین.

ایسمین حال‌لاری هانسی‌لاردیر؟

بایراق و **کپه‌نک** ایسیم‌لرینی حال‌لاندیرین.

بایراق و **کپه‌نک** سؤزلری حال‌لانارکن «ق» صامیتی «غ» صامیتینه، «ک» صامیتی «ی» صامیتینه هانسی حال‌لاردا کئچیر؟ بونون سببینی آچیقلایین.

صیفت

صیفت حاققیندا عوّمومی معلومات

Δ ۳۴۰ ــ اوْخویون. قارشیْ یا یازیلمیش جوّمله‌لردن هانسیْ‌لارین داها تأثیرلی، دقیق وْ آهنگ‌دار سس‌لندییی‌نی دئییین. بونون سببی‌نی آچیقلایین.

۱. اوشاق‌لار چمن‌لیک‌ده نغمه اوْخویورلار. ۲. بیزیم باکیْ‌دا پارک‌لار، کوْچه‌لر، مئیدانچالار وْ بینالار چوْخ‌دور. ۳. چیچک‌لر، گوْل‌لر، اوْت‌لار اوشاق‌لاریْ حئیران قوْیموشدو.	۱. بالاجا اوشاق‌لار یاشیْل چمن‌لیک‌ده نغمه اوْخویورلار. ۲. بیزیم باکیْ‌دا یاشیْل پارک‌لار، اتللی کوْچه‌لر، گئنیش مئیدانچالار، اوجا وْ یاراشیْقلیْ بینالار چوْخ‌دور. ۳. الوان چیچک‌لر، ظریف گوْل‌لر، یام‌یاشیْل اوْت‌لار شن اوشاق‌لاریْ حئیران قوْیموشدو.

● سوْل طرفده وئریلمیش جوّمله‌لری کوْچوْروْن. نئجه؟ سوآلیْنا جاواب اوْلان سؤزلرین آلتیْندان خط چکین.

☼ آلتیْندان خط چکدییینیز سؤزلر **صیفت** آدلانیر. صیفت **نئجه؟ نه جوْر؟ هانسیْ؟** سوآلیْنا جاواب اوْلور، اشیانیْن علامتی‌نی بیلدیریر. صیفت ایسمه عاییْد اوْلور.

Δ ۳٤۱ ــ اؤخویون. صیفت‌لری عایید اؤلدوق‌لاریٔ ایسیم‌لرله بیرلیکده سئچیب یازین.

۱. آغ چالا، قارا توخوم
الیم ایله اکه‌رم.
دیلیم ایله بیچه‌رم.

۲. نه گؤزل ائل‌لریم وار.
اؤردک‌لی گؤل‌لریم وار.
شیروان، موغان دؤزؤنده
محصول‌لو چؤل‌لریم وار.

۳. شاعیر اؤره‌یینه توخونمایٔیشین سیز.
گؤنش‌دن ایشیق‌لیٔ، چئشمه‌دن دورو،
یئر کیمی عطیرلی، گویٔ کیمی تمیز،
دؤزلر گئنیش‌لیئی، داغ‌لار قؤرورو.

Δ ۳٤۲ ــ اؤل رنگ، سؤنرا داد بیلدیرن صیفت‌لری عایید اؤلدوق‌لاریٔ ایسیم‌لرله بیرلیکده سئچیب اؤخویون.

۱. یؤلون هر ایکی طرفی یاشیل آغاج‌لارلا اؤرتؤلمؤشدؤ.
۲. داغین دؤشؤنؤ لاله‌لر قیرمیزیٔ رنگه بؤیامیشدیر.
۳. بیز باغدان شیرین آلما، دادلیٔ آرمود دردیک.
٤. ساریٔ هئیوانین عطری اطرافیٔ بؤرؤمؤشدؤ.
۵. مئیخوش نار، قارا گاوالیٔ اینسان اؤچؤن چؤخ فایدالیٔدیر.

صیفت دؤزه‌لدن شکیلچی‌لر

Δ ۳٤۳ ــ صیفت‌لری کؤک ؤ شکیلچی‌یه آییرین یازین. سؤز کؤک‌لرینه سوآل وئرین.

اتلی، بولودلو، یاغلیٔ، اؤزلؤ، جان‌سیز، سوسوز، ایش‌سیز، تؤستؤسؤز، یؤن‌سوز، کسیجی، قیرمیجیٔ، اؤزؤجؤ، قوروجو

• **اتلی** سؤزؤنؤن کؤکؤ هانسئ سوآلا جاواب اؤلور؟ بس **کسیجی** سؤزؤنؤن؟

☼ ایسیم و فئعل کؤک‌لرینه مؤختلیف شکیلچی‌لر آرتئیردئقدا صیفت دؤزه‌لیر.

Δ ۳٤٤ ــ اؤخوئون. صیفت‌لری ایسیم‌لرله بیرلیکده سئچیب یازئن. صیفت‌لرده ایشله‌نن سؤزدؤزه‌لدیجی شکیلچی‌لرین آلتئندان خط چکین.

آغئل‌لئ کیشی قئیشئین قئیدینه یایدا قالئر.
بیر سئحیرلی فانارام، کیبریت‌سیز ده یانارام.
بورادا ییئرتئیجئ قوش‌لار دا یاشایئیر.
دؤغرو دؤستلوق قره‌ض‌سیز اؤلار.
مدد کسیجی دزگاهئ ایشه سالدئ.

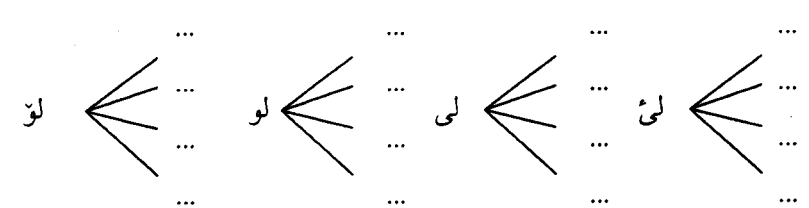
Δ ۳٤٥ ــ نؤقطه‌لرین عؤضینه اویغون گلن شکیلچی‌لر آرتئیرئب کؤچؤرؤن. صیفت‌لرین آلتئندان خط چکین.

۱. یاراشئقـــ مکتب بیناسئ یئنی ایل‌ده ایستیفاده‌یه وئریله‌جک.
۲. گؤجـــ کؤلک ایره‌لی‌لمه‌یه ایمکان وئرمیردی.
۳. ایشـــ آدام دارئخار.
٤. کؤکـــ آغاج تئز ییئخئلار.
٥. گؤلـــ ــ چیچکـــ آغاج‌لار خؤش عطیر ساچئردئ.
٦. باغـــ آغاج‌لار یاشئل دؤنا بؤرؤنمؤشدؤ.

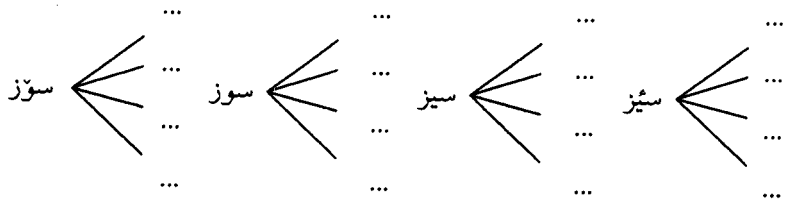
☼ **ــ لئ، ــ لی، ــ لو، ــ لؤ؛ ــ سئز، ــ سیز، ــ سوز، سؤز؛ ــ داکئ، ــ ده‌کی** شکیلچی‌لری واسیطه‌سیله ایسیم‌لردن صیفت دؤزه‌لیر؛ مثلن:

آغئل‌لئ، بیلیک‌لی، دوزلو، گؤجلؤ؛ جان‌سئز، ایش‌سیز، سوسوز، تؤستؤسؤز؛ آغاجداکئ، اؤده‌کی و س.

Δ ۳٤٦ ــ نؤقطه‌لرین عؤضینه اویغون گلن ایسیم‌لر آرتئیرئن. تاسلاق اساسئندا صیفت‌لر دؤزه‌لدیب یازئن.

Δ ۳٤۷ ــ نؤقطه‌لرین عوضینه اویغون گلن ایسیم‌لر آرتیرین. تاسلاق اساسیندا صیفت‌لر دوزه‌لدیب اوخویون.

Δ ۳٤۸ ــ نؤقطه‌لرین عوضینه اویغون گلن ایسیم‌لر آرتیرین. تاسلاق اساسیندا صیفت‌لر دوزه‌لدین.

Δ ۳٤۹ ــ بیرلشمه‌لری بیر سؤزله عوض ائدیب یازین.

ایشیغئ چوخ اولان	سویو بول اولان
گوجو چوخ اولان	یاغئ چوخ اولان
عطری یاخشئ اولان	دوزو چوخ اولان

Δ ۳۵۰ ــ صیفت‌لری کؤک و شکیلچی‌یه آییرین.

بوغوق، کسیک، چوکوک، چاپیق، آچیق، اوچوق، سؤکوک

● کؤکون هانسئ نیطق حیصّه‌سی اولدوغونو دئییین.

☼ ــ **یق، ــ یک، ــ وق، ــ وک** شکیلچی‌لری ایله فئعل‌لردن صیفت‌لر دوزه‌لیر؛ مثلن: **یانیق، کسیک، اوچوق، سؤکوک**

Δ ۳۵۱ ــ صیفت‌لره اویغون گلن ایسیم‌لر تاپیب جومله‌ده ایشله‌دین. جومله‌لری یازین.

چاپیق، ازیک، بوغوق، چورووک

Δ ۳۵۱ ــ صیفت‌لری سئچیب یازئین. شکیلچی‌نین آلتئندان خط چکین.

۱. قئیرئجیئ طیّاره‌لر یئنی‌دن هاوادا گؤروندو.

۲. اؤ، سئیناتئیجیئ نظرله قئیزا باخدئ.

۳. سؤیودوجو جیهاز یئنی‌جه تعمیر اؤلونموشدو.

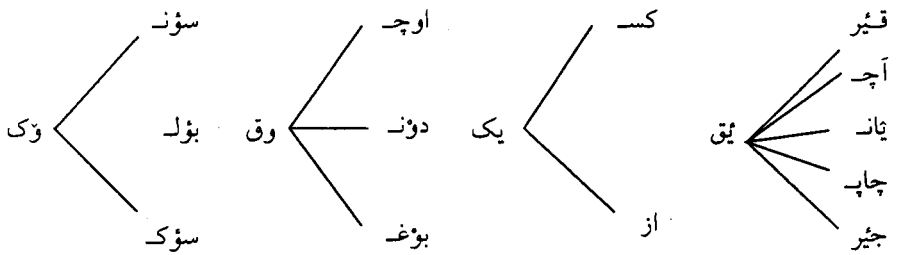
٤. اؤ، دؤشمن‌لر طرفیندن اؤلدؤروجو ضربه آلمیشدئ.

• کؤکؤن هانسئ نیطق حیصّه‌سی اؤلدوغونو دئییئن.

Δ ۳۵۳ ــ فئعل‌لره **ــ‌یجیئ، ــ یجی، ــ وجو، ــ وجو** شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتئیرئیب صیفت دؤزه‌لدین.

آل، کس، بیل، قؤرو، سؤیوت، آت، سؤر

Δ ۳۵٤ ــ تاسلاق اؤزره فئعل‌لردن صیفت دؤزه‌لدیب یازئین.

Δ ۳۵۵ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه ــ قئین، ــ قون، ــ کین، ــ کؤن شکیلچی‌لرینی آرتئیرئین.

شاشـ ... ، توتـ ... ، کسـ ... ، کؤسـ ...

☼ **ــ قئین، ــ قون، ــ کین، ــ کؤن** شکیلچی‌لری ایله سؤنو کار صامیت‌له بیتن فئعل‌لردن صیفت‌لر دؤزه‌لیر؛ ساتقئین، توتقون، ایتکین، کؤسکؤن.

Δ ۳۵٦ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه ــ غئین، ــ غون، ــ گین، ــ گؤن شکیلچی‌لرینی آرتئیرئین.

آز ... ، یؤر ... ، گر ... ، اؤلـ ...

☼ ــ غئین، ــ غون، ــ گین، ــ گؤن شکیلچی‌لری ایله سؤنو جینگیلتی‌لی صامیتله بیتن فئعل‌لردن صیفت‌لر دؤزه‌لیر؛ قیرغئین، وورغون، ازگین، سؤزگؤن.

Δ ۳۵۷ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلرین معناسینا فیکیر وئرین.

۱. **قالئین** مشه‌ده کنده گئدن جئیئیرئ ایتیردیک. **قالئین** اینسان تئز سئینار

۲. **آغئیر** داشئ تک گؤتؤرمزلر. **آغئیر** حیات دارئیخدئیرئیجئ اؤلور.

۳. دوزلو خؤرک آدامئ تئز سوسوزلادیر. **دوزلو** سؤز اؤرک آچیر.

۴. خسته باشینئ **یومشاق** بالئینجا قویدو. **یومشاق** دانیشیق هامئ‌نین خوشونا گلیر.

Δ ۳۵۸ ــ یاخئین‌معنالئ صیفت‌لرین هره‌سینی بیر جؤمله‌ده ایشله‌دین.

کیچیک ــ بالاجا ــ کؤرپه ــ خئیردا

صمیمی ــ مئهربیان ــ خئییرخاه ــ الی‌آچئیق

Δ ۳۵۹ ــ صیفت‌لره عکس‌معنالئ صیفت‌لر تاپیب، قارشئ ــ قارشئ‌یا یازئین.

داشلئ، قیرتئینالئ، سیلاحلئ، بیلیکلی، مئهربیان، نزاکتلی، الی‌آچئیق، خئییرخاه، چیرکین

● عکس‌معنالئ صیفت‌لردن دؤردونو جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۳۶۰ ــ **اؤخویون.** عکس‌معنالئ صیفت‌لری سئچیب قارشئ ــ قارشئ‌یا یازئین.

یاخشئ، تمیز، یاغمورلو، دیققتلی، پیس، چیرکلی، کؤبود، دؤشونجه‌سیز، گئنیش، سسلی، مئهربیان، قارا، دار، یاغمورسوز، دیققت‌سیز، آج، سس‌سیز، قالئین، گؤجلو، نازیک، گؤج‌سؤز، چالئیشقان، فیکیرلی، دؤشونجه‌لی، فیکیرسیز، تنبل

عکس‌معنالئ صیفت‌لردن ایکی جؤتونو جؤمله‌ده ایشله‌دین.

صیفت‌لرین اؤلینده ان، چؤخ، داها سؤزلری‌نین ایشله‌دیلمه‌سی

Δ ۳۶۱ ــ اؤل اؤلدوغو کیمی، سؤنرا نؤقطه‌لرین عؤضینه ان، چؤخ، داها سؤزلرینی آرتیرماقلا اؤخویون. فیکرین نه زامان داها آیدین اؤلدوغونو دئییین.

۱. گؤیگؤل آذربایجانین ... گؤزل ... منظره‌لی گوشه‌لریندن بیری‌دیر.

۲. سؤن ایل‌لرده باکیدا ... بؤیؤک تیکینتی ایش‌لری آپاریلمیش‌دیر.

۳. اؤنلار بورادا ... ماراقلیدیر بیر تاماشا گؤزله‌ییردیلر.

۴. ... قدیم زامان‌لاردا اینسان‌لار داش آلت‌لردن ایستیفاده ائتمیشلر.

۵. اوستا موراد نیطقی‌نین سؤنوندا ... تأثیرلی بیر سؤز دئمک ایسته‌دی.

Δ ۳۶۲ ــ دیرناق‌آراسیندا‌کی سؤز و ایفاده‌لردن اویغون گله‌نینی ایشلتمک‌له جؤمله‌لری کؤچؤروون.

۱. گؤلؤن (گؤم‌گؤی، ان گؤی) سطحینده بیر دنه ده اؤلسون لپه یؤخ ایدی.

۲. کؤشکؤن دؤرد یانی (ان یاشیل، یام‌یاشیل) آغاج‌لارلا اؤرتؤلموش‌دؤر.

۳. پلنگ (ان ییرتیجی، چؤخ ییرتیجی) حئیوان‌دیر.

۴. صینفی‌میزین فعّال‌لاری (ان یؤکسک، چؤخ یؤکسک) مؤکافاتا لایئق گؤرؤلدؤلر.

صیفت نه بیلدیریر و هانسی نیطق حیصّه‌سینه عاییدلر؟

صیفتین سوآل‌لاریني دئییین.

صیفت‌دؤزه‌لدن شکیلچی‌لر هانسی‌لاردیر؟ میثال دئییین.

اؤلینده ان، چؤخ، داها سؤزلری ایشله‌نن صیفت‌لره عاییدلر ــ ایکی نؤمونه دئییین.

عوض‌لیک

عوض‌لیک حاققیندا عوّمومی معلومات

☼ **من، سن، او، بیز، سیز، اونلار، بو، بئله، ائله** سؤزلری عوض‌لیک‌لردیر.

Δ ۳۶۳ ــ قارشیق ــ قارشیق‌یا یازیلمیش جوّمله‌لری موّقایسه ائدین. سوّل سوّتوندا‌کی جوّمله‌لرده ایشله‌نن **او، بو، بئله، ائله** عوض‌لیک‌لرینی ساغ سوّتوندا‌کی جوّمله‌لرده هانسی سؤزلر عوض ائتمیش‌دیر؟

۱. آرزو طیّاره‌چی‌لیک درنه‌یینه یازیلدی.	۱.او بؤیوّنده طیّاره‌چی اولماق ایسته‌ییر.
۲. دوّشرگه‌ده مکتبلی‌لر ماراقلی موّباحیثه‌لر ائدیردیلر.	۲. اونلار بئله موّباحیثه‌لری چوخ سئویرلر.
۳. خاطیره‌نین یئری بیرینجی سیرادا ایدی.	۳. مئهریبانی‌ین یئری ده بو سیرادا ایدی.
۴. امک‌سئوه‌ر آدام‌لار خالقین حؤرمتی‌نی تئز قازانی‌رلار.	۴. ائله آدام‌لار منیم چوخ خوشوما گلیر.

● بیرینجی جوّمله‌ده «**او**» ایشاره عوض‌لییی هانسی نیطق حیصّه‌سینی عوض ائتمیش‌دیر؟ ایکینجی جوّمله‌ده «**بئله**» عوض‌لییی هانسی نیطق حیصّه‌سینی عوض ائدیب؟ اوچونجو جومله‌ده «**بو**» عوض‌لییی هانسی نیطق حیصّه‌سینی عوض ائدیب؟ بس دؤردونجو جوّمله‌ده «**ائله**» عوض‌لییی؟

☼ عوض‌لیک ایسیم، صیفت وٓ سای‌لاریٔ عوض ائدیر.

شخص عوض‌لیک‌لری

Δ ۳۶۴ ــ اوٓخویون. عوض‌لیک‌لری سئچیب یازیٔن.

۱. من کریم دایئ‌نیٔ یاپیلاق‌دا گؤرموٓشدوٓم.
۲. بیز عاکیف ــ‌ـه درس‌لرینی حاضیرلاماقدا کؤمک ائتمه‌لی‌یئک.
۳. سن سهوٓینی باشا دوٓشمه‌لی‌سن.
۴. سیز صاباحکیٔ گؤروٓش‌ده چیخیش ائتمه‌لی‌سینیز.
۵. اوٓ، حادیثه‌نی ماراقلا موٓشاهیده ائدیردی.
۶. اوٓنلار بیزیم تجروٓبه‌میزی بیه‌ندیلر.

☼ **من، سن، اوٓ، بیز، سیز، اوٓنلار** شخص عوض‌لیک‌لری‌دیر.

شخص عوض‌لیک‌لری کیم؟ سوآلئینا جاوٓاب اوٓلور.

☼ **شخص عوض‌لیک‌لری تک وٓ جمع اوٓلور:**

	تک	جمع
بیرینجی شخص	من	بیز
ایکینجی شخص	سن	سیز
اوٓچوٓنجوٓ شخص	اوٓ	اوٓنلار

Δ ۳۶۵ ــ *من، سن، اوٓ* شخص عوض‌لیک‌لرینی جمعه چئویرین. سوٓنرا هره‌سینی بیر جوٓمله‌ده ایشله‌دین.

☼ شخص عوض‌لیک‌لری ایسیم کیمی حال‌لانیر؛ مثلن:

سن، سنین، سنه، سنی، سنده، سندن

Δ ۳۶۶ ــ **سن، سنین، سنه، سنی، سنده، سندن** شخص عوضلیک‌لری‌نین هره‌سینی بیر جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۳۶۷ ــ **سن** شخص عوضلیئی‌نی ایسمین اویغون حال‌لاریندا ایشلتمک‌له نوقطه‌لرین یئرینه آرتیریب کوچورون.

۱. روّستم، ... قیش تعطیلینده هانسی کیتاب‌لاری اوخودون؟
۲. ... ان چوخ سئودیئین کیتاب هانسی‌دیر؟
۳. موّعللیم ... نه تاپشیریق وئرمیشدی؟
۴. ... هانسی ایلنجه‌لر داها چوخ ماراق‌لاندیریر؟
۵. ... هانسی ماراقلی کیتاب‌لار وار؟
۶. صینیف رهبری ... راضی قالدیمی؟

● هر جوّمله‌ده **سن** شخص عوضلیئی‌نه سوآل وئرین. ایسمین هانسی حالیندا ایشلندیئی‌نی دئییین.

Δ ۳۶۸ ــ **سیز** و **اونلار** شخص عوضلیئی‌نی حال‌لاندیریئن. یئنه‌لیک، یوّنلوّک و تأثیرلیک حالدا اونلاریئن هره‌سینی بیر جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۳۶۹ ــ **او** و **بیز** عوضلیک‌لرینی حال‌لاندیریئن. **او** عوضلیئی‌نی یوّنلوّک، یئرلیک حال‌لاریندا، **بیز** عوضلیئی‌نی ایسه تأثیرلیک، چیخیش‌لیق حال‌لاریندا جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۳۷۰ ــ اوخویون. سوّزلرین تلفّوظونه دیققت یئتیرین.

بئله یازیلیر	بس نئجه تلفّوظ ائدیلیر؟
مندن	
سندن	
اوندان	
بیزدن	
سیزدن	
اونلاردان	

● عوضلیک‌لرین هره‌سینی بیر جوّمله‌ده ایشله‌دین.

شخص عوض‌لیک‌لری‌نین حال‌لانماسئ

آدئیق حال (کیم؟)	ییئه‌لیک حال (کیمین؟)	یؤنلؤک حال (کیمه؟)	تأثیرلیک حال (کیمی؟)	یئرلیک حال (کیمده؟)	چیخیش‌لیق‌حال (کیمدن؟)
من	منیم	منه	منی	منده	مندن
سن	سنین	سنه	سنی	سنده	سندن
اؤ	اونون	اونا	اونو	اوندا	اوندان
بیز	بیزیم	بیزه	بیزی	بیزده	بیزدن
سیز	سیزین	سیزه	سیزی	سیزده	سیزدن
اونلار	اونلارئن	اونلارا	اونلارئ	اونلاردا	اونلاردان

ایشاره عوض‌لیک‌لری

Δ ۳۷۱ ــ اؤخویون. قارشئ ــ قارشئیا یازئلمئش جؤمله‌لری مؤقایئسه ائدین.

۱. اؤ، آغاج‌لارا قوللوق ائتمه‌یی چوخ سئویر.
۲. اؤ، مکتب‌ده اللی ایل مؤعللیم ایشله‌میشدیر.
۳. بو، اوشاق‌لار اؤچؤن چوخ گؤزل هدیئه‌لر گتیرمیش‌دیر.

۱. اؤ آغاج‌لارئ مکتبلی‌لر اکمیش‌لر.
۲. اؤ مکتب یارئیش‌دا قالیب گلدی.
۳. بو اوشاق‌لار هدیئه‌نی مکتب موزه‌سینه وئردیلر.

- بیرینجی سؤتؤنداکئ **اؤ**، **بو** عوض‌لیک‌لری نه بیلدیریر؟ اونلار هانسئ سوآل‌لارا جاواب اولورلار؟ بس ایکینجی سؤتونداکئ **اؤ**، **بو** عوض‌لیک‌لری هانسئ مقصدله ایشله‌نمیشدیر؟ بونلارئن سوآلئنئ دئییین.

☼ **اؤ، بو** هم شخص، هم ده ایشاره عوضلیقی کیمی ایشلهنیر. **اؤ، بو** شخص عوضلیقی کیمی ایشلندیکده جوملهده موبتدا اولور، اؤزوندن سونرا وئرگول طلب ائدیر و **کیم؟ نه؟** سوآللارئندان بیرینه جاواب اولور.

Δ ۳۷۲ ــ اؤخویون. **اؤ، بو** عوضلیکلرینه سوآل وئرین. اونلارئن شخص، یاخود ایشاره عوضلیقی کیمی ایشلندیقینی دئیین.

۱. او اؤزگوچو کیمی شوهرت قازانمئشدئ. ۲. او ماهنئلار حاققئندا اطرافلئ دانئشدئ. ۳. او کندین باغئنئ گزدی. ۴. او کمری بئلینه وورودو. ۵. او باغبانا طرف باخدئ.

• **کؤچورون،** لازئم گلدیکده **اؤ، بو** عوضلیکلریندن سونرا وئرگول قویون.

☼ **اؤ، بو** عوضلیقی جوملهده تعیین وظیفهسینده ایشلندیکده اؤزوندن سونرا وئرگول طلب ائتمیر.

اؤ، بو ایشاره عوضلیکلری **هانسئ؟** سوآلئنا جاواب اولور.

Δ ۳۷۳ ــ **اؤخویون. اؤ، بو** ایشاره عوضلیکلرینی سوآلئن کؤمهیی ایله موعیّنلشدیرین.

۱. او گؤی کؤینک گئیمیشدی

۲. بو پالتارئ دونن آلمئشام.

۳. او موشاهیدهلری دفترچهسینه قئید ائتدی.

۴. او چینارئن کؤلگهسینده چوخ دینجل میشیک.

۵. او کیتاب چوخ ماراقلئدئر.

۶. بو بینادا ایجلاس کئچیریلهجک.

۷. او آزادلئق و صولح اوچون چالئشیر.

• **کؤچورون.** شخص عوضلیکلریندن سونرا وئرگول قویون.

Δ ۳۷۴ ــ **اؤخویون.** سؤزلری جدول اوزره یازئن.

مشهور، جۏشغون، نهنگ، قۏنور، گۏمراه، بو، تئاتر، لک، دۏرد، ایکی ییۏز اۏن ییئددی، اوجا، ساعات، مطبخ، سما، توفان، بۏزومتول، قارتال، بئش، بیز، اۏن ییئددی، اۏنلار، سیز، مئهریبان، اۏ، سن، سلیقه‌لی

ایسیم	صیفت	سای	عۏض‌لیک

عۏض‌لیک‌لر هانسیۀ نیطق حیصّه‌لرینی عۏض ائدیر؟

هره‌سینه عائید بیر ــ ایکی نۏمونه دئییین.

شخص عۏض‌لیک‌لری هانسیۀلاردیر؟ سوآلیۀنیۀ دئییین.

من، سن شخص عۏض‌لیک‌لرینی حال‌لاندیریین.

ایشاره عۏض‌لیک‌لری هانسیۀلاردیر؟ سوآلیۀنیۀ دئییین.

اۏ، بو عۏض‌لیک‌لری‌نین هره‌سینه عائید بیر جۏمله دئییین.

فئعل

مصدر حاققیندا عؤمومی معلومات

Δ ۳۷۵ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه ــ **ماق، ــ مک** شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیریب یازین. مصدرلرین آلتیندان خط چکین، سوآلینی اوستؤنده گؤسترین.

۱. بیر عئلم اؤیره‌نـ... ایسته‌دیکده سن
چالیش کی، هر شئیی کامیل بیله‌سن.

۲. اینتیظام‌لی و سلیقه‌لی اولـ... هر بیر مکتبلی‌نین وظیفه‌سی‌دیر.

۳. گئراسیمین وظیفه‌سی حیطی تمیز ساخلا...، سو گتیر...، اودون یار... و گنجه‌لر کئشیک چک... ایدی.

۴. یاشلی‌لارا حؤرمت ائتـ... هامی‌نین بؤرجودور.

Δ ۳۷۶ ــ اوخویون. سؤزلری کؤک و شکیلچی‌یه آیریب یازین.

باخماق، گؤرمک، گلمک، آتماق، چالماق، ایچمک، یئمک، چکمک، سیلمک، وئرمک، آلماق، ساتماق، قالماق، اولماق، ائتمک، سؤزمک، ساغماق، کسمک، توتماق

• نه اوچون **باخ** سؤزو ـ **ماق، گؤر** سؤزو ایسه ـ **مک** شکیلچی‌سی قبول ائتمیشدیر؟ مصدرلره سوآل وئرین.

Δ ۳۷۷ ــ کؤچورون. مصدرلرین آلتیندان خط چکین، اوستونده سوآلینی گؤسترین.

۱. ایشله‌مک آدامی صافا چیخارییر.
۲. یاتمازدان قاباق آچیق هاوادا گزمک فایدالی‌دیر.
۳. بیلیک اوخوماق یولو ایله الده ائدیلیر.
۴. یئمک‌دن سونرا دیش‌لری یوماق لازیم‌دیر.
۵. وطنی مودافیعه ائتمک موقددس بورجوموزدور.

☼ مصدر زامان و شخص بیلدیرمیر.

مصدر زامانا و شخصه گؤره دییشمیر.

Δ ۳۷۸ ــ یازماق، یئمک مصدرلرینی حال‌لاندیریب یازین.

مصدرلر سونو «ق» و «ک» صامیت‌لری ایله بیتن ایسیم‌لر کیمی حال‌لانیر. مصدرلر حال‌لانارکن ییه‌لیک، یونلوک و تأثیرلیک حال‌لاریندا «ق» صامیتی «غ» صامیتینه، «ک» صامیتی «ی»صامیتینه کئچیر.

آدلیق	**نه؟**	اوخوماق	بیلمک
ییه‌لیک	**نه‌ین؟**	اوخوماغین	بیلمه‌ین
یونلوک	**نه‌یه؟**	اوخوماغا	بیلمه‌یه
تأثیرلیک	**نه‌یی؟**	اوخوماغی	بیلمه‌یی
یئرلیک	**نه‌ده؟**	اوخوماق‌دا	بیلمک‌ده
چیخیش‌لیق	**نه‌دن؟**	اوخوماق‌دان	بیلمک‌دن

Δ ۳۷۹ ــ مصدرلری کؤک و شکیلچی‌یه آییرین.

یئمک، کسمک، توتماق، قالخماق، آپارماق، ایسته‌مک، ائتمک

کسمک سؤزونون کؤکونده قالین، یاخود اینجه صائیت ایشلندیینی دئیین. بس **قالخماق** سؤزونده هانسی صائیت ایش‌لنمیش‌دیر؟

Δ ۳۸۰ ــ مصدر شکیلچی‌لری آرتیریب اوخویون.

یاتـ... ا گئتدی	اؤیره‌نـ ...ین سیرری
یئـ... ـه باشلادیـ	بیلـ... ین فایداسیـ
قور...ـیـ باجاریر	یاز...ین خئیری
چکـ ...ـی بیلیر	گز...ـی سئویر

Δ ۳۸۱ ــ اوخویون. هر بیر سؤزه عکس‌معنالی مصدر تاپین.

گتیرمک....	اوتورماق...
باشلاماق...	سئوینمک...
یازماق...	ضعیف‌لمک...

• تاپدیغیـنیز مصدرلرین هره‌سینی بیر جؤمله‌ده ایشله‌دیب یازین. مصدرلرین آلتیندان خط چکین، اوستونده سوآلینی گؤسترین.

Δ ۳۸۲ ــ اوخویون. سؤزلرین هر بیرینی جؤمله‌ده اولجه ایسیم، سونرا مصدر کیمی ایشله‌دیب یازین.

قازماق، یوماق، یئمک

• مصدرلرین آلتیندان خط چکین، اوستونده سوآلینی گؤسترین. مصدرلر زامانا و شخصه گؤره دییشیرمی؟

دؤزه‌لتمه فئعل‌لر

Δ ۳۸۳ ــ اوخویون. فئعل‌لری سئچیب یازین. کؤکون آلتیندان خط چکین.

۱. سن ایشه باشلا.
۲. گؤلر، پنجره‌نی تمیزله.
۳. ترانه، سن ده بیر آز ایشله.
۴. گؤندوز، چیچک‌لری سولا.
۵. طاهیر، آتیـ یهرله.
۶. سن دفتر، قلم حاضیرلا.

• **باشلا، ایشله** فئعل‌لری‌نین کؤکؤ هانسئ سوآلا جاواب اؤلور؟ بس **تمیزله، حاضئرلا** فئعل‌لری‌نین کؤکؤ هانسئ سوآلا جاواب اؤلور؟

☼ ایسیم وَ صیفت کؤک‌لرینه موّوافیق شکیلچی‌لر آرتئرماقلا دوّزه‌لتمه فئعل یاراتئر.
— **لا، — له** شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله دوّزه‌لتمه فئعل‌لر عمله گلیر: **سولا، ایشله، قورولا، تمیزله.**

Δ ۳۸۴ — سؤزلره ـ لا، ـ له شکیلچی‌لریندن اوّیغون گله‌نینی آرتئرماقلا ایسیم‌لردن فئعل دوّزه‌لدین.

یاغ، گؤز، سس، رنگ، ساز

• هر سؤزوّ بیر جوّمله‌ده ایشله‌دیب یازئن. فئعل‌لرین قارشئسئندا دئیرناق‌آراسئندا سوآلئنئ گؤسترین.

Δ ۳۸۵ — نؤقطه‌لرین عوّضینه — **لان، — لن** شکیلچی‌لریندن اوّیغون گله‌نینی آرتئرئب کؤچوّروّن.

۱. زنگ سس...دی.
۲. اوّنلار دنیزه یوّل...دئیلار.
۳. اوشاق‌لار عزیزین گلدیئی‌نی ائشیدیب تعجّوّب...دیلر.
۴. باباسئ آزادئن اوّرتا مکتبی قئیزئل مئدال‌لا بیتیرمه‌سینه فرح...دی.
۵. اوّ، پنجره‌دن ایره‌لی بوّیـ...دئ.
۶. روّستم صینیف اوّتاغئندان ایدمان سالوّنونا یوّل...دئ.
۷. دمیر یاغئشئین، قارئن، گوّنشین آلتئندا قالئب تئز پاس...ئر.
۸. آغاج‌لار یاواش — یاواش چیچک...یر.
۹. هاوا ایشئیق...دئ.
۱۰. حیط تمیز...دی.

— **لان، — لن** شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله دوّزه‌لتمه فئعل‌لر یاراتئر: **فرح‌لن، جانلان.**

Δ ۳۸۶ — اوّخویون. فئعل‌لری کؤک وَ شکیلچی‌یه آیئرئن.

حاللان، جمع‌لن، قوّوّتلن، پروازلان، جانلان، گوّجلن

• فئعل‌لرین هره‌سینی بیر جؤمله‌ده ایشله‌دیب یازین. اؤنلارین قارشی‌سیندا دئیرناق‌آراسیندا سوآلئینی گؤسترین.

Δ ۳۸۷ ــ اؤخویون. نؤقطه‌لرین عوضینه ــ **لاش، ــ لش** شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیریب کؤچورون.

۱. سکینه ایله سروَر درس‌لرینه بیرلیکده حاضیر...یرلار.
۲. هاوالار چوخ ایستی...دی.
۳. ایستی‌دن نفس آلماق چتین...دی.
۴. او، آیی ایله پنجه...دی.
۵. یورغونشه چیخان دسته‌لر چایین کناریندا بیر...دیلر.

• فئعل کؤک‌لری‌نین آلتیندان خط چکین. اؤستونده سوآلئینی گؤسترین. ایسیم‌دن دوزه‌لن فئعل‌لر هانسی‌لاردیر؟ بس صیفت‌دن دوزه‌لن فئعل‌لر هانسی‌لاردیر؟

☼ ــ **لاش، ــ لش** شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله دوزه‌لتمه فئعل‌لر یارانیر: **حاضیرلاش، ساکیت‌لش.**

Δ ۳۸۸ ــ اؤخویون. سؤزلرین هانسی نیطق حیصّه‌سینه عاید اولدوغونو دئیین. ــ **لاش، ــ لش** شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیریب فئعل‌لر دوزه‌لدین.

ایری، پیس، سرت، فیکیر، سؤز، ساکیت

• فئعل‌لرین هره‌سینی بیر جؤمله‌ده ایشله‌دیب یازین.

Δ ۳۸۹ ــ اؤخویون. قارشی‌یا یازیلمیش سؤزلری مؤقایسه ائدین.

گل ــ گلمه	**حاضیرلاش ــ حاضیرلاشما**
باخ ــ باخما	**ساکیت‌لش ــ ساکیت‌لشمه**
ایشله ــ ایشله‌مه	**آتلان ــ آتلانما**
باشلا ــ باشلاما	**یوللان ــ یوللانما**

• بو سؤزلرده فرقین یارانماسینا سبب نه اولموشدور؟

☼ ــ **ما، ــ مه** شکیلچی‌لری حال و حرکتین ایجرا ائدیلمه‌دیینی گؤسترین: **قاچما، گتتمه**

Δ ۳۹۰ ــ فئعل‌لره ــ ما، ــ مه شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیریب یازین.

قالخ، دؤش، یات، دؤز، حاضیرلا، فیکیرلش، باشلا، ایشله، تمیزله، سولا، سس‌لن، فرح‌لن، بؤیۆلان، تعجؤب‌لن، حاضیرلاش، ساکیت‌لش، بیرلش، یاخین‌لاش

• سؤزلرین بئشی‌نی جؤمله‌ده ایشله‌دین.

فئعلین زامان‌لاریٔ ایندیکی زامان

Δ ۳۹۱ ــ کؤچؤرؤن. فئعل‌لرین آلتیندان خط چکین. اؤستؤنده سوآلیٔنیٔ گؤسترین.

یاخشیٔ‌نیٔ دا، یامانیٔ دا تئز گؤرؤر.
گؤردؤیؤنؤ دؤز تانیٔیٔیر، دؤز گؤرؤر.
آغیل کسیر، کؤنؤل دویور، گؤز گؤرؤر.
سؤزمؤ چاتار قؤدرتینه بو خالقیٔین.

• فئعل‌لر هانسیٔ زاماندا ایش‌لن‌میش‌دیر؟ زامان شکیلچی‌لرینی دئییین.

Δ ۳۹۲ ــ اؤخویون. نه ائدیر؟ نه اؤلور؟ سوآل‌لاریٔنا جاواب اؤلان ایندیکی زامان فئعل‌لرینی سئچیب یازین.

۱. سولار آخیر دورولور،
داغدا مجلیس قورولور.
۲. اسیر سرین کؤلک‌لر
لپه‌لنیر گؤیٔ خزر
گاه قالخیر، گاه آلچالیر،
باکیٔیا لایلا چالیر.

۳. اوشاق سؤیوق‌دان اؤشؤیؤر. ۴. سلیم کیتاب اؤخویور. ۵. قدیر اؤدون داشیٔیٔیر. ۶. اوشاق‌لار قورو آغاجیٔ میشارلایٔیرلار. ۷. ظریفه چایٔ سؤزؤر.

● زامان شکیلچی‌لری‌نین آلتیندان خط چکین.

☼ فئعلین ایندیکی زامانئ ــ ئیر، ــ یر، ــ ور، ــ وّر شکیلچی‌لری ایله عمله گلیر: یازیر، تیکیر، قورور، گؤروّر. ایندیکی زامان فئعل‌لری **نه ائدیر؟ نه اولور؟** سوآل‌لارئینا جاواب اولور.

Δ ۳۹۳ ــ اوخویون.

آ/یـ	آ/یـ	یـ/ه	یـ/آ	آ/یـ

یاغلـ...یـئیر، باشلـ...یـئیر، ایشلـ...یئیر، اوولـ...یئور، پارچالـ...یـئیر،

ه/یـ	آ/یـ	ه/یـ	ه/یـ

دینلـ...یئیر، قارلـ...یـئیر، دیشلـ...یئیر، رنگلـ...یئیر

«بئله یازیلیر»، «بئله تلفّوظ ائدیلیر» باشلیق‌لارئ آلتیندا سئیرالاشدیریب یازین.

Δ ۳۹۴ ــ ایسیم‌لرین سوّن حرفینی دییشمک‌له ایندیکی زامان فئعل‌لری دوّزه‌لدیب یازین.

اوّزوّک، هؤروّک، بیلیک، اوچوش، یاغیش

دوّزه‌لتدیئی‌نیز فئعل‌لرین هره‌سینی بیر جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۳۹۵ ــ فئعل‌لره ایندیکی زامان شکیلچی‌لری آرتیریب یازین.

اوخو، باشلا، ایشله، گؤزله، بوّروّ، سازلا، قورو

● فئعل‌لره ایندیکی زامان شکیلچی‌لری آراسیندا «یـ» صامیتی یازیلماسئ‌نئین سببی‌نی آچیقلایین.

☼ سوّنو صائیت‌له بیتن فئعل‌لره ایندیکی زامان شکیلچی‌سی آرتیردیق‌دا سؤز کؤکوّ ایله شکیلچی آراسیئنا بیتیشدیریجی «یـ» صامیتی آرتیریلیر: **باشلایـیر، ایشلهیر، قوّروییور، بوّروّیوّر**

Δ ۳۹۶ ــ اوخویون. سؤزلری تامام‌لایئیب جوّمله‌لری کؤچوّروّن.

۱. اوشاق‌لار یاشیل مئیدانچادا فوتبال اوینا....یرلار.

۲. اسمر گؤزل خالچا توخو...ور.

۳. بعضی قوش‌لار سوّیوق‌دان برک اوشوّ...ر.

۴. قوزئ یئرلرده قار گئج اریـ...یر.

۵. حکیم خسته‌نین نبضی‌نی تئز ــ تئز یوخلا...یر.

• فئعل‌لرین آلتئندان خط چکین. اؤستؤنده سوآلئ‌نئ گؤسترین.

Δ ۳۹۷ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش شکیلچی‌لره فیکیر وئرین.

۱. من باغا گئدیرم.
۲. بیز درس‌لریمیزه بیرلیکده حاضئرلاشئرئق.
۳. سن درس‌لرینی اؤخویورسان؟
۴. سیز مکتب‌دن گلیرسینیز؟
۵. اؤ، حیطده ایشله‌ییر.
۶. اؤنلار سینمایا گئدیرلر.

• قارا حرف‌لرله وئریلمیش شکیلچی‌لر نه بیلدیریر؟

☼ فئعل‌لر شخصه گؤره دییشیلیر.

فئعل‌لر زامان شکیلچی‌لریندن سونرا شخص شکیلچی‌لری قبول ائدیر.

شخص شکیلچی‌لری آشاغیداکی‌لاردیر:

ــ آم، ــ ـم ــ بیرینجی شخصین تکی: **باخئرام، گؤرؤرم**

ــ ئق، ــ یک، ــ وق، ــ وَک ــ بیرینجی شخصین جمعی: **باخئرئق، گلیریک ،اؤتورورووق، گؤتؤرؤرؤک**

ــ سان، ــ سن ــ ایکینجی شخصین تکی: **باخئرسان، گؤرؤرسن**

ــ سئنئز، ــ سینیز، سونوز، سؤنؤز ــ ایکینجی شخصین جمعی: **باخئرسئنئز، گلیرسینیز، اؤتورورسونوز، گؤرؤرسؤنؤز**

اؤچونجو شخصین تکی‌نین شخص شکیلچی‌سی یوخدور، جمع‌ده ایسه فئعل‌لر ــ لار، ــ لر شکیلچی‌سی قبول ائدیر: **باخئرلار، گؤرؤرلر**

Δ ۳۹۸ ــ **اؤخویور، یازئر** ایندیکی زامان فئعل‌لرینی شخصه گؤره دییشیب یازئن. شخص شکیلچی‌لری‌نین آلتئندان خط چکین.

Δ ۳۹۹ ــ **اؤزؤر، کسیر** ایندیکی زامان فئعل‌لرینی شخصه گؤره دییشین.

فئعل‌لرین ایندیکی زاماندا شخصه گؤره دییشمه‌سی

شخص‌لر	تک	جمع
بیرینجی شخص	آلیر — ام	آلیر — ییق
	گلیر — م	گلیر — یک
	اوْتورور — ام	اوْتورور — وق
	گؤرؤر — م	گؤرؤر — وْک
ایکینجی شخص	آلیر — سان	آلیر — سیْنیْز
	گلیر — سن	گلیر — سینیز
	اوْتورور — سان	اوْتورور — سونوز
	گؤرؤر — سن	گؤرؤر — سوْنوْز
اوْچونجو شخص	آلیر	آلیر — لار
	گلیر	گلیر — لر
	اوْتورور	اوْتورور — لار
	گؤرؤر	گؤرؤر — لر

Δ ۴۰۰ — اکیر، قورور ایندیکی زامان فئعل‌لرینی شخصه گؤره دییشیب یازیْن.

Δ ۴۰۱ — اوْیناییْر، گؤزله‌ییر ایندیکی زامان فئعل‌لرینی شخصه گؤره دییشیب یازیْن.

فئعلین کئچمیش زامانی

Δ ۴۰۲ — اوْخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش فئعل‌لره سوآل وئریْن.

۱. قوْپدو بایْیردا توفان،
اوغولدادی یئل، بوْران.
دؤیوْلدو پنجره برک...
آچدی قاپینی کوْلک
یئل‌لندی چیلچیراق‌لار،
دوْلدو اوْه سوْیوق قار...

۲. بایْرام گوْنو شاد گوْندوْر،
دورموش یئنه میلیوْن‌لار.
قالخمیْش نئچه مین بایْراق،
شن‌لیک ائدیر اینسان‌لار...
دیل‌لرده وطن هیمنی،
سس‌لر گؤیه یوْکسه‌لمیش.

۳. گوْلر بیزی کیتابخانادا گؤرموْشدو.

• فئعل‌لرین هانسئ زامانا ایشلندییینی دئییین.

☼ فئعلین کئچمیش زامانئ ایکی جوّر اوْلور:

۱. ــ **دئ، ــ دی، ــ دو، ــ دوْ** شکیلچی‌لری ایله دوْزه‌لن کئچمیش زامان

بو کئچمیش زامان ***نه ائتدی؟ نه اوْلدو؟*** سوآل‌لارئنا جاواب اوْلور:

یازدئ، گلدی، اوْخودو، گوْردوْ.

۲. ــ **مئیش، ــ میش، ــ موش، ــ موْش** شکیلچی‌لری ایله دوْزه‌لن کئچمیش زامان.

بو کئچمیش زامان ***نه ائتمیش؟ نه اوْلموش؟*** سوآل‌لارئنا جاواب اوْلور:

باخمئیش، اریمیش، اوْتورموش، گوْرموْش

Δ ۴۰۳ ــ اوْخویون. نوْقطه‌لرین عوضینه ــ **دئ، ــ دی، ــ دو، ــ دوْ؛ ــ مئیش، ــ میش، ــ موش، ــ موْش** کئچمیش زامان شکیلچی‌لریندن اویغون گله‌نینی آرتیریب کوْچوْروْن.

۱. یاز گلـــ...دیر. هر طرف الوان رنگه بوْیانـــ...دیر. چمن‌لر یاشیل لیباس گئییینـــ...، آغاج‌لار چیچک آچـــ...دیر. قوش‌لار آغاج‌لاردا یووا تیکـــ...دیر.

۲. امک‌چی‌لر یاز تارلا ایش‌لرینه باشلا...لار. اوشاق‌لار گوْزل باهارین گلمه‌سین‌دن سئوْینـــ...لر.

۳. نازلئ‌نئین آتاسئ تبریزه گئتـــ...دیر.

۴. چوْلده، چمنده، چیچک‌لر سوْلـــ...دور.

۵. روْستم بوْلبوْلوْ ایلک دفه قفس‌ده گوْر.... .

۶. موْغنّی ملاحتلی بیر ماهنئ اوْخو... .

• فئعل‌لرین آلتیندان خط چکین.

Δ ۴۰۴ ــ کوْچوْروْن. کئچمیش زامان فئعل‌لری‌نین آلتیندان خط چکین.

۱. من دوْنن دوْستومدان مکتوب آلدیم.

۲. قارداشیمئ حربی خیدمته یوْلا سالدیق.

۳. صینیف رهبریمیزین یئنی ایلینی تبریک ائتدیک.

۴. مؤعللیمین سوآل‌لارینا نئجه جاواب وئردینیز؟

۵. سن تبریزدن نه واخت قاییتدین؟

۶. مؤعللیم ایچری گیرن کیمی زامان آیاغا قالخدی.

۷. او، سوآل‌لارا نئجه جاواب وئره‌جه‌ینی فیکیرلشیردی.

۸. نؤماینده‌لر آخشام یؤلا دؤشدولر.

● فئعل‌لرین هانسی شخص‌لرده ایشلندیینی دئییین.

☼ **ــ دی، ــ دی، ــ دو، ــ دو** شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن کئچمیش زاماندا ایشله‌نن فئعل‌لر شخصه گؤره دییشیر. بو کئچمیش زاماندا ایشله‌نن فئعل‌لرین شخص شکیلچی‌لری آشاغیداکی‌لاردیر:

بیرینجی شخصین تکی: **ــ م، ــ یازدیم، گلدیم، اوخودوم، گؤردوم**

بیرینجی شخصین جمعی: **ــ ق، ــ ک ــ یازدیق، گلدیک، اوخودوق، گؤردوک**

ایکینجی شخصین تکی: **ــ ن، ــ یازدین، گلدین، اوخودون، گؤردون**

ایکینجی شخصین جمعی: **ــ نیز، ــ نیز، ــ نوز، ــ نوز ــ یازدینیز، گلدینیز، اوخودونوز، گؤردونوز**

اوچونجو شخصین تکی: شخص شکیلچی‌لری قبول ائتمیر: **یازدی، گزدی، اوخودو، گؤردو**

اوچونجو شخصین جمعی: **ــ لار، ــ لر ــ یازدیلار، گزدیلر، اوخودولار، گؤردولر**

ــ دی، ــ دی، ــ دو، ــ دو شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن فئعل‌لرین کئچمیش زاماندا شخصه گؤره دییشمه‌سی

شخص‌لر	تک	جمع
بیرینجی شخص	آلدیـ ــ م گلدیـ ــ م اوتوردو ــ م گؤردوّ ــ م	آلدیـ ــ **ق** گلدیـ ــ **ک** اوتوردو ــ **ق** گؤردوّ ــ **ک**
ایکینجی شخص	آلدیـ ــ **ن** گلدیـ ــ **ن** اوتوردو ــ **ن** گؤردوّ ــ **ن**	آلدیـ ــ **نیز** گلدیـ ــ **نیز** اوتوردو ــ **نوز** گؤردوّ ــ **نوز**
اوچونجو شخص	آلدیٔ گلدی اوتوردو گؤردوّ	آلدیـ ــ **لار** گلدیـ ــ **لر** اوتوردو ــ **لار** گؤردوّ ــ **لر**

Δ ۴۰۵ ــ نؤقطه‌لرین عوضینه ــ **دیٔ**، ــ **دی**، ــ **دو**، ــ **دوّ** کئچمیش زامان شکیلچی‌لری آرتیریب یازین.

قالخـــ، آتیلـــ، گؤر...، انشیتـــ، یاخین‌لاشـــ، وئر...، ائتـــ، اول... .

- سؤزلردن ایکی‌سینی شخصه گؤره دییشین.

Δ ۴۰۶ ــ اوخویون. ــ **میش**، ــ **میش**، ــ **موش**، ــ **موش** شکیلچی‌لری ایله دوزه‌لن کئچمیش زامان فئعل‌لرینی سئچیب یازین. هر بیری‌نین قارشیسیندا دیرناق‌آراسیندا هانسیٔ شخص‌ده ایشلندیینی گؤسترین.

۱. سن یوّلداشیمیزا جاواب مکتوبو یازمیش‌سان؟

۲. اونلار چوخلو یئنی نؤوع مئیوه یئتیشدیرمیش‌لر.

۳. گولچولر بو ایل داها چوخ گول اکمیش‌لر.

۴. ایچری شهرده یئنی آبیده‌لر تاپمیش‌لار.

۵. قصبه‌میزده یئنی مکتب بیناسیٔ تیکمیشیک.

۶. من درس‌لریمی اوییره‌نمیشم.

۷. سیز باکیدا اوخویان قارداشیمیزدان مکتوب آلمیش‌سینیز؟

نؤمونه: اوخوموشام (بیرینجی شخص، تک)

☼ ــ **مئش، ــ میش، ــ موش، ــ مؤش** شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن فئعل‌لر کئچمیش زاماندا شخص‌لره گؤره دییشیر:

بو کئچمیش زامان فئعل‌لری‌نین شخص شکیلچی‌لری آشاغیداکی‌لاردیر:

بیرینجی شخصین تکی: **ــ آم، ــ ــم ــ باخمئیشام، گؤرمؤشم**

بیرینجی شخصین جمعی: **ــ ئیق، ــ یک، ــ وق، ــ ؤک ــ باخمئیشئیق، گلمیشیک، اؤخوموشوق، گؤرمؤشؤک**

ایکینجی شخصین تکی: **ــ سان، ــ سن ــ باخمئیش‌سان، گؤرمؤش‌سن**

ایکینجی شخصین جمعی: **ــ سئنیز، ــ سینیز، ــ سونوز، ــ سؤنؤز ــ باخمئیش‌سئنیز، گلمیش‌سینیز، اؤخوموش‌سونوز، گؤرمؤش‌سؤنؤز**

اؤچؤنجؤ شخصین تکی: **ــ دیر، ــ دیر، ــ دور، ــ دؤر ــ باخمئیش‌دیر، گلمیش‌دیر، اؤخوموش‌دور، گؤرمؤش‌دؤر**

اؤچؤنجؤ شخصین جمعی: **ــ لار، ــ لر ــ باخمئیش‌لار، گؤرمؤشلر**

Δ ۴۰۷ ــ کؤچؤرؤن. زامان شکیلچی‌لری‌نین آلتیشندان بیر، شخص شکیلچی‌لری‌نین آلتیشندان ایکی خط چکین.

۱. اؤ، چرچیوه‌یه کیچیک بیر تاختا وورموش، اطرافیئنا تؤر چکمیش‌دیر.

۲. من گمی ایله تؤرکمنیستانا گئتمیشم.

۳. شاعیرلریمیز باهارا عائید گؤزل شئعرلر یازمیش‌لار.

۴. مؤشاهیده گؤنده‌لییینه نه یازمیش‌سان؟

۵. سیز اؤنون آردینجا دؤشمؤش‌سؤنؤز.

۶. صؤلحؤن ؤ سعادتین کئشییینده مؤحکم دورموشوق.

۷. آستارادا اؤچ ایل یاشامیشئیق.

۸. بیزیم قصبه‌میزه خوش گلمیش‌سینیز.

Δ ۴۰۸ ــ **سؤیله، باشلا** فئعل‌لرینی کئچمیش زاماندا شخص‌لره گؤره دییشیب یازین.

نؤمونه:

تک	جمع
بیرینجی شخص: باخدیم، باخمیشام	باخدیق، باخمیشیق
ایکینجی شخص: باخدین، باخمیشسان باخمیش‌سیئیز	باخدیئیز،
اؤچونجو شخص: باخدی، باخمیشدیر	باخدیلار، باخمیش‌لار

— میش، — میش، — موش، — مؤش شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن فئعل‌لرین کئچمیش

زاماندا شخصه گؤره دییشمه‌سی

شخص‌لر	تک	جمع
بیرینجی شخص	آلمیشـ ـ ام گلمیشـ ـ م اؤلموشـ ـ ام گؤرمؤشـ ـ م	آلمیشـ ـ یق گلمیشـ ـ یک اؤلموشـ ـ وق گؤرمؤشـ ـ وک
ایکینجی شخص	آلمیشـ ـ سان گلمیشـ ـ سن اؤلموشـ ـ سان گؤرمؤشـ ـ سن	آلمیشـ ـ سیئیز گلمیشـ ـ سینیز اؤلموشـ ـ سونوز گؤرمؤشـ ـ سؤنؤز
اؤچونجو شخص	آلمیشـ ـ دیر گلمیشـ ـ دیر اؤلموشـ ـ دور گؤرمؤشـ ـ دؤر	آلمیشـ ـ لار گلمیشـ ـ لر اؤلموشـ ـ لار گؤرمؤشـ ـ لر

فئعلین گله‌جک زامانئ

Δ ۴۰۹ ـ اؤخویون. فئعل‌لری گله‌جک زاماندا ایشله‌دیب کؤچؤرؤن.

قارلئ قیش آرخادا قالیر. سئویملی یاز گلیر. چؤل‌لر، چمن‌لر الوان چیچک‌لره بؤیانیر. هر طرفی خوش عطیر بؤروییر. آغاج‌لار چیچک آچیر. آریلار چیچک‌لردن شیره سؤرور. اکینچی‌لر یاز اکینی‌نه باشلایئیرلار. اوشاق‌لار گؤزل باهارین گلیشیندن سئویئیرلر.

• فئعل‌لره سوآل وئرین.

☼ فئعلین گله‌جک زامانئ ایکی جؤر اؤلور:

۱. ــ آجاق، ــ ــه‌جک شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن گله‌جک زامان. بو گله‌جک زامان **نه اؤلاجاق؟ نه ائده‌جک؟** سوآل‌لارئنا جاواب اؤلور:

یازاجاق، اکه‌جک

۲. ــ آر، ــ ــه‌ر شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن گله‌جک زامان. بو گله‌جک زامان **نه اؤلار؟ نه ائده‌ر؟** سوآل‌لارئنا جاواب اؤلور: **یازار، اکر**

Δ ۴۱۰ ــ اؤخویون. گله‌جک زاماندا ایشله‌نن فئعل‌لرینی سئچیب جدوَل اؤزره یازئن.

۱. بزه‌یه‌جک شهری
مئیوه‌لی باغچا ــ باغ‌لار،
توتاجاق دؤوره‌سینی
اؤنون یاشئیل آغاج‌لار

۲. اؤ زامان کی، گؤلر باهار
گؤیَ گورلایار، شیمشک چاخار.
یاغیش یاغار، سئل‌لر آخار
بیزیم داغ‌لاردا، داغ‌لاردا.

ــ آجاق، ــ ــه‌جک شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن گله‌جک زامان فئعل‌لری	ــ آر، ــ ــه‌ر شکیلچی‌لری ایله دؤزه‌لن گله‌جک زامان فئعل‌لری

Δ ۴۱۱ ــ کؤچؤرؤن. گله‌جک زامان شکیلچی‌لری‌نین آلتئیندان بیر، شخص شکیلچی‌لری‌نین آلتئیندان ایکی خط چکین.

۱.قابیل مکتبیمیزین اعلاچیَ شاگیردلری ایله دؤشنبه‌یه گئده‌جک.
۲.من درس‌لریمی سئوَدا ایله بیرلیکده اؤیره‌نه‌جه‌یم.

۳.سن کیچیک باجیٔنیٔ دا گزمه‌یه آپاراجاق‌سان؟
۴.بیز بیر آزدان کۆنسئرته گئده‌جه‌ییک.
۵.سیز بوگۆنکۆ ییٔیٔنجاق‌دا اۆلاجاق‌سیٔنیٔز؟
۶. اۆنلار بینانیٔن دیوارلاریٔنیٔ آغارداجاق‌لار.
۷. سن صاباح ییٔۆلداش‌لاریٔنلا دانیٔشارسان.
۸ سیز شئعری ایفاده‌لی اۆخویارسیٔنیٔز.
۹. بیز ده کۆنسئرته گله‌ریک.

☼ فئعل‌لر گله‌جک زاماندا شخصه گۆره دییشیر. شخص شکیلچی‌لری زامان شکیلچی‌لریندن سۆنرا آرتیٔریلیر.

گله‌جک زامانیٔن شخص شکیلچی‌لری آشاغیٔداکیٔ‌لاردیر:

بیرینجی شخصین تکی: ــ آم، ــ ــه‌م؛ ییٔازاجاغام، گله‌جه‌ییم

بیرینجی شخصین جمعی: ــ ییٔق، ــ یک؛ ییٔازاجاغیٔق، بیله‌جه‌ییک، قوراجاغیٔق، گۆله‌جه‌ییک

ایکینجی شخصین تکی: ــ سان، ــ سن؛ ییٔازاجاق‌سان، بیله‌جک‌سن

ایکینجی شخصین جمعی: ــ سیٔنیٔز، ــ سینیز؛ ییٔازاجاق‌سیٔنیٔز، بیله‌جک‌سینیز، قوراجاق‌سیٔنیٔز، گۆله‌جک‌سینیز

اۆچۆنجۆ شخصین تکی: شخص شکیلچی‌سی قبول ائتمیر: ییٔازاجاق، بیله‌جک

اۆچۆنجۆ شخصین جمعی: ــ لار، ــ لر؛ ییٔازاجاق‌لار، بیله‌جک‌لر

Δ ۴۱۲ ــ اۆخویون. ــ آجاق، ــ ــه‌جک شکیلچی‌لری‌نین سۆنوندا‌کیٔ «ق» و «ک» صامیتی‌نین هانسیٔ شخص‌ده «غ» و «ییٔ» صامیتینه چئوریلدییی‌نی دئییین.

۱. من شهره بیر هفته‌دن سۆنرا قاییٔداجاغام.
۲. سیز صاباح ییٔۆلا دۆشه‌جک‌سینیز؟
۳. سن چاییٔدانیٔ قاینا‌داجاق‌سان.
۴. بیز محصول توپلانیٔشیٔندا قادیٔن‌لارا کۆمک ائده‌جه‌ییک.
۵. اۆنلار تره‌وزی ماشیٔن‌لا داشییاجاق‌لار.
۶. سیز ناراحات اۆلماییٔن، من اۆزۆم گله‌رم.

☼ فئعل‌لر گله‌جک زاماندا بیرینجی شخصین تکی وٚ جمعینده ایش‌لنرکن ـآجاق شکیلچی‌سی‌نین سوٚنونداکئ «ق» صامیتی «غ» صامیتینه، ـــ ـه‌جک شکیلچی‌سی‌نین سوٚنونداکئ «ک» صامیتی ایسه «ی» صامیتینه کئچیر: **یازاجاغام، گله‌جه‌یم**

Δ ۴۱۳ ـــ گله‌جک زامان فئعل‌لرینی شخصه گؤره دییشیب یازین. شخص شکیلچی‌لری‌نین آلتیندان خط چکین.

قوٚروٚیاجاق، گوٚله‌جک، گله‌جک، آلاجاق، توٚپلاٚیاجاق، سئچه‌جک

۴۱۴ ـــ آر، ـــ ـه‌ر شکیلچی‌لریندن اوٚیغون گله‌نینی آرتیریب گله‌جک زامان فئعل‌لری دوٚزه‌لدین.

قاچ، ایشله، سوٚز، اوچ، ساریٚ، دوٚز، اوٚخو، سایٚ، سوٚروٚ

● کؤکله شکیلچی آراسیندا بیتیشدیریجی «یـ» صامیتی هانسیٚ فئعل‌لرده آرتیریلمیش‌دیر؟

☼ سوٚنو صایئیت‌له بیتن فئعل‌لره ـــ آجاق، ـــ ـه‌جک، ـــ آر، ـــ ـه‌ر گله‌جک زامان شکیلچی‌لری آرتیریلدیق‌دا کؤکله زامان شکیلچی‌سی آراسینا بیتیشدیریجی «یـ» صامیتی آرتیریلیر: **باشلاٚیاجاق، ایشله‌یه‌جک، قوٚروٚیار، سوٚروٚیر**

فئعل‌لرین گله‌جک زاماندا شخصه گؤره دییشمه‌سی

شخص‌لر	تک	جمع
بیرینجی شخص	آلاجاغـــ ام، آلار ـــ ام گله‌جه ـــ یم، گلر ـــ م	آلاجاغـــ ئق، آلار ـــ ئق گله‌جه ـــ یک، گلر ـــ یک
ایکینجی شخص	آلاجاق ـــ سان، آلار ـــ سان گله‌جک ـــ سن، گلر ـــ سن	آلاجاق ـــ سئنیز، آلار ـــ سئنیز گله‌جک ـــ سینیز، گلر ـــ سینیز
اوٚچوٚنجوٚشخص	آلاجاق، آلار گله‌جک، گلر	آلاجاق ـــ لار، آلار ـــ لار گله‌جک ـــ لر، گلر ـــ لر

Δ ۴۱۵ ـــ **ائت، گئت، قوروت** فئعل‌لرینی ایندیکی وٚ گله‌جک زامان‌لاردا ایشله‌دین.

بو زامان «ت» صامیتی‌نین «د» صامیتینه کئچمه‌سینه فیکیر وئرین.

Δ ۴۱۶ ــ فئعل‌لری ایندیکی وْ گله‌جک زامان‌لاردا ایشله‌دیب یازین.

اوْیئنات، ایشلت ، دوْزه‌لت

- ایندیکی زاماندا ایشله‌دیلن فئعل‌لری شخصه گؤره دییشین.

Δ ۴۱۷ ــ فئعل‌لری ایندیکی وْ گله‌جک زامان‌دا ایشله‌دین.

قوروت، اوْیوْت، بؤیوْت، اوْخوت

- گله‌جک زامان‌دا ایشله‌دیلن فئعل‌لردن ایکی‌سینی شخصه گؤره دییشیب یازین.

مصدرین سوآل‌لارینی وئ شکیلچی‌لرینی دئییین.

مصدر نئجه حال‌لانیر؟ بیر نؤمونه دئییین.

ایسیم‌دن فئعل دؤزه‌لدن شکیلچی‌لر هانسی‌لاردیر؟

صیفت‌دن فئعل دؤزه‌لدن شکیلچی‌لری دئییین.

دؤزلتمه فئعل‌لره عاییید اؤچ نؤمونه دئییین.

یازیر ایندیکی فئعلینی شخصه گؤره دییشین.

باشلادی کئچمیش زامان فئعلینی شخصه گؤره دییشین.

گؤره‌جک گله‌جک زامان فئعلینی شخصه گؤره دییشین.

جؤمله قورولوشو (نحو)

جؤمله

مقصده گؤره جؤمله‌نین نؤوعلری:

Δ ۴۱۸ ــ اؤخویون. جؤمله‌لره دیققت یئتیرین.

۱. سحر آچیلدی، گؤن چیخدی، هر طرف ایشیق‌لاندی.
۲. گؤزل باهار گلدی.
۳. سن نئچه‌نجی صینیف‌ده اؤخویورسان؟
۴. بؤیؤک باجین هانسی عالی مکتبه داخیل اولدو؟
۵. عاریف، بورا گل!
۶. سیز تعجیلی یولا دؤشؤن!
۷. یاریشا حاضیرلاشین!
۸. په ــ په نه گؤزل هاوادیر!
۹. پاهؤ خوش گؤردؤک، ساوالان بابا!
۱۰. مکتبی‌نیز یئنی بینایا نه واخت کؤچؤب؟

☼ جؤمله‌نین مقصده گؤره دؤرد نؤوؤ وار: نقلی جؤمله، سوآل جؤمله‌سی، امر جؤمله‌سی، نیدا جؤمله‌سی

نقلی جؤمله مؤعیّن بیر معلوماتی بیلدیریر؛ مثلن: پیری بابا گؤزل باغبان ایدی. اؤ، آغاج‌لارا یاخشی قوللوق ائدیردی و س.

سوآل جؤمله‌سی سوآل مقصدیله ایشله‌دیلیر؛ مثلن: سن هانسی کیتاب‌لاری چوخ سئویرسن؟ فئعلین نئچه زامانی وار؟ و س.

امر **جؤمله‌سی** امر، خاهیش، آرزو ؤ س. بیلدیریر؛ مثلن: تسلیم اول، دلی کؤر، عینادئ بوراخ! بو مکتوبو حکیمه چاتدئرا ؤ س.

نیدا جؤمله‌سی حیس، هیجان، شادلیق، قؤرخو ؤ س. بیلدیریر؛ مثلن: په ــ په نه گؤزل منظره‌دیرا وای، بو نه دهشتلی حادیثه‌دیرا ؤ س.

Δ ۴۱۹ ــ اؤخویون. اؤلجه نقلی، سؤنرا سوآل، امر ؤ نیدا جؤمله‌لرینی سئچیب یازین.

۱. یاخشئلیق یاددان چیخماز.
۲. عزیز دوستوم، مونیس، سنی تبریک ائدیرم!
۳. قار هر طرفی اؤرتمؤش‌دؤر.
۴. کنددن نه واخت قاییتدئنئز؟
۵. تئز قاییت، آخشاما قالما ها!
۶. آغاجلارئ نه واخت اکه‌جه‌یک؟
۷. سن بو ایشه قاریشما!
۸. تک الدن سس چیخماز.
۹. کار صامیت‌لر نئچه‌دیر؟

☼ نقلی جؤمله‌نین سؤنوندا نؤقطه، سوآل جؤمله‌سی‌نین سؤنوندا سوآل، امر ؤ نیدا جؤمله‌سی‌نین سؤنوندا ایسه چؤخ واخت نیدا، بعضن ده باشقا دورغو ایشاره‌سی قؤیولور.

Δ ۴۲۰ ــ کؤچؤرؤن. جؤمله‌لرین سؤنوندا دورغو ایشاره‌سی قؤیون.

۱. پاییز یئنیجه گیرمیشدی
۲. گؤیؤن اؤزؤنؤ قارا بولودلار اؤرتمؤشدؤ
۳. کؤرله آراز هارادا قؤوشور
۴. باکئ شهری هارادا یئرلشیر
۵. بیلمه‌دیئین شئئ حاققیندا دانیشما
۶. ایمتاحانا یاخشئ حاضیرلاش
۷. جینگیلتی‌لی صامیت‌لر نئچه‌دیر
۸. گل، گل، آ یاز گؤنلری

جؤمله عؤضوئلری

☼ جؤمله عمله گتیرن سؤزلر جؤمله عؤضوئلری آدلانئیر. جؤمله عؤضوئلری ایکی یئره آیریلیر: باش عؤضوئلر، ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر

☼ مؤبتدا و خبر جؤمله‌نین باش عؤضوئلری‌دیر.

جؤمله‌نین باش عؤضوئلری مؤبتدا و خبر

Δ ۴۲۱ ــ کؤچؤرؤن. هر بیر جؤمله‌ده مؤبتدانئین آلتئیندان بیر دؤز خط چکین. اؤستؤنده سوآلئینئ یازئین.

۱. گؤیؤن اؤزؤنده طیّاره گؤرؤندؤ.
۲. آخشام کؤچه‌لر آل ــ الوان لامپالارلا ایشئیق‌لانمئیش‌دئ.
۳. یؤلچولار اوجا چینارئین آلتئیندا ایلشدی‌لر.
۴. گؤلؤش قارداشئ‌نئین کؤینه‌یی‌نی یودو
۵. حیطده اوشاق‌لارئین شن نغمه‌لری ائشیدیلیردی.
۶. طاهیر قارداشئ‌نئ چاغئیردئ.
۷. اوشاق‌لار دوست‌لارئنا قئیسا مکتوب یازدئ‌لار.
۸ درزی عاکیفه یاخشئ پالتار تیکدی.
۹. گؤلشن شئعری ایفاده‌لی اوخودو.

☼ مؤبتدا خبرله باغلئ اؤلوب **کیم؟** *نه؟* و **هارا؟** سوآل‌لارئندان بیرینه جاواب وئریر.

مؤبتدایا سوآل خبر واسیطه‌سیله وئریلیر: **دؤلگر تاختانئ رنده‌له‌ییر. ــ کیم رنده‌له‌ییر؟ ــ دؤلگر.**

هاوا ایشئیق‌لاندئ. نه ایشئیق‌لاندئ ــ هاوا.

Δ ۴۲۲ ــ کؤچؤرؤن. مؤبتدانئین آلتئیندان بیر دؤز خط چکین. اؤستؤنده سوآلئینئ گؤسترین.

۱. ایگید کشفییاتچی دوشمن‌لری ایزله‌ییردی.
۲. مکتب قاپی‌لارینی شاگیردلرین اوزونه آچمیشدی.
۳. آتام یازیچی‌لار بیرلیینه عوضو سئچیلدی.
۴. نادیر قاباقجیل اینشاآتچی‌دیر.
۵. نئفتچی‌لر دنیزده یئنی نئفت قویولاری قازدیلار.

Δ ۴۲۳ ــ کؤچورون. خبرلرین آلتیندان ایکی دوز خط چکین. اوستونده سوآلینی یازین.

۱. هاوا ایشیق‌لانیر.
۲. گونش پارلاق شوآلارینی اطرافا یاییر.
۳. بستی یولداشینا مکتبه‌کی یئنی‌لیکلردن یازاجاق.
۴. صمد یئمزدن اول الرینی یودو.
۵. آخشام گور یاغیش یاغدی.
۶. قارا بولودلار یاواش ــ یاواش داغیلیر.
۷. بیر آزدان آی دوغاجاق.

☼ خبر مؤبتدا ایله باغلی اولور. او، مؤبتدانین نه ائتدیینی، نئجه اولدوغونو بیلدیریر. خبر **نه ائدیر؟ نه ائتدی؟ نه ائده‌جک؟ کیم‌دیر؟ نه‌دیر؟ نئجه‌دیر؟ نئچه‌نجی‌دیر؟** و س. **سوآل‌لارا جاواب وئریر.**

Δ ۴۲۴ ــ کؤچورون. مؤبتدالارین آلتیندان بیر دوز خط چکین. اونلارین هانسی نیطق حیصّه‌سی ایله ایفاده اولوندوغونو اوستونده گؤسترین.

۱. مؤباریزه‌ده یالنیز ایگیدلر قالیب گلیرلر.
۲. ایراده‌لی‌لر آرزولارینا گئج ــ تئز چاتیرلار.
۳. او، ایشی واختیندا قورتاردی.
۴. اونلار اؤنلوک‌لری تئز ــ تئز بوشالدیردی‌لار.
۵. چوخلاری سیزین گلیشی‌نیزه سئویینیر.

☼ مؤبتدا آدلیق حال‌دا ایشله‌نن ایسیم، صیفت و عوض‌لیکله ایفاده اولونور.

☼ خبر ان چوخ فئعل‌له، بعضن ایسیم، صیفت و عوض‌لیکله ایفاده اولونور.

Δ ۴۲۵ ــ اؤخویون. مؤبتدا و خبری تاپین. اؤنلارین هانسئ نیطق حیصّه‌سی ایله ایفاده اؤلوندوغونو دئیین.

۱. آذربایجان گؤزل‌لیک‌لر مسکنی‌دیر.
۲. اؤنلار بیر داشین اؤستؤنده اؤتوردولار.
۳. یاشیل‌لیق ساغلام‌لیق‌دیر.
۴. چؤخلارئ افسانه‌لره اینانمیردئ.
۵. نرگیزین بؤتؤن فیکری، دؤشؤنجه‌سی عائیله‌سی‌دیر.
۶. پلنگ چؤخ یئیرتئیجئ‌دیر.
۷. سیزه هر شئ آزدیر.

Δ ۴۲۶ ــ اؤخویون. قارشئ ــ قارشئیا یازیلمیش جؤمله‌لری مؤقایئسه ائدین.

۱. اؤ، گؤناهئنئ بؤینونا آلدئ.	۱. اؤ حکیم بیزیم قونشوموزدور.
۲.بو،اوشاق‌لارئ‌چؤخ دؤشؤندؤردؤ.	۲ بوهئیکل‌شاعیره ان گؤزل آبیده‌دیر.
۳. اؤ، مکتبین مؤدیری‌دیر.	۳. اؤ بینا کئشیکچی منطقه‌سی‌دیر.
۴ بو، دؤیؤش‌دن قالان یادیگاردیر.	۴. کیتابئ بو ماغازادان آلدیم.

• **اؤ، بو** عوضلیکلری‌نین جؤمله‌ده‌کی معناسئنئ آچیقلایئین.

Δ ۴۲۷ ــ کؤچؤرؤن. **اؤ، بو** عوضلیکلری ایله ایفاده اؤلونان مؤبتدالاردان سونرا وئرگؤل قویون.

۱. اؤ مؤعللیمه خئیلی سوآل وئردی.
۲. اؤ بولاغین باشیندا اؤتوروب دینجه‌لدیک.
۳. اؤ سؤزعتله یؤلو کئچدی.
۴. اؤ چیچک‌لرین عطری نئجه گؤزل‌دیر.
۵. بو مئهربیان اؤغلانئ هامئ سئویر.
۶. بو آتامئین دوستودور.
۷. بو بیزیم مکتب‌دیر.
۸. بو پارکئ مکتبلی‌لر سالمئیش‌لار.

• خبرلرین آلتیندان ایکی دؤز خط چکین، هانسئ نیطق حیصّه‌سی ایله ایفاده اؤلوندوغونو اؤستؤنده گؤسترین.

☼ جؤمله‌ده مؤبتدا وظیفه‌سینده ایشله‌نن، **اؤ، بو** عؤض‌لیک‌لریندن سؤنرا وئرگؤل قؤیولور؛ مثلن: **اؤ، ترانه‌نی چاغیردی. بو، عاریفه کؤمک ائده‌جک.**

Δ ۴۲۸ ــ اؤخویون. هر جؤمله‌ده‌کی آرتیق سؤزو آتماقلا کؤچؤرؤن.

۱. عادیل الینی اوزادیب تباشیری گؤتوردو.
۲. باکی شهری گؤزل شهردیر.
۳. صابیر کیتابی گؤتوروب اؤخوماغا باشلادی.
۴. سئوینج دفتری آچیب یازی یازدی.
۵. صابیر یئریندن قالخیب حیاطده گزیندی.

● مؤبتدانین آلتیندان ایکی دوز خط چکین.

☼ جؤمله‌ده ایکینجی درجه‌لی عؤضو وظیفه‌سینده ایشله‌نن **اؤ، بو** عؤض‌لیک‌لریندن سؤنرا وئرگؤل قؤیولمور؛ مثلن: **اؤ کیتاب چؤخ ماراقلی‌دیر. بو ایش واختیندا قورتارمیشدیر.**

جؤمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عؤضولری

Δ ۴۲۹ ــ سوآل‌لارین عؤضینه اویغون گلن سؤزلر آرتیریب کؤچؤرؤن. ایکینجی درجه‌لی عؤضولرین آلتیندان دالغالی خط چکین.

(نه واخت؟) (هارادا؟) (نئجه؟) چیچک‌لر آچیر.
(هانسی؟) قارداشیم **(نئجه؟) (نه؟)** اؤلدو.
۱. **(هانسی)** اوشاق‌لار **(هارادا؟) (نه؟)** اکدیلر.
۲. ترانه **(نه واخت؟) (هارا؟)** گئتدی.
۳. **(هانسی؟)** ماهیر **(نه‌یی؟)** اؤخودو.
۴. ملک **(هارادان؟) (کیمی؟)** چاغیردی.
۵. **(هارادا؟) (نئجه؟)** تاماشا گؤسترديلر.
۶. سؤزؤجؤ **(نه‌دن؟)** دؤشدو.

☼ سوآل‌لارین یئرینه آرتیردیغی‌نیز سؤزلر جؤمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عؤضولری آدلانیر. ایکینجی درجه‌لی عؤضولر مؤبتدا و خبری، بعضن ده اؤزلری اؤزلرینی آچیقلایانلار.

Δ ۴۳۰ ــ اؤخویون. بیر سؤزه گؤره دیگرینه سوآل وئرین. ایکینجی درجه‌لی عؤضولری تاپیب دئییین.

۱ ساریئ بوغدانیئ ماشئین‌لار داشیئیر.
۲. ماشئین پولادیئ داش‌کسن‌دن گتیریردی.
۳. نؤصرت گمی‌دن ماوی دنیزه باخیردیئ.
۴. پارلاق گؤنش تؤرپاغیئ ایسیدیردی.
۵. بیز گؤنشی دنیزین ساحیلینده قارشیئلادیق.
۶. اوشاق‌لار گئنیش مئیدانا تؤپلاشدیئلار.
۷. نهنگ گمی گؤجلو دالغالاریئ یاریردیئ.
۸. سئحرلی ناغیل‌لار اوشاق‌لاریئ چؤخ ماراق‌لاندیریر.
۹. لنکران‌دان باکیئیا بؤل تره‌وز گتیریلدی.
۱۰. مئهدی قیزمار قومون اؤزه‌رینده اوزاندیئ
۱۱. اؤوچو درین ماغارایا ائندی.
۱۲. آییئ اؤوچویا جومدو.

Δ ۴۳۱ ــ اؤخویون. ایکینجی درجه‌لی عؤضولری مؤعیّن‌لشدیرین. اؤنلاردان هر بیری‌نین هانسیئ نیطق حیصّه‌سی ایله ایفاده اولوندوغونو دئییین.

۱. قابیل بالاجا شهلانیئ چاغیردیئ.
۲. اوشاق‌لاریئن بیلئتی صمدده قالدیئ.
۳. قؤجا اؤیونجاغیئ اوشاغا وئردی.
۴. واحید قؤجا حکیمین چانتاسیئنیئ گؤتؤردؤ.
۵. بهرام بولاغین سرین سویوندان ایچدی.
۶. سریئه الجه‌یه ناخیش سالدیئ.
۷. قیزلار دره‌دن الوان چیچک‌لر تؤپلادیئلار.
۸. تانک‌لار قالین مئشه‌نین کناریئندادیر.
۹. معدنچی‌لر بؤرولاریئ گتیردیلر.

Δ ۴۳۲ ــ ایکینجی درجه‌لی عؤضولرین جؤمله‌ده هانسیئ باش عؤضوه عائید اولدوغونو گؤسترین.

۱. اوشاق‌لار قؤجامان مؤعللیمی ماراقلا دینله‌ییردیلر.
۲. ترلان ماشینیئ سؤرؤردؤ.

۳. اوستا شاگیردلره دزگاهین سیرلریندن دانیشدیئ.
۴. آییئ نریلتی ایله یئره یئیخیلدیئ.
۵. فاطما سویو قویودان چیخاریردیئ.
۶. آغ قاغایئلار هاوادا سوزوردولر.

☼ **نئجه؟ نه جور؟ هانسیئ؟** سوآل‌لاریئنا جاواب اولان ایکینجی درجه‌لی عوضولر مؤبتدا ایله باغلیئ اولور.

☼ **کیمه؟ نه‌یه؟ کیمی؟ نه‌یی؟ کیم‌ده؟ نه‌ده؟ کیم‌دن؟ نه‌دن؟ کیم ایله؟ نه واخت؟ نه زامان؟ هارانیئن؟ هارادا؟** و س. سوآل‌لارا جاواب اولان ایکینجی درجه‌لی عوضولر خبرله باغلیئ اولور.

Δ ۴۳۳ ــ اوخویون. هر بیر جومله‌ده سوآل‌لاریئن کؤمه‌یی ایله سؤزلر آراسیئنداکیئ علاقه‌نی مؤعیّن‌لشدیرین.

۱. ناظیم ساحیل‌دن دنیزه باخیردیئ.
۲. ائللدار بالاجا نازلیئیا مئهربیان‌لیئق‌لا یاناشدیئ.
۳. اونلار ایداره‌دن تارلایا گئتدی‌لر.

• هر جومله‌نین باش و ایکینجی درجه‌لی عوضولرینی گؤسترین.

باش عوضولرین سوآل‌لاریئنی دئییین.
مؤبتدانیئن ایفاده واسیطه‌لری هانسیئ‌لاردیر؟
خبرین ایفاده واسیطه‌لرینی دئییین.
ایکینجی درجه‌لی عوضولر جومله‌ده هانسیئ عوضولری آچیقلایئیر؟
ایکینجی درجه‌لی عوضولرین ایفاده واسیطه‌لرینی دئییین.

او، بو عوض‌لیک‌لری ایله ایفاده اولونموش مؤبتدالاردان سونرا وئرگول قویولماسیئنین سببینی آچیقلایئین.

جومله‌نین ایکینجی درجه‌لی عوضولری نه‌یی آچیقلایئیر؟

سؤز بیرلشمه‌سی و جومله‌ده سؤزلر آراسیئنداکیئ علاقه نه‌یین کؤمه‌یی ایله مؤعیّن‌لشدیریلیر؟

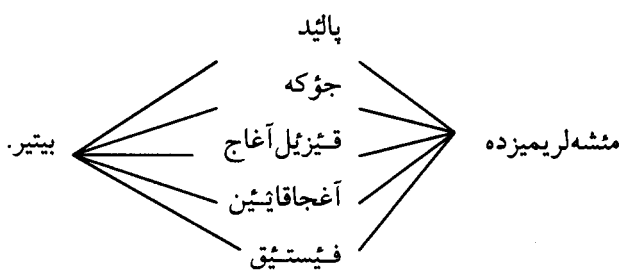
جؤمله‌نین همجینس عؤضوٴلری

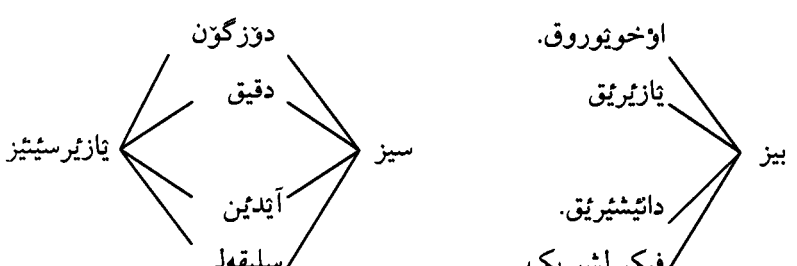
Δ ۴۳۴ ــ سادالانان سؤزلری سس‌لرین آهنگینی گؤزلمک‌له اوٴخویون.

۱. سبینه، امینه، حقیقت، متانت درس اعلاچیٴلاریٴدیٴرلار.
۲. باغدا ساریٴ، قیٴرمیٴزیٴ، آغ، چهرایٴیٴ گوٴل‌لر آچمیٴشدیٴ.
۳. جئیحون دیرریٴیی، بوٴستانیٴ، تارلانیٴ گزدی.
۴. یٴازدا قارانقوش، ساریٴ‌کوٴینک، سیٴغیٴرچیٴن ایستی اوٴلکه‌لردن بیزیم یٴئرلره قوٴناق گلیرلر.
۵. ماشیٴن پالتارلاریٴ یٴوٴیور، سیٴخیٴر وٴ قورودور.

● سادالانان سؤزلر هانسیٴ سوآل‌لارا جاوٴاب اوٴلور؟

Δ ۴۳۵ ــ سادالانان سؤزلره تاسلاق‌لار اساسیٴندا سوآل‌لار وٴئرین.

☼ جؤمله‌نین همجینس عؤضوٴلری عئینی بیر سوآلا جاوٴاب وٴئریر وٴ عئینی بیر جؤمله عؤضوٴوٴنه عاییٴد اوٴلور.

Δ ۴۳۶ ــ کؤچؤرؤن. هر بیر جؤمله‌نین همجینس عؤضوؤنه سوآل وئرین.

۱. اؤنلار بنّالارئن، دؤلگرلرین، مالاکئش‌لرین، رنگ‌سازلارئن ایش‌لرینه باخئردئلار.
۲. اؤ، گؤزل، گیرده‌صیفت گنج قیز ایدی.
۳. شاگیردلر ایمه‌جی‌لیک‌ده کؤریدؤرو، حیطی، باغئ، کؤچه‌نی تمیزله‌دیلر.
۴. آیتن، ایلاهه ؤ سؤلماز صینیف اؤتاغئنداداثرلار.
۵. اوستا تاختانئ گؤتؤرؤر، اؤلچؤر، کسیر ؤ رنده‌له‌ثیر.

● هر جؤمله‌ده سادالانان سؤزلرین جؤمله‌نین هانسئ عؤضوؤنه عائید اؤلدوغونو دئثین.

☼ هم باش، هم ده ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر همجینس اؤلا بیلیر. همجینس عؤضوئلر دانیشئیق‌دا سادالاما ؤ سس آهنگی ایله تلفّؤظ اؤلونور.

☼ *نئجه؟ نه جؤر؟ هانسئ؟* سوآل‌لارئنا جاواب اؤلان همجینس ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر مؤبتدا ایله باغلئ اؤلور.

Δ ۴۳۷ ــ اؤخوثون. هر بیر جؤمله‌نین همجینس عؤضوؤنه سوآل وئرین. اؤنلارئن جؤمله‌نین هانسئ باش عؤضوؤنه عائید اؤلدوغونو دئثین.

۱. اؤغلان باغداکئ شیرین، سولو، دادلئ مئیوه‌لردن دردی.
۲. آتام گؤزل، سلیقه‌لی، قارا، اؤتؤلؤ کؤستیومونو گئیینده‌ی.
۳. گؤلراؤز، خوش‌خاصیئت، خئثیرخاه اؤرخان اثلین حؤرمتینی قازانمئشدئ.
۴. ایگید، قؤچاق، جسارتلی اوشاق‌لار داغئن آخئرئنجئ آشئرئمئنئ دا آشدئلار.

☼ **کیمه؟ نه‌یه؟ کیمی؟ نه‌ثی؟ کیمده؟ نه‌ده؟ کیم‌دن؟ نه‌دن؟ کیم ایله، نه ایله؟ نه واخت؟ نه زامان؟** سوآل‌لارئنا جاواب اؤلان ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر خبرله باغلئ اؤلور.

☼ همجینس عؤضوئلؤ جؤمله‌لرده سادالانان سؤزلر آراسئندا وئرگؤل قؤیولور. سؤنونجو همجینس عؤضوئدن اؤل بعضن ده وئرگؤل عؤضینه «و» باغلایئجئ‌سئ ایشله‌نیر.

☼ جؤمله‌ده بیر نئچه مؤبتدا بیر خبره عائید اؤلا بیلیر.

☼ جؤمله‌ده بیر نئچه خبر بیر مؤبتدایا عائید اؤلا بیلیر.

☼ جؤمله‌نین همجینس عؤضوٚلری آراسیندا بعضن ایله، دا، ده باغلایئیجیٔلاریٔ دا علاقه یارادا بیلیر.

Δ ۴۳۸ ــ اؤخویون. نؤقطه‌لرین عؤضینه وٖ ایله، دا، ده باغلایئیجیٔلاریندان اویغون گله‌نینی آرتئیریب کؤچؤروٖن.

۱. عالیم‌لر داغین اته‌ییندە ... دره‌ده آختاریش آپاریردیٔلار.
۲. آتا ... اؤغول باغچادان خئیلی مئیوٖه دردیلر.
۳. آراز ... فاضیل قالا دیوارلاریٔنئین یانئیندان دار جیغیرلا آشاغیٔ ائندیلر.
۴. بو خبردن آتا ...، آنا ... شاد اؤلدولار.
۵. ننه ...، نوٖه ... کیچیک بیر تپه‌یه چیخدیٔلار.

جؤمله‌نین همجینس عؤضوٚلری دئدیکده نه باشا دؤشؤرسؤنؤز؟

همجینس مؤبتدالار جؤمله‌نین هانسیٔ باش عؤضوٚیله باغلیٔ اؤلور؟

همجینس خبرلر جؤمله‌نین هانسیٔ عؤضوٚ ایله باغلیٔ اؤلور؟

همجینس ایکینجی درجه‌لی عؤضوٚلر جؤمله‌نین هانسیٔ عؤضوٚ ایله باغلیٔ اؤلور؟

جؤمله‌نین همجینس عؤضوٚلری آراسیندا هانسیٔ باغلایئیجیٔدان ایستیفاده اؤلونور؟

مؤختصر و گئنیش جؤمله‌لر

Δ ۴۳۹ ــ اؤخویون. اؤلجه باش عؤضوللردن، سونرا ایسه باش عؤضوللرله بیرلیکده ایکینجی درجه‌لی عؤضوللردن عیبارت اؤلان جؤمله‌لری سئچیب یازین.

زنگ چالینديئ. اوشاق‌لار مکتبین حیطینه تؤکؤلؤشدولر. رؤوشن باغچایا کئچدی.
باهار گلمیشدی. آغاج‌لار یارپاق‌لامیشدیئ. رؤوشن آغاج‌لاریئ سئیر ائتمک‌دن دؤیمووردو. او طبیعته وورولموشدو.
مکتبین حیطی ساکیت‌لشمیشدی. رؤوشن صینیفه قاچدیئ. او هله ده اؤزونو آغاج‌لار عالیمنده حیس ائدیردی.

- **باهار گلمیشدی** و **اوشاق‌لار مکتبین حیطینه تؤکؤلؤشدولر** جؤمله‌لرینی جؤمله عؤضوللرینه گؤره تحلیل ائدین. تحلیل زامانیئ شرطی ایشاره‌لردن ایستیفاده ائتمه‌یی اونوتمایین.

☼ جؤمله مؤختصر و گئنیش اؤلور.

باش عؤضوللردن عیبارت اؤلان جؤمله‌لره مؤختصر جؤمله دئییلیر.
مثلن **ایلکین اؤخویور. هاوا ایشیق‌لاندیئ. گمی یئیرغالانیردیئ** و س.
باش عؤضوللرله بیرلیکده ایکینجی درجه‌لی عؤضوللر ده ایشتیراک ائدن جؤمله‌یه گئنیش جؤمله دئییلیر. مثلن: **اوشاق‌لار یاشیل مئشه‌نی ماراقلا سئیر ائدیردیلر. مؤدیر سالونا یئیغیشان‌لاریئ تبریک ائتدی. یاشیل اؤت‌لار توزپاق‌دان یئنیجه باش قالدیریردیئ** و س.

Δ ۴۴۰ ــ گئنیش جؤمله‌لری مؤختصر شکله سالیب کؤچؤرون.

۱. اوشاق‌لار مکتبین حیطینده چؤخلو آغاج اکدیلر.
۲. بیز اوجا داغین زیروه‌سینه قالخدیق.
۳. عاریف قوجایا یؤلو کئچمک‌ده کؤمک ائتدی.
۴. شاگیردلر صینیف اوتاق‌لاریئ تمیزله‌دیلر.
۵. مؤعللیم نیگاریئ چؤخ تعریفله‌دی.
۶. اوتوبوس واختیندا یؤلا دوشدو.

• **اوشاق‌لار مکتبین حیطینه چؤخلو آغاج اکدیلر** جؤمله‌سینده هانسئ ایکینجی درجه‌لی عؤضوئر ایشتیراک ائتمیش‌دیر. جؤمله‌نی جؤمله عؤضوئرینه گؤره تحلیل ائدین، ایکینجی درجه‌لی عؤضوئرین آلتئیندان خط چکین.

ساده و�ْ موٚرکّب جؤمله‌لر

Δ ۴۴۱ ــ اوٚخویون. قارشئ ــ قارشئ‌یا یازئلمیش جؤمله‌لری موٚقایئسه ائدین.

ساده جؤمله‌لر	موٚرکّب جؤمله‌لر
۱. یاغیش یاغدئ. هاوا آچیلدئ.	۱. یاغیش یاغدئ، هاوا آچیلدئ.
۲. بیز اؤیرندیک. قاتار ساعات دؤققوزدا یؤلا دؤشؤر.	۲. بیز اؤیرندیک کی، قاتار ساعات دؤققوزدا یؤلا دؤشؤر.
۳. گؤنش هله چیخمامیش‌دئ. حیط ایشیق‌لانمیش‌دئ.	۳. گؤنش هله چیخمامیش‌دئ، آمما حیط ایشیق‌لانمیش‌دئ.
۴. بالیقچئ‌لار ساحیله قایئتدئ‌لار. می بالیقلا دؤلموشدو.	۴. بالیقچئ‌لار ساحیله قایئتدئ‌لار، چؤنکی گمی بالیقلا دؤلموشدو.

• کؤچؤرؤن. سؤل سؤتوندا‌کئ جؤمله‌لرده هانسئ باغلایئجئ‌لار وٚ دورغو ایشاره‌سی ایش‌لن‌میش‌دیر؟

☼ موٚرکّب جؤمله‌لر ایکی وٚ داها چوٚخ ساده جؤمله‌نین بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر.

Δ ۴۴۲ ــ اوٚخویون. موٚرکّب جؤمله‌لرین نئجه عمله گلدیئی‌نی دئییین.

۱. کؤلک اسیر، بوداق‌لار بیر ــ بیرینی دؤیجله‌ییر.
۲. موٚعللیم صینفه داخیل اوٚلور، شاگیردلر آیاغا قالخیرلار.
۳. گؤنش باتئیر، هاوا قارائیر.
۴. سحر آچیلدئ، کندین سؤروٚسوٚ اوٚتلاغا یایئیلدئ.

Δ Δ ۴۴۳ ــ نوٚقطه‌لرین عوٚضینه «کی»، «آمما»، «آنجاق»، «لاکین»، «چؤنکی» باغلایئجئ‌لارئندان اویغون گله‌نینی آرتئرئب اوٚخویون.

۱- صینفی تمیزلدیک، ... پنجره شوٚشه‌لرینی سیلمه‌یه الیمیز چاتمادئ.
۲- بیز مئشه‌یه گئتدیک، ... مئشه به‌یی‌نی اوٚرادا تاپمادیق.

۳- یاریش باشلاندی،....قونشو مکتبین ایدمانچی‌لاری گلیب چیخمادی.
۴- خاهیش ائدیرم ... بو مکتوبو آناما چاتدیراسینیز.
۵- گمی سورعتله گئده بیلمیردی، ... دنیزده فیرتینا باشلانمیشدی.

☼ مورکّب جومله‌لر ایکی جور اولور: باغلاییجی‌سیز مورکّب جومله؛ باغلاییجی‌لی مورکّب جومله.

باغلاییجی‌سیز مورکّب جومله عمله گتیرن ساده جومله‌لر آراسیندا وئرگول قویولور.

☼ باغلاییجی‌لی مورکّب جومله‌لری عمله گتیرن ساده جومله‌لر آراسیندا **کی، آمما، آنجاق، لاکین، چونکی** باغلاییجی‌لاریندان بیری ایشله‌نیر.

☼ مورکّب جومله‌ده **کی** باغلاییجی‌سیندان سونرا، **آمما، آنجاق، لاکین، چونکی** باغلاییجی‌لاریندان اول وئرگول قویولور.

Δ ۴۴۴ ــ بیرینجی سوتوندا وئریلمیش ساده جومله‌لره ایکینجی سوتوندا اوئغون گلن ساده جومله‌لری بیرلشدیریب مورکّب جومله‌لر دوزه‌لدین. لازیم گلدیکده **کی، لاکین، آمما، آنجاق، چونکی** باغلاییجی‌لاریندان ایستیفاده ائدین.

مولليم بیزه تاپشیردی.
آیدین یاریش دوست‌لاری ایله گزمه‌یه گئده‌جه‌ییک.
موشفیق یاتاغینا اوزاندی.
اوشاق‌لار تالایا چاتدی‌لار.
هله قار اریمه‌میشدی.

او قاتارا گئجیک‌میشدی.
یاغیش یاغماغا باشلادی.
نوروزگولو چیچک‌له‌میشدی.
صاباح گزمه‌یه گئده‌جه‌ییک.
اونو یوخو آپارمادی.

دانیشیق (دیالوق)

Δ ۴۴۵ ــ اوخویون. متنه دیققت یئتیرین.

مکتوب گوندریب‌لر.
ــ هارادان؟
ــ کنددن.

ــ نه واخت؟
ــ دۆنن.
ــ مکتوب کیمدن‌دیر؟
ــ دۆستومدان.

☼ **بئله متن‌لره دانیشیق دئییلیر.**

دانیشیق سوآل ــ جاواب شکلینده اولان نیطق شکلی‌دیر.

دانیشیق‌دا ایکی وٚ چوخ شخص ایشتیراک ائدیر.

دانیشیق بیر ــ بیری ایله باغلیٔ آیریٔ ــ آیریٔ جوٚمله‌لردن عیبارت اولور.

دانیشیق‌دا هر جوٚمله‌نین اوٚلینده تیره چکیلیر.

دانیشیق‌دان ان چوخ شیفاهی نیطق‌ده وٚ بدیعی اثرلرین دیلینده ایستیفاده اولونور.

Δ ۴۴۶ ــ اوٚخویون. بوراخیلمیش دورغو ایشاره‌لرینی یئرینه قوٚیون.

ـ آدئین نه‌دیر
ـ اکبر
ـ هارادا ایشله‌ییرسن
ـ تبریزده
ـ صنتین نه‌دیر
ـ موٚعللیم

Δ ۴۴۷ ــ دانیشیق‌دان عیبارت متنی سس آهنگینی گؤزلمک‌له اوجادان اوٚخویون.

ـ صیفتین نئچه درجه‌سی وار؟
ـ صیفتین اوٚچ درجه‌سی وار.
ـ هانسیٔ‌لاردیر؟
ـ عادی درجه، آزالتما درجه‌سی، چوٚخالتما درجه‌سی.
ـ آزالتما درجه‌سی حاققیندا نه‌یی بیلیرسینیز؟

سوآل‌لارا جاواب وئرین.

دانیشیق نه‌دیر؟ میثال دئییین.
دانیشیق‌دا جوٚمله‌لر نئجه یازیلیر؟
دانیشیق‌دا هانسیٔ دورغو ایشاره‌لریندن ایستیفاده ائدیلر؟
دانیشیق ان چوٚخ هارادا ایشله‌نیر؟

دؤردؤنجؤ کیتاب

سس قورولوشو

دانیشیق سس‌لری وٓ اؤنلارئن عمله گلمه‌سی

Δ ٤٤٨ ــ اؤخویون، متن‌ده اساس فیکرین نه‌دن عیبارت اؤلدوغونو وٓ چیخاردیغئ‌نئز نتیجه‌نی سؤیله‌یین.

اؤچؤنجؤ صینیف‌ده درس گئدیردی...

مؤعللیم شاگیردلره بیر آلما گؤستریب سؤروشدو:

ــ اوشاق‌لار، بو نه‌دیر؟

بؤتؤن اوشاق‌لار بیرسسله: «آلمادیر»، ــ دئیه جاواب وئردیلر. لاکین مؤعللیم بو جاواب‌لا راضئ‌لاشمایئیب دئدی:

ــ خئیر، اوشاق‌لار، بو، آلما دئییل، آلمانئن شکلی‌دیر.

صینیف‌دن سانکئ بیر دالغا اؤتدؤ. مؤعللیمین نؤوبتی سوآلئ بیردن ــ بیره بو دالغانئ سوسدوردو:

ــ اوشاق‌لار، آلما سؤزؤ هانسئ سسله باشلایئیر؟

ــ «آ» سسی ایله، ــ دئیه اوشاق‌لار ییئنه بیرسسله جاواب وئردیلر.

ــ دؤغرودور، بس کیم بو سسی تاختادا یازار؟

مؤعللیمین ائیهاملئ سوآلئندان دویوق دؤشن اوشاق‌لاردان بیری ایجازه‌سیز آیاغا دوروب دئدی:

ــ مؤعللیم، آخئ سسی یازمازلار، سسی بیلدیرن حرفی یازارلار.
مؤعللیم کیم‌دنسه ائله بو جاوابئ گؤزله‌ییردی کی، «سس وَ حرف»
مؤوضوسوندا یئنی درسین ایضاحئنا باشلاسئین...

● سسله حرفین فرقی‌نی آچئقلایئن.

☼ دانئشارکن تلفّوظ ائتدییی‌نیز سس‌لر دانئشئق سس‌لری آدلانئر. بئله سس‌لر دانئشئق عوضولری واسیطه‌سیله عمله گلیر. دانئشئق سس‌لری‌نین یارانماسئندا دوداق‌لار، دیل وَ سس تئل‌لری داها فعّال ایشتیراک ائدیر.

☼ دانئشئق عوضولری آشاغئداکئ‌لاردان عیبارت‌دیر:

۱ ــ آغ‌جییه‌رلر،
۲ ــ نفس بوروسو،
۳ ــ قئیرتلاق وَ سس تئل‌لری،
٤ ــ آغئز بوشلوغو،
٥ ــ دیل،
٦ ــ دوداق‌لار،
۷ ــ دیش‌لر،
۸ ــ بورون بوشلوغو

☼ سس‌لری حرف‌لرله قارئشدئرماماق اوچون درس‌لیکده سس‌لری وَ یا سؤزون تلفّوظو بؤیوک مؤعتریضه آراسئنا آلئنمئش‌دئر، یعنی [ ] ایشاره‌سی ایله فرق‌لندیریلمیشدی.

Δ ٤٤۹ ــ آشاغئداکئ سس‌لرین تلفّوظونده دانئشئق عوضولریندن هانسئ‌لارئ‌نئن فعّال ایشتیراک ائتدییی‌نی آچئقلاماغا چالئشئین.

[ب]، [ت]، [وَ]، [ف]، [م]، [ن]

Δ ٤٥۰ ــ اوچجه ایکی، سونرا ایسه اوچ سس‌دن عیبارت سؤزلره عائید میثال‌لار سؤیله‌ییین.

Δ ٤٥١ ــ اوخویون. هر سؤزون نئچه وْ هانسیْ سس‌لردن عمله گلدیئی‌نی سؤیله‌یین.

۱. اوْ، اوْخ، اوْخو	۱. دایاز، آیاز، یاز، آز
۲. ال، اله، الک	۲. الک، لک، اک
۳. آل، آلت، آلتیْ	۳. چیچک، ایچک، چک، اک

• اوْل بیرینجی، سوْنرا ایسه ایکینجی سوْتونداکیْ سؤزلرین نه جوْر سئچیلدیئی‌نه دیققت یئتیرین. اوْنلارئن سئچیلمه‌سینده هانسیْ ماراقلیْ جهتی حیس ائدیرسینیز؟

Δ ۴۵۲ ــ اوْخویون وْ چئخاردیغیْ‌نیز نتیجه باره‌سینده دانیشئین.

دانیشئیق سس‌لری دیلین وارلیغیْ‌دیر. هر بیر دیل اؤز سس‌لری‌نین آهنگینه، رنگارنگ‌لیئی‌نه گؤره تانیْ‌نیر. آذربایجان دیلی‌نین سس‌لری اؤزوْنه‌مخصوص زنگین‌لیئی ایله فرق‌لنیر. دوْنیانئین بیر چوْخ دیل‌لرینده ایشله‌نن [وْ]، [ا/ه(ə)]، [وْ]، [هـ / ح]، [گ] وْ س. کیمی سس‌لر بیزیم دیلیمیز اوْچوْن ده دوْغمادیر. آذربایجان دیلی اؤز موسیقی‌لی‌لیئی‌نه، ظریف‌لیئی‌نه گؤره همیشه دیققتی جلب ائدیر.

صائیت وْ صامیت سس‌لر

Δ ٤٥٣ ــ اوْ قوش‌لاریْندان بیر نئچه‌سی‌نین آدیْنیْ دئییین، اوْنلاردا صائیت وْ صامیت سس‌لری گؤسترین.

Δ ٤٥٤ ــ اوْلجه صائیت‌لری، سوْنرا ایسه صامیت‌لری تلفّوْظ ائدین.

[آ] ــ [ا/ه(ə)]؛ [پ] ــ [ب]؛ [و] ــ [وْ]؛ [ت] ــ [د]؛ [وْ] ــ [وْ]

همین سس‌لردن هانسیْ‌نیئن تلفّوْظوْنده هاوا آخیئیْ آغیزدان چیخارکن مانئعه‌لره راست گلیر؟ بو مانئعه‌لر دیل وْ دوْداق‌لار واسیطه‌سیله نئجه یارانیر؟ صائیت‌لرین تلفّوْظوْنده ده بئله مانئعه‌لر یارانیرمیْ؟

☼ دانیشئیق سس‌لری ایکی جوْر اوْلور:

۱) صائیت سس‌لر،

۲) صامیت سسلر.

صائیت‌لرین تلفّوظوّنده هاوا آخئینئ آغئزدان سربست چئخئر، یعنی هئچ بیر مانئعه‌یه راست گلمیر. بونا گؤره ده صائیت‌لر چوخ آیدئین سس‌لنیر.

صامیت‌لرین تلفّوظوّنده ایسه هاوا آخئینئ آغئزدا موّختلیف مانئعه‌لره راست گلیر. هاوا آخئینئ بو مانئعه‌لری دفع اندەرکن صامیت سس‌لر یارانیر. مثلن، [پ] صامیتی‌نی تلفّوظ اندرکن دوداق‌لار بیر ــ بیرینه کیپ‌لشیر، [ت] سسی‌نی تلفّوظ اندرکن دیل اوّست دیش‌لرین آرخا حیصّه‌سینه توّخونور وّ س.

Δ ٤٥٥ ــ نؤقطه‌لرین یئرینه موّختلیف صائیت‌لر آرتئرماق‌لا سؤزلر دوّزه‌لدیب یازئین. صائیت سس‌لری بؤیوّک مؤعتریضه‌یه آلئین.

نوّمونه: تـ..ر ــ تـ [آ]ر، ت[وْ]ر، تـ [یـ]ر

کـ ..ل، گـ..ل، کـ..چـ..

Δ ٤٥٦ ــ اوّخویون، هانسئ صائیت بوراخئیلمئیش‌دیر؟ سؤزلردن هر بیرینی بیر جوّمله‌ده ایشله‌دین.

...ـلدیرئیم، ...ـلخئ، ...ـلئیق، ...ـشارماق، ...ـشئیق

Δ ٤٥٧ ــ وئریلمیش جوّت سؤزلرده هانسئ صامیت‌لرین فرق‌لندیئی‌نی دئییین.

تله ــ دله، تاخئیل ــ داخئیل، زامان ــ سامان، قاپاق ــ قاباق، پرده ــ برده.

Δ ٤٥٨ ــ اوّخویون. متن‌ده هانسئ فیکیر اساس‌لاندیرئیلیر (ثوّبوتا یئتیریلیر)؟ همین فیکری اساس‌لاندیران، یعنی ثوّبوتا یئتیرن حیصّه‌نی گؤسترین. متن هانسئ اوّسلوبدا یازئیلمئیش‌دیر.

دیلیمیزده صائیت سس‌لر چوخ ایشله‌نیر، یوّخسا صامیت سس‌لر؟

بو سوآلا جاواب وئرمک اوّچوّن هر هانسئ بیر جوّمله‌ده‌کی سؤزلرده صائیت وّ صامیت‌لری حئساب‌لاماق کیفایت‌دیر. مثلن، «هامئمیز حیطه توّپلاش‌دیق». بو جوّمله‌ده‌کی سؤزلرده دوّققوز صائیت، اوّن اوّچ صامیت ایش‌لنمیش‌دیر.

دئمک، دیلیمیزده ایش‌لنن صامیت سس‌لر میقدارجا اؤستون‌لوک تشکیل ائدیر.

Δ ٤٥٩ ــ یانئیلتماج‌لار تلفّوظ وزدیش‌لرینی اینکیشاف ائتدیرمک‌ده، خوصوصن بعضی سس‌لری، مثلن، [ش]، [ر] و س. دوزگون تلفّوظ ائتمه‌یی اؤیرن‌مک‌ده مؤهوم رول اوینایئر. آشاغیداکئ یانئیلتماج‌لارئ دالبادال ٥ ــ ٤ دفه اؤخویون و چالیشئین کی، سهوه یول وئرمه‌یه‌سینیز.

۱. آی قیل‌قویروق قیرقوول، گل بو کؤلا گیر، قیل‌قویروق قیرقوول.

۲. آشپاز عاباس بوزباش آسار، او باشدا، بو باشدا.

صایئیت سس‌لرین نؤولری

☼ صایئیت سس‌لر آشاغیداکئ کیمی تصنیف اولونور:

۱. دیلین آرخا و اؤن حیصّه‌سینده دئییلمه‌سینه گؤره: آ) **قالئن صایئیت‌لر** ([آ]، [ئـ]، [و]، [و])؛ ب) اینجه صایئیت‌لر ([ا/ه(ə)]، [ئـ]، [ؤ]، [یـ]، [ۆ]).

۲. دوداق‌لارئن وضعییتی‌نه گؤره: آ) **دوداق‌لانان صایئیت‌لر** ([و]، [ؤ]، [و]، [ۆ])؛ ب) **دوداق‌لانمایان صایئیت‌لر** ([آ]، [ا/ه(ə)]، [ئـ]، [یـ]، [ئـ]). دوداق‌لانان صایئیت‌لر بونونلا فرق‌لنیر کی، اونلارئن تلفّوظونده دوداق‌لار بیر قدهر ایرلی گله‌رک دایره‌وی شکیل آلئیر.

۳. دیلین اؤست داماغا دوغرو قالخماسئ و نیسبتن آشاغئ ائنمه‌سی وضعییتی‌نه گؤره: آ) **قاپالئ صایئیت‌لر** ([ئـ]، [یـ]، [و]، [ۆ])؛ ب) **آچئق صایئیت‌لر** ([آ]، [ا/ه(ə)]، [و]، [ؤ]، [ئـ]).

حیس ائتمک چتین دئییل کی، قاپالئ صایئیت‌لرین تلفّوظونده آلت چنه ده یوخاریئا دوغرو قالخیر، آغیز بوشلوغو دارالئیر؛ آچئق صایئیت‌لرده ایسه عکس وضعییت یارانئیر.

Δ ٤٦٠ ــ اؤخویون، اوّل اینجه، سونرا ایسه قالئن صایئیت‌لی سؤزلری کؤچورون.

گؤل، بوز، داش، گؤل، منشه، قیزیل، دمیر، پولاد، یاغیش، کؤلک، آجی، شیرین، آغاج، چیچک، گؤزل، قوزو.

• یازدیغی‌نیز سؤزلرده دؤداق‌لانان صایئیت‌لرین آلتیندان خط چکین.

Δ ٤٦١ ــ وئریلمیش تک‌هئجالی سؤزلرین هانسی آچیق صایئیت‌لی، هانسی قاپالی صایئیت‌لی‌دیر؟

قاز، قیز، گؤل، گؤل، قاش، قیش، آش، ایش، ال، ایل، گئج، گؤج، ایت، آت، دوز، دؤز، ساز، سس، بؤز، بوز.

Δ ٤٦٢ ــ ایندیکی زاماندا ایش‌لنن آشاغیداکی فئعل‌لری دؤزگؤن تلفّوظ‌له اؤخویون وؤ بو زامان اؤنلاردا هانسی آچیق صایئیتین قاپالی صایئیته کئچدیئی‌نی آچیقلاماغا چالیشین.

نؤمونه: ایشله‌ییر ــ [ایشلییر]؛ بو سؤزؤن دئییلیشینده زامان شکیلچی‌سیندن اؤل گلن آچیق «ا/ه(ə)» صایئیتی قاپالی «یـ» صایئیتی‌نه کئچیر.

آغلاییر، گؤزله‌ییر، اؤینایییر، اؤتؤله‌ییر، ایسته‌ییر، دارایییر

Δ ٤٦٣ دیلیمیزده کی دؤققوز صایئیت‌دن هر بیرینی نؤمونه‌لرینه گؤره سجییه‌لندیرین.

صایئیت سس‌لرین قارشی‌لاشدیرئلماسی

☼ صایئیت سس‌لر اؤچ اساسا گؤره تصنیف ائدیلدییئن‌دن اؤنلارئن قارشی‌لاشدیرئلماسی دا اؤچ قایدادا آپاریلیر:

۱. قالئن وؤ اینجه سس‌لرین قارشی‌لاشدیرئلماسی (یاخود قالئن صایئیت‌لرین اینجه قارشی‌لیق‌لاری):

قالئن صایئیت‌لر [آ] [ئـ] [وؤ] [و]

اینجه صایئیت‌لر [ا/ه(ə)] [یـ] [ؤ] [وؤ] [ئـ]

۲. دؤداق‌لانان وؤ دؤداق‌لانمایان صایئیت‌لرین قارشی‌لاشدیرئلماسی (یاخود دؤداق‌لانان صایئیت‌لرین دؤداق‌لانمایان قارشی‌لیق‌لاری):

دۏداق‌لانان صایئت‌لر [ۏ] [ۆ] [و] [ۏ]

دۏداق‌لانمایان صایئت‌لر [آ] [ا/ه(ə)] [ئـ] [یـ] [ئـ]

۳. آچئق و قاپالئ صایئت‌لرین قارشئ‌لاشدئرئلماسئ (یاخود آچئق صایئت‌لرین قاپالئ قارشئ‌لئق‌لارئ):

آچئق صایئت‌لر [آ] [ا/ه(ə)] [ۏ] [ۆ] [ئـ]

قاپالئ صایئت‌لر [ئـ] [یـ] [و] [ۏ]

[ئـ] سسی‌نین تلفّۏظۏنده دیلین وضعیئتی‌نه گۏره، اۏنون نه قالئن، نه دۏداق‌لانان، نه ده قاپالئ قارشئلئغئ اۏلور.

سۏنو «آ، ا/ه(ə)» صایئت‌لری ایله بیتن چۏخ‌هئجالئ سۏزلره اۏلینده بیتیشدیریجی «یـ» صامیتی اۏلان مۏعیّن شکیلچی‌لر قۏشولدوقدا، تلفّۏظ زامانئ همین صایئت‌لر آهنگ قانونونا اویغون اۏلاراق [ئـ]، [یـ]، [و]، [ۏ] سس‌لریندن بیرینه چئۏریلیر. باشقا سۏزله، بیتیشدیریجی «یـ» صامیتی‌نین قارشئ‌سئندا گلن آچئق صایئت‌لر مۏوافیق قاپالئ صایئت‌له عۏض‌لنیر: مثلن، **کۏلگه‌یه ــ کۏلگـ [ۏ] یه، آراباپا ــ آرابـ [ئ] پا، ایشله‌یئر ــ ایشلـ [یـ] ئیر، باشلاپئر ــ باشلـ [ئـ] ئیر ۏ س.**

Δ ٤٦٤ ــ دیلین آرخا حیصّه‌سینده دئییلن صایئت‌لرین **«قالئن»**، اۏن حیصّه‌سینده دئییلن‌لرین ایسه **«اینجه»** آدلانماسئ‌نئن سببی‌نی آچئقلاپئن.

Δ ۴۶۵ ــ هم قالئن، هم ده اینجه صایئت‌لرین ایشلندیئی سۏزلرین سئراسئ‌نئ گۏسترین.

آ) مۏرکّب، سۏینج، ظفر، شادلئق،

ب) نۏماینده، ساکیت، املاک،

پ) اۏرک، داروازا، بولاق، چمن‌لیک،

ت) یارپاق، فرمان، هدیئه، کیتاب،

ث) قزئت، دیوار، صۏحبت، پاپئز.

Δ ٤٦٦ ــ ترکیبینده یالنیز اینجه قاپالیٔ صاییت‌لرین ایش‌لندییی سؤزلرین جرگه‌سی‌نی گؤسترین.

آ) سؤروجؤ، گؤندؤز، دؤزلؤک، دیلچی،

ب) قؤروق، ازیک، اؤنلؤک، وؤصال،

پ) عؤمؤر، تانیش، بیلدیر، کؤنؤل،

ت) اؤوچولوق، وؤرغو، یئنی‌جه، اؤچؤنجؤ،

ث) گؤللؤک، ایکینجی، آتیجیٔ، اؤزؤمچؤ.

☼ مقصددن آسیلیٔ اؤلاراق بیز مؤختلیف اؤسلوب‌لاردا دانیشیر و یازیریق. فیکریمیزی، کئچیردییی‌میز حیس‌لری بیر ــ بیریمیزله بؤلؤشدؤرنده (صؤحبت ائدن‌ده) **دانیشیق اؤسلوبوندان؛** علمی معلومات وئرنده، فاکت‌لاریٔ آچیقلایاندا **علمی اؤسلوب‌دان؛** بیر منظره‌نی، حادیثه‌نی سؤزلر واسیطه‌سیله تصویر ائدن‌ده ایسه **بدیعی اؤسلوب‌دان** ایستیفاده ائدیریک.

صامیت سس‌لرین نؤوٴلری

☼ صامیت سس‌لر **کار** و **جینگیلتی‌لی** اؤلور:

کار صامیت‌لر تکجه کؤیدن عمله گلیر. جینگیلتی‌لی صامیت‌لرین عمله گلمه‌سینده ایسه سس تئل‌لری ایشتیراک ائدیر، بونا گؤره اؤنلار کؤیدن و سس‌دن عیبارت اؤلور. جینگیلتی‌لی و کار صامیت‌لرین چؤخو جؤتلؤک تشکیل ائدیر:

جینگیلتی‌لی: [ب] [ؤ] [ق] [غ] [ژ] [ز] [گ]

کار: [پ] [ف] [ک] [خ] [ش] [س] [ک]

[ل]، [م]، [ن]، [ر] صامیت‌لری‌نین کار قارشیلیغی، [هـ] صامیتی‌نین ایسه جینگیلتی‌لی قارشیلیغی یؤخدور.

Δ ۴۶۷ ــ اؤلجه متنی بؤتؤوٴلؤک‌ده اؤخویون. سؤنرا اؤراداکیٔ سوآل‌لارا جاواب وئرمه‌یه چالیشین.

هؤمّت آغزیئیئ شامئین آلؤوؤنا یاخئین‌لاشدیریب [ب] سسی‌نی تلفّؤظ ائتدی؛ شام سؤنمه‌دی. احمد [پ] سسی‌نی تلفّؤظ ائتدی؛ شام درحال سؤندؤ. نییه؟

عئینی وضعییّت‌ده [د]، [ت] سس‌لریندن هانسیئیئ تلفّؤظ ائده‌رکن شام سؤنر؟

بس همین تجروبه‌نی [ؤ]، [ف] سس‌لری‌نین تلفّؤظؤ اؤزه‌رینده آپارسانیز، نئجه اؤلار؟

Δ ٤٦٨ ــ وئریلمیش سؤزلرده اؤلینجی کار صامیتی اؤنون جینگیلتی‌لی قارشیلیغیئ ایله عوض ائدین. سؤزده هانسیئ دییشیک‌لییّین باش وئردییی‌نی دئییّن.

تار ــ دار	کؤل ــ
تله ــ	سامان ــ
سحر ــ	پاخئیر ــ

Δ ٤٦٩ ــ وئریلمیش سؤزلرده جینگیلتی‌لی صامیتی اؤنون کار قارشیلیغیئ ایله عوض ائدین. بو زامان هانسیئ سؤزلرین آلئیندیغیئ‌نی سؤیله‌ییّین.

داغ ــ تاغ	زامان ــ	زر ــ
در ــ	ظفر ــ	بؤز ــ
دانیشیش ــ	گؤز ــ	برده ــ

Δ ٤٧٠ ــ آشاغیداکیئ نؤمونه‌لرده قافییه‌لرین سؤنونا دیققت یئتیرین: میصرالاردان بیری جینگیلتی‌لی، دیگری ایسه کار صامیتی بیلدیرن حرف‌لرله تامام‌لانیر (س ــ ز، ت ــ د، ج ــ چ). شاعیرلر بئله قافییه‌لردن ایستیفاده ائده‌رکن نظره آلیرلار کی، همین صامیت‌لر سس‌لنمه‌سینه گؤره بیر ــ بیرینه اویغون گلیر. وئریلمیش نؤمونه‌لری اؤخویون وَ اؤز تلفّؤظؤنؤزده بو حادیثه‌نی آچیقلاییّین.

۱. اؤغول، سؤزلریمه یاخشیئ قولاق آس،
آتا نصیحتی فایداسیز اؤلماز.
۱. یازدا گؤلؤمسرکن بؤتؤن کاییّنات،
سن ده بزه‌نرسن، آچارسان قاناد.
۳. اؤلدو یادلارا مؤحتاج،
یئرسیز گلدی، یئرلی قاچ.

Δ ٤٧١- جدوله باخیب صامیت سس‌لری تلفّوظ ائدین وْ سوآل‌لارا جاواب وئرین.

دیلیمیزده هانسیْ کار صامیت‌لرین جینگیلتی‌لی قارشیلیغیْ وار؟ هانسیْ جینگیلتی‌لی صامیت‌لرین کار قارشیلیغیْ یوْخدور؟ هانسیْ کار صامیتین جینگیلتی‌لی قارشیلیغیْ یوْخدور؟

جینگیلتی‌لی صامیت‌لر	[ب] [ج] [د] [گ] [غ] [ژ] [ق] [ل] [م] [ن] [ر] [وْ] — [یـ] [ز]
کار صامیت‌لر	[پ] [چ] [ت] [ک] [خ] [ش] [کّ] — — — — [ف] [هـ] [خّ] [س]

□ **قئید:** جدوله‌کی [کّ] شرطی ایشاره‌سی کارتوْن سوْزوْنده‌کی «ک» صامیتی‌نی بیلدیرن سس‌دیر. الیفبامیزدا بو سسی ایفاده ائدن خوْصوصی حرف ایشاره‌سی یوْخدور. [خّ] چوْرک، اوْرک وْ س. کیمی سوْزلرین سوْنوندا [یـ] صامیتی‌نین کار قارشیلیغیْ کیمی سس‌لنن خوْصوصی سسی بیلدیریر. بو سس الیفبامیزدا هئچ واخت آیریجا بیر حرفله گوْستریلمه‌میشدیر.

Δ ٤٧٢ ــ وئریلمیش سوْزلرده صامیت‌لری نوْمونه‌ده گوْستریلدیییی قایْدادا تحلیل ائدین.

نوْمونه: تله سوْزوْنده [ت] صامیتی کاردیر، اوْنون جینگیلتی‌لی قارشیلیغیْ [د] سسی‌دیر؛ [ل] صامیتی جینگیلتی‌دیر، اوْنون کار قارشیلیغیْ یوْخدور.

قاپیْ، توْفنگ، کیتاب، قهرمان، یاْخشیْ.

آهنگ قانونو

Δ ٤٧٣ ــ اوْلجه ترکیبین‌ده یاْلنیز قالیْن، سوْنرا ایسه یاْلنیز اینجه صائیت‌لر اوْلان سوْزلری سئچیب یازین.

کپه‌نک، حیطه‌کی‌لر، مارال، وارلیق، توْفنگ، گوْنش، مکتبلی، یاْماج، شافتالیْ، آختاریش، چالیْشقان، چیچک‌لیک، هوْنکوْرتوْ.

☼ سؤزده قائین وَ یا اینجه صائیت‌لرین بیر ــ بیرینی ایزلمه‌سینه **آهنگ قانونو** دئییلیر. بو قانونا گؤره: ۱) اینجه صائیت‌لی هئجا ایله باشلانان سؤزلرین سؤنراکی هئجالاری دا اینجه صائیت‌لی اولور؛ مثلن، **مئ ــ شه ــ له ــ ری ــ میز**؛ ۲) قائین صائیتله باشلانان سؤزلرین سؤنراکی هئجالاری دا قائین صائیت‌لی اولور؛ مثلن، **دور ــ نا ــ لا ــ رئن**.

Δ ٤٧٤ ــ آشاغیداکی‌لاردان هانسی‌لار آهنگ قانونونا تابئع اولمایان سؤزلردیر؟

شیکایئت، مرتبه، قارشی‌لاماق، ایستیراحت، شابالئید، کرتنکله، ایشئیق، قاشئیق، هؤرؤمجک.

Δ ٤٧٥ ــ گؤره، **آختار** فئعل‌لرینی ایندیکی، گله‌جک وَ کئچمیش زامان‌لاردا ایشله‌دیب اونلارا شخص شکیلچی‌سی ده آرتیرماق‌لا یازین. یازدیغی‌نیز سؤزلرده آهنگ قانونونو نئجه گؤزله‌دیئی‌نیزی آچیقلاماغا چالیشین.

الیفبا

ان قدیم دؤورلرده اینسان‌لار یالنیز شیفاهی دیلدن ایستیفاده ائتمیشلر. یازی شیفاهی دیل‌دن خئیلی سونرالار مئیدانا گلمیشدیر.

شیفاهی دیلده سؤزلر سس‌لرله، یازیلی دیلده ایسه حرف‌لرله ایفاده اولونور. حرف دانیشیق سسی‌نین یازیداکی شرطی ایشاره‌سی‌دیر.

بوتون حرف‌لرین موعیّن سیرا ایله دوزولوشو **الیفبا** آدلانیر.

دوزگون یازیلیش لوغت‌نامه‌سینده وَ باشقا سؤزلوک‌لرده، موختلیف سیناهی‌لاردا سؤزلر، عادتن ، الیفبا سیراسی ایله دوزولور. بیر سیرا معلومات کیتاب‌لاریندا (مثلن، تئلئفون معلومات کیتابیندا) سونی‌آدلار، یاخود ایداره‌لرین آدلاری الیفبا سیراسی ایله وئریلیر. بونا گؤره ده الیفبانی ازبر بیلمک هر بیر ساوادلی شخص اوچون واجیب‌دیر.

عربی ــ آذربایجانی حرف‌لری‌نین شکلی وٚ اوٚنلارئن الیفبا سئراسئ

آ ــ ا	ط
ا ــ ـه، ه	ظ
ئ ــ ی‌ء	ع ــ ـع ــ عـ ــ ـعـ
ب ــ بـ	غ ــ ـغ ــ غـ ــ ـغـ
پ ــ پـ	ف ــ فـ
ت ــ تـ	ق ــ قـ
ث ــ ثـ	ک ــ کـ
ج ــ جـ	گ ــ گـ
چ ــ چـ	ل ــ لـ
ح ــ حـ	م ــ مـ
خ ــ خـ	ن ــ نـ
د	وٚ
ذ	و
ر	وٚ
ز	وٚ
ژ	وٚ
س ــ سـ	ه ــ هـ ــ هـ ــ ـه
ش ــ شـ	یٚ ــ یٚـ
ص ــ صـ	ی ــ یـ
ض ــ ضـ	یٚ ــ یٚـ

قئیدلر:

۱- ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع یالنئز عرب‌کؤکلوٚ آلئینما سؤزلرده یازئلئیر.

۲- «A» صایئیتی سؤزوٚن باشلانغئیجئین‌دا وٚ تک‌لیکده «آ» شکلینده یازئلئیر، وٚ سؤزلرین اورتاسئندا وٚ سوٚنوندا «ا» شکلینده یازئلئیر.

۳- «ə» صایئیتی سؤزوٚن باشلانغئیجئین‌دا «ا» شکلینده وٚ سؤزوٚن اورتاسئندا وٚ سوٚنوندا بیتیشیک یازئلارسا «ـه» شکلینده وٚ تک‌لیکده «ه» شکلینده یازئلئیر.

«ə» صایئیتی فارس دیلی یازئ قایدالارئ تأثیری آلتئندا یوخاریٚداکئ شکیل‌ده گؤستریلیر، حال بو کی «ا» کلمه‌نین اوٚلینده «ə» صایئیتی‌نی وٚ کلمه‌نین اورتاسئندا وٚ سوٚنوندا «a» صایئیتی‌نی گؤستریر. «ه» عئینی حالدا، صامیت روٚلوندا ایشله‌نیر. اونا گؤره

ده «ə» صایئتی‌نی آذربایجان الیفباسئ سئراسئندا واحید بیر نیشانه ایله گؤسترمک هله‌لیک مؤباحیثه‌لی‌دیر و فارس دیلینده اؤلدوغو کیمی، آذربایجان‌جا یازئلئش‌دا دا، «ə» صایئتی چؤخ یئرلرده تلفّؤظ اؤلدوغو حالدا، یازئلمئیر!

۴- «ئـ ، و، ۆ، ۇ، یـ» صایئیت‌لری سؤزؤن باشلانغئجئندا گلرکن، فارسجادا اؤلـدوغو کیمی، هله‌لیک اؤنلارا «ا» آرتـئیرئلئیر. «ائـ ، او، اۆ، اۇ، ایـ».

۵- «آ، ا، د، ذ، ر، ز، ژ، ط، ظ، ۆ، و، ۆ، ۇ، ۋ» حرف‌لرینین یالنـئز بیر شکلی وار.

۶- «ع، غ» صـامیت‌لـری تـک‌لیکـده «ع، غ» شـکلینده، کلمـه‌نـین سـؤنوندا بیتیـشیک یازئلارسا، «ـع، ـغ» شکلینده یازئلیر. اؤزؤندن سؤنراکئ حرفه بیتیشیک یازئلارسا، «ـع ـ ، غ»، هر ایکی طرفدن بیتیشیک یازئلارسا «ـعـ ، ـغـ» شکلینده یازئلیر.

۷- باشقا حرف‌لر تک‌لیکده و سؤزلرین سؤنوندا بؤیؤک و سـؤزلرین باشـلانغئجئندا و اؤرتاسئندا کیچیک حرف‌لرله یازئلیر.

☼ بیز سس‌لری تلفّؤظ ائدیر و انشیدیریک، حرف‌لری ایسه یازیر و گؤروروک. حرف‌لری اؤنلارئن الیفباداکئ آدلارئ ایله گؤسترمک لازئم‌دئیر؛

[ک] سسی‌نین یازئیدا ایفاده‌سی

Δ ٤٧٦ ــ سؤزلری اؤخویون. اؤنلاردا «ک» حرفی‌نین هانسئ سس‌لری ایفاده ائتدیئی‌نی سؤیله‌یین.

کاغیذ، کارانداش، کاسا، کانال، کامال

☼ **«ک»** حرفی ایکی اساس سسی ایفاده ائدیر:

۱) [گ] صامیتی‌نین کار قارشئ‌لئغئ؛ مثلن، تک، شکیل، کینؤ؛

۲) [ق] صامیتی‌نین کار قارشئ‌لئغئ؛ مثلن، کؤمباین، تاکسی، تانک.

قئید: «ک» حرفی دیگر حال‌لاردا [یـ] صامیتی‌نین کار قارشئ‌لئغئ کیمی (بو سس شرطی اؤلاراق [خ] کیمی ایشاره اؤلونور) و یا [یـ] شکلینده تلفّؤظ اؤلونور؛

☼ «ک» حرفی دیلیمیزده‌کی سؤزلرین چوخوندا [ک] سسی‌نی ایفاده ائتدیئی اوچون الیفبامیزدا همین حرفه «کاف» آدئ وئریلمیشدیر. لاکین «ک» حرفی [کَ] سسی‌نی بیلدیردیکده اونو «کا» آدلاندیرماق لازیم‌دیر.

میقدارجا چوخ آز اولان بعضی سؤزلرده «ق» حرفی ده [کَ] سسی‌نی ایفاده ائدیر: مثلن، نؤقصان، رقص، چاققال

عربی ــ آذربایجانی الیفبا ایله یازیلیش‌دا، قوشا صامیت‌لر آشاغیداکی شکیل‌ده یازیلیر:

۱- قوشا صامیت‌لرین هر ایکیسی یازیلیر:

ــ تورک‌کؤکلو سؤزلرده: اللی، گؤللـه.

ــ اوروپا دیل‌لریندن آلینان سؤزلرده: آذربایجان دئییلیشینه گؤره: وانننا.

ــ عربجه‌دن آلینما سؤزلرده، قوشا صامیت آذربایجان تلفّوظونه اویغون اولاراق، اؤزوندن سونراکی حرفه بیتیشمه‌یئن صائیت‌لر (ا، و، ۆ، ۇ، ۋ) ــ دن سونرا گلدیکده، هر ایکی صامیت یازیلاجاق:

امّا ← آمما، الله ← آللاه، همّت ← هؤممت، ملّا ← مؤللا

ــ عربجه‌دن آلینما سؤزلر، آذربایجان دئییلیشینه گؤره «یـ» صائیتیندن سونرا گلن قوشا صامیت‌لرین هر ایکیسی یازیلیر:

ملّت ← میللت، دقّت ← دیققت، شدّت ← شیددت

۲- عربجه‌دن آلینما آشاغیداکی سؤزلر، تشدید ایله یازیلاجاق:

ــ آذربایجان دئییلیشین‌ده دیئیشمه‌یئن سؤزلر:

محبّت ← محببت، مظنّه ← مظننه، حتّی ← حتتا

ــ قوشا صامیت‌لر عربی کلمه‌لره مخصوص اولان حرفلردن اولارسا «ث، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ع»:

غصّه ← قوصّه، حصّه ← حیصّه، خطّی ← خطتی، خطّه ← خیطّه

۳- عرب دیلیندن آلینما سؤزلرین اصلینده «تشدید» وارسا آذربایجان تلفّوظونده، تشدیدین دؤشؤمو.

ــ آذربایجان دئییلیشینه گؤره بیر صامیت ایله یازیلیر:

هدیّه ← هدییه، مهمّ ← مؤهوم، ادبیّات ← ادبییات

ــ سؤنو تشدیدلی صامیت ایله بیتن کلمه‌لرده‌کی تشدید آذربایجان تلفّوظوندە دؤشوّر وْ یالنیز بیر صامیت ایله یازیلیر. لاکین اونلارا صایّیت ایله باشلانان شکیلچی قوْشولاندا، تشدید وْ یا قوْشا صامیت قایْیدیر وْ یازیلیر:

مثلن: سدّ ← سد ← سددی، حسّ ← حیس ← حیسّی

قوْشا صامیت‌لی سؤزلرین یازیلیشیْ وْ تلفّوظوّ

☼ عئینی‌جینس‌لی قوْشاصامیت‌لی سؤزلردن بعضی‌لری‌نین یازیلیشیْ ایله تلفّوظوّ فرق‌لنمیر؛ **مثلن، رسّام، آددیم، گوْلـله.**

قوْشا **تت، کک، پپ** حرف‌لری ایله یازیلان سؤزلرده ایسه همین کار صامیت‌لردن ایکینجی‌سی جینگیلتی‌لی تلفّوظ اولونور؛ مثلن، **حتتا ــ حتدا، سککیز ــ سکگیز، هوْپپانماق ــ هوْپبانماق.**

قوْشا **قق** حرف‌لری ایله یازیلان سؤزلرده ایسه همین **جینگیلتی‌لی صامیت‌لردن اولینجی‌سی کار صامیت کیمی تلفّوظ اولونور؛ مثلن، توْققا ــ توْکقا، دیققت ــ دیکقت.**

☼ قوْشا «یـ» ایله یازیلان سؤزلرین چوْخو بیر «یـ» ایله تلفّوظ اولونور؛ مثلن، **خاصییّت ــ [خاصییْت]، وضعییّت ــ [وضعییْت]، ادبییّات ــ [ادبییْات].**

جاواب وئرین.

۱. سؤنو قوْشا صامیت‌له بیتن سؤزلر نئچه هئجالیْ اولور؟

۲. اونلارئن سؤنوندا قوْشا صامیتین ایش‌لندیئی‌نی نه ایله ثوْبوت ائده بیلرسینیز (آیریْ‌لیْقدا تلفّوظوّنه گؤره، یوْخسا صایّیت‌له باشلانان شکیلچی ایله ایشلنمه‌سیندن ایره‌لی گلن خوْصوصییّتی‌نه گؤره)؟

Δ ٤٧٧ ــ اوخویون. وئریلمیش سؤزلرین سوْن صامیتی ایسمین هانسیْ حال‌لاریندا [ت]، هانسیْ حال‌لاریندا ایسه [د] کیمی تلفّوظ اولونور؟

کند	بولود	پالیْد
کندین	بولودون	پالیْدیْن
کنده	بولودا	پالیْدا
کندی	بولودو	پالیْدیْ
کندده	بولوددا	پالیْددا
کنددن	بولوددان	پالیْددان

کیتاب، کیتاب‌دا، کیتاب‌دان؛ جوْراب، جوْراب‌دا، جوْراب‌دان سؤز کؤک‌لری‌نین سوْنوندا‌کیْ «ب» صامیتی [پ] کیمی سس‌لنیر. بس **آلمازیْن، آلمازا، آلمازیْ؛ قارپیزیْن، قارپیزا، قارپیزیْ** سؤزلرینده؟

☼ سؤزوْن سوْنوندا‌کیْ صامیتین کار، یوْخسا جینگیلتی‌لی اولدوغونو ([ت]، یوْخسا [د]؛ [ج] یوْخسا [چ] وْ س.) همین سؤزه صاییتله باشلانان شکیلچی آرتیرماقلا موْعیّن ائتمک اولار. مثلن، **پولاد، پولاد ــ ئن، کرپیچ ــ کرپیچ ــ ــه، جوْراب ــ جوْراب ــ ئ** وْ س.

Δ ٤٧٨ ــ سوْل وْ ساغ سوْتون‌لاردا وئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لرینی ایکی ــ اوْچ دفه سس‌سیز اوْخویون. اوْنلاردان هانسیْن‌دا آسیْلیْ سؤزلرین سوْن صامیتی کار، هانسیْن‌دا جینگیلتی‌لی تلفّوظ اولونور؟ فیکرینیزی اساس‌لاندیْرماق اوْچوْن سؤز بیرلشمه‌لرینده‌کی اساس سؤزلرین (ایکینجی طرفین) صاییت وْ صامیتله باشلانماسیْنا دیققت یئتیرین.

پالیْد قوْزاسیْ [ت]	پالیْد آغاجیْ [د]
دؤرد مانات [ت]	دؤرد عاباسیْ [د]
قیْلیْنج دؤیوْشوْ [چ]	قیْلیْنج اوْیناتماق [ج]
کرپیچ زاوْدو [چ]	کرپیچ اوْوْنتوسو [ج]
کیتاب ماغازاسیْ [پ]	کیتاب اوْخوماق [ب]

سؤنو «ق» وَ «ک» ایله بیتن چؤخ هئجالیٔ سؤزلرین یازیلیشیٔ وَ تلفّوظو

Δ ٤٧٩ ــ وئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لریندن هر بیرینی ایکی ــ اوچ دفه سس‌سیز اوخویون. آسیلیٔ سؤزلرین سؤنونداکیٔ «ق» صامیتی هانسیٔ سس‌لری ایفاده ائدیر؟

یاتاق پالتاریٔ	یاتاق اوتاغیٔ
اوزاق یوْل	اوزاق اؤلکه
توْیوق یومورتاسیٔ	توْیوق اتی
آریٔق قوْیون	آریٔق آت
بالیٔق یاغیٔ	بالیٔق اوْوو

☼ سؤن سسی [خ] وَ یا [غ] کیمی تلفّوظ اولونان چؤخ‌هئجالیٔ سؤزلر «ق» ایله یازیلیر. همین سؤزلره صایئیت‌له باشلانان شکیلچی‌لر قؤشولدوقدا «ق» صامیتی «غ» صامیتی‌نه کئچیر؛ مثلن، **اوتاق ــ اوتاغا ــ اوتاغیٔ.**

Δ ٤٨٠ ــ اوخویون. هر سطیرده اوّلینجی سؤزوْن سؤنونداکیٔ «ک» حرفی هانسیٔ سسی ایفاده ائدیر؟

چیچک عطری	چیچک دسته‌سی
چوْرؤک آغاج	چوْرؤک تاختا
اوْردک اتی	اوْردک یومورتاسیٔ

● بیر داها دا اوخویون. همین سؤزلرین سؤنونداکیٔ «ک» حرفی‌نین (یئ) کیمی وَ یا «یئ» صامیتی‌نین کار قارشیٔلیٔغیٔ اوْلان [خ] کیمی تلفّوظ اولونماسینا دیققت یئتیرین.

☼ سؤن سسی [یئ] وَ یا «یئ» صامیتی‌نین کار قارشیٔلیٔغیٔ کیمی تلفّوظ اولونان چؤخ‌هئجالیٔ سؤزلر «ک» ایله یازیلیر. بئله سؤزلره صایئیت‌له باشلانان شکیلچی قؤشولدوقدا «ک» صامیتی «یئ» صامیتینه کئچیر؛ مثلن، چیچک ــ چیچه‌یئین، چیچه‌یه.

Δ ۴۸۱ ــ شئعری ایفاده‌لی شکیلده وٓ دوٓزگوٓن تلفّوٓظله اوٓخویون. خوٓصوصی اوٓلاراق نظره آلئن کی، قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلرین سوٓنونداکئ «ک» صامیتی [یـ] وٓ یا [خ] کیمی اوٓخونمالئدئر.

آیٓ قـئزئم، **گؤزئچک** قـئزئم، قوماش، **ایپک** دئییل‌دیر.
ساچلارئ **ایپک** قـئزئم، هر اوٓزدن خوٓش گؤروٓنن
قوٓیٓ کؤنلوٓنوٓ بزه‌سین **هله گؤزئچک** دئییل‌دیر.
ان گؤزل **ایستک**، قـئزئم. آیٓ قـئزئم، گوٓلر قـئزئم،
بیل کی، اینسان زینتی منیم بخته‌وٓر قـئزئم.
بزک ــ دوٓزک دئییل‌دیر. آغئل، زحمت، **بیلیک**‌دیر
گؤزل‌لیئین نیشانئ ان **بؤیوٓک** هوٓنر، قـئزئم.

• شئعرده‌کی **گؤزئچک، ایستک، اینسان، زینت** سؤزلرینه معناجا یاخئین اوٓلان سؤزلر هانسئ‌لاردئر؟ اوٓنلارئ نوٓمونه‌ده گؤسترپلدیئی کیمی یازئن.

نوٓمونه: اینسان ــ آدام،...

Δ ۴۸۲ ــ بوراخئلمئش شکیلچی‌لری آرتئرماق‌لا کؤچوٓروٓن؛ بو زامان «ک» صامیتی‌نین «یـ» صامیتی‌نه کئچمه‌سی قایداسئ‌نا ریعایت ائتمه‌یی اونوتمایئن.

۱. عاکیف ایری بیر دیبچک... توٓرپاق تؤکدوٓ.
۲. دیبچک... پنجره‌یه قوٓیدو.
۳. اوٓ، دیبچک... گوٓل اکدی.
٤. دیبچک... اوٓزوٓنه بزکلی کاغئذ چکدی.
٥. قاز اوٓردک... بؤیوٓک اوٓلور.
٦. خیئار، پامادوٓر دیرریک... یئتیشیر.
۷. جامئشئین سوٓدوٓ اینک... سوٓدوٓندن یاغلئ اوٓلور.
۸. بیر آرئ پتک... اوٓن میندن آرتئق آرئ یاشایئیر.

هئجا

Δ ٤٨٣ ــ وئریلمیش سؤزلری اؤخویون، هر بیری‌نین نئچه هئجادان عیبارت اؤلدوغونو سؤیله‌یین.

نئفت، نئفتچی‌لر، سرنیشین، ائلئکتریک، تئراکتؤرچولار، دؤستلوق، کؤمباین، دیرئکتؤر، تعجیلی، فئعل، ایسیم.

☼ تلفّوظ زامانئ سؤزلرین آسان‌لیق‌لا بؤلونه بیلن حیصّه‌لرینه *هئجا* دئییلیر. مثلن: آ ــ **ذر ــ بایـ ــ جان، سـ ــ یا ــ حت ــ چی ــ لر، قهـ ــ ر ــ مان ــ لیق، ایـ ــ ئیر ــ می و س.**

سؤزده‌کی هئجالارئین سایئ اؤندا ایش‌لنن صائیت‌لرین سایئ قده‌ر اؤلور. هئجا یالنیز بیر صائیت‌دن ده عیبارت اؤلا بیلر؛ مثلن: **ایـ ــ لان، او ــ شاق ــ لار و س.**

Δ ٤٨٤- وئریلمیش سؤزلری هئجالارئینا آیئریئب یازئین. هر هئجانئین نئچه و هانسئ سس‌لردن عیبارت اؤلدوغونو دئییین.

نؤمونه: قورولتایـ ــ بو سؤزؤن بیرینجی هئجاسئ بیر صامیت، بیر صائیت؛ ایکینجی هئجاسئ ایسه بیر صامیت، بیر صائیت و بیر صامیت؛ اؤچونجو هئجاسئ ایسه بیر صامیت، بیر صائیت، بیر صامیت‌دن عیبارت‌دیر.

اؤزؤمچو، حقیقت، رسم‌خط، کندلی، ساعات‌ساز، ایستیراحت.

Δ ٤٨٥ ــ وئریلمیش سؤزلری اؤل کؤک و شکیلچی‌لرینه، سونرا ایسه هئجالارئینا آیئرماق‌لا کؤچورون.

مکتبی‌میز، اؤخویورلار، کیتاب‌لارئم، یئددینجی، دئیرمانچئ.

☼ سؤزلر سطیردن سطره هئجالارلا کئچیریلیر. لاکین بیر حرف‌دن عیبارت هئجانئ سطرین سونوندا ساخلاماق و یا یئنی سطره کئچیرمک اؤلماز (**ای ــ نک، صؤن ــ عی**).

قۆشاصامیت‌لی سۆزلر سطیردن سطره کئچیریلرکن صامیت‌لردن بیری سطیرده ساخلانیلیر، دیگری ایسه یئنی سطره کئچیریلیر؛ مثلن: **سک ــ کیز، گۆل ــ لر، آد ــ دیم** (بو جۆر کئچیرمک سهۆدیر: **سکک ــ یز، گۆللـ ــ ـر، آدد ــ یم**).

وۆرغو

Δ ٤٨٦ ــ وئریلمیش سۆزلری اوجادان تلفّوظ ائدین، اۆنلاردان هر بیرینده هانسیٔ هئجانیئن داها قۆوّتله دئییلدییی‌نی سۆیله‌یین.

مکتب، دنیزچی، اۆخودوم، گلدیلر، مۆعالیجه، قارشیٔلادیق، گۆرۆشدۆلر.

Δ ٤٨٧ ــ بس آشاغیداکیٔ سۆزلرین هانسیٔ هئجالاریٔ داها قۆوّتله دئییلیر؟

مئشه، مئشه‌لر، مئشه‌لرده، سیرداش، سیرداشیم، سیرداشیمیز، قاییئق، قاییئقچی، قاییئقچیٔلار، قاییئقچیٔلارین.

☼ سۆزده هئجالاردان بیری‌نین اۆ بیرینه (**وْ یا اۆ بیری‌لرینه**) نیسبتن قۆوّتلی تلفّوظۆنه وۆرغو دئییلیر. اۆزه‌رینه وۆرغو دۆشن **هئجا وۆرغولو هئجا** آدلانیر.

آذربایجان دیلینده وۆرغولو هئجانیئن صایئیتی وۆروغوسوز هئجالارداکیٔ صایئیت‌لردن یۆکسک سس تۆنونا مالیک اۆلماسیٔ وْ قۆوّتلی دئییلمه‌سی ایله فرق‌لنیر.

Δ ٤٨٨ ــ هر ایکی سۆتوندا قارا حرف‌لرله وئریلمیش سۆزلری تلفّوظ ائدین، اۆنلاردا وۆرغونون هانسیٔ هئجایا دۆشدۆیۆنۆ سۆیله‌یین.

۱. آتاسیٔ ائللارا تزه **چکمه** آلدیٔ. ۱. ائللار، اوستۆلو کۆنجه **چکمه!**
۲. **آلما** چۆخ فایدالیٔ مئیۆه‌دیر. ۲. ذاکیر، بو گۆن مئیۆه **آلما!**
۳. رامیز، وۆروما جدوۆلی‌نی ازبر بیلیر. ۳. گنج دۆست، چیچک‌لره ال وۆرما.

Δ ٤٨٦ ــ اۆخویون. هر سۆزده وۆرغو هانسیٔ هئجانیئن اۆزه‌رینه دۆشۆر؟

یازدیٔلار، یازمیشام، یازیئن، یازیئرسینیز، یازمیشیق، یازاجاغیق، یازاجاق‌لار، یازمامیشام.

مدنی تدبیر، اۆنون سیماسیٔ، تعجیلی یاردیم.

Δ ٤٨٩ ــ اؤخویون. چیخاردیغی‌نیز نتیجه‌نی سؤیله‌یین.

مؤعللیمین تاپشیریغی‌نی یئرینه یئتیرن احمد یازدیغی نیظامی، صابیر، تاریخ، اثعلان، معدن سؤزلرینده وئورغو ایشاره‌سینی بیرینجی هئجانئین اؤزه‌رینه قؤیموشدو. بونو گؤرن هؤمّت دؤستونا دئدی:

ــ یاخشی فیکیرلش. سن هله **اوزون صایئیت‌لی** هئجا ایله **وئورغولو هئجانی** فرق‌لندیره بیلمیرسن. یازدیغین سؤزلرین هامی‌سیندا وئورغو سؤنونجو هئجانئین اؤزه‌رینه دؤشؤر.

احمد فیکره گئتدی... او هله ده سهوینی باشا دؤشه بیلمیردی...

Δ ٤٩٠ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلرده وئورغونون هانسی هئجانئین اؤزه‌رینه دؤشدوؤنؤ دئییین. نظره آلئین کی، خیطاب‌لاردا وئورغونون یئری دییشه بیلر.

۱. **علی‌اکبر** چالیشقان و سلیقه‌**لی** شاگیرددیر.
۲. **علی‌اکبر**، سن نئچه‌نجی صینیفده اؤخویورسان؟
۳. **سیّاره** گؤزل شکیل چکیر.
٤. **سیّاره**، شکیل چکمه‌یی سنه کیم اؤیره‌دیب؟
٥. **مظاهیر** یاخشی ایدمانچی‌دیر.
٦. **مظاهیر**، یاریش‌دا قالیب چیخدیغین اؤچؤن سنی تبریک ائدیریک.

☼ بیزیم دیلیمیزده وئورغو چؤخ زامان سؤزؤن آخیرینجی هئجاسی‌نئین اؤزه‌رینه دؤشؤر. لاکین اؤلینجی هئجالاریندا وئورغوسو اؤلان سؤزلر ده آز دئییل؛ مثلن، **کؤمباینچی، کؤسموس** و س.

Δ ۴۹۱ ــ هر سؤزده وئورغونون هانسی هئجانئین اؤزه‌رینه دؤشدوؤنؤ دئییین.

کیتاب، کیتاب‌لار، کیتاب‌لاریم، کیتاب‌لاریمیز؛ کؤمک، کؤمکچی، کؤمکچی‌لر، کؤمکچی‌لریمیز، کؤمکچی‌لریمیزه؛ یاشیل، یاشیل‌ئیق، یاشیل‌ئیق‌لار، یاشیل‌ئیق‌لاردا.

سس قورولوشو تحلیلی

تحلیلین آپاریلما قایداسی

☼ ۱. سؤزوّن سس وْ حرف ترکیبی.

۲. سؤزوّن هئجالاری وْ وْورغوسو.

۳. صایئیت سس‌لر (**قالئین، اینجه؛ دوْداق‌لانان، دوْداق‌لانمایان؛ آچئیق، قاپالی**).

٤. صامیت سس‌لر (**کار، جینگیلتی‌لی**).

قئید: صایئیت وْ صامیت سس‌لرین تحلیلی‌نی سؤزده‌کی سس‌لرین سئیراسی ایله ده آپارماق اوْلار.

تحلیل نوْمونه‌لری

شیفاهی تحلیل:	شیفاهی تحلیل:
پالئید، [پالئیت]: بئش سس، بئش حرف‌دن عیبارت‌دیر. [ت] سسی «د» حرفی ایله ایفاده اوْلونوب. بو سؤز ایکی هئجادان عیبارت‌دیر: *پا* — **لئید**، وْورغوسو سوْن هئجانئین اوْزه‌رینه دوْشوْر. صایئیت سس‌لری: [آ] — قالئین، آچئیق دوْداق‌لانمایان صایئیت‌دیر؛ [ئـ] — قالئین، قاپالی، دوْداق‌لانمایان صایئیت‌دیر. صامیت سس‌لری: [پ] –کار، [ل] — جینگیلتی‌لی، [ت] — کار صامیت‌دیر، ضعیف [ضییف] دوْرد حرف، بئش سس‌دن عیبارت‌دیر، هئجالاری: ضـ — ـعیف؛ وْورغوسو سوْن هئجانئین اوْزه‌رینه دوْشوْر. [ض] — صامیت‌دیر، جینگیلتی‌لی‌دیر؛ [ا/ه(ə)] — صایئیت‌دیر، اینجه، آچئیق، دوْداقلانمایان صایئیت‌دیر؛ [ـعـ] — صامیت‌دیر؛	**پالئید** [پالئیت] [پ] — صامیت‌دیر، کاردئیر؛ [آ] — صایئیت‌دیر، قالئین، آچئیق، [یـ] — صایئیت‌دیر، اینجه، قاپالی، دوْداق‌لانمایان‌دیر؛ [ف] — صامیت‌دیر؛ کاردئیر. دوْداق‌لانمایان‌دیر؛ [ل] — صامیت‌دیر، جینگیلتی‌لی‌دیر؛ [ئـ] — صایئیت‌دیر، قالئین، قاپالی، دوْداق‌لانمایان‌دیر؛ [ت] — صامیت‌دیر، کاردئیر. ضعیف [ضییف] [ض] — صامیت‌دیر، جینگیلتیلی‌دیر؛ [ا/ه(ə)] — صایئیت‌دیر؛ اینجه، آچئیق، دوْداق‌لانمایان‌دیر؛ [ـعـ] — صامیت‌دیر؛ [ی] — صایئیت‌دیر، اینجه، قاپالی، دوْداق‌لانمایان‌دیر؛ [ف] — صامیت‌دیر، کاردئیر.

قئید: سؤزوّن هئجا وْ وْورغویا گؤره تحلیلی اوْنون یازئیلئ فوْرماسی اوْزه‌رینده، اوْنداکئ سس‌لرین تحلیلی ایسه تلفّوْظ طرزی اوْزه‌رینده آپاریلیر.

سؤزلر

سؤز وٚ اوٚنون لوٚغوی معناسیٔ

☼ سؤز دیلین اساس واحیدی‌دیر. دیلده‌کی سؤزلرین هامیٔسیٔ بیرلیکده دیلین لوٚغت ترکیبی‌نی، تشکیل ائدیر.

دیل حاققیٔنداکیٔ عئلم‌ده دیلین لوٚغت ترکیبیندن بحث ائدن بؤلمه لوٚغت‌شوٚناسلیق(**لئکسیکولوژی**) آدلانیٔر.

سؤزلر اشیالاریٔ، حرکتی، علامتی، میقداریٔ ایفاده ائتمه‌یه خیدمت گؤسترییر. هر بیر سؤزوٚن ایفاده ائتدییی معنایا اوٚنون **لوٚغوی معناسیٔ** دئییلیر. لوٚغوی معنا اوٚدور کی، همین سؤزوٚ دئیه‌رکن نه‌یی باشا دوٚشوٚروٚک. سؤزلرین لوٚغوی معناسیٔ ایضاحلیٔ لوٚغت‌لرده اؤز ایفاده‌سی‌نی تاپیٔر. مثلن:

بوٚران ــ کوٚلک‌لی قار وٚ یا یاغیٔش؛ چوٚغون، قاسیٔرغا. **بوٚرانیٔن گورولتوسوندان قولاق توتولوردو.**

دریاز ــ اوٚت چالماق اوٚچوٚن اوزون‌ساپلیٔ، دیش‌سیز اوٚراغا اوٚخشایان آلت؛ کرنتی. **یاشیٔل چمن‌لرده دریازلار هرلنیر، اوٚت تایالاریٔ باسیٔلیٔردیٔ.**

سؤزوٚن لوٚغوی معناسیٔ ایله یاناشیٔ، دیل قورولوشوجا معناسیٔ دا اوٚلور. مثلن، **ایذین** سؤزوٚنوٚن **ایجازه** معناسیٔ‌نیٔ بیلدیرمه‌سی اوٚنون لوٚغوی معناسیٔ‌دیٔر؛ ایسیم اوٚلماسیٔ، آدلیٔق حالدا ایشلنمه‌سی ایسه دیل قورولوشوجا معناسیٔ‌دیٔر.

ایضاحلیٔ لۆغت‌ده سۆزلرین لۆغوی معنالاریٔ، **اۆرفۆقرافیٖا لۆغتینده** اۆنلارئین دۆزگۆن یازئلیش قایدالاریٔ، **اۆرفۆئپیٖا لۆغتینده** دۆزگۆن تلفّۆظ قایدالاریٔ ۆ س. احاطه اۆلونور.

لۆغت‌لرین نۆۆلری چۆخدور. اۆنلارئین هامیٔسیندا سۆزلر الیفبا سیٖراسیٔ ایله دۆزۆلۆر.

Δ ٤٩٢ ــ بیریسی احمددن سۆروشدو: «بیزیم دیلیمیزین لۆغت ترکیبینده نه قده‌ر سۆز وار؟» احمد بارماغینیٔ آلنیٖنا قۆیوب دۆشۆنمه‌یه باشلادیٔ. اۆنون چتین وضعیتیته دۆشدۆیۆنۆ گۆرن هۆممت گۆله ــ گۆله جاواب وئردی: «گۆیده‌کی اولدوزلارئین سایٔیٔ قده‌ر».

بو جاواب هم دۆغرودور، هم ده سهۆ. دۆغرو اۆلانیٔ بودور کی، گۆیده‌کی اولدوزلاریٔ عادی گۆز ایله سایٔماق مۆمکۆن اۆلمادیٔغیٔ کیمی، دیلده‌کی سۆزلرین ده سایٔیٔنیٔ دقیق مۆعیّن ائتمک چتین‌دیر. سهۆ ایسه بوندان عیبارت‌دیر کی، عالیم‌لرین حئسابلامالارئینا گۆره، قارانلیق گئجه‌ده عادی گۆزله گۆرۆنن اولدوزلارئین سایٔیٔ آلتیٔ مین‌دن آرتیٔق دئییل. حالبوکی دیلیمیزده‌کی سۆزلر بوندان مۆقایٔیسه‌ائدیلمز درجه‌ده چۆخدور.

تکجه بونو قئید ائتمک کیفایٔت‌دیر کی، دیلیمیزه عاییٔد اۆچ جیلددن عیبارت ایضاحلیٔ لۆغت‌ده اللی مین‌دن چۆخ سۆز ۆ ایفاده احاطه ائدیلمیشدیر. اصلینده ایسه بو رقم دیلیمیزده‌کی سۆزلرین هئچ یاریٔسینیٔ دا احاطه ائتمیر. دئمک، جیلد ــ جیلد چاپ اۆلونموش لۆغت کیتاب‌لارئیندا دا دیلیمیزده‌کی بۆتۆن سۆزلری احاطه ائتمک چتین‌دیر ۆ بلکه ده بو، مۆمکۆن دئییل.

☼ سۆزۆن لۆغوی معناسیٔنیٔ مۆختلیف یۆل‌لارلا آچیٖقلاماق اۆلار؛ مثلن، آ) همین سۆزه یاخئین معنالیٔ سۆز سئچمک‌له (**تمل ــ بۆنۆۆره، قابیل ــ باجاریٔقلیٔ، هۆنرلی**)؛ ب) اشیانیٔن، حرکتین علامت‌لرینی آچیٖقلاماق‌لا (**ساریٔ‌کۆینک ــ ساریٔ رنگلی کیچیک قوش، شۆتۆمک ــ سۆرعتله اۆتۆب کئچمک**)؛ پ) سۆزۆن حیصّه‌لری‌نین معناسیٔنیٔ آچماق‌لا (**اۆۆلاق ــ اۆۆ یئری، مئشه‌به‌یی ــ مئشه گۆزتچی‌سی**).

Δ ٤٩٣ ــ یوخاریدا گؤستریلن یؤنلارلا آشاغیداکی سؤزلرین معنالارینی آچیقلایین.

آ) انحتیرام، حئیف‌سیلنمک،
ب) ترخون، قاراتؤیوق،
پ) بنؤوشه‌یی، میسگر.

Δ ٤٩٤ ــ وئریلمیش سؤزلرین دیل قورولوشوجا معنالارینی آچیقلاماغا چالیشین.

حیطده، اوشاق‌لار، گلدی، دانیشاجاق، بیلیرم.

سؤزون حقیقی و مجازی معناسی

Δ ٤٩٥ ــ تاسلاق‌لارین هر بیری اوزره ایکی سؤز بیرلشمه‌سی ترتیب ائدیب یازین. عئینی سؤزلر هانسی بیرلشمه‌لرده حقیقی، هانسی‌لاردا مجازی معنادا ایشله‌دیلمیشدیر؟

☼ **پولاد بالتا** سؤز بیرلشمه‌سینده **پولاد** سؤزو بالتانین «پولاددان اولدوغونو» ایفاده ائدیر. **پولاد ایراده** بیرلشمه‌سینده ایسه **پولاد** سؤزو «مؤحکم، دؤزؤملو» معنالارینی بیلدیریر. گؤروندؤیو کیمی، پولاد فیلیزدیر؛ بالتا پولاددان حاضیرلانیر، ایراده‌نین ایسه فیلیزله هئچ بیر علاقه‌سی یوخدور. دئمک، ایلک باخیشدا، پولاد سؤزونون گؤستریلن معنالاری بیر ــ بیریندن چوخ اوزاق‌دیر. لاکین پولاددان حاضیرلانان هر بیر اشیا چوخ مؤحکم، داوامليی اولدوغو اوچون، ایراده ده پولاد کیمی مؤحکم اولا بیلر. پولاد ایراده سؤز بیرلشمه‌سینده پولاد سؤزو محض بو معنادا، یعنی مؤحکم، دؤزؤملو، داوامليی معنالارینی ایشله‌دیلیر. دئمک، پولاد سؤزونون حقیقی معناسی ایله یاناشی، مجازی معناسی دا وار.

سؤزؤن مجازی معنادا ایشلنمه‌سی چوخ زامان اینسان‌لارا مخصوص مؤعیّن حرکت‌لری جان‌سیز اشیالارا عاییید ائتمک نتیجه‌سینده مئیدانا چیخیر. مثلن، **کؤلک یاتدی. گؤنش داغ‌لارین آرخاسیندا گیزلندی.** بو جؤمله‌لرده **یاتماق، گیزلنمک** فئعل‌لری اینسان‌لارا مخصوص حرکتی بیلدیریر. بدیعی اثرلرده سؤزلرین مجازی معنالاریندان، ایفاده واسیطه‌سی کیمی، داها گئنیش ایستیفاده اولونور.

Δ ٤٩٦ ــ وئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لرینی اوخویون. اونلاردا هانسی سؤزلر مجازی معنادا ایش‌لن‌میش‌دیر؟ همین سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری هانسی نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اولونموشدور؟

آغیر چامادان، آغیر خاصییّت؛ یومشاق چؤرک، یومشاق سؤز؛ گؤجلو یومروق، گؤجلو جاواب؛ شیرین قارپیز، شیرین صؤحبت؛ دومانلی داغ، دومانلی فیکیر.

Δ ٤٩٧ ــ اوخویون. مجازی معنا بیلدیرن فئعل‌لری باشقا جؤمله‌لرده حقیقی معنادا ایشله‌دیب یازین.

فیرتینا هله ده بالیقچی گمی‌سینی دالغالارین آراسیندا اوینادیردی. بیر آزدان کؤلک یاتدی. آی بولودلارین آرخاسیندان ایشاردی. جؤشغون دالغالار بیردن ــ بیره یومشالدی. دنیزین هیرسی سویودو.

تک معنالی و چوخ معنالی سؤزلر

Δ Δ ۴۹۸ ــ قازین بؤغازی کؤزه‌نین بؤغازی چکمه‌نین بؤغازی

گؤسترین میثال‌لاردا **بؤغاز** سؤزؤ نئچه معنادا ایش‌لن‌میش‌دیر؟

بس آشاغیداکی نؤمونه‌لرده **آیاق** و **گؤز** سؤزلری نئچه لؤغوی معنادا ایش‌لن‌میش‌دیر؟

۱) آدامین آیاغی، اوستؤلون آیاغی، کندین آیاغی، کؤچه‌نین آیاغی.

۲) قوشون گؤزؤ، ایینه‌نین گؤزؤ، بولاغین گؤزؤ، ایشکافین گؤزؤ

☼ یالنیز بیر لؤغوی معناسی اولان **سؤزلره تک‌معنالی سؤزلر** دئییلیر. **مثلن، طیّاره، اوتوبوس، یاشیل، مؤروق** و س.

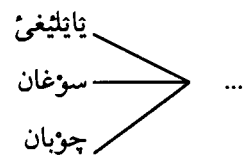
عئینی لؤغوی معنا ایله باغلئ بیر ــ بیرینه یاخئین مؤختلیف معنالارئ بیلدیرن سؤزه ایسه **چؤخ‌معنالئ** *سؤز* دئییلیر. مثلن، **آغئز ــ قوشون آغزئ، یؤلون آغزئ، قازانئن آغزئ، قاپئ‌نئن آغزئ، اؤز ــ آدامئن اؤزؤ، سویون اؤزؤ، یؤرغانئن اؤزؤ** و س.

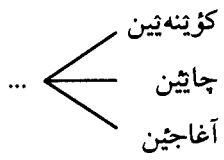
Δ ۴۹۹ ــ وئریلمیش سؤزلردن هانسئ‌لار چؤخ‌معنالئ، هانسئ‌لار تک‌معنالئ‌دیر؟ تک‌معنالئ سؤزلردن هر بیرینی جؤمله‌لرده ایشله‌دیب یازئن، ایسیم‌لرین آلتئندان خط چکین.

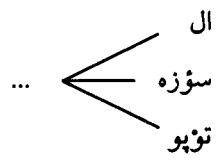
باش، دورنا، کسمک، مؤبتدا، ایت‌بورنو، دیل.

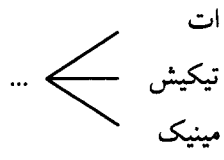
☼ چؤخ‌معنالئ سؤزلر بو و یا دیگر جهت‌دن بیر ــ بیرینه اؤخشار اشیالارئ، یاخود اؤخشار علامت و حرکتی بیلدیریر. مثلن، کاغئذ سؤزؤ اساسن اؤچ معنادا ایشله‌نیر. کاغئذ ــ اؤزه‌رینده یازئ یازئلان، یازئ چاپ ائدیلن خؤصوصی شئی‌دیر. کاغئذ ــ هر جؤر رسمی سنددیر (یاش کاغئذئ، ایجازه کاغئذئ و س.). کاغئذ ــ مؤختلیف اشیالارئ حاضئرلاماق اؤچؤن ایشله‌دیلن شئی‌دیر **(کاغئذ تؤرباسی، کاغئذدان حاضئرلانمئش گؤل** و س.). بو معنالارئن اؤچؤنده ده بیر ــ بیرینه یاخئن‌لئق وار.

Δ ۵۰۰ ــ چؤخ‌معنالئ **باش، توتماق، قؤل** و **ماشئن** سؤزلرینی آشاغئداکئ مؤوافیق سؤزلرله ایشله‌دین.

بنزەر سۆزلر

Δ ۵۰۱ ــ اۆخویۇن. عئینی جۆر سس‌لنن سۆزلری گۆسترین. اۆنلارئین معنالارئ آراسئنداکئ فرقی آچئقلایئن.

کئچک کۆر چایئ‌نئ، آراز چایئ‌نئ،
ایچک لنکرانئین نۆبار چایئ‌نئ.

☼ دئییلیشی وَ یازئلیشئ عئینی اۆلان، لاکین لۆغوی معنالارئنا گۆره تامامیله فرق‌لنن سۆزلره **بنزەر سۆزلر** دئییلیر.

چۆخ‌معنالئ سۆزلردن فرقلی اۆلاراق، بنزەر سۆزلر آیری ــ آیرئ معنالارئ بیلدیریر.

لۆغت‌لرده بنزەر سۆزلر آیری ــ آیرئ سۆزلر کیمی وئریلیر وَ اۆنلارئین اۆزەرینده سئیرا نۆمره‌لری قۆیولور. مثلن،

دیوان[1] ــ اۆتورماق وَ یاتماق اۆچۆن ائۆ آوادانلیغئ. **اوشاق دیوانئین اۆستۆنده یۆخویا گئتمیشدی.**

دیوان[2] ــ جزا. *دیوان توتماق.*

Δ ۵۰۲ ــ اۆخویۇن. بنزەر سۆزلری گۆسترین. اۆنلارئین معنالارئ‌نئ آچئقلایئن، هانسئ نیطق حیصّه‌سینه عاییدلر اۆلدوغونو سۆیله‌یین.

۱. قاز گۆلده اۆزۆردۆ. مطبخ‌دن قاز ایئی گلیردی.
۲. سۆرۆدن آیرئلان قۆیونو قورد یئیه‌ر. لک‌لرده‌کی کلم‌لری قورد باسمیشدئ.
۳. اوشاق‌لار کۆرپۆنۆ تعمیر ائتمک اۆچۆن اۆزلری ایله کۆلۆنگ وَ بئل ده گتیرمیشدی‌لر. مۆهندیس ایکی گۆن ایدی کی، بئل آغرئ‌سئیندان شیکایئت‌لنیردی.
٤. آرزو ایستانبولا توریست سفرینه حاضئرلاشئیردئ. بو اۆنون چۆخدانکئ آرزوسو ایدی.
۵. پینه‌چی بیزی اوستۆلون اۆستۆنده‌کی تاختانئین اۆستۆنه سانجدئ. بیز بونون معناسئنئ سۆنرادان باشا دۆشدۆک.

٦. آچیلدیٔ یازیم،
صؤحبتیم، سازیم.
سن هؤنر گؤستر،
من شئعر یازیم.
۷. ائلخان گیردی پالچیغا،
اؤست ــ باشینیٔ بولادیٔ.
تؤپلان گؤرؤب اوتاندیٔ،
قویروغونو بولادیٔ.

Δ ۵۰۳ ــ اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلردن هانسیٔ‌لاریٔنین بنزهر سؤز، هانسیٔ‌لاریٔنین ایسه چؤخ‌معنالیٔ سؤز اؤلدوغونو مؤعیّن‌لشدیرین.

۱. سحره قدهر بدنیمی **دؤن** کس‌میشدی. اؤ، ایتینه مخمر پارچادان تزه **دؤن** گئیین‌میشدی.
۲. اؤنلار **آغیر** یؤکؤ چتین‌لیکله آشاغیٔ ائندیردیلر. اؤنون **آغیر** خاصیتی‌نه دؤزمک اؤ قدهر ده آسان دئییلدی.
۳. پامبیق چؤل‌لری‌نین دؤز جرگه‌لری اوزانیب گئدیردی. لؤکباتان دؤزؤ بوردان آچیق ــ آیدین گؤرؤنؤردؤ.
٤. زیندانا سالدیٔ‌لار لئیلانیٔ اؤ گؤن. دمیرچی چکیجی الینه آلیب بیر ــ ایکی دفه بؤش زیندانا وؤردو.
۵. یاش آغاجا بالتا وؤرمازلار. آغیل **یاشدا** دئییل، باشدادیر.

• چؤخ‌معنالیٔ سؤزلرله بنزهر سؤزلرین فرقینی آچیقلاماغا چالیشین.

Δ ۵۰٤ ــ آشاغیداکیٔ سؤزلرین بنزهر سؤزلر اؤلدوغونو اساس‌لاندیرین.

دؤلو، اؤز، ساریٔ، گؤل، گؤرؤش، قؤل، آشیق.

یاخین معنالیٔ سؤزلر

☼ بعضن عئینی بیر اشیا، عئینی بیر علامت و یا حرکت دیلده مؤختلیف سؤزلرله ایفاده اؤلونور. مثلن، **قؤرؤن**، تئمیش ایسیم‌لری عئینی بیر اشیانئین آدیٔدیر؛ **یئنی**،

تزه صیفت‌لری عئینی بیر علامتی بیلدیریر؛ **قاچیر، یۆیۆرۆر** فئعل‌لری عئینی بیر حرکتی ایفاده ائدیر. بئله سؤزلر یاخئین معنالئ سؤزلر آدلانیر.

یازئلیشئ و دئییلیشی مؤختلیف اولان، لاکین عئینی معنالارئ بیلدیرن سؤزلره **یاخئین معنالئ سؤزلر** دئییلیر.

یاخئین معنالئ سؤزلر عئینی معنانئ بیلدیرسه ده، اونلارئن نیطق‌ده ایشلنمه‌سینده اینجه فرق‌لر وار. مثلن، **قاچماق ــ یۆیۆرمک** یاخئین معنالئ سؤزلردن ایکینجی‌سینده حرکت داها گؤجلۆدۆر. یاخود **هؤندۆر یۆکسک** یاخئین معنالئ سؤزلری عئینی علامتی بیلدیرسه ده، بونلاردان بیرینجی‌سینی، مثلن، **روتبه** سؤزونه، ایکینجی‌سینی ایسه **آغاج** سؤزونه عاییید ائتمک مؤمکؤن دئییل.

یاخئین معنالئ سؤزلری تشکیل ائدن سؤزلر عئینی بیر نیطق حیصّه‌سینه عاییید اولور.

Δ ۵۰۵ ــ اولجه یاخئین **معنالئ** ایسیم‌لری، سونرا یاخئین معنالئ صیفت‌لری، داها سونرا ایسه یاخئین معنالئ فئعل‌لری سئچیب یازئین.

کؤلک، قئیسا، دینجلمک، مئه، نهنگ، اینسان، اینجه، ایسته‌مک، گؤدک، بؤیۆک، آدام، آرزولاماق، ایستیراحت ائتمک، ظریف.

Δ ۵۰۶ ــ وئریلمیش یاخئین معنالئ صیفت‌لری دئیرناق‌آراسئنداکئ ایسیم‌لره قوشماق‌لا مؤمکؤن اولان سؤز بیرلشمه‌لری دوزه‌لدیب یازئین.

نؤمونه: قالئن مئشه، سئیخ مئشه، قالئن کیتاب.

قالئن، سئیخ (مئشه، کیتاب)؛ ظریف، اینجه (پارچا، خاصییئت)؛ نم، یاش (هاوا، پالتار)؛ مئهربیان، صمیمی (دوست، صؤحبت).

☼ یاخئین معنالئ سؤزلر فیکری داها دقیق ایفاده ائتمک‌ده مؤهؤم رول اوینایئیر، سؤزلری یئرسیز تکرار ائتمه‌یین قارشئ‌سئنئ آلیر.

دیلیمیز یاخئین معنالئ سؤزلرله چوخ زنگین‌دیر. بو، اونون قودرتی‌نی گؤسترن علامت‌لردن بیری‌دیر.

عکس معنالیٔ سؤزلر

معناجا بیر ــ بیری‌نین عکسی اولان سؤزلره *عکس معنالیٔ* **سؤزلر** دئییلیر؛ مثلن، **چالیشقان ــ تنبل، گؤدک ــ هؤندؤر، ایشیق ــ قارانلیق، ساواش ــ بارئش، اؤتورور ــ قالخیر، اؤیانیر ــ یاتیر** و س.

عکس معنالیٔ سؤزلری تشکیل ائدن سؤزلر عئینی بیر نیطق حیصّه‌سینه عاییدد اولور.

Δ ۵۰۷ ــ وئریلمیش سؤزلرین عکس معنالیٔ سؤزلرینی تاپیب دئییین. همین عکس معنالیٔ سؤزلری تشکیل ائدن سؤزلر هانسیٔ نیطق حیصّه‌لرینه عاییددیر؟

قارا ــ	یاتماق ــ
اؤتورماق ــ	گئجه ــ
بؤیؤک ــ	سوسماق ــ

Δ ۵۰۸ ــ وئریلمیش آتالار سؤزلرینده عکس معنالیٔ سؤزلری گؤسترین، اونلارین هانسیٔ نیطق حیصّه‌سینه عاییدد اولدوغونو مؤعیّن‌لشدیرین.

۱. ایری اؤتور، دؤز دانیشیش.
۲. سؤز بؤیؤیؤن، سو کیچیین‌دیر.
۳. آغیر آیاق باشا دیر، یؤنگؤل آیاق داشا دیر.
٤. یاخشیٔلیق ائت، یامانلیق‌دان قاچ.
۵. بؤیؤک اولان یئرده کیچیک دانیشماز.
٦. دوست یؤز اولسا، آزدیر، دوشمن بیر اولسا، چوخدور.
۷. آیئین اؤن بئشی ایشیق‌دیٔ، اؤن بئشی قارانلیق.

عؤموم ایشلک سؤزلر و عؤموم ایشلک اولماییان سؤزلر

☼ دیلیمیزده ایش‌لنن سؤزلرین بؤیؤک بیر قیسمی هامیٔ اوچون معلوم سؤزلردیر. مثلن، **سو، هاوا، یاغیش، گؤزل، ایستی، یؤل، قیرمیزیٔ، تئز، اؤیرنمک، ایشله‌مک** و س. بوتون بونلار عؤموم‌ایشلک سؤزلر آدلانیر. بیز گؤنده‌لیک نیطقیمیزده، اساسن، بئله سؤزلردن ایستیفاده ائدیریک.

لاکین آذربایجان دیلینده ائله سؤزلر ده وار کی، اونلاردان هامیسی اؤز نیطقینده ایستیفاده ائتمیر. مثلن، **هانجاری (نئجه)، دؤققاز (کؤچه)، لاپدان (قفیلدن)** سؤزلرینی آنجاق بعضی یئرلرده ایشله‌دیرلر. یاخود **فؤرتی‌ء** (اوجادان)، **پیتانؤ**(پس‌دن) سؤزلریندن موسیقیچی‌لر داها چوخ ایستیفاده ائدیرلر.

Δ ۵۰۹ ــ دانیشیغی اوخویون.

ــ اوستا، بو ماشینین نه‌یی‌نی تعمیر ائتمه‌یه ائحتیاج وار؟
ــ کاربؤراتؤرو تمیزلنمه‌لی‌دیر.
ــ کاربؤراتؤر نه‌دیر؟
ــ ماشینین مؤحرریکینده یاناجاق‌لا هاوانین قاتیشیغی‌نی حاضیرلایان جیهازدیر.

● اوغلان هانسی سؤزون معناسی‌نی اوستادان سوروشور و نه اوچون؟ متن‌ده داها هانسی سؤزون معناسی سیزین اوچون آنلاشیقلی دئییل؟

☼ مؤختلیف ایختیصاص و پئشه ساحه‌لری ایله علاقه‌دار اولان سؤزلره **فنّی ــ علمی دئییم‌لر** و یا **ایختیصاص سؤزلری** دئییلیر.

مثلن، **ایینه‌یارپاق‌لی‌لار، فلؤرا، فؤلکلؤر، صامیت، مؤبتدا** و س.

جمعییتین مدنی اینکیشافی ایله علاقه‌دار اولاراق ایفاده‌لردن (ایختیصاص سؤزلردن) بعضی‌لری عؤموم‌ایشلک سؤزلره چئوریلیر؛ مثلن، **ائکران، سؤلؤ، آسپیرین، پروتوکؤل** و س.

☼ ایختیصاص سؤزلریندن، دئییم علمی اوسلوبدا داها چوخ ایستیفاده اولونور. بو، همین اوسلوبو دیگر اوسلوب‌لاردان فرق‌لندیرن باشلیجا خوصوصییت‌دیر.

هر علم ساحه‌سی‌نین، پئشه‌نین اؤزونه مخصوص دئییم‌لری اولور. مثلن، دیلچی‌لیک‌ده ــ عکس معنالی سؤزلر، یاخئین معنالی سؤزلر، **صائیت، صامیت، مؤبتدا**، و س.؛ ادبییات‌شوناس‌لیقدا ــ **رؤمان، قافیه، بایاتی** و س.؛ ریاضییات‌دا ــ **سینوس، وئورما، قائیق، بؤلؤنن** و س.

☼ ایفاده‌لردن بعضن بدیعی اثرلرده ده ایستیفاده اولونور. بو، همین اثرلرده آدام‌لارئ، اونلارئن مشغولیتی‌نی داها دقیق شکیل‌ده تصویر ائتمه‌یه کؤمک گؤسترییر.

Δ ۵۱۰ ــ قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلردن هانسئ‌لار ایفاده، هانسئ‌لار عؤمومایشلک سؤزدور؟ بو چالیشمادان چیخاردیغئ‌نئز نتیجه‌نی سؤیله‌یین.

۱. **خبر** جؤمله‌نین باش عؤضولرینden بیری‌دیر.
۲. بیزه **خبر** وئردیلر کی، صاباح یاخشئ هاوا گؤزله‌نیلیر.
۳. **صیفت** اشیانین علامتی‌نی بیلدیرن نیطق حیصّه‌سی‌دیر.
٤. **صیفت** اینسانین گؤزللیینی اوچون اساس شرط دئییل.
۵. **ظرف** حرکتین طرزینی، زامانئنئ، یئرینی بیلدیرن نیطق حیصّه‌سی‌دیر.
٦. ظریفه **ظرفی** پوست قوتوسونا سالدئ.

● متن‌دن مورکّب جؤمله‌نی تاپیب کؤچورون. اونون ترکیبینده‌کی ساده جؤمله‌لری جؤمله عؤضولرینه گؤره تحلیل ائدین (شرطی ایشاره‌لرله).

اصل آذربایجان سؤزلری و آلینما سؤزلر

☼ دیلیمیزین لؤغت ترکیبینده‌کی سؤزلرین بؤیوک اکثریتی منشأیینه گؤره اصل آذربایجان سؤزلریندن عیبارت‌دیر؛ مثلن، **سو، داش، اورک، دنیز، داغ، من، بیز، آلتئ، دوققوز، یازماق، داراماق، بیلمک** و س. خوصوصن عوضلیک‌لرین، فئعل‌لرین، دئمک اولار کی، هامیسئ اصل تورک منشألی سؤزلردیر. لاکین بوتون دیل‌لرده اولدوغو کیمی، بیزیم دیلیمیزده ده باشقا دیل‌لردن آلینما چوخلو سؤز وار؛ مثلن، **تشکّور، شیکایت، خاطیره، الیفبا** و س. بئله سؤزلری ایکی جرگه‌یه آیئیرماق اولار: ۱) عرب ــ فارس دیل‌لریندن آلینما سؤزلر؛ مثلن، **صاحیب، قانون، حؤکم، پرده، شوعور** و س. ۲) اوروپا دیل‌لریندن آلینما سؤزلر؛ مثلن، **تئراکتور، تئراموای، دئموکراسی، رئسپوبلیکا** و س.

باشقا دیل‌لردن سؤزلر آلینماسئ موعیّن سبب‌لرله باغلئ‌دیر: آ) بو و یا دیگر اؤلکه‌ده یئنی بیر امک آلتی، نقلیات واسیطه‌سی، سیلاح نؤوو و س. مثیدانا چیخاندا اونا هانسئ

دیلده آد وئریلیرسه، همین آد باشقا دیل‌لره ده کئچیر؛ مثلن، **بولدوزئر، سیماوئر** وئ س.؛ ب) اوخشار اشیالارئ، حادیثه‌لری فرق‌لندیرمک اوچون آلتینما سوزلردن ایستیفاده اولونور؛ مثلن، **موترکّب ــ جمع، مئهمانخانا ــ موتئل** وئ س.

بیزیم دیلیمیزده‌کی آلتینما سؤزلرین بیر قیسمی دونیا دیل‌لری‌نین چوخوندا ایشله‌دیلیر (**فیرما، دئموکراسی، رادیو** وئ س.). بئله سؤزلر **بئین‌المیلل** سؤزلر آدلانیر.

Δ ۵۱۱ ــ اوخویون. یاددا ساخلایین.

آشاغیداکئ خوصوصییئت‌لر اصل آذربایجان سؤزلری اوچون سجییه‌وی دئییل:

آ) سؤزون اولینده ایکی صامیتین یان ــ یانا ایشلنمه‌سی؛ مثلن، **پلان**، وئ س؛

ب) سؤزلرده ایکی صایئتین یان ــ یانا گلمه‌سی؛ مثلن، **اینشاآت** وئ س.

پ) سؤزون «**ر**» سسی ایله باشلانماسئ؛ مثلن، **راحات، رفع، رهبر** وئ س.

Δ ۵۱۲ ــ اصلینده عرب ــ فارس منشألی اولوب، ترکیبینده اوزون صایئیت‌لر ایش‌لنن آشاغیداکئ سؤزلری کؤچورون، اونلاردا اوزون صایئیت‌لرین آلتیندان خط چکین وئ اوستونده وئورغوسونو ایشاره ائدین.

اهالی، شیکایت، تعجیلی، اعلان، تاریخ، امانت، جینایت

Δ ۵۱۳ ــ آشاغیداکئ سؤزلر عرب منشألی اولوب، همین دیلده عئینی‌کؤکلو سؤزلردیر، بیزیم دیلیمیزده ایسه هره‌سی بیر لوغوی معنانئ بیلدیریر. اوخویون، اونلارئین معنالارئ‌نئ آچیقلایین.

حؤکم ــ امر، بویوروق، سرانجام، حاکیم ــ ... .
محکوم ــ ... . محکمه ــ ... .
حبس ــ آزادلیقدان محروم ائتمک. محبوس ــ ... . محبس ــ ... .
شریک ــ هر هانسئ بیر ایش‌ده باشقاسئ ایله بیرلیکده ایشتیراک ائدن آدام. ایشتیراک ــ ... . موشترک ــ ... .
شاعیر ــ ... . شئعر ــ ... .

☼ عرب ــ فارس دیل‌لریندن آلینما بعضی ائله سؤزلر وار کی، اونلار دیلیمیزده دؤزه‌لتمه سؤزلر کیمی ایشلن‌سه ده (مثلن، **صنت ــ کار، امک ــ دار، محصول ــ دار، کیتاب ــ خانا، زحمت ــ کئش، ساعات ــ ساز** و س.)، اصلینده بونلارئن شکیلچی‌لری فارس دیلینده مؤستقیل لؤغوی معناسئ اولان سؤزلردیر. همین شکیلچی‌لردن **کار** فارس دیلینده «ایش»، **دار** ــ «مالیک اولماق»، **خانا** ــ «اوی»، **بان** ــ «باخان»، **کئش** ــ «چکن»، **ساز** ــ «دؤزه‌لدن» معنالارئنئ بیلدیریر.

فارس دیلیندن آلینما بعضی سؤزلر ایسه دیلیمیزه همین دیلین اؤن شکیلچی‌لری ایله بیرلیکده کئچ‌میشدیر؛ مثلن، **بیکار** (ایش‌سیز)، **نادینج** (دجل)، **بامزه** (مزه‌لی)، **بی‌ادب** (ادب‌سیز)، **لامکان** (یئری، مکانئ اولمایان) و س.

☼ باشقا دیل‌لردن، خؤصوصن عرب ــ فارس دیل‌لریندن آلینما سؤزلرین بیر چوخو دیلیمیزین عؤموم‌ایشلک سؤزلرینه ائله قاینایئیب ــ قارئشئیب کی، اونلارئ اؤز سؤزلریمیزدن فرق‌لندیرمک چتین‌دیر؛ مثلن، **کیتاب، قلم، شاگیرد، جؤجه، خؤروز، دین، مسجید، ناماز** و س.

دیلیمیزده ایسلام مدنیتی ایله علاقه‌دار بعضی ائله آلینما سؤزلر ده وار کی، اونلارئن عرب دیلینه مخصوص‌لوغو اینکارائدیلمزدیر؛ مثلن، **الحمدؤلله**، (آللاها شؤکر اولسون)، **بیسمیلله** (آللاهئن آدئ ایله)، **التؤبه** (گؤناهدان تؤبه ائتمک)، **خوداحافیظ** (آللاه ساخلاسئن)، **آلله ــ وَ اکبر** (بؤیؤک، اولو آللاه) و س.

یئنی سؤزلر (نئولوگیزم‌لر) کؤهنه‌ل‌میش سؤزلر (آرخائیزم‌لر)

☼ ایجتیماعی حیاتدا باش وئرن بیر سیرا یئنی‌لیک‌لرله علاقه‌دار اولاراق، علمه، تئکنیکه، مدنیته، معیشته و س. عائید یئنی اشیالارئ، حادیثه‌لری یئنی سؤزلرله ایفاده ائتمه‌یه، انحتیاج یارانیر؛ مثلن، **سرینکش، بیزنسمن، آلیشقان، تئلئویزیؤن** و س. بئله سؤزلره **یئنی سؤزلر** و یا **نئولوگیزم‌لر** دئییلیر.

دیلین لۆغت ترکیبینه داخیل اولان ییئنی سؤزلرین بیر قیسمی مۆعیّن مۆددتدن سۆنرا عۆمومایشلک سؤزلره چئوریلیر (**سرینکئش، تئلئفۆن** ؤ س. کیمی). بعضی سؤزلر ایسه عۆمومایشلک اولمایان سؤزلر سیراسیندا قالیر (**روّنتۆپرینت، ائلئکترۆن، نیترۆن** ؤ س.).

☼ دیله دایئما ییئنی سؤزلر داخیل اولماق‌لا یاناشیؤ، بعضی سؤزلر دؤورّدن ــ دؤورّه کؤهنه‌لیر، اؤز عۆمومایشلک خۆصوصییّتی‌نی ایتیریر. مثلن، **واختیله فایتۆن** (مینیک وسیله‌سی)، **چوخا** (اۆستدن گئییلن، بئلی بۆزمه‌لی کیشی گئییمی)، **دینار** (پول واحیدی)، سؤزلریندن گئنیش ایستیفاده اولونار‌دیؤ، ایندی ایسه بونلار دیلیمیزده چۆخ آز ایش‌لندییی‌نه گؤره کؤهنه‌ل‌میش سؤزلر سیراسیئنا کئچ‌میشدیر.

ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری

☼ نیطق‌ده آییرؤ سؤزلرله یاناشیؤ، بۆتۆولۆکده مۆعیّن بیر لۆغوی معنانیؤ ایفاده ائدن ثابیت سؤز بیرلشمه‌لریندن ده ایستیفاده اولونور. ثابیت سؤز بیرلشمه‌لر دئدیکده، ترکیبجه دییشمز، حاضیر شکیلده ایش‌لنن مجازی معنالیؤ بیرلشمه‌لر نظرده توتولور؛ مثلن، قۆرخماق معناسیئندا **اۆره‌ییی آغزیئنا گلمک**، اینانماماق معناسیئندا **گؤزۆ سو ایچمه‌مک**، قاچماق معناسیئندا **دابانیئنا تۆپۆرمک**، یۆرولماق معناسیئندا **الدن دۆشمک** ؤ س. بئله بیرلشمه‌لر ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری آدلانیر.

ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری ترکیبینده‌کی آییرؤ سؤزلر اؤز حقیقی معنالاریؤنؤ ایتیریر، بیرلیکده یانیز مجازی معنا ایفاده ائدیر. بو باخیمدان ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری **آغاجیئن بوداغیؤ، مکتبین بیناسیؤ، کیتاب ماغازاسیؤ** ؤ س. کیمی سربست سؤز بیرلشمه‌لریندن کسکین شکیل‌ده فرق‌لنیر؛ بونلاریئن ترکیبینده‌کی سؤزلر اؤز حقیقی معنالاریئندا ایشله‌نیر.

ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری بۆتۆولۆک‌ده جۆمله‌نین بیر عۆضۆو اولور. مثلن، **من آغزیئنا سو آلیب اوتوران‌لارا تعجّۆب ائدیردیم. اینشاآتچیؤلار تیکینتی‌نی واختیئندا باشا چاتدیردیؤلار.**

Δ ۵۱۴ ــ اؤخویون. ثابیت سؤز بیرلشمه‌لرینی سئچیب گؤسترین.

۱. آیدینئ بیر آددیم دا گؤزدن قویماق اولمازدیئ.
۲. آغزینئ قیفئیل‌لاییب اوتورماق اونا باها باشا گلدی.
۳. تئللی آروواد روستمین باشینا آغیل قویماق ایسته‌ییردی.
٤. کیم باجارمیر چالماسین، ال ساخلاسین.
۵. نئچه یوز آدام الینی آغدان قارایا وورمایاییب موفته دولانیر.

• همین جومله‌لرده‌کی ثابیت سؤز بیرلشمه‌لرینی مصدر شکلینده یازین.

نومونه: آغزینئ قیفئیل‌لاماق

Δ ۵۱۵ ــ کؤچورون. یانیندا بیر سؤزدن عیبارت یاخین معنالئ سؤزلرینی یازین.

نومونه: الدن دوشمک ــ یورلماق.

ایش گؤرمک، قم دریاسینا باتماق، گؤزونون سویونو آخیت‌ماق، اوره‌یی دوشمک، گؤزو کلله‌سینه چیخماق، گؤزو یولدا قالماق، گؤزونون آجیسینئ آلماق، بورنونو سالاماق، یاخین یولا یوک داشیماق.

(سؤزلر: آغلاماق، ایش‌لمک، گؤزلمک، قورخماق، یئمک، اینجیمک، مورگولمک، تعجوب‌لنمک، کدرلنمک.)

☼ ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری نیطقه خوصوصی ایفاده‌لی‌لیک، جانلئ‌لیق گتیریر. بئله بیرلشمه‌لردن، اساسن، دانیشیق اوسلوبوندا، بدیعی اوسلوبدا ایستیفاده اولونور.

Δ ۵۱۶ ــ اؤخویون. عکس معنالئ ثابیت سؤز بیرلشمه‌لرینی گؤسترین.

۱. یاخشئ ایش اوز آغاردار.
۲. بؤیوتیه حؤرمت‌سیزلیک اوز قارالدار.
۳. قوجانین اوزوندن نور یاغیردیئ.
٤. او، اؤزونو بیر گونه سالمیشدیئ کی، اوزوندن زهر توکولوردو.
۵. بس بیر نئچه ایل بوندان اول جان دئییب، جان انشیدیردی‌نیز؟

دیرلندیرمه سیناق‌لاریئ

۱. سؤزلردن بیری بنزه‌ر سؤز کیمی گؤتورولله بیلر.

آ) یئددی ب) ایییرمی پ) مین ت) بئش د) اوچ

۲. تک‌معنالئ سؤزؤ گؤستر.

آ)ژورنال ب)قؤل پ)بورون ت) آغئز د) آیاق

۳. کؤهنه‌لمیش سؤزؤ گؤستر؟

آ)کند ب)کاغئذ پ)چای‌دان ت) چارئیق د) شکر

۴. یاخئین معنالئ ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری هانسئ جرگه‌ده‌دیر؟

آ) اؤمید ائتمک ــ بئل باغلاماق

ب) اؤره‌یی دؤشمک ــ اؤره‌ییندە ساخلاماق

پ) الدن دؤشمک ــ گؤزدن دؤشمک

ت) باش چکمک ــ آد چکمک

د) سؤز وئرمک ــ سؤز ائتمک

۵. «اوستؤلون گؤزؤ»، «اوشاغئین گؤزؤ» بیرلشمه‌سینده‌کی «گؤز» سؤزؤ هانسئ معنا بؤلؤمؤنه داخیل‌دیر؟

آ)بنزه‌ر سؤزلر

ب)یاخئین معنالئ سؤزلر

پ) عکس معنالئ سؤزلر

ت) تک‌معنالئ

د) چؤخ‌معنالئ

۶. ثابیت سؤز بیرلشمه‌سینی گؤسترین.

آ)یوخویا گئتمک ب) گئده بیلمک

پ) ایشدن چئخماق ت) تائیش اؤلماق د) آغئل‌لئ آدام

۷. «مؤتؤر» سؤزؤنؤن لؤغوی تحلیلینده دؤزگؤن جاوابئ گؤستر.

آ) آذربایجان منشألی سؤزدؤر. ب)تک‌معنالئ سؤزدؤر.

پ) بنزه‌ر سؤز کیمی ایش‌لنه بیلر. ت) کؤهنه‌لمیش سؤزدؤر.

د) چؤخ‌معنالئ سؤزدؤر.

۸ هانسئ سؤز عؤموم‌ایشلک‌دیر؟

آ) منتؤدیک ب) آمپول پ) گؤزل ت) تنلیک

۹. هانسئ سؤز هم چؤخ‌معنالئ، هم ده بنزه‌ر سؤز کیمی ایش‌لنه بیلر؟

آ) دیل ب) اینسان پ) کاینات ت) کیتاب د) جؤمله

سؤزؤن ترکیبی وٚ سؤز یارادیجیلیغی

سؤزؤن معنالیٔ حیصّه‌لری

Δ ۵۱۷ ــ سئچیجی‌لر سؤزؤنؤ اوّل هئجالارئنا، سؤنرا ایسه کؤک وٚ شکیلچی‌لرینه آیئرئیب یازئن. اؤنلاردان هانسئیندا بؤلؤنمؤش حیصّه‌لرین مؤعیّن معناسیٔ وار؟

☼ کؤک وٚ شکیلچی سؤزؤن معنالیٔ حیصّه‌لری‌دیر.

سؤزؤن آیریٔلیقدا ایش‌لنه بیلن، اساس معنانیٔ ایفاده ائدن حیصّه‌سینه کؤک دئییلیر. سؤزؤن آیریٔلیقدا ایش‌لنه بیلمه‌ین، یالنیز کؤکه قؤشولماق‌لا مؤعیّن معنا داشییان حیصّه‌سی شکیلچی آدلانیر.

آذربایجان دیلینده، بیر قایدا اؤلاراق، کؤک اوّل، شکیلچی سؤنرا گلیر.

شکیلچی‌لردن هر بیری‌نین دیل قورولوشونا گؤره معناسیٔ اؤلور؛ مثلن، دنیزچی‌لرین سؤزؤنده ــچی شکیلچی‌سی *دنیز* کؤکؤندن صنت، پئشه معناسیٔنیٔ بیلدیرن یئنی سؤز دؤزه‌لدیر؛ دیل قایدالارئنا گؤره ــ لر همین سؤزه جمع‌لیک، ــ ین ایسه یئیه‌لیک حال معنالاریٔنیٔ گتیریر.

Δ ۵۱۸ ــ آشاغیداکیٔ سؤزلردن هانسیٔلار یالنیز کؤک‌لردن عیبارت‌دیر؟

ایستیراحت، ایدمانچیٔ، کپه‌نک، قوش‌لار، داغلیق، پیللەکن، ساعات‌ساز، یاشیل، اکیز، اؤوچو، مؤصاحیبه، یارالیٔ، گاوالیٔ، ائرکک، سئوینج، توّفنگ. اؤخویون. مضمونونو دانیشین.

بؤتؤن توّرک دیل‌لرینده اؤلدوغو کیمی، بیزیم دیلیمیزده ده سؤز کؤک‌لری دییشیلمیر. کؤک‌لردن مؤختلیف معنالیٔ سؤزلر عمله گتیرمک اوچون سؤز دؤزلدیجی شکیلچی‌لردن، جؤمله‌ده سؤزلر آراسیندا علاقه یاراتماق اوچون ایسه سؤز دییشدیریجی شکیلچی‌لردن ایستیفاده اؤلونور. بؤتؤن بو حال‌لاردا سؤزؤن کؤکؤ دییشمز قالیر. حالبوکی بیر سیرا باشقا دیل‌لرده بئله معنا دییشمه‌لری سؤز کؤک‌لری‌نین اؤزؤنده باش وئریر. مثلن، بیزیم دیلیمیزده عئینی بیر سؤزؤن مؤختلیف شکیل‌لری اؤلان گل، گلدیم،

گلیرم سؤزلری فارس دیلینده «بیا»، «آمدم»، «می‌آیم» شکلینده ایفاده اولونور. یاخود عرب دیلینده «عالم» سؤزوْ جمع‌ده ایش‌لنرکن «علما» شکلینه دؤشوْر وْ س.

شکیلچی‌لرین نؤولری

☼ شکیلچی‌لر ایکی جوْر اولور: سؤز دوْزه‌لدیجی (لوْغوی) شکیلچی‌لر، سؤز دییشدیریجی شکیلچی‌لر.

لوْغوی شکیلچی‌لر قوْشولدوق‌لاریْ سؤز کؤک‌لریندن یئنی سؤزلر دوْزلدیر؛ مثلن، **گؤر ــ گؤرؤش، جیلد ــ جیلدچی، بولود ــ بولودلو، یاخشیْ ــ یاخشیْلیق** وْ س.

سؤز دییشدیریجی شکیلچی‌لر ایسه سؤزوْن آنجاق شکلی‌نی دییشدیریر. بونلار سؤز بیرلشمه‌لری وْ جوْمله‌لرده سؤزلری بیر ــ بیرینه باغلاماغا خیدمت ائدیر.

دیلیمیزده دیل قورولوشوجا (سؤز دییشدیریجی) شکیلچی‌لر چوْخ‌دور. ایسیم‌لرده جمع شکیلچی‌سی، حال شکیلچی‌لری، فئعل‌لرده زامان شکیلچی‌لری، شخص شکیلچی‌لری وْ س. بونا میثال اولا بیلر.

Δ ۵۱۹ ــ کؤچوْروْن. سؤز دوْزه‌لدیجی شکیلچی‌لرین آلتیْندان ایسه ایکی خط چکین.

۱. ساتیْجیْ اؤز آلیْجیْ‌لاریْ‌نیْن حؤرمتی‌نی قازانمیْشدیْ.

۲. تاماشاچیْ‌لار جاوان مضحکه‌چی‌نی خئیلی آلقیْش‌لادیْ‌لار.

Δ ۵۲۰ ــ بوراخیْلمیْش شکیلچی‌لری آرتیْرماق‌لا کؤچوْروْن. آرتیْردیْغیْ‌نیْز شکیلچی‌لر سؤزلرین لوْغوی معنالاریْنا تأثیر گؤستریرمی؟

جعفر... اوْرک... برک دؤیوْندوْ. اوْ، یوْلداشــ ... اوْیاتماق ایسته‌دی، لاکین اوْیاتمادیْ. جعفر اوْجاق... آلوْولو بیر کؤسؤوْ گؤتوْروْب جاناوْار... توللا... جاناوْارلار سیْچراییْشیب قارانلیْق... گؤز... ایتدیلر.

Δ ۵۲۱ ــ کؤچوْروْن. سوآل ایشاره‌سینین یئرینه ــ ‌ده شکیلچی‌سی وْ یا ــ دا باغلاییْجیْ‌سیْ آرتیْریْن.

۱. دهلیز (؟) ائلئک...ریک لا...پاسئ یاندئ.

۲. گئنیش دهلیز (؟) ائلئک...ریک ایشیغئینا قرق اولدو.

۳. اوشاق‌لار (؟) سرگی‌یه خـ..صوصی مارا... اویاندئ.

٤. خاریجی قوناق لار (؟) سرگی‌یه ماراق گؤسترديلر.

٥. سما (؟) بیر تیکه بولو... گؤروونمورودو.

٦. سما (؟) آدامئین اوزونه گولورودو.

Δ ۵۲۲ ــ وئریلمیش سؤزلری هم معنالئ حیصّه‌لرینه هم ده هئجالارئینا آیئیرماقلا کؤچورون.

نوّمونه

: کیتاب ــ ئین ــ ــ کی ــ تا ــ بیئن.

مکتبیمیز، عنعنه‌لردن، آپاریر، موّعللیمیم، یؤلداشیمیز، دوّست‌لاریمیز، اوخویوروق، گتیره‌ر، دانیشیریق، کندیمیز.

Δ ۵۲۳ ــ وئریلمیش فئعل‌لری کؤک و شکیلچی‌لرینه آییرین، هر شکیلچی‌نین معناسینئ (نه بیلدیردیینی) آچیقلایین.

گلدیلر، اوخویوروق، یازمیشام، اکه‌جه‌یم، تله‌سیرسن، توللادئ، گؤستردی، اویناياجاغیق، سوّیوّردوّم.

شکیلچی‌لرین یازیلیشئ

☼ دیل قورولوشوجا (سؤز دییشدیریجی) شکیلچی‌لر آهنگ قانونونا اویغون اولاراق همیشه ایکی و دورد جور یازیلیر؛ مثلن، **ــ لار، ــ لر (کیتاب ــ لار، دفتر ــ لر)؛ ــ دان، ــ دن (کیتاب ــ دان، دفتر ــ دن)؛ ــ ئین، ــ ین، ــ ون، ــ وّن (کیتاب ــ ئین، دفتر ــ ین، قوّیون ــ ون، گوّل ــ وّن)؛ ــ دئ، ــ دی، ــ دو ــ دوّ (آپار ــ دئ، گتیر ــ دی، یو ــ دو، سوّیوّر ــ دوّ)** و س.

ایکی جوّر یازئلان شکیلچی‌لرین ترکیبینده یالنئز ایکی آچئق صائیت ایشتیراک ائدیر: *آ، ا/ه(ə)*. دیگر آچئق صائیت‌لر (ئـ ، ؤ، ۆ) شکیلچی‌لری‌ده اؤنا گؤره ایشتیراک ائتمیر کی، اصل آذربائجان سؤزلرینده همین سس‌لر سؤزوّن بیرینجی هئجاسئندان سؤنراکئ هئجالارئندا ایشلنمیر. آچئق صائیت‌لی شکیلچی‌لرین یالنئز ایکی جوّر یازئلماسئ محض بو سبب‌له باغلئ‌دئر.

قاپالئ صائیت‌لر ایسه (یـ ، یـ ، و، ۆ) سؤزوّن بؤتوّن هئجالارئندا ایشلندیئی اوچوّن شکیلچی‌لرین ده ترکیبینده ایشتیراک ائدیر. بونا گؤره ده قاپالئ صائیت‌لی شکیلچی‌لر آهنگ قانونونون طلبینه اویغون اولاراق دؤرد جوّر یازئلئر.

Δ ۵۲۴ ــ جاواب وئرین.

۱. ایسمین جمع شکیلچی‌لری نئچه جوّر یازئلئر؟

۲. ایسمین یئرلیک وّ چئخئش‌لئق حال شکیلچی‌لری نئچه جوّر یازئلئر؟

۳. فئعلین زامان شکیلچی‌لریندن هانسئ‌لار ایکی، هانسئ‌لار دؤرد جوّر یازئلئر؟

Δ ۵۲۵ ــ اؤخویون. سؤزلرده‌کی شکیلچی‌لری گؤسترین، آهنگ قانونونا گؤره اؤنلارئن نئچه جوّر یازئللدئغئ‌نئ دئییین.

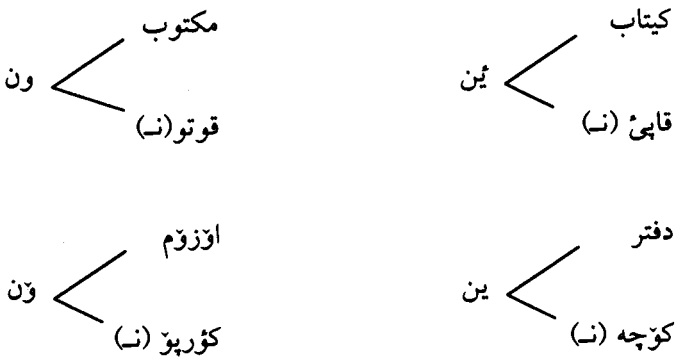
داغ‌لارا باخ، داغ‌لارا،	آشئق دئیه‌ر، نه قالدئ؟
قارا گئیمیش داغ‌لارا.	نه قایدادئ، نه قالدئ؟
سس‌لرم، آنا، سنی،	مرد ایگیددن شان ــ شؤهرت،
اؤنوّم دوّشدوّ داغ‌لارا.	بس نامرددن نه قالدئ؟

Δ ۵۲۶ ــ کؤک وّ شکیلچی‌لرینه آیئرماقلا کؤچوّروّن (مثلن؛ اوتاغ ــ ـا).

داغا، قایایا، شهره، کؤرپوّیه، قالاجاق، قالایاجاق، دره‌جک، دئیه‌جک.

- بو میثال‌لاردا ایسیم‌لر یؤنلوّک حالدا نه اوچوّن ــ ـا ــ یا، فئعل‌لر ایسه گله‌جک زاماندا ــ ـ **اجاق، ــ یاجاق** شکیلچی‌لرینی قبول ائتمیش‌دیر؟ همین شکیلچی‌لر آهنگ قانونونا گؤره نئچه جوّر یازئلئر؟

Δ ۵۲۷ ــ یئیه‌لیک وٚ تأثیرلیک حال شکیلچی‌لری‌نین بعضی سؤزلردن سوٚنرا ــ **ین**، ــ **ئ**؛ بعضی سؤزلردن سوٚنرا ایسه ــ **نئین**، ــ **نئ** شکلینده یازیلیشئ نه ایله علاقه‌داردیر؟ آشاغیداکئ تاسلاق‌لارا باخیب بو سوآلا جاواب وٚئرمه‌یه چالیشین.

☼ شکیلچی‌لرین اوٚلینده گلن «یـ»، «نـ» صامیت‌لری بیتیشدیریجی صامیت‌لر آدلانیر. اوٚنلار صائیت‌له بیتن سؤزلره صائیت‌له باشلانان شکیلچی‌لر آرتیشردیق‌دا ایش‌لنیر؛ مثلن، **ایشله ــ یـ ــ ـه‌جک، کؤرپوٚ ــ نـ ــ وٚن.**

Δ ۵۲۸ ــ وٚئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لری‌نین بیرینجی طرفینه (آسیلئ سؤزه) یئیه‌لیک حال شکیلچی‌لری آرتیرئیب یازین. بیرلشمه‌لری یازارکن بعضی سؤز کؤک‌لرینده صائیتین دوٚشمه‌سی قایداسینا ریعایت ائدین.

کؤستیوٚم... یاخاسئ، مئشه... هاواسئ، جیسیم... خاصّه‌سی، ایسیم... حال‌لارئ، دره... دیبی، پامادوٚر... فایداسئ، شکیل... اوٚلچوٚسوٚ، شاعیر... عکسی، نؤوبتچی... مسولیتی.

Δ ۵۲۹ ــ وٚئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لرینده بیرینجی طرفه یؤنلوٚک حال شکیلچی‌لرینی آرتیرئیب یازین. بیتیشدیریجی صامیتله ایش‌لنن شکیلچی‌لرین آلتیندان خط چکین.

یاشیل‌لیق... قاپغئ، خسته... قاپغئ، بؤیوٚک... حؤرمت، آنا... حؤرمت، یاریش... باخیش، سرگی... باخیش، مکتوب... جاواب، عریضه... جاواب، کوٚلخوٚز... کؤمک، ایشیق... قناعت، سو... قناعت.

Δ ۵۳۰ ــ وئریلمیش فئعل‌لری اوّلجه ایندیکی، سوْنرا ایسه گله‌جک زاماندا ایشله‌دیب یازین، بیتیشدیریجی صامیتین آلتیندان خط چکین.

سؤیله‌مک، ایشله‌مک، دینله‌مک، اوْیناماق، سیلکه‌لنمک.

☼ سوْز دوْزه‌لدیجی شکیلچی‌لر ده آهنگ قانونونا اویغون اوْلاراق، ایکی وْ دؤرد جوْر یازیلیر. لاکین بئله شکیلچی‌لر سیراسیندا بیر جوْر یازیلانلارئ دا وار؛ مثلن، **وطن ــ داش، سیلاح ــ داش، طلب ــ کار، تاماه ــ کار، قایغئ ــ کئش، زحمت ــ کئش، حئساب ــ دار، آنبار ــ دار.**

Δ ۵۳۱ وئریلمیش سوْزلرده سوْز دوْزه‌لدیجی شکیلچی‌لری گؤسترین وْ اوْنلارین نئچه جوْر یازیلدیغئنئ آچیقلایین.

سیرداش، اوْخوجو، ساتیجئ، لوْغت‌چه، قازانچا، گوْنشلی، چیچک‌لی، صنت‌کار، حؤکم‌دار، امک‌دار، سرین‌لیک، شهرلی، جولفالئ، دنیزچی.

Δ ۵۳۲ ــ وئریلمیش سوْزلره اوْل ـلئ، سوْنرا ـسیز شکیلچی‌سی آرتیرماق‌لا یئنی سوْزلر دوْزه‌لدیب یازین.

کوْلک، دالغا، کؤپوْک، موْتوْر، کؤمک

Δ ۵۳۳ ــ وئریلمیش سوْزلره ــ **لیق** شکیلچی‌سی آرتیرماقلا یئنی سوْزلر دوْزه‌لدیب یازین.

قوم، داغ، مئشه، تپه، قایا، چمن، کوْل، چالا، چؤل، چینار، چیچک، بوْش، اوْت، زیبیل.

ساده وْ دوْزه‌لتمه سوْزلر

☼ **ساده سوْزلر** یالئیز کوْک‌لردن، یاخود کوْک وْ سوْز دیئیشدیریجی شکیلچی‌لردن عیبارت اوْلور. مثلن، **آغاج، دمیر، کیتاب (ئن)، شهر(ده)** وْ س.

کؤک‌لره قوشولاراق اؤنلاردان یئنی معنالیٔ سؤزلر عمله گتیرن شکیلچی‌لر سؤز دؤزه‌لدیجی(لؤغوی) شکیلچی‌لر آدلانیر. مثلن: **دمیر ــ دمیرچی، مکتب ــ مکتبلی، قیش ــ قیشلاق، باش ــ باشلا(ماق)** و.س.

سؤز دؤزه‌لدیجی(لؤغوی) شکیلچی‌لرله عمله گلن سؤزلره دؤزه‌لتمه سؤزلر دئییلیر.

سؤز دؤزه‌لدیجی(لؤغوی) شکیلچی‌لر بیر سؤزدن مؤختلیف معنالیٔ یئنی، مؤستقیل سؤزلر دؤزه‌لدیر. سؤز دؤزه‌لدیجی(لؤغوی) شکیلچی قبول ائدن سؤز یئنی بیر شکیل آلیر. بونا سؤزؤن **باشلانغیج شکلی** دئییلیر. سؤزلر بؤتؤن لؤغت‌لرده یالنیز باشلانغیج شکلینده اؤلور. سؤزلرین قورولوش نؤوؤ، هانسیٔ نیطق حیصّه‌سینه عاییدلیینی اؤلچمه‌سیٔ دا اؤنلارین باشلانغیج شکلینه گؤره مؤعیّن ائدیلیر.

Δ ۵۳۴ هر ایکی سؤزتوندا قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلرین معنا فرقی‌نی آچیقلاییین. اؤنلارین هانسیٔ نیطق حیصّه‌سینه عاییدلیینی اؤلچمه‌سیٔ سؤیله‌ییین.

ات خؤره‌یی	**اتلی** خؤرک
اون کیسه‌سی	**اونلو** کیسه
اوشاق اؤیی	**اوشاق‌لیٔ** اؤی
گیل تؤرپاق	**گیللی** تؤرپاق

Δ ۵۳۵ ساغ سؤتونداکیٔ صیفت‌لر نئجه عمله گلمیش‌دیر؟ بس سؤل سؤتونداکیٔ‌لار؟ هر ایکی شکیلچی‌نین (ــ لیٔ، ــ سیز) معناسیندا هانسیٔ فرقی گؤرؤرسؤنؤز؟

داش ــ داشلیٔ	داش ــ داش‌سیز
فایدا ــ فایدالیٔ	فایدا ــ فایداسیز
کؤلک ــ کؤلک‌لی	کؤلک ــ کؤلک‌سیز
بوز ــ بوزلو	بوز ــ بوزسوز

Δ ۵۳۶ مؤختلیف نیطق حیصّه‌لرینه عاییدلیینی وئریلمیش آشاغیداکیٔ سؤزلردن ~~گیق~~ شکیلچی‌سی واسیطه‌سیله ایسیم‌لر دؤزه‌لدیب یازیین. دؤزه‌لتدیییی‌نیز سؤزلرین معنالارینیٔ آچیقلاییین.

آد، گؤز، پالتار، مؤهندیس، حکیم، حاکیم، اوزون، کؤک، اسیر، بیر، اؤن، نم، من.

عئینی کؤکلوّ سؤزلر

☼ عئینی بیر کؤکدن عمله گلن سؤزلر عئینی‌کؤکلوّ سؤزلر آدلانیر؛ مثلن، **باش — باشچئ، باشلیق، باشلا(ماق)، باشلانغیچ؛ ال — الجک، الک، اله(مک)؛ بوز — بوزلو، بوزلاق، بوزلا(ماق)** وئ س.

عئینی‌کؤکلوّ سؤزلر هم عئینی بیر نیطق حیصّه‌سینه، هم ده موّختلیف نیطق حیصّه‌لرینه عاییدلر. اؤلا بیلر؛ مثلن، **باغ، باغچا، باغلیق، باغبان (هامئسئ ایسیم‌دیر)؛ یاغ — ایسیم، یاغلئ — صیفت، یاغلا —** فئعل‌دیر.

Δ ۵۳۷ وئریلمیش سؤزلرین عئینی‌کؤکلوّ اؤلدوغونو اساس‌لاندیرئن. اؤنلار هانسئ نیطق حیصّه‌لرینه عاییددیر؟

گؤز، گؤزلؤک، گؤزله	امک، امکچی، امکدار
سیر، سیرلی، سیرداش	بیر، بیرلیک، بیرلش
اوّت، اوّتلوق، اوّتلو، اوّتلا	یوخو، یوخولو، یوخوسوز، یوخولا

Δ ۵۳۸ عئینی‌کؤکلوّ سؤزلره عاییدّ وئریلمیش آشاغیداکئ میثال‌لاردان هر بیری‌نین سؤنونجوسو سهوّدیر. نه اوّچوّن؟ سببی‌نی آچیقلاماغا چالیشین.

باغبان، باغچئ، باغلیق، باغلا(ماق)

الک، الجک، اله(مک)، الوان

یای(ماق)، یایما، یایلاق

اوّوچو، اوّوّلا(ماق)، اوّوّلاق، اوّوّوج

یاغیش، یاغیشلئ، یاغ(ماق)، یاغلا(ماق)

Δ ۵۳۹ سوّل وئ ساغ سوّتون‌لاردا وئریلمیش سؤزلردن هانسئ‌لار عئینی‌کؤکلوّدوّر، هانسئ‌لار ایسه عئینی سؤزوّن موّختلیف شکیل‌لری‌دیر؟ عئینی‌کؤکلوّ سؤزلرین هانسئ شکیلچی‌لرله عمله گلدیئی‌نی، عئینی سؤزوّ شکلینه گؤره دییشدیرن شکیلچی‌لرین ایسه هانسئ سؤزدییشدیریجی شکیلچی اؤلدوغونو آچیقلایین.

کؤمباین ــ کؤمباینچی	کؤمباین ــ کؤمباین‌دا
چالیش ــ چالیشقان	چالیش ــ چالیشیر
دوز ــ دوزلو	دوز ــ دوزون
دؤن(مک) ــ دؤنؤش	دؤن(مک) ــ دؤندؤ
ایش ــ ایشچی	ایشچی ــ ایشچی‌لر
گؤز ــ گؤزله(مک)	گؤزله ــ گؤزله‌دی

☼ هم سؤز کؤک‌لری، هم ده عئینی‌کؤکلؤ سؤزلر اؤز شکلینه گؤره دییشه بیلیر؛ یعنی ایسیم‌لر حال‌لائیر، فئعل‌لر زامان وؤ شخصه گؤره دییشیر وؤ س. بو زامان سؤزوؤن لؤغوی معناسیندا هئچ بیر دییشیک‌لیک باش وئرمیر. مثلن: **ایشین، ایشده، ایشچی‌نین، ایشچی‌ده، ایشچی‌یم، ایشچی‌دیر، ایشله‌ییر، ایشله‌یه‌جک، ایشله‌یه‌جه‌ییک.**

ایکی وؤ داها آرتیق سؤز دؤزه‌لدیجی شکیلچی‌سی اؤلان دؤزه‌لتمه سؤزلر

جاواب وئرین: ۱) سؤزلر قورولوشونا گؤره نئچه جؤر اؤلور؟ ۲) ساده سؤزلر هانسی‌لاردیر؟ ۳) دؤزه‌لتمه سؤزلر هانسی سؤزلره دئییلیر؟ ۴) هانسی سؤزلر قورولوشونا گؤره موّرکّب سؤز آدلائیر؟

Δ ۵۴۰- اؤخویون. قارا حرف‌لرله وئریلمیش سؤزلردن هانسی‌لار قورولوشجا ساده، هانسی‌لار دؤزه‌لتمه‌دیر؟

بیر کیچیک **بینادا** دؤرد ــ بئش **مکتبلی** یاش..یئردی. اوشاق‌لار هر گؤن **مکتبدن** قاییتدی..دان سونرا **حیطین گؤنشلی** وؤ **هاوالی** طرفینده اؤینـــ...یار، قاچیشاردی‌لار. یؤرولدو..دا تاخـــــا **بارماق‌لی** حاصاری اؤلان باغچائین یانیندا‌کی **نیمکت‌ده** اؤتوروب **دینجه‌لردیلر.**

• متن‌ده بوراخیلمیش حرف‌لری اولان سؤزلردن هر بیری‌نین دؤزگؤن تلفّوظو ایله دؤزگؤن یازیلیشی آراسیندا‌کی فرقی آچیقلایین.

☼ دیلیمیزده ائله دؤزه‌لتمه سؤزلر ده وار کی، اونلار کؤک‌لره ایکی و یا داها آرتیق سؤزدؤزه‌لدیجی شکیلچی‌نین قوشولماسی ایله عمله گلیر؛ یعنی دؤزه‌لتمه سؤزدن دیگر بیر دؤزه‌لتمه سؤز ده عمله گله بیلیر؛ مثلن، **یاز ــ ی، یازی ــ چی، یازیچی ــ لیق، اک ــ ین، اکین ــ چی، اکینچی ــ لیک.**

Δ ۵۴۲- آشاغیداکی دؤزه‌لتمه سؤزلری نؤمونه‌ده وئریلدیی کیمی تحلیل ائدین.

نؤمونه:

یازیچی‌لیق ــ بو سؤز یازیچی سؤزونه ــ لیق شکیلچی‌سینی، یازیچی سؤزو یازی سؤزونه ــ چی شکیلچی‌سینی، یازی سؤزو ایسه یاز فئعلینه ــ ی شکیلچی‌سینی آرتیرماق‌لا عمله گلمیش‌دیر.

طیّاره‌چی‌لیک، اوچولوق، صنت‌کارلیق، یاغیش‌لیق، اکینچی‌لیک، کؤللوق‌داکی.

Δ ۵۴۳- اوخویون. دؤزه‌لتمه سؤزلری سئچیب کؤچورون.

اوچو صبیرسیزلیک گؤسترسه اگر،
اوخ دیمز نیشانا، اوردان یان گئدر.

***

درین‌لیک، سونسوزلوق وارسا دونیادا،
آرخلاریژن سویوندان یارانمیش او دا.

***

پاخیل‌لیق ائیله‌سه دوستونا هر کس،
اونون یولداش‌لیغی توزا دا دیمز.

☼ **عوضو، عوذر، حؤکم، رحم، صدرکیمی** سونو ایکی صامیت‌له بیتن تک‌هئجالی **سؤزلردن عوذرلو، عوذرسوز، رحملی، رحم‌سیز، صدرلیک** کیمی سؤزلر دؤزه‌لتدیک‌ده اوچ صامیتین یاناشی گلمه‌سی تلفّوظو چتین‌لشدیریر. بونا گؤره

همین سؤزلر [عؤذؤرلؤ]، [عؤذؤرسؤز]، [رحیملی]، [رحیم‌سیز] شکلینده تلفّؤظ اولونور.

سؤنو ایکی کار صامیت‌له بیتن سؤزلره صامیت‌له باشلانان هر جؤر شکیلچی آرتیردیقدا ایسه همین صامیت‌لردن ایکینجی‌سی تلفّؤظ اولونمور. مثلن، **دؤستلوق — [دؤسلوق]، نئفتچی — [نئفچی]، توریست‌لر — [توریسلر]، سربست‌لیک — [سربس‌لیک]، سؤست‌لؤک — [سؤسلؤک]، اؤستده — [اؤسده]** و س.

مؤرکّب سؤزلرین عمله گلمه‌سی و اونلارین یازیلیشی

☼ بوندان اوّل دئییلدیئی کیمی، دیلیمیزده سؤز یارادیجی‌لیغی‌یین ان اساس واسیطه‌لریندن بیری سؤز دؤزه‌لدیجی شکیلچی‌لردیر.

سؤز یارادیجی‌لیغی‌یین دیگر مؤهؤم بیر واسیطه‌سی ایسه ایکی و داها آرتیق سؤزؤن بیرلشمه‌سی ایله یئنی معنالی سؤزلرین عمله گلمه‌سی‌دیر. بو یؤل‌لا یارانان سؤزلر مؤرکّب سؤزلر آدلانیر.

مؤرکّب سؤزلر مؤختیلف یؤل‌لارلا عمله گلیر؛ مثلن،

ا) ایکی **مؤختلیف معنالی سؤزؤن بیرلشمه‌سی ایله: باراماقوردو، آیاق‌قابی، یاریم‌آدا،** سوایتی و س.؛

ب) **یاخین‌معنالی سؤزلرین بیرلشمه‌سی ایله: اؤغول — اوشاق، قؤیون — قوزو، قاپی — پنجره، تؤیؤق — جؤجه** و س.

پ) **عکس معنالی سؤزلرین بیرلشمه‌سی ایله:** گئجه — گؤندؤز، بؤیؤک — کیچیک، تئز — گئج، آز — چؤخ و س.

ت) **عئینی سؤزؤن تکراری ایله:** *سحر — سحر، اؤز — اؤزه، بیردن — بیره، یاواش — یاواش* و س.

یازیلیشینا گؤره مؤرکّب سؤزلر ایکی جؤر اولور: ۱) بیتیشیک یازیلان‌لار (یا دا الیفبامیزا اویغون اولاراق بیر ــ بیرینه یاخین یازیلان‌لار)؛ ۲) آرالارئندا کیچیک خط (تیره)له یازیلان‌لار.

Δ ٥٤٤- وئریلمیش آیریئ ــ آیریئ سؤزلردن مؤرکّب سؤزلر دؤزه‌لدیب یازین. اونلارئن نه اؤچؤن بیتیشیک (بیر ــ بیرینه یاخین) یازیلدیغئنئ آچیقلایین.

بال، قاباق؛ قلم، قاب؛ پالتار، آسماق؛ دؤز، بوجاق؛ یئددی، ایللیک؛ کینؤ، تئاتر؛ باغا، یارپاق؛ اؤز، فعالییئت؛ دؤشک، آغ؛ آدا، دؤرتشان.

● یازدیغئ‌ئیز سؤزلرین تلفّوظوندە وئورغو هانسئ هئجائین اوزه‌رینه دؤشؤر؟ بونو خوصوصی ایشاره ایله (وئورغو ایشاره‌سی ایله) قئید ائدین.

☼ ایکی مؤختلیف معنالئ سؤزوؤن بیرلشمه‌سیندن عمله گلیب یئنی معنا بیلدیرن و وئورغوسو ایکینجی سؤزوؤن اوزه‌رینه دؤشن مؤرکّب سؤزلر بیتیشیک (بیر ــ بیرینه یاخین) یازیلئر؛ **مثلن، ایستی‌اوت، گؤنه‌باخان، باغایارپاغئ، ایت‌بورنو** و س.

Δ ٥٤٥- وئریلمیش مؤرکّب سؤزلرین هانسئ سؤزلرین بیرلشمه‌سیندن عمله گلدیئی‌نی و هانسئ معنادا ایشلندیئی‌نی آچیقلایین.

مشه‌به‌یی، حاجئ‌لئیلک، آیاق‌آلتئ، آیاق‌اوستو، یارئ‌زارافات، آیاق‌یالئین، یارئ‌یوخولو، آغاج‌دلن، الی‌ایری، دنیزکنارئ، گؤن‌اورتا، آخشام‌اوستو، آخشام‌طرفی.

● همین سؤزلردن هر بیرینده وئورغونون یئرینی گؤسترین.

Δ ٥٤٦- بیرینجی سؤتوندا‌کئ سؤزلرله ایکینجی سؤتوندا‌کئ سؤز بیرلشمه‌لرینی **تلفّوظوندە** (وئورغوسونا)، **یازیلیشینا** و **معناسینا** گؤره مؤقایسه ائدین، هانسئ فرق‌لری گؤرؤرسؤنؤز؟ اوّلینجی سؤتوندا‌کئ سؤزلر هانسئ نیطق حیصّه‌سینه عائیددیر؟ بس سوْل سؤتوندا‌کئ سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری هانسئ نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اولونموشدور؟

قاراگؤز　　قارا گؤز(لر)

اوزون‌ساچ	اوزون ساچ
بسته‌بوی	بسته بوی
قازآیاغی	قاز آیاغی
قوزوقولاغی	قوزو قولاغی
اوچ‌بوجاق	اوچ بوجاق
قاراتویوق	قارا تویوق
قاراگیله	قارا گیله

☼ مجازی معنالی ایکی سؤزون بیرلشمه‌سیندن عمله گلن مورکّب سؤزلر ده بیتیشیک (بیر ــ بیرینه یاخین) یازیلیر. مثلن، **اوزویولا، سویوشیرین، گؤزوجو** و س.

☼ **کیچیک خطله یازیلان مورکّب سؤزلره، اساسن، آشاغیداکی‌لار داخیل‌دیر:**

آ) **عئینی سؤزون تکرارییندان عمله گلن‌لر؛** مثلن، **یاستی ــ یاستی (قایالار)، توپا ــ توپا (بولودلار)، باشدان ــ باشا، گوندن ــ گونه** و س.

ب) **یاخین معنالی و یا عکس معنالی سؤزلردن عمله گلن‌لر؛** مثلن، **دفتر ــ کیتاب، سؤز ــ صؤحبت، تاختا ــ شالبان، گلیش ــ گئدیش، ایستی ــ سویوق** و س.

پ) **طرف‌لریندن بیری آیریلدیقدا ایشلنمه‌یین سؤزلردن عمله گلن‌لر؛** مثلن، **کاغیذ ــ کوغوذ، بزک ــ دوزک، چؤر ــ چؤپ** و س.

ت) **اولینجی حیصّه‌سی قئیر سؤزوندن عیبارت اولان‌لار؛** مثلن، **قئیر ــ ی عادی، قئیر ــ ی موعیّن، قئیر ــ ی دقیق** و س.

ساده و مورکّب آدلار

☼ آذربایجان دیلینده آدلار ساده و مورکّب اولماق‌لا ایکی یئره آیریلیر.

ساده آدلار آیری ــ آیری سؤزلردن عیبارت اولور، شخص‌لری و تک اولماسی ایله فرق‌لنن واریئق‌لاری بیلدیریر.

بئله دیل واحیدلری آشاغیداکیلارینی احاطه ائدیر:

آ) شخص آدلارینی، تخللوص و سویآدلارینی: مثلن، **علی، صمد، آخوندوو، فوضولی** و س.

ب) جوغرافی و نوجومی آدلار: مثلن، **کور، آراز، قوشقار، شکی، گونش** و س.

پ) قزئت و درگیلره، موختلیف اثرلره، گمیلره و س. وثریلن آدلار: مثلن، **«آذربایجان»، (قزئت، درگی)، «اولدوز» (ژورنال)، «لاچین» (رومان)** و س.

ت) حئیوانلارا وثریلن خوصوصی آدلار: مثلن، **قیرآت، آلاپاچا، مستان** و س.

موورکّب آدلارین یازیلیشی

☼ موورکّب آدلارین خوصوصی ایسیملردن فرقی اوندادیر کی، خوصوصی ایسیملر آیری ــ آیری سوزلردن، موورکّب آدلار ایسه سوز بیرلشمهلریندن عیبارت اولور. مثلن،

خوصوصی ایسیملر:	**موورکّب آدلار:**
تبریز	**تبریز شهر شورasی**
آذربایجان	**آذربایجان میللی قهرمانی**

جاواب وثرین:

۱. موورکّب آدلارین خوصوصی ایسیملرله اوخشار و فرقلی جهتلری هانسیلاردیر؟

۲. موورکّب آدلار موورکّب ایسیملردن هانسی خوصوصییتلرینه گوره فرقلهنیر؟

سؤزلؤک‌دن ایستیفاده قایدالاری

☼ سؤزلؤک‌لرده سؤزلر الیفبا سیراسی ایله دوزولور و موعیّن جهتدن ایضاح اولونور. بئله کی، **اورفوقرافییا لوغتینده** سؤزون یازیلیش قایداسی، **اورفوئپییا لوغتینده** سؤزون دوزگون تلفّوظ قایداسی، **ایضاحلی لوغتده** سؤزون معنا، دیل قورولوش و اوسلوب جهتدن ایضاحی و سایر وئریلیر.

سؤزلؤک‌لردن ایستیفاده ائتمک اوچون آشاغیداکی‌لاری بیلمک لازیم‌دیر:

۱. **آذربایجان الیفباسیندا حرف‌لرین آردیجیل دوزولوشونو** (ازبر).

۲. **موعیّن سؤزون اؤزه‌نیله‌جک خوصوصییتی‌نی** (دوزگون یازیلیشی، دوزگون تلفّوظ، لوغوی معنا، دیل قورولوشوجا معنا و س.).

سؤزون ترکیبینه گؤره تحلیلی

☼ **تحلیلین آپاریلماسی قایداسی**

۱. تحلیل ائدیلن سؤزون هانسی نیطق حیصّه‌سینه عاییدلیینی گؤسترییلر.

۲. سؤزون باشلانغیج شکلی (یا کؤکدن، یا دا کؤکله سؤز دوزه‌لدیجی شکیلچی‌دن عیبارت اولان حیصّه‌سی) موعیّن ائدیلیر.

۳. اگر باشلانغیج شکلی دوزه‌لتمه سؤزدوزرسه، اونون نئجه عمله گلمه‌سی آچیقلانیر.

٤. سؤزون دیل قورولوشوجا شکیلچی‌لریندن هر بیری‌نین معناسی (هانسی حالی، هانسی زامانی و س. بیلدیرمه‌سی) موعیّن‌لشدیریلیر.

☼ **شیفاهی تحلیل نؤمونه‌سی:**

قایئیقچی‌لاردان

بو سؤز نیطق حیصّه‌سینه گؤره ایسیم‌دیر.

قایئیق ــ کؤک، ــ **چئ** ایسه پئشه معنالئ ایسیم دؤزه‌لدن سؤز دؤزه‌لدیجی شکیلچی‌دیر؛ همین سؤزده ـ**لار** جمع شکیلچی‌سی، ــ **دان** ایسه ایسمین چئخئش‌لئق حال شکیلچی‌سی‌دیر.

باغچاداکئ

بو سؤز صیفت‌دیر. بؤتؤولؤک‌ده باشلانغئیج شکیل‌ده‌دیر. ـ**داکئ** ایسیم‌دن صیفت دؤزه‌لدن، ــ **چا** ایسه کیچیلتمه معناسئنئ بیلدیرن سؤز دؤزلدیجی شکیلچی‌دیر. دئمک، ــ **چا** شکیلچی‌سی *باغ* سؤزؤندن **باغچا**، ــ **داکئ** شکیلچی‌سی ایسه **باغچا** سؤزؤندن **باغچاداکئ** صیفتی‌نی عمله گتیرمیش‌دیر.

یازئلئ تحلیل نؤمونه‌سی:

قایئیقچئ‌لاردان باغچاداکئ‌لار

Δ ۵۴۷- وئریلمیش سؤزلری ترکیبینه گؤره تحلیل ائدین (هم شیفاهی، هم ده یازئلئ).

شیتیل‌لیکده، کؤمباینچئ‌لار، ائودارلئق، شاماخئ‌لئ، بولودسوز.

Δ ۵۴۸- وئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لرینده‌کی دؤزه‌لتمه سؤزلری سئچیب کؤچؤرؤن و ترکیبینه گؤره تحلیل ائدین.

اؤتؤچولوغا مئیل سالماق، نئفت بوروق‌لارئ، موسیقیچی‌لرین یئیئنجاغئ، قانادلئ آرزولار.

بئشینجی کیتاب

سؤز قورولوشو

(صرف)

نیطق حیصّه‌لری

☼ نیطق حیصّه‌لری دیلده سؤزلرین بؤلگؤلریندن بیری‌دیر. آذربایجان دیلینده اؤن بیر نیطق حیصّه‌سی وار: ایسیم، صیفت، سای، عوض‌لیک، فئعل، ظرف، قوشما، باغلایئجی، ادات، قئید، نیدا.

دیلده اؤلان سؤزلر لؤغوی معنالاری‌نئین اؤلوب ــ اؤلماماسینا گؤره ایکی ئره آیریلیر:

آ) لؤغوی معناسی اؤلان سؤزلر: **ائو، آغاج، اینسان، یاخشی، بؤیؤک، بئش، اؤن، من، سن، اؤخوماق، یازماق، اوزاق، تئز، گئج.**

ب) لؤغوی معناسی اؤلمایان سؤزلر: کی، اؤچؤن، چؤنکی، ایله، دی، اگر، بلکه، آمما، کاش.

Δ ۵۴۹- کؤچؤرؤن. لؤغوی معناسی اؤلان سؤزلرین آلتیندان دؤز خط، لؤغوی معناسی اؤلمایان سؤزلرین آلتیندان دالغالی خط چکین.

نه قلم قوجالیب، نه ده کی قلبیم. گؤردؤلر کی، پوستچو الینده مکتوب گلیر. ایکی آی اؤلاردی کی، گؤیدن ئره بیر گیله ده دؤشمؤردؤ. ایئیرمی بئش ایل‌دن بری اؤنو بؤیؤدن، بؤتؤن دردلری‌نین، سئوینج و آرزولاری‌نئین صحنه‌سی اؤلان دوغما کنده، گئنیش باغلارا، سئیخ آغاج‌لارا، یاشیل زمی‌لره، ئتیم‌لر کیمی قیسیق دامارا... باخدی.

☼ لؤغوی معناسیٔ اؤلان سؤزلر نیطقی‌میزین اساسینیٔ تشکیل ائدیر. بیز بو سؤزلرله جؤمله قورورووق ؤ فیکریمیزی ایفاده ائدیریک. **مثلن: اینسان قؤوّه‌سی طبیعته قالیب گلیر . آخشام اؤلدو، گؤن باتدیٔ، چیراق‌لار یاندیٔ، شنلیک سس‌لری عالمه یاییلدیٔ.**

لؤغوی معناسیٔ اؤلمایان سؤزلر نیطق‌ده کؤمکچی واسیطه‌لر کیمی ایش‌لنیر، فیکرین ایفاده‌سینه کؤمک ائدیر.

مثلن: دؤنیا شئعرینه نیظامی **کیمی** اؤلمز صنتکارلاریٔ، محبّت ؤ خوشبخت‌لیک نغمه‌کاریٔ فؤضولی ؤ ختایی‌نی، وئیدادی ؤ واقیف ـــ ی وئرمیش اؤلان آذربایجان خالقیٔ باشقا خالق‌لارین شاعیرلری‌نین یاراتدیٔق‌لاریٔنیٔ دا یؤکسک قییمت‌لندیریر . آنا تؤرپاق نفس آلیر اوشاق **کیمی** درین‌دن.

سؤزلرین بئله بؤلگؤسؤنه اویغون اؤلاراق، نیطق حیصّه‌لری ده ایکی یئره آیریلیر:

آ) اساس نیطق حیصّه‌لری

ب) کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری

اساس نیطق حیصّه‌لری لؤغوی معناسیٔ اؤلان سؤزلردن عیبارت اؤلور. کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری لؤغوی معناسیٔ اؤلمایان سؤزلردن عیبارت اؤلور.

آذربایجان دیلینده آلتیٔ اساس نیطق حیصّه‌سی وار: ایسیم، صیفت، سایٔ، عوٖض‌لیک، فئعل، ظرف.

آذربایجان دیلینده بئش کؤمکچی نیطق حیصّه‌سی وار: قؤشما، باغلاییجیٔ، ادات، قئیید، نیدا.

نیطق حیصّه‌لرینی گؤسترن جدوٖل

اساس نیطق حیصّه‌لری	کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری
ایسیم	قؤشما
صیفت	باغلاییجیٔ
سایٔ	ادات
عوٖض‌لیک	قئیید
فئعل	نیدا
ظرف	

اساس نیطق حیصّه‌لری:

ایسیم

☼ اشیالارئن آدلارئنئ بیلدیرن نیطق حیصّه‌سینه ایسیم دئییلیر. اشیا بیلدیرمک ایسمین دیل قورولوشوجا معناسئ‌دئر.

قاپئ، پنجره، ائو، اینسان، حیوات، قوش، یاخشئ‌لیق، مارال و س.

عادی سؤز کیمی، «اشیا» سؤزونون معناسئ محدوددور. آنجاق جانسیز وارلیق‌لارئن بیر قیسمینه اشیا دئییلیر. مثلن، ائو اشیالارئ: **یوّرغان، دؤشک، خالچا، پالاز** و **س. دیگر اشیالار: کیتاب، دفتر، قلم، کاغئذ** و س.

بو معنادا جانلئ وارلیق‌لارا، خوصوصن اینسان‌لارا، موجررد آنلایئیش‌لارا اشیا دئییلمیر. دیققت ائدیرسینیزسه، منتروّنون سوّن دایاناجاق‌لارئندا سرنیشین‌لره موّراجیعت‌له دئییلیر: اشیالارئنیزئ گؤتوّرمه‌یی اونوتمایئین! بورادا الده اوّلان شئی‌لر نظرده توتولور، سرنیشین‌لرین یانئنداکئ اوشاق‌لار نظرده توتولمور.

دیل قورولوشوجا دئییم کیمی، «اشیا» سؤزونون معناسئ چوخ گئنیش‌دیر. بو معنادا، وارلیغئ اوّلان و وارلیق کیمی تصوّر ائدیلن، کیم؟ نه؟ سوآل‌لارئنا جاواب وئرن آنلایئیش‌لارئن هامئ‌سئنا اشیا دئییلیر. مثلن: **داغ، اوّلکه، خیال، دنیز، آلما، آرمود، گؤزل‌لیک، گئجه، گوّندوز، کوّلک، یاغیش، اینسان، دورنا، شهر، کند** و س.

ایسمین جؤمله‌ده رؤلو

☼ ایسمین جؤمله‌ده اساس رؤلو مؤبتدا ؤ تامام‌لیق اؤلماق‌دیر. آنجاق ایسیم جؤمله‌ده خبر، ظرف‌لیک، تعیین رؤلوندا دا اؤلا بیلیر.

مثلن:

۱ ــ مؤبتدا رؤلوندا: **آغاج‌لار** مؤختلیف‌دیر، بارلیٔ، بارسیز اؤلورلار. سحر ییئنی‌جه آچیلمیشدیٔ. **خؤروزلار** آغیز ــ آغیزا وئریب جاماعاتیٔ آییلدیردیٔ .

اینسان زیروه‌لری فتح ائله‌ییرمی

اؤندا اؤمید، اینام، دؤزؤم اؤلماسا؟

۲ ــ تامام‌لیق رؤلوندا: **محبّت‌دن، فرح‌دن، وفادان** ییازاجاغام. ابدی گنج‌لییئن سیررری دؤشؤندؤردؤ **عالیم‌لری**.

۳ ــ خبر رؤلوندا: عئلم دایئیم آشیئب ــ داشان **بولاق‌دیر**، بولاق. **باهاردیر**، آچیلیئب هر طرفده گؤل. من بیر قیزیل **گؤلم**، قیزیل رنگیم سالیئب سایه بو عالمه .

۴ ــ ظرف‌لیک رؤلوندا: نیلؤفر گؤللری قالخیئب **تاوانا**. **مکتبه** گئدیردی اؤغلوم ایلک دفه.

۵ ــ تعیین رؤلوندا: بو **ترلان** کؤنلؤمؤن **پؤلاد** تئل‌لری باغلانمیش ازل‌دن **آنا** وطنه.

Δ ۵۵۰ - مؤبتداسیٔ ایسیم‌له ایفاده اؤلونموش بئش جؤمله ییازیٔن.

Δ ۵۵۱- تامام‌لیغیٔ ایسیم‌له ایفاده اؤلونموش بئش جؤمله ییازیٔن.

Δ ۵۵۲ - خبری ایسیم‌له ایفاده اؤلونموش بئش جؤمله ییازیٔن.

Δ ۵۵۳ - ظرف‌لییئی ایسیم‌له ایفاده اؤلونموش بئش جؤمله ییازیٔن.

Δ ۵۵٤- تعیینی ایسیم‌له ایفاده اؤلونموش بئش جؤمله ییازیٔن.

☼ ایسیم جؤمله‌ده خیطاب ؤ آرا سؤز رؤلوندا دا اؤلا بیلیر.

۱- خیطاب رؤلوندا: ایییل، **کؤرؤم**، ایییل کئچ! دؤؤران سنین دئییل، کئچ!

۲- آرا سؤز رؤلونـدا: **فیکـریم‌جـه** (فیکریمـه گـؤره)، بـو ایـل محـصول بـؤل اؤلاجاق‌دیر.

Δ ۵۵۵- ایسمین خیطاب کیمی ایشلن‌مه‌سینه عائید اؤچ میثال یازیئن.

Δ ۵۵٦- ایسمین آرا سؤز کیمی ایشلن‌مه‌سینه عائید ایکی میثال یازیئن.

Δ ۵۵۷ - اؤخویون. فئعلی صیفت‌لردن ایستیفاده‌یه فیکیر وئرین.

من بیر آشیغام کی، بو چالدیغیم ساز
دومان‌لی داغلارا سس سالاجاق‌دیر.
آغلاتدیغیم تئلده اینله‌ین آواز
ائلین خاطیرینده چؤخ قالاجاق‌دیر.

ایسمین معنا نؤوٶلری

☼ طبیعی عالم (جانلی‌لار، جانسیزلار)، مؤجررد آنلایـیش‌لار سای‌سیز حئساب‌سیز اؤلدوغو کیمی، اونلاری بیلدیرن ایسیم‌لرین ده نؤوٶلری چؤخ‌دور. سیز بونلاریئن بیر قیسمی ایله تانـیش اؤلاجاق‌سیئنیز.

۱ ــ جان‌سیز وارلیق‌لاریئن آدلاری‌نی بیلدیرن ایسیم‌لر: **داغ، داش، آی، اولدوز، اثر، کیتاب، و س.**

۲ ــ جانلی وارلیق‌لاریئن آدلاری‌نی بیلدیرن ایسیم‌لر: **قوش، بؤلبؤل، اوشاق، اینسان، جئیران و س.**

۳ ــ یئر آدلاری‌نی بیلدیرن ایسیم‌لر: **کند، شهر، اؤلکه، وطن، یؤل، بـاغ، صـینیف، زنجان و س.**

۴ ــ زامان آدلاری‌نی بیلدیرن ایسیم‌لر: **گؤن، هفته، آی، فصیل، ایل، عصر، آخشام، گئجه، گؤندوز و س.**

۵ ــ سو ایله علاقه‌دار وارلیق‌لارئن آدلاری‌نئ بیلدیرن ایسیم‌لر: **چای، گـوْل، دنیـز، اوْقیانوس، آرخ، کانال، شلاله، بولاق، سو، آراز، خزر، وْ س.**

ایسمین قورولوشجا نؤوْلری

☼ ایسیم‌لرین قورولوشجا اوْچ نؤوْ وار.

۱- ساده ایسیم‌لر.
۲- دوْزه‌لتمه ایسیم‌لر.
۳- موْرکّب ایسیم‌لر.

ساده ایسیم‌لر بیر کؤک‌دن عیبارت اوْلور: **ال، قوْل، سو، داش، اوْد، آغاج، آدام، علی، دورنا، دنیز، آراز، خیال، کند وْ س.**

ایسیم‌لرین، ائله‌جه ده ساده ایسیم‌لرین سوْز دیْیشدیریجی (قـیْراماتیک) شکیلچی‌لر قبول ائده‌رک دیْیشمه‌سی اوْنلارئن قورولوشونا تأثیر ائتمیر. **اوْد** ایـسمی سـاده اوْلـدوغو کیمی، اوْنون **اوْلر، اوْده، اوْدن، اوْیم، اوْدیر** شکیل‌لری ده ساده‌دیر.

دوْزه‌لتمه ایسیم‌لر سوْز دوْزه‌لدیجی شکیلچی‌لر واسـیطه‌سـی ایلـه دوْزه‌لیـر. ایـسیم دوْزلدن شکیلچی‌لر، اساسن، بونلاردیر: ــ چیْ، ــ چی، ــ چو، ــ چوْ؛ ــ لیْق، ــ لیک، ــ لوق، ــ لوْک؛ ــ ئیش، ــ یش، ــ وش، ــ وْش؛ ــ ما، ــ مه؛ ــ یْق، ــ یک، ــ وق، ــ وْک؛ ــ ستان، ــ کی، ــ گی. **مثلن:**

۱- قاپیْ ــ *قاپیْچیْ*، دمیر ــ *دمیرچی*، اوْدون ــ *اوْدونچو*، جوْت ــ *جوْتچوْ*.
۲- داغ ــ **داغلیْق**، چمن ــ **چمن‌لیک**، قوم ــ **قوم‌لوق**، اوْزوْم ــ **اوْزوْم‌لوْک**.
۳- یاْغ ــ **یاْغیْش**، گل ــ **گلیش**، اوچ ــ **اوچوش**، گوْر ــ **گوْروْش**.
۴- قاز ــ **قازما**، سوْر ــ **سوْرمه**.
۵- قال ــ **قالیْق**، بیل ــ **بیلیک**، قوْرو ــ **قوْروق**، بوْل ــ **بوْلوْک**.
۶- داغ ــ **داغیْستان**، گوْل ــ **گوْلوْستان**.
۷- سئچ ــ **سئچکی**، وئر ــ **وئرگی**.

ایسیم دوْزلدن شکیلچی‌لر چوْخ‌دور. شئعر وْ نثر اثرلری اوْخویاْرکن، اوْنلارا راسـت گلنده قئیْد ائدین.

دؤزەلتمه ایسیم‌لر، اساسن، ایسیم‌لرین اؤزلرینەن دە فئعل‌لردن عمله گلیر. آنجاق آز ــ آز دا اؤلسا، صیفت‌لردن، سای‌لاردان دا دؤزەلتمه ایسیم‌لر عمله گلیر. **مثلن:**

۱ ــ ایسیم‌دن دؤزەلن دؤزەلتمه ایسیم‌لر: **یازیچی ــ یازیچیچی، نفت ــ نفتچی، طلبه ــ طلبه‌لیک.**

۲ ــ فئعلدن دؤزەلن دؤزەلتمه ایسیم‌لر: **قاچ ــ قاچیش، یئری ــ یئریش، دؤل ــ دؤلما، سات ــ ساتیجی.**

۳ ــ صیفت‌دن دؤزەلن دؤزەلتمه ایسیم‌لر: **یاخشی ــ یاخشیلیق، پیس ــ پیس‌لیک، گؤزل ــ گؤزللیک، اوجا ــ اوجالیق، ایستی ــ ایستی‌لیک.**

۴ ــ سایدان دؤزەلن دؤزەلتمه ایسیم‌لر: **بیر ــ بیرلیک، چؤخ ــ چؤخلوق.**

Δ ۵۵۸- «اینسان»، «سو» ایسیم‌لرینەن دؤزەلتمه ایسیم‌لر دؤزەلدین و اونلاری جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۵۹- «گؤل»، «اؤرت» فئعل‌لرینەن دؤزەلتمه ایسیم‌لر دؤزەلدین و جؤمله‌ده ایشله‌دین.

☼ **مؤرکّب ایسیم‌لر** ایکی، بعضن ده اوچ سؤزدن بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر. مثلن: **حاجی‌لئیلک، گؤنه‌باخان، سوایتی ، گؤلچؤهره، ایستی‌اؤت، آللاه وئردی، الاؤز یوییان.**

مؤرکّب ایسیم‌لری عمله گتیرن سؤزلر عئینی نیطق حیصّه‌سینه ده، مؤختلیف نیطق حیصّه‌لرینه ده عاییّد اولا بیلر. بو جهت‌دن مؤرکّب ایسیم‌لرین آشاغیداکی نؤولری وار.

۱- ایسیم + ایسیم: محمدعلی، آیگؤن، آرپاچای.

۲- صیفت + ایسیم: آغ‌سو، ایستی‌اؤت، قاراباغ، گؤی‌چای.

۳- ایسیم + فئعل: گؤنه‌باخان، آش‌سؤزن، توزسوران.

۴- فئعل + فئعل: وورهاوور، توت ها توت، باساباس.

مؤرکّب ایسیم‌لرین عمله گلمه‌سی ده مؤختلیف اولور.

۱ ــ هئچ بیر کؤمکچی واسیطه اولمادان سؤزلر بیرلشه‌رک مؤرکّب ایسیم عمله گتیریر: **آغدام، شاه‌صنم، بؤشقاب.**

۲ ــ مؤرکّب ایسمین ایکینجی طرفی منسوبیئت شکیلچی‌لی اولور: **آیاق‌قابی، ککلیک‌اؤتو، دؤه‌دابانی، کؤروغلو.**

۳ ــ آرالارئندا «ها، آ، ا/ه(ə)» شکیلچی‌لری ایش‌لنمک‌له فئعلین تکراری ایله: **قاچاقاچ، وورهاوور، گل‌ها گل.**

مؤرکّب ایسیم‌لر ده ساده وَ دؤزه‌لتمه ایسیم‌لر کیمی، بیر سؤز (بیر لؤغوی واحید) اؤلدوغونا گؤره بیر وَورغویا مالیک اؤلور.

مؤرکّب ایسمی عمله گتیرن سؤزلر بیرلیکده تلفّؤظ اؤلونور وَ بیر یئرده یازیلیر.

Δ ۵۶۰- عادی اشیالارئن آدلاریئنی بیلدیرن بیر نئچه مؤرکّب ایسیم یازیئن وَ اؤنلاریئ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

مؤرکّب ایسیم‌لر وَ مؤرکّب آدلار

☼ شخص‌لرین، اشیالارئن آدلاریئ آیریئ ــ آیریئ ایسیم‌لرله ده، مؤختلیف نؤوؤلؤ بیرلشمه‌لرله ده ایفاده اؤلونور.

۱ ــ ایسیم‌لرله ایفاده اؤلونان‌لار: **واقیف، سؤنا، یازیچیئ، شؤشه، علی‌ممّد، حاجی‌لئیلک، گئجه‌قوشو، باتابات.**

۲ ــ مؤختلیف نؤوؤلؤ بیرلشمه‌لرله ایفاده اؤلونان‌لار: **گؤی گؤل، قیزلار بولاغیئ، داغ کئچی‌سی، آتا ــ آنا، باجیئ ــ قارداش، یؤرغان ــ دؤشک.**

قورولوشوندان آسیئلیئ اؤلمایاراق، آیریئ ــ آیریئ ایسیم‌لرله ایفاده اؤلونان آدلار ساده آدلار حئساب اؤلونور. مثلن:

هادی ــ ساده ایسیم ــ ساده آد.

۱- **دمیرچی** ــ دؤزه‌لتمه ایسیم ــ ساده آد.

۲- **ممّدحؤسئین** ــ مؤرکّب ایسیم ــ ساده آد.

بیرلشمه‌لرله ایفاده اؤلونان آدلار مؤرکّب آدلار حئساب اؤلونور. مثلن:

شاه ایسماعیل ــ سؤز بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

مکتب مؤدیری ــ سؤز بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

باکیئ مئتروسو ــ **سؤز** بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

«لئیلی وَ مجنون» ــ سؤز بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

باش ایداره ــ سؤز بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

باجیئ ــ قارداش ــ سؤز بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

سس ــ کؤیۆ ــ سؤز بیرلشمه‌سی ــ مؤرکّب آد.

دئمه‌لی، مؤرکّب ایسیم‌له مؤرکّب آد عئینی شئی دئییل، اؤنلار مؤختلیف آنلایئیش‌لاردیر. بعضن بونلاریۆ قاریشدیریرلار.

آشاغیداکیلار دا مؤرکّب آدلار حئساب اؤلونور.

۱ ــ آد وۆ سؤیۆآد: **ولی ممّدزاده.**

۲ ــ آد وۆ آتا آدیۆ: **امین ثابیت‌اوغلو.**

۳ ــ آد وۆ لقب: **صمد وئورغون.**

۴ ــ آد وۆ اؤنلارلا یاناشیۆ ایش‌لنن بیۆ، خان، میرزه وۆ بو کیمی دیگر سؤزلر: **علی بیۆ، ایبراهیم خان، میرزه فتعلی.**

عؤمومی وۆ خؤصوصی ایسیم‌لر

☼ اشیالاریۆ آدلاندیرما قایداسیئنا گؤره ایسیم‌لر ایکی جؤر اؤلور:

۱- عؤمومی ایسیم‌لر.

۲- خؤصوصی ایسیم‌لر.

عؤمومی ایسیم‌لر. عؤمومی ایسیم‌لر عئینی جینس‌لی اشیالارئن هامیۆسئینا بیرلیکده وئریلن آدلاردیر. مثلن: **آغاج** سؤزوئو گؤتوۆرک. دؤنیادا نه قده‌ر مؤختلیف آغاج نؤوؤ وار: **آلما آغاجیۆ، نار آغاجیۆ** وۆ س. آنجاق بونلارئن هامیۆسئیندا عؤمومی جهت وار، هامیۆسیۆ آغاج‌دیر. اؤنا گؤره آغاج سؤزوؤ بونلارا وئریلن عؤمومی آددیر، یعنی عؤمومی ایسیم‌دیر. **داش، یؤل، کند، ائۆ، آدام، اوشاق،** وۆ س. سؤزلر ده عئینی جینس‌لی اشیالارئن آدلاریۆ اؤلماق‌لا عؤمومی ایسیم‌لردیر.

Δ ۵۶۱- سیز ایسیم‌لرین معنا نؤوئلرینی کئچیب‌سینیز. همین حیصّه‌ده وئریلمیش میثال‌لارئن چؤخو عؤمومی ایسیم‌لرین معنا نؤوئلرینه عاییددیر.

کؤچؤرؤن. عؤمومی ایسیم‌لرین معنا نؤوئلرینه گؤره سیرالاشدیرئیب یازئن.

خیال، فیکیر، دؤشؤنجه، ایدراک، عاغیل، یاددداش؛ ملک، ایبلیس، شئیتان؛ کاغیذ، دفتر، قلم، خالچا، لامپا؛ شهر، کند، قصبه، یؤل، باغ، صحرا؛ شلاله، بولاق، چئشمه، دنیز؛ آیۆ، ایل، دقیقه، ساعات.

خوّصوصی ایسیم‌لر

☼ عئینی جینس‌لی اشیالاریٔ بیر ــ بیریندن فرق‌لندیرمک اوچون اونلارا وئریلن خوّصوصی آدلارا خوّصوصی ایسیم‌لر دئییلیر. مثلن، اوْلکه‌میزده ؤ دونیادا مین‌لرله شهرلر وار. بونلارئن هامیٔسئنا آذربایجان دیلینده شهر دئییریک. شهر اونلارئن عوّمومی آدیٔدیر. شهرلری بیر ــ بیریندن فرق‌لندیرمک اوچون اونلارئن هر بیرینه آیریٔجا آد وئریلیر: باکیٔ، خوْیٔ، ؤ س. بونلار خوّصوصی ایسیم‌لردیر.

خوّصوصی ایسیم‌لرین ده نؤوْلری چوْخ‌دور. اونلارئن بعضی‌لری ایله تانیٔشش اوْلون.

۱ ــ اینسان آدلارئنا عائید خوّصوصی ایسیم‌لر: **محمّد، نیظامی، نسیمی.**

۲ ــ یئر آدلارئنا عائید خوّصوصی ایسیم‌لر: **آذربایجان، لنکران، تبریز.**

۳ ــ اثر، مطبوعات آدلارئنا عائید خوّصوصی ایسیم‌لر: **«آیگون»، «آبشئرون»، «ساچلیٔ»، «اوْلوْلر»، «کامانچا»، «آذری»(درگی).**

۴ ــ سو ایله علاقه‌دار خوّصوصی ایسیم‌لر: **خزر، آراز، کوْر.**

ایسیم‌لرین کمییّته گوْره دئییشمه‌سی

☼ کمییّت شکیلچی‌سی: ــ **لار،** ــ **لر.**

آذربایجان دیلینده ایسیم‌لر جمع شکیلچی‌سی قبول ائده‌رک جمع‌لنیر: **قلم ــ قلم‌لر، آغاج ــ آغاج‌لار، شاگیرد ــ شاگیردلر، موْعللیم ــ موْعللیم‌لر.** جمع شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌میش ایسیم‌لر تکده، جمع شکیلچی‌سی قبول ائتمیش ایسیم‌لر جمع‌ده حئساب اوْلونور.

چیچک (تک) ــ **چیچک‌لر** (جمع)

داغ (تک) ــ **داغ‌لار** (جمع)

تکده اوْلان ایسیم‌لر اشیانئین عوّمومی آدیٔدیر ؤ دیل قورولوشو جهتدن حئساب اوْلونور؛ جمع‌ده اوْلان ایسیم‌لر ایسه عئینی اشیانئین چوْخلوغونو بیلدیریر.

خوصوصی ایسیم‌لرین جمع‌لنمه‌سی

☼ جمع‌لنمک عوموی ایسیم‌لره عاییددیر. عوموی ایسیم‌لرین آدلاندیرمیغی اشیالاریشن چوخلوغونو بیلدیرمک اوچون همین ایسیم‌لره جمع شکیلچی‌سی علاوه ائتمک‌له اونلار جمع‌لندیریلیر. آنجاق نیطق‌ده خوصوصی ایسیم‌لر ده بعضن جمع شکیلچی‌سی ایله ایش‌لنیر. مثلن:

اولمز کونول، اولمز اثر،
نیظامی‌لر، فوضولی‌لرا
الین قلم، سینه‌ن دفتر،
دیء گلسین، هر نه‌ییین واردیر،
دئییلن سوز یادیگاردیر.

ــ لار، ــ لر شکیلچی‌سی قبول ائدن ایسمین سون صامیتیندن آسیلی اولاراق تلفوظده شکیلچی‌نین بیرینجی سسی دییشه بیلر. مثلن: **اوغلان‌لار ــ اوغلان‌نار، قیزلار ــ قیزدار، نارلار ــ ناررار.**

بو، ادبی تلفوظده عادی حالدیر، سهو دئییل.

عوموی ایسیم‌لرله خوصوصی ایسیم‌لرین جمع‌لنمه‌سی آراسیندا شکیل جهت‌دن فرق اولمور. مثلن: دراماتورقلار ــ **فتعلی‌لر**، شاعیرلر ــ **صابیرلر**. معنا جهتیندن ایسه اونلار فرق‌لنیر. مثلن، **شاعیرلر** دئیه‌نده بیر نئچه شاعیری و یا شاعیرلرین هامیسینی نظرده توتورق؛ **صابیرلر** دئیه‌نده ایسه بیر نئچه صابیر نظرده توتولمور؛ چون کی، صابیر چوخ دئییل؛ صابیر کیمی شاعیرلر نظرده توتولور.

بیز اوچ و یا بئش شاعیری نظرده توتوب، شاعیرلر دئیه بیلریک. مثلن: گوروش‌ده **شاعیرلر** شئعر اوخودولار ــ گوروش‌ده بئش **شاعیر** شئعر اوخودو. آنجاق **صابیرلر** عوضی‌نه بئش **صابیر** دئیه بیلمه‌ریک؛ **صابیر** کیمی شاعیرلر دئیه بیله‌ریک.

دئمه‌لی، عوموی ایسیم‌لرله خوصوصی ایسیم‌لر عئینی شکیل‌ده جمع‌لنسه ده، اونلاریشن آراسیندا معناجا فرق اولور.

☼ ــ لار، ــ لر شکیلچی‌سی مشهور شخص‌لرین، تاریخی‌لیئی ایله سئچیلن ادبی شخصییئت‌لرین آدلاریشنا علاوه ائدیلیر. بو، عادتن، موثبت معنالی اولور، آنجاق منفی معنالی دا اولا بیلر.

مؤثبت معنادا: اؤزئییرلر، فیکرت‌لر میللی آذربایجان موسیقی‌سینه دؤنیا شؤهرتی قازاندیئرمیش‌لار.

منفی معنادا: هیتلئرلر گلدی ــ گئدردیر، آلمان خالقئ یاشایاجاق‌دیئر. حاجئ قارالار جمعییته لکه گتیریر.

تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر

☼ ایسیم‌لرین بیر قیسمی هئچ بیر شکیلچی، هئچ بیر کؤمکچی واسیطه‌لر اؤلمادان تؤپلولوق بیلدیریر. **مثلن: سؤرؤ، ایلخئ، ناخیئر، جمعییئت** و س.

سؤرؤ ــ قؤیون‌لاریئن و باشقا حئیوان‌لاریئن تؤپلوسو، ییئغیئمئ.

ایلخئ ــ آتلاریئن تؤپلوسو، ییئغیئمئ.

ناخیئر ــ ایری بوینوزلو اؤ حئیوان‌لارئنیئن ــ اینک‌لرین، جامیئش‌لاریئن تؤپلوسو، ییئغیئمئ.

تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر تک‌لیک بیلدیرن ایسیم‌لرله قارشئ ــ قارشیئیا دایانیئر:

قؤیون ــ سؤرؤ

آت ــ ایلخئ

اینک ــ ناخیئر

اینسان ــ جمعییئت

تک‌لیک بیلدیرن ایسیم‌لر آییرئ ــ آییرئ اشیالاریئن آدلاریئنئ بیلدیریر، اؤنلاریئن مضمونوندا اشیالاریئن تؤپلولوغونا ایشاره اؤلمور: **ال، قؤل، باش، آغاج، کیتاب، اوشاق، اؤ** و س. ایسیم‌لرین اکثریتی بئله ایسیم‌لردیر. **مثلن، سؤرؤ** ایسمی‌نین ایفاده ائتدیئی اشیالار *قؤیون* ایسمی ایله ایفاده اؤلونور. تک‌لیک بیلدیرن ایسیم ایسه بیلاواسیطه عاییید اؤلدوغو اشیانئ بیلدیریر. **مثلن، داش** ایسمی ائله داش اشیاسئنئن آدئدیر.

Δ ۵۶۲- **قؤشون، اؤردو، جاماعات** ایسیم‌لرینین معنالارئنئ ایضاح ائدین.

جمع ایسیم‌لر وٓ تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر

☼ بونلار آیریٔ ــ آیریٔ آنلاییٔش‌لاردیٔر. بعضن شاگیردلر اؤنلاریٔ فرق‌لندیرمیر. اؤنلار آشاغیٔداکیٔ جهت‌لردن فرق‌لنیر.

آ) جمع ایسیم‌لر ــ **لار** ، ــ **لر** شکیلچی‌سی ایله دؤزه‌لیر، تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لرین تؤپلولوق مضمونو اؤنلاریٔن اؤز داخیلینده اؤلور. مثلن: **عسگرلر– اؤردو، اینسانلار– جاماعات.**

ب) ــ **لار**، ــ **لر** شکیلچی‌سی قبول ائتمیش ایسیم‌لر دیل قورولوشو جهتدن جمع‌لنمیش ایسیم‌لردیر، تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر ایسه جمع ایسیم‌لر دئییل.

پ) تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لره ده ــ **لار** ، ــ **لر** شکیلچی‌سی علاوه ائدیب اؤنلاریٔ جمع‌لندیرمک اؤلور: **اؤردو– اؤردولار، سؤزوٓ– سؤزوٓلر.** اگر تؤپلولوق بیلدیرن ایسیم‌لر جمع ایسیم‌لردن فرق‌لنمه‌سه‌ی‌دی، اؤنلارا جمع شکیلچی‌سی علاوه ائتمک اؤلمازدیٔ.

Δ ۵۶۳- آشاغیٔداکیٔ جؤمله‌ده سهوٓ وارمیٔ؟

خالق یاخشیٔ‌نیٔ پیس‌دن آسان‌لیٔق‌لا آییٔریٔرلار.

ایسیم‌لرین منسوبییٔته گؤره دییٔشمه‌سی

☼ ایسیم‌لر منسوبییٔت شکیلچی‌لری قبول ائده‌رک شخص‌لرله شخص‌لر آراسیٔندا، شخص‌لرله اشیٔالار آراسیٔندا، اشیٔالاریٔن اؤزلری آراسیٔندا منسوبییٔت بیلدیریر. مثلن:

۱ ــ شخص‌لر آراسیٔندا: **قارداشیٔم، باجیٔم؛ قارداشیٔ، باجیٔسیٔ؛ قارداشیٔمیٔز، باجیٔمیٔز؛ قارداشیٔ‌نیٔز، باجیٔ‌نیٔز.**

۲ ــ شخص‌لرله اشیٔالار آراسیٔندا: **قلمیم، دفتریم؛ قلمین، دفترین؛ قلمی، دفتری؛ قلمی‌میز، دفتریمیز؛ قلمی‌نیز، دفترینیز.**

۳ ــ اشیٔالار آراسیٔندا: (آغاجییٔن) **یاپراغیٔ**، (پنجره‌نین) **شوٓشه‌سی**، (داغییٔن) **زیروه‌سی.**

☼ منسوبییت شکیلچی‌لری شخصه وٚ کمییته گؤره فرق‌لنیر. یعنی هر شخصین تکی‌نین وٚ جمعی‌نین اؤزوٚنه عاییید منسوبییت شکیلچی‌سی وار.

منسوبییت شکیلچی‌لرینی گؤسترن جدوٚل

شخص‌لر	شکیلچی‌لر	میثال‌لار
بیرینجی شخص تک	ـ یثم، ـ یم، ـ وم، ـ وٚم، ـ م	کیتابیثم، اثوٚیم، دوٚستوم، گوٚزوٚم، آتام
بیرینجی شخص جمع	ـ یثمیثز، ـ یمیز، ـ وموز، ـ وٚموٚز، ـ میثز، ـ میز، ـ موز، ـ موٚز	کیتابیٔمیثز، دوٚستوموز، آتامیثز، اثوٚیمیز
ایکینجی شخص تک	ـ یثن، ـ ین، ـ ون، ـ وٚن، ـ ن	کیتابیثن، دوٚستون، آتان، اثوٚین
ایکینجی شخص جمع	ـ یثنیثز، ـ ینیز، ـ ونوز، ـ وٚنوٚز، ـ نیثز، ـ نیز، ـ نوز، ـ نوٚز	کیتابیٔنیثز، دوٚستونوز، آتانیثز، اثوٚینیز
اوٚچوٚنجوٚ شخص	ـ یٔ، ـ ی، ـ و ، ـ وٚ؛ ـ سیٔ، ـ سی، ـ سو، ـ سوٚ	کیتابیٔ، دوٚستو، آتاسیٔ، اثوٚی

قئید. اوٚچوٚنجوٚ شخصین جمعینی بیلدیرن منسوبییت شکیلچی‌سی یوٚخدور.

Δ ۵۶۴- کؤچوٚروٚن. قئید ائدیلمیش شکیلچی‌لردن هانسیٔ‌لاریٔ‌نیثن منسوبییت شکیلچی‌لری اوٚلدوغونو گؤسترین.

کیتابیٔ اوٚخودوم ـ کیتابیٔ ماراق‌لیٔ ایدی.
دفترین وٚرق‌لری یٚازیٔ‌لمیٔ‌شدیٔ ـ سنین دفترین منده‌دیر.

Δ ۵۶۵- شکیلچی‌لرین منسوبییت شکیلچی‌لری اوٚلوب ـ اوٚلمادیٔ‌غیٔ‌نیٔ ایضاح ائدین.

منیم دفتریم. سنین دفترین. یٚازیٔ میزی اوٚلجه پنجره‌نین قاباغیٔ‌ندا ایدی. سوٚنرا میزی اوٚرادان اوٚتاغیثن اوٚرتاسیٔ‌نا چکدیلر.

Δ ۵۶۶- **مؤعللیم، آتا، دوست** ایسیم‌لرینه ایکینجی شخصین منسوبیئت شکیلچی‌لرینی علاوه ائدیب جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۶۷- **رؤمان، پؤئما، حئکایه** ایسیم‌لرینه اؤچونجو شخصین منسوبیئت شکیلچی‌سینی علاوه ائدیب جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۶۸- صاییت‌له بیتن آشاغیداکی سؤزلره اؤچونجو شخصین منسوبیئت شکیلچی‌سینی علاوه ائدین و اونلاریئن فرقینه دیققت ائدین.

آ) **عمی، دایئ، قالا، حئکایه، آرزو.**
ب) **طالئع، منشأ، منبع، مؤوقئع، منافئع، سو.**

ایسیم‌لرین حاللانماسی

☼ ایسیم جؤمله‌ده حال شکیلچی‌لری قبول ائده‌رک دییشیر. بو دییشمه جؤمله‌ده سؤزلرین علاقه‌سینی تأمین ائدیر. ایسمین بئله دییشمه‌سینه اونون حاللانماسی دئییلیر. آذربایجان دیلینده ایسمین آلتی حالی وار:

۱- آدلیق حال
۲- ییه‌لیک حال
۳- یؤنلؤک حال
۴- تأثیرلیک حال
۵- یئرلیک حال
۶- چیخیش‌لیق حال

ایسمین حاللاری‌نین شکیلچی‌لری

۱- آدلیق حال ــ شکیلچی‌سی یؤخدور
۲- ییه‌لیک حال ــ ــ یئن، ــ ین، ــ ون، ــ ؤن؛ ــ نیئن، ــ نین، ــ نون، ــ نؤن.
۳- یؤنلؤک حال ــ ــا، ا/ه(ə)؛ ــ یا، ــ یه.

۴- تأثیرلیک حال ــ ــ ئ، ــ ی، ــ و، ــ ۆ؛ ــ نئ، ــ نی، ــ نو، ــ نۆ.
۵- ییرلیک حال ــ ــ دا، ــ ده.
۶- چیخیشلیق حال ــ ــ دان، ــ دن.

هر بیر حالین شکیلچی‌سینی ازبرله‌یه‌نه قده‌ر تکرار ــ تکرار دئمک لازیم‌دیر. بونون اوچون آشاغیداکی تاپشیریق‌لاری ییرینه یئتیرین.

Δ ۵۶۹ - حاللاریـن هامی‌سینی بیرلیک‌ده سادالاییـن و شکیلچی‌لرینی دئییـن.

Δ ۵۷۰ - **اوت، یول، باغ، جئیران، آتا** ایسیم‌لرینه حال شکیلچی‌لری علاوه ائتمک‌له حاللارا گؤره دییشین.

ایسمین حاللاری‌نیـن سوآل‌لاری

☼ ایسمین هر بیر حالی‌نیـن اوزونه اویغون سوآل‌لاری وار. بو، آشاغیداکی کیمی‌دیر.

آدلیق حال ــ **کیم؟ نه؟ هارا؟**
ییه‌لیک حال ــ **کیمین؟ نه‌ین؟ هارانیـن؟**
یونلوک حال ــ **کیمه؟ نه‌یه؟ هارایا؟**
تأثیرلیک حال ــ **کیمی؟ نه‌یی؟ هارانی؟**
ییرلیک حال ــ **کیم‌ده؟ نه‌ده؟ هارادا؟**
چیخیشلیق حال ــ **کیم‌دن؟ نه‌دن؟ هارادان؟**

Δ ۵۷۱- کؤچورون. ایسیم‌لری حاللار اوزره سیرالاییـن و سوتون‌لاردا یازیـن.

یورتاغال. بو گؤزل، همیشه یاشیل آغاجیـن وطنی جنوبی چین‌دیر. ۱۵ ــ جی عصرده پورتوقالییا گمی‌سینده اوروپایا شیرین پورتاغال گتیریردیلر. ییتنی بیتکی‌نی هامی بئجرمک ایسته‌دی. اونو ایتالییادا، ایسپانییادا، یونان‌دا بئجرمه‌یه باشلادی‌لار، سونرا آمئریکایا و آفریکایا دا آپاردیـلار. بو بیتکی اولکه‌دن اولکه‌یه یاییـلدی. ایندی پورتاغالی چوخ ییرده، آذربایجان‌دا دا یئتیشدیریرلر. چوخ‌لاری اونون چین‌دن گتیریلدییی‌نی بیلمیر.

آدلیق حالدا	ییه‌لیک حالدا	یونلوک حالدا	تأثیرلیک حالدا	ییرلیک حالدا	چیخیشلیق حالدا

ایسمین حاللاریـنیـن دیل قورولوشوجا معنا خوّصوصیئت‌لری

ایسمین آدلیـق حالیٔ

☼ بو حالدا اوّلان ایسیم آنجاق اشیانیشن آدیـنیٔ بیلدیریر، اوّنون باشقا اشیایا، حرکته موّناسیبتی‌نی بیلدیرمیر. جوّمله‌ده، اساسن، اوّچ موّوقئع‌ده ایش‌لنیر.

۱- موّبتدا روّلوندا: **اینسان** طبیعتین ان بؤیوّک موّعجوّزه‌سی‌دیر.
۲- خبر روّلوندا: طبیعتین ان بؤیوّک موّعجوّزه‌سی **اینسان‌دیـر**.
۳- خیطاب روّلوندا: ائیٔ **اینسان‌لار**، گلین ال ــ اله وئریب صوّلحوّ قوّروویاق.

ایسیم‌لر لوّغت‌لرده ایلکین شکیل‌لرینـده یازیـلیـر؛ شـرطی اوّلاراق اوّنـلار آدلیـق حالدا حئساب اوّلونور.

Δ ۵۷۲- آدلیـق حالدا اوّلان ایسیم‌لری موّعیّن ائدین، جوّمله‌ده‌کی روّلونو قئید ائدین.

بیر قوّناغام بو دوّنیادا
بیر گوّن عؤمروّم گئدر بادا.
وّوروغونو دا سالار یادا
دوّز ایلقارلیٔ بیزیم داغلار.

***

بیز گلدی ــ گئده‌ریک، سن یاشا، دوّنیا!

ایسمین ییئه‌لیک حالیٔ

☼ ییئه‌لیک حالدا اوّلان ایسیم اؤزوّندن سوّنرا گلن سؤزله علاقه‌لنه‌رک اشیالار، شخص‌لر آراسیـندا عاییدلیک، منسوب‌لوق معناسیٔ بیلدیریر. مثلن: **کیتابیـن جیلدی، اینسانیـن دوّشوّنجه‌سی، حیاتیـن معناسیٔ، قیـشیـن سوّیوّغو، موّعللیم‌ین تؤوصیئه‌سی، نیظامی‌نین شئعرلری.**

Δ ۵۷۳- **شاعیر، عالیم، مؤعللیم، دوٚست** ایسیملرینه ییٖیٖه‌لیک حال شکیلچی‌لری علاوٚه ائدین وٚ اوٚیغون گلن سوٚزلرله ایشله‌دین.

☼ ایسمین ییٖیٖه‌لیک حالیٖندا اوٚلان ایسیم آنجاق خبر روٚلوندا اوٚلا بیلیر. مثلن: بو کیتاب **احمدین‌دیر.**

Δ ۵۷۴- بیر نئچه جوٚمله‌ده ییٖیٖه‌لیک حالیٖندا اوٚلان ایسیملری خبر کیمی ایشله‌دین.

ییٖیٖه‌لیک حالیٖن ایکی شکلی

☼ اوٚلکی درسلرده اوٚیٖرن‌دینیز کی، ایسمین ییٖیٖه‌لیک حالیٖ حال شکیلچی‌سی ایله دوٚزه‌لیر. بونو بیلیرسینیز. آنجاق حال شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌میش ایسیم ده ییٖیٖه‌لیک حال مؤوٚقئع‌ینده ایش‌لنه بیلیر. مؤقاییسه ائدین:

مکتبین مؤدیری ــ **مکتب** مؤدیری.

سحرین مئهی ــ **سحر** مئهی.

داغیٖن زیروٚه‌سی ــ **داغ** زیروٚه‌سی.

ییٖیٖه‌لیک حالیٖن مؤوٚقئع‌ینده ایش‌لنن شکیلچی‌سیز ایسیملر ده ییٖیٖه‌لیک حالدا حئساب اوٚلونور. بونلار شکیل اوٚزره فرق‌لندیٖی کیمی (بیری شکیلچی‌لی، بیری شکیلچی‌سیز)، معناجا دا فرق‌لنیر.

۱- حال شکیلچی‌سی اوٚلان ییٖیٖه‌لیک حال مؤعیّن‌لیک بیلدیریر.

۲- حال شکیلچی‌سی اوٚلمایان ییٖیٖه‌لیک حال قئیٖر ــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیریر.

مثلن، *مکتبین مؤدیری* دئیٖه‌ن‌ده هر هانسیٖ بیر مکتب نظرده توتولور. *مکتب مؤدیری* دئیٖه‌ن‌ده ایسه مؤعیّن بیر مکتب نظرده توتولمور.

بونو نظره آلاراق، ییٖیٖه‌لیک حالیٖن ایکی نوٚوٚ قئید ائدیلیر:

۱- مؤعیّن‌لیک بیلدیرن ییٖیٖه‌لیک حال.

۲- قئیٖر ــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیرن ییٖیٖه‌لیک حال.

Δ ۵۷۵- یئیه‌لیک حالیئن ــ یئن، ــ ین، ــ ون، ــ وْن شکیلچی‌سی ایله ایکینجی شخصین ــ یئن، ــ ین، ــ ون، ــ وْن شکیلچی‌سی بنزر شکیلچی‌لردیرلر. آشاغیئداکئ میثال‌لاردا اؤنلارئ فرق‌لندیرین.

سنین حیاتئین ــ حیاتئین قیئمتی؛ سنین آرزولارئین ــ آرزولارئین حؤدودسوزلوغو؛ سنین میزین ــ میزین رنگی.

Δ ۵۷۶- قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیرن یئیه‌لیک حالداکئ ایسیم‌لرله آدلیئق حالداکئ ایسیم‌لری فرق‌لندیرین.

کند مکتبی باتیرام‌ساتاغئ بزه‌دیلمیشدی. **کند** باتیرام‌ساتاغئ بزه‌دیلمیشدی. **صینیف** اؤتاق‌لارئ شاگیردلرله دؤلو ایدی. **صینیف** شاگیردلرله دؤلو ایدی. **داغ** تؤپ‌لارئ منظره‌لی اؤلور. **داغ** هاواسئ سرین اؤلور. **داغ** اؤز شلاله‌لری ایله داها گؤزل اؤلور.

Δ ۵۷۷- پنجره **شؤشه‌سی ــ پنجره‌نین شؤشه‌سی؛ کند جاوان‌لارئ ــ کندین جاوان‌لارئ؛ چایئین سویو ــ چای سویو؛ خانیئن سارایئ ــ خان سارایئ** بیرلشمه‌لری‌نین معنالارئ‌نئ ایضاح ائدین.

ایسمین یؤنلؤک حالئ

☼ ایسمین یؤنلؤک حالئ یؤن (ایستیقامت) بیلدیریر. بو یؤن مؤختلیف مؤوضولارا ــ مکانا، اشیایا، شخصه دؤغرو اؤلا بیلر. مثلن:

اوشاق‌لار مکتبه گئتدیلر.

اؤنلار تابلؤیا تاماشا ائتدیلر.

علی اؤز کیتابیئنئ **دؤستونا باغیئشلادئ.**

بیرینجی جؤمله‌ده یؤنلؤک حالدا اؤلان ایسیم (مکتبه) مکان یؤنؤ بیلدیریر. ایکینجی جؤمله‌ده یؤنلؤک حالدا اؤلان ایسیم (**تابلؤیا**) اشیایا، اؤچؤنجؤ جؤمله‌ده یؤنلؤک حالدا اؤلان ایسیم (**دؤستونا**) شخصه دؤغرو یؤن بیلدیریر.

یؤنلؤک حالدا اؤلان ایسمین دیل قورولوشوجا بئله مؤختلیف معنالاردا ایش‌لنمه‌سی همین حالدا اؤلان ایسمین لؤغـوی معناسیـئندان دا، ایـسمین عائید اؤلـدوغو سـؤزؤن معناسیئندان دا آسیئلئ‌دیئر. مثلن: سرگی ایسمینی گؤتؤرک. بـو ایـسمی بیـر جؤمله‌ده **باخماق** فئعلی ایله، باشقا بیر جؤمله‌ده **گئتمک** فئعلی ایله علاقه‌لندیرک.

شاگیردلر سرگی‌یه باخدیلار.

شاگیردلر سرگی‌یه گئتدیلر.

بیرینجی جؤمله‌ده سرگی ایسمی اشیا، ایکینجـی جؤملـه‌ده یئـر بیلـدیریر. بیرینجـی جؤمله‌ده سرگی ایسمی **نه‌یه؟** سوآلیـئنا، ایکینجـی جؤملـه‌ده سـرگی ایـسمی **هاراییا؟** سوآلیئنا جاواب اؤلور. باشقا میثال:

مکتوبو دوستوما گؤندردیم.

مکتوبو کنده گؤندردیم.

بو جؤمله‌ده یؤنلؤک حالدا اؤلان ایسیم‌لرین علاقه‌دار اؤلدوغو فئعـل‌لـر عئینـی‌دیـر: **گؤندردیم، گؤندردیم.** آنجاق یؤنلـؤک حالیـئن دیـل قورولوشـو قایـدالارئ اساسـئندا معناسئ عئینـی دئییـل. بیرینجـی جؤملـه‌ده‌کـی **دوستوما** ایـسمی شـخص، ایکینجـی جؤمله‌ده‌کی **کنده** ایسمی مکان بیلدیریر.

Δ ۵۷۸- مکان یؤنؤ بیلدیرن یؤنلؤک حالداکئ ایسمه عائید جؤمله‌ده بئش میثال یازیئن.

Δ ۵۷۹- کؤچؤرؤن. یؤنلؤک حالداکئ ایسیم‌لرین آلتیئندان خط چکین.

کؤسدؤمؤ شاعیره، شئعره طبیعت؟ چؤخ‌لارئ حسرتدیر تمیز آدا. حیاتا، اینسانا اؤده بؤرجونو. قومرو قوجاغیئنداکئ کؤرپه‌سینین قیئغیئلتئ‌لاریئنا، معصوم تبسّؤمؤنه فیکیر وئرمه‌یئب، دؤزنلیک‌لردن قالخاراق داغلارا دیئرماشان، کؤللوق‌لار، دره‌لر، قایالار آراسیئندا دؤلانان یؤل‌لارا باخیئر، اری‌نین گله‌جک قارانلیئق طالئعینی دؤشؤنؤردؤ. عؤمرؤمؤن خؤش چاغلاریئندا دنیزه، چارپیئشان دالغالارا، خزر اؤزه‌رینده قیئزاران، قیئزاریئب اؤتؤشن فنرلره بیر ده باخاق.

☼ یؤنلؤک حالدا اؤلان ایسیم‌لرین معناسیٔ کؤمکچی سؤزلر واسیطه‌سی ایله مؤعیّن‌لشیر، بو سؤزلر یؤنلؤک حالیٔن بیلدیردیئی یؤن معناسیٔندان علاوه معنا چالارلاریٔ عمله گتیریر. مثلن: **اوٚه گئتمک ــ اوٚه طرف گئتمک ــ اوٚه کیمی گئتمک.**

بو بیرلشمه‌لرین اوّچونده ده عئینی سؤز ــــ **اوٚ** سؤزو یؤنلؤک حالدا ایش‌لنمیش‌دیر. بیرینجی بیرلشمه‌ده **اوٚ** سؤزو یؤنلؤک حالدا هئچ بیر علاوه واسیطه اؤلمادان فئعل‌له (گئتمک) علاقه‌لنمیشدیر؛ ایکینجی و اوّچونجو میثال‌لاردا کؤمکچی واسیطه‌لر (طرف، کیمی) همین سؤزلرین مؤناسیبتی‌نه تأثیر ائتمیشدیر. اونا گؤره ده بو بیرلشمه‌لرین معنالاریٔ آراسیٔندا فرق وار.

Δ ۵۸۰- کؤچوروّن. کؤمکچی سؤزلرین تأثیری ایله یؤنلؤک حالداکیٔ ایسیم‌لرین معنالاریٔنیٔن دیٔیشمه‌سینه دیققت ائدین.

تزه تیکیلمیش بینایا باخدیٔلار ــ تزه تیکیلمیش بینایا طرف باخدیٔلار ــ تزه تیکیلمیش بینایا ساریٔ باخدیٔلار. موزه‌یه گئتدیلر ــ موزه‌یه طرف گئتدیلر ــ موزه‌یه کیمی گئتدیلر ــ موزه‌یه قدهر گئتدیلر.

ایسمین تأثیرلیک حالیٔ

☼ ایسمین تأثیرلیک حالیٔ، اوزه‌رینده حرکت ایجرا اؤلونان اشیٔانیٔ بیلدیریر. مثلن:

بیز پایئیزیٔ سئوٚیریک. یاغیٔش‌لیٔ هاوالاریٔ دا، سارالمیٔش حئیوالاریٔ دا، قیٔزارمیٔش نارلاریٔ دا گؤروّر، اونلاردان خوٚش‌لانیٔریٔق. مکتبی‌میزی ده، مؤعللیم‌لری‌میزی ده سئوٚیر، درس‌لری‌میزی هوٚسله اوٚیره‌نیریک. ماراق‌لیٔ بدیعی اثرلر اوٚخویوروق، بیلیک‌لری‌میزی گئنیش‌لندیریرک.

تأثیرلیک حالدا اؤلان ایسمین بیلدیردیئی اشیٔایا مؤستقیم مفعول دئییلیر. ایسمین دیگر حاللاریٔ دا مفعول بیلدیره بیلیر. مثلن: شاگیردلر الله چکیلمیش تابلوٚیا باخیٔرلار.

بو جؤمله‌ده یؤنلؤک حالدا اؤلان **تابلؤیا** ایسمی مفعول بیلدیریر. آنجاق بو مفعول مؤستقیم مفعول دئییل، چؤنکی ایسمین یؤنلؤک حالئ، مفعول حالئ دئییل، ایسمین تأثیرلیک حالئ ایسه مفعول حالئ‌دیئر. یعنی بو حال بیرباشا مفعول بیلدیریر. مؤستقیم سؤزؤ بو معنادا ایش‌لنیر و تأثیرلیک حالیئن مفعول بیلدیرمه‌سینی باشقا حاللاریئن مفعول بیلدیرمه‌سیندن فرق‌لندیریر.

Δ ۵۸۱- **حیوات، طبیعت، اینسان، هاوا** ایسیم‌لرینه تأثیرلیک حال شکیلچی‌سی علاوه ائدین و اؤنلارئ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

☼ ایسمین تأثیرلیک حالیئندا اؤلان سؤز، اساسن، تامام‌لیئق رؤلوندا اؤلور. مثلن:

سؤیؤق **آدامئ** قیئلیئنج کیمی کسیردی. باهار باشیئنئ قالدیریئب گؤیه باخدئ. اوشاغا ائله گلیردی کی، قارانلیئق‌لا بؤران بیرلشیب **گؤزلرینی** اؤرتمؤشدؤ. آیاق‌لاریئنئ ایسه قانداللامیئش‌دئ‌لار.

تأثیرلیک حالیئندا اؤلان ایسیم هردن ظرف‌لیک رؤلوندا دا اؤلور. مثلن:

سیاحتچی‌لر *گئجه‌لری* یاتمادئ‌لار، **داغ‌لارئ** آشدئ‌لار، **دره‌لری** کئچدی‌لر، نهایت، مقصدلرینه چاتدئ‌لار.

تأثیرلیک حالیئن ایکی شکلی

☼ اؤلکی درسلرده اؤیره‌نیب‌سینیز کی، ایسمین تأثیرلیک حالئ حال شکیلچی‌سی ایله دؤزه‌لیر. آنجاق حال شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌میش ایسیم ده تأثیرلیک حال مؤوقئع‌یئنده ایش‌لنه بیلیر. مثلن:

درسی اؤیره‌نمک ــ **درس** اؤیره‌نمک.

دؤستو آختارماق ــ **دؤست** آختارماق.

مکتوبو یازماق ــ **مکتوب** یازماق.

یؤلو گئتمک ــ **یؤل** گئتمک.

حال شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌یِب تأثیرلیک حال مؤوقتی‌ینده اولان ایسیم‌لر ده تأثیرلیک حالدا حئساب اولونور. بونلار شکیل‌جه (بیری شکیلچی‌لی، بیری شکیلچی‌سیز) فرق‌لندیئی کیمی، معناجا دا فرق‌لنیر. شکیلچی‌سی اولان تأثیرلیک حال مؤعیّن‌لیک بیلدیریر، شکیلچی‌سی اولمایان تأثیرلیک حال قئیئر ـــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیریر. مثلن:

کیتاب آلدیم دئیه‌ن‌ده هانسئ کیتابیئن نظرده توتولدوغو معلوم اولمور؛ **کیتابئ آلدیم** دئیه‌ن‌ده ایسه هر هانسئ معلوم بیر کیتاب نظرده توتولور. دینله‌یِجی باشا دوشوَر کی، صوحبت هانسئ کیتابدان گئدیر.

بونو نظرده آلاراق تأثیرلیک حالیئن ایکی نوعو قئید ائدیلیر:

۱- مؤعیّن‌لیک بیلدیرن تأثیرلیک حال.

۲- قئیئر ـــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیرن تأثیرلیک حال.

Δ ۵۸۲- تأثیرلیک حالیئن مؤعیّن و قئیئر ـــ ی مؤعیّن نوعولرینه عائید میثال‌لار یازیئن.

نؤمونه: شئعری اوخوماق ـــ شئعر اوخوماق.

تأثیرلیک حالیئن ـ**ئ**، ـــ **ی**، ـــ **و**، ـــ **و** شکیلچی‌سی ایله اوچونجو شخصین منسوبیئت شکیلچی‌سی بنزردیر. آشاغیداکئ میثال‌لاردا اونلارئ فرق‌لندیرین.

اونون کیتابئ ـ کیتابئ اوخوماق؛ شاگیردین درسی ـــ درسی حاضیرلاماق؛ مکتبین باغئ ـــ باغئ گزمک؛ دنیزین سویو ـــ سویو ایچمک؛ مارالیئن گؤزو ـــ گؤزو قورومالق؛ دوست سؤزو ـــ سؤزو قیئمت‌لندیرمک.

قئیئر ـــ ی مؤعیّن تأثیرلیک حالداکئ ایسیم‌لرله آدلیشق حالداکئ ایسیم‌لری فرق‌لندیرین.

بو ایل کندیمیزده یئنی بیر **مکتب** تیکدیلر ــ بو ایل کندیمیزده یئنی بیر **مکتب** تیکیلدی. عئینی زاماندا گؤزل بیر باغ سالیئندیئ ــ عئینی زاماندا گؤزل بیر باغ سالدیئلار. اؤنلار **کیتاب** آلدیئلار ــ اؤنلارا **کیتاب** آلیئندیئ.

قئیر ــ ی مؤعیّن تأثیرلیک حالداکیئ ایسیملرله قئیر ــ ی مؤعیّن یئیئه‌لیک حالداکیئ ایسیملری فرق‌لندیرین.

دنیز یؤلو گؤز ایشله‌دیکجه اوزانیئردیئ.

دؤستوم ماراقلیئ بیر **کیتاب** آلدیئ ــ **کیتاب** رفی ماراق‌لیئ اثرلرله دؤلو ایدی.

خؤصوصی پئچلرده دمیر اریدیرلر.

ایسمین یئرلیک حالیئ

☼ ایسمین یئرلیک حالیئندا اؤلان ایسیملر، اساسن، حرکتین جریان ائتدیئی یئری، اشیانیئن عاییید اؤلدوغو یئری بیلدیریر. مثلن: سؤنانیئن اوشاق‌لاریئ *کندده*، طبیعی *حیاتدا*، ایلان‌لیئ چؤل‌لرده بؤیؤسه‌لر ده، یئرلرده یازیئلان آمان‌سیئز قانونلارا دؤزه بیلمیردیلر . *قلبیمده* بیر نغمه دیل آچدیئ یئنه. من آرازدا شاخه‌لنن چیئناردیئم.

Δ ۵۸۳-کؤچؤرؤن. یئرلیک حالدا اؤلان ایسیم‌لرین آلتیئندان خط چکین.

بو اؤجاقلاردا نه قدهر حقیقت کؤزؤ یاتیئر. ایلک اؤجاق‌لاریئمیزیئ طبیعت اؤزؤ چاتیئب ــ خزر ساحیل‌لرینده، بؤیؤک ؤ کیچیک قافقازدا، آغریئ داغیئنیئن اتک‌لرینده، ساوالان‌دا ؤ اورمیئه‌ده. ناخچیوان‌دا، کلبجرده، آستارادا، لنکران‌دا، یاردیئم‌لیئ یؤلونون اؤستؤنده، بابادااغ‌دا یئردن قاینایا ــ قاینایا چیئخان سولارا باخاندا تؤرپاغیئن اؤره‌یی‌نین ایستی‌سینی حیس ائدیرم. دؤغما کندیمیزده باغ ــ باغچا سالدیئق، یازدا، قیئشدا اؤنون قئیدینه قالدیئق.

☼ یئرلیک حالدا اولان ایسیم دیل قورولوشوجا مؤختلیف معنالار بیلدیره بیلر. بو معنالار هم ایسمین اؤزونون لؤغوی معناسی ایله، هم ده اونون علاقه‌دار اولدوغو سؤزون معناسی ایله باغلی اولور. بو، آشاغیداکی کیمی اولور.

۱- حرکتین یئرینی بیلدیریر و **هارادا؟** سوآلینا جاواب وئریر: *شهرده* گؤزل پارک‌لار سالینمیش‌دیر. اینسان‌لار بو **پارکلاردا** ایستیراحت ائدیرلر.

۲- حرکتین و اشیانین عایید اولدوغو مؤوضونو بیلدیریر. اساسن، **نه‌ده؟ کیم‌ده؟** سوآل‌لاریná جاواب وئریر: **آلبومدا** ماراقلی شکیل‌لر وار. اونون شکلینی کیتابدا گؤردوم. شاگیردلر بایرام گونو الده بایراق نوماییشه چیخمیشدی‌لار. *اوقتایدا/* یاخشی معلومات‌لار وار.

۳- زامان بیلدیریر و **نه واخت؟ نه زامان؟** سوآل‌لاریná جاواب **وئریر: پاییزدا هاوالار سرین‌لشیر، قیشدا** سویوق اولور.

Δ ۵۸۴ - کؤچورون. یئرلیک حالدا اولان ایسیم‌لرین معنالاریnی مؤعین‌لشدیرین.

ختایی شؤهرتی گزیر دونیادا. لاله‌لر پارلایان چمن‌ده، دوزده، سانکی، بوللور آخان سودور ظریف‌لیک. ایستی فصیل‌لرده شهر اهالی‌سینی بیر آهن‌روبا کیمی اوزونه جلب ائدن خزر ساحیلی پنجره‌دن بویا ــ بوی گؤرونوردو. او، لامپانی یاندیرمادان قارانلیق اوتاق‌دا خئیلی لنگیدی. بلکه، احمدده بیر یارادیجی‌لیق فیکری دولانیر؟ قارانلیق‌دا، اوز ــ اوزلویونده، ساکیت‌لیک‌ده بیر شئیی آیدین ائتمک ایسته‌ییر؟ یوخ، احمد چارپایی‌دا اوزانیب دینجه‌له بیلر. قیشدا دا، یازدا دا ایلک باهار اولان باغلاریمیز اینسان‌دا طبیعته محبّت اویادیر. باهاردا لاله‌لر بیتر ارکین اوستونده.

ایسمین چیئخیئش‌لیئق حالئ

☼ ایسمین چیئخیئش‌لیئق حالئ حرکتین باشلانغیئج یئرینی، هارادان وئ نه‌دن باشلاندیئغیئنئ بیلدیریر. مثلن:

قومرو سؤفره‌دن چکیلدی. قدیر یوخودان اؤیانیئب، یئنی‌جه چیچک‌لنن دؤزلره، یاماجلارا باخدیئقجا، باهار هاوااسیئنئ اوددوقجا، دریندن کؤکس اؤتؤرؤردؤ، اؤز — اؤزؤنه دئییردی: چؤرک، یالنیئز بیر لؤغما چؤرک اؤچؤن **عائیله‌م‌دن** وئ عزیز کؤرپه‌م‌دن آیریلیئرام. سحر آچیلاندا قدیر *کنددن* خئیلی اوزاق‌لاش‌میئشدیئ... قیئزیئل‌قایادان اؤتن‌ده گؤن‌اؤرتا اؤلاردیئ.

Δ ۵۸۵- **شهر، هاوا، آخشام، دنیز** ایسیم‌لرینه چیئخیئش‌لیئق حال شکیلچی‌سی آرتیئریئب جؤمله‌ده ایشله‌دین.

☼ چیئخیئش‌لیئق حالدا اؤلان ایسیم‌لرین دیل قورولوشوجا آشاغیئداکئ معنالاریئ وار.

۱ — حرکتین باشلانغیئج یئرینی بیلدیریر: قؤنشوموز **شهردن** قاییئتدیئ. **خاریجدن** اؤلکه‌میزه محصول گتیریلدییئی کیمی، **اؤلکه‌میزدن** ده باشقا اؤلکه‌لره گؤندریلیر.

۲ — حرکتین باشلانغیئج مؤوضوسونو بیلدیریر: **آغاجدان** آلما دردیم. کیتابیئ **دوستوم‌دان** آلدیئم.

اؤ قهقه‌ین **دالغاسیئندان**،
اؤ مست‌لییئن باش فیئرلادان
هاوااسیئندان قؤپان داشدیئ —
آذربایجان توپراغیئندا
آراز بؤیئدا شیئریئم آچدیئ

۳ — زامان بیلدیریر: هاوا **آخشام‌دان** سؤیوماغا باشلامیئشدیئ. **پاییئزدان** باشلانان یاغیئش‌لار بیر نئچه آیئ داوام ائله‌دی.

٤ — سبب بیلدیریر: قومرو، به‌ییین وعده‌لرینه سئوینه‌دی، **سئوینج‌یندن** یئرینده گؤلمه‌یه باشلادیئ.

قئید. سؤنو «ن» وَ «م» صامیت‌لری ایله بیتن سؤزلردن سؤنرا چیخیشلیق حال شکیلچی‌سی ــ نان وَ ــ نن کیمی ده تلفّوظ اولونور. مؤقایسه ائت:

اینسان‌دان ــ اینسان‌نان؛ دامدان ــ دامنان. آنجاق **ایله** قوشماسیئنین دا بئله تلفّوظ شکلی وار: آتاملا ــ آتامنان. هر ایکی حالدا ــ نان وَ ــ نن شکلی مئیدانا چیخیر. بونلارئ فرق‌لندیرمک اوچون وورغویا فیکیر وئریلمه‌لی‌دیر. بیرینجی حالدا وورغو ــ نان وَ ــنن شکلی‌نین اوزه‌رینه، **آتامنان (آتامدان)**، ایکینجی حالدا وورغو سؤزون اوز صاییتی اوزه‌رینه دوشور: آتامنان (آتاملا).

ایسیم بحثی اوزره صرفی تحلیل قایداسئ

☼ متن اولدن آخیرا قدهر نظردن کئچیریلیر. ایسیم‌لر تاپیلیر وَ آشاغیداکئ جهت‌لری قئید ائدیلیر.

۱- معنا نؤوؤ

۱- قورولوشجا نؤوؤ

۳- عؤمومی وَ یا خوصوصی اولماسئ

٤- تک وَ جمع اولماسئ

٥- منسوبیئت شکیلچی‌سینین اولوب ــ اولماماسئ

٦- هانسئ حالدا اولماسئ

مثلن: شاگیردلر کیتاب‌لارئنئ ییغیشدیریب اوزلرینه گئتدیلر.

تحلیل: شاگیردلر شخص آدئ بیلدیرن ایسیم‌دیر، عؤمومی ایسیم‌دیر، جمع‌ده‌دیر، آدلیق حالدادیر.

کیتابلارئنئ ــ اشیا بیلدیریر، عؤمومی ایسیم‌دیر، جمع‌ده‌دیر، اوچونجو شخصین منسوبیئت شکیلچی‌سی ایله ایش‌لنیب، تأثیرلیک حالدادیر.

اوزلرینه ــ یئر بیلدیریر، ساده‌دیر، عؤمومی ایسیم‌دیر، جمعده‌دیر، اوچونجو شخصین منسوبیئت شکیلچی‌سی ایله ایش‌لنیب، یؤنلوک حالدادیر.

صیفت

☼ اشیانیشن علامتینی وٚ کئیفیتی‌نی بیلدیرن سؤزلره صیفت دئییلیر. صیفت‌لر جوٚمله‌ده ایسمه عاییٖد اولور وٚ اونو موٚختلیف جهت‌لردن تعیین ائدیر. مثلن:

۱- **گؤزل حیات** اینسان‌لاریٖ ایشلمه‌یه، یازیشب ــ یاراتماغا هوٚس‌لندیریر.

۲ ــ قیشدا داغلاریشن زیروٚه‌لری آغ **قارلا** اؤرتوٚلوٚر.

۳ ــ قارشیٖدان **سؤیوق پاییٖزیشن** نفسی گلیر.

٤ ــ اوٚیین قاپیسیٖ آچیٖلدیٖ وٚ ایچری‌یه **سؤیوق هاوا** داخیل اوٚلدو.

صیفت‌لر **نئجه؟ نه جوٚر؟ هانسیٖ؟** سوآل‌لاریشنا جاوآب اوٚلور.

مثلن: قالیشن مئشه ــ نئجه؟ (نه جوٚر؟) مئشه؟

اوجا داغلار ــ نئجه؟ (نه جوٚر؟، هانسیٖ؟) داغلار؟

شیرین آرزولار ــ نئجه؟ (نه جوٚر؟، هانسیٖ؟) آرزولار؟

اوزون یوٚل‌لار ــ نئجه؟ (نه جوٚر؟، هانسیٖ؟) یوٚل‌لار؟

Δ ۵۸۶- شیرین، عاغیٖل‌لیٖ، سلیقه‌لی صیفت‌لرینی جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۸۷- قارا، یاشیٖل، بؤیوٚک، کیچیک صیفت‌لرینی جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۸۸- **قدیم، اولو**، درین صیفت‌لرینی جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

صیفتین جوٚمله‌ده روٚلو

☼ ۱ ــ صیفتین جوٚمله‌ده اساس روٚلو تعیین اوٚلماق‌دیٖر. مثلن: صوٚبحوٚن **تمیز** هاواسیٖ، **گؤزل** گوٚللرین وٚ **اینجه** چیچک‌لرین قوٚخوسو اوٚتاغیٖ عطیرلندیریردی.

قوشلار **گؤمگؤیَ** بوداق‌لاردا اؤتوروب اؤخویوردولار. پنجره‌نین قاباغیندا بیر **اوجا** توت آغاجیَ وَ بیر گیلاس آغاجیَ بیتمیشدی. گیلاس آغاجی‌نین اؤستؤ **قیشرمیشزیَ** گیلاس‌لا دؤلو ایدی.

صیفت‌لر اصل معناسیندا عادی تعیین‌لر رؤلوندا ایشله‌ندیئی کیمی، مجازی معنادا بدیعی تعیین‌لر کیمی ده ایش‌لنیر. صیفتین بدیعی تعیین‌لر کیمی ایش‌لنمه‌سی، بیر قایدا اؤلاراق، بدیعی دیلده، یَعنی بدیعی اثرلرین دیلینده اؤلور. مثلن:

یاشیل کؤینه‌یینی گئیینیر مئشه

یاخاما قوش کیمی قؤنور بنؤوشه

قؤی مندن درس آلسین **قؤجا** طبیعت

اؤ دا کؤنلؤم کیمی گؤلسؤن همیشه

صیفت‌لر بدیعی اثرلرده تصؤیر واسیطه‌لری کیمی ایستیفاده اؤلونور. اؤنلار بئله حالدا طبیعت تصؤیرلرینده داها چؤخ ایش‌لنیر.

۲ ــ صیفت جؤمله‌ده خبر رؤلوندا دا اؤلور. مثلن: دئییرلر کی، **یاماشیل‌دیر گؤیَ زمی‌لر اؤردا هله. سیز نه گؤزل‌سینیز، یؤللار، آ یؤللار. عاغیللیَ دؤشمن نادان دوستدان یاخشیَ‌دیر. آراز درین‌دیر، سویو سرین‌دیر.**

۳ ــ صیفت‌لر ایسیم‌لشه‌رک جؤمله‌ده ایسیم کیمی، مؤبتدا وَ تامام‌لیق رؤلوندا اؤلور. مثلن:

آ) مؤبتدا رؤلوندا: **گؤزللر** آل دئییب کئچدی آغاجلاریَن آراسیَیلا. **قؤرخاق** گؤنده یؤز یؤل اؤلر، **ایگید** عؤمرؤنده بیر یؤل.

ب) تامام‌لیق رؤلوندا: اؤز وَئرمه **نادانا**، سیر وَئرمه پیسه. **وفالیَیا امک** چکسن، ایتیرمز.

Δ ۵۸۹- *سرین، درین، برک* صیفت‌لرینی جؤمله‌ده تعیین رؤلوندا ایشله‌دین.

Δ ۵۹۰- *ساکیت، دؤیَوشکن، یؤرغون، کسکین* صیفت‌لرینی جؤمله‌ده تعیین رؤلوندا ایشله‌دین.

Δ ۵۹۱- *یاخشیَ، گؤزل، شیرین* سؤزلرینی جؤمله‌ده خبر کیمی ایشله‌دین.

صیفتین معنا نؤوللری

☼ صیفت‌لرین معناجا آشاغیداکئ نؤوللری وار:

۱- **رنگ بیلدیرن‌لر: ــ آغ، ساریٔ، گؤیٔ، چهرایئ:** آغ کاغیذ، ساریٔ رنگ، گؤیٔ دنیز.

۲ ــ **داد بیلدیرن‌لر: ــ شیرین، تورش، دوزلو، آجیٔ:** شیرین چایٔ، تورش مئیوه، دوزلو خؤرک.

۳ ــ **کئیفییت بیلدیرن‌لر: ــ یاخشیٔ، پیس، چالیشقان:** یاخشیٔ آدام، پیس مؤناسیبت، چالیشقان شاگیرد.

٤ ــ **گؤرکم بیلدیرن‌لر: ــ گؤزل، کؤک، یاراشیقلیٔ:** گؤزل شهر، کؤک اوشاق، یاراشیقلیٔ بینا.

٥ ــ **شکیل بیلدیرن‌لر: ــ اوزون، یومرو، اینجه:** اوزون آغاج، یومرو توپ، اینجه سؤز.

٦ ــ **حجم بیلدیرن‌لر: ــ بؤیؤک، کیچیک، گئنیش، ائنلی:** بؤیؤک اؤلکه، کیچیک باغ، گئنیش اوتاق، ائنلی دهلیز.

صیفتین قورولوشجا نؤوللری

☼ صیفت‌لرین قورولوشجا اوچ نؤوؤ وار:

۱ ــ ساده صیفت‌لر: **یاخشیٔ، آغ، اوجا.**

۲ ــ دؤزه‌لتمه صیفت‌لر: **یاغلیٔ، دوزلو، سیئنیئق.**

۳ ــ مؤرکّب صیفت‌لر: **قاراقاش، آغ‌بنیز، گؤیٔ‌گؤز.**

ساده صیفت‌لر اصلن صیفت‌لردیر. اونلار بیر کؤک‌دن عیبارت اولور و هئچ بیر باشقا سؤزدن دؤزه‌لمیر: مثلن: **آغ، قیئرمیزیٔ، اوجا، ایگید، تنبل، قوجا.**

دۆزەلتمه صیفت‌لر وٓ اۆنلاریٮن عمله گلمه ٮۆل‌لاریٮ

☼ دۆزەلتمه صیفت‌لر سۆز دۆزەلدیجی شکیلچی‌لرین وٓاسیطه‌سیله یٓارانیٮر: دۆزەلتمه صیفت‌لر، اساسن، ایسیم‌لردن وٓ فئعل‌لردن عمله گلیر. مثلن:

۱ ــ ایسیم‌لردن دۆزەلن‌لره عائید: **دوزلو، فیکیرلی، سوسوز، گۆموشۆ**

۲ ــ فئعل‌دن دۆزەلن‌لره عائید: **اوچوق، آغلاغان، یٓتتکین، قۆرخونج**.

ایسیم‌لردن دۆزەلن صیفت‌لر

بو صیفت‌لر، اساسن، آشاغیٮداکیٮ شکیلچی‌لرین وٓاسیطه‌سی ایله دۆزەلیر.

۱ ــ **ــ لیٮ، ــ لی، ــ لو، ــ لۆ** شکیلچی‌سی ایله: شاختا ــ لیٮ (هاوا)، سلیقه ــ لی (شاگیرد)، قۆرخو ــ لو (ناغیٮل)، گۆل ــ لۆ (باغچا).

۲ ــ **ــ سیٮز، ــ سیز، ــ سوز، ــ سۆز** شکیلچی‌سی ایله: داد ــ سیٮز (یٓتمک)، ایش ــ سیز (آدام)، قۆل ــ سوز (کۆینک)، اۆتۆ ــ سۆز (پالتار).

۳ ــ **ــ جیٮل، ــ جیل، ــ جول، ــ جۆل** شکیلچی‌سی ایله: زارافات ــ جیٮل (آدام)، کئف ــ جیل (اینسان)، قۆهوم ــ جول (شخص)، اۆلۆم ــ جۆل (یٓارا).

٤ ــ **ــ یٓ، ــ ی، ــ و، ــ وٓ** شکیلچی‌سی ایله: بادام ــ یٓ (گۆز)، مرکز ــ ی (دۆۆلت)، آرمود ــ و (ایستیکان)، گۆموش ــ وٓ (ساچ).

۵ ــ **ــ ی** شکیلچی‌سی ایله: تاریخ ــ ی، اینقیلاب ــ ی.

٦ ــ **آ ــ** شکیلچی‌سی ایله: آ ــ نۆرمال (حال).

۷ ــ **بی ــ** شکیلچی‌سی ایله: بی ــ وٓفا (آدام)، بی ــ اینصاف (آدام)، بی ــ ساواد (اوشاق).

Δ ۵۹۲ **ــ سیٮز، ــ سیز، ــ سوز، ــ سۆز** شکیلچی‌سی ایله ایسیم‌لردن صیفت دۆزەلدین وٓ اۆنلاریٮ جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۹۳ **ــ جیٮل، ــ جیل، ــ جول، ــ جۆل** شکیلچی‌سی ایله ایسیم‌لردن صیفت دۆزەلدین وٓ اۆنلاریٮ جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ٥٩٤ – **ئ، ـــ ی، ـــ و، ـــ ۆ** شکیلچی‌سی ایله ایسیم‌لردن صیفت دۆزه‌لدین ۆ اۆنلارئ جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ٥٩٥ – **ی** شکیلچی‌سی ایله ایسیم‌لردن صیفت دۆزه‌لدین ۆ اۆنلارئ جۆمله‌ده ایشله‌دین.

فئعل‌لردن دۆزه‌لن صیفت‌لر

☼ بو صیفت‌لر، اساسن، آشاغیدا‌کئ شکیلچی‌لرین واسیطه‌سی ایله دۆزه‌لیر:

۱ ـــ **ـــ یئجئ، ـــ یجی، ـــ وجو، ـــ ۆجۆ** شکیلچی‌لری ایله: آلیئجئ (قوش)، کسیجی (آلت)، بۆغوجو (قاز)، اۆزۆجۆ (سۆکوت).

۲ ـــ **آغان، ـــ ـه‌ین** شکیلچی‌لری ایله: آغلاغان (کۆرپه)، کۆسه‌ین (اوشاق).

۳ ـــ **قان، ـــ کن** شکیلچی‌لری ایله: دالاش‌قان (آدام)، دۆیۆش‌کن (اۆردو).

٤ ـــ **آق، ـــ ـه‌ک** شکیلچی‌سی ایله: قۆرخاق (آدام)، اۆرکک (جئیران).

٥ ـــ **ونج، ـــ ۆنج** شکیلچی‌لری ایله: قۆرخونج (حادیثه)، گۆلۆنج (حرکت).

٦ ـــ **ـــ قیئن، ـــ کین، ـــ قون، ـــ کۆن، (ـــ غیئن، ـــ گین، ـــ غون، ـــ گۆن)** شکیلچی‌لری ایله: قاچقیئن (آدام)، کسکین (سۆز)، توتقون (هاوا)، دۆشکۆن (حال)، دالغیئن (باخیئش)، گرگین (آن)، یۆرغون (اینسان)، سۆزگۆن (نظر).

۷ ـــ **ـــ یئق، ـــ یک، ـــ وق، ـــ ۆک، (ـــ ق، ـــ ک)** شکیلچی‌لری ایله: یانیئق (چۆرک)، ازیک (پالتار)، بۆغوق (هاوا)، سۆنۆک (اۆجاق)؛ سۆیۆق (قیئش)، چۆرۆک (مئیۆه).

۸ ـــ **آر، ـــ ـه‌ر** شکیلچی‌لری ایله: آخار (سو)، گۆلر (اۆز).

Δ ٥٩٦ ـــ **ونج، ـــ ۆنج** شکیلچی‌سی ایله صیفت دۆزه‌لدیب یازیئن ۆ اۆنلارئ جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ٥٩٧ ـــ **آغان، ـــ ـه‌ین** شکیلچی‌سی ایله صیفت دۆزه‌لدیب یازیئن ۆ اۆنلارئ جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۹۸ ــ **قان،** ــ کن شکیلچی‌سی ایله صیفت دۏزه‌لدیب یازیشن ۏ اۏنلاریڭ جۏمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۵۹۹ ــ **آق،** ــ ـه‌ک شکیلچی‌سی ایله صیفت دۏزه‌لدیب یازیشن ۏ اۏنلاریڭ جۏمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ٦۰۰ ــ **یئق،** ــ **یک،** ــ **وق،** ــ **ۏک** شکیلچی‌سی ایله صیفت دۏزه‌لدیب یازیشن ۏ اۏنلاریڭ جۏمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ٦۰۱ ــ **آر،** ــ ـه‌ر شکیلچی‌سی ایله صیفت دۏزه‌لدیب یازیشن ۏ اۏنلاریڭ جۏمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ٦۰۲- وئریلمیش فئعل‌لردن صیفت دۏزه‌لدین.

آچماق، کۏس‌مک، سۏیۏماق، چالیشش‌ماق، یۏرماق، سۏزمک، بۏیۏمک، سۏندۏرمک، ازمک.

Δ ٦۰۳ ــ **ی،** ــ **وی** شکیلچی‌لری ایله ٦ صیفت دۏزه‌لدین ۏ جۏمله‌ده ایشله‌دین.

مۏرکّب صیفت‌لرین عمله گلمه یۏللاریڭ ۏ دۏزگۏن یازیلیشیڭ

☼ مۏرکّب صیفت‌لر ایکی سۏزۏن بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر: **هۏندۏربۏی، گۏی‌گۏز، تۏندمزاج، قاراگۏز.**

Δ ٦۰٤ کۏچۏرۏن. مۏرکّب صیفت‌لرین آلتیشندان خط چکین.

اوزاق داغلاریشن زیروه‌لرینده ده یئنی تۏنقال‌لار آلیشیشردیڭ. قیشرخ یئرده اۏجاق‌لار، قیشرخ یئرده آل ــ الوان خالچالار دۏشنمیشدی. دۏخسان یئرده رنگ‌به‌رنگ چادیشرلار دۏزۏلمۏشدۏ. آداما ائله گلیردی کی، نهنگ بیر آغاج یئریییر. ائله بو زامان اوزاق ائللردن بیر دوه کاروانیڭ گلیردی...

***

باشیشنا دۏندۏیۏم آلاگۏز پری،
عادت‌دیر، دره‌رلر تر بنۏشه‌نی

مۆرکّب صیفت‌لری عمله گتیرن سۆزلر مۆرکّب صیفت ترکیبینده بیر هئجا وۆورغوسو ایله دئییلیر وٚ بیر ئثرده یازیلیر: **آغ‌جیئه‌ر، باشی‌بۆش، گۆزۆتۆخ** وٚ س.

صیفتین مۆقایئسه درجه‌لری

☼ اشیایا عاییید عئینی علامت وٚ کئیفییئت مۆختلیف شکیل‌لرده ایفاده اۆلونا بیلیر. مثلن: **قارا** صیفتی اشیانیشن عادی علامتی‌نی بیلدیریر: **قارا پالتار، قارا مۆرکّب.** آنجاق قارا رنگ بیر قده‌ر آچیئق دا اۆلا بیلر، تۆند ده اۆلا بیلر. باشقا رنگلر ده اۆنون کیمی.

صیفتین مۆقایئسه درجه‌لری بو فرق‌لری گۆسترییر. مثلن: **ساریٚ ــ ساریٚمتیئل ــــ ساپساریٚ، گۆیٚ ــ گۆیٚمتۆل ــ گۆمگۆیٚ.**

صیفت‌لرین هامیٚسی صیفتین مۆقایئسه درجه‌لری اۆزره دئییشه بیلمیر، صیفت‌لرین آز بیر قیسمی صیفتین مۆقایئسه درجه‌لری اۆزره دئییشه بیلیر.

صیفتین مۆقایئسه درجه‌لری اۆزره دئییشه بیلمه‌ین صیفت‌لر، اساسن، آشاغیٚداکیٚلاردان عیبارت‌دیر.

۱ ــ دۆزه‌لتمه صیفت‌لر: **دوزلو، یاغلیٚ، گۆله‌ین، سئینیئق، سۆزگۆن، یۆرغون، قۆرخاق، داخیلی** وٚ س.

۲ ــ مۆرکّب صیفت‌لر: **قاراقاش، قاراگۆز، قاراقاباق، گۆیٚگۆز، آغ‌بنیز** وٚ س.

۳ ــ بیر سئرا ساده صیفت‌لر: **قالیٚن، نازیک، مئهربیان، کۆبود، کار، آغیٚر، اوجا.**

صیفتین مۆقایئسه درجه‌لری اۆزره دئییشه بیلن صیفت‌لر.

۱ ــ رنگ بیلدیرن ساده صیفت‌لر: **آغ، ساریٚ، گۆیٚ، قارا، بۆز، قیٚرمیٚزیٚ، یاشیٚل.**

۲ ــ بعضی باشقا ساده صیفت‌لر: **ایستی، شیرین، یۆمرو، دۆز، دایاز، اوزون، آریٚق** وٚ س.

آذربایجان دیلینده صیفتین اۆچ مۆقایئسه درجه‌سی وار.

۱ ــ **عادی درجه**

۲ ــ **آزالتما درجه‌سی**

۳ ــ **چۆخالتما درجه‌سی**

صیفتین درجه‌لری اؤزره دییشن صیفت‌لر آراسیندا فرق وار. بعضی صیفت‌لر عادی درجه‌سینده اؤلدوغو کیمی، آزالتما و چؤخالتما درجه‌لرینده ده اؤلا بیلیر، بعضی‌لری ایسه عادی درجه‌دن باشقا، آنجاق چؤخالتما درجه‌سینده ده اؤلور.

عادی درجه. صیفتین عادی درجه‌سی اشیانیش مئعیار حئساب ائدیلن علامت و کئیفییتی‌نی بیلدیریر. صیفتین عادی درجه‌سی‌نین هئچ بیر خؤصوصی شکیلچی‌سی اؤلمور. مثلن: **قیئرمیزی، ساری، قارا، گؤی، آغ، بؤز، یاشیل، شیرین، آجی، تورش، ایستی، ییومرو، دؤز، دایاز، اوزون، آریئق و س.**

آزالتما درجه‌سی. صیفتین آزالتما درجه‌سی علامت و کئیفییتین عادی درجه‌دن، یعنی مئعیاردان آز اؤلدوغونو بیلدیریر. مؤقایسه ائدین:

آغ ــ آغیئمتیل، بؤز ــ بؤزومتول. **آغ و بؤز** صیفت‌لری اشیانیش عادی رنگینی بیلدیریر، **آغیئمتیل و بؤزومتول** صیفت‌لری ایسه اشیادا آغ و بؤز رنگ‌لری‌نین آز اؤلدوغونو گؤسترییر. **آغیئمتیل** رنگ دئییه‌نده آنلاشیلیر کی، رنگ تام آغ دئییل، آغا بنزردیر. ائله‌جه ده **بؤزومتول** رنگ دئییه‌نده باشا دؤشؤلؤر کی، رنگ تام بؤز دئییل بیر قده‌ر بؤزدور.

صیفتین آزالتما درجه‌سی، اساسن، آشاغیداکی شکیلچی‌لرله دؤزه‌لیر.

۱ ــ ــ **یئمتیل، ــ یمتیل، ــ ومتول، ــ ؤمتؤل** شکیلچی‌لری ایله: **آغیئمتیل، بؤزومتول، گؤیؤمتؤل.** صایئیت‌له بیتن صیفت‌لرده شکیلچی‌لرین بیرینجی صایئیتی دؤشؤر: **قارامتیل، ساریئمتیل، قیئرمیزیئمتیل.**

۲ ــ ــ **راق، ــ رک** شکیلچی‌لری ایله: **یاخشی‌راق، گؤده‌رک.**

۳ ــ ــ **سؤ** شکیلچی‌سی ایله: **دلی‌سؤ، اوزون‌سؤ.**

چؤخالتما درجه‌سی. صیفتین چؤخالتما درجه‌سی علامت و کئیفییت‌ین عادی درجه‌دن، یعنی مئعیاردان چؤخ اؤلدوغونو بیلدیریر. مؤقایسه ائدین.

ساریٔ ــ ساپساریٔ، گؤیٔ ــ گؤم‌گؤیٔ. **ساریٔ** و **گؤیٔ** صیفت‌لری اشیانیشن عادی علامتی‌نی بیلدیریر. **ساپساریٔ، گؤم‌گؤیٔ** صیفت‌لری ایسه همین رنگ‌لرین عادی‌دن چؤخ اؤلدوغونو گؤسترییر.

صیفتین چؤخالتما درجه‌سی آشاغیداکیٔ اؤصول‌لا دؤزه‌لیر.

عادی درجه‌ده اؤلان صیفت‌لرین ایلک ایکی سسی گؤتؤرؤلؤر، اؤزه‌رینه **«پ»، «م»، «ر»** سس‌لریندن بیری آرتیریلیر، آلیشنان شکیل یئنی‌دن صیفته علاوه ائدیلیر. مثلن: **ساریٔ ــ ساپساریٔ، گؤیٔ ــ گؤم‌گؤیٔ، تمیز ــ ترتمیز. (آغاپیاق ایستیثنادیر).**

Δ ۶۰۵- *دومدورو، بؤمبؤز* صیفت‌لرینی جؤمله‌ده ایشله‌دین.

علامت و کئیفییئت‌ین آزلیشغیٔنیٔ، چؤخلوغونو باشقا واسیطه‌لرله ده بیلدیرمک اؤلور. مثلن:

۱ ــ **آچیشق، آلا** صیفت‌لری‌نین، **آز** سایئنیشن، **تهر** اداتیٔنیشن واسیطه‌سی ایله علامتین و کئیفییئت‌ین آزلیشغیٔ بیلدیریلیر. **آچیشق ساریٔ، آلا قیرمیزیٔ، آز قارا، قاراتهر.**

۲ ــ علامت و کئیفییئت‌ین چؤخلوغونو بیلدیرمک اؤچون واسیطه‌لر داها چؤخ‌دور.

آ) *تؤند، آل* صیفت‌لری ایله: **تؤند قارا، آل قیرمیزیٔ، تؤند گؤیٔ.**

ب) **ان، لاپ، داها، دؤم، زیل** ادات‌لاریٔ ایله: **ان یاخشیٔ، لاپ قارا، داها گؤزل، دؤم آغ، زیل قارا.**

پ) صیفت‌لرین تکراریٔ ایله: **یاخشیٔ ــ یاخشیٔ، گؤزل ــ گؤزل، قیرمیزیٔ ــ قیرمیزیٔ.**

داها باشقا واسیطه‌لرله ده اشیانیشن علامت و کئیفییئتی‌نین آزلیشغیٔنیٔ، چؤخلوغونو بیلدیرمک اؤلار. لاکین بونلاریشن هئچ بیری صیفتین درجه‌لرینه عاییٔد دئییل. بونلاریشن بیر قیسمی (**آچیشق ساریٔ**) اصل معنادا سؤز بیرلشمه‌لری، بیر قیسمی ایسه اساس و کؤمکچی سؤزلردن عیبارت ایفاده‌لردیر (**ان یاخشیٔ**).

صیفت بحثی اؤزره سؤز قورولوشو اؤزره تحلیل

☼ بو تحلیل آشاغیداکی قایدادا آپاریلیر.

وئریلمیش متن‌ده (جؤمله‌ده) صیفت مؤعیّن ائدیلیر و اساس خؤصوصیئت‌لری قئید ائدیلیر.

۱ ــ هانسی سؤزله علاقه‌داردیر و هانسی سوآلا جاواب وئریر؟

۲ ــ هانسی جؤمله عؤضوو رؤلونادیر؟

۳ ــ معنا نؤوو هانسی‌دیر؟ عائید اولدوغو سؤزو هانسی جهتدن ایضاح ائدیر؟

٤ ــ قورولوشجا هانسی نؤوده‌دیر: ساده، دؤزه‌لتمه، یا مؤرکّب؟

۵ ــ صیفتین هانسی درجه‌سینده اولماسی گؤستریلیر: عادی درجه، آزالتما درجه‌سی، چؤخالتما درجه‌سی.

نؤمونه: اوجا داغلاریشن ان هؤندوو زیروه‌لری دائیما آغاپیاق قارلا اؤرتولو اولور.

بو جؤمله‌ده اوچ صیفت ایش‌لن‌میشدیر: *اوجا*، **هؤندوو**، *آغاپیاق*.

اوجا ـــ داغلار ایسمینه عائیددیر، *هانسی؟* سوآلیشنا جاواب وئریر، تعیین رؤلونادیر، ساده‌دیر، عادی درجه‌ده‌دیر.

هؤندوو ـــ زیروه‌لر سؤزونه عائیددیر، **هانسی؟** سوآلیشنا جاواب وئریر، تعیین رؤلونادیر، ساده‌دیر، عادی درجه‌ده‌دیر.

آغاپیاق ـــ قار سؤزونه عائیددیر، *نئجه؟* سوآلیشنا جاواب وئریر، تعیین رؤلونادیر، ساده‌دیر، چؤخالتما درجه‌سینده‌دیر.

سایۀ

☼ **میقدار وۀ سئیرا بیلدیرن سؤزلره سایۀ دئییلیر.** مثلن: **بئش، یئددی، اؤن، اللی، چؤخ، آز، بیرینجی، ایکینجی وۀ** س. سایۀلار جؤملەده، اساسن، ایسمه عائید اؤلور وۀ ایسمین بیلدیردیئی اشیانیئن میقداریئنئ وۀ سیئراسیئنئ گؤسترییر. مثلن: **اؤچ کیتاب، ایکی دوست، آلتیئنجئ صینیف، چؤخ آدام وۀ** س.

سایۀلاریئن جؤملەده رؤلو

☼ سایئیئن جؤملەده اساس رؤلو تعیئین اؤلماقدیئر. سایۀ، عادتن، جؤملەده ایسمین اؤلینده ایشلنیر وۀ اؤنو تعیئین اندیر. مثلن: **یئددی یؤلداش** اؤلوب یؤلا دؤزلدیک. اؤدلار یوردو، آنا وطن **چؤخ قوربانلار** وئریب‌دیر.

***

سنین چیچەئینه، گؤلؤنه باخدیئم،
مین یارپاق توکؤلدؤ سؤزؤمدن منیم.

***

وئیدا گؤنؤ یاس توتوب اؤز قهرمان اؤغلونا،
حسرتله آغلاییئردئ میلیؤن گؤز، میلیؤن آنا.

سایۀلاریئن اساس سوآل‌لارئ بونلاردیئر: *نئچه؟، نئچه‌نجی؟* مثلن: صمد وورغونون اؤچ پیئئسی‌نین، خؤصوصن، «واقیف» پیئئسی‌نین صحنه تجسؤمو چؤخ اوغورلو

اؤلوب، بیر پیئسی ــ «اینسان» پیئسی اؤنلار قدەر اوغور قازانماییب‌دیر. چؤخ آداملار اؤ پیئس‌لرین سؤزلرینی ازبر بیلیردی. یازیچی‌نین بیرینجی پیئسی اؤلان «واقیف» اوزون زامان صحنەدن دؤشمؤردؤ.

***

من اؤز قیرخ یاشیمی ایییرمی یاشا،
سؤروش، وئرەرمی، دییشەرمی؟

***

اؤچ پیئس ــ نئچه پیئس؟
بیر پیئس ــ نئچه پیئس؟
چؤخ آدام ــ نئچه آدام؟
بیرینجی پیئس ــ نئچەنجی پیئس؟
قیرخ یاش ــ نئچه یاش؟
ایییرمی یاش ــ نئچه یاش؟

سایلارا هردن *نه قدەر؟* حتّا **هانسی؟** سوآلینی دا وئرمک اؤلور. مثلن، **چؤخ** سایینا **نەقدەر؟** سوآلی اویغون گلیر. **اوشاقلار اؤچؤنجؤ سیئرادا اؤتورموشدولار جؤملەسینده اؤچؤنجؤ** سایینا **نئچەنجی؟** سوآلینی وئردییی‌میز کیمی، **هانسی؟** سوآلینی دا وئره بیلریک: **هانسی سیئرادا؟**

جؤملەده ایسمه عاییید اؤلوب تعیین روللوندا اؤلماق سایین اساس وظیفەسی‌دیر. آنجاق سایلار جؤملەنین باشقا عؤضولری روللوندا دا ایش‌لنه بیلیر. سیز گلەجکده جؤمله عؤضولری‌نین ایفاده واسیطەلرینی کئچن‌ده بونلاری اؤیرەنەجک‌سینیز. ایندی بیر نئچه نؤمونه ایله تانیشش اؤلون و سایلارین هانسی جؤمله عؤضولری روللوندا اؤلدوغونو مؤعیّن ائتمەیه چالیشیرین.

بیر ذرّەنین ایشیغینا میلیؤنلار شریک. اؤ گؤنلر بیر ده گئری دؤنەسی. بلکه، بیر ده بو یئرلره گلمەدیم. **چؤخلاری** بئله دؤشؤنؤر کی، زحمت‌سیز هر شئیی الده ائتمک اؤلار، آنجاق اؤنلار سهؤ اندیرلر. بو ایل داغلاریین زیروەلرینده قار **آزدیر. بشدن اؤچؤ** چیخسان، **ایکی** قالار.

سایئشن قورولوشجا نؤولری

☼ سایئشن قورولوشجا ایکی نؤوع وار:

۱ ــ ساده سای‌لار.

۲ ــ دؤزه‌لتمه سای‌لار.

ساده سای‌لار. ساده سای‌لار بیر کؤکدن عیبارت اولور. ساده سای‌لار بونلاردیر:

آ) بیردن دؤققوزا قدهر اولان تکلیک‌لر: **بیر، ایکی، اوچ، دؤرد، بئش، آلتی، یئددی، سککیز، دؤققوز.**

ب) اوندان دؤخسانا قدهر اولان اونلوقلار: **اون، ایئیرمی، اوتوز، قیرخ، اللی، آلتمیش، یئتمیش، سکسن، دؤخسان.**

پ) **یوز، مین، میلیون، میلیارد سای‌لاری.**

ت) **چوخ، آز، خئیلی سای‌لاری.**

دؤزه‌لتمه سای‌لار. دؤزه‌لتمه سای‌لار ساده سای‌لاردان دؤزه‌لیر. دؤزه‌لتمه سای‌لاری عمله گتیرمک اوچون ساده سای‌لاریشن سونونا *ـ ئینجی، ـــ ینجی، ـــ ونجو، ـــ ؤنجؤ* شکیلچی‌سی علاوه اولونور. مثلن: **قیرخینجی، بئشینجی، دؤققوزونجو، دؤردونجو.**

قئید ۱. سای صایئت‌له بیتنده **(ایکی، آلتی، یئددی، ایئیرمی، اللی)** اونا آرتیریلان شکیلچی‌نین ایلک صایئتی ایختیصار اولونور: **ایکینجی، آلتینجی، یئددینجی، ایئیرمینجی، اللینجی.**

قئید ۲. چوخ، آز، خئیلی سای‌لاری بئله شکیلچی‌لر قبول ائتمیر و اونلاردان دؤزه‌لتمه سای‌لار دؤزه‌لمیر.

ساده سای‌لارلا ایفاده ائدیله بیلمه‌ین کمیئت‌لر سای بیرلشمه‌لری ایله، سای‌لاریشن ایشتیراک ائتدیئی دیگر بیرلشمه‌لرله ایفاده اولونور. مثلن: **اون بئش، ایکی یوز، بیر قده‌ر، بیر چوخ، بئشده بیر، اوندا بیر، اوچده ایکی** و س.

Δ ٦٠٦- **یئتمیش، سکسن، دؤخسان، یوز** سای‌لاریندان دؤزه‌لتمه سای‌لار دؤزه‌لدین.

Δ ٦٠٧- **میلیون‌چو** ایله **میلیون‌ونجو** سؤزلرینین فرقینی قئید ائدین.

Δ ۶۰۸- **یۆز** وَ **مین؛ قیئرخ** وَ **سککیز؛ دۆخسان** وَ **بئش** سایلاریئنئ علاقه‌لندیریب سایَ بیرلشمه‌لری دۆزه‌لدین وَ اؤنلارئ جۆمله‌لرده ایشله‌دین.

مۆرکّب سایَ آدلارئ.

سیز ایسیم بحثینی کئچرکن مۆرکّب ایسیم‌لرله (آی‌تک، آیگۆن) مۆرکّب آدلارئ (محمّد فۆضولی، میرزه فتحعلی) فرق‌لندیردینیز. اؤیرن‌دینیز کی، مۆرکّب آدلار سۆز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اؤلونور. مۆرکّب سایَ آدلارئ دا بئله‌دیر. سایلاردان عیبارت اؤلدوغونا گؤره اؤنلارا سایَ بیرلشمه‌لری دئییلیر. مثلن: **ایکی یۆز، اؤچ مین، قیئرخ آلتئ، اؤن اؤچ، دؤرد ــ بئش، آلتمیئش ــ یئتمیش، بیر چؤخ، آز ــ چؤخ.**

کسر سایلارئ دئییلن سایَ بیرلشمه‌لری ده بورایا داخیل‌دیر. **بئشده بیر، اؤچده ایکی، اؤندا اؤچ.**

مۆرکّب سایَ آدلارئ بیر نئچه سؤزدن ده عیبارت اؤلا بیلر. مثلن: **مین دؤققوز یۆز دؤخسان اؤچ.** بو مۆرکّب سایَ آدئ بئش سؤزدن عیبارتدیر.

مۆرکّب سایَ آدلاریئنا ترکیبی سایلار دا دئییلیر.

اینسانلاریئن آنادان اؤلما وَ اؤلۆم ایل‌لری، تاریخی حادیثه‌لرین باش وئرمه وَاخت‌لارئ، بیر سیئرا تاریخی حادیثه‌لرین زامانلارئ، مۆرکّب سایَ آدلارئ ایله (سایَ بیرلشمه‌لری ایله) ایفاده اؤلونور. مثلن: آذربایجانیئن داهی شاعیری نیظامی گنجه‌وی **مین یۆز قیئرخ بیرینجی** ایلده آنادان اؤلموش، **مین ایکی یۆز دؤققوزونجو** ایلده دۆنیاسیئنئ دیئیش‌میشدیر.

سایلاریئن معنا نؤوۆلری

☼ سایلاریئن معناجا ایکی نؤوۆ وار.

۱ ــ میقدار سایلارئ.

۲ ــ سیئرا سایلارئ.

میقدار سایلارئ. میقدار سایلارئ اشیانیئن میقدارئنئ بیلدیریر. میقدار سایلارئنیئن ایکی نؤوۆ وار:

آ) مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ.

ب) قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ.

مثلن: **بئش** دفتر، **اؤن** شاگیرد، **اللی** ایل، **چؤخ** آدام.

مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ. مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ اشیانیئن مؤعیّن، دقیق میقداریٔنیٔ بیلدیریر. بیر سایئشندان میلیاردا قدهر سای‌لاریئن هامیٔسیٔ مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔدیئر. مثلن: **تکلیک‌لر: بیر، ایکی، اوچ...؛ اونلوق‌لار: اون، ایئیرمی، اوتوز، قیئرخ...**

مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ هم حرفلرله(سؤزلرله)، هم ده رقم‌له یازیئلیئر. مثلن:

بیر ــ ۱.

ایکی ــ ۲.

مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔنیئن رقم‌له یازیئلیئش‌یئندان داها چؤخ ایستیفاده اولونور. چؤنکی رقم‌له یازماق آسان اولور، آز یئر توتور ؤ آز واخت آپاریئر؛ اوچ، دؤرد ؤ داها آرتیئق حرف‌له یازیئلان سایٔ بیر رقم‌له یازیئلیئر. مثلن: **بئش ــ ۵، آلتیٔ ــ ٦، سککیز ــ ۸**

آنجاق بعضن مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔنیئن حرف‌لرله ؤ رقم‌له یازیئلیئش‌یئندا یا ایشاره‌لر برابر اولور، یا دا رقم‌لر حرفلردن چؤخ اولور. مثلن: **اون ــ ۱۰، یوز ــ ۱۰۰، میلیون ــ ۱۰۰۰۰۰۰.**

مؤرکّب سایٔ آدلاریٔ سؤزله یازیلاندا داها چؤخ یئر توتور. مثلن: **مین دؤققوز یوز آلتمیئش دؤققوز.**

مؤعیّن میقدار سایلارئنئن «سایْ بیلدیرن» سؤزلر ایله ایش‌لنمه‌سی

«سایْ بیلدیرن» سؤزلر سایئلا سایئن علاقه‌دار اؤلدوغو ایسیم آراسیندا ایش‌لنیر. مثلن: بیر *دنه* قلم، بیر *جؤت* قلم، بیر *دسته* قلم.

«سایْ بیلدیرن» سؤزلر ایکی مقصدله ایش‌لنیر.

آ) اؤسلوبی مقصد داشئیئر، ایفاده طرزینی دئیشدیریر، لاکین هئچ بیر کمیئت دئیشیک‌لیئی عمله گتیرمیر. مثلن: اؤچ کیتاب ــ اؤچ دنه کیتاب، بئش آدام ــ بئش نفر آدام.

ب) کمیئت فرقی عمله گتیریر. مثلن: بیر آدام ــ بیر دسته آدام، بیر قلم ــ بیر جؤت قلم، بیر قؤیون ــ بیر سؤرؤ قؤیون.

«سایْ واحیدی» کیمی ایش‌لنن سؤزلر ایکی جؤر اؤلور.

آ) اؤنلاریئن بیر قیسمی‌نین اساس وظیفه‌سی سایْ واحیدی سؤز کیمی ایش‌لنمک‌دیر؛ *دنه*، *نفر*، *جؤت*، *دسته*. مثلن: **بیر دنه آلما، ایکی نفر آدام، بیر جؤت آیاققابئ، اؤچ دسته اوشاق.**

ب) اساس وظیفه‌سی سایْ واحیدی اؤلمایان، آنجاق سایْ واحیدی سؤزلر کیمی ایشلنه بیلن سؤزلر: **کلمه، سؤرؤ، دامجئ، اؤیؤج** و س. **مثلن: بیر کلمه سؤز، بیر سؤرؤ جئیران، ایکی دامجئ سو، بیر اؤیؤج بوغدا.**

سایْ واحیدلری‌نین ایسیم‌لرله ایش‌لنمه‌سینده فرق وار. مثلن: **دنه** سؤزؤ اینسان معنالئ ایسیم‌له ایش‌لنمز، بیر *دنه* **آدام** دئمک سهؤدیر؛ *دنه* جانسیز اشیالارا، بعضن ده باشقا جانلئلارا عاییید اؤلان ایسیم‌لرله ایش‌لنیر: **بیر قلم ــ بیر دنه قلم؛ بیر آت ــ بیر دنه آت. نفر** سایْ واحیدی اینسانلا علاقه‌دار ایسیم‌لرله ایش‌لنیر. مثلن: **ایکی نفر شاگیرد. نفر** سایْ واحیدی باشقا جانلئلارئ و جانسیز اشیالارئ بیلدیرن ایسیم‌لرله ایشله‌دیله بیلمز.

قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ.

قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ اشیانیشن قئیر ــ ی مؤعیّن میقداریٔنیٔ بیلدیریر. آذربایجان دیلینده اؤچ بئله سایٔ وار: **چؤخ، آز، خئیلی. مثلن: چؤخ کیتاب، آز واخت، خئیلی اینسان.**

مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ هم حرفلرله، هم ده رقم‌لرله یازیلیرسا **(دؤرد ــ ٤، بئش ــ ٥، یؤز ــ ١٠٠)**، قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ آنجاق حرف‌لرله یازیلیر، اؤنلاریٔ یازیدا گؤسترمک اؤچؤن رقم یؤخدور.

اشیالاریشن قئیر ــ ی مؤعیّن میقدارلاریٔنیٔ بیلدیرمک اؤچؤن باشقا واسیطه‌لردن ده ایستیفاده ائدیلیر.

آ) **اؤن، یؤز، مین، میلیؤن سای‌لاریشنا ــ لار، ــ لر** کمییت شکیلچی‌سی ؤ **ایله** قؤشماسیٔنین ایختیصار اؤلونموش شکلی‌نی **(لا، ــ له)** آرتیرماق‌لا قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار بیلدیرمک اؤلور. مثلن: **اؤنلارلا آدام، یؤزلرله آدام، مینلرله آدام، میلیؤن‌لارلا آدام.** بؤنلار مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔنیشن دیل قورولوشوجا شکیلچی ؤ قؤشما ایله ایش‌لنمیش صرف شکیل‌لری‌دیر، قئیر ــ ی مؤعیّن سای‌لار دئییلدیر.

ب) مؤعیّن میقدار سای‌لاریشنیشن قؤشا ایشله‌نمه‌سی یؤلو ایله: **اؤچ ــ دؤرد اوشاق، آلتیٔ ــ یئددی اوشاق، سکسن ــ دؤخسان عسگر. بونلار، قیسمن، قئیر ــ ی مؤعیّن** میقدار بیلدیرسه‌لر ده، بیر سؤزه چئوریلمه‌دیک‌لرینه گؤره قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار سای‌لاریٔ دئییلدیر.

پ) **بیر قده‌ر، بیر چؤخ، بیر آز، بیر سیئرا** بیرلشمه‌لرله ده قئیر ــ ی مؤعیّن کمییت بیلدیرمک اؤلور: **بیر قده‌ر سرین هاوا، بیر چؤخ ضیئالیٔلار، بیر آز دینله‌ییجی، بیر سیئرا اینسان‌لار.**

میقدار سای‌لاریئندان سؤنرا ایش‌لنن ایسیم‌لرین جمع‌لنه بیلیب ــ بیلمه‌مه‌سی

☼ آذربایجان دیلینده ـلار، ــ لر شکیلچی‌سی قبول ائتمیش ایسیم‌لر اشیانیشن قئیر ــ ی مؤعیّن میقداریئنئ (چؤخلوغونو) بیلدیریر. مؤعیّن میقدار سای‌لارئ ایسه اشیانیشن دقیق میقداریئنئ بیلدیریر. **کیتاب‌لار** دئینده بیر ئوخ، بیر چوخ کیتاب نظرده توتولور. لاکین دقیق اؤلاراق، نئچه کیتابیشن نظرده توتولدوغو بیلینمیر. بو سببه گؤره میقدار سای‌لاریئنیشن عایید اؤلدوق‌لارئ ایسیم‌لر جمع شکیلچی‌سی قبول ائده بیلمیر. چؤنکی مؤعیّن‌له قئیر ــ ی مؤعیّن بیر ــ بیرینی اینکار ائدیر. جدوله باخ.

ایش‌لتمک اؤلار	ایش‌لتمک اؤلماز
بیر دوست	بیر دوستلار
بئش صینیف	بئش صینیف‌لر
ئتددی ئولداش اؤلوب ئولا دؤزه‌لدیک.	ئتددی ئولداش‌لار اؤلوب ئولا دؤزه‌لدیک.

آنجاق هردن بئله ده ایش‌لنیر: تؤرپاق **میلیؤن ایللر** یاشایار، سوسار.

قئیر ــ ی مؤعیّن میقدار سای‌لارئ قئیر ــ ی مؤعیّن کمییت بیلدیردییندن اؤنلاریشن عایید اؤلدوق‌لارئ ایسیم‌لر جمع‌لنه بیلیر، بو حالدا هر ایکی سؤز قئیر ــ ی مؤعیّن کمییت بیلدیریر. آنجاق بو، مؤطلق دئییل. بئله حاللاردا ایسمین تکده اؤلماسئ داها مقبول ساییلیر: چوخ آدام ــ چوخ آداملار. خئیلی آدام ــ خئیلی آداملار. آز آدام ــ آز آداملار (اؤلار کی، بو مسله‌نی بیلمه‌سین).

سیئرا سای‌لارئ

☼ ساییشن بو نؤوؤ اشیالاریشن سیئراسیئنئ بیلدیریر. مثلن: **بئشینجی جرگه، آلتیشنجئ صینیف، اؤنونجو ئتر، ایئیرمینجی عصر.**

سیٖرا سای‌لاریٖ مؤعیّن میقدار سای‌لاریٖندان عمله گلیر. سیٖرا سای‌لاریٖنیٖ عمله گتیرن شکیلچی‌لر بونلاردیٖر: ــ یٖنجیٖ، ــ ینجی، ــ ونجو، ــ وٌنجوٌ. میقدار سایٖ صایٖیتله بیتن‌ده شکیلچی‌نین ایلک صایٖیتی دوٌشوٌر؛ شکیلچی ــ *نجیٖ*، ــ *نجی*، ــ **نجو**، ــ **نجوٌ** شکلینده ایش‌لنیر. مثلن:

آ) **بیرینجی، اوٌنونجو، دوٌردوٌنجوٌ، قیٖرخیٖنجیٖ**

ب) **آلتیٖنجیٖ، یٖددینجی.**

مؤعیّن میقدار سای‌لاریٖ کیمی، سیٖرا سای‌لاریٖ دا هم حرف‌لرله، هم ده رقم‌لرله یازیٖلیٖر. سیٖرا سای‌لاریٖنیٖن یازیٖلیٖش‌یٖندا هم «عرب رقمی» دئییلن رقم‌لردن، هم ده رومٰا (روٌم) رقم‌لریندن ایستیفاده اٌدیلیر.

جدوٌله باخیٖن وٌ موٌقایٖسه اٌدین.

سیٖرا سای‌لاریٖنیٖن یازیٖلیٖشیٖ		
حرفلرله	**عرب رقم‌لری ایله**	**رومٰا رقم‌لری ایله**
بیرینجی	۱ ــ جی	I
ایکینجی	۲ ــ جی	II
اوٌچوٌنجوٌ	۳ ــ جوٌ	III
دوٌردوٌنجوٌ	٤ ــ جوٌ	IV
بٖشینجی	٥ ــ جی	V
آلتیٖنجیٖ	٦ ــ جیٖ	VI
یٖددینجی	۷ ــ جی	VII
سککیزینجی	۸ ــ جی	VIII
دوٌققوزونجو	۹ ــ جو	IX
اوٌنونجو	۱۰ ــ جو	X

عرب رقم‌لری‌نین سایٖیٖ اوٌندور: ۰، ۱، ۲، ۳، ٤، ٥، ٦، ۷، ۸، ۹. هر هانسیٖ باشقا بیر میقداریٖ ایفاده ائتمک اوٌچوٌن بو ایشاره‌لردن ایستیفاده اوٌلونور. مثلن: **ایٖیرمی دوٌرد** سایٖ بیرلشمه‌سی‌نین بیلدیردیٖیٖ میقداریٖ همین ایشاره‌لردن ایکیسی ایله (۲٤)، یٖوزلر

قیشرخ ایکی سایۍ بیرلشمه‌سی‌نین بیلدیردیئی میقداریۍ اوچ ایشاره ایله (۱۴۲) وۍ س. گؤسترمک اوچلور.

رؤما (رؤم) رقم‌لری آزدیر: I، V، X، L(۵۰ ــ جی)، C(۱۰۰ ــ جؤ)، D(۵۰۰ ــ جؤ)، M(۱۰۰۰ ــ جی). اؤنلاریشن ایشله‌نمه داییره‌سی ده محدوددور. میقدار سایلاریۍ اؤنلارلا یازیلمیر. سیرا سایلاریۍ بیلدیرمک اوچؤن عرب رقم‌لرینه شکیلچی‌لر علاوه ائدیلیرسه (۲ ــ جی، ۳ ــ جؤ، ۴ ــ جؤ)، بو رقم‌لره بئله شکیلچی‌لرین علاوه اوچلونماسیئنا ائحتییاج اوچلمور: *بئشینجی* ــ V، *اؤنونجو* ــ X.

بعضی تاریخ‌لر، عادتن، رؤما رقم‌لری ایله یازیلیر. مثلن: **اؤنونجو عصر** ــ X **عصر، سککیزینجی عصر** ــ VIII **عصر، ایئیرمینجی عصر** ــ XX **عصر**. درس جدوللرینده هفته‌نین گؤنلری رقم‌لرله یازیلیر: I **گؤن**، II **گؤن**، III **گؤن**، IV **گؤن**، V **گؤن**، VI **گؤن**. **گؤن**، **آی**، **ایل** تاریخ‌لری‌نین رقم‌لرله قیسا یازیلیشیئندا گؤنلر وۍ ایللر عرب رقم‌لری ایله، آیلار ایسه رؤما رقم‌لری ایله یازیلیر: ۲۰۰۳.X.V ؛ ۲۰۰۳.XIII . IV

سایۍ بحثی اوزره سؤز قورولوشوجا (صرفی) تحلیل

☼ بو تحلیل بئله آپاریلیر. وئریلمیش متنده سایلار تاپیلیر وۍ اؤنلاریشن آشاغیداکیۍ جهت‌لردن خوصوصییئت‌لری قئید ائدیلیر.

۱- سوآل‌لاریۍ

۲- قورولوشجا نؤولری.

۳- معناجا نؤولری.

۴- علاقه‌دار اوچلدوغو سؤزه موناسیبتی.

۵- یازیلدیغیۍ شکیل: حرفلرله، رقم‌لرله.

مثلن: یاریشدا بیرینجی یئری توتانلارا جاییزه وئردیلر.

بیرینجی:

سوآلئ: نئچه‌نجی؟

قورولوشجا نؤوؤ: دؤزه‌لتمه سایئ.

معناجا نؤوؤ: سیئرا سایئ.

علاقه‌دار اؤلدوغو سؤز: ییئر سؤزؤنه عاییید اؤلوب اؤنون سیئراسیئ‌نئ بیلدیریر.

یازیئلدیئغئ شکیل: حرف‌لرله یازیئلمیئش‌دیئر.

تکرار اؤچؤن سوآل‌لار

سایئ نئجه نیطق حیصّه‌سی‌دیر؟

سایئ هانسیئ سوآل‌لارا جاواب وئریر؟

سایئیئن قورولوشجا نؤوؤلری هانسیئ‌لاردیئر؟

دؤزه‌لتمه سای‌لار نئجه عمله گلیر؟

سایئیئن معناجا هانسیئ نؤوؤلری وار؟

سای‌لاریئن یازیئلیئش شکیل‌لری هانسیئ‌لاردیئر، اؤنلار نه ایله یازیئلیئر؟

عوض‌لیک

☼ نیطق‌ده ایسمی، صیفتی، سایئ، ظرفی عوض ائدن نیطق حیصّه‌سینه عوض‌لیک دئییلیر. عوض‌لییین نئجه نیطق حیصّه‌سی اؤلدوغونو بیلمک اؤچؤن ایسمی، صیفتی، سایئ یادا سالماق لازئمدیر. ایسیم اشیانیئن آدیئنئ بیلدیریر، صیفت اشیانیئن علامتی‌نی وَ کئیفییتی‌نی بیلدیریر، سایَ اشیانیئن میقدارئنئ بیلدیریر. عوض‌لییین بئله معنالارئ یؤخدور. عوض‌لیک نیطق‌ده ایسمی، صیفتی، سایئ، ظرفی عوض ائتمک اؤچؤن ایشله‌دیلن نیطق حیصّه‌سی‌دیر. عوض‌لیک هانسئ نیطق حیصّه‌سی‌نی عوض ائدیرسه، اونون وظیفه‌سینده ایش‌لنیر. مثلن:

شاعیر ــ کیم؟، حیوات ــ نه؟

گؤزل شهر ــ نئجه شهر؟

بئش کیتاب ــ نئچه کیتاب؟ بئشینجی صینیف ــ نئچه‌نجی صینیف؟

آذربایجان دیلینده اؤلان عوض‌لیک‌لر بونلاردیر:

من، سن، او، بیز، سیز، بو، همین/هامان، اؤز، کیم، نه، هارا، نئجه، هاچان، نئچه، نئچه‌نجی، کیمسه، نه‌سه، بیری، بئله، ائله، هر، هره، نییه، هامئ، بؤتؤن، بعضی، فیلان، فیلان‌کس.

عوض ائتدیک‌لری نیطق حیصّه‌لرینه گؤره عوض‌لیک‌لرین نؤوعلری

☼ آ) ایسمی عوض ائدن عوض‌لیک‌لر: **من، سن، اؤ، بیز، سیز، کیم، نه، هارا، کیمسه، نه‌سه، بیری، هره، هامئ، فیلان‌کس.**

ب) صیفتی عوض ائدن عوض‌لیک‌لر: **هانسئ، بو، همین/هامان، اؤز، نئجه، ائله، بئله، هر، بعضی.**

پ) سایئ عوض ائدن عوض‌لیک‌لر: **نئچه، نئچه‌نجی.**

ت) ظرفی عوض ائدن عوض‌لیک‌لر: **نئجه، هاچان، هارا.**

قئید. بعضی عوض‌لیک‌لر (مثلن: **هارا**) هم ایسمی، هم ده ظرفی؛ بعضی عوض‌لیک‌لر (مثلن: **نئجه**) هم صیفتی، هم ده ظرفی عوض ائده بیلیر.

Δ ٦١٧ کؤچورؤن. عوض‌لیک‌لرین هانسئ نیطق حیصّه‌سینه عاییدسؤزلری عوض ائتدیک‌لرینی گؤسترین.

اؤ *نئجه* آدام‌دیر؟ اؤ *نئجه* دانیشیر؟ قیشدا **هارا** سؤیوق اولور ــ **هاچان** هارا سؤیوق اولور؟ دؤنن هارا سؤیوق ایدی ــ **هاچان** هارا سؤیوق ایدی؟ اوشاق‌لار مکتبه گئتدی‌لر ــ اوشاق‌لار **هارایا** گئتدی‌لر؟ اوشاق‌لار ایره‌لی گئتدیلر ــ اوشاقلار **هارایا** گئتدی‌لر؟ اؤقتای جیددی ایشله‌ییردی، اؤ، چؤخ شن ایدی.

عوض‌لیئین جؤمله‌ده رؤلو

☼ عوض‌لیک هر بیر جؤمله عؤضؤ رؤلوندا اؤلا بیلیر. مثلن:

آ) **عوض‌لیک مؤبتدا رؤلوندا: اؤ**، اؤز صمیمی و مئهربیان سؤزلرینی شئعرله قورتاریر. بیز اؤنون سؤزلرینده‌کی درین معنانئ دویورورق.

ب) **عوض‌لیک خبر رؤلوندا:** بیزیم‌دیر گله‌جک، بؤیؤک گله‌جک. مسله ده ائله بوندادیر. اؤزؤدؤر، بلی، اؤ داغلار مارالئ، ائللر گؤزلی. بس فرهاد هاردادیر؟. آرزوموز بودور کی، تبریزلی دوستلار، باغلارئ‌نیز خزان گؤرمه‌سین.

پ) **عوض‌لیک تامام‌لیشق روّلوندا:** بلکه ده، قیز قالاسی‌نی یاخیشندان گؤرسه‌یدیم، **اونو** خیالیمدا بئله رومانتیک‌لشدیرمزدیم. او، یاخشی اوغلان ایدی، منه حددیندن آرتیق مئهربیان‌لیق گؤستریردی.

ت) **عوض‌لیک تعیین روّلوندا:** بو امک هر یئرده تورپاغین اوزونو عئینی ائهتیراس‌لا دییشیر. بعضی یازیچی‌لار و او جوّمله‌دن، تنقیدچی‌لر **بئله** حئکایه‌لری اوخویارکن حئیرته گلیردیلر.

ث) **عوض‌لیک ظرف‌لیک روّلوندا:** تنقید یوّکسلمه‌لی‌دیر، **ائله** یوّکسلمه‌لی‌دیر کی، ایستر آیری ــ آیری یازیچی‌لاریشن، ایسترسه ده بوّتوّن ادبیاتی‌میزین طالئعی‌نی تأمین ائده بیلسین. **ائله** بئله گلیب، **بئله** ده گئتدیک.

عوض‌لیئین قورولوشجا نؤوّلری

☼ عوض‌لیئین قورولوشجا ایکی نؤوّو وار:

۱- **ساده عوض‌لیک‌لر: من، سن، او، بیز، سیز، بو، اوّز، ائله، بئله، کیم، نه، هارا، نئجه، نئچه، هاچان، هر، نییه، هامی، بوّتوّن، فیلان.**

۲- **دوّزه‌لتمه عوض‌لیک‌لر: نئچه‌نجی، کیمسه، نه‌سه، بیری، هره، فیلان‌کس.**

عوض‌لیئین دیل قورولوشوجا معنا نؤوّلری

☼ عوض‌لیئین بئش معنا نؤوّو وار.

۱- شخص عوض‌لیک‌لری.
۲- ایشاره عوض‌لیک‌لری.
۳- قئیر ــ ی موّعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری.
۴- سوآل عوض‌لیک‌لری.
۵- تعیین عوض‌لیک‌لری.

شخص عوض‌لیک‌لری

شخص عوض‌لیک‌لری: **من، سن، اوْ، بیز، سیز.** شخص عوض‌لیک‌لرینین معناسیئندا شخص بیلدیرمک آنلاییشیئ وار. نیطق گئدیشینده اوچ شخص نظرده توتولور:

دانیئشان ــ **بیرینجی شخص.**

دینله‌ین ــ **ایکینجی شخص.**

حاققیئندا دانیئشیئلان ــ **اوچونجو شخص.**

شخص‌لر فرق‌لندیئی کیمی، اونلاریئ بیلدیرن شخص عوض‌لیک‌لری ده شخص‌لر اوزره فرق‌لنیر.

بیرینجی شخص عوض‌لیک‌لری: **من، بیز.**

ایکینجی شخص عوض‌لیک‌لری: **سن، سیز.**

اوچونجو شخص عوض‌لیک‌لری: **اوْ.**

شخص عوض‌لیک‌لری **کیم؟** سوآلیئنا جاواب وئریر.

دانیئشان دا، دینله‌ین ده، حاققیئندا دانیئشیئلان دا، یعنی شخص‌لر تک و چوخ اولا بیلر. بونا اویغون اولاراق، شخص عوض‌لیک‌لری ده تک و جمع اولور.

بیرینجی شخص تک: من. بیرینجی شخص جمع: بیز.

ایکینجی شخص تک: سن. ایکینجی شخص جمع: سیز.

اوچونجو شخص: اوْ.

بیرینجی شخص و ایکینجی شخص‌لرین تک و جمعینی بیلدیرمک اوچون آیریئجا سوزلر وار: **من ــ بیز، سن ــ سیز.** اوچونجو شخصین تکینی بیلدیرمک اوچون سوز وار (اوْ)، جمعی‌نی بیلدیرمک اوچون ایسه آیریئجا سوز یوخ‌دور. بو مقصدله اوْ عوض‌لییئنه **ــلار** شکیلچی‌سی علاوه اولونور: **اونلار.** بو یئنی عوض‌لیک اولمور، اوْ عوض‌لییئن جمع‌لنمیش شکلی اولور. **کیتاب‌لار کیتاب** سوزونون جمع‌لنمیش شکلی اولدوغو کیمی، **اونلار دا اوْ** سوزونون جمع‌لنمیش شکلی‌دیر، یئنی سوز دئییل.

ایکی وٓ داها آرتیق دینله‌ییجی‌یه سیز دئیه مؤراجیعت ائدیلیر. مثلن: ص. وٓورغون «دئییِن، گؤلؤن، اؤولادلاریم» شئعرینده اؤچ اؤولادی‌نی نظرده توتاراق دئییر: سیز ایشیق‌لی، یاراشیق‌لی بینالاردا یاراندی‌نیز. یاخود یئنه همین شئعرده اؤخویوروق: گؤلر گؤرؤم، اؤینار گؤرؤم، خوشبخت گؤرؤم هر واخت سیزی.

بو، عادی دانیشیق قایداسی‌دیر. آنجاق آیریجا تک بیر شخصه ده سیز دئیه مؤراجیعت ائدیلیر.

بیر شخصه عائید ایشله‌دیلن سیز عوض‌لیی‌نین حؤرمت معناسی وار. شاگیردلر، طلبه‌لر مؤعللیمه سیز دئییر؛ اوشاق‌لار، جاوان‌لار یاشلی آدام‌لارا سیز دئییر. یاشیندان آسیلی اؤلمایاراق، تانیمادیغین آداما سیز دئیه مؤراجیعت ائدیرسن.

بعضن من عوض‌لیی‌نده بیز عوض‌لیی ایشله‌دیلیر. مثلن: «منیم فیکریمه گؤره»، «من بئله دوشونورم» عوضینه «بیزیم فیکریمیزه گؤره»، «بیز بئله دوشونورؤک» دئییلیر. بو، نیطق‌ده تواضوکارلیق حئساب اؤلونور.

ایشاره عوض‌لیک‌لری

☼ ایشاره عوض‌لیک‌لری: **بو، همین/هامان، بئله، ائله.** مثلن:

دئییِن گؤرؤم، بو اؤتاق قیشدا ایستی اؤلورمو؟ همین فیرنگیز گلیب منی تاپدی. من چؤخ آرزو ائدیردیم کی، بیزیم ده دیلیمیزده **بئله** تئآترلار اؤلایدی. **ائله** توفان‌دیر کی، گؤز آچماق مؤمکؤن دئییل، یاغیش ائله بیل تولوقدان تؤکؤلؤر.

او شخص عوض‌لیی بعضن ایشاره عوض‌لیی یئرینده ایش‌لنیر وٓ بو حالدا اؤنون رؤلو بو ایشاره عوض‌لیی‌نین رؤلونا اویغون گلیر.

هر ایکیسی جؤمله‌ده عائید اؤلدوق‌لاری سؤزلری تعیین ائدیر وٓ **هانسی؟** سوآلینا جاواب وئریر.

اؤ اوزاق ایللر اؤنون دا یادیندا بؤتؤن تفررؤعاتیٔ ایله جانلانیردیٔ. بس اؤ جاوان اؤغلان کیم‌دیر؟ خاطیره نه قده‌ر آجیٔ اؤلسا دا، بو آجی‌لیشق شیرین گؤنلرین ایچری‌سینده چؤخ تئز اری‌ییب گئدیر.

اؤ اوزاق ایللر ــ هانسیٔ اوزاق ایللر؟

بو آجی‌لیشق ــ هانسیٔ آجی‌لیشق؟

اؤ جاوان اؤغلان ــ هانسیٔ جاوان اؤغلان؟

Δ ۶۰۹- جؤمله‌لرده **اؤ** عوض‌لیئی‌نی هم اؤز یئرینده، یعنی شخص عوض‌لیئی کیمی، هم ده ایشاره عوض‌لیئی کیمی ایشله‌دین.

بو ایشاره عوض‌لیئی ده هردن **اؤ** ایشاره عوض‌لیئی کیمی، ایسمی عوض ائدیر و کیم؟ نه؟ سوآل‌لاریشندان بیرینه جاواب وئریر. مثلن:

بو اؤنلاریشن بیر ــ بیرینه ساده‌جه مئیل ائله‌مه‌لریندن ایره‌لی گلیردی.

Δ ۶۱۰- قارشیٔ ــ قارشیٔیا دوران بیرلشمه‌لرین معنا فرق‌لرینی قئید ائدین:

اؤ باغلار ــ بو باغلار، اؤ یؤللار ــ بو یؤللار، اؤ چایلار ــ بو چایلار، اؤ بینالار ــ بو بینالار.

قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری

☼ قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیرن عوض‌لیک‌لر: **کیمسه، نه‌سه، بیری، هره، هامیٔ، بعضی.**

بو عوض‌لیک‌لر ده ایسیم‌لری عوض ائدیر، شخص و اشیا بیلدیریر. آنجاق اؤنلاریشن معناسیشندا قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک وار. مثلن: **اؤ، قاپینیٔ آچدیٔ** جؤمله‌سینده اؤ عوض‌لیئی هر هانسیٔ بیر شخصه ایشاره‌دیر. **کیمسه قاپینیٔ آچدیٔ** جؤمله‌سینده کیمسه عوض‌لیئی هئچ بیر معلوم شخصه ایشاره دئییل. اؤنا گؤره ده بئله عوض‌لیک‌لره قئیر ــ

ی مؤعیّن‌لیک بیلدیرن عوض‌لیک‌لر (قیسا اؤلاراق، قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری) دئییلیر.

قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری **کیم؟ و نه؟** سوآل‌لاریئنا جاواب وئریر.

Δ ۶۱۱ کؤچؤرؤن. قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین، اؤنلاریئن مؤوقئع‌ینه فیکیر وئرین.

بیر نفر گؤناهسیئز آدام بو قیئامت‌ین ایچینده... بؤتؤن اینسان‌لاردان کؤمک ایسته‌ییر، آنجاق کیمسه اؤنا کؤمک ائتمه‌یه‌جک‌دیر. بورادان کیمسه گئری‌یه قاچا بیلمز. هره‌سی بیر یانا گئدیر. بیز هامیئمیئز، صحنه‌ده ایشله‌ین آرتیست‌لر، اؤ آرتیست‌لر کی، بو صحنه‌نین یؤلوندا جان قؤیوب‌لار، هامیئمیئز اؤنا کؤمک ائتمه‌یه حاضیئریئق. بو، قضادیئر، هامیئنیئن باشیئنا گله بیلر. نه‌سه، دینجه‌لمه‌ییر سینمده اؤرک. بیری واردیئ، بیری یؤخدو، بیر پادشاه واردیئ.

قئید ۱. *کیمسه، نه‌سه* عوض‌لیک‌لری‌نین معناسیئندا **کیم ایسه، نه ایسه** ایفاده‌لری ده ایش‌لنیر. آنجاق اؤنلاریئن هر بیری ایکی سؤزدن ـــ *کیم و نه* سوآل عوض‌لیک‌لری ایله **ایسه** اداتیئندان عیبارتدیر.

قئید ۲. کیملر گلدی، **کیملر** گئتدی بو دؤنیادان، بو دؤنیادان.

نه‌لر گؤردؤن، **نه‌لر**، واقیف، نه قانسیئزمیئش زامان، واقیف!

بو جؤمله‌لرده **کیملر و نه‌لر** عوض‌لیک‌لری قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیریر، آنجاق اؤنلار قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری دئییل، سوآل عوض‌لیک‌لری‌نین جمع‌لنمیش شکیل‌لری‌دیر.

سوآل عوض‌لیک‌لری

☼ سوآل عوض‌لیک‌لری: *کیم*، **نه، هارا، نئچه، نئجه، نئچه‌نجی، هانسیئ، هاچان.**

سوآل عوض‌لیک‌لری سوآل مقصدی ایله ایش‌لنن سؤزلردیر. بو عوض‌لیک‌لر سوآل مقصدی ایله ایش‌لنیر و اؤزلرینه اویغون جاواب طلب ائدیر. مثلن:

بو گؤن آذربایجان دیلی درسیندن کیم اعلا قیمت آلدی؟ بو گؤن آذربایجان دیلی درسیندن **ائمیل** اعلا قیمت آلدی.

بو میثال‌لاردا **کیم؟ سوآلیشینین جاوابی ائمیل سؤزؤدؤر.**

سیز *نه* اوخویورسونوز و بیلیک آلیرسینیز؟ بیز **کیتاب** اوخویوروق و بیلیک آلیریق.

بو میثال‌لاردا **نه؟** سوآلی‌نین جاوابی **کیتاب** سؤزؤدؤر.

سوآل عوض‌لیک‌لری دانیشیق‌لاردا داها چوخ ایش‌لنیر. بیری نه‌یی ایسه اؤیره‌نمک ایسته‌ییر، بونون اوچون سوآل عوض‌لیییندن ایستیفاده ائدیر، دیگری اونا جاواب وئریر. جاواب جؤمله‌سینده سوآل عوض‌لیییی یئرینه باشقا سؤز ایشله‌دیلیر. دئمه‌لی، سوآل وئرن بیلمه‌دییی سؤزون عوضینه سوآل عوض‌لیییی‌نی ایش‌لتمه‌لی اولور.

Δ ۶۱۲- کؤچؤرؤن. *نه* سؤزونون هارادا سوآل عوض‌لیییی اولدوغونو قئید ائدین.

سن نه ایله وورووشماق ایسته‌ییرسن.
توراج ــ من نه ائتمه‌لی‌یم؟
گؤلباهار ــ گئت ایش‌لمه‌یه!
توراج ــ نه ایشه؟
گؤل‌باهار ــ سن نه باجاریرسان؟

***

بو یئرده نه هیجران، نه قایغی، نه قم،
نه «صنعان عئشقی» وار، نه ده اینتیظار.

***

بیزده طبیعته ظولم ائدن‌لرین
نه اینسان دویغوسو، نه ده حاققی وار.

Δ ۶۱۳-کؤچؤرؤن. کیم سوآل عوض‌لیییی‌نین هارادا سوآل مقصدی ایله ایش‌لندییی‌نی، هارادا ایسه بو مقصدله ایش‌لنمه‌دییی‌نی قئید ائدین.

کیم وطن‌یندن آیری دوشدو،

عؤمرؤ، گؤنؤ گئتدی هدر.

***

کیم داها گرکدیر وطنه، ائله؟

***

کیم کی اؤز ائلی‌نین قدرینی بیلدی،
ائل اؤنون عؤمرؤنؤ اوزاداجاق‌دیر.
کیم کی اؤز ائلیله آغلادی، گؤلدؤ،
ائل اؤنو قلب‌ینده یاشاداجاق‌دیر.

***

حیاتدا ابدی، ازلی کیمدیر؟
کیم حؤرمت قازانیر اؤزؤ ــ اؤزؤنه.
دؤنیانیئن ان بؤیؤک عاقیلی کیمدیر؟
کیم جاواب وئرمیرسه جاهیل سؤزؤنه.

تعیین عوض‌لیک‌لری

☼ تعیین عوض‌لیک‌لری: **هر، بؤتؤن، اؤز، فیلان، عئینی.**

تعیین عوض‌لیک‌لری تعیین ائدیجی سؤزلرین یئرینده ایش‌لنیر. مثلن:

هر آدام. بؤتؤن اینسان‌لار. **اؤز حیاتیئم. فیلان** صنتکار. **عئینی** حادیثه.

تعیین عوض‌لیک‌لری روللاریئنا گؤره ایشاره عوض‌لیک‌لرینه یاخیئن‌لاشیر. اونلار دا ایشاره عوض‌لیک‌لری کیمی، جؤمله‌ده ایسمه عاییذ اولوب تعیین رولوندا چیخیش اندیر و اساسن، **هانسیئ** سوآلیئنا جاواب اولور.

بو آدام ــ هر آدام. بئله آداملار ــ بؤتؤن آداملار. همین حادیثه ــ عئینی حادیثه و س.

آنجاق ایشاره عوض‌لیک‌لریندن فرقلی اولاراق، تعیین عوض‌لیک‌لرینده ایشاره اتمک خوصوصیتی یوخ‌دور.

Δ ۶۱۴- کؤچؤرؤن. تعیین عوض‌لیک‌لری‌نین آلتیندان خط چکین.

بؤتؤن خالق، بؤتؤن اؤلکه آنجاق بو بؤیؤک مقصد نامینه چالیشیر. هر طرفده بیر جانلی‌لیق نظره چارپیر، هر گؤزده جیددی بیر ماراق و هوس آلوو یانیر. او اؤز صمیمی و مئهربیان سؤزلرینی شئعرله قورتاریر. هر ائودن، هر قاپیدان ائشیت‌دییی‌میز شوخ قادین گؤلؤش‌لری، آهنگدار موسیقی سس‌لری، کؤرپه‌لرین نغمه‌سی ایدی. بسته‌کارین بو نصیحتی نتیجه‌سینده «کؤرؤغلو» اوپئراسی‌نین بعضی پارچالاری‌نی بیر نئچه دفه دییشمک منی هئچ ده داریخدیرمیردی. بیر ده گؤرؤرسن کی، دانیشیر: فیلان آدام بئله دئدی، فیلان مسله بئله اؤلدو، بو اؤز آدامی‌میزدیر، او، باشقا آدام‌دیر.

قئید: آذربایجان دیلینده اینکار عوض‌لییی اوچون آیریجا سؤز یؤخدور. اینکارلیق بیلدیرن **هئچ کیم، هئچ نه، هئچ کس** آیری ــ آیری سؤزلردن عیبارت بیرلشمه‌لردیر: اینکار اداتی + سوآل عوض‌لیک‌لری (**هئچ کیم، هئچ نه**)، ایکی ادات (**هئچ کس**).

عوض‌لیک‌لرین حاللانماسی

☼ عوض‌لیک‌لرین حاللانماسی آشاغیداکی کیمیدیر.

۱- ایسیم‌لری عوض ائدن عوض‌لیک‌لر بیر باشا حاللانا بیلیر. همین عوض‌لیک‌لر بونلاردیر:

آ) شخص عوض‌لیک‌لری.

ب) قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری.

پ) ایسمی عوض ائدن سوآل عوض‌لیک‌لری.

شخص عوض‌لیک‌لری‌نین حاللانماسی

ایسمین حال‌لاری	شخص‌لر					
	بیرینجی شخص		ایکینجی شخص		اوچونجو شخص	
	تک	جمع	تک	جمع	تک	جمع
آدلیق حال	من	بیز	سن	سیز	او	اونلار
ییه‌لیک حال	منیم	بیزیم	سنین	سیزین	اونون	اونلاریـن
یونلوک حال	منه	بیزه	سنه	سیزه	اونا	اونلارا
تأثیرلیک حال	منی	بیزی	سنی	سیزی	اونو	اونلاری
یئرلیک حال	مئده	بیزده	سئنده	سیزده	اوندا	اونلاردا
چیخیش‌لیق حال	مندن	بیزدن	سندن	سیزدن	اوندان	اونلاردان

قئید: *من، بیز* عوض‌لیک‌لری حاللانارکن، ایسیم‌دن فرقلی اولاراق، ییه‌لیک حالدا **«ن»** صامیتی دئییل، **«م»** صامیتی ایش‌لنیر؛ **او** عوض‌لیئی حاللانارکن، ایسیم‌دن فرقلی اولاراق، یئرلیک و چیخیش‌لیق حاللاردا عوض‌لیک‌له حال شکیلچی‌سی آراسیندا **«ن»** صامیتی علاوه اولونور.

قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک عوض‌لیک‌لری‌نین حاللانماسی

ایسمین حاللاری	کیمسه عوض‌لیئی	بیری عوض‌لیئی	هره عوض‌لیئی	هامی عوض‌لیئی	بعضی عوض‌لیئی
آدلیق حال	کیمسه	بیری	هره	هامی	بعضی
ییه‌لیک حال	کیمسه‌نین	بیری‌نین	هره‌نین	هامی‌نین	بعضی‌نین
یونلوک حال	کیمسه‌یه	بیرینه	هره‌یه	هامیئا	بعضینه
تأثیرلیک حال	کیمسه‌نی	بیرینی	هره‌نی	هامی‌نی	بعضینی
یئرلیک حال	کیمسه‌ده	بیرینده	هره‌ده	هامی‌دا	بعضینده
چیخیش‌لیق حال	کیمسه‌دن	بیریندن	هره‌دن	هامی‌دان	بعضیندن

قئید: ایسیم‌دن فرقلی اولاراق، *بیری* و *بعضی* عوض‌لیک‌لری حاللانارکن یئرلیک و چیخیش‌لیق حاللاردا عوض‌لیک‌له حال شکیلچی‌لری آراسیندا **«ن»** صامیتی آرتیریلیر.

ایسمی عوض ائدن سوآل عوض‌لیک‌لری‌نین حاللانماسئ

ایسمین حاللارئ	کیم عوض‌لیئی	نه عوض‌لیئی	هارا عوض‌لیئی
آدلیق حال	کیم	نه	هارا
ییه‌لیک حال	کیمین	نه‌ییین	هارانیئن
یؤنلؤک حال	کیمه	نه‌یه	هارایا
تأثیرلیک حال	کیمی	نه‌یی	هارانئ
یئرلیک حال	کیمده	نه‌ده	هارادا
چیخیش‌لیق حال	کیمدن	نه‌دن	هارادان

۲- ایسمی عوض انتمه‌یین عوض‌لیک‌لر بیرباشا حاللانا بیلمیر، یعنی اؤز یئرلرینده حاللانا بیلمیر. مثلن: **هانسئ شاگیرد** بیرلشه سینده **هانسئ** عوض‌لیئی‌نین حاللانماسئ مؤمکؤن دئییل. آنجاق بو عوض‌لیک‌لرین بعضی‌لری یئرینه گؤره ایسمی عوض ائدیر و بو واخت حاللانا بیلیر. مثلن:

آدلیق.	هانسئ	هانسئ‌لار
ییه‌لیک.	هانسئ‌نیئن	هانسئ‌لارئ‌نیئن
یؤنلؤک.	هانسیئنا	هانسئ‌لارا
تأثیرلیک.	هانسئ‌نئ	هانسئ‌لارئ
یئرلیک.	هانسیئندا	هانسئ‌لاردا
چیخیش‌لیق.	هانسیئندان	هانسئ‌لاردان

«عوض‌لیک» بحثی اؤزره سؤز قورولوشوجا (صرفی) تحلیل

☼ سیز اؤیرن‌دییینیز ایسیم، صیفت، سایئ اؤزره سؤز قورولوشوجا تحلیل‌لر آپاریئب‌سئیئز. آیریئ ــ آیریئ نیطق حیصّه‌لری اؤزره آپاریئلان سؤز قورولوشوجا تحلیل‌لر عؤمومی صرفی تحلیلین حیصّه‌لری‌دیر.

عوض‌لیک اؤزره صرفی تحلیل ده اؤنلاردان بیریدیر. بو تحلیل بئله آپاریئلیئر.

آ) وئریلمیش متن‌ده عوض‌لیک تاپیئلیئر.

ب) معنا نؤوؤ قئید ائدیلیر.

پ) حاللانان عوض‌لیک‌دیرسه، حالئ قئید اولونور.

ت) جوّمله‌ده رولو گؤستریلیر.

ث) علاقه‌دار اولدوغو سؤز هانسئ‌دیر؟

بو جهتدن بیر تحلیل آپاراق.

کیم هانسئ کیتابدان ایسته‌سه، اوندان اؤیره‌نر و اؤز فیکیرلرینی دئیه بیلر. سن ده بئله حرکت ائتمه‌لیسن. هر کیتابدان بیر شئ اؤیره‌نمک اولور.

بو جوّمله‌لرده یئددی عوض‌لیک ایش‌لنمیش‌دیر:

کیم ــ سوآل عوض‌لیئی‌دیر، آدلیشق حالدادیر، موّبتدا رولوندادیر، **ایسته‌سه** سؤزو ایله علاقه‌داردیر.

هانسئ ــ سوآل عوض‌لیئی‌دیر، تعیین رولوندادیر، **کیتاب** سؤزونه عائیددیر.

اوندان ــ شخص عوض‌لیئی‌دیر، شخص بیلدیریر، ایسمین چیخیش‌لیشق حالیشدادیر، تامام‌لیشق رولوندادیر، **اؤیره‌نر** سؤزو ایله علاقه‌داردیر.

اؤز ــ تعیین عوض‌لیئی‌دیر، تعیین رولوندادیر، فیکیر سؤزو ایله علاقه‌داردیر.

سن ــ شخص عوض‌لیئی‌دیر، ایکینجی شخصین تکینی بیلدیریر، حرکت **ائتمه‌لی‌سن** سؤزلری ایله علاقه‌داردیر.

بئله ــ تعیین عوض‌لیئی‌دیر، **حرکت ائتمه‌لیسن** سؤزلری ایله علاقه‌داردیر.

هر ــ تعیین عوض‌لیئی‌دیر، **کیتاب** سؤزو ایله علاقه‌داردیر.

«عوض‌لیک» بحثینده کئچیلمیش‌لرین قیسا تکراری.

سوآل‌لارا جاواب وئرین.

عوض‌لیک نئجه نیطق حیصّه‌سی‌دیر؟ وظیفه‌سی نه‌دیر؟

عوض‌لیک هانسئ نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلری عوض ائدیر؟

عوض‌لیئین جوّمله‌ده رولو نه‌دن عیبارت‌دیر؟

عوض‌لیئین معناجا هانسئ نؤولری وار؟

«او» شخص عوض‌لیئی‌نی ایشاره عوض‌لیئی ئترینده ایشله‌دین.

«بو» ایشاره عوض‌لیئی‌نی شخص عوض‌لیئی ئترینده ایشله‌دین.

«من» وئ «بیز» عوض‌لیک‌لرینی حاللاندیرئن وئ ئییه‌لیک حالداکئ ایسیم‌دن فرقی‌نی گؤسترین.

«او»، «بو» عوض‌لیک‌لرینی حاللاندیرئن، ئترلیک وئ چیئخیئش‌لیئق حاللاردا حال شکیلچی‌لریندن اوّل هانسئ صامیتین علاوه اولوندوغونا دیققت ائدین.

Δ ۶۱۵- کؤچؤرؤن. «کیمی» بیچیم‌لی عوض‌لیک‌لرین فرقینی، معنا نؤوه‌لرینی گؤسترین.

- اوخو سالوّنوندا کیمی گؤردوّن؟
- اوّرادا چوّخلو شاگیرد وار ایدی.
- اوّنلار نه ایله مشغول ایدیلر؟
- کیمی کیتاب اوّخویوردو، کیمی یازئ یازیئردئ.
- اوّنلاردان کیمی تانئییئرسان؟
- هامئسئ بیزیم صینیف یوّلداش‌لارئمیئزدیئر.

متن آنلاییئشئ

☼ متن موّعیّن بیر فیکیر ایفاده ائدن نیطق واحیدی‌دیر. بیر جوّمله‌یه ده متن دئمک اوّلار. گئنیش معنادا متن بیر ــ بیری ایله علاقه‌دار اوّلان، بیر عوّمومی مضمون ایفاده ائدن جوّمله‌لر ییئغیئمئ‌دیئر. متن موّختلیف حجم‌لرده اوّلا بیلر: مکتوبون متنی، دیل قورولوشوجا تاپشیئریئغیئن متنی، عئلمی اثرین متنی، حئکایه‌نین متنی وئ س.

متن موّضویا اویغون اوّلور. مثلن: «وطن» موّضوسوندا یازیئلان هر هانسئ یازئ‌نیئن متنی‌نین مضمونو همین موّضویا اویغون اوّلمالئ‌دیئر.

متن‌لر سطیر باشی‌لارا (پاراقراف‌لارا) بؤلونور. سطیر باشی یازیلی‌ئ نیطقین بیر قدەر مؤرکّب بؤتؤؤ پارچاسی حئساب اؤلونور. متنین سطیر باشی‌لارا بؤلونمه‌سی اؤنون اؤخونماسینی ؤ آنلاشیلماسینی آسانلاشدیریر.

نیطق‌ده اؤسلوب آنلاییشی

☼ هر کسین دانیشیق ؤ یازی طرزی وار، بونا همین شخص‌لرین دانیشیق ؤ یازی اؤسلوبو دئییلیر.

بیر ده ادبی دیلین اؤسلوب‌لاری وار. مثلن: علمی اثرلر ده، بدیعی اثرلر ده آذربایجان دیلینده یازیلیر، لاکین اونلاریشن ایفاده طرزی فرق‌لنیر. بو جهتدن ادبی دیل مؤختلیف شکیل‌لرده تظاهؤر ائدیر، بونا ادبی دیلین اؤسلوب‌لاری دئییلیر. سیز بورادا ادبی دیلین اؤچ اؤسلوبو حاققیندا معلومات آلاجاق‌سینیز.

۱- بدیعی اؤسلوب.

۲- علمی اؤسلوب.

۳- رسمی ــ عملی اؤسلوب.

بدیعی اؤسلوب. بونا بدیعی دیل ده دئییلیر. بدیعی اؤسلوب بدیعی اثرلرین ــ شعرلرین، حئکایه‌لرین، رومان‌لاریشن، پییئس‌لرین دیلیدیر. بدیعی دیل ایفاده‌لی دیلدیر. بورادا تئز ــ تئز سؤزلرین مجازی معنالاریشندان ایستیفاده اؤلونور، بدیعی ایفاده واسیطه‌لری بو اؤسلوبدا خؤصوصی ییر توتور. مثلن:

صمد وورغون داغلاریشن یاناشی دوروش بیچیمی‌نی اینسانیشن چاتما قاشیشنا بنزه‌دیر:

قایالاریشن چاتیشق قاشی

باشیم اؤسته کؤلگه سالسیشن.

سؤلئیمان روستم **قیزیل، دمیر، اؤدلو** سؤزلریندن بدیعی تعیین کیمی ایستیفاده ائدیر.

قیزیل شاعیرلرین قیزیل بیر داستان
قیزیل سطیرلره یازار، آ داغلار!
دمیر سطیرلریم، اؤلدو سؤزلریم
آدیئن چکیلن‌ده قالخیر آیاغا.

بدیعی اؤسلوبدا جانسیئز اشیالارا، باشقا جانلیلارا اینسانا مؤراجیعت کیمی مؤراجیعت ائدیلیر:

قؤدرتی‌نی سیزدن آلدیم
منیم سازیم، سؤزؤم، **داغلار!**

***

بوردان واقیف اؤتمؤش، ؤیدادی کئچمیش...
اؤنلاریئن ایزلری هانی، آ **ئؤل‌لار!**

***

ئئنه اؤز سؤزؤنؤ نیظام‌لا دؤزؤب،
باش آلیئب گئدیرسن هایانا، **جئیران؟!**

عئلمی اؤسلوب. عئلمی اثرلر بو اؤسلوبدا یازیلیر. اؤنا گؤره بونا عئلمی اثرلرین دیلی ده دئییلیر. بو اؤسلوبدا سؤزلرین حقیقی معنالاریئندان ایستیفاده ائدیلیر، جؤمله‌لرین دیل قورولوشو اؤزره دقیق قورولماسیئنا داها چوخ دیققت ئئتیریلیر. بو اؤسلوبدا عئلمی ایصطیلاح‌لاردان تئز ــ تئز ایستیفاده اؤلونور. سؤزؤن حقیقی معناسیئ حاققیئندا، دئییم‌لر حاققیئندا اؤیرن‌دیک‌لری‌نیزی یادا سالیئن.

رسمی ــ عئملی اؤسلوب. بو، ایداره‌چی‌لیئه عاییید سندلرین اؤسلوبودور. عریضه، آراییئش، ترجؤمه‌ئی ــ حال، رسمی سند، تئلئقرام، امر، سرانجام، اثعلان ؤ ... کیمی سندلر بو اؤسلوبدا ترتیب اؤلونور. رسمی ــ عئملی اؤسلوب خؤصوصی دقیق‌لیک طلب ائدیر، قیسالیئق، آز سؤز ایش‌لتمک، طلب اؤلونان ایستانداردلارا ریعایت ائتمک بو اؤسلوب اؤچؤن اساس خؤصوصییئت‌لردیر. بو اؤسلوبون خؤصوصی یازیلیئش شکلی وار. مثلن: بیر قیسا آراییئش شکلینه باخاق.

آرایئش

وئریلیر سعادت ممدوواپا اوندان اؤتری کی، اؤ، آلتیشنجئ صینیف‌ده اؤخویور.
آرایئش ــ مؤبتدادیئر.
وئریلیر ــ خبردیر.
سعادت ممدوواپا ــ تامام‌لیئق‌دیئر، آنجاق خبردن سؤنرا گلمیش‌دیر. جؤمله عؤضولری‌نین سیئراسئ پؤزولموشدور. بو، دیل قورولوشوجا دؤز اؤلماسادا، رسمی ــ ایداری اؤسلوب اؤچؤن مقبول سایئیلیئر.

یازیئلئ و شیفاهی نیطق. دیل و نیطق آنلاییشئ

☼ دیل ایجتیماعی حادیثه‌دیر. دیل خالقا مخصوص‌دور. اینسان‌لاردان آسیئلئ دئییل. نیطق دیلین ایفاده شکلی‌دیر. اینسان‌لار دیله مخصوص اؤلان سؤزلردن، دیلین قانون‌لاریئندان ایستیفاده ائده‌رک، اؤز فیکیرلرینی ایفاده ائدیر، بو، نیطق حئساب اؤلونور.

نیطق ایکی شکیل‌ده اؤلور:
۱- یازیئلئ نیطق.
۲- شیفاهی نیطق.

یازیئلئ نیطق. مطبوعاتیئن، ادبی و علمی اثرلرین، درسلیک‌لرین، رسمی سندلرین دیلی یازیئلئ نیطق نؤمونه‌لری‌دیر. یازیئلئ نیطقین مؤحکم قانون ــ قایدالارئ وار. دؤزگؤن یازیئلیئش، دیل قورولوشو و اؤسلوبی مئعیار قایدالارئ وار.

شیفاهی نیطق. بو، گؤنده‌لیک اؤنسییئت‌ده، معیشت‌ده، ایجتیماعی حیات‌دا ایستیفاده اؤلونان نیطق شکلی‌دیر. بو، سسلی شکیل‌ده اؤلور، دئییلیر و ائشیدیلیر. رادیو، تئلئویزیؤن وئریلیش‌لری‌نین دیلی، درسین دیلی (مؤعللیم‌ین، شاگیردین دانیشیئغئ) بو نیطقه عاییددیر. بو، جانلئ نیطق‌دیر. یازیئلئ نیطقه نیسبتن، شیفاهی نیطقده بیر قده‌ر سربست‌لیک اؤلور؛ سؤزلرین، جؤمله‌لرین تکرارئ، سؤزلرین یئرلری‌نین دییشدیریلمه‌سی حاللارئ اؤزؤنؤ گؤسترییر. آنجاق شیفاهی نیطق ده دیلین عؤمومی قایدالارئ اساسیئندا فعالییئت گؤسترییر، دؤزگؤن طلب‌لرینه جاواب وئریر. بورادا سس آهنگی، وورغونون رؤلو وار.

فئعل

☼ حرکت بیلدیرن سؤزلره فئعل دئییلیر. دیل قورولوشو جهتیندن حرکت گئنیش معنالئ دئییم‌دیشر. بو دئییم بیلاواسیطه حرکت بیلدیرن **گئت، گل، قاچ** فئعل‌لرینه عاییید اولدوغو کیمی، **یاز، اوخو، ایشله، فیکیرلش، دوشون، یات، دور، گول، آغلا** و ... کیمی، **ایشله، وضعییتله، حاللا، تفکّورله** و ... علاقه‌دار اولان حرکت‌لری ده احاطه ائدیر.

فئعلین جوّمله‌ده روّلو

☼ فئعلین جوّمله‌ده اساس روّلو خبر اولماق‌دیشر.

فئعل‌لر جوّمله‌نین خبری اولارکن بعضن شکیلچی‌سیز ایش‌لنیر، چوخ واخت ایسه سؤز دییشدیریجی شکیلچی‌لر قبول ائده‌رک موّختلیف شکیل‌لره دوشوّر. مثلن:

آ) **یازیشم، یاز، یازسیشن، یازاق، یازیشن، یازسیشن‌لار.**

ب) **یازیشرام، یازیشرسان، یازیشر، یازیشریق، یازیشرسیّنیز، یازیشرلار.**

پ) **یازارام، یازارسان، یازار، یازاریق، یازارسیّنیز، یازارلار.**

Δ ۶۱۶- **گل، گؤر، سؤروش، بیل** فئعل‌لرینی جوّمله‌ده خبر کیمی ایشله‌دین.

فئعلین قورولوشجا نؤوٴلری

☼ فئعلین قورولوشجا اوچ نؤوٴ وار:

آ) ساده فئعل‌لر.

ب) دؤزه‌لتمه فئعل‌لر.

پ) مؤرکّب فئعل‌لر.

ساده فئعل‌لر

ساده فئعل‌لر بیر کؤک‌دن عیبارت اولور. اونلار اصلن فئعل‌لردیر، هئچ بیر باشقا سؤزدن دؤزه‌لتمه دئییل‌لر. مثلن: **گل، گؤل، ایچ، گؤر، اوز، در، قاچ، آس، دیء و س.**

ساده فئعل‌لره هر جؤر سؤز دئیشدیریجی شکیلچی علاوه ائدیب، اونلارئ دیل قورولوشوجا مؤختلیف شکیل‌لره سالماق اولور، آنجاق اونلار یئنه ساده فئعل‌لر اولاراق قالیر. **گل** فئعلی‌نی گؤتؤرک و اونا سؤز دئیشدیریجی شکیلچی‌لر علاوه ائدیب، بعضی جهت‌لردن دئیشه‌ک.

گل ـ گلیر، گلدی، گله‌جک، گلسین، گلمه‌لی‌دیر...

گل ـ گلیرم، گلیرسن، گلیریک، گلیرسینیز...

بو دئیشمه‌لرین هامئسیئندا **گل** فئعلی اؤز اصلینی ساخلایئر.

ساده فئعل‌لرین چوخو تک هئجالئ‌دیر. آنجاق ایکی هئجالئ ساده فئعل‌لر ده وار. مثلن: **اوخو، دانیش، آپار، دؤشؤن و س.**

دۆزەلتمە فئعل‌لر

☼ دۆزەلتمە فئعل‌لر، اساسن، ایسیم‌دن وَ صیفت‌دن دۆزەلیر. بو نیطق حیصّەلرینە عاییید سۆزلرە سۆز دۆزەلدیجی شکیلچی‌لر علاوەً ائتمک‌لە دۆزەلتمە فئعل‌لر عملە گلیر. مثلن:

آ) ایسیم‌دن دۆزەلن دۆزەلتمە فئعل‌لر: **باش ـ باشلا، ایش ـ ایشلە، دیل ـ دیللن، آلۆ ـ آلۆلان، یۆل ـ یۆللان، قریب ـ قریبسە.**

ب) صیفت‌دن دۆزەلن دۆزەلتمە فئعل‌لر: **یاخشئ ـ یاخشئلاش، آغ ـ آغار، تمیز ـ تمیزلە، بۆز ـ بۆزار، قۆجا ـ قۆجال.**

آز ـ آز حال‌لاردا سایدان، عوضلیک‌دن، فئعلین اۆزۆندن وَ ظرفدن دە دۆزەلتمە فئعل‌لر عملە گلیر. مثلن:

آ) سایدان دۆزەلن دۆزەلتمە فئعل‌لر: **بیر ـ بیرلش، چۆخ ـ چۆخال، آز ـ آزال.**

ب) عوضلیک‌دن دۆزەلن دۆزەلتمە فئعل‌لر: **من ـ منیمسە.**

پ) فئعل‌دن دۆزەلن دۆزەلتمە فئعل‌لر: **سپ ـ سپەلە، ائش ـ ائشەلە، دۆل ـ دۆلوخ، سۆر ـ سۆروش، قاچ ـ قاچیشر(ماق).**

ت) ظرفدن دۆزەلن دۆزەلتمە فئعل‌لر: **گئج ـ گئجیک، ایرەلی ـ ایرەلیلە، اوزاق ـ اوزاق‌لاش.**

Δ ۶۱۷- کۆچۆرۆن. دۆزەلتمە فئعل‌لرین هانسئ نیطق حیصّەلریندن عملە گلدیئی‌نی قئید ائدین.

سولا، پیس‌لە، تعریف‌لە، دۆزل، گۆزلە، داشلا، داغلا، دۆندر، دینلە، اوجال، باغلا، دریلش، قارشئلاش، اوزاق‌لاش، گئریلە، چۆخال، تئزلشدیر، کۆچۆر، ایرەلیلە، یئتیر.

Δ ۶۱۸- **کۆک، آریشق، قارا، اینجە** سۆزلریندن فئعل دۆزەلدین، همین فئعل‌لری جۆملەدە ایشلەدین.

مؤرکّب فئعل‌لر

☼ آذربایجان دیلینده حرکت بیلدیرن مؤرکّب سؤز یؤخ‌دور. *گؤنه‌باخان* ایکی سؤزدن عمله گلن مؤرکّب ایسیم‌دیر و بیر سؤزدؤر، *آلنی‌آچیق* ایکی سؤزدن عمله گلن مؤرکّب صیفت‌دیر و بیر سؤزدؤر. دیلیمیزده بو تیپلی مؤرکّب فئعل یؤخ‌دور.

گئدیب ـ گلمک، آتیشلیشب ـ دؤشمک، یازیشب ـ یاراتماق، دئییب ـ گؤلمک، یاتیشب ـ دورماق تیپلی ایفاده‌لر سؤزه برابر بیر معنا بیلدیردیک‌لرینه گؤره اؤنلارا شرطی اؤلاراق مؤرکّب فئعل دئمک اولور.

عکس معنالیؤ سؤزلر و بدیعی اؤسلوبدا تضاد

بدیعی اثرلرده تضاد بدیعی ایفاده واسیطه‌لرینده‌دیر. بدیعی اؤسلوبدا تضاد یاراتماقدا عکس معنالیؤ سؤزلرین رولو بؤیؤک‌دؤر. مثلن: صمد وورغونون «یازلا قیشیشن دئییشمه‌سی» آدلیؤ کیچیک شئعری، عکس معنالیؤ سؤزلره اساس‌لانان تضادلار اؤزه‌رینده قورولموش‌دور:

دؤنیا دئییر من ایکی‌یم
ساغیشمدا **یاز**، سولومدا *قیشام*.
پالتاریشم آغ، ایچیم **قارا**.

تصدیق و اینکار فئعل‌لر

☼ اؤیرن‌دینیز کی، فئعل حرکت بیلدیرن نیطق حیصّه‌سی‌دیر. فئعل‌لر حرکتین ایجرا اولوندوغونو بیلدیردییی کیمی، ایجرا اولونمادیشغیؤنیؤ دا بیلدیریر: یازدیؤ ـ یازمادیؤ، اؤخودو ـ اؤخومادیؤ، گلدی ـ گلمه‌دی، بیلدی ـ بیلمه‌دی.

بو جهتدن فئعلین ایکی شکلی وار:

آ) فئعلین تصدیق شکلی.

ب) فئعلین اینکار شکلی.

فئعل‌لر اؤز ـ اؤزلؤکلرینده تصدیق شکلینده اؤلور: **گئت، دانیشش، گؤر، ییء، دیء، سؤیله.**

فئعلین اینکاریئ ـ **ما، ـ مه** شکیلچی‌سی ایله عمله گلیر: **گئتمه، دانیشما، گؤرمه، یئمه، دئمه، سؤیله‌مه.**

Δ ۶۱۹- کؤچؤروّن. تصدیق وٓ اینکار شکلینده اؤلان فئعل‌لری آیریئ ـ آیریلیشقدا یازیشن.

دئمه، صمد وٓورغون گلدی ـ گئده‌ردی،

اونوتماز بو اؤبا، بو ماحال منی.

***

بو باش اوٓ مئیدانا گلسین، گلمه‌سین؟

***

بیلیرم کی، دئمه‌یه‌جک

بیر سئوٓگیلیم، بیر ده وٓطن:

شاعیر، نه تئز قوٓجالدیشن سن!

فئعلین تصدیق شکلی ایله اینکار شکلی قارشیئ ـ قارشیئیا دایانیشر، بیر ـ بیری‌نین عکسی‌نی تشکیل ائدیر: **در ـ درمه، بزه ـ بزه‌مه، آل ـ آلما، دیء ـ دئمه.**

ـ **ما، ـ مه** شکیلچی‌سی وٓورغو قبول ائتمیر، بو شکیلچی‌نی قبول ائتمیش سؤزلرین تلفّوظوّنده **وٓورغو ـ ما، ـ مه** شکیلچی‌سیندن اؤلکی هئجایا دوّشوّر: **دانیشما، دینمه، بیلمه، آلما.**

آذربایجان دیلینده ایکی ـ **ما، ـ مه** شکیلچی‌سی وار.

آ) فئعلین اینکار شکیلچی‌سی ـ **ما، ـ مه** شکیلچی‌سی. بو سؤز دییشدیریجی شکیلچی‌دیر.

ب) فئعلدن ایسیم وَ صیفت دؤزه‌لدن ـ ما، ـ مه شکیلچی‌سی. بو سؤز دؤزه‌لدیجی شکیلچی‌دیر.

مؤقایسه ائدین: **سن گلمه ـ گلمه آدام. ساچئ بورما ـ بورما ساچ. سویو دؤندورما ـ دؤندورما آلدیشق. قاب سو ایله دؤلمادئ ـ بو خؤره‌یین آدئ دؤلمادیر.**

گلمه (فئعل) ـ گلمه (صیفت)

بورما (فئعل) ـ بورما (صیفت)

دؤندورما (فئعل) ـ دؤندورما (ایسیم)

دؤلمادئ (فئعل) ـ دؤلمادیر (ایسیم)

اینکار شکیلچی‌سی ـما، ـ مه وَورغو قبول ائتمیر، ایسیم وَ صیفت دؤزه‌لدن ـما، ـ مه شکیلچی‌سی ایسه همیشه وَورغولو اولور. همین شکیلچی‌لری قبول ائتمیش سؤزلر تلفّوظده وَورغو ایله فرق‌لنیر.

Δ ۶۲۰- کؤچؤرؤن. ـما، ـ مه شکیلچی‌سی قبول ائتمیش سؤزلرین هانسئ نیطق حیصّه‌لرینه عاییدلدوغونو گؤسترین.

قیزدیرما اونو الدن سالمیشدئ. هله اوتاق‌لارئ قیزدیرمایاق‌لار. کئچمیشدن قالما عادت‌لری قوروماق لازیم‌دیر. آنجاق بیر سیرا عادتلر یاددان چیخیب، ایندیکه قالمایاق‌لار. قاپیئنئ باغلاما، قوی آچیق قالسین. صفر الینده باغلاما ایچه‌ری گیردی. یؤخلاما باشلاندئ. سن هئچ نه‌یه دیمه، هئچ شئیی یؤخلاما. اتی یاخشئ قوورورماسان، قوورورمانئ چوخ ساخلاماق اولماز.

قئید: بعضن اینکار شکیلچی‌سینین صایئیتی (ـــ آ، ا/ه(ə)) دؤشؤر: **بیلمه‌یر ـ بیلمیر، گؤرمه‌یر ـ گؤرمؤر، دئمه‌یر ـ دئمیر.** بو شکیل‌لرین هر ایکیسی مئعیار حئساب اولونور، هم یازیلئ، هم ده شیفاهی نیطقده مؤوازی ایش‌لنیر. ادبی تلفّوظ اوچون ایکینجی داها مقبول ساییلیر.

تأثیرلی وٓ تأثیرسیز فئعل‌لر

☼ تأثیرلی اوٚلوب ـ اوٚلماماغا گؤره فئعل‌لر ایکی نؤعٓ اوٚلور:

آ) تأثیرلی فئعل‌لر.

ب) تأثیرسیز فئعل‌لر.

ایسمین تأثیرلیک حالیٔنیٔ طلب ائدن فئعل‌لره تأثیرلی فئعل‌لر دئییلیر. مثلن:

یاز دئیه‌ن‌ده **نه‌یی؟** سوآلیٔ وٚثریلیر؛ **گؤر** دئیه‌ن‌ده کیمی؟، **نه‌یی؟** سوآل‌لاریٔ وٚثریلیر. بونلار تأثیرلیک حالیٔن سوآل‌لاریٔدیٔر. جاوٚاب‌لاریٔ بئله‌دیر: **مکتوبو یاز. اوٚنلاریٔ گؤر. حیٔاتیٔ گؤر.**

Δ ۶۲۱- کؤچوٚروٚن. تأثیرلی فئعل‌لرین آلتیٔندان خط چکین.

موٚللانیٔن قاضی اوٚلدوغو گوٚنلرین بیرینده حییٔله‌گر بیر دوٚولتلی اوٚز دیلسیز ـ آغیٔزسیٔز قوٚنشوسونون یٔاخاسیٔندان توتوب چکه ـ چکه موٚللانیٔن یٔانیٔنا گتیریر وٓ دئییر:

ـ یٔوخودا گؤرمٔوٚشم کی، بو کیٔشی منه بوٚرجلودور. ایندی ایسته‌یٔیرم، وٚثرمیر.

موٚللا بیر آز فیکیرلشیب دئییر:

ـ سن حاقلیٔسان، قارداش. یٔوخودا گؤرٔوٚبسن، دئمک، بوٚرجلودور. آنجاق بو زهریمار قانون کیتابیٔنیٔ چوٚخ پیس یٔازیٔب‌لار. یٔوخودا گؤرٔوٚله‌نی آییٔشق‌لیٔقدا آلماغا یٔوٚل وٚثرمیر. سن گئت، یٔئنه ده یٔات، ائله کی بیر ده هامان یٔوخونو گؤردوٚن، آییٔلمامیٔش قاچ گل منیم یٔانیٔما، بوٚرجونو آلیٔم وٚثریم.

ایسمین تأثیرلیک حالیٔنیٔ طلب ائتمه‌یٔن فئعل‌لره تأثیرسیز فئعل‌لر دئییلیر. مثلن: **گوٚل، گل، گئت، یٔات، دور، اوٚتور. بو فئعل‌لر کیمی؟ نه‌یی؟** سوآل‌لاریٔنیٔ وٓ بو سوآل‌لارا جاوٚاب اوٚلان سوٚزلری طلب ائتمیر. بئله فئعل‌لر تأثیرسیز فئعل‌لردیر.

Δ ۶۲۲- کؤچوٚروٚن. تأثیرسیز فئعل‌لرین آلتیٔندان خط چکین.

اؤستؤندن کاروان ییریمز،
سیخ‌دیر دومان‌لاریشن، داغلار!
یاییدا، قیشدا هئچ اریمز
قوزئی‌لرده قاریشن، داغلار...!
لاچیشن‌لاریشن گؤیدن ائنمز،
قاییالاریشن باخار، دینمز،
یامان گؤنده اؤزؤن دؤنمز،
پؤزولماز ایلقاریشن، داغلار!
اؤتؤچو گزر اؤغرون ـ اؤغرون،
مارال‌لاریشن دؤشر ییؤرغون،
قؤناق گلیب سیزه وئورغون،
سئوئین‌سین گؤلزاریشن، داغلار!

تأثیرلی فئعل‌لرین تأثیرسیز فئعل‌لره، تأثیرسیز فئعل‌لرین تأثیرلی فئعل‌لره چئوریله بیلمه‌سی

☼ شکیلچی‌لر واسیطه‌سی ایله تأثیرلی فئعل‌لر تأثیرسیز فئعل‌لره، تأثیرسیز فئعل‌لر ایسه تأثیرلی فئعل‌لره چئوریله بیلیر. مثلن:

آ) تأثیرلی فئعل‌لرین تأثیرسیز فئعل‌لره چئوریلمه‌سی: **بؤک ـ بؤکؤل، یاز ـ یازیل، سئو ـ سئوین، گؤر ـ گؤرؤن، آت ـ آتیل.**

ب) تأثیرسیز فئعل‌لرین تأثیرلی فئعل‌لره چئوریلمه‌سی: **دؤن ـ دؤندر، گز ـ گزدیر، قاچ ـ قاچیر(ماق)، دؤش ـ دؤشؤر(مک).**

Δ ۶۲۳- کؤچؤرؤن. تأثیرلی فئعل‌لردن تأثیرسیز، تأثیرسیز فئعل‌لردن تأثیرلی فئعل‌لرین عمله گلمه‌سینه دیققت ائدین.

اؤ بیزی گؤردؤ ؤ چؤخ سئوئیندی. بیز گؤروشدؤک. بیر ـ بیریمیزی سالام‌لادیشق. سؤنرا هر ایکی‌میز حاضیرلیشق دؤوره‌سینه یازیشلدیشق، مؤعللیم‌لری دینله‌دیک، صینیف‌ده چؤخلو شئعرلر اؤخوندو، ازبرلندی. چؤخلو ماراقلئ تدبیرلر کئچیردیک. گؤلدؤک، گؤلدؤردؤک، عهد ـ پئیمان ائدیب قارداش کیمی بیر ـ بیریمیزه باغلاندیشق.

فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوعلری

فئعلین دیل قورولوشو جهتیندن بئش معنا نؤوؤ وار.

۱- معلوم نؤوؤ.

۲- مجهول نؤوؤ.

۳- قایئشدیشش نؤوؤ.

۴- قارشیلیشق نؤوؤ.

۵- ایجبار نؤوؤ.

فئعلین بو نؤوعلری تأثیرلی فئعل‌لردن دؤزه‌لیر. تأثیرسیز فئعل‌لر بو نؤوعلر اؤزره دییشه بیلمیر.

تأثیرلی فئعل‌لرین ده هامیسئ فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوعلری اؤزره دییشه بیلمیر. بیر ـ ایکی فئعلین بو نؤوعلر اؤزره دییشمه‌سینه دیققت ائدین.

اؤقتایا مکتوب **یازدئ**.

مکتوب اؤقتایا طرفیندن **یازیشلدئ**.

اؤقتایا نؤوبه‌یه **یازیشلدئ**.

اؤقتایا دؤستو ایله **یازیششدئ**.

اؤقتایا مکتوبو **یازدیشرتدئ**.

فئعل نؤوعلر اؤزره دییش‌دیکجه، ایش گؤرن شخصله اؤزه‌رینده ایش گؤروعلن اشیا آراسیندا مؤناسیبت ده دییشیر. بو دییشمه فئعل نؤوعلری‌نین دییشمه‌سی ایله علاقه‌دار اؤلور.

فئعلین معلوم نؤوؤ

☼ فئعلین معلوم نؤوؤنؤن نؤوؤ شکیلچی‌سی اؤلمور. ایلکین وضعییّت‌ده تأثیرلی فئعل‌لرین هامی‌سی معلوم نؤوده اؤلور: **آل، گؤر، بیل، اؤیرن، گؤندر، گتیر، آپار، دی، سؤروش** و س. بو فئعل‌لر جؤمله‌نین خبری اؤلاندا مؤبتدا دا، همین فئعلین طلب ائتدیئی واسیطه‌سیز تامام‌لیئق دا اؤز یئرینده اؤلور.

دؤستوم کیتابی آلدی. شاگیرد درسینی اؤخودو. فهله‌لر یؤللاری تمیزله‌دیلر. قوناق‌لار قاپیئنی دؤیدؤلر.

Δ ۶۲۴- **بیل، اؤیرن، گتیر، سؤروش** فئعل‌لرینی جؤمله‌لرین خبرلری کیمی ایشله‌دین و همین جؤمله‌لرده مؤبتدا و واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لاریئن ایش‌لنمه‌سینه دیققت ائدین.

معلوم نؤوده اؤلان فئعل‌لر تک‌لیکده خبر اؤلاندا دا مؤبتدا و واسیطه‌سیز تامام‌لیئق آسان‌لیئقلا مؤعیّن ائدیلیر. مثلن: **یازدیئم** معلوم نؤوده اؤلان تأثیرلی فئعل‌دیر. بو فئعلین ایش **گؤره**‌نی بیرینجی شخصین تکی‌دیر: *من* **یازدیئم**. بو فئعل هم ده نه‌ئی؟ سوآلیئنا جاواب اؤلان سؤزؤ طلب ائدیر: *من مکتوبو* **یازدیئم**. خبری بئله فئعل‌لرله ایفاده اؤلونان جؤمله‌لرده ایش گؤرن مؤبتدا، اؤزه‌رینده ایش گؤرؤلن ایسه واسیطه‌سیز تامام‌لیئق اؤلور.

Δ ۶۲۵- کؤچؤرؤن. معلوم نؤوده اؤلان تأثیرلی فئعل‌لرین آلتیئندان خط چکین.

یؤللار دؤنیئانیئ دؤلانیئر. یؤللار اوزاق‌لارا آپاریئر. یؤللارا عؤمؤرلرین گؤنلری سپه‌لنیر. یؤللار دره‌یه ائنیر، داغ‌لارا قالخیئر، دؤلانیئر، ایئیلیر، دؤزه‌لیر. یؤللاردا اینسان‌لاریئن ایزلری قالیئر. یؤللار بیرلشیر، آیریلیئر، کندلردن، شهرلردن کئچیر. «گؤر نئجه قؤوشور یؤللارا یؤللارا!»

فئعلین مجهول نؤوؤ

☼ فئعلین مجهول نؤوؤ –یئل، ـ یل، ـ ول، ـ ؤل، ـ یئن، ـ ین، ـ ون، ـ ؤن شکیلچی‌لری واسیطه‌سی ایله دؤزه‌لیر. مثلن:

یازیئلماق، بیلینمک، اوخونماق، اوزؤلمک، آپاریئلماق، گتیریلمک، بیتیریلمک، آچیئلماق و س.

فئعل معلوم نؤوده تأثیرلی اولدوغو اوچون ایسمین تأثیرلیک حالیئنئ طلب ائدیر و بو حالداکئ سؤز واسیطه‌سیز تامام‌لیئق اولور. مجهول نؤوده ایسه فئعل تأثیرسیز اولور و تأثیرلیک حالئ طلب ائتمیر، ایش گؤرن ۰، بیرباشا مئیدانا چیئخا بیلمیر. اوزه‌رینده ایش گؤروله‌نی بیلدیرن سؤز مؤبتدا اولور: **مکتوب گؤنده‌ریلدی.**

اگر ایسته‌سک کی، ایش گؤره‌نی بیلدیرن سؤزو ده جؤمله‌یه گتیرک، داها اؤ، مؤبتدا کیمی یؤخ، واسیطه‌لی تامام‌لیئق کیمی ایشلنه‌جکدیر. مثلن: **دؤستوم کیتاب آلدئ ـ کیتاب آلیئندئ ـ کیتاب دؤستوم طرفیندن آلیئندئ.**

دئمه‌لی جؤمله‌نین خبری فئعلین مجهول نؤوؤ ایله ایفاده اولونانداء، ائله بیل کی، ایش گؤرن شخصله اوزه‌رینده ایش ایجرا اولونان اشیا دیل قورولوشوجا اوز وظیفه‌لرینی دئییشیر.

Δ ۶۲۶- **باخ، گؤر**، از فئعل‌لرینی مجهول نؤوه سالیئن و جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۲۷- کؤچؤروؤن. جؤمله‌لرین خبرلرینی معلوم نؤوؤدن مجهول نؤوه چئوئیرین و جؤمله‌لری اونا اویغون‌لاشدیریئن.

حاکیم مسله‌نی آراشدیرئردئ. اونلار حادیثه‌نی یؤخلادیئلار. بیکه جؤمله‌نی تحلیل ائتدی. کؤنؤل سئوئدانئ چاغیرئردئ. گؤنای درسی دئدی. شاگیردلر مؤعللیمی چؤخ سئوئیرلر.

Δ ۶۲۸- کؤچؤروؤن. جؤمله‌لرین خبرلرینی مجهول نؤوؤدن معلوم نؤوه چئوئیرین و جؤمله‌لری اونا اویغون‌لاشدیریئن.

شهرده بؤیؤک بینالار تیکیلیر. شهرده گؤزل پارکلار سالیئنیر. ئؤللار گئنیش‌لندیریلیر. کؤله‌ئین تأثیری ایله قاپیلار تایاتایئ آچیلدیئ. چمن‌لیکلر سولاندیئ.

فئعلین قاییئدیئش نؤوؤ

☼ فئعلین قاییئدیئش نؤوؤ ده، مجهول نؤوده اؤلدوغو کیمی، ـ**ییل**، ـ **یل**، ـ **ول**، ـ **وْل**؛ ـ **یئن**، ـ **ین**، ـ **ون**، ـ **وْن شکیلچی‌لری واسیطه‌سی ایله دوزه‌لیر. مثلن: هاوا آچیلدیئ. آرتیست‌لر چیخیشدان اوْل بزه‌نیرلر. اوْ یوْیونور، دارانیئر، سؤنرا ایشه گئدیر.**

قاییئدیئش نؤوله مجهول نؤوْ شکیل‌جه عئینی اؤلور، لاکین اؤنلار معناجا فرق‌لنیر. مجهول نؤودن فرقلی اؤلاراق، قاییئدیئش نؤوده حرکت ایش گؤره‌نین اؤز اؤزه‌رینه قاییئدیئر. مثلن: **کؤلک قاپیئنیئ آچدیئ. کیمسه قاپیئنیئ آچدیئ.** بو جؤمله‌لرین خبرلری فئعلین معلوم نؤوْ ایله ایفاده اؤلونموش‌دور. خبرلری مجهول نؤوه چئویرک: **قاپیئ آچیلدیئ.** ایش گؤره‌نی بیلدیرن سؤز جؤمله‌دن چیخدیئ، اؤزه‌رینده ایش ایجرا ائدیله‌نی بیلدیرن سؤز مؤبتدا اؤلدو. ایندی خبری قاییئدیئش نؤوله ایفاده اؤلونان جؤمله گؤتؤرک: **اوشاق‌لار یوْیوندولار.** بو جؤمله‌ده **اوشاق‌لار** هم ایش گؤره‌نی، هم ده اؤزه‌رینده ایش گؤروله‌نی بیلدیریر.

Δ ۶۲۹- کؤچؤروْن. قاییئدیئش نؤوده اؤلان فئعل‌لرین آلتیندان خط چکین.

سحره یاخیئن هاوا آچیلدیئ و بولودلاریئن آراسیئندان آیئ گؤروْندو، قارانلیئق چکیلدی. سحر آچیلدیئ. طبیعت اویانیدیئ. گؤنشین شؤعاعلاریئ اطرافا یاییلدیئ. قاپیلار تایاتایئ آچیلدیئ. یؤکلر داشیئندیئ. هر شئیئ اؤز یئرینه قوْیولدو. آرتیئق نه واردیئسا، کنارا آتیلدیئ. حیات تامامیله تمیزلندی.

Δ ۶۳۰- **سئوینمک، گؤرؤنمک، دورولماق** فئعل‌لرینی جؤمله‌لرده خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۳۱- **یاییشماق، دئییمک، سؤرؤنمک** فئعل‌لرینی جؤمله‌لرده خبر کیمی ایشله‌دین.

فئعلین مجهول و قایتیدیش نؤوعلری شکیل‌جه عئینی اؤلدوق‌لاریندا گؤره، بعضن اونلارین آنجاق جؤمله‌ده فرق‌لندیرمک اولور. مثلن: **آچ** فئعلی هم مجهول، هم ده قایتیدیش نؤوعده **آچیل** شکلینده اولور. مؤقایسه ائدین:

مجهول نؤوعده: **قاپی آچیلدی. پنجره آچیلدی.**

قایتیدیش نؤوعده: **هاوا آچیلدی. گؤل آچیلدی.**

Δ ۶۳۲- چک فئعلینه **-یل** شکیلچی‌سی آرتیریلان و اونو جؤمله‌ده هم مجهول نؤوعده، هم ده قایتیدیش نؤوعده ایشله‌دین.

فئعلین قارشیلیق نؤوعو

☼ فئعلین قارشیلیق نؤوعو **-یش، - یش، - وش، - وَش؛ - لاش، - لش** شکیلچی‌سی ایله دؤزه‌لیر. مثلن: **وورووشماق، گؤرؤشمک، مکتوب‌لاشماق، یازیشماق، چکیشمک، سؤزلشمک.**

فئعلین قارشیلیق نؤوعو حرکتین قارشیلیق‌لی اولاراق ایجرا ائدیلدیینی بیلدیریر. حرکتین ایجراسیندا آزی ایکی شخص، ایکی طرف ایشتیراک ائدیر. مثلن: **اونلار صمیمیت‌له گؤرؤشدولر. آنا و اوغول همیشه مکتوب‌لاشیرلار.** مؤبتدا بیر شخصه عاییید اولسا دا، یئنه باشقا شخص و یا شخص‌لر نظرده توتولور. مثلن: **من گؤرؤشدوم. سن گؤرؤشدون. او گؤرؤشدو.**

Δ ۶۳۳- کؤچؤرون. فئعلین قارشیلیق نؤوعونده اولان فئعل‌لرین آلتیندان خط چکین.

بیر آنلیغا گلیب باریشدیرلار. بوردا یوللار کسیشیر، چایلار قوووشور، گوزل بیر منظره یارانیر. اوتلار، چمنلر، چیچکلر گوز اوخشاییر. داغلار یاماشیل گئیینیر. اوتلاقلاردا قوچلار دوئوشور، کللر ووروشور. بورادا جانلی حیات گورورسن، تمیز هاوا اودورسان، ذووق آلیرسان. «آل قوماشا بزه‌نمیشم گلین کیمی باشدان ـ باشا».

قئید: ـ یش، ـ یش، ـ وش، ـ و س شکیلچی‌لی فئعل‌لر بعضن حرکت معناسینی ایتیره‌رک ایسمه چئوریلیر. قارشی‌لیشق نوونده اولان فئعل‌لری بونلاردان فرق‌لندیرمک لازیمدیر. مثلن: موقایسه ائت:

سن دوستونلا **گورووش ـ گورووش یئری دقیق‌لشدی. اونلار اوزون زامان ووروشدولار ـ ووروش باشلاندی.**

فئعلین ایجبار نووو

☼ فئعلین ایجبار نووو ایشین تحریک یولو ایله باشقاسینا گوردوروللدوئونو بیلدیریر. فئعلین بو نووو **ـ دیر، ـ دیر، ـ دور، ـ دور و ـ ت** شکیلچی‌لری واسیطه‌سی ایله دوزه‌لیر. بیر سیرا حاللاردا بو شکیلچی‌لر بیرلیکده ایش‌لنیر. مثلن: **یازدیرت، آلدیرت.**

فئعلین بو نووونون مضمونوندا بئله بیر معنا وار: بیر شخصین گوستریشی، دئمه‌سی، تحریک ائتمه‌سی ایله ایشی باشقا شخص ایجرا ائدیر. مثلن: **من کیتابی گتیریرم.** او دئمکدیر کی، بیرینجی شخص (من) گتیرمک ایشینی اوزو ایجرا ائدیر. **من کیتابی گتیرت‌دیم** جومله‌سی‌نین معناسینا گوره، گتیرمک ایشینی بیلاواسیطه بیرینجی شخص (من) ایجرا ائتمیر؛ بیرینجی شخص تحریک ائدیر، کیتابی گتیرن ایسه باشقا شخص‌دیر.

Δ ۶۳۴- کوچورون. قارشی ـ قارشیا دوران فئعل‌لرین معنالاریناینی ایضاح ائتمه‌یه چالیشیرن.

یاز ـ یازدیئر ـ یازدیئرت. گتیر ـ گتیرت ـ گتیرتـدیر. اوخـو ـ اوخـوت ـ اوخوتدور. آپار ـ آپارت ـ آپارتدیئر.

فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوٴلری‌نین جوٴمله‌نین قورولوشونا تأثیری

☼ اؤیرندینیز کی، فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوٴلری تأثیرلی فئعل‌لر اساسیئندا دوٴزه‌لیر. آنجاق فئعل‌لر نؤوٴلر اوزره دیئیشدیک‌جه، اونلاردا تأثیرلی‌لیک خوٴصوصیئتی ده دیئیشیر. بو دا جوٴمله‌نین قورولوشونا تأثیر گؤسترییر.

معلوم نؤوٴ تأثیرلی اولور و٘ جوٴمله‌ده موٴبتدا، خبر، واسیطه‌سیز تامام‌لیئق اوز یئرلرینده ایش‌لنیر: **گؤوٴهر مکتوب یازدی.**

مجهول نؤوٴ تأثیرسیز اولور، تامام‌لیئق موٴبتدانیئن یئرینه کئچیر، جوٴمله‌ده واسیطه‌سیز تامام‌لیئق اولمور: **مکتوب یازیئلدی.**

قاییئدیئش نؤوٴ تأثیرسیز اولور، موٴبتدا اوز یئرینده قالماق‌لا تامام‌لیئغی دا عوٴض اندیر و٘ موٴبتدا اولاراق قالیئر. **گوٴل‌لر آچیئلدی.**

قارشی‌لیئق نؤوٴ تأثیرسیز اولور، جوٴمله‌ده واسیطه‌سیز تامام‌لیئق اولمور، موٴبتدا و٘ خبر اولور: **اونلار گؤروٴشدوٴلر.**

ایجبار نؤوٴ تأثیرلی اولور، معلوم نؤوٴده اولدوغو کیمی، جوٴمله‌ده موٴبتدا، خبر و٘ واسیطه‌سیز تامام‌لیئق اوز یئرلرینده ایش‌لنیر. **گؤوٴهر درسی اوخوت‌دوردو.**

حرکتین مؤشترک ایجراسیئنئ گؤسترن فئعل شکلی

☼ فئعلین بو شکلی ده، فئعلین قارشئلیشق نؤوؤنده اؤلدوغو کیمی، **ـ یئش، ـ یش، ـ وش، وْش؛ ـ لاش، ـ لش** شکیلچی‌سی ایله عمله گلیر. مثلن: **ملشمک، قاچیئشماق، گؤلؤشمک.**

بو فئعل شکلی فئعلین قارشئلیشق نؤوؤ ایله اویغون گلیر. آنجاق فئعلین قارشئلیشق نؤوؤ تأثیرلی فئعل‌لردن عمله گلیرسه، فئعلین مؤشترک شکلی تأثیرسیز فئعل‌لردن عمله گلیر. هم ده حرکتین قارشئلیشق‌لئ ایجراسئ ایله حرکتین مؤشترک ایجراسی عئینی دئییل، بیر ـ بیریندن فرق‌لنیر.

Δ ۶۳۵- **یاریشماق، چیئغیریشماق، قاققیشلداشماق** فئعل‌لرینی جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۳۶- کؤچؤروْن. قارشئ ـ قارشیئیا یازیشلمیش فئعل شکیل‌لرینی فرق‌لندیرین.

گؤروْشمک ـ گؤلؤشمک. وْوروشماق ـ اولاشماق. یازیشماق ـ قاچیئشماق. سئویشمک ـ ملشمک.

فئعلین شخص‌سیز شکلی

☼ فئعلین بو شکلی فئعلین مجهول وْ قاییئدیش نؤوْلرینه اؤخشاییر. لاکین فئعلین مجهول وْ قاییئدیش نؤوْلری تأثیرلی فئعل‌لردن عمله گلیرسه، شخص‌سیز فئعل‌لر تأثیرسیز فئعل‌لردن عمله گلیر. فئعلین مجهول وْ قاییئدیش نؤوْلرینده اؤلان فئعل‌لر خبر اؤلاندا جؤمله‌ده مؤبتدا اؤلور وْ یا مؤبتدا برپا اؤلونا بیلر، تأثیرسیز فئعل خبر اؤلاندا جؤمله‌ده مؤبتدانیشن اؤلماسئ مؤمکؤن اؤلمور. مؤقاییسه ائدین.

ایپ آچیئلدئ. هاوا آچیئلدئ. دئییلن یئره گئدیلدی. مسله‌یه باخیئلدئ.

فئعلین تصریف‌لنن وٚ تصریف‌لنمه‌ین شکیل‌لری

☼ شخصه، کمیته وٚ زامانا گؤره دییشه بیلیب ـ بیلمه‌مک جهتدن فئعل‌لر ایکی شکیل‌ده اوٚلور:

آ) تصریف‌لنن فئعل‌لر.

ب) تصریف‌لنمه‌ین فئعل‌لر.

تصریف‌لنن فئعل‌لر خبر شکلینده اوٚلور وٚ شخصه، کمیته گؤره دییشیر. مثلن:

شخصه گؤره دییشمک: یازیرام، یازیرسان، یازیر.

کمیته گؤره دییشمک: اوٚخویورام ـ اوٚخویوروق، اوٚخویورسان ـ اوٚخویورسونوز، اوٚخویور ـ اوٚخویورلار؛ گلسین ـ گلسین‌لر.

زامانا گؤره دییشمک: اوٚخویور، اوٚخودو، اوٚخویاجاق.

Δ ۶۳۷- کؤچؤروٚن. تصریف‌لنن فئعل‌لرین آلتیئندان خط چکین.

قوش اوچماق ایسته‌دی، اوچا بیلمه‌دی، اوٚنون قانادیٔ سیئن‌میئشدیٔ. اوشاق‌لار اوٚنو گؤرن‌ده کئف‌لری پؤزولدو. اوشاق‌لاردان بیری اوٚنو توتدو وٚ ائوه گتیردی. یارالانمیئش قوشون قانادلاریٔنیٔ ساریٔدیئلار. من اوٚنو گؤرن‌ده قوش ساغالماق اوٚزره ایدی. اوٚ، حقیقتن، ساغالدیٔ وٚ اوٚز قوش یؤلداش‌لاریٔنیئن یانیئنا گئتدی.

Δ ۶۳۸- **یاز** فئعلی‌نی ایندیکی زاماندا شخص‌لرین تک وٚ جمعی اوٚزره دییشین.

Δ ۶۳۹- **دینله** فئعلی‌نی زامان‌لار اوٚزره دییشین.

تصریف‌لنمه‌ین فئعل‌لر شخصه، کمیته گؤره دییشمیر. مثلن: **اوٚخوماق، اوٚخویان، اوٚخویاندا.**

تصریف‌لنن فئعل‌لرده ایشین عاییید اوٚلدوغو شخصی بیلدیرن سوٚزوٚ دییشن‌ده فئعلین ده شخصی دییشیر. مثلن: بیرینجی شخصه عاییید فئعل ـ **گؤروٚرم** شکلینده اوٚلور، ایکینجی شخصه عاییید فئعل ـ گؤروٚرسن شکلینده اوٚلور. آنجاق **اوٚخویاندا** فئعلی‌نین

شخصینی نه قدهر دییش‌سک، اونون دیل قورولوشوجا شکلینده دییشیک‌لیک اولمایاجاق‌دیر. مثلن:

من اوخویاندا.	**بیز اوخویاندا.**
سن اوخویاندا.	**سیز اوخویاندا.**
او اوخویاندا.	**اونلار اوخویاندا.**

فئعلین شخص ؤ کمییته گؤره دییشمه‌سی

☼ فئعلین بیلدیردییی حرکت آییرئ ـ آییرئ شخص‌لر طرفیندن ایجرا ائدیلیر. مثلن:
من اوئره‌نیرم. سن اوئره‌نیرسن. او اوئره‌نیر.

آذربایجان دیلینده دیل قورولوشو جهتیندن اوچ شخص وار، بو شخص‌لرین تک ؤ جمعینی بیلدیرن سوز وار. فئعل‌لر همین شخص‌لره عاییید شکیلچی‌لر قبول ائده‌رک دییشیر. بو دییشمه هم شخصه، هم ده کمییته گؤره اولور. فئعلین شخص ؤ کمییته گؤره دییشمه‌سینی گؤسترن شکیلچی‌لر شخص سونلوق‌لارئ آدلانیر.

شخص سونلوق‌لارئ

☼ بیرینجی شخص تک: ـ آم، ـ ـه‌م؛ ـ یم، ـ یم، ـ وم، ـ وٖم. مثلن: یازیرام، بیلیرم، قالیم، گلیم، اوخویوم، گؤروٖم.

بیرینجی شخص جمع: ـ یق، یک، ـ وق، ـ ؤک؛ ـ آق، ـ ـه‌ک. مثلن: یازیریق، بیلیریک، اوخویوروق، گؤروٖرؤک؛ اوخویاق، گؤرک.

ایکینجی شخص تک: ـ سان، ـ سن؛ ـ یسن، ـ ین، ـ ون، ـ وٖن. مثلن: یازیرسان، بیلیرسن؛ یازدیسن، گلدین، اوخودون، گؤردوٖن.

ایکینجی شخص جمع: **ـ سیئیز، ـ سینیز، ـ سونوز، ـ سۏنوز؛ ـ نیئز، ـ نیز، ـ نوز، ـ نۏز؛ ـ یئن، ـ ین، ـ ون، ـ ۏن.** مثلن: یازیرسیئیز، بیلیرسینیز، اۏخویورسونوز، گۏرۏرسۏنۏز؛ یازدیئنیئز، بیلدینیز، اۏخودونوز. گۏردۏنۏز؛ یازیئن، بیلین، اۏخویون، گۏرۏن.

اۏچۏنجۏ شخص تک: **ـ سیئن، ـ سین، ـ سون، ـ سۏن.** مثلن: آلسیئن، بیلسین، اۏخوسون، گۏرسۏن.

اۏچۏنجۏ شخصین جمعینی بیلدیرمک اۏچۏن: **ـ لار ، ـ لر** شکیلچی‌سی ایش‌لنیر. مثلن: یازیرلار، بیلیرلر؛ یازسیئن‌لار، بیلسین‌لر.

Δ ۶۴۰- دینجل فئعلی‌نی شخص‌لر اۏزره (تک و جمع) دئییشین.

Δ ۶۴۱- دینله فئعلی‌نی شخص‌لر اۏزره (تک و جمع) دئییشین.

Δ ۶۴۲- **یاشا** فئعلینی شخص‌لر اۏزره (تک و جمع) دئییشین.

فئعلین زامان‌لاری

☼ فئعلین اۏچ زامانی وار:

آ) ایندیکی زامان.

ب) کئچمیش زامان.

پ) گله‌جک زامان.

فئعلین هر زامانی‌نین معناسی و شکیلچی‌لری وار.

فئعلین ایندیکی زامانی

☼ فئعلین ایندیکی زامانی حاضیردا، دانیشیق زامانی باش وئرن حرکتی بیلدیریر: مۏعللیم دانیشیر، شاگیردلر دینله‌ییر و یازیرلار.

بو میثالدا اوچ فئعل وار، اوچوّ ده فئعلین ایندیکی زامانیشنادیشر.

فئعلین ایندیکی زامانی: ـ یشر، ـ یر، ـ ور، ـ وّر شکیلچی‌سی ایله دوّزه‌لیر. مثلن: دانیشیشیر، فیکیرلشیر، اوّخویور، دوّشوّنوّر.

Δ ۶۴۳ - ایندیکی زاماندا اوّلان قورور فئعلی‌نی بیرینجی شخصین تک وْ جمعینده جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۴۴- ایندیکی زاماندا اوّلان چاغیشیر فئعلی‌نی ایکینجی شخصین تک وْ جمع‌ینده جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۴۵- ایندیکی زاماندا اوّلان **گوّلوّر** فئعلی‌نی اوّچوّنجوّ شخصین تک وْ جمع‌ینده جوّمله‌ده ایشله‌دین.

فئعلین کئچمیش زامانی

☼ فئعلین کئچمیش زامانی حرکتین کئچمیشده، یعنی دانیشیق واختیشندان اوّل باش وئردیی‌نی بیلدیریر. مثلن: **دئدیم، گوّردوّم، دئمیشم، گوّرموّشم.**

فئعلین کئچمیش زامانی‌نیشن ایکی نوّوّ وار.

آ) شوّهودی کئچمیش زامان.

ب) نقلی کئچمیش زامان.

شوّهودی کئچمیش زامان

☼ شوّهودی کئچمیش زامان حرکتین، نیسبتن، یاخیشن کئچمیش ایجرا اوّلوندوغونو گوّسترییر. شوّهودی کئچمیش زامان **ـدی، ـ دی، ـ دو، ـ دوّ** شکیلچی‌سی ایله دوّزه‌لیر. مثلن: **آلدی، بیلدی، قوردو، گوّردوّ.**

Δ ۶۴۶- شۆهودی کئچمیش زاماندا اؤلان قاچدئ فئعلی‌نی بیرینجی شخصین تک و جمع‌ینده جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۴۷- شۆهودی کئچمیش زاماندا اؤلان گئتدی فئعلی‌نی ایکینجی شخصین تک و جمع‌ینده جۆمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۴۸- شۆهودی کئچمیش زاماندا اؤلان **اؤیره‌ندی** فئعلی‌نی اۆچۆنجۆ شخصین تک و جمع‌ینده جۆمله‌ده ایشله‌دین.

نقلی کئچمیش زامان

☼ نقلی کئچمیش زامان حرکتین باش وئرمه‌سینی نقل ئۆلو ایله بیلدیریر. بونا بعضن اوزاق کئچمیش ده دئییرلر.

فئعلین نقلی کئچمیش زامانئ: **ـ میشم، ـ میش، ـ موش، ـ مۆش؛ ـ یشب، ـ یب، ـ وب، ـ ۆب** شکیلچی‌لری ایله دۆزه‌لیر. بو شکیلچی‌لر ئاخیشن معنالئ شکیلچی‌لردیر، بیر ـ بیرینی عوض اتده بیلیرلر. مثلن: **اؤخوموش‌سان ـ اؤخویوب‌سان. گؤرمۆش‌سن ـ گؤروب‌سن.**

آنجاق ـ یشب، ـ یب، ـ وب، ـ ۆب شکیلچی‌سی‌نین ایش‌لنمه دایئره‌سی، نیسبتن، محدوددور. ـ میشم، ـ میش، ـ موش، ـ مۆش شکیلچی‌سی شخص‌لرین هر اۆچۆنه عائید اؤلان فئعل‌لرله ایشلن‌دیئی حالدا، **ـ یشب، ـ یب، ـ وب، ـ ۆب** شکیلچی‌سی آنجاق ایکینجی وئ اۆچۆنجۆ شخص‌لره عائید فئعل‌لرده ایش‌لنیر، بیرینجی شخصه عائید فئعل‌لرله ایشله‌نه بیلمیر.

ـ میشم، ـ میش، ـ موش، ـ مۆش شکیلچی‌سی ایله

آ) بیرینجی شخص تک: باخ‌میشام، بیل‌میشم، اؤخوموشام، بۆل‌مۆشم.

ب) بیرینجی شخص جمع: باخ‌میشیق، بیل‌میشیک، اؤخوموشوق، بۆل‌مۆشۆک.

پ) ایکینجی شخص تک: باخ‌میش‌سان، بیل‌میش‌سن، اؤخوموش‌سان، بؤل‌مؤش‌سن.

ت) ایکینجی شخص جمع: باخ‌میش‌سیئیز، بیل‌میش‌سینیز، اؤخوموش‌سونوز، بؤل‌مؤش‌سؤنؤز.

ث) اؤچؤنجؤ شخص تک: باخ‌میش‌دیر، بیل‌میش‌دیر، اؤخوموش‌دور، بؤل‌مؤش‌دؤر.

ج) اؤچؤنجؤ شخص جمع: باخ‌میش‌لار، بیل‌میش‌لر، اؤخوموش‌لار، بؤل‌مؤش‌لر.

- یئب، - یب، - وب، - ؤب شکیلچی‌سی ایله

آ) ایکینجی شخص تک: باخیئب‌سان، بیلیب‌سن، اؤخویوب‌سان، بؤلؤب‌سن.

ب) ایکینجی شخص جمع: باخیئب‌سیئیز، بیلیب‌سینیز، اؤخویوب‌سونوز، بؤلؤب‌سؤنؤز.

پ) اؤچؤنجؤ شخص تک: باخیئب‌دیر، بیلیب‌دیر، اؤخویوب‌دور، بؤلؤب‌دؤر.

ت) اؤچؤنجؤ شخص جمع: باخیئب‌لار، بیلیب‌لر، اؤخویوب‌لار، بؤلؤب‌لر.

Δ ۶۴۹- کؤچؤرؤن. **-میئش، - میش، - موش، - مؤش** شکیلچی‌لی نقلی کئچمیش زاماندا اؤلان فئعل‌لرین آلتیئندان خط چکین.

چؤخ کئچمیشم بو داغلاردان،
دورنا گؤزلؤ بولاق‌لاردان،
انشیت‌میشم اوزاق‌لاردان،
ساکیت آخان آرازلاریئ،
سیئنامیئشام دوستو، یاریئ.

Δ ۶۵۰- نقلی کئچمیش زاماندا اؤلان دؤشمؤش فئعلی‌نی بیرینجی شخصین تک وؤ جمع‌ینده جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۵۱- نقلی کئچمیش زاماندا اؤلان ایشله‌میش فئعلی‌نی ایکینجی شخصین تک وؤ جمع‌ینده جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۵۲- نقلی کئچمیش زاماندا اؤلان باغلامیشش فئعلی‌نی ایکینجی شخصین تک و جمع‌ینده جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۵۳- کؤچؤرؤن ـ یئب، ـ یب، ـ وب، ـ ؤب شکیلچی‌لی نقلی کئچمیش زامان فئعل‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین.

لئیلک‌لرین چؤپ ییوواسئ بؤش قالیئب،
باهار گئدیب، پاییئز گلیب، قیئش قالیئب،
گؤیئ چمن‌ده اؤجاق یانیئب، داش قالیئب،
بو دؤنیانیئن قارا داشئ گؤیه‌رمز.

فئعلین گله‌جک زامانئ

☼ فئعلین گله‌جک زامانئ حرکتین گله‌جکده، دانیئشیق واختیئندان سؤنرا باش وئره‌جه‌یی‌نی بیلدیریر. مثلن: **اؤخویاجاق، بیله‌جک؛ اؤخویار، بیلر.**

گله‌جک زامانیئن ایکی نؤوؤ وار:
آ) قطعی گله‌جک زامان.
ب) قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زامان.

قطعی گله‌جک زامان

☼ قطعی گله‌جک زامان حرکتین گله‌جکده ایجرا اؤلوناجاغئ‌نیئن قطعی‌لیئی‌نی بیلدیریر. مثلن: هاوادا حرکت ییوخ ایدی. دئمک گؤن چوخ ایستی **اؤلاجاق‌دیئر.**

بیلیرم کی، **دئمه‌یه‌جک**
بیر سئوگیلیم، بیر ده وطن:
شاعیر، نه تئز قوجالدیئن سن!

فئعلین قطعی گله‌جک زامانی –آجاق، ـ ـه‌جک شکیلچی‌سی ایله دؤزه‌لیر.

Δ ٦٥٤ **یاز** و **اؤیرن** فئعل‌لرینی قطعی گله‌جک زاماندا شخص‌لر اؤزره دییشین.

قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زامان

☼ قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا اؤلان فئعل‌لر حرکتین ایجراسی حاققیندا قئیر ـ ی قطعی معلومات وئریر. مثلن: **او گله‌جک‌دیر** ـ دئیین‌ده دؤشونولور کی، بو حرکت موطلق باش وئره‌جک‌دیر، **لاکین او گلر** دئینده حرکتین موطلق باش وئره‌جه‌یی بیلدیریلمیر.

Δ ۶۵۵- کؤچورون. دانیشیقدا ایش‌لنن گله‌جک زامان فئعل‌لرینی موقایسه ائدین، معنا فرق‌لرینه فیکیر وئرین.

– سن درسینی اؤیره‌نمه‌ییب‌سن.

– اؤیره‌نرم.

– دؤزونو دی‌ء. اؤیره‌نه‌جکسن، یا یوخ؟

– اؤیره‌نرم، اؤیره‌نرم.

– بو اؤلمادی. قطعی جاواب وئر!

– اؤیره‌نه‌جه‌یم.

– باخ، بئله. ایندی دقیق جاواب وئردین. گلن درس یوخلایاجاغام.

– سؤز وئریرم، گلن درسده شئعری ازبردن دئیه‌جه‌یم.

قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زامان –ار، ـ ـه‌ر شکیلچی‌سی ایله دؤزه‌لیر. مثلن: حاضیرلاشار، اؤیره‌نر.

ـ **آر، ـ ـه‌ر** شکیلچی‌سی‌نین ایش‌لنمه‌سینده، آز دا اؤلسا، فرق عمله گلیر.

بیرینجی‌سی. بو شکیلچی تصدیق فئعل‌لره علاوه اؤلونانلاردا اونلاردا هئچ بیر دییشیک‌لیک اؤلمور. مثلن: **یازارام، یازارسان، یازار، یازاریق، یازارسینیز، یازارلار.**

ایکینجی‌سی. بو شکیلچی اینکار شکیلچی‌لی فئعل‌لره علاوه اولونانـدا ایکـی جـور ایش‌لنیر:

آ) بیرینجی شخص‌ده هئچ بیر دییشیک‌لیک عمله گلمیر: یازمارام، یازماریشق.

ب) ایکینجی و اوچونجو شخص‌لـرده شـکیلچی‌لـرین «ر» سـسی «ز» سـسی ایلـه عوض اولونور. مثلن:

ایکینجی شخصده: یازمازسان، یازمازسینیز.

اوچونجو شخصده: یازماز، یازمازلار.

Δ ۶۵۶- اوخو، دانیشش، گل، گئت فئعل‌لرینی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا من و بیز عوض‌لیک‌لرینه عاییید خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۵۷-اوخو، دانیشش، **گل، گئت** فئعل‌لرینی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا **سن و سیز** عوض‌لیک‌لرینه عاییید خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۵۸- **اوخو**، دانیشش، گل، گئت فئعل‌لرینی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا او عوض‌لییینه و اونون جمعینه (اونلار) عاییید خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۵۹- اوخو، دانیشش، گل، گئت فئعل‌لری‌نین اینکاریشنی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا من و بیز عوض‌لیک‌لرینه عاییید خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۶۰- اوخو، *دانیشش*، **گل، گئت** فئعل‌لری‌نین اینکاریشنی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا *سن و* سیز عوض‌لیک‌لرینه عاییید خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۶۱- اوخو، دانیشش، گل، گئت فئعل‌لری‌نین اینکاریشنی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا او عوض‌لییی و اونون جمعینه (اونلار) عاییید خبر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۶۶۲- سوروش فئعلی‌نی اوچونجو شخص‌ده فئعلین زامانلاری اوزره دییشین.

Δ ۶۷۲- گوندر فئعلی‌نی بیرینجی شخص‌ده فئعلین زامانلاری اوزره دییشین.

Δ ۶۶۳- دوشون فئعلی‌نی ایکینجی شخص‌ده فئعلین زامانلاری اوزره دییشین.

فئعلین شکیل‌لری

☼ تصریف‌لنن فئعل‌لر حرکتین ایجراسیٔ حاققیندا معلومات وئردیئی کیمی، حرکتین هانسیٔ مؤناسیبت‌له ایجرا اؤلونماسیٔنیٔ دا بیلدیریر. مثلن:

یازاجاق فئعلی حرکتین گله‌جکده مؤطلق ایجرا اؤلوناجاغیٔنیٔ بیلدیریر، علاوه هئچ نه بیلدیرمیر؛ **یازمالیٔدیٔر** فئعلی ده حرکتین گله‌جکده ایجراسیٔنیٔ بیلدیریر، لاکین بو فئعل هم ده حرکتین گله‌جک‌ده ایجراسیٔنیٔن واجیب‌لیئی‌نی بیلدیریر. بو جهتدن فئعل‌لر بیر ـ بیریندن فرق‌لنیر.

فئعلین آلتیٔ شکلی وار:

امر شکلی: **گل، گئت، بیل، اؤخو.**

خبر شکلی: **گلیر، گئدیر، بیلیر، اؤخویور.**

واجیب شکلی: گلمه‌لی‌دیر، گئتمه‌لی‌دیر، بیلمه‌لی‌دیر، اؤخومالیٔدیٔر.

لازیم شکلی: گله‌سی‌دیر، گئده‌سی‌دیر، بیله‌سی‌دیر، اؤخویاسیٔدیٔر.

آرزو شکلی: (گرک) گله، دئیه، بیله، اؤخویا.

شرط شکلی: گلسه، دئسه، بیلسه، اؤخوسا.

فئعل شکیلچی‌لری آراسیٔنداکیٔ معنا فرقی آرا سؤزلر (مؤدال‌لیٔق) فرقی‌دیر.

فئعلین امر شکلی

☼ فئعلین امر شکلی‌نین اساس معناسیٔ امر بیلدیرمک‌دیر. آنجاق فئعلین بو شکلی خاهیش، ایستک، گؤسته‌ریش، تکلیف و ... کیمی معنالار دا بیلدیریر. مثلن: ص. وئورغونون «واقیف» پیئسی‌نده خان امر ائدیر:

ایبراهیم خان. قوئمایئیٔن، تئز اؤلون، *توتون* ائلداریٔ!

اونا داگؤسترین داش زیندانلاریٔ!

بو، اصل امردیر. همین اثرده امر شکلی‌نین باشقا معنالاریئنا دا عاییید نؤمونه‌لر وار. مثلن: دیققت ائدین:

وئیدادی. *گئدک خیئنا قوْیاق* اللریمیزه،
اوشاق بیزیمکی‌دیر، مؤبارک اؤلسون!
گلینین ئؤللاریئ گؤل ـ چیچک اؤلسون!

ایبراهیم خان. چؤخ گؤزل، واقیفی *چاغیریئسن* گؤرک...
بیْ ده اؤز توْیوندا *اؤیناسیئسن* گرک!...
وزیر، خئیر ایشینیز خئیلی مؤبارک!
آغ گؤنلره *چیئخ‌سیئسن* سرین علی بی!
آنجاق *چیئخارماسیئسن* بیزی یادیئندان.

واقیف. آ قیئزیئم، اؤزؤندن *گؤتؤر* دوواغیئ،
قوْیْ آچیئق *گؤرؤن‌سؤن* آییئن قاباغیئ...

ائلدار. جانیئم، *دالاشمایئسن*، من *گئدیم*.

فئعلین امر شکلی‌نین بیچیم جهتیندن دیل قورولوشوجا دؤرد خؤصوصییتی وار.

۱- دیل قورولوشوجا خؤصوصی علامتی (شکیلچی‌سی) ئؤخ‌دور. یعنی فئعلین امر شکلینی عمله گتیرمک اؤچؤن هئچ بیر شکیلچی‌دن ایستیفاده اؤلونمور. فئعلین کؤکؤ امر شکلینه اویغون گلیر: اؤخو ـ اؤخو، یاز ـ یاز، بیل ـ بیل، گؤر ـ گؤر.

۲- فئعلین امر شکلی زامانلار اؤزره دییشه بیلمیر.

۳ فئعلین امر شکلی‌نین معنالاریئندا گله‌جک زامان آنلاییئشیئ اؤلور. مثلن: *گل* دئینده باشا دؤشؤرؤک کی، بو حرکتین ایجراسیئ سؤنرایا عاییددیر.

۴- فئعلین امر شکلی‌نین شخص‌لر اوزره دییشمه‌سینده، فئعلین باشقا شکیل‌لریندن فرق‌لی جهت‌لر وار.

آ) فئعلین امر شکلی بیرینجی **شخص‌ده** **ـیشم، ـ یم، ـ وم، ـ وّم (تکده)، ـ آق، ـ ـه‌ک** (جمعده) شکیلچی‌لری قبول ائدیر: **یازیشم، بیلیم، اوخویوم، اوزوّم، یازاق، بیلک.**

فئعلین باشقا شکیل‌لری ایسه بیرینجی **شخص‌ده ـ آم، ـ ـه‌م؛ ـ یشق، ـ یک، ـ وق، ـ وّک** شکیلچی‌لری قبول ائدیر: **یازارام، بیله‌رم؛ یازاریشق، بیله‌ریک، اوخویاریشق، اوزوّروّک.**

ب) فئعلین امر شکلی ایکینجی شخصین تکینده شخص سؤنلوغو قبول ائتمیر؛ **جمع‌ینده ـیشن، ـ ین، ـ ون، ـ وّن شکیلچی‌سی قبول ائدیر: یاز، بیل، اوخو، اوز؛ یازیشن، بیلین، اوخویون، اوزوّن.**

فئعلین باشقا شکیل‌لری ایسه ایکینجی شخصین تکینده ده شخص سؤنلوغو قبول ائدیر: **ـ سان، ـ سن؛ یازارسان، بیلیرسن. جمعده ایسه ـسیّنیز، ـ سینیز، ـ سونوز، ـ سؤنوّز** شکیلچی‌سینی قبول ائدیر: **یازارسیّنیز، بیلیرسینیز، اوخویورسونوز، اوزوّرسؤنوّز.**

پ) فئعلین امر شکلی اوچوّنجوّ شخص‌ده **ـسیشن، ـ سین، ـ سون، ـ سؤن (تکده)، ـ سیشن‌لار، ـ سین‌لر، ـ سون‌لار، ـ سؤن‌لر** (جمعده) شکیلچی‌لری قبول ائدیر: **یازسیشن، بیل‌سین، اوخوسون، اوزسؤن، یازسیشن‌لار، بیل‌سین‌لر، اوخوسون‌لار، اوزسؤن‌لر.**

فئعلین باشقا شکیل‌لری ایسه اوچوّنجوّ شخص‌ده شخص سؤنلوغو قبول ائتمیر: **یازیشر، بیلیر، اوخویور، اوزوّر؛ یازیشرلار، بیلیرلر، اوخویورلار، اوزوّرلر.**

Δ ۶۶۴- دانیشش فئعلی‌نی امر شکل‌ینده شخص‌لر اوزره دییشین.

Δ ۶۶۵- گئت فئعلی‌نی امر شکل‌ینده شخص‌لر اوزره دییشین.

Δ ۶۶۶- گل فئعلی‌نی امر شکل‌ینده بیرینجی شخصین تک وٚ جمعینده جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۶۷- چالیشش فئعلی‌نی امر شکل‌ینده ایکینجی شخصین تک وٚ جمع‌ینده جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۶۸- ئیارات فئعلی‌نی امر شکل‌ینده اوٚچوٚنجوٚ شخصین تک وٚ جمع‌ینده جوٚمله‌ده ایشله‌دین.

شخص‌لر	شخص شکیلچی‌لری	میثال‌لار
بیرینجی شخص تک	ـ یئم، ـ یم، ـ وم، ـ وٚم	دانیشیئم، گوٚزله‌ییم، اونودوم، دوٚزوٚم
بیرینجی شخص جمع	ـ اق، ـ ـه‌ک	دانیشاق، گوٚزله‌یک، اونوداق، دوٚزه‌ک
ایکینجی شخص تک	ـ	دانیش، گوٚزله، اونوت، دوٚز
ایکینجی شخص جمع	ـ یئن، ـ ین، ـ ون، ـ وٚن	دانیشیئن، گوٚزله‌ییین، اونودون، دوٚزوٚن
اوٚچوٚنجوٚ شخص تک	ـ سیئن، ـ سین، ـ سون، ـ سوٚن	دانیش‌سیئن، گوٚزله‌سین، اونوتسون، دوٚزسوٚن
اوٚچوٚنجوٚ شخص جمع	ـ سیئن، ـ سین، ـ سون، ـ سوٚن، ـ لار، ـ لر	دانیش‌سیئن‌لار، گوٚزله‌سین‌لر، اونوت‌سون‌لار، دوٚزسوٚن‌لر

فئعلین خبر شکلی

☼ فئعلین خبر شکلی حرکتین موٚعیّن زامان داخیلینده ایجرا اوٚلوندوغونو بیلدیریر: **باخیئر، دوییور، دانیشیئر، دوٚشوٚنوٚر.**

فئعلین خبر شکلی‌نین دیل قورولوشوجا آشاغیئداکیٔ خوٚصوصییئت‌لری وار.

۱- دیل قورولوشوجا خوٚصوصی علامتی (شکیلچی‌سی) ییوٚخدور.

۲- زامان شکلیچی‌لری قبول ائدیر وٚ زامانلار اوٚزره دییشیر: **باخیشر، باخدیٔ، باخمیشدیشر، باخاجاق، باخار.** فئعلین باشقا شکیل‌لری زامان شکیلچی‌لری قبول ائتمیر وٚ زامان‌لار اوٚزره دییشمیر.

۳- زامان شکیلچی‌لری قبول ائتمیش فئعل، فئعلین خبر شکلی حئساب اوٚلونور، اگر فئعل زامان شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌ییبسه، دئمه‌لی، اوٚ، فئعلین خبر شکلینده دئییل. اوٚنا گؤره زامان شکیلچی‌لری فئعلین خبر شکلی‌نین گؤستریجی‌سی کیمی ایش‌لنیر.

Δ ۶۶۹- سوسدو فئعلی‌نی بیرینجی شخص‌ده (تک وٚ جمع) زامان‌لار اوٚزره دییشین.

Δ ۶۷۰- داٚیاندیٔ فئعلی‌نی ایکینجی شخص‌ده (تک وٚ جمع) زامان‌لار اوٚزره دییشین.

Δ ۶۷۱- سوٚروشدو فئعلی‌نی اوٚچوٚنجوٚ شخص‌ده (تک وٚ جمع) زامان‌لار اوٚزره دییشین.

Δ ۶۷۲- گؤزله‌ییر فئعلی‌نی قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زاماندا شخص‌لر اوٚزره دییشین.

فئعلین خبر شکلی‌نین زامان‌لار وٚ شخص‌لر اوٚزره دییشمه‌سینی گؤسترن جدوٚل

زامان‌لار		بیرینجی شخص		ایکینجی شخص		اوٚچوٚنجوٚ شخص	
		تک	جمع	تک	جمع	تک	جمع
ایندیکی زامان		بیلیرم	بیلیریک	بیلیرسن	بیلیرسینیز	بیلیر	بیلیرلر
گله‌جک زامان	قطعی گله‌جک	بیله‌جه‌یم	بیله‌جه‌یک	بیله‌جک‌سن	بیله‌جک‌سینیز	بیله‌جک	بیله‌جک‌لر
	قئیر ـ ی قطعی گله‌جک	بیلرم	بیلریک	بیلرسن	بیلرسینیز	بیلر	بیلرلر
کئچمیش زامان	شوٚهودی کئچمیش	بیلدیم	بیلدیک	بیلدین	بیلدینیز	بیلدی	بیلدی‌لر
	نقلی کئچمیش	بیلمیشم	بیل‌میشیک	بیلمیش‌سن	بیل‌میش‌سینیز	بیل‌میش‌دیر	بیل‌میش‌لر

فئعلین واجیب شکلی

☼ فئعلین واجیب شکلی حرکتین ایجراسی‌نیشن واجیب‌لیئینی گؤسترییر. مثلن: **بیلمه‌لی‌یم، باخمالی‌یام.**

فئعلین واجیب شکلی‌نین دیل قورولوشوجا آشاغیداکی خوصوصییت‌لری وار.

۱- دیل قورولوشوجا خوصوصی علامتی (شکیلچی‌سی) وار. فئعلین بو شکلی – **مالی، – مه‌لی** شکیلچی‌سی ایله دوزه‌لیر.

۲- زامان شکیلچی‌لری قبول ائتمیر و زامانلار اوزره دییشمیر.

۳- مضمونوندا گله‌جک زامان آنلاییشی اولور. **گلمه‌لی‌دیر، گئتمه‌لی‌دیر** – دئین‌ده بو حرکت‌لرین همین آندا یوخ، سونرا ایجراسی نظرده توتولور.

Δ ۶۷۳- باشلا فئعلینه –مالی شکیلچی‌سی علاوه ائدیب شخص‌لر اوزره دییشین.

Δ ۶۷۴- دوشون فئعلینه –مه‌لی شکیلچی‌سی علاوه ائدیب شخص‌لر اوزره دییشین.

Δ ۶۷۵- قور فئعلینه –**مالی** شکیلچی‌سی علاوه ائدیب شخص‌لر اوزره دییشین.

فئعلین لازیم شکلی

☼ فئعلین لازیم شکلی حرکتین ایجراسی‌نیشن لازیم اولدوغونو بیلدیریر. مثلن: **ایشله‌یه‌سی‌دیر، اوخویاسی‌یام، بیله‌سی‌سن.**

لازیم شکلینین دیل قورولوشوجا خوصوصییت‌لری:

۱- ظاهیری علامتی وار، – **آسی، – ا/ه/(ə)ـه‌سی** شکیلچی‌سی واسیطه‌سی ایله دوزه‌لیر.

۲- لازیم شکلی زامان شکیلچی‌سی قبول ائتمیر و زامانلار اوزره دییشمیر.

۳- مضمونوندا گله‌جک زامان آنلاییشی وار؛ **گله‌سی‌دیر** دئین‌ده **گلمک** حرکتی‌نین ایندی دئییل، سونرا ایجرا ائدیله‌جه‌یی بیلدیریلیر.

فئعلین لازیم شکلی نیطق‌ده ان آز ایش‌لنن فئعل شکلی‌دیر.

Δ ۶۷۶- دؤشؤن فئعلی‌نی لازیم شکلینده شخص‌لر اؤزره دییشین.

Δ ۶۷۷- ساغال فئعلی‌نی لازیم شکلینده شخص‌لر اؤزره دییشین.

Δ ۶۷۸- لازیم شکلینده اولان **اؤشؤیه‌سی** فئعلی‌نی ایکینجی شخصین تک و جمع‌ینده ایشله‌دین.

فئعلین آرزو شکلی

☼ فئعلین آرزو شکلی آرزو، ایستک بیلدیریر. مثلن: چالیشیریشق کی، داها یاخشیؤ *یاشایاق*. ایسته‌ییرم کی، داها یاخشیؤ **ایشله‌یم**. اوشاق‌لار قاچیرلار کی، یؤلداش‌لاریئنا **چاتالار**.

آرزو شکلی‌نین اساس خؤصوصییت‌لری:

۱- آرزو شکلی‌نین خؤصوصی علامتی ـ شکیلچی‌سی وار: ـ آ، ـ ا/ه(ə).

۲- آرزو شکلی چؤخ واخت گرک سؤزؤ ایله ایش‌لنیر. بو سؤز هم آرزو شکلی‌نین ایشله‌نمه‌سینه کؤمک ائدیر، هم ده اونون معناسیئنی قؤوّت‌لندیریر: **گرک گلم، گرک اوخویا، گرک یازاق.**

۳- آرزو شکلی زامان شکیلچی‌لری قبول ائتمیر و زامان‌لار اؤزره دییشمیر.

۴- آرزو شکلی‌نین معناسیئندا گله‌جک زامان آنلاییشیئ وار. *گرک گلم* دئیین‌ده حرکتین گله‌جکده ایجراسیئ نظرده توتولور.

Δ ۶۷۹- کؤچؤرؤن. آرزو شکل‌ینده اولان فئعل‌لرین آلتیئندان خط چکین.

ایسته‌ییرم، گلم، اوتورام، صؤحبت ائدک، کئچمیش گؤنلری خاطیرلایاق، بیر ده او گؤن‌لره قاییئداق. مؤدیر اولموسان دئیه، گرک ایشه گئتمه‌یه‌سن؟

Δ ۶۸۰- فئعلین آرزو شکل‌ینده اولان (**گرک**) یاشایا فئعلی‌نی بیرینجی شخصین تک و جمع‌ینده جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۸۱- فئعلین آرزو شکل‌ینده اؤلان (گرک) گؤرؤشه فئعلی‌نی ایکینجی شخصین تک ؤ جمع‌ینده جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۸۲- فئعلین آرزو شکل‌ینده اؤلان (گرک) چالا فئعلی‌نی اؤچؤنجؤ شخصین تک ؤ جمع‌ینده جؤمله‌ده ایشله‌دین.

فئعلین شرط شکلی

☼ فئعلین شرط شکلی باشقا بیر حرکتین ایجراسیٔ اؤچؤن شرط اؤلان حرکتی بیلدیریر. اؤنا گؤره ده شرط شکل‌ینده ایش‌لنن فئعل‌دن سؤنرا باشقا بیر فئعلین ایش‌لنمه‌سی لازیم گلیر. مثلن: **اؤخوسا، بیلر. قار یاغسا، هاوا تمیزلنر.**

شرط شکلی‌نین اساس خؤصوصیئت‌لری:

۱- شرط شکلی‌نین خؤصوصی ظاهیری علامتی ـ شکیلچی‌سی وار: ـ سا، ـ سه شکیلچی‌سی.

۲- شرط شکلی زامان شکیلچی‌لری قبول ائتمیر ؤ زامان‌لار اؤزره دییشمیر.

۳- شرط شکلی‌نین معناسیئندا گله‌جک زامان آنلاییئشیٔ وار. **گلسه** دئییٔن‌ده حرکتین گله‌جه‌یه عاییدلییئی بیلدیریلیر.

Δ ۶۸۳- کؤچؤرؤن. فئعلین شرط شکلینده اؤلان فئعل‌لرین آلتیٔندان خط چکین.

من ده یاشاسایدیم اؤ گؤنلری آه،
منه ده گؤلسه‌یٔدی اؤ گؤلگؤن صاباح.
اؤردا دا داستانیٔ من باشلاسایٔدیم،
اؤردا دا اینسانیٔ آلقیٔش‌لاسایٔدیم،
اسردی روحوما سرین بیر کؤلک،
بیزیم‌دیر گله‌جک، بؤیؤک گله‌جک.

فئعل شکیل‌لری‌نین قورولوشونو گؤسترن جدوَل

نؤمره	فئعلین شکیل‌لری	ظاهیری علامت‌لری	زامان شکیلچی‌لری	شخص شکیلچی‌لری
۱	امر شکلی	-	-	- یشم، - یم، - وم، - وَم؛ - آق، - ـه‌ک؛ - یشن، - ین، - ون، - وَن؛ - سیئن، - سین، - سون، - سوَن
۲	خبر شکلی	-	- یئر، - یر، - ور، - وَر؛ - دیئ، - دی، - دو، - دوَ؛ - میئش، - میش، - موش، - موَش؛ - یئب، - یب، - وب، - وَب؛ - آجاق، - ـه‌جک؛ - آر، - ـه‌ر	- آم، - ـه‌م؛ - یئق، - یک، - وق، - وَک؛ - سان، - سن؛ - سیئنیز، - سینیز، - سونوز، - سوَنوَز؛ - نیئز، - نیز، - نوز، - نوَز
۳	واجیب شکلی	- مالیئ، - ملی	-	- آم، - ـه‌م؛ - یئق، - یک، - سان، - سن؛ - سیئنیز، - سینیز
۴	لازیم شکلی	- اسیئ، - ـه‌سی	-	- آم، - ـه‌م؛ - یئق، - یک؛ - سان، - سن؛ - سیئنیز، - سینیز
۵	آرزو شکلی	- آ، - ا/ه(ə)	-	- آم، - ـه‌م؛ - آق، - ـه‌ک؛ - سان، - سن؛ - سیئنیز، - سینیز
۶	شرط شکلی	- سا، - سه	-	- آم، - ـه‌م؛ - آق، - ـه‌ک؛ - ن، - نیئز، - نیز

فئعل شکیلچی‌لری اؤزره دیل قورولوشوجا تحلیل قایداسئ

وئریلمیش متن‌ده تصریف‌لنن شکیل‌ده اؤلان فئعل گؤتؤرؤلؤر، اؤنون فئعلین هانسئ شکلینده اؤلماسئ مؤعیّن‌لشدیریلیر، خؤصوصی شکیلچی‌سی‌نین اؤلوب - اؤلماماسئ قئید ائدیلیر، زامان شکیلچی‌سی (وارسا) و شخص شکیلچی‌سی (وارسا) گؤستریلیر. مثلن: **بیز درسه حاضیرلاشماق اؤچؤن کیتابخانایا گئت‌ملی‌یئک.**

بو جؤمله‌ده ایکی فئعل واز. اؤنلاردان بیری مصدر شکل‌ینده‌دیر. اؤنون اؤزه‌رینده کئچیریک. ایکینجی فئعل (گئت‌ملی‌یئک) فئعلین واجیب شکل‌ینده‌دیر. همین فئعل فئعلین واجیب شکلی‌نین **-ملی** شکیلچی‌سی ایله و شخص سؤنلوغو (**یک**) ایله ایش‌لنمیش‌دیر.

باشقا بیر میثال: قار یاغسا، هاوانیئن سرت‌لیئی دییشر.

بو جؤمله‌ده ده ایکی فئعل واز. هر ایکیسی فئعلین تصریف‌لنن شکل‌ینده‌دیر: یاغسا، دییشر. اؤنلار فئعلین شکیل‌لری جهتدن بئله ایضاح اؤلونور.

یاغسا ـ فئعلین شرط شکل‌ینده‌دیر، ـ سا شکیلچی‌سی ایله دؤزل‌میش‌دیر.

دییشر ـ فئعلین خبر شکل‌ینده‌دیر، قئیر ـ ی قطعی گله‌جک زامان‌دادیر، زامان شکیلچی‌سی ـ ـه‌ر شکیلچی‌سی‌دیر.

ایسه اداتئ‌نیئن ایختیصار فؤرماسئ‌نئن (ـ سا، ـ سه) فئعل شکیلچی‌لری ایله ایش‌لنمه‌سی

آذربایجان دیلینده **-سا، ـ سه** شرط شکیلچی‌سی ایله **ایسه** اداتئ‌نیئن ایختیصار شکلی اؤلان **-سا، ـ سه** شکیل‌جه عئینی‌دیر، آنجاق اؤنلار روّل‌لاریئنا گؤره بیر - بیریندن فرق‌لنیر. **-سا، ـ سه** شکیلچی‌سی فئعلین کؤکؤنه قؤشولا بیلیرسه (ـ **گلسه، ـ گئتسه، ـ آلسا)، ـ سا، ـ سه** اداتئ فئعلین کؤکؤنه قؤشولا بیلمیر. اؤ

آنجاق فئعلین خبر، واجیب و لازیم شکیل‌لری ایله ایش‌لنیر: **گلرسه، گل‌ملی‌سه، گله‌سی‌سه. بو –سا، – سه** باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییید سؤزلرله ده قوشولا بیلیر: **شاگیرددیرسه، یاخشی‌سا، خوش‌سا، من‌سه، اوزاق‌دادیرسا. بو دا –سا، – سه** شکیلچی‌سی کیمی، شرط مضمونونو یارادیر.

Δ ۶۸۴ – کؤچورؤن. فئعل‌لری فرق‌لندیرین.

۱– گلسه – گلرسه، اوخوسا – اوخویارسا، گؤرسه – گؤره‌رسه.
۲– گلسه – گلمه‌لی‌سه، اوخوسا – اوخومالی‌سا، گؤرسه – گؤرمه‌لی‌سه.
۳– گلسه – گله‌سی‌سه، اوخوسا – اوخویاسی‌سا، گؤرسه – گؤره‌سی‌سه.

فئعلین تصریف‌لنمه‌یین شکیل‌لری

۱– مصدر: اوخوماق، یازماق، باشلاماق، گؤزله‌مک.
۲– فئعلی صیفت: اوخویان، یازان، باشلایان، گؤزله‌ین.
۳– فئعلی باغلاما: اوخویاندا، یازاندا، باشلایاندا، گؤزله‌ینده.

اؤیرن‌دینیز کی، فئعلین تصریف‌لنن شکیل‌لری شخصه، کمییته، زامانا گؤره دییشیر.

۱– یازیشم، یاز، یازسیشن، یازاق، یازیشن، یازسیشن‌لار.
۲– یازیشرام، یازدیشم، یازمیششام، یازاجاغام.

فئعلین تصریف‌لنن شکیل‌لری جؤمله‌نین فئعلی خبری اؤلور: سن درسلرینی یاخشی اوخو. بیز ماراق‌لی بیر تاماشایا باخدیق. قیشش گلیر، هاوالار سؤیوتور. تئزلیکله قار یاغمالی‌دیر.

فئعلین تصریف‌لنمه‌یین شکیل‌لری، تصریف‌لنن فئعل شکیل‌لریندن فرقلی اولاراق، شخصه، کمییته و زامانا گؤره دییشمیر.

مصدر

☼ **مصدر** ده ایسیم کیمی آد بیلدیریر. آنجاق ایسیم اشیانیشن آدیشئ، **مصدر** حرکتین آدیشئ بیلدیریر. مثلن: **چاغیشرماق، اوچرتمک، تیکمک، سؤکمک** وْ س.

مصدر شخصه، کمییته، زامانا گؤره دییشمیر. مصدر **ـماق، ـمک** شکیلچی‌سی ایله دؤزه‌لیر: **قالخماق، اتمک**. بو شکیلچی فئعلین دیل قورولوشوجا علامتی حئساب اولونور. فئعل‌لر لؤغت‌لرده مصدر شکل‌ینده یازیلیر. مثلن:

آغارماق، آددیم‌لاماق، آیاق‌لاماق، آزالماق، بیلدیرمک، بیشیرمک، وعده‌لشمک، وْرقله‌مک.

مصدرین ایکی‌لی خوْصوصییتی

☼ مصدرین هم فئعله، هم ده ایسمه عاییید خوْصوصییت‌لری وار.

۱ ـ فئعله عاییید خوْصوصییت‌لری:

۱- حرکت بیلدیریر: **قارشیلاشماق، اللشمک.**

۲- تصدیق وْ اینکار اولور: **یازماق ـ یازماماق، گؤندرمک ـ گؤندرمه‌مک.**

۳- تأثیرلی وْ تأثیرسیز اولور: **گؤرمک، اوچرتمک (تأثیرلی)، باخماق، گئتمک (تأثیرسیز).**

۴- فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نؤوْلری اوزره دییشه بیلیر: **آچماق، آچیشلماق، بزه‌نمک، گؤرؤشمک، یازدیرتماق.**

۲ ـ ایسمه عاییید خوْصوصییت‌لری:

۱- **نه؟** سوآلیتا جاواب وئریر: اوْخوجو هر هانسیْ بیر اثردن یئنی بیر شئیْ اوْیره‌نمک (**نه؟**) ایسته‌ییر.

۲- مصدر ایسیم کیمی حال‌لانیر: **یاراتماق یاشاماق دئمک‌دیر.**

یاراتماغیشن معناسی.
یاراتماغا هوس گؤسترر.
یاراتماغی اؤیره‌نمک لازیم‌دیر.
یاراتماق‌دا معنا وار.
یاراتماق‌دان یؤرولماق اؤلماز.

۳- مصدر ایسیم کیمی، منسوبیت شکیلچی‌لری قبول ائدیر و منسوبیته گؤره دییشیر.

منیم اؤخوماغیم.	بیزیم اؤخوماغیمیز.
سنین اؤخوماغیشن.	سیزین اؤخوماغینیز.
اونون اؤخوماغی.	اونلاریشن اؤخوماق‌لاری.

۴- جؤمله‌ده ایسیم کیمی، مؤبتدا، تامام‌لیق، ظرف‌لیک و ایسمی خبر اولور.

آ) مصدر مؤبتدا رولوندا: **اؤخوماق، چالیشماق** اینسانا شرف گتیرر.

ب) مصدر تامام‌لیق رولوندا: اوشاق **اؤخوماغا** هوس گؤسترر.

پ) مصدر ظرف‌لیک رولوندا: **دانیشماق** اؤچون کؤرسوییه قالخدی.

ت) مصدر خبر رولوندا: بدیعی ادبیات، او جؤمله‌دن ده نثر، هر شئی‌دن اول، فیکیر دئمک‌دیر.

Δ ۶۸۵- ایش‌لمک مصدرینی ایسمین آدلیق حالیشندا جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۸۶ - ایشیق‌لاندیرماق مصدرینی ایسمین یؤنلوک حالیشندا جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۸۷ - دییشدیرمک مصدرینی ایسمین تأثیرلیک حالیشندا جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۸۸- آبادلاشماق مصدرینی ایسمین یئرلیک حالیشندا جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۸۹ - چالیشماق مصدرینی ایسمین چیخیش‌لیق حالیشندا جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۹۰- ەمک مصدرینه منسوبیت شکیلچی‌لری آرتیریب منسوبیته گؤره دییشین.

فئعلی صیفت

☼ فئعلی صیفت فئعلین هم فئعله، هم صیفته عائید خوّصوصییّتلری اوّلان شکلی‌دیر. فئعلی صیفتین اساس شکیلچی‌لری: **ـ آن، ـ ـه‌ن، ـ میّش، ـ میش، ـ موش، ـ موّش، ـ دیّغیّم.... مثلن: یّانان، سوّنن، ایش‌لنمیش (ماشیّن)، یّازیّلمیّش (مکتوب)، آلدیّغیّم (خبر)** وّ س.

فئعلی صیفتین ایکیلی خوّصوصییّتی

☼ فئعلی صیفتین هم فئعله، هم ده صیفته عائید خوّصوصییّت‌لری وار.

۱- فئعلی صیفتین فئعله عائید خوّصوصییّت‌لری.

۱- حرکت بیلدیریر: گئدن، گلن.

۲- تصدیق وّ اینکار اوّلور: گئدن ـ گئتمه‌یّن. گلن ـ گلمه‌یّن.

۳- تـأثیرلی وّ تأثیرسـیز اوّلـور: تانیـشیّان، چاغیـشران (تـأثیرلی)، آغلایـان، گـوّلن (تأثیرسیز).

۴- فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نـوّوّلری اوّزره دییـشه بیلیـر: یـازان، یّازیـشلان، یّویّونان، گوّروّشن، گتیرتدیریلن.

Δ ۶۹۱ - آچ، باغلا فئعل‌لریندن فئعلی صیفت دوّزه‌لدین، همین فئعلی صیفت‌لری تصدیق وّ اینکاردا قارشیّ ـ قارشیّیا یّازیشن.

Δ ۶۹۲- کوّچوّروّن. فئعلی صیفت‌لرین تأثیرلی وّ تأثیرسیز اوّلدوغونو موّعیّن‌لشدیرین.

اوزانان یّوّللار. آچیـلان قاپیـلار، گوّرن گوّزلر. آخان سولار. سـئوّن گـنج‌لـر. بـیلن آدام. اوّیّره‌نن اوشاق. اوچان قوش‌لار.

Δ ۶۹۳ - کؤچؤرؤن. فئعلی صیفت‌لرین فئعلین دیل قورولوشوجا هانسیؤ معنا نؤوؤنده اولدوغونو گؤسترین.

آچیشلان قاپی. آچیشلان گؤل. پالتاریؤ یوییان. یوییولان پالتار. یوییونان اوشاق. گؤرن آداملار. گؤرؤشن آداملار. کیتابیؤ **گتیرن** آدام. کیتابیؤ **گتیرتدیرن** آدام.

Δ ۶۹۴ **- میش، - میش، - موش، - موش** شکیلچی‌لری ایله دؤزلمیش بئش فئعلی صیفت یازیشن.

۲- فئعلی صیفتین صیفته عاییید خؤصوصییت‌لری

۱- صیفت کیمی، ایسمین اولینده گلیب اشیانیشن علامتی‌نی بیلدیریر: **اوخونان** مقاله. **دئییل‌میش سؤز. یاشادیشغی‌میش دؤور.**

۲- صیفت کیمی، جؤمله‌ده تعیین اولور: **یانان** منشه‌لردن **قالخان** تؤستؤ هاوانیؤ بؤرؤموشدؤ.

۳- صیفتین سوآل‌لاریشنا جاواب وئریر: **قوجا** شرقین گؤنشی‌دیر **یاراندیشغیشم** بو تؤرپاق. هانسیؤ تؤرپاق؟ - **یاراندیشغیشم** تؤرپاق.

۴- فئعلی صیفت کیمی ایسیم‌لشنده ایسیم کیمی، جؤمله‌ده مؤبتدا، تامام‌لیشق، ظرف‌لیک (کؤمکچی واسیطه ایله)، ایسمی خبر اولور.

Δ ۶۹۵- میثال‌لاریؤ کؤچؤرؤن و فئعلی صیفت‌لرین هانسیؤ جؤمله عؤضؤ رولوندا اولدوغونو قئید اندین.

بیر ده گؤرؤرسن کی، آچیشلان سولور،
دؤشؤنن بیر بئیین بیر تؤرپاق اولور.
اوخویان بؤلبؤل‌دؤر، دینله‌یین قازدیشر. یاندیشردیشغیشن او کیتابلار آلوولانیشر. یاخشیؤ باخ! قاچانیؤ قؤومازلار. گئدن‌لری قایتاردیشلار. بو کیتاب چؤخدان یازیشلان‌دیشر. او، یاخشیؤ اوخویان‌دیشر. قارانلیشق‌لاشانا کیمی گؤزله‌یه‌جه‌ییک. یؤرولانا قده‌ر ایشله‌یه‌جه‌ییک. گئده‌نه «یاخشیؤ یؤل!» - دئیه‌رلر.

فئعلی صیفت شکیلچی‌لری

☼ فئعلی صیفت‌لرین عمله گلمه‌سینده بیر نئچه شکیلچی ایشتیراک ائدیر. آنجاق اؤنلار آراسیندا فرق وار.

۱- ـــ آن، ـ ـــه‌ن ؤ ـ دیئغیـم... شـکیلچی‌لـری اصـل فئعلـی صـیفت شکیلچی‌لری‌دیر. بو شکیلچی‌لرله دؤزه‌لن فئعلی صیفت‌لری مؤعیّن ائتمک اؤچؤن اؤنلاریشن ایش‌لنمه یئرینه باخماق لازیم دئییل. آیریئلیشق‌دا دا اؤنلاریشن فئعلی صیفت اؤلدوغونو بیلمک اؤلور: **اؤیناییان، اؤخویان، گؤرؤنن؛ انشیتدی‌یم، اؤیرندی‌یم.**

۲- ـ میش، ـ میش، ـ موش، ـ مؤش ؤ ـ آجاق، ـ ـه‌جک شکیلچی‌لری هم فئعلی صیفت، هم ده زامان شکیلچی‌لری‌دیر. اؤنا گؤره همین شکیلچی‌لرین قؤشولدوغو سؤزؤن فئعلی صیفت اؤلدوغونو باشقا سؤزلرله علاقه‌ده بیلمک اؤلور. مثلن: **اؤخونموش کیتاب بیرلشمه‌سینده اؤخونموش فئعلی صیفت‌دیر. کیتاب اؤخونموشدور** جؤمله‌سینده **اؤخونموش** فئعلین خبر شکلینده‌دیر. **گله‌جک گؤن** بیرلشمه‌سینده **گله‌جک** سؤزؤ فئعلی صیفت‌دیر. **گؤزل گؤنلر گله‌جک** جؤمله‌سینده *گله‌جک* سؤزؤ فئعلین خبر شکلینده‌دیر.

۳- ـ مالیْ، ـ مه‌لی ؤ ـ آسیْ، ـ ـه‌سی شکیلچی‌لری هم فئعلی صیفت، هم ده فئعلین واجیب ؤ لازیم شکیل‌لری‌نین شکیلچی‌لری‌دیر. بونلاریْ دا باشقا سؤزلرله علاقه‌ده مؤعیّن‌لشدیرمک اؤلور. **یازیئل‌مالیْ مکتوب بیرلشمه‌سینده یازیئل‌مالیْ سؤزؤ فئعلی صیفت‌دیر. مکتوب یازیئل‌مالیْ‌دیر** جؤمله‌سینده **یازیئلمالیْ** سؤزؤ فئعلین واجیب شکلینده‌دیر. **گؤرؤل‌ملی ایش بیرلشمه‌سینده گؤرؤل‌ملی** سؤزؤ فئعلی صیفت‌دیر. **بو ایش گؤرؤل‌ملی‌دیر** جؤمله‌سینده **گؤرؤل‌ملی** فئعلین واجیب شکلینده‌دیر. **گؤرؤله‌سی ایش** بیرلشمه‌سینده **گؤرؤله‌سی** سؤزؤ فئعلی صیفت‌دیر. **بو ایش گؤرؤله‌سی‌دیر** جؤمله‌سینده **گؤرؤله‌سی** سؤزؤ فئعلین لازیم شکل‌ینده‌دیر.

Δ ۶۹۶ - کؤچؤرؤن. مؤقایسه ائدین.

اکیل‌میش تاخیئل ـ تاخیئل اکیلمیش‌دیر. تمیزلن‌میش یؤل‌لار ـ یؤل‌لار تمیزلن‌میش‌دیر. دانیشیئلاجاق مسله ـ مسله دانیشیئلاجاق. آچیئل‌میش گؤل‌لر ـ گؤل‌لر آچیئل‌میش‌دیر.

Δ ۶۹۷ - کؤچؤرؤن. مؤقایئسه ائدین.

یازیشمالیق مکتوب –مکتوب یازیشلمالیقدیر. آچیشمالیق گؤل - گؤل آچیشلمالیقدیر. یئییلهسی مئیوه - مئیوه یئییلهسیدیر. ایچیلهسی سو - سو ایچیلهسیدیر. تمیزلنملی تاخیشل - تاخیشل تمیزلهنمهلیدیر.

فئعلی صیفت و فئعلدن دؤزهلن صیفت

☼ سیز دؤزهلتمه صیفتلری کئچنده فئعلدن دؤزهلن دؤزهلتمه صیفتلر حاققیندا دا معلومات آلیشبسیئتیز. فئعلی صیفتلرله فئعلدن دؤزهلن صیفتلرین کؤکلری عئینی اؤلدوغونا گؤره، اؤنلار بیر - بیرینه اؤخشایئیر. اؤنا گؤره ده بعضن اؤنلارئ قاریشیق سالیرلار، اصلینده ایسه، اؤنلار بیر - بیریندن فرقلنیر.

۱- فئعلی صیفتلر دؤزهلتمه سؤز دئییل، اؤنلار فئعلین بیر شکلی حئساب اؤلونور. فئعلدن دؤزهلن صیفتلر ایسه دؤزهلتمه سؤزلردیر.

۲- فئعلی صیفتلر فئعلین بیر سیرا خؤصوصییتلرینی ساخلایئیر: حرکت بیلدیرمک، تصدیق و اینکار اؤلماق، تأثیرلی و تأثیرسیز اؤلماق، دیل قورولوشوجا معنا نؤوؤنه مالیک اؤلماق. فئعلدن دؤزهلن صیفتلر بو خؤصوصییتلری ایتیریر.

۳- فئعلی صیفتلر اشیانیشن حرکتله باغلئ مؤوقتی علامتینی بیلدیریر، فئعلدن دؤزهلن صیفتلر ایسه اشیایا عاییید دایئیمی کئیفییت بیلدیریر. میثالالارا فیکیر وئرسهنیز بو فرقلری گؤرهرسینیز.

آغلایان اوشاق - آغلاغان اوشاق، قاچان آت - قاچاغان آت، سؤروشن یئر - سؤروشکن یئر، سیئنان قاب - سیئیق قاب، اوچان حاصار - اوچوق حاصار.

فئعلی باغلاما

☼ فئعلی باغلاما باشقا بیر فئعله عاییید اؤلماقلا، همین فئعلین بیلدیردیئی حرکتی ایضاح ائدیر. مثلن: قاچیشب گلمک بیرلشمهسینده قاچیشب فئعلی باغلاماسئ

گلمک حرکتی‌نین نئجه ایجرا ائدیلدیئی‌نی بیلدیریر. **یؤرولوب اؤتورماق** بیرلشمه‌سینده **یؤرولوب** فئعلی باغلاماسی **اؤتورماق** حرکتی‌نین سببی‌نی بیلدیریر.

فئعلی باغلامالاری عمله گتیرن شکیلچی‌لره فئعلی باغلاما شکیلچی‌لری دئییلیر. آذربایجان دیلینده فئعلی باغلاما شکیلچی‌لری چؤخ‌دور. اؤنلاردان بیر حیصّه‌سی داها چؤخ ایش‌لنیر.

۱- **ـ آندا، ـ ـه‌نده: آراشدیرآندا، گؤره‌نده.**

۲- **ـ یئب، ـ یب، ـ وب، ـ ؤب: باخیئب گؤرمک، گلیب چاتماق، دوروب باخماق، آخیئب گئتمک.**

۳- **ـ آراق، ـ ـه‌رک: قاچاراق، یـ‌ه‌رک.**

۴- **ـ آ ـ آ، ـ ا/ه(ə) ـ ا/ه(ə) : اؤخویا ـ اؤخویا، دانیئشا ـ دانیئشا، گؤله ـ گؤله.**

۵- **ـ ماداں، ـ مه‌دن: یؤرولماداں، تله‌سمه‌دن.**

۶- **ـ یئنجا، ـ ینجه، ـ ونجا، ـ ؤنجه: آلیئنجا، گلینجه، دورونجا، گؤرؤنجه.**

ـ یئب، ـ یب، ـ وب، ـ ؤب شکیلچی‌سی هم فئعلی باغلاما شکیلچی‌سی، هم ده زامان شکیلچی‌سی‌دیر (نقلی کئچمیش زامان شکیلچی‌سی). بونو نیطق‌ده باشقا سؤزلرله علاقه‌ده بیلمک اؤلور.

اگر بو شکیلچی‌لی فئعل باشقا بیر فئعله عائید اؤلوب اؤنون بیلدیردیئی حرکتی ایضاح ائدیرسه، اؤ، فئعلی باغلاما شکیلچی‌سی حئساب اؤلونور: *اؤخویوب اؤیرنمک.*

اگر بو شکیلچی‌لی فئعل جؤمله‌ده خبر اؤلورسا، اؤ، زامان شکیلچی‌سی اؤلور: *هامی گلیب‌دیر.*

Δ ۶۹۸- یوخاریئدا وئریل‌میش آراشدیرآندا، گؤره‌نده؛ قاچاراق، بیله‌رک فئعلی باغلامالاریئنئ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۶۹۹ - یوخاریئدا وئریل‌میش اؤخویا ـ اؤخویا، دانیئشا ـ دانیئشا، گؤله ـ گؤله یؤرولماداں، تله‌سمه‌دن فئعلی باغلامالاریئنئ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷۰۰ ـ یثب، ـ یب، ـ وب، ـ وّب شکیلچی‌سی‌نی هم فئعلی باغلاما، هم ده زامان شکیلچی‌سی کیمی ایشله‌دین.

فئعلی باغلامالاریـن باشقا شکیلچی‌لری ده وار.

۱- ـ **دیثقدا، ـ دیکده، ـ دوقدا، ـ دوّکده:** یازدیـثق‌دا، بیلدیک‌ده، اوخودوقـدا، گوردوک‌ده.

۲- ـ **دیـثقجا، ـ دیکجـه، ـ دوقجـا، ـ دوّکجـه:** یازدیـثقجا، بیلدیکجـه، اوخودوقجا، گوردوکجه.

۳- ـ آر ـ**ماز**، ـ ـ**ه**ر ـ**مز:** دانیـثشار ـ دانیـثشماز، گلر ـ گلمز.

۴- ـ **کن؛** اوخویارکن، گلرکن.

فئعلی باغلامانیـثن ایکیلی خوّصوصییّتی

☼ فئعلی باغلامانیـثن هم فئعله، هم ده ظرفه عاییّد خوّصوصییّت‌لری وار.

۱- **فئعلی باغلامانیـثن فئعله عاییّد خوّصوصییّت‌لری.**

۱- حرکت بیلدیریر: **گئدنده، گله‌رک.**

۲- تصدیق وّ اینکار اوّلور: **دانیـثشاندا ـ دانیـثشمایاندا، باخاراق ـ باخمایاراق.**

۳- تـأثیرلی وّ تأثیرسـیز اوّلـور: **بـیلن‌ده گـوّرن‌ده (تـأثیرلی)، اوّیانانـدا، یاتانـدا (تأثیرسیز).**

۴- فئعلین دیل قورولوشوجا معنا نوّوّلری اوّززه دییّشه بیلیر: **گوّرن‌ده، گوّرونن‌ده، دارانان‌دا، گوّروّشه‌نده، گتیرتدیره‌نده.**

Δ ۷۰۱ ـ آ ـ آ، ـ ـه ـ ـه شکیلچی‌لی ایکی فئعلی باغلامانیّ هم تصدیق‌ده، هم ده اینکاردا جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷۰۲ - گوّرن‌ده، گئدن‌ده فئعلی باغلامالاریّنیّ جوّمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷۰۳ - کۆچۆرۆن. آچیقلاندا فئعلی باغلاماسی‌نین فئعلین دیل قورولوشوجا هانسی نۆوۆنده ایشلن‌دیینی گۆسترین.

قاپی آچیقلاندا ایچری‌یه سۆیوق هاوا دولور. هاوا آچیقلاندا ایستی اولاجاق‌دیر.

۲- فئعلی باغلامانین ظرفه عاید خۆصوصیتلری.

۱- فئعلی باغلاما دا ظرف کیمی، فئعله عاید اولوب حرکتی ایضاح ائدیر: **صاباح گتیره‌رم ـ گلن‌ده گتیره‌رم.**

۲- فئعلی باغلاما دا ظرف کیمی، جۆمله‌ده ظرف‌لیک اولور: **بیردن قاپی آچیلدی ـ اوشاق‌لار قاچا ـ قاچا گلدیلر.**

۳- نیطق‌ده فئعلی باغلاما دا، ظرف ده جۆمله‌ده عئینی سوآل‌لارا جاواب وئریر: *دۆنن* هاوا ساکیت ایدی ـ **گۆرنده** سۆروشارام (*دۆنن* ـ نه واخت؟ گۆرن‌ده ـ نه واخت؟).

Δ ۷۰٤- کۆچۆرۆن. فئعلی باغلامالاریین هانسی معنالاردا ایش‌لندیینی قئید ائدین.

شاگیردلر گۆله ـ گۆله دانیشیردی‌لار. اونلار یئغیشیب گئتدیلر. سۆینج گلن‌ده ماراق‌لی بیر حادیثه‌یه راست گلدی. او قۆرخوب گئری چکیلدی. بعضی‌لری بیلمه‌دن دانیشیر. گلینجه گۆزله‌رم سنی.

فئعلین تصریف‌لنمه‌یین فۆرمالاری اۆزره دیل قورولوشوجا تحلیل قایداسی

متن‌دن فئعلین تصریف‌لنمه‌یین شکیل‌لری ـ مصدر، فئعلی صیفت و فئعلی باغلامالار سئچیلیر، اونلاریین علامت‌لری، جۆمله‌ده‌کی رول‌لاری و معنالاری قئید ائدیلیر. مثلن:

اؤیرنمک ایسته‌ین هر کس گئجه ـ گوندوز چالیشمالی، *ایکینجی دوم* سؤزونو دیلینه گتیرمه‌ملی‌دیر.

اونلار نئچین دانیشماییر؟ نئچین گولوب اؤیناماییر؟. بو جومله‌لرده بیر مصدر، بیر فئعلی صیفت، بیر فئعلی باغلاما ایش‌لنمیش‌دیر. اونلار بئله تحلیل ائدیلیر.

اؤیره‌نمک –مصدردیر، «مک» شکیلچی‌سی ایله دوزلمیش‌دیر، حرکتین آدینی بیلدیریر. تأثیرلی فئعل‌دن دوزلمیش‌دیر، تصدیق‌ده‌دیر، معلوم نؤوده‌دیر، قئیر ـ ی مؤعیّن تأثیرلیک حالدادیر.

ایسته‌ین ـ فئعلی صیفت‌دیر، **ان (ən)** شکیلچی‌سی ایله دوزلمیش‌دیر، علامت بیلدیریر. تأثیرلی فئعل‌دن دوزلمیش‌دیر، تصدیق‌ده‌دیر، معلوم نؤوده‌دیر.

گولوب ـ فئعلی باغلامادیر، ـ وب شکیلچی‌سی ایله دوزلمیش‌دیر. تأثیرسیز فئعل‌دن دوزه‌لمیش‌دیر، تصدیقده‌دیر.

ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری

☼ بونلار لوغوی معناسیز اولمایان سؤزلردیر. لاکین کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری‌نین هئچ بیرینه اویغون گلمیر. تاریخن فئعل‌دن توره‌دیک‌لرینه گؤره، اونلارا شرطی اولاراق «کؤمکچی فئعل» دئییلمیش‌دیر. بو کؤمکچی فئعل‌لر هم آدلارلا، هم ده فئعل‌لرله ایش‌لنیر.

۱- ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری‌نین آدلارلا ایش‌لنمه‌سی.

ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری ایسیم‌له، صیفت‌له، سایلا، عوض‌لیک‌له، ائله‌جه ده ظرفله ایش‌لنیر. مثلن:

۱- ایسیم‌له ـ مؤعللیم ایدی. مؤعللیم ایمیش.

۲- صیفت‌له ـ گؤزل ایدی. گؤزل ایمیش.

۳- سایلا ـ بئش ایدی. بئش ایمیش.

۴- عوض‌لیک‌له ـ بیر من ایدیم، بیر سن ایدین... اؤزؤ ایدی. اؤزؤ ایمیش.

۵- ظرف‌له ـ اوزاقدا ایدی. اوزاقدا ایمیش.

ایدی، ایمیش سؤزلری یازیلدا آدلارا بیتیشمیر، اؤنلاردان آیریق یازیلیر.

Δ ۷۰۵ - ایدی، ایمیش سؤزلرینی جؤمله‌ده ایسیم‌له ایشله‌دین.

Δ ۷۰۶ - ایدی، ایمیش سؤزلرینی جؤمله‌ده صیفت‌له ایشله‌دین.

Δ ۷۰۷ - ایدی، ایمیش سؤزلرینی جؤمله‌ده سایلا ایشله‌دین.

Δ ۷۰۸ - ایدی، ایمیش سؤزلرینی جؤمله‌ده عوض‌لیک‌له ایشله‌دین.

Δ ۷۰۹ - ایدی، ایمیش سؤزلرینی جؤمله‌ده ظرف‌له ایشله‌دین.

ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری هانسی سؤزله ایش‌لنیرسه، همین سؤزؤن خبر اؤلماسینا **سبب** اؤلور. **مثلن: گؤزل ـ گؤزل ایدی، گؤزل ایمیش؛ بئش ـ بئش ایدی، بئش ایمیش؛ اوزاق ـ اوزاق ایدی، اوزاق ایمیش.**

قئید ۱. ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری آدلاردان آیریق و تام شکیل‌ده یازیلدیغی کیمی (**یاخشی ایدی، یاخشی ایمیش**)، تلفّوظوّنون تأثیری ایله **یاخشیدی، یاخشیمیش** شکل‌ینده ده یازیلیر.

قئید ۲. ادبی تلفّوظوّن تأثیری ایله بعضن سهو اؤلاراق، *دیر*... شکیلچی‌سی *دی*... شکلینده ایختیصارلا یازیلیر و *ایدی* کؤمکچی فئعلی‌نین ایختیصار شکلینه اؤخشاییر. مثلن: دوزگوّن یازیلیشی:

قلبی داغلار *باش* ـ **باشادیر.**

اؤ شکی‌*دیر*، اؤ، **شوشادیر.**

تلفّوظه اویغون یازیلیشی:

بیر نغمه‌دی، بیر شئعردی.

۲ ـ ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری‌نین فئعل‌لرله ایش‌لنمه‌سی.

بو کؤمکچی فئعل‌لر فئعلین ایندیکی، نقلی کئچمیش، گله‌جک زامان‌لاریندا اؤلان فئعل‌لرله؛ فئعلین واجیب، لازیم، آرزو، شرط شکیل‌لرینده اؤلان فئعل‌لرله ایش‌لنیر.

ایدی، *ایمیش* کؤمکچی فئعل‌لری فئعل‌لرله ایکی جؤر تلفّوظ ائدیلیر و ایکی جؤر یازیلیر.

۱- آیریق دئییلیر و آیریق یازیلیر: **گلمیش ایدی. گلمیش ایمیش. گلمه‌لی ایدی. گلمه‌لی ایمیش.**

۲- ایختیصار شکل‌یندە فئعل‌لرله بیرلیکده دئییلیر و بیرلیکده یازیلیر: **گلیردی، گلیرمیش. گله‌ردی، گلرمیش.**

آیریلیق‌دا و یا بیرلیکده تلفّوظ ائدیلمک و یونا اویغون یازیلماق قئید ائدیلن فئعل شکیل‌لری‌نین هامی‌سی اوچون عئینی دئییل. مثلن: نقلی کئچمیش زاماندا هر ایکی حال مؤوازی ایش‌لنیر:

یازمیش ایدی ـ یازمیشدیق. یازمیش ایمیش ـ یازمیش‌میش.

ایندیکی زاماندا بیرلیکده دئمک و یازماق داها اویغون اولور: دانیشیردیق. اوخویوردو. گؤرؤردوم. دانیشیرمیش.

فئعلین واجیب شکل‌یندە آیریق دئمک و آیریق یازماق داها اویغون گؤرؤنؤر: **بیل‌ملی ایدی. بیل‌ملی ایمیش.** آنجاق **بیل‌ملی‌یدی، بیل‌ملی‌یمیش** شکیل‌لری ده آز ایش‌لنمیر.

ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری امر شکلینده‌کی فئعل‌لرله، فئعلین شؤهودی زامانیندا‌کی فئعل‌لرله **ـیب، ـیب، ـوب، ـوب** شکیلچی‌لی نقلی کئچمیش زاماندا اولان فئعل‌لرله ایش‌لن‌میر.

Δ ۷۱۰- ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لرینی جؤمله‌ده فئعلین نقلی کئچمیش زامانیندا اولان فئعل‌لرله ایشله‌دین.

Δ ۷۱۱- ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لرینی جؤمله‌ده فئعلین ایندیکی زامانیندا اولان فئعل‌لرله ایشله‌دین.

Δ ۷۱۲ - ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لرینی جؤمله‌ده فئعلین گله‌جک زامانیندا اولان فئعل‌لرله ایشله‌دین.

Δ ۷۱۳ - ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لرینی جؤمله‌ده فئعلین آرزو وَ شرط شکیل‌لرینده اؤلان فئعل‌لرله ایشله‌دین.

ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری، فئعلین زامان وَ شکیلجه هانسیَ شکیل‌ده اؤلماسیَندان آسیلیَ اؤلماییاراق، حرکتین کئچمیش ایجرا اؤلوندوغونو بیلدیریر. مثلن: **ییازیر** ایندیکی زامان‌دادیر، **ییازیردیَ، ییازیرمیش** هر ایکیسی کئچمیش زامانا عاییید حرکتی بیلدیریر. فئعلین واجیب شکلینده اؤلان **گلمه‌لی‌دیر** فئعلی‌نین مضمونوندا گله‌جک زامان آنلاییشیَ وار. **گل‌ملی ایدی، گل‌ملی** *ایمیش* شکلینده اؤنلار کئچمیش زامانا عاییید حرکت بیلدیریر.

فئعل بحثی اؤزره صرفی تحلیل

بو، آشاغیَداکیَ قایدادا آپاریلیر. متن‌ده‌کی فئعل‌لر مؤعیَن ائدیلدیک‌دن سؤنرا دیل قورولوشوجا آشاغیَداکیَ خؤصوصییَت‌لری قئید ائدیلیر.

۱- قورولوشجا نؤوؤ.
۲- تصدیق وَ اینکاریَ.
۳- تأثیرلی وَ تأثیرسیز اؤلماسیَ.
۴- دیل قورولوشوجا معنا نؤوؤ.
۵- تصریف‌لنن وَ تصریف‌لنمه‌ین اؤلماسیَ.

تصریف‌لنن‌دیرسه:

۱- شخصی.
۲- کمییتی.
۳- زامانیَ.
۴- شکلی.
۵- جؤمله‌ده رؤلو.

تصریف‌لنمه‌ین‌دیرسه:

۱- نؤوؤ: مصدر، فئعلی صیفت، فئعلی باغلاما.
۲- اؤنلاریَن ایکیلی خؤصوصییَت‌لری.
۳- جؤمله‌ده رؤللاریَ.

مثلن: هر ییَتر قارلا اؤرتؤلمؤشدؤ.

اؤرتؤلمؤشدؤ ـ ساده فئعل‌دیر، تصدیق‌ده‌دیر، تأثیرسیزدیر، فئعلین قایئدیشش نؤوؤنده‌دیر، تصریف‌لنن فئعل شکلینده‌دیر، اؤچؤنجؤ شخصین تکینده‌دیر، نقلی کئچمیش زامانیشنادیئر، فئعلین خبر شکل‌ینده‌دیر، خبر روٴلونادیئر. **اؤرت** ـ فئعلین کؤکؤدؤر، **«ؤل»** قایئدیشش نؤوؤنؤن شکیلچی‌سی‌دیر، **«مؤش»** نقلی کئچمیش زامانیشن شکیلچی‌سی‌دیر، **«دؤ» ایدی** کؤمکچی فئعلی‌نین ایختیصار شکلی‌دیر.

باشقا بیر میثال: **اؤخوماق، اؤیرەنمک ضییالئ‌نیشن یؤل یؤلداشئ اؤلمالئ‌دیئر.**

اؤخوماق ـ مصدردیر، ساده فئعل‌دیر، **اؤخو** فئعلین کؤکؤدؤر، **ماق مصدر** شکیلچی‌سی‌دیر، تصدیق‌ده‌دیر، تأثیرلی‌دیر، معلوم نؤوؤده‌دیر، ایسمین آدلیشق حالیشنادیئر، جؤمله‌ده مؤبتدادیئر.

اؤیرەنمک ـ مصدردیر، ساده فئعل‌دیر، **اؤیرەن** فئعلین کؤکؤدؤر، **«مک»** مصدر شکیلچی‌سی‌دیر، تصدیق‌ده‌دیر، تأثیرلی‌دیر، معلوم نؤوؤده‌دیر، ایسمین آدلیشق حالیشنادیئر، جؤمله‌ده مؤبتدادیئر.

اؤلمالئ‌دیئر ـ فئعلین واجیب شکلینده‌دیر، **اؤل** فئعلین کؤکؤدؤر، **«مالئ»** واجیب شکلی‌نین شکیلچی‌سی‌دیر، **«دیئر»** خبرلیک شکیلچی‌سی‌دیر. تأثیرسیز فئعل‌دیر، اؤچؤنجؤ شخصین تکینده‌دیر، جؤمله‌ده خبر روٴلونادیئر.

ظرف

☼ حرکتین علامتینی بیلدیرن سؤزلره ظرف دئییلیر. ظرف‌لر جؤمله‌ده، اساسن، فئعله عاییید وْ حرکتین نئجه ایجرا اولوندوغونو، نه زامان ایجرا اولوندوغونو، هارادا ایجرا اولوندوغونو وْ کمییتینی بیلدیریر. مثلن:

۱- **بیردن** قاپئ آچیلدئ.
۲- **دؤنن** هاوا چؤخ سؤیوموشدو.
۳- **اوزاقدا** اوفوق گؤرؤنؤردو.
۴- **آز دانیشش، آز دین**، قوی آز سؤزلرین‌له دؤنیا بزه‌نسین.

ظرفین قورولوشجا نؤولری

ظرف‌لرین قورولوشجا اوچ نؤوؤ وار:

۱- ساده ظرف‌لر.
۲- دؤزه‌لتمه ظرف‌لر.
۳- مؤرکّب ظرف‌لر.

ساده ظرف‌لر. بونلار اصلن ظرف‌لردیر، هئچ بیر باشقا سؤزدن عمله گلمیر، تک کؤک‌دن عیبارت اولور. مثلن: **تئز، گئج، یاواش، ایره‌لی، گئری، اوزاق، یاخیشن، یئنه، ائرکن** وْ س.

دؤزەلتمه ظرفلر. بو ظرفلر ساده سؤز کؤکلریندن عمله گلیر. اؤنا گؤره ده کؤک و شکیلچی‌دن عیبارت اؤلور. مثلن: **تئزدن، چؤخدان، بیردن، قفلتن، تصادؤفن، یاناشئ، قاچاراق، چاپاراق، چپینه، یاناکئ.**

مؤرکّب ظرفلر. بو ظرفلر ایکی سؤزؤن بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر. ایکی سؤز بیرلشیر، بیر سؤز اؤلور و بو دا، ساده و دؤزەلتمه ظرفلر کیمی، فئعله عاییید اؤلوب، حرکتی ایضاح ائدیر. مثلن: **اؤزبه‌اؤز، دالبادال، یئربه‌یئر، یانبایان، ساعات‌باساعات، تای‌باتای، گؤن‌به‌گؤن، بیرباشا، آددیم‌باشئ، بیربه‌بیر.**

مؤرکّب سؤز آنلاییشئ، مؤرکّب سؤزلرین تلفّوظو و یازیلیشئش طرزی مؤرکّب ظرفلره ده عاییددیر. مؤرکّب ظرفلر ده سس قورولوشو جهتدن دؤزەلمه‌لی، بیر وؤرغو ایله دئییل‌ملی، لؤغوی و دیل قورولوشو جهتیندن دؤزل‌ملی و بو دؤزەلمه‌نین نتیجه‌سینده بیر یئرده یازیل‌مالئ‌دیر.

آنجاق دیلده اؤلان تئز، یاواش کیمی ظرفلرین نیطق‌ده تکرارلاناراق تیره ایله یازیل‌ماسئ، بعضی سؤزلرین یاناشئ ایشله‌نیب تیره ایله یازیل‌ماسئ بیر سؤز کیمی دوزەلمه‌سه ده، ظرف وظیفه‌سی‌نی یئرینه یئتیریر و عنعنه‌وی اؤلاراق مؤرکّب ظرف حسّاب ائدیلیر. مثلن: **تئز ـ تئز، یاواش ـ یاواش، بیر ـ بیر، تئز ـ گئج، آز ـ چؤخ. اؤز ـ اؤزه.**

Δ ۷۱۴- کؤچؤرؤن. *تئز ـ تئز* سؤز تکراری‌نیشن هانسئ معنالاردا ایش‌لندیینی‌نی ایضاح ائدین.

اوشاقلار تله‌سیردی و تئز ـ تئز آددیم‌لاییردی‌لار. دؤستوم تئز ـ تئز، دئمک اؤلار کی، هر هفته شهره گلیردی.

ظرفلرین جؤمله‌ده، اساسن، فئعله عاییید اؤلدوغو آیدیئن‌دیر، آنجاق اونلار فئعل اؤلمایان سؤزلرله ده عاییید اؤلور. مثلن: یؤخ، خالا! هئچ قؤرخما، **ایندی باهاردیر. دؤنن سرین ایدی، ایندی ایستی‌دیر.**

ظرفین معنا نؤوئلری

☼ ظرفین معناجا دؤرد نؤوع وار.

۱- طرز ـ ی حرکت ظرف‌لری.
۲- زامان ظرف‌لری.
۳- یئر ظرف‌لری.
۴- کمییت ظرف‌لری.

قئید. دیلیمیزده سبب ظرفی حئساب ائدیلن بیر *«قصدن»* سؤزوع وار.

طرز ـ ی حرکت ظرف‌لری

☼ ظرفین بو نؤوع حرکتین نئجه، نه وضعییت‌ده ایجرا ائدیلدییی‌نی بیلدیریر و **نئجه؟، نه‌جور؟** سوآل‌لاریئنا جاواب وئریر. مثلن: **بیردن، قفلتن، یاناکئ، یاواش، دالبادال، بیربه‌بیر** و س.

Δ ۷۱۵- قاچاراق ظرفی ایله قاچاراق فئعلی باغلاماسی‌نئ جؤمله‌ده ایشله‌دین و اؤنلاریئن فرق‌لرینی ایضاح ائدین.

Δ ۷۱۶ - کؤچؤروع. طرز ـ ی حرکتی ظرف‌لرینی تاپیئن و اؤنلارئ عاییید اؤلدوق‌لارئ سؤزلرله بیرلیکده متن‌دن چیئخاریئب یاناشئ یازیئن. نؤمونه: **یاناشئ دورموشدولار.**

بیردن قاباقدا واهیمه‌لی بیر سس ائشیدیلدی. اؤنلار ائله جلد حرکت ائدیردیلر کی، یؤلچولار اؤزلرینی ایتیرمیش‌دیلر. قدیر اؤز یوخوسوندان اؤیانیئب یئنیجه چیچک‌لنن دؤزلره، یاماج‌لارا باخدیئقجا، باهار هاواسی‌نئ اوددوقجا، دریندن کؤکس اؤتؤروردو. مشه‌دی ایسلامیئن دا ایشی گتیرمیردی، گؤجله دؤلانیئر، گاه بو کنده، گاه اؤ کنده کرپیج کسمه‌یه، اکینه ـ بیچینه گئدیردی. معنوی گؤزل‌لیک و تمیزلیک تربییه مسله‌سی‌دیر. بو ایش بیر باشا مؤعللیم‌ین وظیفه‌سینه عاییددیر. بو مؤهؤم مسله‌لردن آیریئجا دانیئشماق لازیم‌دیئر.

زامان ظرف‌لری

☼ ظرفین بو نؤوؤ حرکتین ایجرا اولوندوغو واختی بیلدیریر و نه واخت؟، نه زامان؟ سوآل‌لاریتا جاواب وئریر. مثلن: **ایندی، چوخدان، دوننن، بیلدیر، بیریسی‌گون، سونرا، اول، همیشه، تئز، گئج، هردن و س.**

یئر ظرف‌لری

☼ ظرف‌لرین بو نؤوؤ حرکتین ایجرا اولدوغو یئری بیلدیریر و **هارا؟، هارایا؟، هارادا؟، هارادان؟ سوآل‌لاریتا جاواب وئریر. مثلن: اوزاق، یاخین، یوخاری، آشاغی، ایره‌لی، گئری، ایچری، بایئیر، یان، ساغ، سول و س.**

کمییت ظرف‌لری

☼ کمییت ظرف‌لری فئعله عاییید اولوب، حرکتین کمییتی‌نی، میقداری‌نی بیلدیریر. مثلن:

چوخ چالیشیب، چوخ یانمایین. من آز گوزمه‌میشم بو سارای‌لاری. قوووتی چوخ اولار بیرله‌شن ائلین.

بو جومله‌لرده **چوخ سوزو چالیشماق، یانماق، اولماق فئعل‌لری‌نین، آز سوزو گورمک** فئعلی‌نین ایفاده انتدییی حرکت‌لرین کمییتی‌نی بیلدیریر.

چوخ، آز، خئیلی سوزلری، اصلن سای‌دیر. ایلک نؤوبه‌ده اشیانیین کمییتی‌نی بیلدیریر. فئعلین قارشی‌سیندا ایسه ظرف کیمی چیخیش ائدیر. مؤقایسه ائدین:

چوخ آدام ـ چوخ دانیشماق

آز آدام ـ آز دانیشماق

خئیلی آدام ـ خئیلی دانیشماق

آزاجیئق، قیسمن کمییت ظرف‌لری‌دیر. اؤ **آزاجیئق** کنارا چکیلدی. حؤوؤض قیسمن دؤلموش‌دور.

Δ ۷۱۷ - چؤخ سؤزؤنؤ جؤمله‌ده هم سای، هم ده ظرف کیمی ایشله‌دین.

Δ ۷۱۸- آز سؤزؤنؤ جؤمله‌ده هم سای، هم ده ظرف کیمی ایشله‌دین.

Δ ۷۱۹- خئیلی سؤزؤنؤ جؤمله‌ده هم سای، هم ده ظرف کیمی ایشله‌دین.

Δ ۷۲۰- آزاجیئق و قیسمن ظرف‌لرینی جؤمله‌ده ایشله‌دین.

«بورادا دایانیئب گلینجه سنی گؤزله‌یه‌جه‌یم» جؤمله‌سینده ایش‌لنن **گلینجه** سؤزؤ فئعلی باغلامادیئر، **گله‌نه قده‌ر، گله‌نه** کیمی معنالاریئندا ایش‌لنیر. جؤمله‌ده زامان ظرف‌لیئی رؤلوندادیئر. **نه واختا قده‌ر؟** سوآلیئنا جاواب وئریر.

ظرفین صرفی جهتدن دئییشه بیلیب ـ بیلمه‌مه‌سی مسله‌سی

☼ آذربایجان دیلینده ظرف‌لرین بیر قیسمی صرفی جهتدن دئییشمیر: تئز، گئج، بیردن، قاچاراق، قفلتن و س. آنجاق صرفی جهتدن دئییشن ظرف‌لر ده وار. اؤنلار حاللانیئر، جمع‌لنیر، خبرلیک، شخص شکیلچی‌لری، منسوبییئت شکیلچی‌لری قبول ائدیر.

۱ ـ **ظرفین حاللانماسی:** اوزاق، اوزاغیئن، اوزاغا، اوزاغی، اوزاقدا، اوزاق‌دان.

۲ ـ **ظرفین جمع‌لنمه‌سی:** اوزاق ـ اوزاق‌لار. یاخیئن ـ یاخیئن‌لار. بورا ـ بورالار.

۳ ـ **ظرفین خبرلیک شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌سی:** اوزاق‌دیئر، یاخیئن‌دیئر، ایره‌لی‌ده‌دیر، قارشی‌دادیئر.

٤ ـ **ظرفین شخص سؤنلوغو (شخص شکیلچی‌سی) قبول ائتمه‌سی:** ایره‌لی‌ده‌یم، ایره‌لی‌ده‌سن، ایره‌لی‌ده‌یک، ایره‌لی‌ده‌سینیز.

۵ ـ **ظرفین منسوبییئت شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌سی:** ایئشین اؤلی ده، سؤنراسی دا اوغورلو اؤلدو.

باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عایید سؤزلرین ظرف یئرینده ایش‌لنمه‌سی

☼ اؤیرن‌دینیز کی، ظرف فئعله عایید اولوب حرکتین ایجرا طرزینی، زامانی‌نی، یئرینی، کمیتی‌نی بیلدیریر.

باشقا نیطق حیصّه‌لری ده عئینی رولو اؤینایا بیلیر، یعنی اونلار دا فئعله عایید اولوب حرکتین ایجرا طرزینی، زامانی‌نی، یئرینی، کمیتی‌نی بیلدیره بیلیر. لاکین همین نیطق حیصّه‌لری یئنه ده اؤز اساس خوصوصیتلرینی ساخلایئیر، دؤنوب ظرف اولمورلار. مثلن:

۱ ـ فئعلی باغلاما.

آ) حرکتین طرزینی بیلدیریر: دوستون **دایانیب** اطرافا باخیردی. او **گولـه ـ گولـه** دانیشیردی.

ب) حرکتین زامانی‌نی بیلدیریر: **اوخویاندا** دیققت‌لی اول. **گلنده** کیتابی گتیر.

۲ ـ ایسیم.

آ) حرکتین زامانی‌نی بیلدیریر: **قیشدا** هاوالار سویوییور، قار یاغیر. **یازدا** طبیعت قیش یوخوسوندان اویانیر. **گئجه‌لر** هاوا بیر قدر سویوییور، گوندوزلر ایستی‌لشیر.

ب) حرکتین یئرینی بیلدیریر: *شهرده* چوخ‌مرتبه‌لی بینالار تیکیلیر. **سارای‌دان** ماهنی سس‌لری گلیردی.

پ) حرکتین طرزینی بیلدیریر: اوشاق اصل **موغنّی کیمی** اوخویوردو. بالیشچی طاهیر ساوادسیز اولسا دا، **ضیالی کیمی** دانیشیردی.

۳ ـ صیفت

حرکتین طرزینی بیلدیریر: معروضه‌چی **گوزل** دانیشیردی. او اؤز فیکیرلرینی **آچیق** دئییردی. باکی‌دا انولر **هوندور** تیکیلیر.

ظرفین معناسیئندا نیسبی‌لیک

☼ بو جهتدن زامان وٚ یئر ظرف‌لری زامان وٚ یئر بیلدیرن ایسیم‌لردن فرق‌لنیر.

۱ ـ زامان ظرف‌لری مؤعیّن بیر زامانیئن، دؤوٚرؤن آدیئنئ بیلدیرمیر. مثلن: دؤنن مؤعیّن بیر واختئ بیلدیرمیر، دانیئش‌دیئغئمیئز گؤندن اؤلکی گؤن دؤنن‌دیر. دانیئش‌دیئغئمیئز واختدان سؤنرا کی گؤن صاباح‌دیئر. ایسیم‌لر ایسه مؤعیّن بیر زامانئ بیلدیریر. مثلن: فصیل‌لرین آدلارئ (یاز، یایئ، پاییئز، قیئش)، آیلاریئن آدلارئ، گؤنوٚن حیصّه‌لری‌نین آدلارئ (سحر، گؤن‌اوٚرتا، آخشام) وٚ س.

بیز هر اوٚلکی گؤنه دؤنن دئیه بیله‌ریک، دؤنن بو گؤنه نیسبتده زامان بیلدیریر. هفته‌نین، آییئن، ایلین هر بیر گؤنوٚ دؤنن وٚ یا صاباح اوٚلا بیلر. آنجاق بیز قیئش عؤضینه یایئ، سحر عؤضینه آخشام ایشله‌ده بیلمه‌ریک.

۲ ـ یئر ظرف‌لری مؤعیّن بیر یئرین، مکانیئن، ساحه‌نین آدیئنئ بیلدیرمیر. مثلن: *یاخیئن* هارانیئن آدئ‌دیئر، **اوزاق** هارانیئن آدئ‌دیئر، **ایره‌لی**، **یوخاریٔ** هارالاریئن آدلارئ‌دیئر؟ ـ سوآل‌لاریئنا مؤعیّن جاواب وئرمک اوٚلمور. بیز یئریمیزدن، اوٚلدوغوموز مکاندان آسیئلئ اوٚلاراق عئینی یئره بیر حالدا **یاخیئن**، بیر حالدا **اوزاق** دئیه بیله‌ریک. گنجه بیزیم اوٚچوٚن یاخیئن مکان‌دیئر، آمئریکالئ اوٚچوٚن اوزاق مکان‌دیئر. بینانیئن عئینی مرتبه‌سینه **یوخاریٔ** دا دئمک اوٚلار، **آشاغئ** دا دئمک اوٚلار. ایکینجی مرتبه‌دن اوٚچوٚنجوٚ مرتبه‌یه چیئخان آدام اوٚچوٚن دئییرسن: **یوخاریٔ** چیئخدئ. دؤردوٚنجوٚ مرتبه‌دن اوٚچوٚنجوٚ مرتبه‌یه دوٚشن آدام حاققیئندا دئییرسن: **آشاغئ** دوٚشدوٚ.

ایسیم‌لر ایسه بئله دئییل. *کند*، **شهر**، **صینیف**، **یوٚل**، **باغ** ایسیم‌لری مؤعیّن یئرلرین آدلارئ‌دیئر، **صینفه یوٚل**، **یوٚلا صینیف** دئمک اوٚلماز. آنجاق هامئ‌سیئنا **اوٚرا** دئمک اوٚلار.

دئمه‌لی، ظرف‌لر نیسبی معنادا زامان وٚ مکان بیلدیریر.

Δ ۷۲۱- ساغ، سوْل، اوزاق، یاخیشن، ایره‌لی، گئری ظرف‌لرینی وْ ائوْ، یوْل، صحرا، دره، کند ایسیم‌لرینی جوْمله‌ده یئر ظرف‌لیک‌لری روْلوندا ایشله‌دین.

ظرفه عائید صرفی تحلیل قائیداسئ

وئریلمیش متن‌دن ظرف‌لر سئچیلیر. اوْلجه اوْنلاریئن قورولوشجا نوْوْلری قئید ائدیلیر:

۱ ـ ساده.
۲ ـ دوْزه‌لتمه.
۳ ـ موْرکّب ظرف‌لر.

سوْنرا ظرف‌لرین معنا نوْوْلری موْعیّن ائدیلیر:

۱ ـ طرز ـ ی حرکت.
۲ ـ زامان.
۳ ـ یئر.
٤ ـ کمییّت ظرف‌لری.

ظرف‌لرین جوْمله‌ده هانسئ سوْزلره عائید اوْلمالارئ وْ حرکتی هانسئ جهت‌لردن ایضاح ائتمه‌لری ده نظره آلیئنیر. مثلن: بو جهتدن کیچیک بیر متنی نظردن کئچیرک.

دینله‌ییجی‌لر همیشه اوْلدوغو کیمی، تئز گلمیش‌دیلر. بیر قیسمی ایسه سوْنرا گلدی وْ ایره‌لیده یئر توتدولار. بیردن قاپئ آچیلدئ، اوشاق‌لار ایچه‌ری گلدیلر.

بو متن‌ده آلتئ ظرف ایش‌لنمیش‌دیر.

همیشه ـ قورولوشجا ساده ظرف‌دیر، معناجا زامان ظرفی‌دیر، اوْلماق فئعلینه عائیددیر، حرکتین زامانئ‌نئ بیلدیریر.

تئز ـ قورولوشجا ساده ظرف‌دیر، معناجا زامان ظرفی‌دیر، **گلمک** فئعلینه عائیددیر، حرکتین زامانئ‌نئ بیلدیریر.

سوْنرا ـ قورولوشجا ساده ظرف‌دیر. زامان ظرفی‌دیر، گلمک فئلینه عائیددیر، حرکتین زامانیئنئ بیلدیریر.

ایره‌لی‌ده ـ قورولوشجا ساده ظرف‌دیر، **دا** ئرلیک حال شکیلچی‌سی‌دیر، معناجا ئر ظرفی‌دیر، (ئر) **توتدولار** فئعلینه عائیددیر، حرکتین باش وئردیئی ئری بیلدیریر.

بیردن ـ قورولوشجا دؤزه‌لتمه ظرف‌دیر، بیر سائیئندان دؤزل‌میشدیر، معناجا طرز ـ ی حرکت ظرفی‌دیر، **آچیئلدیئ** فئعلینه عائیددیر، حرکتین ایجرا طرزینی بیلدیریر.

ایچری ـ قورولوشجا ساده ظرف‌دیر، معناجا ئر ظرفی‌دیر، **گلمک** فئعلینه عائیددیر، حرکتین ایجرا اؤلوندوغو ئری بیلدیریر.

کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری

☼ نیطق‌یمیزین اساسیئندا اساس نیطق حیصّه‌لری دایانیئر. بیز بو نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلرله جؤمله قورور وَ دانیئشیئریئق. مثلن:

اوجا داغلار، گئن دره‌لر،
اؤره‌ک آچان منظره‌لر،
جئیران قاچار، جؤیؤر مه‌لر....

بو شئعر پارچاسیئنداکیٔ سؤزلرین هامیٔسی اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائیددیر. کؤمکچی نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلره کؤمک ائدیر. مثلن: **شاگیردلر درسی دینله‌ییر وَ یازیئرلار.**

بو جؤمله‌ده فیکیر اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید اؤلان **شاگیردلر، درسی، دینله‌ییر، یازیئرلار** سؤزلری واسیطه‌سی ایله ایفاده اؤلونور، «وَ» سؤزوَ ایسه **دینله‌ییر، یازیئرلار** سؤزلری‌نین علاقه‌لنمه‌سینه کؤمک ائدیر.

کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری‌نین اساس نیطق حیصّه‌لریندن آشاغیئداکیٔ فرق‌لری وار.

اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلرین لؤغوی معنالاریٔ اؤلور، کؤمکچی نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلرین لؤغوی معنالاریٔ اؤلمور. بو اساس فرق‌دیر. مؤقایسه ائدین.

۱ ـ اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر: **ائو، داش، یاخشی، گؤزل، بئش، اؤن، من، سن، یازماق، اؤخوماق، تئز، گئج.**

کؤمکچی نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر: **کی، ایله، چؤنکی، لاکین، اگر، ایسه.**

۲ ـ اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر جؤمله‌ده موّستقیل ایش‌لنه بیلیر. کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر ایسه موّستقیل ایش‌لنه بیلمیر. اؤنلار اساس نیطق حیصّه‌لرینه کؤمکچی واسیطه‌لر کیمی ایش‌لنیر.

۳ ـ اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر جؤمله عؤضوّ اؤلا بیلیر. کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لری آیریلیشق‌دا جؤمله عؤضوّ اؤلا بیلمیر.

٤ ـ اساس نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر سوآل‌لارا جاواب اؤلور. کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلر ایسه هئچ بیر سوآلا جاواب وئرمیر.

Δ ۷۲۲- کؤچؤرؤن. اساس وّ کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لرینه عائید سؤزلری آیریّ ـ آیریلیشق‌دا یازیلیشن.

بیلیریک کی، آذربایجان خالقیّ دؤنیانین ان ایستئعدادلیّ وّ مدنی خالق‌لاریندان‌دیر. بیز نیظامی وّ فؤضولی کیمی داهی شاعیرلریمیز ایله فخر ائدیریک. یؤز ایللر کئچسه ده، اؤنلاریلن یاراتدیغی‌لاریّ هئچ واخت اؤز اهمیّتینی ایتیرمیر. ایندی ده اؤنلار بیزی حئیرت‌لندیریر.

نؤمونه:

آ) اساس نیطق حیصّه‌لری: *بیلیریک...*

ب) کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لری: وّ...

کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌لری‌نین نؤوّلری

☼ ۱ ـ **قؤشما:** اؤچؤن، کیمی، گؤره، اؤتروّ وّ س.

۲ ـ **باغلاییجیّ:** وّ، کی، یاخود، یعنی وّ س.

۳ ـ **ادات:** بس، آخیّ، هئچ، دی وّ س.

٤ ـ **آرا سؤزلر:** بلکه، البتته، حقیقتن وّ س.

۵ ـ **نیدا:** اوف، ائه، آه وّ س.

قوشما

☼ سؤزلرله قوشولاراق سؤزلر آراسیندا علاقه یارادان نیطق حیصّه‌سینه قوشما دئییلیر. مثلن:

دؤغرودور، خالیق سنی منیم **اؤچؤن** و منی سنین **اؤچؤن** خلق ائله‌میشدیر. قوْرخما، من گئجه ـ گوْندوْز پروانه کیمی، دؤوْره‌نه فیرلانیشب، سنه گلن بلالاری سینه‌م ایله قارشی‌لارام. باجی، سن ده الیندن گلن *قده‌ر* اوْز باجی‌نیشن خوْشبخت اولماسی **اؤچؤن** چالیشش.

آذربایجان دیلینده اولان قوْشمالار بونلاردیر: **اؤچؤن، اؤترو، کیمی، قده‌ر، تک، دک، ساری، ساوایی، ایله، جان/جن، اوْزره، گؤره، دایین، عایید، سایاق، دؤغرو، ایکن.**

قوْشمالار سؤزلر آراسیندا معنا فرق‌لری ده یارادیر. مثلن:

مکتبه گئتدیک ـ مکتبه ساری گئتدیک ـ مکتبه کیمی گئتدیک جوْمله‌لری آراسیندا اولان معنا فرقی قوْشمالار واسیطه‌سی ایله عمله گلمیشدیر.

بعضن ده قوْشمالار معنا فرقی عمله گتیرمیر، اوْسلوب فرقی عمله گتیریر. مثلن:

سنه *کیتاب آلدیم* جوْمله‌سی ایله سنین **اؤچؤن کیتاب آلدیم** جوْمله‌سی آراسیندا معنا فرقی یوْخ‌دور، اوْسلوب فرقی وار.

Δ ۷۲۳ – نوْقطه‌لرین یئرینه اویغون گلن قوْشما یازیب، جوْمله‌لری تامام‌لاییش.

اوْخوماق... گلدیک. هاوا قارالدیشغی ... ایشیق‌لار یاندی. من صینیف یوْلداشیم ... سینمایا گئتدیم. یاخشی ایشله‌دییی‌نه ... اونا موْکافات وئردیلر. اونلار بیزه ... باخیشردی‌لار.

قوشمالاریـن ایسمین حاللاریٔ ایله ایش‌لنمه‌سی

☼ قوشمالار، اساسن، ایسیم‌لره قوشولور و همین ایسیم‌لرله باشقا سؤزلر آراسیـندا علاقه یارادیـر. مثلن: قلم ایله یازماق. آخشاما کیمی ایشله‌مک. کنده ساری گئتمک.

آنجاق قوشمالار ایسمی عوض ائدن عوض‌لیک‌لرله، مصدرله، بعضی ظرف‌لرله، ائله‌جه ده ایسیم‌لش‌میش باشقا سؤزلرله ده ایشله‌نه بیلیر. مثلن:

آ) عوض‌لیک‌له: اوشاقلار منیمله راضیٔ‌لاشدیٔ‌لار.

ب) مصدرله: اوخوماق اوچون کیتابخانایا گئتمه‌لی‌سن.

پ) ظرفله: دونه‌نه کیمی هاوا ایستی ایدی.

ت) فئعلی صیفت‌له: اوخودوغوما گؤره سوآل‌لارا یاخشیٔ جاواب وئردیم.

قوشمالاریـن عاییـد اولدوغو سؤزلر، هانسیٔ نیطق حیصّه‌سیندن اولور اولسون، ایسمین حاللاریـندان بیرینده ایش‌لنیر. مثلن: دوغما کند اوچون داریـخماق. دوغما کنده گؤره داریـخماق. دوغما کنددن اوترو�کی داریـخماق.

قوشمالار ایسمین دؤرد حالیٔ ایله ایش‌لنیر.

آ) آدلیـق حاللا: قوش کیمی، قلم ایله، اینسان تک.

ب) ییئه‌لیک حاللا (آنجاق عوض‌لیک‌له): سنین کیمی، سنین ایله، سنین تک.

پ) یؤنلوک حاللا: ائوه کیمی، ائوه ساریٔ، سنه گؤره.

ت) چیـخیـش‌لیـق حاللا: سندن اوتروٕ، سندن ساواییٔ.

قوشمالاریـن یازیـلیـشیٔ

☼ قوشمالار عاییـد اولدوق‌لاریٔ سؤزلردن آیریٔ یازیـلیـر: حیات اوچون، دئییله‌نه گؤره، اونون کیمی، بیزدن اوتروٕ.

ایله قوْشماسیْنیْن یازیْلیْشیْندا ایکی جهت وار:

آ) ایله قوْشماسیْ صایْیت‌له بیتن سوْزلردن آیریْ یازیْلیْر: طیّاره ایله، کوْچه ایله.

ب) ایله قوْشماسیْ صامیت‌له بیتن سوْزلرله ایکی جوْر یازیْلیْر:

صایْیت‌له بیتن سوْزلرده اوْلدوغو کیمی، صامیت‌له بیتن سوْزلردن ده آیریْ یازیْلیْر: حیْات اینسان ایله گوْزل‌دیر.

ایله قوْشماسیْ، ایختیصار شکلینده (ـ لا، ـ له) صامیتله بیتن سوْزلرله بیتیشیک (یا فاصیله‌سیز) یازیْلیْر: حوْسئین بیر وطنداش وْ صنتکار کیمی اوْزوْنوْن عدالت‌لی حوْکموْنوْ وْ *ئرمک‌له*، کئچمیشی قایْتارماق ایسته‌یْن آدام‌لاریْ خالقا یْتنی‌دن تانیْشتماق ایسته‌یْیردی. بیزیم دیلیمیزده «اینسان» سوْزوْ اوْنا گوْره مغرور سس‌لنیر کی، بو اینسان بوْیوْک حیس‌لرله یاشایان، قانادلانان اینسانْدیْر.

یازیْلیْشیْندان آسیْلیْ اوْلمایاراق، قوْشمالار عایْید اوْلدوق‌لاریْ سوْزلرله بیرلیکده جوْمله عوْضوْ اوْلور. مثلن:

شاگیردلر حاضیْرلاشماق اوْچوْن کیتابخانایا گئتدیلر. موْعللیم بارماغیْ ایله ایشاره ائتدی کی، زنگ وْورولوب‌دور. اوْنلار مئتروْیا کیمی بیرلیک‌ده گئتدیلر وْ اوْرادا آیریْلدیْلار.

بو جوْمله‌لرده **حاضیْرلاشماق اوْچوْن، مئتروْیا کیمی ظرف‌لیک، بارماغیْ ایله** تامام‌لیْق‌دیْر.

قوْشمالاریْن دیل قورولوشوجا معنالاریْ

☼ قوْشمالاریْن هر بیرینین دیل قورولوشوجا عوْمومی معناسیْ وار. آنجاق بو معنالاریْن گئرچک‌لشمه‌سینده قوْشمالاریْن عایْید اوْلدوغو سوْزلرین معناسیْ دا رول اوْیناییْر. مثلن: کیمی قوْشماسیْ عایْید اوْلدوغو سوْزلردن آسیْلیْ اوْلاراق موْقاییسه، زامان، مکان، طرز معنالاریْ بیلدیره بیلر: *وْورغون کیمی شاعیر؛* **آخشاما کیمی ایش‌لمک؛ مدرسه‌یه کیمی گئتمک؛ قوش کیمی اوچماق.**

قۆشمالاریشن بعضی‌لری آراسیشندا یاخیشن معنالیلیشق دا وار: **ائوه ساریی گئتمک ـ ائوه دۆغرو گئتمک؛ ائوه کیمی گئتمک ـ ائوه‌جن گئتمک.**

بونلار گۆستریر کی، قۆشمالاریشن دیل قورولوشوجا معنا نۆوه‌لری آراسیشندا قطعی فرق‌لر قۆیماق اۆلماز.

آذربایجان دیلینده، شرطی ده اۆلسا، قۆشمالاریشن آشاغیشداکی معنا فرق‌لرینی گۆسترمک اۆلور.

۱ ـ قۆشمالاریشن مکان مۆناسیبتی بیلدیرمه‌لری: بیز ساحیله کیمی (قده‌ر، دک، جن) گئتدیک. بیز ساحیله دۆغرو (ساریی) گئتدیک.

۲ ـ قۆشمالاریشن زامان مۆناسیبتی بیلدیرمه‌سی: سحره قده‌ر (کیمی، دک، جن) یاتمادیشق.

۳ ـ قۆشمالاریشن مۆقایسه بیلدیرمه‌سی: *اۆزئییر کیمی* بسته‌کارلار عصرلردن بیر یارانیشر. **اۆنون** تک آداملار بو وظیفه‌نین عۆهده‌سیندن آسان‌لیشق‌لا گله بیلرلر.

٤ ـ قۆشمالاریشن سبب و مقصد بیلدیرمه‌سی: اینسان **یئمک اۆچۆن یاشامیشر، یاشاماق اۆچۆن یئییر. سندن اۆترۆ** حاضیرلیشق گۆروۆلۆر. **خسته‌لندیینه گۆره درسه** گله بیلمه‌دی.

۵ ـ **ایله قۆشماسیی** بیرگه‌لیک، واسیطه؛ **عاییید**، دایییر قۆشمالاریی عاییدلیک، باره‌سینده، حاققیشندا معنالاریشندا ایش‌لنیر: اوشاق آتاسیی **ایله** مکتبه گلمیشدی. یئغیشنجاقدا همین **مسله‌یه دایییر (عاییید)** بیر سۆز دئییلمه‌دی.

باغلاییـجیٔ

☼ سؤزلر وٓ جؤملهلر آراسیٹندا علاقه یاراداٹ کؤمکچی سؤزلره باغلاییٹجیٔ دئییلیر.

آذربایجان دیلینده اؤلان باغلاییٹجیٔلار بونلاردیـر: **وٓ، ایله، آممـا، آنجـاق، لاکـین، فقط، یا، یاخود، گاه، کی، چؤنکی، اگر، هرگاه، هرچند، مادام، هم، دا، نه.**

Δ ۷۲۴ – وٓ، ایله باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

Δ ۷۲۵ – آمما، آنجاق، لاکین، فقط باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

Δ ۷۲۶ – دا، نه باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

Δ ۷۲۷ – کی، چؤنکی باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

Δ ۷۲۸ – سانکی، گویا باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

Δ ۷۲۹ – اگر، هرگاه باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

Δ ۷۳۰ – هرچند، مادام باغلاییٹجیٔلاریٹنیٔ جؤملهده ایشلهدین.

باغلاییٹجیٔ وٓ قؤشما

☼ بو کؤمکچی نیطق حیصهلری آراسیٹندا هم اؤخشار، هم ده فرقلی جهتلر وار.

اؤخشار جهتلر. هر ایکیسی سؤزلر آراسیٹندا علاقه یارادیـر. مثلن: عبـدؤل وٓ پـری گئدیرلر. سئییید حؤسئیٹنین حئکایهلریٹنین گؤجؤ اؤنون ساده وٓ صمیمی بیـر اؤصـولا عکس ائتدیردییی حیٹات حقیقتلریندندیر. سن مندن اؤل اؤزؤن *اؤچـؤن* سئوٹینیرسـن. سنه گؤره گلدیم.

فرقلی جهتلری.

آ) قوشمالار اؤزلریندن اؤل گلن سؤزلره قوشولاراق، سؤزلر آراسیندا علاقه یارادیر، باغلاییجی‌لار ایسه علاقه یارادارکن سؤزلردن هئچ بیرینه قوشولمور. مثلن: شاگیردلر **اؤچؤن** کیتاب گتیردیلر. اوشاق‌لار کیتاب ؤ دفترلرینی ییغیشدیریب گئتدیلر.

ب) قوشمالار علاقه‌دار اؤلدوق‌لاری سؤزلرله بیرلیکده جؤمله عؤضوؤ اؤلور، باغلاییجی‌لار ایسه جؤمله عؤضوؤندن کناردا قالیر. ییوخاریداکی جؤمله‌لردن بیرینجی‌سینده **شاگیردلر اؤچؤن** تامام‌لیق‌دیر. ایکینجی جؤمله‌ده *کیتاب*، **دفتر** سؤزلری تامام‌لیق‌دیر، «و» باغلاییجی‌سی ایسه اؤنلاردان آیری قالیر.

پ) باغلاییجی‌لار سؤزلر آراسیندا علاقه یاراتدیق‌لاری کیمی، جؤمله‌لر آراسیندا دا علاقه یارادیر. مثلن: زنگ وورولدو ؤ درس باشلاندی. بیلیردیم کی، سن گله‌جکسن.

قوشمالار ایسه جؤمله‌لر آراسیندا علاقه‌ده ایشتیراک ائتمیر.

Δ ۷۳۱- اؤن جؤمله یازین. بئش جؤمله‌ده قوشما، بئش جؤمله‌ده باغلاییجی ایش‌لنمیش اؤلسون. اؤنلاریدن ایش‌لنمه یئرینه ؤ روولونا گؤره مؤقاییسه ائدین.

ایله سؤزؤ قوشما ؤ باغلاییجی کیمی

نیطق‌ده یئریندن آسیلی اؤلاراق **ایله** سؤزؤ هم قوشما، هم ده باغلاییجی کیمی ایش‌لنیر. بو آشاغیداکی قایدادا اؤلور.

۱ ـ ایله سؤزؤ قوشما کیمی: آیسان ائلناز ایله طلبه‌لیک‌دن باشلادیغی دوستلوغو ایندی ده دوام ائتدیریر.

۲ ـ باغلاییجی کیمی: آیسان ایله ائلناز طلبه‌لیک‌دن باشلادیق‌لاری دوستلوغو ایندی ده دوام ائتدیریرلر.

Δ ۷۳۲ – ایله سؤزؤنؤ جؤمله‌لرده هم قوشما، هم ده باغلاییجی کیمی ایشله‌دین.

باغلاییئجیلاریئن یازیلیشی

☼ باغلاییئجیلار سؤزلردن آیریئ تلفّوظ اندیلیر وَ آیریئ یازیلیر.

باغلاییئجیلاریئن ایش‌لنمه‌سینده وَ یازیلیشی‌ئندا فرقلر وار.

باشقا باغلاییئجیلار کیمی، ایله باغلاییئجیسی دا سؤزلردن آیریئ تلفّوظ اندیلیر وَ آیریئ یازیلیر. مثلن:

آتا ایله اوغول بیر یئرده ایشله‌ییردیلر. قورد ایله قوزو بیر آرخدان سو ایچیردیلر.

بورادا بئله ایستیئنا وار:

ایله باغلاییئجیسی صاییئت‌له بیتن سؤزلردن سؤنرا، بیر قایدا اولاراق، آیریئ یازیلیر. مثلن: وئلی ایله محرّم طلبه‌لیک دؤستلاریئ ایدیلر.

ایله باغلاییئجیسی صامیت‌له بیتن سؤزلردن سؤنرا ایکی جؤر تلفّوظ اولونور وَ ایکی جؤر یازیلیر.

آ) آیریئ تلفّوظ اولونور وَ آیریئ یازیلیر. مثلن: آیسان ایله ائلناز طلبه‌لیک‌دن باشلانان دؤستلوق‌لاریئنیئ ایندی ده ساخلاییئرلار.

ب) **ایله** باغلاییئجیسی ایختیصار شکلینده (ـ لا، ـ له) اساس سؤزله بیر یئرده تلفّوظ اندیلیر وَ بیتیشیک (یا فاصیله‌سیز) یازیلیر. مثلن: لطافت‌له گؤزهر بیر کیلاس‌دا اوخویوردولار.

۱ ـ **هم** باغلاییئجیسی، عادتن، جؤمله‌ده تکرارلا ایش‌لنیر. مثلن: **شاگیردلر هم اوخویور، هم‌ده قئیدلر اندیردیلر.** آنجاق تکرارلانمادان ایش‌لنمه‌سی ده وار. مثلن: ستّارخان دؤیؤشکن قهرمان، هم ده اینسان سئوَر ایدی.

۲ ـ **گاه** باغلاییئجیسی دا جؤمله‌ده تکرارلانیر وَ یازیلیر. مثلن: گاه گؤن چیئخیر، گاه دا هاوانیئ بولود آلیر وَ یاغیئش باشلاییئر.

۳ ـ **یا** باغلاییئجیسی دا جؤمله‌ده تکرارن ایش‌لنیر. مثلن: یا اوخومالیسان، یا دا ایشله‌ملی‌سن. یا سن گل، یا دا من گلیم.

قئید. هم، گاه، یا باغلاییئجیلارئ تکرارلانارکن، چوخ واخت «دا» اداتئ ایله ایشلنیر.

٤ ـ «دا» باغلاییئجیسئ دا جوملهده تکرارلاناراق ایشلنیر و یازیلیشر:

آشیق دا، شاعیر ده، داغدا چوبان دا،
دئییر ماهنیسینی آنا دیلینده.

Δ ۷۳۳ – جوملهده ایله باغلاییئجیسئنین سوزدن آیرئ و سوزه بیتیشیک یازیلیشش شکیللرینه عاییید میثالار یازیشن.

Δ ۷۳٤ – هم باغلاییئجیسئنین ایشلندیئی بئش جوملهیازیشن.

Δ ۷۳۵ – گاه باغلاییئجیسئنین ایشلندیئی بئش جوملهیازیشن.

Δ ۷۳٦ – یا باغلاییئجیسئنین ایشلندیئی بئش جوملهیازیشن.

دیل قورولوشو وظیفهسینه گوره باغلاییئجیلاریشن نوولری

☼ دیل قورولوشو وظیفهسینه گوره باغلاییئجیلاریشن ایکی نوو وار:

۱ ـ تابئعسیزلیک باغلاییئجیلاری: **و، ایله، هم، گاه، یا، یاخود، فقط، ایسه.**

۲ ـ تابئعلیلیک باغلاییئجیلاری: **کی، چونکی، سانکی، گویا، هرگاه، مادام، هرچند.**

تابئعسیزلیک باغلاییئجیلاری

☼ بو باغلاییئجیلار عئینی حوقوقلو سوزلرین و عئینی حوقوقلو جوملهلرین علاقهلنمهسینه کومک ائدیر. مثلن:

۱ ـ سوزلرین علاقهلنمهسینده: یئر کورهسی بوئیوک و گوزلدیر.

۲ ـ جوملهلرین علاقهلنمهسینده: گوجلو موتور سسی ائشیدیلدی و هاوادا نهنگ بیر جیئرجیئراما گورولتو.

Δ ۷۳۷ - کۆچۆرۆن. تابئع‌سیزلیک باغلاییئجیلارینین آلتیندان خط چکین.

آغاجین، یاخود چیچه‌یین کۆکۆ تۆرپاغین درین‌لیک‌لرینده گئدیر و همیشه نم اولان طرفه مئیل ائدیر. کۆک تۆرپاغین درین‌لیئی‌نه اوزانیر، هم شاخه‌لنیر، هم ده خیردا تۆک‌لرله اۆرتۆلۆر. اونلارین واسیطه‌سی ایله آغاج یئرین قاتیئنداکی سویو و قیدالی مادده‌لری اۆزونه چکیر. لاکین تۆک‌لر جمعی‌سی بیر نئچه گۆن قالیر و قوروییور. آنجاق اونلارین یئرینه تزه‌لری بیتیر. سو نه قده‌ر درینده اولارسا، کۆک ده بیر او قده‌ر اوزون اولور. صحرا بیتکیسی دوه‌دابانی تۆرپاغین آلتیندا ۲۰ متر اوزانیر.

Δ ۷۳۸-کۆچۆرۆن. «لاکین» باغلاییئجی‌سی‌نی اونا یاخین معنالی اولان باغلاییئجی‌لارلا عوض ائتمکله جۆمله‌لری تکرار ـ تکرار یازین.

جۆردانو برونو سککیز ایل قارانلیق زیندانda قال‌میش، لاکین فیکیرینden دۆنمه‌میشدی. اونو گاه اینجیدیر، گاه قۆرخودور، گاه دا دیله توتوردولار کی، اوز باخیش‌لارینdan ایمتینا ائتسین، لاکین بو جسور عالیمی قۆرخوتماق‌لا اونون ایراده‌سینی قیرا بیلمیردیلر.

Δ ۷۳۹ - کۆچۆرۆن. هانسی جۆمله‌ده «و» باغلاییئجی‌سی‌نی «ایله» باغلاییئجی‌سی ایله عوض ائتمک اولار؟

وطن اوغروندا قهرمان‌لیق‌لا هلاک اولان‌لارین خاطیره‌سی اونودولمور و هئچ واخت اونودولمایاجاق‌دیر. داغلار و دره‌لر یاناشی دوراراق گۆزل تضاد یارادیرلار.

تابئع‌لی‌لیک باغلاییئجی‌لاری

☼ تابئع‌لی‌لیک باغلاییئجی‌لاری جۆمله‌نین علاقه‌لنمه‌سینه کۆمک ائدیر. مثلن:

سککیز مین ایلدیر کی، بوغدا ان واجیب قیدا محصولو کیمی، اینسان‌لار طرفیندن ایستیفاده ائدیلیر. بوغدا اینسان‌لارا چۆرک وئرن بیتکی‌لر ایچینده بیرینجی یئرده دایانیر،

چؤنکی اؤ، داها قیدالیؤ دادلیؤدیر. تصادؤفی دئییل کی، بوغدایا دؤنیانیئن هر یئرینده راست گلمک اؤلور. اگر بوغدا اؤلماسایدیؤ، دؤنیادا اینسانلاریئن ایشی چتین اؤلاردیؤ.

Δ ۷٤۰ - کی باغلاییئجیؤسیؤ ایش‌لنن بئش جؤمله یازیئن.

Δ ۷٤۱ - چؤنکی باغلاییئجیؤسیؤ ایش‌لنن بئش جؤمله یازیئن.

Δ ۷۴۲ - اگر، هرگاه باغلاییئجیؤلاریؤ ایش‌لنن بئش جؤمله یازیئن.

Δ ۷٤۳ - گویا، سانکی باغلاییئجیؤلاریؤ ایش‌لنن بئش جؤمله یازیئن.

باغلاییئجیؤلاریئن دیل قورولوشوجا معنا نؤوئلری

☼ کؤمک‌چی نیطق حیصّه‌سی اؤلماق‌لا، باغلاییئجیؤلاریئن لؤغوی معناسیؤ یؤخ‌دور. آنجاق باغلاییئجیؤلاریئن دیل قورولوشوجا معنالاریؤ وار. بو جهت‌دن تابئع‌سیزلیک باغلاییئجیؤلاریؤنیئن معنالاریؤ تابئع‌لی‌لیک باغلاییئجیؤلاریؤنیئن معنالاریئندان فرق‌لنیر.

تابئع‌سیزلیک باغلاییئجیؤلاریؤنیئن معنالاریئنا گؤره آشاغیئداکیؤ نؤوئلری وار:

۱ - بیرلئشدیرمه باغلاییئجیؤلاریؤ: وَ **ایله**. اینسانلار دؤنیانیئن قانونلاریؤنیؤ، طبیعتین آنلاشیئلماز حادیثه‌لری‌نین معنا وَ سببی‌نی دؤزگؤن باشا دؤشمه‌یی وَ بونو ایضاح ائتمه‌یی بیردن - بیره اؤیره‌نه بیلمه‌میشلر. اینسان ایله طبیعتین اؤنسییتی بیردن - بیره یارانمامیئش‌دیر.

۲ - قارشیؤلاشدیئرما بیلدیرنلر: **آممـا، آنجـاق، لاکـین، فقـط**. اؤنلار چؤخ چالیئشدیؤلار، آنجاق (آممـا، لاکین، فقط) جیددی بیر نتیجه الده اؤلونمادیؤ.

۳ ـ بۆلۆشدۆرمه بیلدیرنلر: **یا، گاه، یاخود**. اوستا آغابالا معطل قالدیغ ـ یا گئری دۆن‌ملی، یا دا وضعیتله راضیلاشمالیغ ایدی. گاه خیال‌پروژ، گاه کدرلی ایری قارا گۆزلرله اطرافیغ سۆزمک اونا عادت اولموشدو.

٤ ـ ایشتیراک بیلدیرنلر: **هم، دا (ده)، حتّا. ایـ . افندیلیگین** «داغلار آرخاسیندا اوچ دوست» رومانیغ بیزیم بوگۆنکو نثریمیزده گۆرکملی بیر حادیثه‌دیر، هم موألیفین، هم ده عمومیتله، ادبیاتیمیزین موقعیتی‌دیر. او، رومانین مزیتلرینی ده، قهرمانلاریغ دا چوخ قرض‌سیز و اینانديريجيغ شکیلده گۆسترير. یازیچیلارین بعضی‌لری معاصیر ادبی اینکیشافین موهوم طلب‌لرینه جاواب وئردیکلری حالدا، بعضی‌لری، حتّا اوتوزونجو ایللرین سویه‌سینه قالخماق‌دا چتین‌لیک چکیرلر.

۵ ـ اینکارلیق بیلدیرن: **نه. نه سن، نه من شاد گۆرمه‌دیک دوستو، یاریغ.**

٦ ـ آیدین‌لاشدیرما بیلدیرن: **یعنی.**

تابع‌لی‌لیک باغلاییجیلاریغ‌نین معنالاریغنا گۆره آشاغیداکی نۆولری وار

۱ ـ آیدین‌لاشدیرما بیلدیرن: کی. طبیعی‌دیر کی، هر شئ بدیعی اثرین موضوسو اولمایاجاق‌دیر.

۲ ـ سبب بیلدیرن: چونکی. صدر اوندان چوخ راضیغ‌دیر، چونکی منظر گۆزل ایش نومونه‌لری گۆسترير.

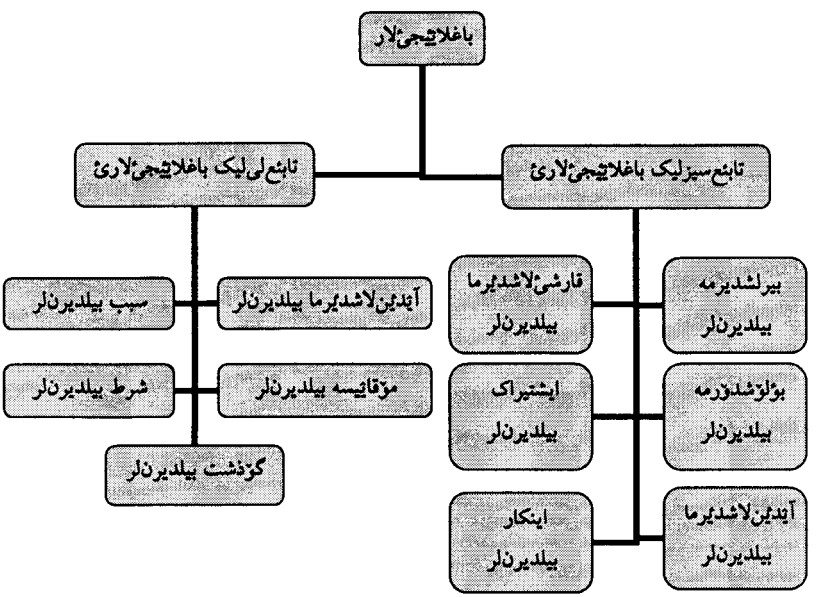
۳ ـ موقایسه بیلدیرن‌لر: **گویا، سانکی**. اثله هوسله دانیشیردیغ کی، گویا بونلاریغ هئچ کس بیلمیردی. سس ـ سمیر گلمیردی، سانکی بوتون کند یاتمیشدیغ.

٤ ـ شرط بیلدیرن‌لر: **اگر، هرگاه**. اگر سن عادی ساده حقیقتی آنلایا بیلمه‌میش‌سن‌سه، دئمه‌لی، اوز اینکیشافیغ‌ندا خیلی گئری قالمیش‌سان. هرگاه بینا تیکیلیب باشا چاتسا، فهله‌لر موعین قده‌ر ایستیراحت ائده بیلرلر.

۵ ـ گؤذشت بیلدیرنلر: **هرچند، مادام.** هرچند هامئ چالیشماق‌دا ایدی،آنجاق ایش ئتنه لنگ گئدیردی. مادام کی، گلیبسن، سؤزؤنؤ دیء.

Δ ۷٤٤- تاسلاغئ دفترینیزه چکین.

باغلاییجئ‌لاریئن معنا نؤولرینی گؤسترن جدول

ادات

☼ جؤمله‌نین ایفاده ائتدیئی فیکیرده مؤختلیف معنا چالارلاریٔ عمله گتیرن کؤمکچی سؤزلره ادات دئییلیر. مثلن:

سن **ده** تزه ـ تزه قلبه دؤیرسن. **دی** سالامات قالیشن. وئیدادی، نه دئدین، **لاپ** اؤره‌یئم‌دن.

آذربایجان دیلینده اؤلان ادات‌لار بونلاردیر: **بس، آخیٔ، مگر، یؤخسا، میٔ (می، مو، موّ)، لاپ، داها، ان، آرتیٔق، هئچ، خئیر، بلی، هه، آنجاق، تکجه، یالنیٔز، دی، باریٔ، کاش، تکی، نه، بیرجه، ها، آ، محض، کی، دا/ده، حتّا، سانا/سنه، جا/جه.**

Δ ۷٤٥- بس، آخیٔ ادات‌لاریٔنیٔ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷٤٦ - مگر، یؤخسا ادات‌لاریٔنیٔ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷٤۷- لاپ، ان ادات‌لاریٔنیٔ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷٤۸- دی، باریٔ ادات‌لاریٔنیٔ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

Δ ۷٤۹ - کاش، تکی ادات‌لاریٔنیٔ جؤمله‌ده ایشله‌دین.

باغلایئیجئ وه ادات

کؤمکچی نیطق حیصّه‌لرینه عایید سؤزلرین لؤغوی معنالارئ اؤلمادیغینا گؤره، اؤنلارئ، اساسن، جؤمله‌ده‌کی یئرینه گؤره، لؤغوی معنالئ سؤزلرله علاقه‌لرینه گؤره مؤعیّن ائتمک اؤلور. مثلن: **کی** سؤزؤنؤ گؤتؤرک.

بیلیریک کی، آذربایجانئن بؤیؤک گله‌جه‌یی وار.

بو جؤمله‌ده **«کی»** ایکی جؤمله‌نی بیر ـ بیرینه باغلاماغا خیدمت ائدیر. یعنی اؤ، باغلاییئجئلیق رؤلو اؤینایئیر.

سن کی بو ایش‌لری یاخشئ بیلیرسن.

بو جؤمله‌ده **«کی»** هئچ بیر جؤمله‌نی بیر ـ بیرینه باغلامیر. یعنی بو جؤمله‌ده اؤنون باغلاییئجئلیق رؤلو یوخدور. اؤ، بورادا ادات رؤلوندا چیخیش ائدیر.

دئمه‌لی، **کی** کؤمکچی سؤزؤ یئرینه گؤره هم باغلاییئجئ، هم ده ادات اؤلور. یازیدا **کی** باغلاییئجئسیندان سونرا وئرگول قویولور، کی اداتیندان سونرا ایسه هئچ بیر ایشاره قویولمور.

دیلیمیزده هم باغلاییئجئ، هم ده ادات کیمی ایش‌لنن تکجه **«کی»** سؤزؤ دئییل. بئله‌لرینی نئجه فرق‌لندیرملی؟

۱ ـ **آنجاق** سؤزؤ. بو سؤز جؤمله‌لر آراسیندا ایشله‌رک، جؤمله‌لری بیر ـ بیرینه باغلاییرسا، نیطق حیصّه‌سی کیمی، باغلاییئجئ اؤلور. مثلن:

هاوانئ بولود آلمیشدئ، آنجاق هله یاغیش یاغمیردئ.

آنجاق سؤزؤ باغلاییئجئ کیمی ایش‌لنن‌ده اونو **لاکین، آمما** باغلاییئجئ‌لارئ ایله عوض ائتمک اؤلار. مثلن:

هاوانئ بولود آلمیشدئ، لاکین هله یاغیش یاغمیردئ.

هاوانئ بولود آلمیشدئ، آمما هله یاغیش یاغمیردئ.

آنجاق سؤزؤ ادات کیمی ایش‌لنن‌ده فرق‌لندیرمه، آییرما، محدودلاشدیرما معناسی وئریر، باغلاییجی‌لیق رؤلو اؤینامیر و بو حالدا اؤنو **لاکین، آمما** باغلاییجی‌لاری ایله عوض ائتمک اؤلمور. مثلن:

آنجاق زحمت‌له قازانج الده ائتمک اؤلار.

دا/ده سؤزؤ. بو سؤز جؤمله‌ده همجینس عؤضؤلر یانیندا تکرارلاناراق باغلاییجی‌لیق رؤلو اؤینایاندا باغلاییجی حئساب اؤلونور. مثلن:

عالیم ده، شاعیر ده، داغدا چؤبان دا

دئییر ماهنی‌سی‌نی آنا دیلینده.

دا/ده سؤزؤنؤن بئله تکراری یؤخدورسا، اؤ، بیر دفه ایشلنه‌رک فرق‌لندیریجی معنا داشی‌ییرسا، ادات حئساب اؤلونور. مثلن:

سن یازیچی بو ساده حقیقتی هله ده آنلایا بیلمه‌ییب‌سن‌سه، دئمه‌لی، اؤز اینکیشاف‌ینده خئیلی گئری قالیب‌سان.

Δ ۷۵۰- آلتی جؤمله یازین. آنجاق سؤزؤ اؤچ جؤمله‌ده باغلاییجی، اؤچ جؤمله‌ده ادات کیمی ایش‌لنمیش اؤلسون.

Δ ۷۵۱ - آلتی جؤمله یازین. دا/ده سؤزؤ اؤچ جؤمله‌ده باغلاییجی، اؤچ جؤمله‌ده ادات کیمی ایش‌لنمیش اؤلسون.

Δ ۷۵۲- کؤچؤرؤن. کی باغلاییجی‌سی‌نین آلتیندان دؤز خط، کی اداتی‌نین آلتیندان دالغالی خط چکین.

بیلیرسینیز کی، دؤنیادا هئچ شئی یؤخ اؤلمور. من کی دامدان ـ باجادان باخماز ایدیم. آنلا کی، توتدوغون بو یؤل شرفلی‌دیر جاهاندا. لاپ یاخشی اؤلدو کی، گلدی‌نیز! ـ دئیه صفرعلی مؤعللیم ایره‌لی گئتدی. بیر ده کی سن صفرعلی مؤعللیم‌سیز بئله شئی ائله‌مه‌میسن. اوشاق‌لار، ائله من ایسته‌ییردیم کی، سیزی گؤرؤم. بیز کی مسله‌دن خبردار دئییلدیک. آخی اؤنا بیر سؤز دئییلمه‌ییب کی!

ادات‌لاریئن دیل قورولوشوجا معنا نؤوٴلری

☼ بو جهتدن ادات‌لاریئن، اساسن، آشاغیئداکئ نؤوٴلری وار.

۱ ـ قوّوّت‌لندیریجی ادات‌لار: **آخئ، ان، لاپ، داها، کی، آرتیئق، حتّا.**
۲ ـ محدودلاشدیئریئجئ ادات‌لار: **یالنیئز، آنجاق، تک، تکجه، بیرجه، محض.**
۳ ـ سوآل ادات‌لارئ: **مئ، می، مو، موّ.**
٤ ـ امر ادات‌لارئ: **دی، سانا/سنه، بارئ.**
٥ ـ اینکار ادات‌لارئ: **خئیر، هئچ.**
٦ ـ تصدیق ادات‌لارئ: **هه، بلی.**

قوّوّت‌لندیریجی ادات‌لار آیریئ ـ آیریئ سؤزلرین، جوّمله‌لرین ایفاده ائتدیئی معنانئ قوّوّت‌لندیرمک اوچون ایشله‌دیلیر. مثلن: **ان، لاپ، داها** ادات‌لارئ صیفتین اوّلینده ایش‌لنیب علامتین معناسئ‌نئ قوّوّت‌لندیریر: **ان یاخشئ، لاپ یاخشئ، داها گؤزل. آخئ، کی، آرتیئق ادات‌لارئ** جوّمله‌لرده فیکرین قوّوّتلی ایفاده‌سینه تأثیر ائدیر. مثلن: **آرتیئق ایش زامانئ‌دیئر. آرتیئق** دیللری سیلاحا، سؤزلری گوّللـه‌یه دیئیش‌ملی. **آخئ بو** مسله چؤخدان حل اولونمالئ ایدی. سن کی گئجه ـ گوّندوز اوخویوردون.

محدودلاشدیئریئجئ ادات‌لار جوّمله‌ده بیر سؤزوّ، بیر معنانئ باشقالاریئندان آییئرماق، فرق‌لندیرمک، دیققتی یالنیئز اونلارا جلب ائتمک مقصدی ایله ایشله‌دیلیر. اونلارا فرق‌لندیریجی ادات‌لار دا دئییلیر. مثلن:

آخیئردا تاریئنئ ساتمالئ اولدو وّ تاردان آلدیئغئ پول اونو یالنیئز بیر آیئ ساخلایا بیلدی. تک من دئییلم حوّسنوّنه حئیران. بیرجه فاراغات دور، گؤز دیئر سنه. آنجاق بو دا بیر حقیقت‌دیر کی، هر بیر گؤرکملی ادبییات کیمی، بیزیم ده ادبییاتیئمیئز بدیعی ناییلییت‌لرینی زنگین‌لشدیرمک‌ده داوام ائدیر. من اونون یئرینده اولسایدیئم، بئله ائدردیم. آنجاق اوّ، باشیئنئ قالدیئردیئ، لامپادان قاماشان گؤزلرینی قیئییئب قارانلیئغا باخدیئ.

سوآل اداتلاریٔ جؤملهیه سوآل مضمونو وئریر، جؤملهنین سوآل جؤملهسینه چئوریلمهسینه کؤمک ائدیر. مثلن: شیفاهی نیطقده **«سن اوخویورسان»** جؤملهسینی هم نقلی جؤمله کیمی، هم ده سوآل جؤملهسی کیمی ایشلهده بیلریک. یازیشدا ایسه بونو فرقلندیره بیلمهریک، اونو، بیرینجی نؤوبهده، نقلی جؤمله حئساب ائدهریک. آنجاق **«میٔ»** اداتیشندان ایستیفاده ائدهرک، جؤملهنی **«سن یازیرسانمیٔ»** کیمی ایشلتسک، اونون سوآل جؤملهسی اولماسیٔ دقیقلشهجک.

Δ ۷۵۳- کؤچؤرؤن. قارشیٔ ـ قارشیئا یازیلمیش جؤملهلری مؤقایسه ائدین.

۱ ـ سن درسی اوخومایئبسان. ـ بس سن درسی اوخومایئبسان؟

۲ ـ سن جیددی حاضیرلاشیرسان. ـ مگر سن جیددی حاضیرلاشیرسان؟

۳ ـ بو مسلهنی بیلمیرسن. ـ یعنی بو مسلهنی بیلمیرسن؟

٤ ـ سن بو گؤن درسه گئتمهیئبسن. ـ یؤخسا سن بو گؤن درسه گئتمهیئبسن؟

امر اداتلاریٔ، عادتن، امر جؤملهلرینده ایشلنیر، امرین بیر قدهر تأثیرینی آرتیریر، اونا علاوه معنا چالاریٔ وئریر. مثلن: **«دی گل، دورنالارا** بیر شئعر **دئیهک»**. بورادا دی اداتیٔ اولماسا دا، **گل** سؤزو فئعلین امر شکلینده‌دیر و امر بیلدیریر، جؤملهنین اؤ بیری حیصّهسی ده (دورنالارا بیر شئعر دئیهک) امر جؤملهسیدیر. دی اداتیٔ کؤمکچی واسیطه اولاراق، امره علاوه بیر معنا چالاریٔ وئریبدیر.

اینکار اداتلاریٔ. «خئیر» اداتیٔ، اساسن، دانیشیئق‌لاردا ایشلنیر. دانیشانلاردان بیری بو اداتلا باشقاسیٔنین فیکرینی اینکار ائدیر. مثلن:

قاجار: گلیب چیخدیئمیٔ بیزیم ائلچیلر؟

وزیر: خئیر، قاراباغدان یؤخدور بیر خبر.

«هئچ» اداتیٔنین ایشلهنمه مؤوقئعی فرقلیدیر. خئیر اداتیٔ بیر سؤزغو، سوآل قارشیٔسیئندا تکلیکده ایشلنهرک، سؤروشولانیٔ اینکار ائدیر. مثلن:

– قاپیلاریٔ سن آچیبسان؟

– خئیر.

هئچ اداتئ بئله ایش‌لنه بیلمیر، بو ادات اینکار ائتدیئی سؤزله بیرلیکده ایش‌لنیر. مثلن: **هئچ کیم، هئچ نه.** هئچ بیر شئی ائله‌یه بیلمزسن، چونکی حاقسیئزسان. ایشده هئچ کس سنی مؤدافیعه ائتمز.

تصدیق ادات‌لارئ دا، اساسن، مؤکالیمه‌ده ایش‌لنیر. صؤحبت‌ده ایشتیراک ائدن‌لردن بیری دیگری‌نین سوآلیئنا بو ادات‌لار واسیطه‌سی ایله جاواب وئریر، اونون دئدیئی فیکری تصدیق ائدیر. مثلن:

خورامان: نه‌دیر، نه‌دیر، خانیئن گؤزو؟

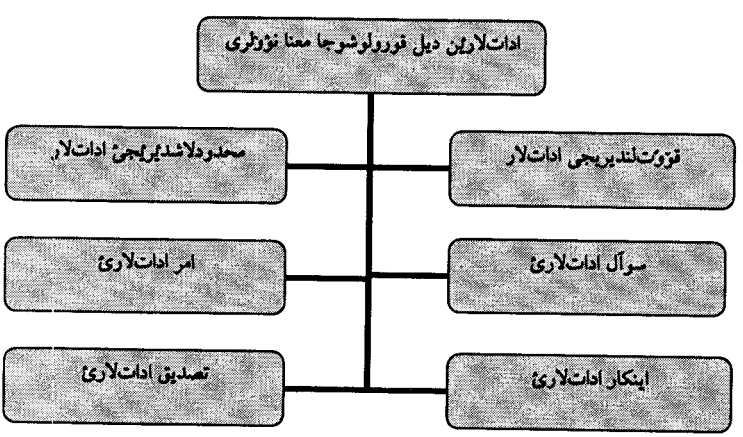
قارئ: **بلی** ، بودور سؤزون دوزو.

***

ـ دئمه‌لی، قیئرخ کوپ، قیئرخئ دا قیئریئق کوپ.

ـ هه، باخ ایندی باشا دوشدون!

Δ ۷۵٤- تاسلاغئ دفترینیزه چکین.

ادات‌لاریئن وئریل‌میش بؤلگوسو شرطی‌دیر و ادات‌لاریئن هامئسئنئ احاطه ائتمیر. هم ده ائله اداتلار وار کی، اونلار یئرینده آسیئلئ اولاراق موختلیف معنالاردا ایش‌لنیر.

۱- **کاش** اداتئ آرزو، ایستک، تأسّوف معنالارئ وئریر، عئینئی زاماندا جوّملهیه هیجان وئریر: کاش کی دوّشمهیهیدیم بو سارایلارا.

۲- **«آ»** اداتئ داها چوخ موّراجیعت مقصدی ایله ایشلنن سؤزلرله ایشلنیر: آ کیشی، دوّغرودان دا، آللاه باشیئمیزیشن اوّستوّندهدیر. آ میرزه، نییه بورادا اوّتوروبسان؟

۳- **جا/جه** اداتئ یئرینه گؤره، قئیئد معنا چالارئ یارادیئر: **منجه، سنجه، فیکریمیزجه؛** دیل آدلاریئنا قوّشولاراق طرز معناسئ عمله گتیریر: **آذربایجانجا، توّرکجه.**

۴- **ها** اداتئ فیکرین ایفادهسینی تأکیدلی ائدیر، امرین معناسیئنئ قوّوّتلندیریر: نجف کیشی حاجیئنیشن اوّتاغیئندان بؤیوّک حیطه، حیطدن ده کوّچهیه گوّللهه کیمی چیئخدئ؛ یوّل اوزونو **ها** دوّشوّندوّ، **ها** فیکیرلشدی... . اوّ ائینندهکی کؤینک وار **ها**، ایندی اوّنو ماشیئنلا توّخویورلار. داها دانیئشما **ها**.

اداتلاریئن یازیئلیئشئ

☼ ۱ ـ اداتلار جوّملهده باشقا سؤزلردن آیریئ تلفّوظ ائدیلیر وّ تلفّوظه اویغون اوّلاراق آیریئ یازیئلیئر.

۲ ـ دیلیمیزدهکی اداتلاریئن اوّچوّ عائید اوّلدوقلارئ سؤزله بیرلیکده تلفّوظ اوّلونور وّ سؤزه بیتیشیک (یا فاصیلهسیز) یازیئلیئر.

آ) **مئ، می، مو، موّ** اداتئ: **یاخشئسانمئ؟ گلهجکسنمی؟ اوّخودونمو؟ گؤردوّنموّ؟**

ب) **سانا/سنه** اداتئ: **دانیئشسانا. گلسنه.**

پ) **جا/جه** اداتئ: **منجه، سنجه، آذربایجانجا.**

اساس سؤزلرله بیرلیک‌ده تلفّوظ ائدیلن وٓ بیتیشیک (یا فاصیله‌سیز) یازیلان ادات‌لار آهنگ قانونونا تابئع اولور، ایکی، دؤرد جوّر اولور، ایکی، دؤرد جوّر یازیلیر.

۳ ـ **دا/ده** اداتئ علاقه‌دار اولدوغو سؤزدن آیریٓ تلفّوظ ائدیلسه ده، سؤزوّن آهنگینه تابئع اولور وٓ ایکی جوّر یازیلیر: اونلار **دا** صؤحبته قوشولدولار. بیز **ده** اؤز فیکریمیزی دئدیک.

۴ ـ **می، مو، مو** ادات‌لاریٓنیٓن آیریٓ یازیلماسیٓ حاللاریٓ دا وٓار. مثلن: سن ده می مسله‌نی بئله باشا دوّشوّرسن؟

قئیدلر (مؤدال سؤزلر، آرا سؤزلر)

☼ دانیشان بو سؤزلر واسیطه‌سی ایله اؤز فیکرینه وَ یا باشقاسینَین دئدیینی فیکره مؤناسیبت بیلدیریر. بیر حالدا فیکرین حقیقته اویغونلوغو تصدیق ائدیلیر، بیر حالدا فیکرین دوغرو اولماسینا شوبهه ایله یاناشیلیر وَ س. مثلن:

۱- البتّه، حیات بؤیوک زحمت طلب ائدیر.

بو جؤمله‌ده‌کی **البتّه** قئیددیر. بو قئید همین جؤمله‌ده ایفاده اولونان فیکرین دوغرولوغونو تصدیق ائدیر.

۲- بلکه، فهله‌لر بو گؤن تیکینتینی قورتارا بیلدیلر.

بو جؤمله‌ده‌کی **بلکه** قئیدی ایسه دانیشانین دئدیینی فیکری، یعنی تیکینتی‌نی قورتارا بیلمک حادیثه‌سی حاققینداکی فیکری نه تصدیق نه ده اینکار ائدیر.

آذربایجان دیلینده داها چوخ ایشلنن قئیدلر بونلاردیر: **بلکه، البتّه، حقیقتن، شوبهه‌سیز، تخمینن، یقین، دوغرودان، مثلن، احتیمال، گویا، یوخسا، گرک، نهایت، دئیه‌سن، بئله‌لیک‌له.**

قئیدلرین یازیلیشی وَ جؤمله‌ده یئری

☼ ۱ ــ قئیدلر جؤمله‌ده باشقا سؤزلردن آیری تلفّوظ اندیلیر وَ آیری یازیلیر. مثلن: **البتته**، اینسان زحمتله یؤکسه‌لیر.

۲ ــ قئیدلرین بیر قیسمی هئچ بیر کؤمکچی واسیطه اولمادان جؤمله‌ده ایشلنیر. **تخمینن، حؤکمن، مؤطلق، اصلینده** قئیدلری بئله‌لرینه عاییددیر.

۳ ــ قئیدلرین باشقا بیر قیسمی هم تکلیکده، هم ده کی، دا/ده ادات‌لارئ ایله ایش‌لنیر: **بلکه ــ بلکه ده، البتّه ــ البتّه کی، شوّبهه‌سیز ــ شوّبهه‌سیز کی، حقیقتن ــ حقیقتن ده، یقین ــ یقین کی.**

۴ ــ قئیدلر، اساسن، جوّمله‌نین اوّلینده ایش‌لنیر. قئیدلرین جوّمله‌نین اوْرتاسیئندا، خوّصوصن، جوّمله‌نین سوْنوندا ایش‌لنمه‌سینه هردن راست گلینسه ده، بو، آذربایجان ادبی دیلی اوْچوْن سجییه‌وی دئییل.

آ) جوّمله‌نین اوّلینده: **یقین**، کندلردن شهره موْشاوْیره‌یه گلیرلر.

ب) جوّمله‌نین اوْرتاسیئندا: سن، **یقین کی**، بو ایشدن خبردارسان.

پ) جوّمله‌نین سوْنوندا: سن گلدین، **بلکه**. بیز بونو بیلیریک، **شوّبهه‌سیز**.

۵ ــ قئیدلر شیفاهی نیطق‌ده خوّصوصی فاصیله ایله جوّمله‌نین باشقا حیصّه‌لرینه‌دن آیریلیر، یازیلئ نیطق‌ده ایسه بو آیریلیشغئ گوْسترمک اوْچوْن وئرگوّل ایشاره‌سیندن ایستیفاده ائدیلیر.

آ) جوّمله‌نین اوّلینده ایش‌لنن آرا سوْزدن سوْنرا وئرگوّل قوْیولور: **یوْخسا، داناجاق‌سان.**

ب) جوّمله‌نین اوْرتاسیئندا ایش‌لنن قئیدین هر ایکی طرفینده وئرگوّل قوْیولور:

نه قده‌ر اوْلسا قوْجا گرچی وئیادی خسته،

یئنه وافیق کیمی، البتّه، یوْز اوْغلانا دیر.

پ) قئید جوّمله‌نین آخیریئندا گلرسه، اوْندان اوّل وئرگوّل ایشاره‌سی قوْیولور، قئیددن سوْنرا ایسه جوّمله‌نین طلبینه اویغون اوْلاراق، هر هانسئ بیر ایشاره قوْیولور: بو یاخ ایستی اوْلدو، **بلکه.**

قئیدلرین نحوی (جوّمله قورولوشوجا) وظیفه‌لری

☼ قئیدلرین جوّمله‌ده یئگانه وظیفه‌سی آرا سوْز اوْلماق‌دیر. کوْمکچی نیطق حیصّه‌لری آراسیئندا یالنیز قئیدلرین موّستقیل نحوی وظیفه‌سی وار. مثلن:

نهایت، کاظیمین سسی هامیئیا قالیب گلدی. **یقین**، م راحیمین مقصدی بو اوْلموش‌دور کی، احمد جاوادیئن یارادیشجیلیغئنئ داها آرتیئق قییمت‌لندیرسین. لنگیسم، نیگاران اوْلما، **بلکه، سفریم** اوزاندئ.

بو جؤمله‌لرده ایش‌لنمیش **نهایت**، **یقین**، **بلکه** سؤزلرینی صرفی وٓ نحوی جهتدن بئله ایضاح ائتمک اؤلار.

نهایت ــ نیطق حیصّه‌سینه گؤره قئید، نحوی وظیفه‌سینه گؤره آرا سؤزدؤر.

یقین ــ نیطق حیصّه‌سینه گؤره قئید، نحوی وظیفه‌سینه گؤره آرا سؤزدؤر.

بلکه ــ نیطق حیصّه‌سینه گؤره قئید، نحوی وظیفه‌سینه گؤره آرا سؤزدؤر.

اساس نیطق حیصّه‌لری وٓ قئیدلر

☼ قئیدلیک مؤختلیف واسیطه‌لرله ایفاده اؤلونور. قئیدلر قئیدلیک ایفاده واسیطه‌لریندن بیری‌دیر. باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییّد سؤزلر ده جؤمله‌ده آرا سؤز کیمی ایش‌لنیر و قئیدلیک معناسیٔ وئریر. مثلن:

فیکریمیزجه، مسله تئزلیک‌له حل اؤلوناجاق‌دیئر.

منجه، هر شئیٔ قایداسیئندادیئر.

دئمک، سن درسدن سؤنرا ایش‌لمک ایسته‌ییرسن.

دئمه‌لی، درسلیک‌لرین هامیٔسیٔنیٔ آلیئب‌سیئتیز.

دئییرلر، سؤیوٖیاجاق گؤنش بیر زامان.

بو جؤمله‌لرده‌کی **فیکریمیزجه**، **منجه**، **دئمک**، **دئمه‌لی**، **دئییرلر** سؤزلری جؤمله‌ده نحوی جهتدن آرا سؤزلر روٖلوندادیئر. اوٖنا گؤره ده اوٖنلار قئیدلیک معناسیٔ وئریر. آنجاق اوٖنلار قئید اؤلمور، اساس نیطق حیصّه‌لری اؤلاراق قالیئرلار.

فیکریمیزجه ــ ایسیم (منسوبییّت شکیلچی‌سی وٓ جه اداتیٔ ایله)

منجه ــ عوٖض‌لیک (جه اداتیٔ ایله)

دئمک ــ فئعل (مصدر شکل‌ینده)

دئمه‌لی ــ فئعل (واجیب شکل‌ینده)

دئییرلر ــ فئعل (خبر شکل‌ینده، ایندیکی زاماندا، اوٖچوٖنجوٖ شخص، جمع)

سؤز بیرلشمه‌لری، حتّا جؤمله‌لر ده آرا سؤز مؤوقئعینده ایش‌لنه‌رک، قئیدلیک معناسیٔ ایفاده ائدیر. مثلن:

آ) سؤز بیرلشمه‌سی شکل‌ینده: **مؤعللیم‌ین فیکرینجه**، شاگیردلرین اکثرییّتی یاریٔشا حاضیئردیئر.

ب) جؤمله شکل‌ینده: **اؤنا ائله گلیردی** کی، ساواد آلماق آسان بیر ایشدیر.

بونلار گؤسترییر کی، جؤمله‌ده قئیدلیک معناسیؤ وئرن هر سؤزؤ، هر ایفاده‌نی قئید حئساب ائتمک اؤلماز.

Δ ۷۵۵- کؤچؤروؤن. قئیدلری قئیدلیک مؤوقئع‌ینده ایش‌لنن باشقا سؤزلردن فرق‌لندیرین.

بالام، بو دنیزین قیراغیندا قؤشا گزنلر کیم‌دیر؟

— یقین، کندلردن شهره مؤشاویره‌یه گلن‌لردیر.

— گؤمان کی، ایشدن چیخاریلانلاردیر...

گؤرؤنؤر، صدرین سؤزلری قولو کهریزلی‌یه لذّت وئرمیشدی.

دؤغروسو یؤرولوب بئزیکمه‌دین سن

ائله دوروب — دوروب ائللر دئمک‌دن.

قئیدلرین دیل قورولوشوجا معنا نؤوئلری

☼ قئیدلرین دیل قورولوشوجا معنالاریؤ مؤختلیف‌دیر. اؤنلاریؤ شرطی اؤلاراق، آشاغیداکیؤ کیمی سیرالاشدیرماق اؤلار.

۱ — تصدیق بیلدیرن قئیدلر: **البته، حقیقتن، یقین، شؤبهه‌سیز، دؤغرودان.**

۲ — ائحتیمال، گؤمان، شؤبهه بیلدیرن قئیدلر: **بلکه، یؤخسا، گرک، ائحتیمال، گویا، دئیه‌سن.**

۳ — فیکرین حیصّه‌لری آراسیندا مؤناسیبت بیلدیرن قئیدلر: **نهایت، اساسن، اؤسته‌لیک، خؤلاصه، اؤلن، بئله‌لیک‌له.**

نیدا

☼ حیس، هیجان بیلدیرن کؤمک‌چی سؤزلره نیدا دئییلیر.

نیدالار مؤعیّن حیسّی حاللارلا (مثلن: قؤرخو، سئوینج و س) علاقه‌دار تلفّوظ ائدیلن سؤزلردیر. مثلن:

وئیدادی: تؤکزبان! آزالدیغ گلیب ــ گئدن‌لر،
واقیف‌دن گلمه‌ییر تزه بیر خبر.
اوف... اؤ، قاراباغا کؤچن‌دن بری
گؤره‌لیر عؤمرؤمؤن بو سؤن گؤن‌لری.

تؤکزبان: **ها...ها...**واقیف، ائله اوشاق‌لیق‌دان دا
سنده گؤرؤنؤردؤ بو سؤز، بو ادا.

واقیف: آخ، بو آخشام نه گؤزل‌دیر، اؤنداکی معنایا باخ.

واقیف: **پاهؤ**، لاپ بؤیؤیؤب، یاخشیغ جاوان‌دیر.

ایبراهیم خان: **آها**، هئچ سایماییر بو حریف بیزی!

نیدالار تعجّوب، قؤرخو، تأسّوف، حیدّت، سئوینج، کینایه، ناراحات‌لیق، هیجان، قمگین‌لیک و س کیمی حیس‌لری ایفاده ائده بیلیر. آنجاق اؤنلاریـن حقیقی معناسیغ جؤمله‌ده مؤعیّن‌لشیر و سس آهنگی ایله فرق‌لنیر. اؤنا گؤره ده نیدانیـن هانسیغ حادیثه ایله علاقه‌دار اؤلماسیغ متن‌دن، دئییلیش طرزیندن بیلینیر. مثلن:

گؤلنار: **اوف**، آنا جان، آنا!
خورامان: **اوف**، نه ایش توتورام؟ یاتمیشامیغ من!
گؤر بیر نه‌لر چیخدیغ منیم دیلیم‌دن!
ایندی نه دئیه‌جک قؤنوم ــ قؤنشولار؟
اوف، یازیق واقیف‌ین نه گؤناهیغ وار؟

بو دانیشیئق‌لاردا ایش‌لنن اوْف نیداسیْ بیر ــ بیریندن آز وْ یا چوْخ فرقلی حیس وْ هیْجان‌لارلا باغلیْ‌دیئر. مثلن، بیرینجی جوْمله‌ده **اوْف** گوْلناریئن سئوْینجی ایله، ایکینجی جوْمله‌ده خورامانیئن پئشمان‌چیلیئغیْ، قوْرخوسو، تأسّوْفوْ ایله باغلیْ‌دیئر.

نیدالار آشاغیئداکیْ معنالاریْ ایفاده ائده بیلر

وایْ نیداسیْ ــ قوْرخو، ناراحات‌لیئق، قم، کدر.
اوْف نیداسیْ ــ آغریْ، قم، کدر، حیدّت.
اوْهوْ نیداسیْ ــ تعجّوْب، سئوْینج، کینایه.
پاهوْ نیداسیْ ــ تأسّوْف، سئوْینج.
په (په ــ په) نیداسیْ ــ سئوْینج، تعجّوْب، کینایه.
آه نیداسیْ ــ آغریْ، قم، کدر، هیْجان.
اوْخ نیداسیْ ــ آغریْ، قم، کدر.
ائه نیداسیْ ــ آغریْ، کدر، تأسّوْف.
اوْیْ نیداسیْ ــ راضیْ‌لیئق، راحات‌لیئق، خوْش‌لانماق.
آها نیداسیْ ــ تعجّوْب، حیدّت.
آمان نیداسیْ ــ تعجّوْب، حیدّت.
اورا (هورا) نیداسیْ ــ شادلیئق، طنطنه.

نیدالار داها چوْخ بدیعی دیل‌ده، خوْصوصن، شئعر دیلینده ایش‌لنیر. نیدالار بدیعی دیلین تأثیر گوْجوْنوْ آرتیریئر.

نیدانیئن جوْمله‌ده یئری وْ یازیلیئشیْ

☼ ۱ ــ نیدالار شیفاهی نیطقده جوْمله‌ده‌کی سوْزلردن آیریْ تلفّوْظ ائدیلیر، یازیْدا دا جوْمله‌ده‌کی سوْزلردن آیریْ یازیلیئر. مثلن:

گوْل‌تکین: **اوْخ**، کئچمیش گوْنلرین. اوْ واختلار من نه قده‌ر خوْشبخت، نه قده‌ر گوْزل ایدیم!

۲ ــ آذربایجان دیلینده نیدالار، بیر قایدا اولاراق، جوّمله‌نین اوّلینده ایش‌لنیر. مثلن:
سارا: آخ ، نیئه بو بهرام گلیب چیخمادی؟
۳ ــ جوّمله‌نین اوّلینده ایش‌لنن نیدالاردان سونرا، عادتن، وئرگوّل ایشاره‌سی قویولور؛ نیدا قوّوتلی حیس ــ هیجانلی ایفاده ائدیلن‌ده نیدا ایشاره‌سی قویولور. مثلن:
پری: آخ، نه قده‌ر ایندی اوزومو خوشبخت حئساب ائدیرم.
سارا: آه! نه عجب بهرام بئله گئج گلدی. نه واختدیر، گوزله‌ییرم کی، دردیمی اونا دئییم.
گوّل‌تکین: اوخ! بو سس منه نه قدر تانیش، نه قدر عزیز گلیر!
۴ ــ موّعاصیر آذربایجان ادبی دیلینده نیدانیش جوّمله‌نین سونوندا ایش‌لنمه‌سی سجیئه‌وی دئییل. آنجاق شئعرلرده، سوآل کیمی نیدا جوّمله‌لرینده بونا تصادوف ائدیلیر. بو حالدا نیدادان اوّل وئرگوّل، نیدادان سونرا جوّمله‌نین طلبینه گوره ایشاره قویولور. مثلن:

سالام دئسم، روزگار آلیب گوتوّرسه،
آغری داغدان آلاگوزه اوتوّرسه،
گور سسیمی گوی خزره یئتیرسه،
خزر جوشوب زنجیرینی قیرسا، اوی!
حیکمت‌سه، بو سرسم گئدیش دورسا، اوی!

***

ائلدار: یاشاسیش ائل قهرمانی! اورا!
۵ ــ نیدا جوّمله‌نین اورتاسیندا ایش‌لنمیر. جوّمله‌لر آراسیندا ایش‌لنیر، بو اونون جوّمله‌نین اورتاسیندا ایش‌لنمه‌سینه بنزه‌ییر. مثلن:
اوقتای: من اوز ایدئالیم‌دان، اوز عشقیمدن، اوز تانریم‌دان اینتیقام آلاسی ایدیم. فقط... اوخ، فیرنگیز! کیم‌سن سن، کیم؟
فیرنگیز: آمان، آمان، نئچین؟ اوخ!... قورخما! من اونسوز دا... اوخ، سنی باغیشلاییرام.

آلتینجی کیتاب

جؤمله قورولوشو

(سینتاکسیس، نحو)

☼ دیل قورولوشونون ایکی شؤعبه‌سی وار: سؤز قورولوشو و جؤمله قورولوشو. سؤز قورولوشونو کئچیب‌سینیز. ایندی ایسه جؤمله قورولوشونو کئچه‌جک‌سینیز.

جؤمله قورولوشوندا سؤز بیرلشمه‌لریندن و جؤمله‌لردن بحث ائدیلیر. بیر نئچه میثال‌لا تانیشاق اؤلون:

سؤز بیرلشمه‌لرینه عایید: اوجا داغلار، گئن دره‌لر، کؤنؤل آچان منظره‌لر، آنا محبّتی، آتا قایغی‌سی.

جؤمله‌لره عایید: شهریؤر یای فصلی‌نین سؤن آیی‌دیر. قارشی‌دان پاییز گلیر.

سؤز بیرلشمه‌لری

☼ سؤز بیرلشمه‌سی ایکی و داها آرتیق مؤستقیل سؤزؤن معنا و دیل قورولوشو جهتیندن بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر. **مثلن: بؤیؤک شهر، داغ هاواسی، شهرین سرین مئهی، کیتابی اؤخوماق، درسه گئدن اوشاق، تؤرپاغا باغلی‌لیق و سایره.**

سؤزلرین معنا و دیل قورولوشوجا علاقه‌سیندن مؤرکّب سؤز ده (گؤنه‌باخان)، جؤمله ده (طبیعت گؤزل‌دیر) عمله گله بیلر. سؤنرا گؤره‌جک‌سینیز کی، سؤز بیرلشمه‌سی بونلاردان فرقلی‌دیر.

Δ ۷۵۶- آراز، گؤل، پامبیئق، ادبیئات، ئیئغیئم، چای، کیتاب، گؤی، یازماق، مکتوب سؤزلرینی ایکی ــ ایکی بیرلشدیریب سؤز بیرلشمه‌لری دؤزه‌لدین.

Δ ۷۵۷- کند، پاییئز، طلبه‌لیک، آنا، قیئزیئل‌گؤل سؤزلرینی بیرینجی (تابئع) طرف کیمی ایشله‌تمک‌له سؤز بیرلشمه‌لری دؤزه‌لدین.

Δ ۷۵۸- دؤغمالیئق، طراوت، ائللر، حیات، باغلئلیئق سؤزلرینی ایکینجی (اساس) طرف کیمی ایشله‌تمک‌له سؤز بیرلشمه‌لری دؤزه‌لدین.

Δ ۷۵۹- اؤخویون. سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرفلری‌نین ایفاده واسیطه‌لرینی دئییین.

سیاحته گئتمک، آنام اؤچؤن هدیئه، یاخشئ اؤخوماق، سفردن قاییئدان، کؤمک ائتمک، صمیمی اؤلماق، داغ هاواسئ، خیلاص ائدیلمک، شئعرین میصراسئ، تؤرپاغیئن عطری، شوشانیئن یؤللارئ، آراز چایئ.

سؤز بیرلشمه‌لری‌نین قورولوشو

☼ قورولوشونا گؤره سؤز بیرلشمه‌لری ایکی جؤر اؤلور: **ساده سؤز بیرلشمه‌لری، مؤرکّب سؤز بیرلشمه‌لری.**

ساده سؤز بیرلشمه‌لری ایکی مؤستقیل سؤزدن عیبارت اؤلور: **باهار فصلی، دؤغما تؤرپاق، شئعری ازبرلمک، میللت فدائی‌سی.**

مؤرکّب سؤز بیرلشمه‌لری اؤچ و ؤ داها آرتیئق مؤستقیل سؤزدن عیبارت اؤلور: **قؤشا قالا قاپئلارئ، عظمتلی شوشا قالاسئ، اؤزئییر بیئین «کؤرؤغلو» اؤپئراسئ، وطنین آزادلیئغئ اوغروندا وؤروشانلار.**

Δ ۷۶۰- شئعری کؤچؤرؤن، ساده سؤز بیرلشمه‌لری‌نین آلتیئندان بیر، مؤرکّب سؤز بیرلشمه‌لری‌نین آلتیئندان ایکی خط چکین:

آخشام‌اؤستؤ. بولاق باشئ. میس سهنگ.
اؤچ گلینین بیر آغیئزدان گؤلمه‌ییی.

کهر آتیشن قانلیئ کؤرؤ کئچه‌رک.

باش سالللاییشب آغیشر ــ آغیشر گلمه‌یی.

سؤز بیرلشمه‌سی ایکی سؤزدن عیبارت‌دیرسه، اؤنلاریشن هر بیری مؤستقیل معنالیئ سؤز اؤلمالیئدیشر. اگر اؤنلاردان بیری کؤمکچی نیطق حیصّه‌سینه عاییید سؤزدؤرسه، بئله‌لری سؤز بیرلشمه‌سی حئساب اؤلونمور. **مثلن:** ائوه ساریئ، سنین اؤچؤن، منه گؤره، دؤستوم ایله، لاپ یاخشیئ، ان ساکیت، دؤنن‌دن بری. بونلار سؤز بیرلشمه‌لری دئییل.

اگر سؤز بیرلشمه‌سینده ایکی مؤستقیل معنالیئ سؤز وارسا، علاوه اؤلاراق اؤرادا کؤمکچی سؤز ایشله‌نه بیلر. **مثلن:** اؤخوماق اؤچؤن کیتاب، ائوه ساریئ گئتمک، اؤنلاریشن ان یاخشیئسیئ.

ایکی مؤستقیل سؤزؤ اؤلان سؤز بیرلشمه‌لرینده کؤمکچی سؤزؤن ایشله‌نمه‌سی ساده سؤز بیرلشمه‌سینی مؤرکّب سؤز بیرلشمه‌سینه چئوئیرمیر.

Δ ۷۶۱- آشاغیداکیئ سؤز بیرلشمه‌لرینه مؤرکّب سؤز بیرلشمه‌لری دئمک اؤلارمیئ؟

بوز کیمی سؤیوق، شهره ساریئ یؤل، تئلئفؤن ایله دانیشماق، مکتب اؤچؤن بینا، داغلار قدهر وؤقارلیئ، ان اوجا داغ، لاپ قیشمتلی داش.

سؤز بیرلشمه‌سی وٚ سؤز

☼ سؤز بیرلشمه‌لری ده سؤزلر کیمی، آد بیلدیریر. **مثلن:** داغ، دنیز، کؤچه، موزه سؤزلری اشیالاریشن آدلاریشنیئ بیلدیریر. قافقاز داغلاریئ، خزر دنیزی، نیظامی موزه‌سی بیرلشمه‌لری ده اشیالاریشن آدلاریشنیئ بیلدیریر. بو جهتدن سؤزلرله سؤز بیرلشمه‌لری آراسیئندا یاخیشلیئق وار. بونونلا بئله، سؤز بیرلشمه‌سی هم شکلینه، هم ده معناسیئنا گؤره سؤزدن فرقلنیر.

آ) سؤز سس‌لردن، سؤز بیرلشمه‌سی ایسه سؤزلردن عمله گلیر. **مثلن:** آنا، دیل، وطن، تؤرپاق، سؤزلرینی علاقه‌لندیریب سؤز بیرلشمه‌لری دؤزه‌لدیریک: آنا دیلی، وطن تؤرپاغی.

ب) سؤز عؤمومن آد بیلدیریر، سؤز بیرلشمه‌سی داخیلینده سؤزلرین معناسئ بیر قده‌ر دقیق‌لشیر، اونا گؤره ده سؤز بیرلشمه‌سی سؤزه نیسبتن مؤعیّن آد بیلدیریر. **مثلن:** **شؤشه اشیانیشن** عؤمومی آدئ‌دیر، پنجره شؤشه‌سی ایسه شؤشه‌نین بیر نؤوؤنؤن آدئ‌دیر. یاخود آغاج سؤزؤنؤن معناسئ چؤخ گئنیش‌دیر، آلما آغاجئ بیرلشمه‌سینده ایسه معنا، نیسبتن، مؤعیّن‌لشیب.

سؤز بیرلشمه‌سی وٚ جؤمله

☼ سؤز بیرلشمه‌سی ایله جؤمله آراسیندا هم اؤخشار، هم ده فرقلی جهت‌لر وار.

اؤخشار جهت‌لر:

آ) هم سؤز بیرلشمه‌سی، هم ده جؤمله سؤزلرین بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر؛

ب) هم سؤز بیرلشمه‌سینده، هم ده جؤمله‌ده سؤزلرین سیراسئ عئینی اولور؛

پ) هم سؤز بیرلشمه‌سینده، هم ده جؤمله‌ده سؤزلرین معنا وٚ دیل قورولوشوجا علاقه‌لری، اساسن، عئینی اولور.

مؤقایسه ائدین:

باهاریشن گلیشی ــ باهار گلیر. سن اؤخویاندا ــ سن اؤخودون. شاگیردلر گئدنده ــ شاگیردلر گئتدیلر.

فرقلی جهت‌لر:

آ) سؤز بیرلشمه‌سی بتمش فکری افاده ائتمر، جؤمله ایسه بتمش فیکیر ایفاده ائدیر. مثلن، گؤزل وطن، نغمه‌لی ائللر، تؤرک خالقلاریٚ سؤز بیرلشمه‌لری آد بیلدیریر،

هئچ بیر بیتمیش فیکیر ایفاده ائتمیر؛ چؤخ کئچمیشم بو داغلاردان. داغلاریْنیْن باشیْ قاردیْر. جؤملهلردیر وْ اؤنلار بیتمیش فیکیر ایفاده ائدیر؛

ب) جؤملهده سس آهنگی بیتکینلیئی وار، سؤز بیرلشمهسینده ایسه بئله بیتکینلیک ییؤخدور؛

پ) سؤز بیرلشمهسی بیر سؤزدن عیبارت اؤلا بیلمز. جؤملـه ایسه بیر سؤزدن عیبارت اؤلا بیلر. مثلن: شهردیر. سؤیؤقدور. ایشلهییرلر. سؤز بیرلشمهسی ایسه ان آزیْ ایکی مؤستقیل سؤزدن عیبارت اؤلور.

Δ ۷۶۲- آشاغیْداکیْ سؤز بیرلشمهلری ایله جؤملهلرین اؤخشار وْ فرقلی جهتلرینی آچیقلاییْن.

ماراقلیْ کیتاب ــ کیتاب ماراقلیْدیْر. مکتوبو یازماق ــ مکتوبو یازدیْ. گئجهنین قارانلیْغیْ ــ گئجه قارانلیْقدیْر. سن اؤخویاندا ــ سن اؤخویورسان.

سؤز بیرلشمهسینده اساس وْ آسیْلیْ طرفلر

☼ سؤز بیرلشمهسینی عمله گتیرن سؤزلردن بیری اساس، دیگری اؤندان آسیْلیْ اؤلور. آسیْلیْ سؤز اساس سؤزه تابئع اؤلور وْ اؤنو مؤختلیف جهتلردن آچیقلاییْر. مثلن: **الوان چیچکلر، اوجا داغ، سرین یایلاقلار، وطنی قوْروماق، دینه اینانان بیرلشمهلرینده چیچکلر، داغ، یایلاقلار، قوْروماق، اینانان سؤزلری** اساس **طرفلردیر، الوان، اوجا، سرین، وطنی، دینه** سؤزلری ایسه اؤنلارا تابئع اؤلان، اؤنلاردان آسیْلیْ اؤلان سؤزلردیر کی، اؤنلار آسیْلیْ طرف آدلانیْر.

Δ ۷۶۳- جؤملهلری کؤچؤروْن، قارا حرفلرله یازیْلمیْش سؤز بیرلشمهلرینده اساس طرفین آلتیْندان بیر، آسیْلیْ طرفین آلتیْندان ایکی خط چکین.

آشیْق شمشیر، دلی داغدان کئچنده ککلیکلی داشلاردان خبر آل منی. **آباد کند** تؤستؤسؤنْدن بللی اؤلار. **قورددان قوْرخان** قوْیون ساخلاماز. **باهاریْ**

سالام‌لاپان آزاد اثللر بیزیم‌دیر. **بو داغلار، اولو داغلار، چئشمه‌لی، سولو داغلار....**

Δ ۷۶۴- سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری مؤختلیف نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اؤلونا بیلر. نیطق حیصّه‌لرینی یاددیئنیزا سالیئن و آشاغیئداکیٔ بیرلشمه‌لری دفترینیزه کؤچؤروب، طرف‌لری‌نین هانسیٔ نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اؤلوندوغونو گؤسترین.

یاشیئل چمن، سیئخ مئشه، دمیر قاپیٔ، حیئات عئشقی، اؤنون هؤنری، سککیزینجی صینیف، همین حادیثه، اوشاق‌لاریئن بیری، داغلارا قالخماق، یاواش ــ یاواش ایره‌لی‌لمک، یاز گلینجه، دؤیؤشن قهرمان‌لار.

نؤمونه: یاشیئل چمن ــ صیفت، ایسیم.

سؤز بیرلشمه‌لری‌نین نؤوٴلری

☼ اساس طرفی‌نین ایفاده واسیطه‌سینه گؤره سؤز بیرلشمه‌لری‌نین ایکی نؤوٴ وار: ایسمی بیرلشمه‌لر، فئعلی بیرلشمه‌لر. آذربایجان دیلینده سؤز بیرلشمه‌سی‌نین اساس سؤزؤ بیرلشمه‌نین ایکینجی طرفینده اؤلور، آسیئلیٔ سؤز ایسه بیرینجی طرف‌ده ایشله‌نیر. اؤنا گؤره ده، آسان اؤلسون دئیه، **آسیئلیٔ سؤز، اساس سؤز** عوضینه چوخ واخت **بیرینجی طرف، ایکینجی طرف** ایفاده‌لریندن ایستیفاده ائدیلیر.

ایسمی بیرلشمه‌لر

☼ ایکینجی طرفی آدلارلا (اساسن ایسیم‌له، صیفت‌له، سایٔلا، ظرف‌له، ائله‌جه ده ایسیم‌لشمیش باشقا سؤزلرله) ایفاده اؤلونان بیرلشمه‌لره ایسمی بیرلشمه‌لر دئییلیر. **مثلن: اؤخوماق هؤسی، خان سارایی، زنگین تؤرپاق‌لار، بؤلبؤلؤن سسی، داغ‌لاردان**

اوجا، عسگرلرین بششی، موّغنّی‌نین اوّخوماغی، سس‌دن تئز، قوش‌لاریشن اوّخوماغی.

تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری

☼ آذربایجان دیلینده ایسمی بیرلشمه‌لرین نؤوه‌لری چوّخ‌دور. **مثلن: آیدان آری، سودان دورو، الی سیلاحلی، قیزیل‌دان کمر، قاشلاری چاتما، قاپیسی باغلی** و س. ایسمی بیرلشمه‌لردن اوّچو داها چوّخ ایش‌لنیر. بئله‌لری‌نین بیرینجی طرف‌لری ایکینجی طرف‌لرینی ایضاح (تعیین) ائتدییندن همین بیرلشمه‌لره بیر ئیرده تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری دئییلیر. شکلینه و معنا خوّصوصییّت‌لرینه گؤره تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری اوّچ نؤوه آییریشلیشر:

۱- بیرینجی نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری.

۲- ایکینجی نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری.

۳- اوّچونجو نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری.

بیرینجی نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری. بو بیرلشمه‌لرین عمله گلمه‌سینده هئچ بیر ظاهیری علامت ایشتیراک ائتمیر. مثلن: **دؤغما وطن، آزاد آذربایجان، دئموکراتیک حرکات، دمیر ایراده.**

بو بیرلشمه‌لرین ایکینجی طرفی ــ اساس سؤزو، عادتن، ایسیم‌له، بیرینجی طرفی ــ آسیلی سؤزو، موّختلیف نیطق حیصّه‌لری ایله ــ ایسیم‌له، صیفت‌له، سای‌لا، عوض‌لیک‌له، فئعلی صیفت‌له ایفاده اولونور.

مثلن: تاختا قاپی (ایسیم، ایسیم)، **شیرین مئیوه** (صیفت، ایسیم)، **ایشیرمینجی عصر** (سای، ایسیم)، **بو اولکه** (عوض‌لیک، ایسیم)، **اویانان خالق** (فئعلی صیفت، ایسیم).

بیرینجی نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری آراسیندا بیر سیرا معنا علاقه‌لری اولور. عوّمومی علاقه تعیین‌له تعیین اولونانیشن علاقه‌سی‌دیر. بو دا موّعیّن حال‌دا، بیر نئچه معنا علاقه‌سینده اوزونو گؤسترییر. بونلار، اساسن، آشاغیداکی‌لاردیر.

بیرینجی طرف ایکینجی طرفین مادّی اساسیئنئ گؤسترین: **دمیر قاپئ، قیئزیئل اوزوّک، داش حاصار.**

بیرینجی طرف ایکینجی طرفین ظاهیری علامتینی گؤسترین: **قیئرمیئزئ آلما، یاشیئل یارپاق، هوّندوّر آغاج‌لار، اوجا داغ‌لار، بؤیوّک شهر.**

بیرینجی طرف ایکینجی طرفین کئیفیئتی‌نی بیلدیرین: **یاخشئ آدام، شیرین مئیوه، معنالئ سؤز، مئهربیان اینسان، اعلاچئ طلبه، سرین هاوا.**

بیرینجی طرف ایکینجی طرفین کمیئتی‌نی بیلدیرین: **بئش کیتاب، چوّخلو آدام، سککیزینجی صینیف، اوّن مین.**

Δ ۷۶۵- کؤچوّروّن، بیرینجی نؤوّ تعیئنی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین بیرینجی طرف‌لری‌نین ایفاده واسیطه‌لرینی گؤسترین.

قارا قیئوّریئم ساچلاریئ، بوغدایئ یومرو اوزوّ آچیئلدیئ. باخاندا بو یاشیئل ــ یاشیئل آغاج‌لار گؤیئ گؤلده اوزوّردوّ. کپز داغیئنیئن آشاغیئ اته‌یینده یامیاشیئل مئشه‌لر احاطه‌سینده یاتان، دالغالانان گؤیئ گؤل مارال خانیئما گؤزل یاراشیئق وئریردی. لاکین مارال خانیئم هر گئجه گؤیئ گؤله باخسا دا، گوّزگوّ گؤلده گؤروّنن سایاقدا اوز گؤزل‌لیئی‌نی گؤره بیلمیردی... بلکه، ایکی گؤزل‌لیک ایلاهه‌سی بیر ــ بیرینی اینکار ائدیردی.

***

سیز ائی چمن‌لرده گوّلن چیچک‌لر!
بو ساکیت آهنگی پوّزان کوّلک‌لر!
ائی تمیز دوئغولار، تمیز اوّرک‌لر!
سالام گله‌جه‌ئین بؤیوّک آدیئنا!

ایکینجی نؤوّ تعیئنی سؤز بیرلشمه‌لری. بو بیرلشمه‌لر منسوبیئت شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله عمله گلیر. بیرلشمه‌نین بیرینجی طرفی شکیلچی‌سیز اولور، ایکینجی طرفی ایسه اوّچوّنجوّ شخصین منسوبیئت

شکیلچی‌سینی (ــ ئ، ــ ی، ــ و، ــ ۆ) قبول ائدیر. **مثلن:** اؤدلار یوردو، ایسلام دینی، باهار فصلی، خزر دنیزی، آزادلیق موباریزه‌سی، بادام گؤلو، کره یاغی.

Δ ۷۶۶- متنی کؤچؤروب، ایکینجی نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین آلتیندان خط چکین.

آراز چایی بؤیوک جولفا دؤزونو ایکی حیصّه‌یه آییریر. هر ساخسی پارچاسی، هر مزار داشی نسیلدن نسیله بیر یادیگاردیر. دان یئری یاواش ــ یاواش قیزاریر. قاتاریمیز آراز بویو اوزانیب گئدن یولالا یوخوشا قالخیر، گئت ــ گئده سؤرعتینی آزالدیر... هردن فیت سسی داغلارا عکس ــ صدا سالیر.

ایکینجی نؤوه سؤز بیرلشمه‌لری‌نین بیر نئچه باشقا خوصوصیتی ده وار:

آ) بو بیرلشمه‌لرین طرف‌لری، اساسن، ایسیم‌لرله ایفاده اولونور. **مثلن: داغ هاواسی، بولاق سویو، عسگر آناسی، آتا قایغیسی.** باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییید سؤزلر بو بیرلشمه‌لرین طرف‌لری کیمی ایشله‌ندیکده ایسیم‌لشیر. **مثلن: گؤزللر گؤزلی، «بئش» آرزوسو، ایش‌لمک هوسی، اوخوماق آرزوسو.**

ب) بو بیرلشمه‌لرین طرف‌لری آراسیئا باشقا سؤزلر آرتیرماق اولمور. مثلن: **«وطن تورپاغی»** بیرلشمه‌سینده **«وطن»** وه **«تورپاق»** سؤزلری‌نین آراسیئا هر هانسی بیر سؤز آرتیرماق موکون دئییل.

پ) بو بیرلشمه‌لرین طرف‌لری عئینی زاماندا جمع‌لنه بیلمیر؛ طرف‌لر آیری ــ آیریلیق‌دا جمع‌لنیر. **مثلن:**

ایکینجی طرف‌لرین جمع‌لنمه‌سینه عاییید: **قافقاز داغلاری، تورک دیللری، هاوا یوللاری.**

بیرینجی طرف‌لرین جمع‌لنمه‌سینه عاییید: **داغلار مارالی، سولار سوناسی، اثللر گؤزلی.**

قئید: ایستیئنا حاللاردا هر ایکی طرف جمع‌لنیر. مثلن: همکارلار ایتتیفاق‌لاری، آتالار سؤزلری، عئلملر دوکتورلاری.

ایکینجی نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری‌نین معناسئ‌نیئن اساسیئنئ اشیالار آراسیئندا مؤناسیبت تشکیل ائدیر. بو اساس‌دا مؤعیّن معنا علاقه‌لری اؤزؤنؤ گؤسترییر.

بیرینجی طرف ایکینجی طرفین مادّی منبعی‌نی بیلدیریر: **توت آغاجئ، اینک سؤدؤ، قوش اتی.**

ایکینجی طرف بیرینجی طرفین حیصّه‌سینی بیلدیریر، بؤتؤوْ ـــ حیصّه مؤناسیبت‌لری اؤلور: شهر باغئ، کند ییؤللارئ، سو دامجئ‌سئ.

ایجتیماعی وْ دیگر مؤناسیبت‌لر بیلدیریر: **همکارلار تشکیلاتئ، ایداره مؤدیری.**

اؤچؤنجؤ نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری. بو بیرلشمه‌لر ایسمین ییئه‌لیک حالیئنیئن وْ منسوبییئت شکیلچی‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله عمله گلیر. بیرلشمه‌نین بیرینجی طرفی ایسمین ییئه‌لیک حال شکیلچی‌سی ایله، ایکینجی طرفی ایسه منسوبییئت شکیلچی‌سی ایله ایش‌لنیر.

مثلن: خاقانی‌نین اثرلری، خالقیئن ایراده‌سی، سنین حیاتیئن، سیزین آرزونوز، فؤضولی‌نین قزل‌لری.

Δ ۷۶۷- متنی کؤچؤرؤن، اؤچؤنجؤ نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین.

طبیعتین مؤعجؤزه‌لری چؤخ‌دور. آنجاق اینسانیئن الی ایله ده ییارانان مؤعجؤزه‌لر ده وار. قدیم میصیر هئرم‌لری، آسما بابیل باغلارئ، قیز قالاسئ وْ س.

بیزیم اؤلکه‌میزدن چؤخ ـــ چؤخ اوزاق‌لاردا افسانه‌لر دییارئ اؤلان هیندیستانیئن آقرا شهریندن بیر قده‌ر آرالیئقدا تاج ماحال دئییلن بیر مؤعجؤزه‌لی تؤربه ده وار. ۱۷ ـــ جی عصرده تیکیلمیشدیر.

هیندیستانیئن بؤیؤک حؤکمدارئ جاهان شاه بو عابیده‌نی سئوْیملی آروادئ مؤمتاز ماحال بانو بئیمین قبری اؤستؤنده تیکدیرمیشدی. سؤنرادان جاهان

شاهیڭن اؤزۆ ده همین تۆربه‌ده دفن ائدیلمیشدیر. عابیده‌نین هۆندۆرلۆیۆ ۷۴ مئتردیر. عابیده آغ مرمردن تیکیلمیشدیر. اؤنا میروواری‌دن، صدف‌دن، کهربادان، زۆمرۆددن... بزک وۆورولموشدور.

Δ ۷۶۸- وئریلمیش سۆزلری اویغون گلن قایدادا علاقه‌لندیریب اؤچۆنجۆ نۆۆ تعیینی سۆز بیرلشمه‌لری دۆزه‌لدین.

گۆنش، قیڭش، نسیمی، عجمی، شهر، حیات (بیرینجی طرف)؛ کۆچه‌لر، سۆیۆق، درس‌لر، شۆعا، شئعرلر، صنت (ایکینجی طرف).

ایکینجی نۆۆ تعیینی سۆز بیرلشمه‌لرینده اؤلدوغو کیمی، اؤچۆنجۆ نۆۆ تعیینی سۆز بیرلشمه‌لری‌نین ده طرف‌لری، اساسن، ایسیم‌لرله ایفاده اؤلونور. **مثلن: وطنین ثروتی، سۆزۆن قۆدرتی، اینسانیڭن آرزوسو.** باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییذ سۆزلر بو بیرلشمه‌لرین طرف‌لری کیمی ایشله‌ندیک‌ده ایسیم‌لشیر. **مثلن: اؤخوماغیڭن معناسیۍ، یۆلون اوزونو، دئییلن‌لرین چۆخو.** میثال‌لاردا مصدر (اؤخوماق)، صیفت (اوزون)، فئعلی صیفت (دئییلن) وۆ سایۍ (چۆخ) ایسیم‌لشه‌رک اؤچۆنجۆ نۆۆ تعیینی سۆز بیرلشمه‌سی‌نین بو وۆ یا دیگر طرفی کیمی ایش‌لن‌میش‌دیر.

عۆض‌لیک‌لرین بیر قیسمی، خۆصوصن شخص عۆض‌لیک‌لری بئله بیرلشمه‌لرین بیرینجی طرفی کیمی ایش‌لنیر. **مثلن: منیم حیاتیڭم، سنین حیاتیڭن.**

Δ ۷۶۹- آشاغیذاکیۍ سۆزلره یا ییئه‌لیک حال شکیلچی‌سی، یا دا منسوبییت شکیلچی‌سی آرتیڑیشن، سۆنرا اؤنلاریۍ ایسیم‌لرله وۆ یا باشقا نیطق حیصّه‌لری ایله علاقه‌لندیریب اؤچۆنجۆ نۆۆ تعیینی سۆز بیرلشمه‌لری دۆزه‌لدین.

یاخشیۍ، گۆزل، بئش، اوچماق، دانیڭشماق، اؤخویان‌لار، دادلیۍ، اؤ، کیم، داغ، باغ، قارا.

Δ ۷۷۰- اؤچۆنجۆ نۆۆ تعیینی سۆز بیرلشمه‌سی‌نین طرف‌لریندن بیری‌نین وۆ یا هر ایکیسی‌نین ایسیم اؤلماییان نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اؤلونماسیڭنا عاییذ اؤزۆنۆزدن ۵ میثال ترتیب ائدین وۆ اؤنلاریۍ جۆمله‌لرده ایشله‌دین.

نۆمونه: یاخشیۍ‌لاریڭن یاخشیۍ‌سیۍ، بئشین یاریۍ‌سیۍ.

اؤچؤنجؤ نؤؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین اؤزؤنه مخصوص خؤصوصییّت‌لری اؤنلاریٔ ایکینجی نؤؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لریندن فرق‌لندیریر.

آ) بو بیرلشمه‌لرین هر ایکی طرفی شکیلچی ایله دؤزه‌لیر، ایکینجی نؤؤن ایسه ٔیالنیٔز ایکینجی طرفی شکیلچی‌لی اؤلور.

مؤقایسه ائت:

آیٔ ایشیٔغیٔ ــ آییٔن ایشیٔغیٔ، داغ هاواسیٔ ــ داغیٔن هاواسیٔ، باکیٔ مئترؤسو ــ باکیٔنیٔن مئترؤسو.

ب) بو بیرلشمه‌لرین ایکینجی طرفی هر اؤچ شخصین منسوبییّت شکیلچی‌سینی قبول ائده بیلیر؛ ایکینجی نؤؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی‌نین ایکینجی طرفی ایسه ٔیالنیٔز اؤچؤنجؤ شخصین منسوبییّت شکیلچی‌سینی قبول ائده بیلیر. مؤقایسه ائت: (اؤچؤنجؤ نؤؤده) ــ منیم کیتابیٔم، سنین کیتابیٔن، اؤنون کیتابیٔ، بیزیم کیتابیٔمیٔز، سیزین کیتابیٔنیٔز، اؤنلاریٔن کیتابیٔ... ایکینجی نؤؤده: ادبییّات کیتابیٔ، ٔیازیٔ میزی، حیٔات درسی.

پ) اؤچؤنجؤ نؤؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری آراسیٔنا ایسته‌نیلن قده‌ر سؤز آرتیٔرماق اؤلور. مثلن: نسیمی‌نین شیٔعرلری ــ نسیمی‌نین فلسفی شیٔعرلری؛ ایکینجی نؤؤده ایسه بو مؤمکؤن دئییل.

ت) اؤچؤنجؤ نؤؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری هم آیٔریٔ ــ آیٔریٔلیٔق‌دا، هم ده هر ایکیسی عئینی زاماندا جمع‌لنه بیلیر. مثلن:

بیرینجی طرف جمع‌دیر: تاریخ‌لرین ٔیادیگاریٔ، اینسان‌لاریٔن طالئعی، خالق‌لاریٔن آزادلیٔغیٔ.

ایکینجی طرف جمع‌دیر: شاعیرین شیٔعرلری، سنین دؤستلاریٔن، بؤلبؤلؤن ماهنیٔ‌لاریٔ.

هر ایکی طرف جمع‌دیر: ناطیق‌لرین چیٔخیٔش‌لاریٔ، شاگیرد‌لرین کیتاب‌لاریٔ، چای‌لاریٔن سولاریٔ.

ایکینجی نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی‌نین هر ایکی طرفی‌نین عئینی زاماندا جمع‌لنمه‌سی مؤمکؤن دئییل.

Δ ۷۷۱- من، سن، اؤ، بیز، سیز، اؤنلار عوضلیک‌لرینی اؤچؤنجؤ نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین بیرینجی طرفی کیمی ایشله‌دین وْ ایکینجی طرفده‌کی منسوبییت شکیلچی‌لری‌نین نؤوؤنؤ گؤسترین.

اؤچؤنجؤ نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین معنا اساسیئنئ اشیالارلا شخص‌لر آراسیئندا، شخص‌لرله شخص‌لر آراسیئندا، اشیالارلا اشیالار آراسیئندا مؤختلیف نؤوْ علاقه‌لر تشکیل ائدیر. بونلاردان بعضی‌لرینی قئید ائدک.

۱- اشیالارلا شخص‌لر آراسیئندا منسوبییت علاقه‌سی ایفاده اؤلونور. بیرلشمه‌نین بیرینجی طرفی شخصی، ایکینجی طرفی ایسه صاحیب شخصه عاییید اؤلان اشیانئ بیلدیریر: **سنین اثؤین، طلبه‌نین کیتابئ، اوقتاییئن اثری.**

۲- شخص‌لر آراسیئندا قؤهوم‌لوق علاقه‌لری، ایجتیماعی علاقه‌لر ایفاده ائدیلیر: **اؤنون قارداشئ، علی‌نین آتاسئ، اوشاغیئن دؤستو، مؤعللیمین طلبه‌سی، سیزین یؤلداش‌لاریئنیز.**

۳- اشیالار آراسیئندا بؤتؤوْ ــ حیصّه، بیر اشیانیئن باشقا اشیایا عاییید اؤلماسئ مؤناسیبت‌لری وْ ساییره ایفاده اؤلونور: **داغیئن زیروه‌سی، آغاجیئن بوداق‌لارئ، گؤلؤن سویو، ایلدیریئمیئن سسی، چیچه‌یین رنگی.**

Δ ۷۷۲- متن‌ده اؤلان اؤچؤنجؤ نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینی جؤمله‌لردن آییریئب، معنا علاقه‌لرینی قئید ائدین.

سن ائی باغچالاریئن، باغلاریئن باریئ!
شاعیرلرین ایلهامئ، صنتین یاریئ!
دؤنیانیئن اؤلکی، سؤنکو ایلقاریئ!
بیر ده بولودلارا چیئرپ قانادیئنئ!

تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین جؤمله‌ده رؤلو

☼ بیرینجی نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری‌نین هر بیری آیریْ آیریْلیْق‌دا جؤمله عؤضوؤ اؤلور: بیرینجی طرف تعیین رؤلوندا، ایکینجی طرف ایسه جؤمله‌نین مؤختلیف عؤضوؤلری رؤلوندا چیْخیْش ائدیر.

مثلن:

شئعریم قاناد چالیْر یئنی دؤنیادا. بؤکمؤشدؤ بؤیئنونو سارالمیْش سؤنبؤل. چالدیْ قاوال، اوزاق کنده ائللر اؤیئنادیْ. حزین نغمه دئییر ایندی باغچا، باغ. بؤیاندیْ قیْزیْلا باغدان آخان سو، بیاض بولودلار دا گؤمؤشؤ اؤلدو. منده سیْغار ایکی جاهان، من بو جاهانا سیْغمازام.

ترکیبینده‌کی سؤزلرین معناسیْ آیریْلماغا ایمکان وئرمه‌دیکده بیرینجی نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری بؤتؤولؤکده جؤمله‌نین بیر عؤضوؤ اؤلور.

مثلن:

بو گؤن طیّاره مئیدانیْندا ایکی ساعات گؤزله‌ملی اؤلدوق. وطن تؤرپاغیْنا گلدی یئنی ایل. همین آندا هر شئیْ دییشدی. بلکه، بو یئرلره بیر ده گلمه‌دیم، دومان، سالامات قال، داغ، سالامات قال.

ایکینجی وْ اؤچؤنجؤ نؤوْ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری، طرف‌لرینه آیریْلمادان بؤتؤولؤک‌له جؤمله‌نین بیر عؤضوؤ کیمی چیْخیْش ائدیر. **مثلن:**

ایکینجی نؤوْ عاییْد: داهی آذربایجان عالیمی وْ دؤولت خادیمی نصیرالدین توسی ۱۳ ــ نجؤ عصرده یاشامیْشدیْر. سؤز دؤنیاسیْ... سئحرکار بیر عالم‌دیر. شفق‌لر سپیلر داغلار دؤشؤنه. تکرلر اؤستؤنده سفرده‌یم من.

اؤچؤنجؤ نؤوْ عاییْد: گلمیْشم گزمه‌یه سیزین داغلاریْ. اؤلی، آخیْریْ گؤرؤنمه‌یئن چؤلؤن دؤزؤنده قار دیزدن یوخاریْ ایدی. آییْن ایشیْغیندا، اؤ شاختادا، اؤ قاریْن ایچینده آیاغیْ قارا چکمه‌لی بیر بؤلؤک قؤشون گئدیردی.

اوچونجو نؤوه تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی‌نین بیرینجی طرفی بیرینجی وه ایکینجی شخص عوضلیک‌لری‌نین جمعی ایله ایفاده اولوناندا بعضن ایکینجی طرف‌لرده بونلارا اویغون منسوبیت شکیلچی‌لری ایشله‌دیلمیر. **مثلن: بیزیم قیئزلار، سیزین اثللر.** بئله بیرلشمه‌لری طرف‌لرینه آییئریئب، بیرینجی طرفی تعیین، ایکینجی طرفی ایسه مووافیق جوّمله عوضوو کیمی تحلیل ائتمک لازیم‌دیئر. **مثلن: «بلکه، ایندی سیز بیزیم کنده گئده‌سینیز؟» جوّمله‌سینده بیزیم سؤزو تعیین، کنده سؤزو** ایسه ظرف‌لیک‌دیر.

قئیئر ــ ی تعیینی ایسمی بیرلشمه‌لر

☼ آذربایجان دیلینده ایسمی بیرلشمه‌لرین نؤوه‌لری چوخ‌دور. بونلاریئن «تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری» آدلانان اوچ نؤوه ایله تانیئش اولدونوز. اونلار ایسمی بیرلشمه‌لرین ان چوخ ایش‌لنن نؤوه‌لری‌دیر. ایسمی بیرلشمه‌لرین، نیسبتن آز ایش‌لنن نؤوه‌لری ده وار. بئله‌لرینه «قئیئر ــ ی تعیینی ایسمی بیرلشمه‌لر» دئییلیر. اونلاریئن نوّمونه‌لری ایله تانیئش اولون.

آ) دوّستا صداقت، اینسانا حؤرمت.
ب) الینده مکتوب، دوّشوّنده نیشان، دوّداغیئندا تبسّوّم.
پ) داغلاردان اوجا، گوّموّشدن قاشیئق، مارالدان گؤزل.
ت) عسگرلردن بیری، باشدان آیاغا، سحردن آخشاما.
ث) دورنا گؤزلوّ، گؤزلری دولغون، فیکری آیدیئن.

بو بیرلشمه‌لر نحوی تحلیل‌ده بیر عوّضوو کیمی گؤتوّروّلوّر. **مثلن:** آیو گیردی بولودا اوزوّنده کدر. جوّمله‌سی بئله تحلیل ائدیلیر.

آیو ــ موّبتدا،
گیردی ــ خبر،
بولودا ــ ظرف‌لیک،
اوزوّنده کدر ــ ظرف‌لیک.

فئعلی بیرلشمه‌لر

☼ ایکینجی طرفی فئعلین تصریف‌لنمه‌یَن شکیل‌لری (مصدر، فئعلی صیفت وَ فئعلی باغلاما) ایله ایفاده اؤلونان سؤز بیرلشمه‌لرینه فئعلی بیرلشمه‌لر دئییلیر. **مثلن:**

مصدرله: **وَطنی سئومک، مکتبه گئتمک، یاخشیؤ اؤخوماق.**

فئعلی صیفت‌له: **وَطنی سئوَن، مکتبه گئدن، یاخشیؤ اؤخویان.**

فئعلی باغلاما ایله: **وَطنی سئوَنده، مکتبه گئدنده، یاخشیؤ اؤخویاندا.**

قئید. فئعلی بیرلشمه‌لرین ایکینجی طرف‌لری‌نین بو فئعل شکیل‌لریندن هانسیؤ ایله ایفاده اؤلونماسیؤنیَن فرقی یؤخدور. اگر فئعلی بیرلشمه‌یه میثال سؤیله‌مک لازیم گلرسه، فرق قؤیمادان بونلاریَن هر بیرینه عائید میثال دئمک اؤلار.

Δ ۷۷۳- ایکینجی طرف‌لری مصدرله، فئعلی صیفت‌له وَ فئعلی باغلاما ایله ایفاده اؤلونان فئعلی بیرلشمه‌لرین هره‌سینه عائید اؤچ میثال یازیَن.

Δ ۷۷۴- عئینی سؤزلردن عمله گلمیش ایسمی بیرلشمه‌لرله فئعلی بیرلشمه‌لری مؤقایئسه ائدین.

اؤخوماق هؤسی ــ هؤسله اؤخوماق، دؤستلاریَن گلیشی ــ دؤستلار گلنده، سئوَنن اوشاقلار ــ اوشاقلار سئوَنن (زامان)، آخان سولار ــ سولار آخاندا، آچیلان چیچک‌لر ــ چیچک‌لر آچیلدیقجا.

فئعلی بیرلشمه‌لرین ایکینجی طرف‌لری فئعل‌له ایفاده اؤلوندوغونا گؤره حرکت بیلدیریر، بیرلشمه‌لرین بیرینجی طرف‌لری ایسه همین حرکت‌لری مؤختلیف جهت‌لردن آچیقلاییر. بونلاردان بعضی‌لری ایله تانیشیق اؤلون.

ــ بیرینجی طرف حرکتین فاعیلی‌نی (ایجراچیؤسئینیؤ، ایش گؤره‌نی‌نی) بیلدیریر: سن گلنده، مؤعللیم دانیشدیقجا، اوشاقلار گؤلرکن.

ــ بیرینجی طرف حرکتین مفعولونو (اؤزه‌رینده ایش گؤرؤلن اشیانیؤ) بیلدیریر: باهاریؤ قارشیؤلاماق، تاماشایا باخماق، کیتابدان اؤیره‌نمک.

ــ بیرینجی طرف حرکتین یئرینی بیلدیریر: کندده یاشاماق، داغلارا قالخماق، یؤلدان قاییتماق.

ــ بیرینجی طرف حرکتین زامانیئنئ بیلدیریر: تئز گلمک، گئج گئتمک، سحر اوْیانماق.

ــ بیرینجی طرف حرکتین کمیتی‌نی بیلدیریر: چوْخ یاشاماق، آز دانیشماق، اوْن ایل اوْخوماق.

ــ بیرینجی طرف حرکتین طرزینی بیلدیریر: بیردن گوْلمک، دوروب باخماق، گوْله ــ گوْله گئتمک.

ــ بیرینجی طرف حرکتین سببی‌نی بیلدیریر: سئوْینج‌دن آغلاماق، ایشله‌ییب یوْرولماق، سوْیوقدان دوْنماق.

Δ ۷۷۵- متنی کوْچوْروْن، فئعلی بیرلشمه‌لرین طرف‌لری‌نین موْناسیبتی‌نی (طرف‌لر آراسیئندا معنا علاقه‌لرینی) آچیقلاییئن.

یازیرام، اوْخویون، دینله‌ییئن منی، کوْنوْل سوْیله‌یه‌نی، کوْنوْل دئیه‌نی. قلبین دئدییی‌نی من یازدیم بیر ــ بیر. نه اوْچوْن شئعر یازان شاعیر اللری عئلمین دریاسیئندا اوْزه بیلمه‌سین؟ بیل کی، سنی سئوْن، سنه اینانان، کوْنوْل ایلقاریئنئ پوْزماز دوْنیادا. آنجاق هردن منی یادیئنا سالسان، گئج گلیب، تئز گئدن بیر قوْناق کیمی، بیل کی، سن‌سیز منه دار گلیر جاهان. ساحیل‌دن آیریلیئب گئدنده، کئچمیشی یادیئما سالدیئنیز.

فئعلی بیرلشمه‌لرین نوْوْلری

☼ بیرینجی طرف‌لری‌نین ایفاده‌سینه گوْره، فئعلی بیرلشمه‌لرین اوْچ نوْوْ وار.

۱- بیرینجی طرفی آدلارلا ایفاده اوْلونان فئعلی بیرلشمه‌لر.

۲- بیرینجی طرفی فئعل‌لرله ایفاده اوْلونان فئعلی بیرلشمه‌لر.

۳- بیرینجی طرفی ظرف‌لرله ایفاده اوْلونان فئعلی بیرلشمه‌لر.

فئعلی بیرلشمه‌لرین بیرینجی نؤوؤ قیئسا اؤلاراق «آد+فئعل» فئعلی بیرلشمه‌لر آدئ ایله ده قئیئد ائدیلیر. بو بیرلشمه‌لرین بیرینجی طرف‌لری ایسیم‌له، شخص عؤض‌لیک‌لری، ایسیم‌لشمیش باشقا نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اؤلونور. هم ده بو سؤزلر ایسمین حاللاریئندان بیرینده اؤلور. مثلن:

آ) قیئش گلنده، قار یاغاندا، سولار دؤناندا، سن گلنده، اؤ دانیئشاندا.

ب) یؤللارا باخاندا، فضایا اوچان، داغلارا قالخماق.

پ) حیاتئ سئون، گؤزل‌لیئی قؤروماق، یاخشئ‌نئ قییمت‌لندیرمک.

ت) شهرده یاشاماق، مکتبده اؤخوماق، یؤخودا گؤره‌نده.

ث) زیروه‌دن ائننده، سفردن قاییئدان، یؤخودان اؤیانان.

Δ ۷۷۶- جؤمله‌لرده‌کی فئعلی بیرلشمه‌لری بیرینجی طرف‌لرینده‌کی سؤزلرین هانسئ حالدا اؤلماسیئنا گؤره سیئرالاشدیرئن وَ سؤتونلاردا یازئن.

سؤیوق‌لار دؤشن‌دن، قیئش گیرن‌دن بری باهار مئیوه ساتا بیلمیردی. گؤن آلتیئندا، کند یؤللاریئندا یئریمک، یالیئن آیاق‌لارئ ایله ایستی توزپاغئ آیاق‌لاییئب کنده، ائوه گئتمک حسرتی شیرین بیر خیال کیمی اوشاغیئن ذئهنینده دؤنؤب دؤلاشیئر، گؤن ــ گؤندن بؤیؤیؤردؤ.

سن گلرکن هر ایل بیزیم وَطنه،
جان گلیر قلبه، گؤج گلیر بدنه!

***

آشیئق شمشیر، دلی داغدان کئچن‌ده
ککلیک‌لی داشلاردان خبر آل منی،
جئیران بولاغیئندان قیئزلار ایچن‌ده
ساز توتوب، سؤز قؤشوب یادا سال منی.

***

گؤرن‌ده تمکین‌لی، نهنگ داغلارئ،
اونوتدوم دؤنیادا خیئردالیئق‌لارئ.

***

نسیمی طالئعی گرک‌دیر منه،
آدیئنئ وؤقارلا داشیئماق اوچون.
نسیمی طالئعی گرک‌دیر منه
حیاتدا مردانه یاشاماق اوچون.

آدلیشق حاللئ فئعلی بیرلشمه‌لر	یؤنلوک حاللئ فئعلی بیرلشمه‌لر	تاثیرلیک حاللئ فئعلی بیرلشمه‌لر	یئرلیک حاللئ فئعلی بیرلشمه‌لر	چیئخیئش‌لیشق حاللئ فئعلی بیرلشمه‌لر

قئید. بو بیرلشمه‌لرین داخیلینده ایسمین مؤختلیف حاللاریئندا سؤزلر اؤلا بیلر. اؤنلارئ یئنه ایکی گؤتؤرمک لازیم‌دیر. **مثلن: داغلارئ اؤرتن‌ده هله چن، دومان... بیرلشمه‌سی بئله بؤلؤنؤر: داغلارئ اؤرتن‌ده، چن اؤرتن‌ده، دومان اؤرتن‌ده.**

فئعلی بیرلشمه‌لرین ایکینجی نؤوؤنؤن هر ایکی طرفی فئعل‌له ایفاده اؤلونور. بئله‌لرینه «فئعل+فئعل» فئعلی بیرلشمه دئییلیر. **مثلن: دوروب باخماق، اؤخویوب اؤیرنمک، ایشله‌ییب یؤرولماق، باخاراق گؤرمک، انشیدن‌ده سئوینمک، قاچا ــ قاچا گلمک.**

فئعلی بیرلشمه‌لرین اوچونجو نؤوؤنه «ظرف+فئعل» فئعلی بیرلشمه دئییلیر. بو فئعلی بیرلشمه‌لرین بیرینجی طرفی اساسن ظرف‌لرله ایفاده اؤلونور. **مثلن:** تئز گلمک، یاواش دانیشماق، بیردن سس‌لنمک، ایره‌لی گئتمک.

فئعلی ترکیب‌لر

☼ فئعلی بیرلشمه‌لرله فئعلی ترکیب‌لر نیطق اجزاسئ کیمی بیر ــ بیرینه اویغون‌دور. **مثلن:** سن گلن‌ده ایفاده‌سینه بیرلشمه کیمی ده، ترکیب کیمی ده باخماق اؤلار.

ترکیب‌لر اساس طرف‌لری‌نین آدلارئ ایله آدلانیر.

۱- فئعلی باغلاما ترکیب‌لری.

۲- فئعلی صیفت ترکیب‌لری.

۳- مصدر ترکیب‌لری.

فئعلی بیرلشمه دئدیکده، اساس طرفین بو فئعل شکیل‌لری‌نین هانسیئ ایله ایفاده اؤلونماسیئ نظره آلیئنمیئر. **مثلن:** کیتابیئ اؤخویان‌دا، کیتابیئ اؤخویان، کیتابیئ اؤخوماق میثال‌لاریئنیئن اؤچؤ ده عئینی نؤوه عاییید فئعلی بیرلشمه‌دیر. لاکین اؤنلار ترکیب کیمی، بیر ــ بیریندن فرق‌لنیر:

کیتابیئ اؤخویان‌دا ــ فئعلی باغلاما ترکیبی

کیتابیئ اؤخویان ــ فئعلی صیفت ترکیبی

کیتابیئ اؤخوماق ــ مصدر ترکیبی.

فئعلی بیرلشمه‌لرده، اساسن، ایکی طرف اؤلور: تابئع اؤلان ؤ تابئع ائدن طرف‌لر. بیرلشمه اؤچؤن ایکی سؤز، ترکیب اؤچؤن ایسه چؤخ سؤز سجییه‌وی حئساب اؤلونور.

ترکیب‌لرین جؤمله‌ده رؤلو اؤنلاریئن ا ساس طرف‌لری اؤلان فئعلی باغلامانیئن، فئعلی صیفتین ؤ مصدرین جؤمله‌ده رؤلو کیمی‌دیر.

فئعلی باغلاما ترکیب‌لری: اساس طرفی فئعلی باغلاما ایله ایفاده اؤلونان ترکیب‌لره فئعلی باغلاما ترکیب‌لری دئییلیر. **مثلن:**

بیر قوشجوغون ییووآسیئنیئ ییئخان‌دا روزگار، دیمدییئم‌ده چؤر ــ چؤپ ییئغیئب ییووا قوراییدیئم. قؤربت‌ده خان اؤلونجا، وطنین‌ده دیلن، گز.

فئعلی صیفت ترکیب‌لری: اساس طرفی فئعلی صیفت‌له ایفاده اؤلونان ترکیب‌لره فئعلی صیفت ترکیب‌لری دئییلیر. **مثلن:** همیشه خالق دئیئن، خالقا سؤیکه‌نن، خالق‌دان قؤوّت آلان اؤزؤ خالق اؤلار. اؤزؤنؤ خالق‌دان اؤستؤن ساییانلار خالقیئن دؤهاسیئندان چؤخ گئری قالدیئ.

مصدر ترکیب‌لری: اساس طرفی مصدرله ایفاده اؤلونان ترکیب‌لره مصدر ترکیب‌لری دئییلیر. مثلن: اینسانا ییالان دئمک گؤناه‌دیئر. ایکی گؤن کئچدی، ییئنه اؤنو گؤرمک اؤچؤن گئتمیشدیک.

Δ ۷۷۷- ایشله، اؤییرن فئعل‌لریندن فئعلی باغلاما، فئعلی صیفت ؤ مصدر دؤزه‌لدین ؤ اؤنلاریئ دیگر سؤزلرله علاقه‌لندیریب فئعلی باغلاما، فئعلی صیفت ؤ مصدر ترکیب‌لری عمله گتیرین.

قئید. دیل قورولوشوجا فئعلی ترکیب‌لر بوداق جؤمله‌لرله ییاخیئن معنالیئ حئساب اؤلونور. تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لری کئچن‌ده اؤنلار مؤقاییسه ائدیله‌جکدیر.

نحوی علاقه‌لر

☼ سؤز بیرلشمه‌لرینی وئ جؤمله‌لری عمله گتیرن سؤزلر آراسیندا هم معنا علاقه‌لری، هم ده نحوی علاقه‌لر اولور. **مثلن: داهی شاعیر بیرلشمه‌سینده‌کی داهی سؤزو معناجا شاعیر سؤزونه** عائید اولوب اونو تعیین ائدیر. *شئعر* **یازماق** بیرلشمه‌سینده *شئعر* سؤزو معناجا **یازماق** حرکتی‌نین مؤوضوسونو بیلدیریر، نحوی جهتدن ده اونا تابئع اولور.

سؤزلر معنا وئ نحوی جهتدن علاقه‌لنمه‌سه، نه سؤز بیرلشمه‌سی، نه ده جؤمله عمله گلر. **مثلن: مکتب، گئتمک** سؤزلری هئچ بیر جهتدن علاقه‌لی دئییل. مکتب سؤزونه یؤنلؤک حال شکیلچی‌سی آرتیریلیب گئتمک سؤزو ایله علاقه‌لندیرسک، **مکتبه گئتمک** بیرلشمه‌سی آلیناجاق‌دیر؛ گئتمک مصدرینی فئعلین هر هانسیئ بیر تصریف‌لنن شکلی ایله عوض ائتسک، جؤمله عمله گله‌جک‌دیر. **مکتبه گئتدی.**

نحوی علاقه‌لرین نؤولری

☼ نحوی علاقه‌لرین ایکی نؤوو وار: **تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی، تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی.**

تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی. بو علاقه عئینی حؤقوقلو سؤزلر آراسیندا اولور. تابئع‌سیزلیک علاقه‌سینده اولان سؤزلردن بیری اؤ بیرینه تابئع اولمور، بیری اؤ بیرینی آیدیئن‌لاشدیرمیر؛ هر ایکی‌سی دیل قورولوشوجا عئینی شکیل‌ده اولور. **مثلن:**

بیزده شئعر ده وار، صنت ده واردیر. **شاعیره، صنته** حؤرمت ده واردیر. آزاددیر اثل‌لرین چیچک‌لی یازیئ، بو یاز دانیشدیریر **کؤرؤ، آرازیئ. دره‌لر، تپه‌لر** قالیر آرخادا، هارایا تله‌سیر، هارایا بؤلبؤل؟

بورادا **شاعیره** سؤزو ایله **صنته سؤزو، کؤرؤ سؤزو ایله آرازیئ سؤزو، دره‌لر سؤزو ایله تپه‌لر** سؤزو آراسیندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی وار.

تابئع‌سیزلیک علاقه‌سینده اؤلان سؤزلر ییا سس آهنگی واسیطه‌سی ایله، ییا دا تابئع‌سیزلیک باغلاییجی‌لاری ایله علاقه‌لنیر. **مثلن:**

سس آهنگی ایله: وار اؤلسون **شئعریمیز، شاعیرلریمیز، هر گؤله، چیچه‌یه** تزه آد وئریر. سیخ‌لاشیب بیر ییره باش ــ **باشا** وورور، دؤشن‌ده **چؤرؤغونا، بؤرانا** جئیران.

باغلاییجی ایله: قیزلار ایله اؤغلانلار یاناشی اؤتورموشدولار.

Δ ۷۷۸- تابئع‌سیزلیک علاقه‌سینده اؤلان بدیعی اثر آدلاری دا وار. مثلن: «لئیلی و مجنون»، «حرب و صؤلح».

بیلدیئی‌نیز بئله اثر آدلاریندان بیر نئچه‌سینی دفترینیزه یازیشن.

تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی. بو علاقه‌ده اؤلان سؤزلردن بیری اؤ بیری‌سینه تابئع اؤلور. **مثلن:** صنتکاری خالق یاشادیر. وورغون قارلی داغلاری، انگیل‌لیک‌لری سؤیردی.— جؤمله‌لرینده سؤزلر آراسیندا تابئع‌لی‌لیک علاقه‌لری بئله‌دیر:

۱ ــ صنتکاری ---------- ◄ یاشادیر
خالق ◄ ---------- یاشادیر
۲ ــ وورغون ---------- ◄ سؤیردی
داغلاری ◄ ---------- سؤیردی
قارلی ---------- ◄ داغلاری
انگیل‌لیک‌لری ◄ ---------- سؤیردی

قئید. تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی تابئع سؤزدن تابئع‌ائدیجی (اساس) سؤزه دؤغرو یؤنلمیش اؤخلا گؤستریلیر.

Δ ۷۷۹- جؤمله‌لری کؤچؤرؤن، تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سینده اؤلان سؤزلری سئچیب یاناشی یازیشن.

راسیم شاگیرد ایکن گؤزل شکیل‌لر چکردی. مکتبده دیوار قزئتی‌نی اؤ ترتیب ائدردی. مدینه راسیمی گؤرن‌ده قیزاردی و اؤزؤنؤ بیر جؤر حیس ائتدی. راسیم اؤنو بیلیردی کی، مدینه یاخشی شاگیرددیر. طبیعت قورانیدا آذربایجانی، اؤنو سیغال‌لامیش قؤدرتین الی.

تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی‌نین نؤوعلری.

تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی‌نین اوچ نؤوعؤ وار:

۱- اوزلاشما علاقه‌سی.

۲- ایداره علاقه‌سی.

۳- یاناشما علاقه‌سی.

اوزلاشما علاقه‌سی. تابئع سؤزؤن شخص ؤ کمییتته گؤره اساس سؤزله اویغون‌لاشماسیئنا اوزلاشما علاقه‌سی دئییلیر. **مثلن: من شاگیردم، من اؤخویورام، منیم مؤعللیمیم** ایفاده‌لرینده اساس سؤز بیرینجی شخص تکده (من) اؤلدوغونا گؤره آسیئلئ سؤزلر بیرینجی شخصین تکینه عاییید شکیلچی‌لر قبول ائده‌رک شخصه ؤ کمییته گؤره اؤنونلا اوزلاش‌میشدیر. اساس طرفی شخص ؤ کمییت‌جه دییشسک، تابئع سؤزلر ده اؤنلارا اویغون اؤلاراق دییشه‌جکدیر. **مثلن:**

بیز شاگیردیک، بیز اؤخویوروق، بیزیم مؤعللیمیمیز.

سن شاگیردسن، سن اؤخویورسان، سنین مؤعللیمین.

سیز شاگیردسینیز، سیز اؤخویورسونوز، سیزین مؤعللیمینیز.

او شاگیرددیر، او اؤخویور، اونون مؤعللیمی.

اونلار شاگیردیرلر، اونلار اؤخویورلار، اونلاریئن مؤعللیمی.

اوزلاشما علاقه‌سی هم مؤبتدا ایله خبر آراسیئندا، هم ده ایکینجی ؤ اؤچؤنجؤ نؤوع تعییینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری آراسیئندا اؤلور.

مؤبتدا ایله خبر آراسیئندا. بورادا خبر مؤبتدادان آسیئلئ اؤلوب اونونلا اوزلاشیر. **مثلن:** بیز نؤقطه قؤیموشوق آجیئیا، درده. داغلار قؤینو چیچک ــ چیچک، من گئدیرم، گئتمیر اؤرک. سن قاینایئیب ــ قاریئشمیئسان جاهان بؤیدا بیر وطنه. من سیزدن چؤخ راضیئیام، چؤنکی سیز منیم آزاد اؤلماغیئما چؤخ چالیئشیئب‌سیئنیئز.

مؤبتدا ایله خبر آراسیئندا شخصه گؤره اوزلاشما هئچ واخت پؤزولمور. کمییته گؤره اوزلاشما ایسه بیرینجی ؤ ایکینجی شخص‌لرین تک ؤ جمعینده همیشه اؤلدوغو

حالدا، اؤچؤنجؤ شخصین جمعینده گاه اؤلور، گاه دا پؤزولور. **مثلن: اوشاقلار اؤخویور** جؤمله‌سینده مؤبتدا دا، خبر ده جمعده‌دیر؛ **اوشاقلار اؤخویورلار** جؤمله‌سینده ایسه مؤبتدا جمعده اؤلسا دا، خبر تکده‌دیر. دئمه‌لی، بورادا کمیتته گؤره اوزلاشما پؤزولموشدور.

ایکینجی ؤ اؤچؤنجؤ نؤوؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری آراسیندا. بو بیرلشمه‌لرده ایکینجی طرف‌لر بیرینجی طرف‌لرله اوزلاشیر.

ایکینجی نؤوؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی‌نین بیرینجی طرفی شخص عوض‌لیک‌لری ایله ایفاده اؤلونا بیلمه‌دییینه گؤره، اوزلاشما ییالنیز اؤچؤنجؤ شخصه گؤره اؤلور: **قیز قالاسی، خزر دنیزی.**

اؤچؤنجؤ نؤوؤ تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینده ایسه اوزلاشما هر اؤچ شخصه گؤره اؤلور:

بیرینجی شخص تکه گؤره: **منیم دؤستوم**
بیرینجی شخص جمعه گؤره: **بیزیم دؤستوموز**
ایکینجی شخص تکه گؤره: **سنین دؤستون**
ایکینجی شخص جمعه گؤره: **سیزین دؤستونوز**
اؤچؤنجؤ شخص تکه گؤره: **اؤنون دؤستو**
اؤچؤنجؤ شخص جمع‌ده کمیتته گؤره اوزلاشما اؤلمور.
مثلن: اؤنلاریئن دؤستو

Δ ۷۸۰- متنی کؤچؤروؤن، اوزلاشما علاقه‌سینده اؤلان سؤزلری سئچیب ییاناشئ ییازیئن.

سن بیزیم ائللرین روحونا بیر باخ. کؤیلؤدؤر، هارای‌لئ‌دیئر باکئ‌نیئن کؤچه‌لری. ایزله‌رم گؤیده‌کی ییئلدیئزلارئ من. دینلر سنی آزاده کؤنؤللر. پاییئز گؤنؤ ایدی. بالاجا شهرین کؤچه‌لرینی دومان بؤرؤموشدؤ. خیئرداجا اؤلر دومان کیمی گؤرؤنؤردؤ.

Δ ۷۸۱- منیم وطنیم بیرلشمه‌سی‌نین بیرینجی طرفینی اؤچ شخصین تکینه ؤ جمعینه گؤره دییشین، سؤنرا دا ایکینجی طرفینی همین دییشمه‌یه اویغون‌لاشدیرئن.

ایداره علاقه‌سی. اساس سؤزؤن طلبی ایله تابئع سؤزؤن ایسمین آدلیق حالیندان چیخیب باشقا حالا دؤشمه‌سینه ایداره علاقه‌سی دئییلیر. مثلن: لئیلک قیشا قالمادی، کؤچدؤ ایستی ائللره. ایسترم، شئعریمی دینله‌سین عالم. گؤزؤمدن گئتمه‌ییر عزیز مکتبیم. یازیب یاراتدیغین صحیفه‌لرده، اؤره‌یین هر زامان دؤیؤنه‌جک‌دیر.

بو جؤمله‌لرده آشاغیداکی سؤزلر آراسیندا ایداره علاقه‌سی وار:

قیشا ---------- ◄ قالمادی،

ائللره ---------- ◄ کؤچدؤ،

شئعریمی ---------- ◄ دینله‌سین،

گؤزؤمدن ---------- ◄ گئتمه‌ییر،

صحیفه‌لرده ---------- ◄ دؤیونه‌جک‌دیر.

ایکینجی طرف‌ده‌کی سؤزلر تابئع‌ائدیجی سؤزلر اؤلوب، بیرینجی طرفده‌کی سؤزلری ایداره علاقه‌سی ایله اؤزلرینه تابئع ائتمیشلر. قالمادی و کؤچدؤ سؤزلری‌نین طلبی ایله قیشی و ائللر سؤزلری ایسمین یؤنلؤک حالیندا، دینله‌سین سؤزؤنؤن طلبی ایله شئعریم سؤزؤ ایسمین تأثیرلیک حالیندا، گئتمه‌ییر سؤزؤنؤن طلبی ایله گؤزؤ سؤزؤ ایسمین چیخیشلیق حالیندا، دؤیؤنه‌جکدیر سؤزؤنؤن طلبی ایله صحیفه‌لر سؤزؤ ایسمین یئرلیک حالیندا دؤشمؤشدؤر.

Δ ۷۸۲- کؤچؤرؤن، ایداره علاقه‌سینده اؤلان سؤزلری جؤمله‌لردن چیخاریب یاناشی یازین.

بالاجا اؤتاقدا کیچیک بیر مجلیس قورولموشدو. ایللر کئچدی. ائل‌شن بؤیؤدؤ. بؤی آتدی. باغچایا، مکتبه گئتدی. مارال عالی مکتبی بیتیردی. مؤعللیم‌لیئه باشلادی. بو گؤن مارال درس‌دن تئز گلمیشدی. ائل‌شن ده مکتبدن گلمیش، اؤیناماغا گئتمیشدی.

بیر قایایا سؤیکه‌نمیشم،

دئییرم کاش:

باخ بئله‌جه داشا دؤنم

یاواش ــ یاواش.

ایداره علاقه‌سینده آسیئلئ سؤز ایسیم وَ یا ایسیم‌لشمیش باشقا نیطق حیصّه‌لریندن اؤلور. اساس سؤز ایسه چؤخ واخت فئعل اؤلور، لاکین باشقا نیطق حیصّه‌لری ده اساس سؤز کیمی چیئخیئش ائده بیلیر. **مثلن: یؤخودان اؤیانماق، عسگرلردن بیری، داغلاردان آغیئر، اؤخوماغا هؤس، داغلارا یؤل، بؤیؤیه حؤرمت، اؤندان بیلیک‌لی، گئدنی قایتارماق وَ سایره.**

Δ ۷۸۳- یؤخاریئداکئ میثال‌لاردا اساس وَ آسیئلئ سؤزلرین هانسئ نیطق حیصّه‌لرینه عائید اؤلدوغونو گؤسترین.

Δ ۷۸۴- وئریلمیش میثال‌لاردا اساس (ایداره ائدن) طرف‌لرین هانسئ نیطق حیصّه‌لریندن عیبارت اؤلدوغونو گؤسترین.

ایش‌دن قاییئدیئرام، باغدا چالیئشیئریئق، خسته‌خانادا نؤوبتچی‌یم، سفره چیئخماق، گؤزلرینی چکمه‌یین (کؤرپه)، هر شئیدن دانیئشاندا، یؤلدان تئلئفرام، داغلارا یؤرؤش، گئجیکدیئی‌مه باخمایاراق، خالقیئن قضبی.

یاناشما علاقه‌سی. اوزلاشما وَ ایداره علاقه‌لری‌نین دیل قورولوشوجا گؤستریجی‌لری وار. اوزلاشما علاقه‌سی‌نین گؤستریجی‌لری شخص سؤنلوق‌لارئ وَ منسوبیئت شکیلچی‌لری‌دیر؛ ایداره علاقه‌سی‌نین گؤستریجی‌لری ایسه حال شکیلچی‌لری‌دیر.

یاناشما علاقه‌سی‌نین بئله گؤستریجی‌لری یؤخدور. یعنی بو علاقه‌ده تابئع‌لیئی گؤسترن هئچ بیر سؤزدییشدیریجی شکیلچی‌دن ایستیفاده اؤلونمور.

تابئع سؤزؤن هئچ بیر سؤز دییشدیریجی شکیلچی قبول ائتمه‌دن اساس سؤزه تابئع اؤلماسیئنا یاناشما علاقه‌سی دئییلیر. مثلن: آزاد اینسان بیرلشمه‌سینده آزاد سؤزؤ هئچ بیر سؤزدییشدیریجی شکیلچی‌نین کؤمه‌یی اؤلمادان اینسان سؤزؤنه تابئع اؤلوب اؤنو تعیین ائدیر. یعنی بورادا بیرینجی سؤزؤن (آزاد) حقیقتن تابئع سؤز ــ یاناشان طرف اؤلدوغونو گؤسترن هئچ بیر ظاهیری گؤستریجی یؤخدور. **گؤیؤ چمن، اوجا داغ، بئش عسگر، همین یئر، یؤکسه‌لن بایراق، تئز ــ تئز دانیئشماق، دوروب باخماق** بیرلشمه‌لرینده ده سؤزلر آراسیئندا یاناشما علاقه‌سی وار.

Δ ۷۸۵- شئعرلری ایفاده‌لی اوخویون، یاناشما علاقه‌سینده اولان سؤزلری گؤسترین.

هر بولاق، هر گؤلؤش، هر یاشیل یارپاق،
بو سؤنبؤل، بو اکین، بو داش، بو توزپاق،
بو چؤغون، بو کؤلک، بو صؤحبت، بو ساز،
عطیرلر ایچینده گل دئین بو یاز،
باغریشندان سو سیزان دلیک‌لی داشلار،
گؤیده قاناد چالان هاوالیق قوشلار،
چایلاریشن اوستؤنده سؤزن سؤنالار،
قلبی داغلار کیمی بؤیؤک آنالار
منیم قیسمتیمه دؤشمؤش ازلدن،
تاریخلر ذؤوق آلیشر یارادان الدن.

Δ ۷۸۶- آشاغیدا وئریلمیش سؤز بیرلشمه‌لرینده یاناشان طرف‌لرین هانسیق نیطق حیصّه‌لریندن عیبارت اولدوغونو گؤسترین.

آغیشر درد، دوزلو دانیشیق، میللی قهرمانلاریمیز، آخیشریشنجیق سیسرا، بشینجی دسته، جلد کئچمک، آخشام قاییدساندا، یاخیشن‌لاشیب باخماق، دؤیؤشن عسگرلر.

Δ ۷۸۷- عئینی سؤزلردن دؤزلمیش بیرلشمه و جؤمله‌لرده‌کی سؤزلرین علاقه‌لرینی مؤعیّن‌لشدیرین.

اوجا داغلار ــ داغلار اوجالیشر ــ داغلاردان اوجا.

قیشیشن سؤیوغو ــ سؤیوق قیشش ــ قیشش سؤیوق‌دور.

Δ ۷۸۸- مؤختلیف سؤزلردن عیبارت سؤز بیرلشمه‌لری و جؤمله‌لرده نحوی علاقه‌لری مؤعیّن‌لشدیرین.

سؤنالیق گؤل‌لر، خان آراز، سن اوخودوغون، نه‌دن باشلانیشر وطن، موغانا سو گلیر، میله سو گلیر. بؤیؤک یارانمیشدیشر ازلدن اینسان. الدن ــ اله کئچیر وفاسیز حیات، بیز گلدی ــ گئده‌ریک، سن یاشا، دؤنیا.

نحوی علاقه‌لر سؤز بیرلشمه‌لری‌نین، جؤمله‌لرین دؤزه‌لمه‌سینده، سؤزلرین و جؤمله‌لرین بیر ــ بیری ایله علاقه‌لنمه‌سینده مؤهؤم رؤل اؤینایئیر.

تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی بیر ــ بیری ایله علاقه‌دار اؤلان، لاکین بیری اؤ بیرینه تابئع اؤلمایان عئینی حؤقوقلو سؤزلر و جؤمله‌لر آراسیئندا اؤلور.

سؤزلر آراسیئندا

بیر یاندا **ترلان‌لار**، دومانلیؤ داغلار،

بیر یاندا **ککلیک‌لر**، آیئنا بولاقلار،

بیر یاندا **بؤلبؤل‌لر**، چیچک‌لی داغلار،

من بو تاماشادان نئجه ال چکیم؟

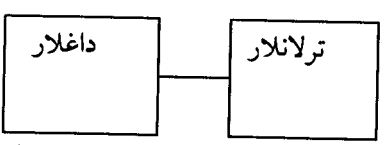
بو شئعرده سؤزلر آراسیئندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی بئله‌دیر:

ترلان‌لار ــ داغلار

ککلیک‌لر ــ بولاقلار

بؤلبؤل‌لر ــ باغلار

بونلاریئن عؤمومی تاسلاغیؤ بئله‌دیر:

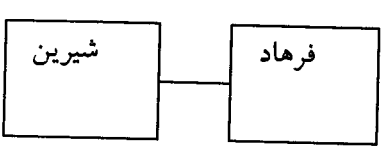

«فرهاد و شیرین»، «خؤسروؤ و شیرین» آدلاریئنیئن اساسیئندا دوران سؤزلر آراسیئندا دا یاناشما علاقه‌سی وار:

فرهاد ــ شیرین

خؤسروؤ ــ شیرین

بونلاریئن دا تاسلاغیؤ یؤخاریئداکیؤ کیمی‌دیر:

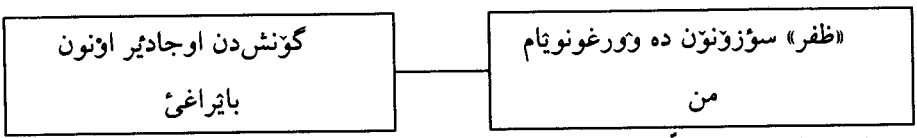

جؤملهلر آراسیئندا

«ظفر» سؤزؤنون ده وؤرغونویام من،

گؤنشدن اوجادیر اؤنون بایراغیئ.

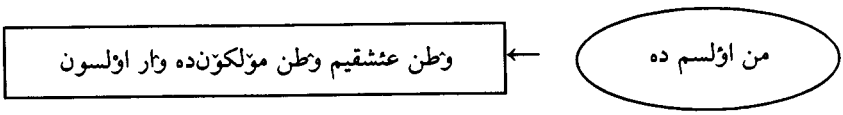
بورادا بیر — بیری ایله علاقهدار اؤلان ایکی جؤمله وار. اؤنلار آراسیئندا دا تابئعسیزلیک علاقهسی وار. اؤنلاریئن دا تاسلاغیئ تابئعسیزلیک علاقهسینده اؤلان سؤزلرین تاسلاغیئ کیمیدیر:

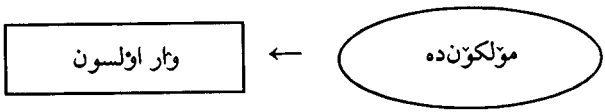

قئید: تابئعسیز مؤرکّب جؤملهنی کئچندە جؤملهلرین بئله علاقهسینه عاییید مؤختلیف میثالالارلا تانیئش اؤلاجاقسیئنیز.

تابئعلیلیک علاقهسی و اونون نؤوؤلری حاققیئندا معلوماتیئنیز وار. آنجاق بیلمیرسینیز کی، تابئعلیلیک علاقهسی سؤز بیرلشمهلرینین طرفلری آراسیئندا، جؤمله عؤضوؤلری آراسیئندا اؤلدوغو کیمی، جؤملهلر آراسیئندا دا اؤلور. سؤزلر آراسیئندا علاقه اوزلاشما، ایداره و یاناشما علاقهلری شکیللرینده اؤلورسا، جؤملهلر آراسیئندا بئله بؤلگؤ آپاریئلمیئر. آنجاق اؤنلاریئن تاسلاقلارئ بیر — بیرینه اویغون گلیر. **مثلن:** من اؤلسم ده، وطن عئشقیم وطن مؤلکؤندە وار اؤلسون.

بورادا ایکی جؤمله تابئعلیلیک علاقهسی اساسیئندا بیرلشهرک بیر مؤرکّب جؤمله عمله گتیرمیشدیر. اؤنون تاسلاغیئ بئلهدیر:

همین جؤملهده تابئعلیلیک علاقهسینده اؤلان ایکی سؤز گؤتؤرسک، اؤنلاریئن دا تاسلاغیئ اؤنونلا عئینی اؤلاجاق.

قئیـد. تـابئع‌لـی مؤرکّـب جؤمله‌نـی کـئچن‌ده بـو حاقـدا اطـراف‌لـئ معلومـات آلاجاق‌سیـنیز.

اوزلاشما علاقه‌سی حاققیـندا معلوماتیـنیز وار. اؤنو دا بیلیرسینیز کی، اوزلاشما علاقه‌سینده خبر مؤبتدا ایله، ایکینجی وَ اؤچؤنجؤ نؤوَ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری‌نین ایکینجی طرف‌لری بیرینجی طرف‌لری ایله اوزلاشیـر. علاوه اؤلاراق بونلارئ دا بیلمه‌لی‌سینیز.

آ) **من اؤخودوغوم، سن یازدیـغیـن، بیز گؤردؤیؤموز، سـیز حاضیـرلادیـغیـنیـز** کیمـی فئعلـی بیرلـشمه‌لـرین طـرف‌لـری آراسیـنـدا دا اوزلاشـما علاقـه‌سـی وار. بـو بیرلشمه‌لرده ده ایکینجی طرف‌لر بیرینجی طرف‌لرله اوزلاشیـر.

ب) اوزلاشما علاقه‌سی‌نین دیل قورولوشوجا گؤستریجی‌لری وار. بـونلار خبرلیـک شکیلچی‌لری، شـخص سـؤنلوق‌لارئ وَ منـسوبییّت شـکیلچی‌لـری، قیـسمن ده جمـع شکیلچی‌لری‌دیر. بو شـکیلچی‌لـر اوزلاشـما علاقـه‌سـی‌نـین شخـصه وَ کمییّتـه گـؤره یارانماسیـنئ تأمین ائدیر.

ایداره علاقه‌سی‌نین ایکی شکلی وار.

فئعل‌لرله ایداره.

آدلارلا ایداره.

فئعل‌لرله ایداره، ایداره علاقه‌سـی‌نـین اسـاس شـکلی‌دیـر. فئعـل‌ده ایـداره ائتمـک قابیلییّتی گؤجلؤدؤر. فئعل ایسمین دؤرد حالیـنی ایداره ائده بیلیر.

یؤنلؤک حالیـن ایداره اؤلونماسیـ: تاماشایا باخماق، ایدمانا گئتمک.

تأثیرلیک حالیـن ایداره اؤلونماسیـ: مکتوبو یازماق، رؤمانئ اؤخوماق.

یئرلیک حالیـن ایداره اؤلونماسیـ: شهرده یاشاماق، مکتبده اؤیرنمک.

چیـخیـش‌لیـق حالیـن ایداره اؤلونماسیـ: داغدان آشماق، سودان ایچمک.

آدلارلا ایداره نیسبتن ضعیف‌دیر. آدلارا عاییّد اؤلان سؤزلر فئعل‌دن فرقلـی اؤلاراق، بیر باشا ایداره ائده بیلمیر. **مثلن:** گؤرمک فئعلی ایسمین تأثیرلیک حالیـنئ طلب ائـدیر: کیمی گؤرمک، نه‌یی گؤرمک. آنجاق هاوا (ایسیم)، یاخشیـ (صـیفت)، چـؤخ (سـایـ)،

اوزاق (ظرف) سؤزلری اؤز ــ اؤزلؤک‌لرینده ایسمین هئچ بیر حالیئنئ طلب ائتمیر. آنجاق بئله سؤز نیطقده ایداره‌ائدیجی سؤزلر کیمی، باشقا سؤزلرله ایش‌لنیر. «سونرا»، «اول» ظرف‌لری ایسه بیر باشا ایداره ائده بیلیر.

مثلن: ائوین ← هاواسئ، اینسان‌لاریئن ← یاخشئ‌سئ، شاگیردلرین ← چؤخو، یؤلدان ← اوزاق، درس‌دن ← سونرا، سن‌دن ← اول.

یاناشما علاقه‌سی‌نین ایستیفاده اولوندوغو اساس یئرلر.

تعیینله تعیین اولونان آراسیئندا: **اوزاق یؤللار، گؤزل گؤنلر، آزاد وطن، مؤستقیل خالق.**

طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری ایله اونلاریئن عاییید اولدوق‌لارئ جؤمله عؤضولری آراسیئندا. **بیردن قاپئ آچیئلدئ.** اوشاقلار تله‌سیک صینیفه دولدولار. بیر شاگیرد اوجادان شئعر اوخوماغا باشلادئ. ائشیتمیشم اوزاقلاردان ساکیت آخان آرازلارئ.

کمییت ظرف‌لیک‌لری ایله اونلاریئن عاییید اولدوق‌لارئ جؤمله عؤضولری آراسیئندا: چؤخ کئچمیشم بو داغلاردان.

زامان ظرف‌لیک‌لری ایله اونلاریئن عاییید اولدوغو جؤمله عؤضولری آراسیئندا: منیم ده اؤره‌یئم هله جاوان‌دیئر. یؤخ، خالا! ایندی باهاردیئر.

جؤمله

جؤمله حاققیئندا عؤمومی معلومات

☼ **بیتمیش فیکیر ایفاده ائدن بیر سؤزه وَ یا بیر نئچه سؤزؤن بیرلشمه‌سینه جؤمله دئییلیر.**

بیر سؤزدن عیبارت اولان جؤمله‌لر: **سحردیر. اوخویورلار. یازیریق. یاخشیدیر. شاگیرددیر.**

ایکی سؤزدن عیبارت جؤمله‌لر: **ایندی سحردیر. هاوا سؤیوق‌دور. اونلار اوخویورلار. بیز یازیریق. هاوا یاخشیدیر. یاز گؤزل‌دیر. دوستوم شاگیرددیر.**

اوچ وَ داها آرتیق سؤزدن عیبارت جؤمله‌لر: **طبیعتی قؤروماق لازیمدیر. اگر طبیعتی قؤروماساق، یئر اؤزؤنده حیات گئت ــ گئده آغیرلاشار.**

جؤمله‌ده فیکیر بیتکین‌لیئی شرطی معنادا ایش‌لنیر. هر جؤمله بو وَ یا دیگر مؤعیّن فیکری ایفاده ائدیر. اونا گؤره ده دانیشیق‌دا، یازیدا جؤمله‌لر تؤپلوسوندان ایستیفاده ائدیلیر.

جؤمله نیطقین اساس واحیدی‌دیر. اینسان‌لار فیکیرلرینی جؤمله‌لر واسیطه‌سی ایله ایفاده ائدیرلر، جؤمله‌لر واسیطه‌سی ایله دانیشیرلار، بیر ــ بیری ایله جؤمله‌لرین کؤمه‌یی ایله اونسییت ساخلاییرلار. بدیعی وَ علمی اثرلرده، مطبوعاتدا، رادیوَ وَ تئلئویزیون وئریلیش‌لرینده دئییلن‌لرین هامیسیَ جؤمله‌لرله ایفاده اولونور.

جؤمله‌نین اساس خؤصوصیئت‌لری.

جؤمله‌نین بیر ــ بیری ایله علاقه‌دار اولان ایکی جهتی وار: ۱) معنا جهتی، ۲) دیل قورولوشو جهتی.

معنا جهتی جؤمله‌نین بیتمیش فیکیر ایفاده ائتمه‌سی‌دیر. جؤمله یئگانه نیطق واحیدی‌دیر کی، فیکیر ایفاده ائدیر. هر هانسیئ سؤز و ایفاده بیتمیش فیکیر ایفاده ائتمیرسه، اونا جؤمله دئمک اولماز. دیل قورولوشو جهت‌لری آشاغیداکی‌لاردیر.

آ) دیل قورولوشو جهتیندن بیتکین خبره مالیک اولماق.

ب) جؤمله سس آهنگی‌نین اولماسیئ.

پ) قئیدلییین اولماسیئ.

خبر جؤمله‌نین دؤزلمه‌سینده اساس رول اویناییر. جؤمله بیر سؤزدن عیبارت‌دیرسه، او سؤز خبر کیمی تشکیل تاپیر. **مثلن: آخشام، گئجه، یاخشیئ، باهار، ایستی، مؤهندیس، اعلاچیئ، چؤخ** سؤزلردیر. اونلار جؤمله کیمی تشکیل تاپمامیش‌دیر، اونا گؤره ده بیتمیش فیکیر ایفاده ائتمیر. شکیلچی‌لر آرتیرماقلا اونلاریئ خبر کیمی دؤزه‌لتسک، اونلار جؤمله‌یه چئویریله‌جک و بیتمیش فیکیر ایفاده ائده‌جک‌دیر. **مثلن:**

آخشام ــ آخشام‌دیر.

گئجه ــ گئجه‌دیر.

یاخشیئ ــ یاخشیئ‌دیر. یاخشیئ‌یام. یاخشیئ‌سان...

باهار ــ باهاردیر.

ایستی ــ ایستی‌دیر.

مؤهندیس ــ مؤهندیس‌دیر. مؤهندیسم. مؤهندیس‌سن.

اعلاچیئ ــ اعلاچیئ‌دیر. اعلاچیئ‌یام. اعلاچیئ‌سان...

چؤخ ــ چؤخدور.

جؤمله ایکی و داها آرتیئق سؤزدن عیبارت‌دیرسه، اونلاردان بیری خبر کیمی تشکیل تاپمالیئ‌دیر. **مثلن: بیر نئچه سؤزو علاقه‌لندیریب یاناشیئ یازاق: دوستوم بو گؤن**

سحر مکتبین یانیئنداکیٔ ماغازادان ماراقلیٔ بیر کیتاب. بورادا جوّمله یوّخدور. آنجاق سؤزلر ائله علاقه‌لنیب ؤ ائله دوّزوّلوّبدوّر کی، خبر آرتیرماقلا اوّنلاریٔ جوّمله‌یه چئویرمک موّمکوّن‌دوّر. **مثلن، بئله:** دوّستوم بو گوّن سحر مکتبین یانیئنداکیٔ ماغازادان ماراقلیٔ بیر کیتاب آلدیٔ.

سس آهنگی ده جوّمله‌نین اساس علامت‌لریندن‌دیر. بونا بیتکین‌لیک سس آهنگی دئییلیر. جوّمله‌یه مخصوص سس آهنگی شیفاهی نیطقده اوّزوّنوّ گؤسترییر. بو سس آهنگی جوّمله‌نین اوّلیندن سوّنونا قده‌ر داوام ائدیر ؤ جوّمله‌نین قورتارماسیٔنیٔ گؤستریر. متن‌دن آسیلیٔ اوّلاراق، سس آهنگی‌نین داوام‌لیئغیٔ موّختلیف اوّلا بیلر.

اگر متن بیر جوّمله‌دن عیبارت‌دیرسه، جوّمله‌نین بیتمه‌سی ایله سس آهنگی ده باشا چاتیر. مثلن: ائیفئل قوّللاسی دوّنیادا فیلیزدن تیکیلمیش ان اوجا بینالاردان‌دیر.

اگر متن ایکی ؤ داها آرتیق جوّمله‌نین بیرلشمه‌سیندن عیبارت‌دیرسه، یعنی موّرکّب جوّمله‌دیرسه، جوّمله‌نین عوّمومی بیتکین‌لیک سس آهنگی اوّلور. موّرکّب جوّمله‌نی عمله گتیرن جوّمله‌لر آراسیئندا فاصیله قیئسا اوّلدوغوندان، سوّن جوّمله‌دن اوّلکی جوّمله‌نین ؤ یا جوّمله‌لرین سس آهنگی بیتکین‌لیئی ده ضعیف اوّلور. مثلن: **بو ائللر اوّنوّنده آند ایچیرم من، خالقیئن آرزوسودور قلبیم‌دن کئچن.**

اگر متن آیریٔ ــ آیریٔ موّستقیل جوّمله‌لردن عیبارت‌دیرسه، اوّنلاریٔن بیتکین‌لیک سس آهنگی آیریٔجا جوّمله سس آهنگی‌نه، متنین سوّن جوّمله‌سی‌نین سس آهنگی‌نه نیسبتن ضعیف، موّرکّب جوّمله‌نین داخیلینده‌کی جوّمله‌نین سس آهنگی‌نه نیسبتن ایسه قوّوّتلی اوّلور. مثلن: **علی بیٔ تئز اوّرایا گلیر، ائلدارلا گؤروّشوّر. هامیٔ یئغیئشیئب اوّنلارا قولاق آسیر.**

هر بیر جوّمله بیتمیش فیکیر ایفاده ائتمکله یاناشیٔ، موّعیّن موّناسیبت ده بیلدیریر. بو موّناسیبت **قئیدلییین** ایفاده‌سی‌دیر. مثلن: **آتا اوّلان یئرده اوّغول دانیئشماز. آل، قیئزیئم، بو گوّلوّ الینده ساخلا. بو وطن کی، زردوّشت‌لرین یوردودور، هر ایگیدی بیر یئنیلمز اوّردودور.**

جؤمله‌نین مقصد وؤ سس آهنگی‌نه گؤره نؤوعلری

☼ هر بیر جؤمله مؤعیّن مقصدله دئییلیر. **مثلن:** محمّد فؤضولی شرقین ان بؤیؤک شاعیرلریندن‌دیر. فؤضولی نئچه‌نجی عصرده یاشامیش‌دیر؟

بو جؤمله‌لردن بیرینده مؤعیّن بیر معلومات وئریلیر. اؤ بیری جؤمله ایسه معلومات آلماق مقصدی ایله ایشله‌دیلیر.

بو جهتدن جؤمله‌لر دؤرد نؤوع اؤلور:

نقلی جؤمله‌لر.

سوآل جؤمله‌لری.

امر جؤمله‌لری.

نیدا جؤمله‌لری.

بو جؤمله نؤوعلریندن هر بیری‌نین ایفاده طرزی، یعنی سس آهنگی اؤلور. سس آهنگی شیفاهی نیطق‌ده جؤمله‌لری فرق‌لندیرن واسیطه‌لردن‌دیر. عئینی قورولوشدا اؤلان، عئینی سؤزلردن عمله گلن جؤمله‌نی سس آهنگی‌نین کؤمه‌یی ایله هم نقلی، هم ده سوآل جؤمله‌سی کیمی ایشله‌تمک اؤلار. **مثلن:** هومایؤ آناسی‌نیشن سؤن بئشییی‌دیر. بو نقلی جؤمله‌دیر. اؤنو سوآل سس آهنگی ایله دئسک، سوآل جؤمله‌سی اؤلاجاق‌دیر.

جؤمله‌یه مخصوص بیتکین‌لیک سس آهنگی جؤمله‌لرین هامی‌سینا عاییید اؤلور وؤ جؤمله‌نی باشقا دیل ــ نیطق واحیدلریندن فرق‌لندیریر. جؤمله‌نین نؤوعلرینه عاییید سس آهنگی ایسه جؤمله‌لرین اؤزلرینی بیر ــ بیریندن فرق‌لندیریر. هر ایکی حالدا جؤمله‌نین معناسیؤ مقصدی ایله سس آهنگی بیر ــ بیرینی تامام‌لاییر.

نقلی جؤمله

☼ بو جؤمله‌لر بیر حادیثه، اشیا، علامت وؤ سایره حاققیندا معلومات وئرمک مقصدی ایله ایشله‌دیلیر. نقلی جؤمله‌لر عادی سس آهنگی ایله تلفّوظ اثدیلیر. **مثلن: دونیادا اللی میلیوون آذربایجانلیؤ وار.**

نقلی جؤمله‌لر باشقا جؤمله نؤوٴلرینه نیسبتن داها چوخ ایشله‌نیر. چؤنکی اینسان‌لار اؤز فیکیرلرینی، اساسن، نقلی جؤمله‌لر واسیطه‌سیله ایفاده ائدیرلر. اگر بیز هر هانسیٔ بیر مقاله‌ده وٴ یا حتکایه‌ده اؤلان جؤمله‌لری سایسیاق، گؤره‌ریک کی، اونلاریٔن اکثریتی نقلی جؤمله‌لردیر.

نقلی جؤمله‌لرین خبرلری‌نین ایفاده واسیطه‌لری چوخ‌دور. اونلار اساس نیطق حیصّه‌لری‌نین هامیسیٔ ایله ایفاده اولونا بیلیر.

فئعل‌له: بیر گؤن گؤیرچین‌لریم قانادلانیب **اوچدولار.**

ایسیم‌له: قایالاریٔ باش ــ باشادیر، گؤنئی‌لری **تاماشادیر.**

صیفت‌له: سن بیزه **دؤغما، عزیزسن،** ـؤیله دؤغرودانمیٔ **عدالت‌سیزسن.**

سایی‌لا: باش قافقاز سوآیریٔجیٔ سیلسیله‌سینده تینؤٴ ــ رؤسسؤٴ داغیٔ ایله بابا داغیٔ آراسیٔنداکیٔ زیروه‌لرین هؤندؤرلؤیؤ **۳۰۰۰** ــ مئتیردن چوخدور.

عوض‌لیک‌له: یٔئنه ده هر زامان اؤره‌یٔیمده‌کی **سن‌سن.**

ظرف‌له: تله‌سمه، **هله تئزدیر.**

نقلی جؤمله‌لرده سؤزلرین دیل قورولوشوجا سیٔراسیٔ داها چوخ گؤزله‌نیر. آذربایٔجان دیلی جؤمله‌لرینده سؤزلرین قانونا اویغون سیٔراسیٔندان دانیٔشاندا، اساسن، نقلی جؤمله‌لر نظرده توتولور.

سوآل جؤمله‌سی

☼ سوآل مقصدی ایله ایشله‌دیلن جؤمله‌یه سوآل جؤمله‌سی دئییلیر. سوآل جؤمله‌سی‌نین ایشله‌دیلمه‌سینده مقصد یا یٔئنی معلومات آلماق، یا دا هر هانسیٔ معلوماتی دقیق‌لشدیرمک‌دیر. مثلن: آذربایٔجان دیلی هانسیٔ دیل عاییله‌سینه داخیل‌دیر؟ **«کؤروغلو» اؤپئراسیٔ کیمین اثری‌دیر؟ قارشیٔمدا سن‌می‌سن، خیٔالیٔشنمیٔ‌دیٔر، سئوه‌الیٔ کؤنلؤمؤن سولطانیٔ دؤستوم؟**

سوآل جؤمله‌لری‌نین اؤچ نؤوٴو وار:

۱- سوآل عوضلیک‌لری‌نین کؤمه‌یی ایله یارانان سوآل جؤمله‌لری.

مشروطه اینقیلابئ نئچه‌نجی ایلده باشلاندئ؟ ستّارخان هانسئ شهرده آنادان اولموش‌دور؟

۲- سوآل ادات‌لارئ‌نیشن کؤمه‌یی ایله یارانان سوآل جؤمله‌لری:

آیریشلارمئ کؤنول جاندان، آذربایجان، آذربایجان؟ قارشیشمدا سن‌می‌سن، خیالیشنمئ‌دیر، سئودالئ کؤنلؤمؤن سولطانئ دوستوم؟

۳ ــ یالنیز سوآل سس آهنگی واسیطه‌سیله عمله گلن سوآل جؤمله‌لری. بئله جؤمله‌لرین عمله گلمه‌سینده سوآل عوضلیک‌لری و سوآل اداتلارئ ایشتیراک ائتمیر. بو جؤمله‌لر ظاهیرن نقلی و یا امر جؤمله‌لریندن فرق‌لنمیر، لاکین سوآل مقصدی ایله ایشله‌ندیئی‌نه گؤره سوآل سس آهنگی ایله تلفّوظ اولونور. مثلن: سن اونو تانیئیرسان؟ او سیزین قونشونوزدور؟ عالی مکتبده اوخویور؟

Δ ۷۸۹- متنی کؤچؤروّن. سوآل جؤمله‌لری‌نین آلتیشندان خط چکین و نؤولرینی گؤسترین.

ــ قیزیشم، یئنه مریمی نییه کؤسدؤروّب یؤلا سالیشبسان؟

ــ اؤیونجاق‌لاریشما توخونوردو.

ــ اؤیونجاق اؤینا‌تماق اؤچؤندؤر. بس توخونماسیشن، نئجه اؤینا‌سیشن؟ سن اؤزوّن اؤینادیرسان، یؤلداشیشئ نییه قؤیمورسان؟

ــ اؤز اؤیونجاق‌لاریشم‌دیر.

ــ آدام یؤلداشیشنا ائله دئمز، قیزیشم.

ــ ائله دئمه‌دیم.

ــ بس نئجه دئدین؟

ــ دئدیم، ال دیمه.

ــ داها نه دئدین؟

ــ هئچ زاد. دئدیم، سیشندیرارسان.

ــ داها؟

ــ هئچ نه.

ــ دئمیسن، فیکیرلش، گؤر نه دئمیسن.

ــ بیر ده دئدیم، آتام آلیشب.

شفیقه خانیم ضیافتین الینی اؤزجونا آلیب چنه‌سینی یؤخاریا قالدیردی، گؤزؤنؤن ایچینه باخدی. الینی دیزینه ووردو:

ــ قیزیم، آدام یئتیم قیزین یانیندا ائله دانیشماز. سن بیلیرسن‌می، مریمین آتاسی یؤخدور؟

ــ بیلیرم، اؤنون آتاسی اؤلؤب.

ــ بس آدام آتاسیز قیزین یانیندا آتا ایله اؤیؤنرمی؟ سینه‌سینه دؤیؤب آتا، آتا دئیرمی؟

سوآل جؤمله‌لری‌نین نؤولری ایله علاقه‌دار اؤلاراق اؤنلارا مؤختلیف شکیل‌لرده جاواب وئرمک اؤلار.

۱ ــ اداتلا و یا سس آهنگی ایله عمله گلن سوآل جؤمله‌لرینه اؤچ شکیلده جاواب وئریله بیلر.

آ) همین جؤمله‌نی بیر قده‌ر دئیشدیریب نقلی جؤمله شکلینه سالاراق تکرار ائتمک یؤلو ایله. **مثلن:**

سوآل: ــ درسلرینی اؤخودونمو؟

جاواب: ــ درسلریمی اؤخودوم.

سوآل: ــ درسلرینی اؤخودون؟

جاواب: ــ درسلریمی اؤخودوم.

ب) جؤمله‌نیئن بیر حیصّه‌سینی، منطیقی ووورغو دؤشن حیصّه‌نی دیل قورولوشوجا بیر قده‌ر باشقا شکیلده تکرارلاماق یؤلو ایله. **مثلن:**

سوآل: ــ سن بو گؤن سینمایا گئده‌جک‌سن‌می؟

جاواب: ــ گئده‌جه‌یم.

سوآل: ــ سن بو گؤن سینمایا گئده‌جک‌سن؟

جاواب: ــ گئده‌جه‌یم.

پ) **بلی، یؤخ، خئیر** تصدیق و اینکار بیلدیرن سؤزلر واسیطه‌سی ایله. اگر دئییله‌نه مؤثبت جاواب وئریلرسه، **بلی** سؤزؤندن، منفی جاواب وئریلرسه یؤخ، خئیر سؤزلریندن ایستیفاده اندیلیر.

سوآل: ــ سن عالی مکتبه داخیل اؤلماق ایسته‌ییرسن‌می؟

جاواب: ــ بلی.

سوآل: ــ سن عالی مکتبه داخیل اولماق ایسته‌ییرسن؟
جاواب: ــ بلی.
سوآل: ــ سن عالی مکتبه داخیل اولماق ایسته‌ییرسن‌می؟
جاواب: ــ یوخ (خئیر).
سوآل: ــ سن عالی مکتبه داخیل اولماق ایسته‌ییرسن؟
جاواب: ــ یوخ (خئیر).

۲ ــ سوآل عوض‌لیک‌لری ایله عمله گلن سوآل جومله‌لرینه بو قایدادا جاواب وئرمک اولماز. بئله سوآل جومله‌لرینه جاواب اوچون عوض‌لییئن عوضینه اونون طلب ائتدیئی سؤزو ایشله‌تمک لازیم‌دیر. **مثلن:** نیظامی هارادا آنادان اولموشدور؟ ــ جومله‌سینه یا قیسا شکیلده ــ گنجه‌ده ــ جاوابیئنی وئرمک، یا گنجه‌ده سؤزونو هارادا سؤزونون یئرینده ایشله‌تمک‌له بوتؤو جومله‌نی جاواب کیمی تکرار ائتمک لازیم‌دیر: نیظامی گنجه‌ده آنادان اولموشدور.

سوآل جومله‌لری موکالیمه‌لرده داها چوخ ایشله‌نیر. اونا گؤره ده موعیّن حادیثه‌لر حاققیئندا معلومات وئرن یازیلاردا، اونلاردان آز ایستیفاده اولونور.

بدیعی سوآل جومله‌لری. بونلارا طنطنه‌لی سوآل جومله‌لری ده دئییلیر. عادی سوآل جومله‌لریندن فرقلی اولاراق، بدیعی سوآل جومله‌لری جاواب آلماق مقصدی داشیمیر. اونلار نقلی جومله‌لر کیمی، معلومات وئرمک اوچون ایشله‌دیلیر. آنجاق نقلی جومله‌لردن فرقلی اولاراق، بو جومله‌لرده معلومات بیرباشا دئییل، بیر قدر دولایی‌سی ایله، ایفاده‌لی قایدادا بیان اولونور. بدیعی سوآل جومله‌لری شکیل‌جه عادی سوآل جومله‌لریندن فرق‌لنمیر، سس آهنگی، ایفاده طرزی بیر قدر فرق‌لنیر. مثلن: کیم بیلیر، کیم بیلیر، نئچه‌دیر تاریخین یاشی؟! معناسی اودور کی، هئچ کس تاریخین یاشینی بیلمیر. **آه، نه دئییم، نه آد وئریم بو عالمده من سانا؟ دئییین گؤرک، عؤمروم بویو نئجه دؤزوم من بو درده؟!** وطن‌سیز ده اینسان اولان اینسان کیمی یاشایارمی؟!

امر جومله‌لری

☼ امر جومله‌لری امر، ایستک، آرزو، خاهیش، اؤیود، مصلحت و ساییره کیمی معنالار ایفاده ائدیر. امر جومله‌سی‌نین خبری فئعلین امر شکلی ایله ایفاده اولونور.

بو، امر جؤمله‌سی اؤچؤن دیل قورولوشو اؤزره گؤستریجی حئساب اؤلونور. مثلن: تئز اؤلون، توتون ائلداریئ! گؤن اؤ گؤن اؤلسون کی، قورتارسیئن داعوا. ایذین وئر، قؤلومو سالیئم بؤیئنونا. شاعیر، هئچ آلدانما دؤنیا واریئنا، اینانما دؤنیانیئن ائعتیباریئنا، ثاواب گؤر، هر زامان یاخشیلیئق ائیله.

امر جؤمله‌لری‌نین خبرلری فئعلین امر شکلی ایله ایفاده اؤلوندوغونا گؤره، فئعلین امر شکلی ایله امر جؤمله‌لری آراسیئندا هم معنا جهتدن، هم ده دیل قورولوشوجا جهتیندن علاقه وار. فئعلین امر شکلی‌نین معنالاریئ امر جؤمله‌لرینده دقیقلشیر. مثلن: فئعلین امر شکلینده اؤلان **گل** فئعلی «یاخاسیئ اؤردئنلی ایگید یار گلسین» جؤمله‌سینده آرزو، ایستک بیلدیریر. «ثروت گؤرمک ایسته‌یئن آذربایجانا گلسین» جؤمله‌سینده چاغیریئش، دعوت بیلدیریر.

نیدا جؤمله‌سی

☼ یؤکسک حیس ــ هیجان‌لا تلفّوظ ائدیلن جؤمله‌لره نیدا جؤمله‌سی دئییلیر. مثلن:

من ده اؤ گؤنلری یاشاسایدیم، آه! نه‌لر گؤردؤن، آمان، واقیف؟! نه قانسیزمیش زامان، واقیف؟! سن اینسان اؤغلونون طالئعینه باخ! اوف، نه ایش توتورام؟! یاتمیشام‌میئ من؟! گؤر بیر نه‌لر چیخدیئ منیم دیلیم‌دن!

نیدا جؤمله‌لری‌نین خوصوصی شکلی یؤخدور. نقلی، سوآل و امر جؤمله‌لری هیجانلیئ سس آهنگی ایله دئییلنده نیدا جؤمله‌سینه چئوریلیر. نیدا جؤمله‌لری، اساسن، ایکی یؤللا عمله گلیر:

آ) یالنیز سس آهنگی واسیطه‌سیله عمله گلن‌لر: یؤل وئر منه، **گؤل درمیشم، سئودییئم‌چین آپاریئم! یئتر آرتیئق، آیاقلاردا سؤرؤندؤک! قالخ، قالخ، قالخ، دؤشکؤن دؤنیا! قؤیئ گؤللری یا قان سولاسیئن، یاخود عدالت! قؤیئ یا بشریئت یاشاسیئن، یاخود اسارت! خورامان، خورامان! گؤر نه‌ئین خیالیئنداسان!**

ب) نیدالاریئن کؤمه‌یی ایله: **اوف... پارتلا اؤره‌ئیم! یازیئق خورامان!**

آمان، کاهین بابا، جئیران قاچیئر کی!

بیئ...بیئ... آغاجلار دا چیچک آچیئر کی!

آه... دونیا نه قدهر گوزل‌لشدی، باخ!
ائله بیل قلبیمه گونش دوغاجاق!
بای، یوخوم گلدی کی!

جومله‌نین قورولوشجا نؤولری

☼ جومله‌لر قورولوشجا ایکی نؤو اولور:

آ) ساده جومله‌لر

ب) موررکّب جومله‌لر

جومله‌لرین بئله بؤلگوسو شکیل جهتدن سؤزلرین ساده و موررکّب اولماسینا بنزه‌ییر. ساده سؤز بیر کؤکدن عیبارت اولور، ساده جومله ده بیر جومله‌دن عیبارت اولور؛ موررکّب سؤز سؤزلرین بیر سؤز داخیلینده بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر، موررکّب جومله ده جومله‌لرین بیر جومله داخیلینده بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر. موررکّب سؤز نئچه سؤزدن عمله گلسه ده، بیر سؤز، یعنی بیر لوغوی واحید اولور، موررکّب جومله ده نئچه جومله‌دن عمله گلسه ده بوتؤولوکده بیر جومله حئساب اولونور.

موقایسه ائت:

ساده سؤز	ساده سؤز	موررکّب سؤز
قارا	قاش	قاراقاش
ایستی	اوت	ایستی‌اوت
گون	باخ	گونه‌باخان
دونیا	گوروش	دونیاگوروش

موقایسه ائت:

ساده جومله	ساده جومله	موررکّب جومله
هاوالار سویوق کئچیر یوللار بوز باغلایییر بیز گوروروک آغاجلار چیچک آچیر	قار یاغیر گندیش ــ گلیش چتین‌لشیر اوزلکه‌میز اینکیشاف اندیر باهار گلیر	هاوالار سویوق کئچیر و قار یاغیر یوللار بوز باغلایییر، گندیش ــ گلیش چتین‌لشیر. بیز گوروروک کی، اوزلکه‌میز اینکیشاف اندیر. آغاجلار چیچک آچیر، چونکی باهار گلیر.

جؤمله‌لرین ترکیبی

☼ دیلده نه قده‌ر سؤز وارسا، هامیسیندان نیطقده ایستیفاده اولونور. دیلین هئچ بیر سؤزو جؤمله‌دن کناردا قالا بیلمز. جؤمله‌ده اولان سؤزلر روللاریئنا گؤره اوچ دسته‌یه بؤلونور.

۱- جؤمله عؤضولری.
۲- دیل قورولوشو جهتیندن جؤمله عؤضولری ایله علاقه‌دار اولمایان سؤزلر.
۳- کؤمکچی واسیطه‌لر (کؤمکچی سؤزلر).

اوچونجو دسته‌یه عائید سؤزلر قوشمالار، باغلاییجیلار، اداتلار و نیدالاردیر. بونلاریئن بیر قیسمی (باغلاییجیلار، نیدالار، بعضی اداتلار) جؤمله قورولوشوندا نحوی مقوله کیمی قئیده آلیئنمیر، نحوی تحلیل زامانی اوستوندن کئچیلیر؛ بیر قیسمی (قوشمالار، اداتلاریئن بعضی‌لری) بیرینجی و ایکینجی دسته‌لرده‌کی سؤزلرله بیرلشمیش حالدا چیئخیئش ائدیر.

بو بؤلگولر اوزره بیر نئچه جؤمله‌نی نظردن کئچیرک.

۱- بلکه، هر شئی اونوداجاقسان یؤخودان اوییانمیئش بیر اوشاق کیمی.

بو جؤمله‌ده **بلکه** سؤزو ایکینجی دسته‌یه عائیددیر، **کیمی** قوشماسی بیرینجی دسته‌ده‌کی سؤزلردن بیرینه قوشولاراق (اوشاق کیمی) اونونلا بیرلیکده بیر جؤمله عؤضوو کیمی چیئخیئش ائدیر، جؤمله‌ده‌کی باشقا سؤزلر ایسه جؤمله عؤضولرینه عائیددیر.

۲- اگر سن بو کیتابخانانی گزمک ایسته‌سن، بیل کی، بوندان اوترو بیر نئچه ساعات واخت ایتیره‌جک‌سن.

جؤمله‌ده‌کی **سن**، **بو**، **کیتابخانا**، **گزمک ایسته‌سن**، **بیل**، **بیر نئچه ساعات واخت**، **ایتیره‌جک‌سن** سؤزلری جؤمله عؤضولرینه عائیددیر، اوترو قوشماسی بوندان سؤزونه قوشولاراق اونونلا بیرلیکده جؤمله عؤضوو اولور، اگر، کی، سؤزلری ایسه قئیده آلیئنمیر.

جؤمله عؤضؤلری

☼ معنا وَ دیل قورولوشو جهتیندن بیر ــ بیری ایله علاقه‌دار اؤلان، مؤعیّن سوآل‌لارا جاواب وئرن سؤزلره جؤمله عؤضؤلری دئییلیر. **مثلن:** اؤنلار **ایشیقلیق اؤتاقدا درس اؤخویوردولار.** بو جؤمله‌ده بئش جؤمله عؤضوجو وار. اؤنلاریشن بیر ــ بیری ایله علاقه‌سی بئله‌دیر:

اؤنلار ــ اؤخویوردولار،
درس ــ اؤخویوردولار،
اؤتاقدا ــ اؤخویوردولار،
ایشیقلیق ــ اؤتاقدا.

جؤمله‌نین بئش عؤضوجو وار:

مؤبتدا
خبر
تامام‌لیق
تعیین
ظرف‌لیک

جؤمله‌نین دؤزه‌لمه‌سینده، تامام‌لانماسیندا جؤمله عؤضؤلری‌نین رؤل‌لاری بیر ــ بیریندن فرق‌لنیر. جؤمله مؤبتدا وَ خبر اساسیندا دؤزه‌لیر؛ تامام‌لیق، تعیین، ظرف‌لیک ایسه جؤمله‌نین گئنیشله‌نمه‌سینه، تامام‌لانماسیشنا کؤمک ائدیر. بو جهتدن جؤمله عؤضؤلری ایکی دسته‌یه آیریلیر:

باش عؤضؤلر: مؤبتدا، خبر.

ایکینجی درجه‌لی عؤضؤلر: تامام‌لیق، تعیین، ظرف‌لیک.

جؤمله‌نین باش عؤضوللری

☼ مؤبتدا وَ خبر جؤمله‌نین باش عؤضوللری‌دیر. جؤمله بو عؤضوللر اساسیئندا عمله گلیر. مثلن:

پاییئز گئدیر. قیئش گلیر. هاوالار سؤیوق‌دور. قار یاغیئر. چایلار دونور. گؤن گؤده‌لیر. گئجه اوزانیئر. اینسان‌لار اؤشؤیؤر.

بورادا سککیز جؤمله وار. هامیئسئ مؤبتدا وَ خبر اساسیئندا دؤزل‌میش‌دیر.

اؤلا بیلر کی، جؤمله‌ده مؤبتدا ایشتیراک ائتمه‌سین. مثلن: یازیئریئق. اؤخویئورلار. بیلیرسینیز. شاگیردسن.

یئنه نظرده توتولور کی، خبرین بیلدیردیئی حرکت، حؤکم نه‌یه‌سه ــ شخصه، اشیایا عاییددیر.

ائله جؤمله‌لر ده اؤلور کی، اؤنلاردا ایش گؤرن وَ حؤکمؤن عاییید اؤلدوغو شخص، اشیا تصوّر ائدیلمیر. مثلن: سؤیوق‌دور. ایستی‌دیر. صاباح توز‌دور. قیئشا آز قالیئر.

بو جؤمله‌لر خبرلر اساسیئندا دؤزه‌لن مؤبتداسیئز جؤمله‌لردیر. بونلاردا مؤبتدا وَ خبر علاقه‌لری گؤرؤنمؤر. حؤکمؤن، حرکتین عاییید اؤلدوغو آنلاییئش گیزلی قالیئر. آنجاق بئله حاللار جؤمله‌نین دؤزه‌لمه‌سینده مؤبتدا وَ خبرین علاقه‌سینی اینکار ائتمیر.

مؤبتدا

☼ مؤبتدا ایش گؤره‌نی، حرکتین، علامتین... ایستیناد اؤلوندوغو جانلئ وَ جانسیئز وارلیئق‌لارئ، حادیثه‌لری، مؤجررد آنلاییئش‌لارئ بیلدیریر.

آ) جانلئ وارلیئق‌لارئ بیلدیرنلر: بیر زامان **آدامالار** بیشمیش یومورتانیئن ساریسیئنئ اؤرتن آغ مادّه‌نی زؤلال حسّاب ائدیردیلر. سؤنرا **عالیملر** باشا دؤشدؤلر کی، زؤلال چؤخدور، بؤتؤن جانلئ‌لار زؤلالدان یارانمیئش‌لار.

ب) جانسیز اشیالارئ بیلدیرنلر: یئمیشان مئشه‌لرده بیتن کیچیک آغاج‌دیشر. شهر باییرام‌ساییاغئ بزه‌دیلمیشدی.

پ) حادیثه‌لری بیلدیرنلر: **زلزله** بیر نئچه ثانییه‌نین ایچینده بؤیوک شهرلری ویران قویور. ت) مؤجرّد آنلاییشلارئ بیلدیرنلر: ذؤوق اینسانا مخصوص اینجه دویغودور. یاخشئ‌لیق هئچ واخت ایتمیر. پیس‌لیک اینسانا پیس‌لیک گتیرر.

مؤبتدا ایسمین آدلیق حالیشندا اولور، کیم؟ نه؟ هارا؟ سوآل‌لاریشا جاواب وئریر. **مثلن:**

آ) کیم سوآلیشا جاواب وئرنلر: نیظامی گنجوی بئش بؤیوک منظومه‌سی ایله دونیادا شؤهرت قازانمیشدیر.

ب) نه سوآلیشا جاواب وئرنلر: تراکتور تیرلری چاپا سوروویور.

پ) هارا سوآلیشا جاواب وئرنلر: بوتون دونیا دیله گلیر بیر روبابیشن سیملری تک.

مؤبتدانیشن ایفاده واسیطه‌لری:

۱. ایسیم‌له:

گل قلم گؤتوروب، قوشا ساز توتاق،

سؤسن‌لر، سونبول‌لر، گوللر بیزده‌دیر.

گئجه‌لر قویینونا آیئ قوناق گلن،

سونناسئ چیشغریششان **گوللر** بیزده‌دیر.

بیزیم دونیامیزدا گولور **گوزل‌لیک،**

دئییر بو ماهنئ‌نئ بولبول وئ ککلیک.

یازیشن سحر واختئ **گول‌لوک، چیچک‌لیک،**

اورک سرین‌له‌دن یئللر بیزده‌دیر.

۲. عوض‌لیک‌له: سن دئدین کی، مؤقدّس‌دیر آزاد کونول، آزاد وطن.

۳. صیفت‌له:

گوزللر آل گئییب کئچدی

آغاج‌لاریئن آراسیئیلا...

۴. سای‌لا: بئش یؤکسک قییمت‌دیر. بئشینجی‌لر یاریئشدا قالیب گلدیلر.

۵. مصدرله: اؤخوماق، اؤیره‌تمک هر بیریمیزین ایشی‌دیر.

۶. فئعلی صیفت‌له: یاراداn، یاشادان اؤز ائلیمیزده‌دیر.

۷. سؤز بیرلشمه‌لری ایله:

باخدیئقجا اینسانیئن گؤزو قارالیئر،

شاعیر اؤلمایان دا خیالا دالیئر.

قئید. صیفت‌لر، سای‌لار، فئعلی صیفت‌لر، همین سؤزلری عوض ائدن عوض‌لیک‌لر (بو، هانسئ، نئجه، نئچه...) مؤبتدا اؤلاندا ایسیم یئرینده ایشله‌نیر ــ ایسیم‌لشیر.

Δ ۷۹۰- کؤچؤروون. مؤبتدالاریئن آلتیئندان خط چکین.

اوروپادا یئرآلما جنوبی آمئریکا کشف اؤلونداn سونرا مئیدانا گلیب‌دیر. اوروپالیلار قارت ائتدیک‌لری قییمت‌لی اشیالارلا برابر، بو بیتکی کؤکلرینی ده اؤز یئرلرینه گتیردیلر. ایندی یئرآلما ان چوخ یایئیلمیئش بیتکی‌لردن‌دیر.

اولدوزلار عالمی‌نی چوخ بؤیوک مسافه‌لر آییریئر. فضادا اولدوزلار سایریئشیئر.

بالاش. ایندی من یازیئق، باشیئما نه کؤل تؤکوم. اؤز عاییله‌م‌ده بئله، کیمسه منی آنلامیئر، کیمسه منیم مؤوقئعیمی بئله، دوشونمور. سیز منی بو ائوده آدام بیلیرسینیزسه، نئجه من دئییرم، ائله ده اؤلمالیدیئر.

خبر

☼ خبر جؤمله‌نین عمله گلمه‌سینده خوصوصی رؤل اوینایان جؤمله عوضوودور. اونا گؤره ده جؤمله‌نین اساس علامت‌لرینden بیری خبره مالیک اؤلماقدیئر. اگر خبر یؤخدورسا، جؤمله ده یؤخدور.

مثلن: بو اوشاقلار شهرده‌کی اون نؤمره‌لی اؤرتا مکتبده اوخویورلار.

بو جؤمله‌ده ییددی جؤمله عؤضوؤ وار: اوشاقلار مؤبتدا، **اوخویورلار** خبردیر. قالانلارئ ایکینجی درجه‌لی عؤضوؤلردیر. جؤمله‌دن خبری ایختیصار ائتسک، سؤز دؤزؤمؤ قالاجاق، آنجاق جؤمله جؤمله‌لییی‌نی ایتیره‌جک‌دیر. ییعنی بئله اؤلاجاق‌دیئر: **بو اوشاقلار شهرده‌کی اؤن نؤمره‌لی اؤرتا مکتبده. گؤرؤرسؤنؤز** کی، بونا جؤمله دئمک اؤلماز. آنجاق تکجه خبر جؤمله اؤلا بیلر: **اوخویورلار.**

خبر مؤبتدایا عاییید حرکت وٚ علامت بیلدیریر. **مثلن: اینسانلار** اوچماق باره‌ده نئچه ییؤز مین ایل اؤنلر **دؤشؤنؤردؤلر. خالچا ــ طیّاره،** اوچان **صاندیئق** وٚ ساییره حاققیئندا ناغیئل‌لار بو دؤشؤنجه‌دن **ییارانمیئشدیئر.** ایندیکی **حییاتئ** طیّاره‌سیز تصوؤر ائتمک **چتین‌دیر.**

اؤنکی ایکی جؤمله‌ده خبرلر (دؤشؤنؤردؤلر، ییارانمیئش‌دیئر) مؤبتدالارا (خالچا ــ طیّاره، صاندیئق) عاییید حرکت بیلدیریر. اؤچونجؤ جؤمله‌نین خبری (چتین‌دیر) مؤبتدایا (تصوؤر ائتمک) عاییید حال ــ وٚضعییّت بیلدیریر.

خبر هم معنا جهتدن، هم ده دیل قورولوشو جهتیندن مؤبتدایا تابئع اؤلور، اؤندان آسیئلئ اؤلور.

خبرین معناجا مؤبتدایا تابئع اؤلماسئ مؤبتدایا عاییید حرکت وٚ حال بیلدیرمه‌سی‌دیر.

خبرین دیل قورولوشو جهتیندن مؤبتدایا تابئع اؤلماسئ دیل قورولوشو جهتیندن اؤنونلا اویغون‌لاشماسئ‌دیئر. ییعنی مؤبتدا هانسئ شخصده وٚ کمییّتده اؤلسا، خبر ده اؤنا اویغون شکیل‌لره دؤشؤر. مثلن: مؤبتدا من شخص عوٚض‌لییی ایله ایفاده اؤلونسا، خبر ده اؤنا اویغون اؤلاجاق‌دیئر: **من ییازیئرام.** مؤبتدا **بیز** شخص عوٚض‌لییی ایله ایفاده اؤلونسا، خبر اؤنا اویغون اؤلاجاق‌دیئر: **بیز ییازیئریئق.**

Δ ۷۹۱- کؤچؤرؤن. مؤبتدالارلا خبرلری جؤمله‌لرده‌کی دیگر سؤزلردن آییئریئب قارشئ ــ قارشیئیا ییازیئن.

کؤچه‌ده برک شاختا وار. سن آتیئلیئب ــ دؤشؤرسن، اللرینی بیر ــ بیرینه وٚورورسان. بدنین قیئزیئشیئر، چؤنکی مادّه‌لر مؤبادیله‌سی سؤرعت‌لنیر. من بو دؤشؤنجه‌ییله گزیردیم باغئ. سن دؤلاشدیئن بو ییئرلری آددیئم ــ آددیئم، قاریئش ــ قاریئش.

خبرله مؤبتدا آراسیئندا اوزلاشما علاقه‌سی اؤلور. خبر شخص وٚ کمییّته گؤره مؤبتدا ایله اوزلاشیئر. مؤبتدانیئن شخص وٚ کمییّتی خبرده اؤز عکسینی تاپیئر. مؤبتدا نئچه‌نجی شخصده‌دیرسه، خبر ده همین شخصی بیلدیریر؛ مؤبتدا تکده‌دیرسه، خبر تکده اؤلور، مؤبتدا جمعده‌دیرسه، خبر ده جمعده اؤلور. میثال‌لارا دیقّت ائدین.

بیرینجی شخص تک: **من حیاتئ سئوئیرم.**
ایکینجی شخص تک: **سن حیاتئ سئوئیرسن.**
اؤچونجوٚ شخص تک: **اؤ، حیاتئ سئوئیر.**
بیرینجی شخص جمع: **بیز حیاتئ سئوئیریک.**
ایکینجی شخص جمع: **سیز حیاتئ سئوئیرسینیز.**
اؤچونجوٚ شخص جمع: **اؤنلار حیاتئ سئوئیرلر.**

مؤبتدا اؤچونجوٚ شخصین جمعینده اؤلانلدا خبر بعضن کمییّته گؤره اؤنونلا اوزلاشمیئر. یعنی مؤبتدا جمعده اؤلسا دا، خبر بعضن تکده اؤلور. مثلن:

مؤبتدا اؤچونجوٚ شخصین جمعینده‌دیر، خبر ده جمعده‌دیر: اؤنلار ال وئریب تانیئش اؤلورلار. قادیئنلار بولاقدان سو آپاریئرلار.

مؤبتدا اؤچونجوٚ شخصین جمعینده‌دیر، خبر ایسه تکده‌دیر: اؤدور، باخ، اؤرادا دوروبلار، **اؤنلار دئییردی. بس بو قیئزلار نه اؤلدو؟**. عاباس، بوٚتوٚن **آداملار** بو باره‌ده **دانیئشیئر**. شرائیط وٚ وٚضعییّتدن دوٚغمایان **حرکتلر** دائیما پیس نتیجه وئریر. یئنه ده یامیاشیئل **گئتیئنیر داغلار.**

سیز خبرین شخص وٚ کمییّته گؤره مؤبتدا ایله اوزلاشماسی‌نئ اؤیره‌نیب‌سینیز. اؤنا دا دیقّت ائدیب‌سینیز کی، بیرینجی وٚ ایکینجی شخصلرین تک وٚ جمعینده، اؤچونجوٚ شخصین تکینده شخص وٚ کمییّته گؤره اوزلاشما همیشه اؤلدوغو حالدا، اؤچونجوٚ شخصین جمعینده کمییّته گؤره اوزلاشما بعضن اؤلور، بعضن یوٚخ.

اؤچونجوٚ شخصین جمعینده ایسه شخصه گؤره اوزلاشما همیشه اؤلدوغو حالدا، کمییّته گؤره اوزلاشما گاه اؤلور، گاه اؤلمور. هره‌سینه عائید بیر نئچه میثال‌لا تانیئش اؤلاق.

مؤبتدا اؤچؤنجؤ شخصین جمعینده‌دیر، خبر ده اؤنونلا هم شخصه، هم ده کمییته گؤره اوزلاش‌میشش‌دیشر:

یئنه طلبه‌لر باخیشدیئلار. خیشرداجا ائولر دومان کیمی گؤرؤنؤردؤلر.

مؤبتدا اؤچؤنجؤ شخصین جمعینده‌دیر، خبر اؤچؤنجؤ شخصین تکینده‌دیر؛ شخصه گؤره اوزلاشما وار، کمییته گؤره اوزلاشما یؤخدور:

طلبه‌لر بیر ــ بیری‌نین اؤزؤنه باخدیئ. گؤزلری شئه ایله دؤلموش چیچک‌لر یاواش ــ یاواش **آچیلیشردیئ**.

اؤچؤنجؤ شخصین جمعینده خبرین مؤبتدا ایله اوزلاشیب ــ اوزلاشماماسیشندا مؤبتدانیشن هانسیئ سؤزلرله ایفاده‌سی‌نین فرقی وار. بو بئله‌دیر.

آ) مؤبتدا اینسان‌لارا عاییید سؤزلرله ایفاده اؤلونانda خبر چؤخ واخت اؤنونلا کمییته گؤره اوزلاشیر. **مثلن:**

باشقا حکیم‌لر ایسه دینمه‌دیلر.

آنجاق اوزلاشمادیشغیئ حاللار دا اؤلور. مثلن: بورادا ائله ایگیدلر یاتیر کی، آدلاریشنیئ چکن بئله یؤخدور.

ب) مؤبتدا باشقا جانلیئلارا عاییید سؤزلرله ایفاده اؤلونانda، خبر، عادتن، تکده اؤلور وَ کمییته گؤره اؤنونلا اوزلاشمیر. مثلن: اؤنون نریلتی‌سینه بؤتؤن حئیوانلار قاچیب ماغاراسیشنا گیردی، بؤتؤن قوشلار یووالاریشندا گیزلندی.

آنجاق اوزلاشان حاللارا دا راست گلمک اؤلور. مثلن: قوشلار بوداقدان ــ بوداغا سیچرایئیب جیؤیلده‌شیردیلر.

پ) مؤبتدا جانسیز اشیالارا عاییید سؤزلرله ایفاده اؤلونانda خبر کمییته گؤره اؤنونلا اوزلاشمیر. مثلن: یئنه ده کاغیذلار دیله گلیب شیشق ــ شیشقلا سسله‌نیر. گؤنلر، هفته‌لر، آیلار بیر ــ بیر گلیب کئچدی.

چؤخ تصادؤفی حاللاردا اوزلاشمایا دا تصادؤف ائتمک اؤلور. **مثلن:** بیر ده باشلاریشنا تزه‌جه سؤیؤق‌لار قؤنموش، قارغالار، ساغساغان‌لار دؤلوشموش آغاج‌لاریشن بوداق‌لاریئ آرا بیر ترپه‌شیردیلر.

قئید. ۱۹۷۰ ــ ۱۹۵۰ ــ جی ایللره قده‌ر آذربایجان ادبی دیلینده مؤحکم گؤزلنن بو قایدالاردا ایندی بیر قده‌ر سربست‌لیک عمله گلمیش‌دیر.

فئعلی وٚ ایسمی خبرلر

☼ ایفاده واسیطه‌لرینه گؤره خبرلر ایکی جوّر اولور: ایسمی خبرلر، فئعلی خبرلر.

ایسیم، صیفت، سایٚ، عوضلیک، مصدر، فئعلی صیفت وٚ ظرف‌له ایفاده اولونان خبرلره ایسمی خبرلر دئییلیر.

فئعلین تصریف‌لنن شکیل‌لری ایله ایفاده اولونان خبرلره فئعلی خبرلر دئییلیر.

ایسمی خبرلرین ایفاده واسیطه‌لری

۱- **ایسیم‌له ایفاده اولونان‌لار:** اوٚ، طبیعی اولدوغو قده‌ر صمیمی، صمیمی اولدوغو قده‌ر دوٚغرو بیر اینسان‌دیٖر. من یوٚلداشام اوچان قوشلارا.

۲- **صیفت‌له ایفاده اولونان‌لار:** درد ــ قم آدامیٖن اوٚره‌یینی چوٚروٚدوٚر، یاشاماق ایسه چوٚخ شیرین‌دیر.

مین دفه زیروٚه‌یه باخماق یٖئرینه،

بیرجه یوٚل زیروٚه‌دن باخماق **یاخشیٖ‌دیٖر.**

بو گوٚن هاوا **ایشیٖق ایدی،** گوٚن وار ایدی، لاکین برک **سوٚیوٚق ایدی.** بو تلاطوٚموٚن نه اولدوغون‌دان باش چیٖخارماق **چتین ایدی.**

۳- **سایٚلا ایفاده اولونان‌لار:** بلی، اوزاق‌دادیٖر، حسرتی چوٚخ‌دور. یٖئغیٖنجاق‌دا آدام آز **ایدی.** اوٚنون قیٖمتی *بٖئش‌دیر.*

۴- **عوضلیک‌له ایفاده اولونان‌لار:** بو ماوی، بو بزک‌سیز گوٚیٚ بیزیم‌دیر، سئوٚگیلیم!. سیزده‌دیر سوٚزوٚم منیم، ائل‌اوٚغلو، دوٚغما قارداش!

۵- **مصدرله ایفاده اولونان‌لار:** مقصدیمیز اوٚخوماق‌دیٖر. اوشاق‌لار گزمکده‌دیرلر.

۶- **فئعلی صیفت‌له ایفاده اولونان‌لار:** گوٚلدسته بده‌لوٚلا یاخشیٖ ایشله‌یٖن‌دیر. سن ده جبهه‌لرده ساتیٖشق دوران‌سان.

۷- **ظرف‌له ایفاده اولونان‌لار:** منیم اصیل توٚیوٚم ایندی‌دیر.

فئعلی خبرلرین ایفاده وﺍسیطه‌لری

☼ فئعلی خبرلری فئعلین امر، خبر، لازیشم، وﺍجیب، آرزو وﺀ شرط شکیل‌لری ایله ایفاده اوﺀلونور. فئعلین لازیشم، وﺍجیب، آرزو شکیل‌لری ایله ایفاده اوﺀلونان خبرلر آز ایشله‌نیر. فئعلی خبرلر داها چوﺀخ فئعلین خبر شکلی ایله ایفاده اوﺀلونور. فئعلین امر وﺀ شرط شکیل‌لری ایله ایفاده اوﺀلونان خبرلر ده نیطقیمیزده موﺀعیّن یئر توتور.

میثال‌لار.

۱) فئعلین خبر شکلی ایله ایفاده اوﺀلونان‌لار: اوﺀ شرفلی گوﺀنلر اونودولارمیﺀ؟

بوﺀیوﺀدوﺀک سنین‌له بیر جبهه‌لرده
دوﺀشوﺀموﺀز یاردان نیشان‌لار آلدیﺀ...
اونوتدوق قوﺀرخونو، **آتدیﺀق** تلاشیﺀ،
بیز دوﺀیوﺀش قارداشیﺀ، جبهه قارداشیﺀ،
بیرلیکده **اوﺀیره‌ندیک** چتین ساوﺍشیﺀ.

۲) فئعلین امر شکلی ایله ایفاده اوﺀلونان‌لار: آنام اثللر! تزه ایل‌دیر، آل ــ خارا **گئتیین!**
بولودلار آسیﺀلیﺀب قایادان،
ائله بیل دئییرلر:
یوﺀلچولار، **تله‌سین!**

۳) فئعلین شرط شکلی ایله ایفاده اوﺀلونان‌لار:

طیّاره‌نین قانادلاریﺀ بولودلاریﺀ یارارسا،
جوﺀشغون نغمه سس‌لری بوﺀشلوق‌لاریﺀ **سوﺀرارسا،**
بیزیمکی‌دیر نغمه ده، طیّاره ده، **سئوﺀگیلیم!**

***

الینی اوزاتدیﺀ،
دئدی: درمان‌لاریﺀ **آتسان،**
بیر هفته‌یه ساغالارسان!
آتماسان، یئددی گوﺀنه.

۴) فئعلین وﺍجیب شکلی ایله ایفاده اوﺀلونان‌لار: حیات نه جوﺀر اوﺀلورسا، اوﺀ **توتولمالیﺀ** وﺀ محکمه قارشیﺀسیﺀندا **اوﺀتورمالیﺀدیﺀر.** رنجبرین اوﺀره‌یینده ایلیﺀق بیر ماراق

اوْیاندیْ: من **اوْیره‌نمه‌لی، بیلمه‌لی‌یم**. بو سوْزله تانیْش **اوْلمالی‌یام**/. یئنه اوْ دا جیْغیْرلا **گئتمه‌لییدی**، اوْ جیْغیْر ساکیت‌دیر، گلیب ــ گئدن، دئمک اوْلار، یوْخدور.

۵) فئعلین لازیْم شکلی ایله ایفاده اوْلونان‌لار: قیْیاس بو گوْن **چیْخاسیْ ایدی**. اوْنلار صاباح **گله‌سی‌دیرلر**.

۶) فئعلین آرزو شکلی ایله ایفاده اوْلونان‌لار: آیْ همیشه سن **گله‌سن**/ همیشه سن **گله‌سن**/.

آرزوم بودور: **اوْلمه‌یه‌یدیم**،
یاشایایدیم اوْلکه‌مله بیر.
بوْتوْن ارضی شن **گزه‌یدیم**،
یازایدیم هر گوْن شئعیر.

خبرلرین سوْز بیرلشمه‌لری ایله، سوْز بیرلشمه‌سی عمله گتیرمه‌یَن ایکی وْ داها آرتیْق سوْزله ایفاده اوْلونماسیْ.

جوْمله‌لرین خبرلری آیْریْ ــ آیْریْ سوْزلرله ایفاده اوْلوندوغو کیمی، موْستقیل معناسیْ اوْلان بیر نئچه سوْزله ده ایفاده اوْلونور. بو قایْدا هم ایسمی خبرلره، هم ده فئعلی خبرلره عاییددیر.

مثلن:

آ) **ایسمی خبرلره عاییْد:** آذربایْجان **بیزیم وَطنیمیزدیر**. آذربایْجان **داهی‌لر یوْردودور**. داشیْ، **توْرپاغیْ وار ــ دوْولت منبعی‌دیر**.

اوْ کیتابدا هر میصرا،
هر سوْز **اوْرک قانیْم‌دیْر**.

ب) **فئعلی خبرلره عاییْد:**

گئت، اوْغلوم، گئت، سنه اوْغورلار اوْلسون،
طالئعین قوْوتلی، عئشقین وار اوْلسون/
دوْیوْش مئیدانیْندا اوْره‌یی داش اوْل/
خاییْنه رحم ائتمه، حاققا یوْلداش اوْل/

***

بیر **ذرّه اوْلسایْدیْم** حیْاتدا اگر،
دئیه‌ردیم، قاریْشیْم آنا توْرپاغا.

بیر **داملا اؤلسایدیم**، قؤروشوب چاپا
آخاردیم تارلایا، بؤستانا، باغا.

Δ ۷۹۲- خبری ایکینجی نؤوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی ایله ایفاده اؤلان اؤچ جؤمله یازین.

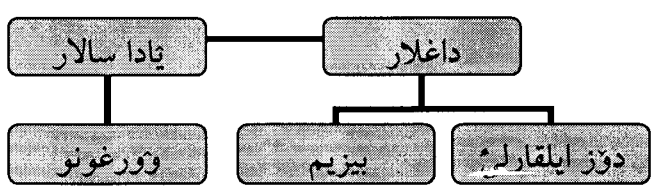
Δ ۷۹۳- خبری اؤچونجو نؤوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی ایله ایفاده اؤلان اؤچ جؤمله یازین.

Δ ۷۹۴- قؤل چکمک، قولاق آسماق، باشا دؤشمک ایفاده‌لرینی جؤمله‌لرده خبر کیمی ایشله‌دین.

جؤمله‌نین ایکینجی درجه‌لی عؤضؤلری

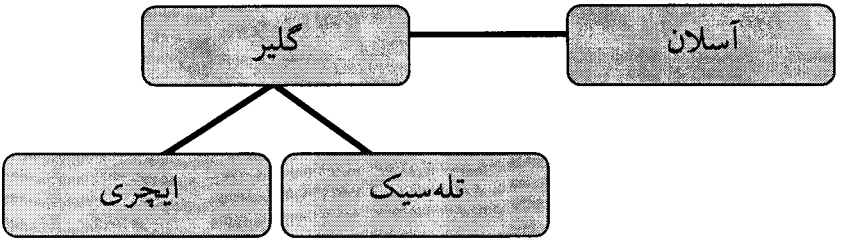
☼ اؤیرندی‌نیز کی، جؤمله باش عؤضؤلر اساسیندا عمله گلیر. خؤصوصن، جؤمله‌نین دؤزه‌لمه‌سینده خبر مؤهؤم رؤل اؤینایین. ایکینجی درجه‌لی عؤضؤلر جؤمله‌نین باش عؤضؤلرینه عاییید اؤلوب، اؤنلارین آیدین‌لاشدیرین. بو عؤضؤلرین رؤل‌لارین مؤختلیف‌دیر.

مثلن: بو جهتدن «وورغونو دا سالار یادا دؤز ایلقارلین بیزیم داغلار» جؤمله‌سینده جؤمله عؤضؤلری‌نین مؤناسیبت‌لرینه دیقّت ائدین.

بو جؤمله‌ده دؤز ایلقارلی و بیزیم سؤزلری داغلار مؤبتداسینین تعیین ائدیر، وورغونو سؤزو ایسه یادا سالار خبری‌نین مفعولونو بیلدیریر.

باشقا بیر میثال. **آسلان تله‌سیک ایچری** گلیر.

بو جؤمله‌ده **تله‌سیک** سؤزؤ **گلیر** خبری‌نین ایفاده ائتدیئی حرکتین طرزینی، **ایچری** سؤزؤ ایسه همین حرکتین یئرینی بیلدیریر.

ایکینجی درجه‌لی عؤضؤلرین بیر ــ بیریندن فرقلی رؤلو نظره آلئنئیر وَ اؤنلار آیریئ ــ آیریئ آدلارلا قئید ائدیلیر.

ایکینجی درجه‌لی عؤضؤلرین اؤچ نؤوؤ وار.

۱- تامام‌لیئق

۲- تعیین

۳- ظرف‌لیک

تامام‌لیئق

☼ تامام‌لیئق مفعول بیلدیرن ایکینجی درجه‌لی جؤمله عؤضؤدؤر. **مثلن:**

تؤکز خالا چیئخیئب اؤخویا ــ اؤخویا، اؤخشایا ــ اؤخشایا اینه‌یی ساغماغا باشلادیئ. تؤکز خالا تئز چیئراغیئ یاندیئردیئ. آللاه سندن راضیئ اؤلسون، آللاه سیز کیمی باش‌بیلن‌لری مؤسلمانیئن اؤستؤندن اسکیک ائله‌مه‌سین.

بو جؤمله‌لرده‌کی **اینه‌یی، چیئراغیئ، سندن، باش‌بیلن‌لری** سؤزلری تامام‌لیئق‌دیئر. اؤنلار جؤمله‌لرین خبرلری‌نین ایفاده ائتدیئی حرکتین مفعولونو بیلدیریر.

Δ ۷۹۳- کؤچؤرؤن. تامام‌لیئق‌لارئ تاپیئن، سؤنرا جؤمله‌لردن چیئخاریئن وَ اؤنلاریئن ایسمین هانسیئ حاللاریئندا اؤلدوغونو گؤسترین.

داغلار مارالا قالدیؤ. بو آرادا قاتار ــ قاتار دورنالار کئچیر، اؤنلاریشن قاغیشلتیؤسیؤ هر ایکی شاعیری جلب ائدیر. تؤکزبان ایکی دنه ساز گتیریر. وؤیدادی سازیشن بیرینی واقیفه وئریر. سازلاریؤ چالیشرلار. قؤنچه ده اوز ــ گؤزدن وؤ بؤیؤ ــ بوخوندان باجیؤلاریؤنا اؤخشاییشر. لاکین گئتیمده، حرکت وؤ رفتاریشندا اؤنلاردان چؤخ سئچیلیر. فیلیزلر ایستی‌لیئی یاخشیؤ کئچیریر. بیر طرفی یانان آغاجیؤ الده توتماق اؤلار، لاکین اوجو کؤزرمیش دمیر چوبوغو الینده ساخلایا بیلمزسن، الینی یاندیشرار.

نؤمونه: مارالا ــ یؤنلؤک حالدا.

واسیطه‌سیز وؤ واسیطه‌لی تامام‌لیئق‌لار

☼ **تاماملیئغیشن ایکی نؤوؤ وار:**

آ) واسیطه‌سیز تامام‌لیئق

ب) واسیطه‌لی تامام‌لیئق

تاماملیئغیشن بو نؤوؤلری شکلینه، ایفاده واسیطه‌لری وؤ دیل قورولوشوجا معنالاریشنا گؤره بیر ــ بیریندن فرق‌لنیر. اؤنلاریشن نیطق‌ده رؤلو وؤ جؤمله‌ده مؤوقئعی ده فرقلی‌دیر.

مثلن:

من کیتابیؤ اؤخویورام. من کیتابا باخیشرام جؤمله‌لرینده کیتابیؤ وؤ کیتابا تامام‌لیئق‌لاردیشر. اؤنلار عئینی سؤزله، یعنی ایکی‌سی ده **کیتاب** سؤزؤ ایله ایفاده اؤلونموشدور. لاکین اؤنلاریشن دیل قورولوشوجا شکیل‌لری باشقادیشر. بیرینجی جؤمله‌ده تامام‌لیئق ایسمین تأثیرلیک حالیشنادیشر (کیتابی)، ایکینجی جؤمله‌ده تامام‌لیئق ایسمین یؤنلؤک حالیشنادیشر (کیتابا). بو شکیل فرقی اؤنلاریشن دیل قورولوشوجا معناسیشنا دا تأثیر ائدیر.

من کیتابئ اؤخویورام جؤمله‌سینده‌کی کیتابئ سؤزؤ واسیطه‌سیز تامام‌لیشق‌دیشر، من کیتابا باخیشرام جؤمله‌سینده‌کی کیتابا سؤزؤ واسیطه‌لی تامام‌لیشق‌دیشر.

واسیطه‌سیز تامام‌لیشق

☼ واسیطه‌سیز تامام‌لیشق ایسمین تأثیرلیک حالیشندا اؤلور، اؤزه‌رینده حرکت ایجرا اؤلونان مفعولو بیلدیریر.

واسیطه‌سیز تامام‌لیشق کیمی؟ نه‌ئی؟ نه؟ سوآل‌لاریشنا جاواب اؤلور.

میثال‌لارا باخاق.

آنا اؤغلونو مکتبه گتیردی. اؤغلونو ــ کیمی؟

دؤستو کیتابئ اؤنا باغیشلادی. کیتابئ ــ نه‌ئی؟

شاگیردلر بیرلیکده درس اؤیره‌نیرلر. درس ــ نه؟

بو میثال‌لاردا اؤلان تامام‌لیشق‌لاریشن سوآل‌لارئ مؤختلیف اؤلسا دا، اؤنلاریشن هامئسئ ایسمین تأثیرلیک حالیشنادیشر و واسیطه‌سیز مفعول بیلدیریر؛ هامئسئ دا واسیطه‌سیز تامام‌لیشق آدلانیشر.

بعضن عئینی بیر واسیطه‌سیز تامام‌لیشق هم **نه‌ئی؟**، هم ده **هارانئ؟** سوآل‌لاریشنا جاواب اؤلور. مثلن:

جاهان خانیشم تصرّوفاتئ، باغ ــ باغاتئ، نؤکر و قاراواش‌لارئ اؤلکی کیمی ایداره ائدیردی. جؤمله‌سینده‌کی واسیطه‌سیز تامام‌لیشق‌لاریشن اؤچؤ (تصرّوفاتئ، نؤکر و قاراواش‌لارئ) *نه‌ئی؟* و *کیمی؟* سوآل‌لاریشنا، بیری ایسه (باغ ــ باغاتئ) هم نه‌ئی؟، هم ده هارانئ؟ سوآلیشنا جاواب وئریر. آنجاق بورادا نه‌ئی؟ سوآلئ اساس‌دیشر، چؤنکی باغ ــ باغاتئ واسیطه‌سیز تامام‌لیشق‌دیشر.

باشقا بیر میثال. **بو باغئ بیر زامان باباش کیشی‌نین آتاسئ ایلیاس به‌ئین آتاسیشندان ساتیشن آلمیشدئ.** جؤمله‌سینده‌کی **باغئ** سؤزؤ ده ایکی سوآل‌لئ‌دیشر: **نه‌ئی؟، هارانئ؟** آنجاق بورادا **نه‌ئی** سوآلئ اساس‌دیشر.

Δ ۷۹۴- جؤمله‌ده کیمی؟ سوآلیشنا جاواب وئرن تامام‌لیشغا عائید بئش میثال یازیشن.

Δ ۷۹۵- جؤمله‌ده نه‌ئی؟ سوآلیشنا جاواب وئرن تامام‌لیشغا عائید بئش میثال یازیشن.

Δ ۷۹۶- جؤمله‌ده نه؟ سوآلیئنا جاواب وئرن تامام‌لیئغا عاییید بئش میثال یازیئن.

Δ ۷۹۷- کؤچؤرؤن. واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لاریئن آلتیئندان خط چکین.

باباش کیشی حؤرؤنؤ آناسیئنا تاپشیئردیئ و یئنی‌دن حیطه ائندی. آرتیئق جاهان خانیئم هامیئنیئ بؤیؤک سالؤنا ییئغمیئش، اؤتوزلوق چیئراغیئ یاندیئرمیئشدیئ. ائله او آخشام ایلیاس بیئ باباش کیشی‌نی یانیئنا چاغیئرتدیئردیئ. باغیئن قایتاریئلماسیئنیئ طلب ائتدی. اوشاغیئ آنانیئن دؤشؤنده‌جه یوخو آپاردیئ. حؤرؤ خانیئم اؤنو قؤشا یاتاغیئن بیرینه سالدیئ. جاهان خانیئم دیکه‌لدی؛ ــ لاپ بؤغازیئم قوروییوب، دؤش، او کؤزه‌دن بیر قورتوم سو وئر.

مؤعیّن و قئیر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار

☼ ایسمین تأثیرلیک حالیئنیئن مؤعیّن و قئیر ــ ی مؤعیّن نؤوئری اؤلدوغو کیمی، ایسمین تأثیرلیک حالیئنداکیئ سؤزلرله ایفاده اؤلونان واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لاریئن دا مؤعیّن و قئیر ــ ی مؤعیّن نؤوئری اؤلور.

مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار ایسمین مؤعیّن تأثیرلیک حالیئندا اؤلان سؤزلرله ایفاده اؤلونور.

قئیر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار ایسمین قئیر ــ ی مؤعیّن تأثیرلیک حالیئندا اؤلان سؤزلرله ایفاده اؤلونور.

جدوله دیقّت ائدین.

مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار	قئیر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار
من **مکتوبو** یازدیئم.	من **مکتوب** یازدیئم.
سن **حئکایه‌نی** اؤخودون.	سن **حئکایه** اؤخودون.
دؤستوم **مسله‌نی** حل ائتدی.	دؤستوم **مسله** حل ائتدی.
من او **کندی** تانیئییرام.	بیر **کند** تانیئییرام من.

مؤعیّن‌لیک بیلدیرن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار کیمی؟، نه‌یی؟ بعضن هم ده هارانیئ؟ سوآل‌لاریئنا جاواب اؤلور؛ قئیر ـــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار ایسه نه؟ سوآلیئنا جاواب اؤلور.

مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لاریئن ایفاده واسیطه‌لری قئیر ـــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لاریئن ایفاده واسیطه‌لریندن گئنیش‌دیر.

مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار هر جؤر ایسیم‌له، ایسمی عؤض ائدن عؤض‌لیک‌لرله، مصدرله، ایسیم‌لشمیش هر بیر سؤزله ایفاده اؤلونا بیلر. قئیر ـــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لار ایسه خؤصوصی ایسیم‌له، شخص عؤض‌لیک‌لری ایله... ایفاده اؤلونمور. **مثلن:** ص. وورغونون «واقیف» پیئسینده، ایبراهیم خان امر ائدیر: قؤیمایئیشن، تئز اؤلون، توتون ائلداریئ! یاخود وئیدادی واقیفه دئییر: واقیف، صاباح منی یؤلا سال گئدیم.

بو جؤمله‌لرده ائلدار وَ من سؤزلری مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق‌لاردیر. آنجاق همین سؤزلری جؤمله‌ده قئیر ـــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیئق کیمی ایشله‌ده بیلمه‌ریک.

Δ ۷۹۸- جؤمله‌ده مؤعیّن واسیطه‌سیز تاماملیئغا عاییید اؤن میثال یازیئن.

Δ ۷۹۹- جؤمله‌ده قئیر ـــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تاماملیئغا عاییید بئش میثال یازیئن.

Δ ۸۰۰- ایفاده‌لی اؤخویون. شئعرده دؤرد واسیطه‌سیز تامام‌لیئق ایشلن‌میشدیر. اونلاریئ تاپیئن وَ هانسیئ سؤزلره عاییید اؤلدوق‌لاریئنیئ قئید ائدین.

تؤخونما کؤنلؤنه بیچاره گؤلؤن،
اینجیتمه قلبینی آواره گؤلؤن،
صاباحیئن عئشقییله اؤلموشدور، ائیَ دوست،
او قانلیئ کؤینه‌یی صدپاره گؤلؤن.

***

منی کام آلماغا قوْیمادیْ زامان،
گوْجوْ چاتان قدەر ائیلەدی دیوان.
دئیەسن، عهد ائتمیش، دوْلاندیْقجا هئیْ
منی ده اوْزوْیله هرلتسین دوْوْران.

***

دوْن کاشیْ کوْزەنی داشلارا چالدیْم،
سرخوْشدوم، بیلمەدیم، الیمدن سالدیْم.
کوْزه دیله گلدی، دئدی کی، من ده
سنین کیمی ایدیم، بو گوْنه قالدیْم.

واسیطەلی تامامْلیْق

☼ سیز اوْیْرەندینیز کی، واسیطەسیز تامامْلیْقلار ایسمین تأثیرلیک حالیْندا اوْلور. اوْزوْنوْز نتیجه چیْخارا بیلرسینیز کی، ایسمین تأثیرلیک حالیْندا اوْلماْیان تامامْلیْقلار واسیطەلی تامامْلیْقلاردیْر. دئمەلی، اگر تامامْلیْق ایسمین تأثیرلیک حالیْنداديْرسا، واسیطەسیز تامامْلیْقدیْر، تأثیرلیک حالدا دئییْلسه، واسیطەلی تامامْلیْقدیْر.

مثلن: اینسان اوچوراجاق داش زیندانْلاریْ. بو جوْملەده زیندانْلاریْ سوْزوْ تامامْلیْقدیْر. بو تامامْلیْق ایسمین تأثیرلیک حالیْنداديْر، تردّوْد ائتمەدن دئییْریک، اوْ، واسیطەسیز تامامْلیْقدیْر.

باشقا بیر میثال: موْشفیقم، سوْزوْمده تاپیْلماز ْیالان. بو جوْملەده سوْزوْمده سوْزوْ تامامْلیْقدیْر. ْیوْخلاْیاق، گوْرک تأثیرلیک حالیْنداديْر، ْیا ْیوْخ. گوْرْوْرْوْک کی، تأثیرلیک حالدا دئییْل، نتیجه چیْخاریْریْق کی، واسیطەسیز تامامْلیْق دئییْل، واسیطەلی تامامْلیْقدیْر.

دئمه‌لی: واسیطه‌سیز تامام‌لیشق‌لا واسیطه‌لی تامام‌لیشغئ فرق‌لندیرمک اوچون ایسمین تأثیرلیک حالئ مئعیار کیمی گؤتوروللر. بئله فرق‌لندیرمه آسان‌لیشق عمله گتیریر.

Δ ۸۰۱- کؤچورون. واسیطه‌سیز تامام‌لیشق‌لاریشن آلتیشندان بیر، واسیطه‌لی تامام‌لیشق‌لاریشن آلتیشندان ایکی خط چکین.

یازیشچئ الینه قلم آلیشر کی، اؤز اوخوجوسونا موعیّن بیر سؤز دئسین، یعنی بیر فیکیر سؤیله‌سین. اگر اوندا یئنی بیر سؤز یؤخدورسا، یازماسا، یاخشئ‌دیشر. چونکی اوخوجو هر هانسئ بیر اثردن یئنی بیر شئ اؤیره‌نمک ایسته‌ییر. بیر سیرا مسله‌لره جاواب آختاریشر... ادبییات، بو معنادا، عمومی ایشیمیزه کؤمک ائتمه‌لی‌دیر.

واسیطه‌لی تامام‌لیشق‌لاریشن ایفاده شکیل‌لری و سوآل‌لارئ

☼ واسیطه‌لی تامام‌لیشق‌لارا ایسمین یؤنلؤک، یئرلیک و چیشخیش‌لیشق حالیشندا اولان سؤزلرله ایفاده اولونور و همین حاللارا اویغون سوآل‌لارا جاواب وئریر.

سوآل‌لارئ بونلاردیشر:	کیمه؟	نه‌یه؟
	کیمده؟	نه‌ده؟
	کیمدن؟	نه‌دن؟

میثال‌لار:

آ) یازیشچئ اؤز قهرمانئ‌نئ اوخوجویا سئودیرمه‌لی‌دیر. اوخوجویا ـــ کیمه؟ دؤز سؤزه نه دئیه‌سن؟ سؤزه ـــ نه‌یه؟

ب) منده سیشغار ایکی جاهان، من بو جاهانا سیشغمازام. منده ـــ کیمده؟ مئهدی حؤسئین‌ین یاریئزارافات‌لا دئدیئی بو سؤزلرده حقیقت وار ایدی. سؤزلرده ـــ نه‌ده؟

پ) بیزیم، مئهدی حؤسئین‌له چؤخلو صؤحبت‌لریمیز اولوردو. دئمک اولار کی، اللینجی ایللرده من اوندان ال چکمیر، تئز ـــ تئز یانیشنا گئدیر، اوزون ـــ اوزادئ سوآل‌لار وئریر و اونون ساعاتلارلا صؤحبت‌لرینه قولاق آسیردیشم. اوندان ـــ کیمدن؟

اؤخوجولاریـن سوآل‌لاریـنا جاواب وئردیک. اؤنلاریـ ماراق‌لاندیـران ادبی مسله‌لـردن صؤحبت آچدیـق. **مسله‌لردن** ــ *نه‌دن؟*

واسیطه‌لی تامام‌لیـق‌لار قؤشما ایله ایـش‌لنن آدلیـق و ییئه‌لیـک حـاللارلا دا ایفـاده اؤلونور. **مثلن:** اوشـاقلار اؤچـؤن اؤیونجـاق یئـری دؤزه‌لدیلـدی. مـن سـنین اؤچـؤن چاپدیـم داغلاریـ. بئله تامام‌لیـق‌لارا کیم اؤچؤن؟ و یا کیمین اؤچؤن؟ سـوآلیـ وئرمـک اؤلور.

Δ ۸۰۲- یؤنلؤک حالدا اؤلان واسیطه‌لی تامام‌لیـغا عاییـد بئش میثال یازیـن.

Δ ۸۰۳ - یئرلیک حالدا اؤلان واسیطه‌لی تامام‌لیـغا عاییـد بئش میثال یازیـن.

Δ ۸۰۴ - چیـخیـش‌لیـق حالدا اؤلان واسیطه‌لی تامام‌لیـغا عاییـد بئش میثال یازیـن.

Δ ۸۰۵ - آدلیـق و ییئه‌لیک حالدا اؤلان قؤشما ایله ایـش‌لنن واسیطه‌لی تامام‌لیـغا عاییـد بئش میثال یازیـن.

تعیین

☼ تعیین جؤمله‌ده ایسیم‌له و یا ایسیم‌لشمیش سؤزلرله ایفاده اؤلونان جؤمله عؤضؤلرینه عاییـد اؤلوب اؤنلاریـ تعیین ائدیر. **مثلن:**

بیـر مجلـیس‌ده گـنج یازیـچیـ‌لاردان صـؤحبت دؤشـؤر. مؤباحیثـه قیـزیـشیـر. جاببارلیـ‌نیـن رأیی‌نی سؤروشاندا او دئییر:

ــ میکائیل مؤشفیق هامیـمیـزدان یاخشیـ یازیـر. **جؤشغون** طبعی، سـلیس دیلـی، گؤزل اؤسلوبو وار. **اعلا** شاعیر اؤلاجاق.

بو متن‌ده بئش تعیین وار: **گنج، جؤشغون، سلیس، گؤزل، اعلا. اؤنلار جؤمله‌لرده‌کی یازیـچیـ‌لار، طبع، دیل، اؤسلوب، شاعیر سؤزلرینه** عاییـد اؤلوب اؤنلاریـ تعیین ائدیر:

آ) گنج یازیـچیـ‌لار
ب) جؤشغون طبع
پ) سلیس دیل
ت) گؤزل اؤسلوب
ث) اعلا شاعیر

تعیین‌لر **نئجه؟ نه جۆر؟ هانسی؟ نه قده‌ر؟ نئچه‌نجی؟ نئچه؟** سوآل‌لاریـنا جـاواب اوْلور. مثلن:

سئیید حۆسئین ساده وْ تواضوْکار آدام ایدی. ساکیت طبیعتی وار ایدی.

بوراداکی تعیین‌لر (ساده، تواضوْکار، ساکیت) نئجه؟ نه جۆر؟ سوآل‌لاریـنا جـاواب وئریر. بو سوآل‌لار یاخیـن معنالی‌دیـر وْ عئینی تعیین اوْچوْن ایکی‌سـیندن ده ایـستیفاده ائتمک اوْلور.

ساده آدام ــ نئجه آدام؟ نه جۆر آدام؟

تواضوْکار آدام ــ نئجه آدام؟ نه جۆر آدام؟

ساکیت طبیعت‌لی ــ نئجه طبیعت‌لی؟ نه جۆر طبیعت‌لی؟

جعفر جابارلی کیچیک اوشاق‌لاری چوْخ سئوْیردی. بو جۆمله‌ده‌کی کیچیک تعیینی هانسی سوآلا جاواب وئریر.

کیچیک اوشاق‌لاری ــ هانسی اوشاق‌لاری؟

دۆنن وْور ــ توت سککیز جۆجه، ایکی کئچی گتیرمیشدیلر.

بو جۆمله‌ده‌کی سککیز وْ ایکی تعیین‌لری نئچه سوآلیـنا جاواب وئریر:

سککیز جۆجه ــ نئچه جۆجه؟

ایکی کئچی ــ نئچه کئچی؟

یاریـش‌دا سککیزینجی صینیف قالیب گلـدی. جۆملـه‌ده‌کـی سـککیزینجی تعیینـی نئچه‌نجی؟ سوآلیـنا جاواب وئریر.

سککیزینجی صینیف ــ نئچه‌نجی صینیف؟

سوآل‌لار بعضن بیر ــ بیرینی عـوض انـده بیلرلـر. مـثلن: یاریـش‌دا سـککیزینجی صینیف قالیب گلدی جۆمله‌سینده‌کی سککیزینجی تعیینی‌نـه نئچـه‌نجـی؟ سـوآلیْ ایلـه یاناشی، هانسی؟ سوآلیـنی دا وئرمک اوْلار.

تعیین‌لرین سوآل‌لاری اوْنلاریـن ایفاده واسیطه‌لریندن، بیر قده‌ر ده تعیین‌لرین عائیـد اوْلدوق‌لاری جۆمله عۆضوْلری‌نین ایفاده واسیطه‌لریندن آسیـلی‌دیـر. مـثلن، دۆسـتوم بئشینجی سیـرادا اوْتورموشدو جۆمله‌سینده‌کی بئشینجی تعیینی‌نه **نئچـه‌نجـی؟** سـوآلیْ ایلـه برابـر، هانـسی؟ سـوآلی‌نـی وئـره بیلریـک‌سـه، «بـو طلبـه یاخـشی اوْخویـور»

جؤمله‌سینده‌کی بو تعیینی‌نه هانسی؟ سوآلی عوضینه نئچه‌نجی؟ سوآلینی وئره بیلمه‌ریک. یاخود همین تعیینه نئچه؟ نه جؤر؟ سوآل‌لاری دا اویغون دئییل.

Δ ۸۰۶- ایفاده‌لی اوخویون. کؤچؤرؤن، تعیین‌لرین آلتیندان خط چکین.

من بیر سؤلماز یارپاغام کی، چیچک‌لری بزه‌رم،
من بیر سوسماز دویغویام کی، اؤرک‌لری گزه‌رم،
من سنین‌چین عؤمرؤم بؤیو جفالارا دؤزه‌رم.
سن‌سیز گؤللر آچیلماسین، آخار سولار دایانسین،
اؤخو، بؤلبؤل، بلکه، یاریم اؤیانسین.
من بیر سؤلماز اولدوزام کی، دایم ایشیق ساچارام،
من بیر اؤیناق بؤلبؤلم کی، گؤلدن ــ گؤله اوچارام...

تعیین جؤمله‌نین هر بیر عوضوؤنه عاییید اؤلا بیلر. **مثلن:**

آ) **مؤبتدایا عاییید تعیین:** گؤزل قوشلار اؤردان گلیب کئچرلر. گؤی سؤنبؤل‌لر، اولو تانریم، گؤلؤشؤندن دنله‌نیر.

ب) **تعیین جؤمله‌نین خبرینه عاییددیر:** آخ، سئویل، سن یازیق آدام‌سان.

پ) **تعیین تامام‌لیغا عاییددیر:** گؤلؤشجان، سن آللاه، ائله سؤزلر دانیشما. آخشام اولدو، بو اوشاغی توت، من گئدیم، بیر وئدره سو گتیریم.

ت) **تعیین جؤمله‌نین ظرف‌لیئینه عاییددیر:** اسیرلری قارانلیق زیرزمیده، خوصوصی قاروؤول آلتیندا ساخلامیشدی‌لار.

ث) **تعیین تعیینه ده عاییید اؤلا بیلر:** بو دریاداکی فیرتینا یاتماق بیلمیردی، یاتماياجاق‌دی، چونکی شیمالین سؤیوق کؤلک‌لری ایله جنوبون ایستی یئللری بورادا راست‌لاشیر، توققوشور و فیرتینانی یئنی قوتله جوشماغا مجبور ائدیردی.

تعیین‌لرین ایفاده واسیطه‌لری

☼ تعیین‌لر ایسیم‌له، صیفت‌له، سایی‌لا، عوض‌لیک‌له، فئعلی صیفت‌له، سؤز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اؤلونور.

آ) **ایسیم‌له ایفاده اؤلونان‌لار:** داش حاصارلار، توزپاق داملار سؤکؤلوزر، شهره بیر آچیقلیق گلیر.

قیزیل شاعیرلرین قیزیل بیر داستان،

قیزیل یارپاق‌لارا یازار، آ داغلار!

ب) **صیفت‌له ایفاده اؤلونان‌لار:** نه اؤلا، یوز ایلدن سونرا اینسان بیر آن‌لیغا قایتدیب هوندور بیر داغدان آذربایجانا تاماشا ائده.

اوجا داغلار، گئن دره‌لر،

جئیران قاچار، جوی‌وزر ملر.

پ) **سای‌لا ایفاده اؤلونان‌لار:** سروز دوروب چؤرک دالیسنجا گئتدی؛ ایکی لاواش گتیردی، بیر قاش پئندیر گتیردی. بیرینجی مرتبه‌نین گئنیش پنجره‌لریندن باکی‌نین یئنی ایل سحرینی سئیر ائتمک ایسته‌ییردیم.

ت) **عوض‌لیک‌له ایفاده اؤلونان‌لار:** بو احوالاتی بوزبولاقدا هامی بیلیردی. همین بایاتی‌نین ال‌یازماسینی میر مئهدی سئییدزاده میکاییل موشفیق‌دن عزیز بیر خاطیره کیمی ساخلامیشدی.

ث) **فئعلی صیفت‌له ایفاده اؤلونان‌لار:** پوزتن، قیزاران زرافشان خانیم دیل‌لندی، اوز اوتن سوزلرینی دریندن درینه گیزله‌مک ایسته‌دی.

ج) **سوز بیرلشمه‌سی ایله:** شاعیر دییشیلدی. اودلو صیفتی داها یاراشیقلی گوروندو، **سونینجله دوزلو** اوشاق گوزکمی آلدی.

چوخ کئچمیشم بو داغلاردان،

دورنا گوزلو بولاق‌لاردان.

Δ ۸۰۷ شوشه، دمیر، تاختا، گومووش ایسیم‌لرینی جومله‌لرده تعیین کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۰۸ یاخشی، گوزل، هوندور، آغیل‌لی صیفت‌لرینی جومله‌لرده تعیین کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۰۹ بئش، یئددی، چوخ، خئیلی، بیرینجی سای‌لاریغی جومله‌لرده تعیین کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۱۰ هر، عئینی، بئله، ائله عوض‌لیک‌لرینی جومله‌لرده تعیین کیمی ایشله‌دین.

ظرف‌لیک

☼ ظرف‌لیک جؤمله‌ده، اساسن، حرکت بیلدیرن سؤزلره عاییید اؤلور ؤ حرکتی مؤختلیف جهت‌لردن آچیقلاییر.

مثلن: شاگیردلر درسدن سؤنرا ایشله‌مک اؤچؤن دسته ـــ دسته حیطه ییغیشدیلار.

بو جؤمله‌ده مؤبتدا ؤ خبردن باشقا دؤرد جؤمله عؤضوؤ وار:

۱- درسدن سؤنرا،

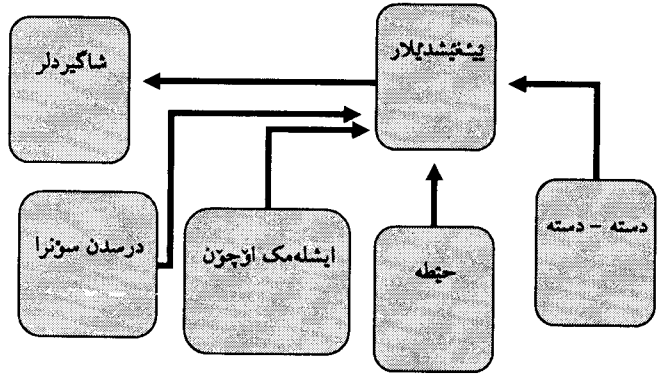
۲- ایشله‌مک اؤچؤن،

۳- دسته ـــ دسته،

۴- حیطه.

اؤنلار جؤمله‌نین خبرینه عاییید اؤلوب، اؤنون ایفاده ائتدیی حرکتین زامانیئ (درسدن سؤنرا)، مقصدینی (ایشله‌مک اؤچؤن)، طرزینی (دسته ـــ دسته)، ییرینی (حیطه) بیلدیریر.

تاسلاق‌لاردا جؤمله عؤضوؤلری‌نین علاقه‌سینه فیکیر وئرین.

ظرف‌لیئین معنا نؤوللری

☼ ظرف‌لیک جؤمله‌ده حرکتین طرزینی، یئرینی، زامانی‌نی، کمییتی‌نی، سببی‌نی، مقصدینی بیلدیریر. بونلار ظرف‌لیئین دیل قورولوشوجا معناسی‌دیر.

بو معنالاریئنا گؤره ظرف‌لیک‌لر آشاغیئداکی نؤوللره آیریلیر.

۱) طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری.
۲) یئر ظرف‌لیک‌لری.
۳) زامان ظرف‌لیک‌لری.
۴) کمییت ظرف‌لیک‌لری.
۵) سبب ظرف‌لیک‌لری.
۶) مقصد ظرف‌لیک‌لری.

طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری

☼ طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیئی جؤمله‌ده حرکت بیلدیرن جؤمله عؤضوللرینه عاییید اوللوب، حرکتین طرزینی بیلدیریر.

مثلن: هاوا یاواش ــ یاواش قارالماغا باشلاییئردی. لطیف یاواشجا جاواب وئردی. من سنی یاخشی تانیئییرام.

بو جؤمله‌لرده یاواش ــ یاواش، یاواشجا، یاخشی سؤزلری طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری‌دیر. اونلار قارالماغا باشلاییئر، جاواب وئردی، تانیئییرام خبرلری‌نین ایفاده ائتدیک‌لری حرکت‌لرین طرزینی، یعنی نئجه ایجرا ائدیلدیئی‌نی بیلدیریر.

طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیئی‌نین دیل قورولوشوجا اساس سوآلی، نئجه؟ سوآلی‌دیر. ایفاده واسیطه‌لرین‌دن آسیللی اوللمایاراق، طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری‌نین هامی‌سی نئجه؟ سوآلیئنا جاواب وئریر. بونونلا یاناشی، ایفاده واسیطه‌لرینه اویغون اوللاراق، طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لرینه نه جؤر؟ نه طرزده؟ نه حالدا؟ نه وضعییتده؟ کیمی سوآل‌لار دا وئرمک اولار.

مثلن: ناطیق یاخشئ دانیشیردئ جوّمله‌سینده‌کی یاخشئ ظرف‌لیئینه نئجه؟ نه جوّر؟ سوآل‌لاریئنئ وئرمک موّمکوّن اوّلدوغو حالدا، نه وضعییّتده سوآلیئنئ وئرمک اوّلمور.

طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری‌نین ایفاده وآسیطه‌لری

☼ ظرف‌لیئین بو نوّوّ طرز ــ ی حرکت ظرف‌لری ایله، صیفت‌له، فئعلی باغلاما ایله، قوّشما قبول انتمیش ایسیم‌له ایفاده اوّلونور.

آ) **طرز ــ ی حرکت ظرف‌لری ایله:** دردینی گاه آشکار، گاه پوّنهان دئدی.
گمی سولاریئ یاردیئ،
سولار قات ــ قات آغاردیئ.

***

اوّخویاردیئن اینجه ــ اینجه،
اوّخویاردیئن نغمه‌لرینی گیزلین‌جه.

ب) **صیفت‌له:** عزیز توتاق، یاخشئ بیلک یوّلداش‌لیئغیئن قدرینی بیز.
یوّللار آیریئجیئندا قملی، پریشان
دورما، اینتیظارلیئ گوّیه‌زن داغیئ!

پ) **عوضلیک‌له:** به بوردا نیئه بئله لنگییئرسن.

ت) **قوّشما ایله ایش‌لنن ایسیم‌له:** اوّره‌ییّن حسرتله دوّیوّنوّر یامان.
بالاجا قیئزلاردیئق،
سوّنبوّل کیمی تئز بویئ آتدیئق.

ث) **فئعلی باغلاما ایله:** بیر وآخت آییئلدیئم، باشیئمیئ چیئخاریئب قوّرخا ــــ قوّرخا باخدیئم. گلدی باهار گوّله ــ گوّله.

ج) **سوّز بیرلشمه‌سی ایله:** اوّرک تمیز اوّلمالیئدیئر بولاق‌لاریئن سویئو کیمی.
یئنه جلاد اوّلوب دوردو قصدیمه،
قلم قاش آلتیئندا پییّالا گوّزلر.

Δ ۸۱۱- یاواش ــ یاواش، بیردن ظرف‌لرینی جوّمله‌ده طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۱۲- یاخشیٔ، گؤزل صیفت‌لرینی جوّمله‌ده طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۱۳- قوش، جئیران ایسیم‌لرینی کیمی قوْشماسیٔ ایله بیرلیکده جوّمله‌ده طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۱۴- قاچاراق، دانیشا ــ دانیشا، دوروب فئعلی باغلامالاریٔنیٔ جوّمله‌ده طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۱۵- کیمی قوْشماسیٔنیٔن کؤمه‌یی ایله خوّصوصی ایسیم‌لری جوّمله‌ده طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۱۶ -کیمی قوْشماسیٔنیٔن کؤمه‌یی ایله عوّمومی ایسیم‌لری جوّمله‌ده طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

یئر ظرف‌لیک‌لری

☼ یئر ظرف‌لیک‌لری جوّمله‌ده ایفاده اوْلونان حرکتین، حالیٔن، حادیثه‌نین یئرینی بیلدیریر.

مثلن: صفی اوچورومون قیٔراغیٔندا یوْخ ایدی. اوْ، ناهیدین گلدیئی **جیٔغیٔرلا** کوْل ــ کؤسدان توتا ــ توتا **ائحتیئاطلا دره‌یه** ائندی.

یئر ظرف‌لیک‌لری ایسمین بو وْ یا باشقا حالیٔندا اوْلان ایسیم‌لرله وْ ظرف‌لرله ایفاده اوْلونور. بو ایفاده شکیل‌لرینه اویغون اوْلاراق سوآل‌لاریٔنیٔن شکیل‌لری ده دییشیر.

یئر ظرف‌لیک‌لری‌نین سوآلیٔ **هارا؟** سوآلیٔ‌دیٔر. ظرف‌لیک هانسیٔ حالدا اوْلورسا، **هارا؟** سوآلیٔ دا همین حالدا اویغون شکله دوْشوْر: **هارا؟ هارایا؟ هارانیٔ؟ هارادا؟ هارادان؟.**

اگر یئر ظرف‌لیئی حال شکیلچی‌سی اولمایان سؤزله (ظـرف‌لـه) ایفـاده اولونوبـسا، **هارا؟** سوآلیئنا جاواب اولور: آنجاق بورادا نییه دایانیئب‌سیئنیئز، ایچری گلـین. ایچـری ــ **هارا؟** اولجه لاله‌نی یؤخاریئ چکدیلر. یوخاریئ ــ **هارا؟**

یئر ظرف‌لیئی‌نین ایفاده اولوندوغو سؤز ایسمین یؤنلؤک حالیئندادیئرسا، اونا **هـارا؟** وَ **هارایا؟** سوآلیئنئ وئرمک اولور: بیز دمیر آلاقاپئدان کئچیب گؤیئرتی‌لی وَ گئنیش بیـر حیئطه گیردیک. حیئطه ــ هارا؟ حیئطه ــ هارایا؟

یئر ظرف‌لیئی‌نین ایفاده اولونـدوغو سـؤز یئرلیـک حالدادیـئرسا، **هـارا؟** سـوآلئ دا یئرلیک حال شکیلچی‌سی قبول ائـدیر وَ **هـارادا؟** شـکلینه دؤشـؤر: ایندی منـه بـوردا بیراوتاقلئ منزیل وئریب‌لر. بوردا ــ هارادا؟ منظر بـازاردان قاییئدیـئب مطبخـده ناهـار حاضیئرلاییئردیئ. **مطبخده** ــ هارادا؟

یئر ظرف‌لیئی چیئخیئش‌لیئق حالداکئ سؤزله ایفاده اولوناندا اونا هـارادان؟ سـوآلئ وئریلیر: دؤردؤنجؤ ایل ایـدی کـی، اونـلار دؤغمـا داغـلاردان، مئشه‌لـی ــ بـولاقلئ کندلریندن آپاریئلمیئش‌دیئلار. داغلاردان ــ هارادان؟ کندلریندن ــ هارادان؟

یئر ظرف‌لیئی هردن تأثیرلیک حالداکئ سؤزله ده ایفاده اولونور وَ بو واخت هارانئ؟ سوآلیئنا جاواب وئریر: شهری آددیئم ــ آددیئم گزدیک. شهری– هارانئ؟ بؤتؤن یؤلـو پییادا گئتدیک. یؤلو ــ هارانئ؟

Δ ۸۱۷ – کؤچؤرؤن. یئر ظرف‌لیک‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین.

نجف کیشی حاجئ‌نیئن اوتاغیئندان بؤیؤک حیئطـه، حیئطـدن ده کؤچـه‌یـه چیئخدیئ. یؤل اوزونو دا دؤشؤندؤ، ها فیکیرلشدی کی، ایشین آخیئریـئنئ بیر یئره چیئخارسیئن، باجارمادیئ. کندین کناریئندا، دؤزن‌گاهدا قیئرمیئزیئ تاختاپوشلو مکتب بیناسیئ یئرلشمیشدی. تاختاپوشون قیئراق‌لاریئندان بـوز لؤله‌لری سالالان‌میئش، هاوا ایسه گؤم‌گؤیئ گؤیئرمیشدی. عادیل جلد بالکؤنا چیئخدیئ، قاپانایان بالاجا سیماوئری ایچری‌یه گتیردی.

بؤلبؤل اولوب دؤشدؤم باغا،

ناله چکدیم سؤلا، ساغا،
سسیم دؤشدؤ مین بوداغا،
سوسدو چمن، دیندی گؤلشن:
شاعیر، نه تئز قؤجالدین سن؟!

***

یئنیلمزدیر ائل قؤدرتی،
نه عزیزدیر هر نئعمتی،
بوردا تاپدیئم سعادتی،
حیکمت‌لری بوردا آچدیئم.

سیز جؤمله عؤضوئلریندن تامام‌لیئغئ دا، ظرف‌لیئی ده اؤیره‌نیب‌سینیز. ظرف‌لیک‌لرین معناجا نؤوئلریندن بیری یئر ظرف‌لیئی‌دیر. تامام‌لیئغیئن بئله نؤوؤ یؤخدور. آنجاق واسیطه‌سیز و واسیطه‌لی اوئلماسیئندان آسیئلئ اوئلمایاراق، بعضی تامام‌لیئق‌لاردا مکان بیلدیرمک خؤصوصیئتی وار. چؤخ حالدا اوئلارئ آسان‌لیئق‌لا بیر ــ بیریندن آییئرماق اوئلمور. مثلن:

شهرده گؤزل اوئلر تیکیل‌میش‌دیر. کیتابدا گؤزل شکیل‌لر چکیل‌میش‌دیر. مکتبه گئدیریک. کیتابا باخیئریئق. مکتبدن گلیریک. کیتابدان اؤیره‌نیریک.

بو جؤمله‌لرده یئر ظرف‌لیک‌لری ده، یئر مضمونلو تامام‌لیئق‌لار دا دیل قورولوشوجا عئینی شکیل‌ده‌دیر:

شهرده ــ کیتابدا.

مکتبه ــ کیتابا.

مکتب‌دن ــ کیتاب‌دان.

ظرف‌لیک‌لر یئر بیلدیرن ایسیم‌لرله، تامام‌لیئق‌لار ایسه مفعول بیلدیرن ایسیم‌لرله ایفاده اوئلونموشدور. ظرف‌لیک‌لر هارادا؟ (شهرده)، هارایا؟ (مکتبه)، هارادان؟ (مکتبدن) سوآل‌لاریئنا جاواب اوئلور؛ تامام‌لیئق‌لار ایسه نه‌ده؟ (کیتابدا)، نه‌یه (کیتابا)، نه‌دن؟ (کیتابدان) سوآل‌لاریئنا جاواب اوئلور.

آنجاق ائله نؤمونه‌لر وار کی، اؤنلاریشن یئر ظرف‌لیئی ؤ یا تامام‌لیشق اؤلدوغونو فرق‌لندیرمک بیر قده‌ر چتین اؤلور. مثلن: بو سس باهار هاوا‌سی، بایرام مؤزده‌سی کیمی، کندلری، شهرلری آییشلتدی. دومان کندلری، شهرلری بؤرؤمؤشدؤ. اؤنلار اوزاق‌لارا سفر ائتدیلر، کندلری، شهرلری گزدیلر. اوشاق آغاجدان مئیوه دردی. اوشاق آغاجدان یئره ائندی. اوشاق آغاجا چیخدی. اوشاق آغاجا باخدی.

بو جؤمله‌لری تحلیل ائده‌رکن قئید اؤلونان سؤزلرین هانسی جؤمله عؤضوؤنه عائید اؤلماسی مسله‌سینده چتین‌لیک چکه‌جک‌سینیز. بیر قده‌ر آیدین اؤلسون دئیه، اؤنلاری عائید اؤلدوق‌لاری خبرلرله یاناشی یازاق.

کندلری ــ آییشلتدی
شهرلری ــ آییشلتدی
کندلری ــ بؤرؤمؤشدؤ
شهرلری ــ بؤرؤمؤشدؤ
کندلری ــ گزدیلر
شهرلری ــ گزدیلر
آغاجدان ــ دردی
آغاجدان ــ ائندی
آغاجا ــ چیخدی
آغاجا ــ باخدی

کند ؤ شهر سؤزلری یئر بیلدیریر، لاکین اؤنلار ایسمین تأثیرلیک حال شکیلچی‌سینی قبول ائدیبلر؛ ایسمین تأثیرلیک حالی ایسه تامام‌لیشین حالی‌دیر. اؤنا گؤره ده اؤنلار جؤمله‌ده هم تامام‌لیشین، هم ده ظرف‌لیئین سوآل‌لاریشنا جاواب اؤلور.

بیرینجی ؤ ایکینجی جؤمله‌لرده‌کی کندلری، شهرلری سؤزلرینه هم هارانی؟، هم ده نه‌ئی؟ سوآل‌لاریشی وئرمک اؤلار: سس هارالاری آییشلتدی؟ سس نه‌لری آییشلتدی؟ دومان هارالاری بؤرؤدؤ؟ دومان نه‌لری بؤرؤدؤ؟

اؤچؤنجؤ جؤمله‌ده‌کی کندلری، شهرلری سؤزلرینه نه‌لری؟ سوآلی اویغون دئییل. اؤنلاریشن اساس سوآلی هارانی؟ سوآلی‌دیر: هارالاری گزدیلر؟ همین جؤمله‌ده تأثیرلیک حالدا اؤلان کندلری، شهرلری سؤزلرینی عئینی معنادا یئرلیک حالدا دا

ایستیفاده ائتمک اوْلار: کندلرده، شهرلرده گزدیلر. اوْلکی جوْملهلر ده ایسه بئله عوْض ائتمه اوْلماز.

بونلار گوْسترير کی، اوْلکی جوْملهلرده اوْلان کندلری، شهرلری سوْزلری داها چوْخ تامامليْغا اوْيغون‌دور، اوْچوْنجوْ جوْملهده‌کی کندلری، شهرلری سوْزلری ايسه يْئر ظرف‌ليک‌لری‌دير.

چيْخيْش‌ليْق حالدا اوْلان آغاج سوْزوْ آغاجدان دردی جوْملهسينده، اساسن، نه‌دن؟ سوآليْنا جاواب وْئرير وْ تامامليْق اوْلور؛ آغاجدان ائندی جوْملهسينده ايسه، اساسن، هارادان؟ سوآليْنا جاواب وْئرير وْ يْئر ظرف‌ليْئی اوْلور.

يْوْنلوْک حالدا اوْلان آغاج سوْزوْ آغاجا چيْخدیْ جوْملهسينده، اساسن هارايا؟ سوآليْنا جاواب وْئرير وْ يْئر ظرف‌ليْئی اوْلور؛ آغاجا باخدیْ جوْملهسينده ايسه، اساسن، نه‌يه؟ سوآليْنا جاواب وْئرير وْ تامامليْق اوْلور.

بير ميْثالا دا ديقّت ائدک.

اوجا زيروْه‌لرده‌کی بوزلاق‌لاردان نهنگ چايْلار يْارانيْر جوْملهسينده‌کی بوزلاق‌لاردان سوْزوْ تامامليْق‌ديْر.

نهنگ چايْلار اوجا زيروْه‌لرده‌کی بوزلاق‌لاردان باشلانيْر جوْملهسينده‌کی بوزلاق‌لاردان سوْزوْ يْئر ظرف‌ليْئی‌دير.

زامان ظرف‌ليک‌لری

☼ زامان ظرف‌ليک‌لری جوْملهده ايفاده اوْلونان حرکتين، حاليْن، حاديثه‌نين... زامانيْنیْ بيلديرير.

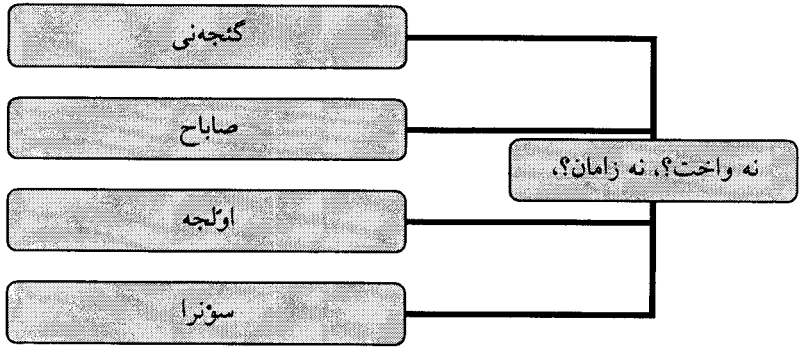
مثلن:

عادتن، هر کس اوْز ايشی وْ درسی باره‌ده اوْ بيری‌لره معلومات وْثريردی. سوْنرا دا ايستيراحت ائده‌رک گزمه‌يه چيْخيْردیْلار. گزينتی‌دن همیشه کئفی کوْک قاييْديْردیْلار. آخشام ايسه درسلر، مئهريبان، صميمی صوْحبت‌لر داوْام اندیردی.

زامان ظرف‌لیک‌لری، اساسن، **نه واخت؟ نه زامان؟ هاچان؟** سوآل‌لاریئنا جاواب وئریر. بو سوآل‌لار یاخیئن معنالیئ‌دیئرلار و ایفاده شکلیندن آسیئلیئ اؤلمایاراق، زامان ظرف‌لیک‌لری‌نین هامیئ‌سیئنا وئرمک اؤلار. **مثلن:**

حسن **گئجه‌نی** راحات یاتا بیلمه‌دی. صاباح یئرینه‌دن قالخدیئ، **اؤلجه** صبانیئن آلنیئندان، سؤنرا مجیدین چاتیئلمیئش قاشلاریئ آراسیئندان اؤپدو، سس‌سیزجه ائؤیندن چیئخدیئ.

بو جؤمله‌لرده دؤرد زامان ظرف‌لیئی وار: گئجه‌نی، صاباح، اؤلجه، سؤنرا. دؤردونه ده عئینی سوآل‌لاریئ وئرمک اؤلار.

ایفاده شکلیندن آسیئلیئ اؤلاراق، بو سوآل‌لاریئن شکلینی دییشمک، اؤنلاریئ قؤشمالارلا، باشقا سؤزلرله ده ایشله‌تمک اؤلور. **مثلن:**

دؤنن‌دن کؤلک باشلاییب‌دیئر. دؤنن‌دن ـــ نه واخت‌دان؟، هاچان‌دان؟

کؤلک صاباحا کیمی (قده‌ر) داوام ائده‌جک. صاباحا کیمی ـــ نه واختا کیمی (قده‌ر؟) هاچانا کیمی (قده‌ر)؟

Δ ۸۱۸- کؤچؤرؤن. زامان ظرف‌لیک‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین.

میصیر هئرم‌لری‌نین یاراداں اوستالاریئن صنتکارلیئغیئ اینسدی ده اینسان‌لاریئ تعجؤب‌لندیریر. بو هئرم‌لر دؤرد ـــ بئش مین ایل اؤل‌لر

تیکیل‌میش‌دیر. قدیم‌لرده عادی ال امه‌یی ایله مؤعجوزه‌لر یارادیلیشردیر.
صحنه‌میزین شاه اثرلریندن بیری «ایبلیس» آپرئلین ۶ ــ دا بو مؤوسوم‌ده تاماشایا قویولدو.

چارخی‌نی قوردوقجا دؤورانیشن الی،
بعضن آغلار اولور، بعضن گولمه‌لی
اینسانیشن ان بؤیوک عئشقی، عملی
بعضن آسلان کیمی چیرپیشیر داردا،
بعضن ده قرق اولور فیرتیناالاردا.

***

من ایندی بیلدیم کی، خئیلی آغیردیر
دونیانی دوشونن بیر شاعیر اولماق؟

زامان ظرف‌لیک‌لری‌نین ایفاده وسیطه‌لری

☼ زامان ظرف‌لیک‌لری زامان ظرف‌لری ایله، زامان بیلدیرن ایسیم‌لرله، فئعلی باغلامالارلا، موختلیف بیرلشمه‌لرله ایفاده اولونور. **مثلن:**

آ) **زامان ظرف‌لری ایله:** ائللری سئومیش‌دیر کونلوم ازلدن. دوغرودان دا، سکیل آت قانادلانیر، **هردن** آیاق‌لاریني یئردن اوزور و اوچوردو.

ب) **زامان بیلدیرن ایسیم‌لر:** قریبین گوزلری دولار **آخشام‌لار. گئجه‌نی** یاتمادی‌لار.

پ) **فئعلی باغلامالارلا:** بیر گول اکدیم، **آچیلمامیشش** دردیلر. کونلومون چیچه‌یی **آچمادان** سولدو.

ت) **سوز بیرلشمه‌لری ایله:** من سیزی گوزمو‌شم بیر **یاز سحری.**
یارالی‌دیر کونلوم قوشو، یارالی،
یارالاندی یازیشق، **شاعیر اولالی.**

Δ ۸۱۹- سونرا، اول، گئج، تئز ظرف‌لرینی جومله‌ده زامان ظرف‌لیئی رولوندا ایشله‌دین.

Δ ۸۲۰- سحر، آخشام، گئجه، گوْن‌اوْرتا ایسیم‌لرینی جوْمله‌لرده زامان ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

کمیئت ظرف‌لیک‌لری

☼ کمیئت ظرف‌لیک‌لری جوْمله‌ده ایفاده اوْلونان حرکتین، علامتین کمیئتی‌نی بیلدیریر. مثلن:

چوْخ چالیشیب، چوْخ یانماییْن. اوْ کئچن باهاردان منه **آز** دانیشش. اوْ زاماندان /اوْن **سککیز ایل** کئچمیش‌دیر. اوشاق‌لار چوْخ شاددیرلار.

بو جوْمله‌لرده «چوْخ» سوْزلری **«چالیشیب»**، **«یانماییْن»** فئعل‌لری‌نین ایفاده ائتدیک‌لری حرکتین، **«شاددیرلار»** صیفتی‌نین ایفاده ائتدیئی علامتین کمیئتینی، **«آز»** سوْزوْ **«دانیشش»** فئعلی‌نین ایفاده ائتدیئی حرکتین، **«اوْن سککیز ایل»** سوْزوْ «کئچمیشدیر» فئعلی‌نین ایفاده ائتدیئی حرکتین کمیئتی‌نی بیلدیریر. اونا گوْره اوْنلار کمیئت ظرف‌لیک‌لری حئساب اوْلونور.

کمیئت ظرف‌لیک‌لری **نه قدەر؟** سوآلیْنا جاواب اوْلور. مثلن: چوْخ کئچمیشم بو داغلاردان. چوْخ ــ نه قدەر؟ بئله بیر یوْلدا واقوْن گوْنده بیر ــ ایکی کیلوْمئتر ایره‌لی‌له‌یه بیلر. بیر ــ ایکی کیلوْمئتر ــ نه قدەر؟

کمیئت ظرف‌لیک‌لری چوْخ، **آز**، **خئیلی**، **دفه‌لرله** وْ ساییره سوْزلرله، **بیر قدەر**، **بیر آز**، **بیر چوْخ**، **سوْن درجه**، **بیر نئچه ساعات**، **بیر نئچه گوْن** وْ ساییره بیرلشمه‌لرله ایفاده اوْلونور.

میثال‌لارا دیقّت ائدین.

اوْنلار قاباق‌لاشیب دوردولار وْ بیر ــ بیری‌نین گوْزلری‌نین ایچینه خئیلی باخدیلار. قدیم دایئ دیزه قدەر پالچیغا باتمیشدیئ، پامبیق سوواریردیئ. پامبیق دوْیونجا سودان ایچیب، یارپاق‌لاریئ یاشیل‌لاشیب، بوْغازلاریئ شیشیب، پارتلاییب آچیلیر، آغ تئللی پامبیق قوْزانیشن آغزیندان توْکوْلوْردوْ. بیر نئچه گوْن اوْرادا یاشادیق.

Δ ۸۲۱- چوخ سؤزؤنو هم تعیین، هم ده کمییت ظرف‌لیئی کیمی ایشله‌دیب بیر نئچه جوّمله یازیشن.

Δ ۸۲۲- خئیلی سؤزؤنو هم تعیین، هم ده کمییت ظرف‌لیئی کیمی ایشله‌دیب ۴ جوّمله یازیشن.

Δ ۸۲۳ - بیر قده‌ر ایفاده‌سینی هم تعیین، هم ده کمییت ظرف‌لیئی کیمی ایشله‌دین.

سبب ظرف‌لیک‌لری

☼ سبب ظرف‌لیک‌لری حرکتین باش وئرمه‌سی‌نین سببی‌نی بیلدیریر. **مثلن:**

هله آغاج‌لاردا یئنی ــ یئنی آچیشلماغا باشلایان بادام، اریک چیچک‌لری سؤیوقدان قورخاراق برک ــ برک بوداق‌لارا قیسیلمیشدی.

دوّنن باغا چیخدیم، قیشش قضب‌لنیب

یاشیل اوت اوستونه قار اله‌ییردی.

***

بلکه ده، سن ماوی گئییندی‌ییندن،

یئر اوزو، گؤی اوزو ماوی‌لشیب‌دیر.

بو جوّمله‌لرده **قورخاراق** فئعلی باغلاماسی ایله ایفاده اولونان ظرف‌لیک **قیسیلمیشدی** فئعلی‌نین؛ **قضب‌لنیب** فئعلی باغلاماسی ایله ایفاده اولونان ظرف‌لیک (قار) **اله‌ییردی** فئعلی‌نین؛ **سن ماوی گئییندی‌ییندن** فئعلی بیرلشمه‌سی ایله ایفاده اولونان ظرف‌لیک **ماوی‌لشیب‌دیر** فئعلی‌نین ایفاده ائتدیئی حرکتین سببی‌نی بیلدیریر. اونا گؤره ده اونلار سبب ظرف‌لیک‌لری حسّاب اولونور.

سبب ظرف‌لیک‌لری نییه؟، نه سببه؟، نه اوچون؟، نه‌یه گؤره سوآل‌لاریشنا جاواب وئریر. بو سوآل‌لار یاخیشن معنالی‌دیر. اونا گؤره ده هر هانسی بیر سبب ظرف‌لیئی‌نه آیری ــ آیریلیشق‌دا بو سوآل‌لاریشن هامی‌سینی وئرمک اولار.

مثلن: اوشاق قۆرخاراق گئری قاچدی. بو جۆمله‌ده‌کی **قۆرخاراق** ظرف‌لیئی‌نی نظرده توتاراق، بئله سوآل‌لار قۆیماق اۆلار.

اوشاق نییه گئری قاچدی؟

اوشاق نه سببه گئری قاچدی؟

اوشاق نه اۆچۆن گئری قاچدی؟

اوشاق نه‌یه گۆره گئری قاچدی؟

بو سوآل وئرن آدام‌دان، اۆنون دانیشدیغی اۆسلوبوندان آسیلی‌دیر.

بورادا بعضی جهت‌لره فیکیر وئرمه‌لی‌سینیز. ایکی جۆمله گۆتۆرک: سۆیۆق‌دان چایلار دۆنموشدو. اینسان‌لار سۆیۆق‌دان قۆرخورلار.

بیرینجی جۆمله‌ده **سۆیۆق‌دان** سۆزۆ سبب بیلدیریر، چایلاریشن دۆنماسی‌نیشن سببی‌نی بیلدیریر، نییه؟ ... سوآلیشا جاواب وئریر: چایلار نییه؟ (نه اۆچۆن) دۆنموشدو؟ ایکینجی جۆمله‌ده‌کی **سۆیۆقدان** سۆزۆ نه‌دن؟ سوآلیشا جاواب وئریر، اینسان‌لار نه‌دن قۆرخورلار؟ اۆنا گۆره ده بیرینجی جۆمله‌ده‌کی **سۆیۆق‌دان** سۆزۆ سبب ظرف‌لیئی، ایکینجی جۆمله‌ده‌کی **سۆیۆقدان** سۆزۆ تامام‌لیشدیر.

Δ ۸۲۴ – قصدن ظرفینی جۆمله‌ده سبب ظرف‌لیئی کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۲۵– خسته‌لندی‌ینه گۆره، ئۆرولدوغو اۆچۆن ایفاده‌لرینی جۆمله‌ده سبب ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۲۶ – یاز گلدی‌ینه گۆره، هاواالار ایسیندیئی اۆچۆن بیرلشمه‌لرینی جۆمله‌ده سبب ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

مقصد ظرف‌لیک‌لری

☼ مقصد ظرف‌لیک‌لری حرکتین هانسی مقصدله باش وئردی‌ینی بیلدیریر. **مثلن:**

هابیل **گزینتی** اۆچۆن اۆزدن چیخ‌میشدی. یاشاماق عشقیله یارادیشر اینسان. والیدئین‌لر ۆ قارداش‌لار بو ایزدیواجا سئوینه‌رک راضی‌لاشدی‌لار.

بو جؤمله‌لرده **گزیتی اؤچؤن، یاشاماق عشقیله، سئوینه‌رک ظرف‌لیک‌لری (ائودن) چیخ‌میشدیئ، یارادیشر، راضیئلاشدیئلار** فئعل‌لری ایله ایفاده اؤلونان حرکت‌لرین هانسیئ مقصدله ایجرا ائدیلدی‌ییینی بیلدیریر. اؤنا گؤره ده اؤنلار مقصد ظرف‌لیک‌لری آدلانیشر.

مقصد ظرف‌لیک‌لری‌نین سوآل‌لاریئ: **نییه؟، نه اؤچؤن؟، نه‌یه گؤره؟، نه مقصدله؟**

مثلن: یاشاماق اؤچؤن یاراتماق لازیم‌دیر. اؤخوماق مقصدی ایله حاضیرلاشیردیئ. هاوا آلماق اؤچؤن دنیز کناریئنا گئتدیلر. دینجل‌مک اؤچؤن ایستیراحت اؤیینه گئتدیک.

سبب ظرف‌لییی‌نین سوآل‌لاریئ کیمی، مقصد ظرف‌لییی‌نین سوآل‌لاریئ دا یاخیئن معنالیئ‌دیئرلار. اؤنا گؤره ده بو سوآل‌لاریئن هر بیرینی بیر مقصد ظرف‌لییی‌نه عاییید ائتمک اؤلار. مثلن: جؤمله‌لردن بیرینی گؤتؤرک.

دینجه‌لمک اؤچؤن ایستیراحت اؤیینه گئتدی‌لر.

نییه ایستیراحت اؤیینه گئتدی‌لر؟

نه اؤچؤن ایستیراحت اؤیینه گئتدی‌لر؟

نه‌یه گؤره ایستیراحت اؤیینه گئتدی‌لر؟

نه مقصدله ایستیراحت اؤیینه گئتدی‌لر؟

سبب و مقصد ظرف‌لیک‌لری آراسیئندا فرق‌لرله یاناشیئ، اؤخشار جهت‌لر ده وار. اؤنا گؤره ده بعضن اؤنلاریئ آییرماق چتین اؤلور.

ظرف‌لییین بو نؤولری بیرینجی نؤوبه‌ده معنالاریئنا گؤره فرق‌لنیر. بئله کی، سبب ظرف‌لیک‌لری حرکتین سببی‌نی، مقصد ظرف‌لیک‌لری ایسه حرکتین مقصدینی بیلدیریر. مثلن:

اؤخودوغو اؤچؤن چؤخ شئی بیلیر.

اؤخوماق اؤچؤن کیتابخانایا گئتدی.

بیرینجی جؤمله‌ده اؤخودوغو اؤچؤن ظرف‌لیئی بیلیر حرکتی‌نین سببی‌نی بیلدیریر. ایکینجی جؤمله‌ده اؤخوماق **اؤچؤن** سؤزلری گئتدی حرکتی‌نین هانسیٔ مقصدله ایجرا اؤلوندوغونو بیلدیریر. اؤنا گؤره ده بیرینجی جؤمله‌ده‌کی **اؤخودوغو اؤچؤن** سؤزلری سبب ظرف‌لیئی، ایکینجی جؤمله‌ده‌کی اؤخوماق اؤچؤن سؤزلری مقصد ظرف‌لیئی‌دیر.

سبب ؤ مقصد ظرف‌لیک‌لری‌نین عئینی سوآل‌لارا جاواب وئرمه‌سی تحلیل زامانیٔ اؤنلاریٔ آییرماغا مانئع اؤلور. مثلن: یئنه ایکی میثال گؤتؤرک.

داریٔخدیٔغیٔ اؤچؤن کنده گئتمک ایسته‌ییردی.

داریٔخماماق اؤچؤن بدیعی اثرلر اؤخویوردو.

بیرینجی جؤمله‌ده‌کی **داریٔخدیٔغیٔ اؤچؤن** سبب ظرف‌لیئی‌دیر، ایکینجی جؤمله‌ده‌کی **داریٔخماماق اؤچؤن** مقصد ظرف‌لیئی‌دیر. آنجاق اؤنلاریٔن ایکی‌سینه ده عئینی سوآل‌لاریٔ وئرمک اؤلور.

داریٔخدیٔغیٔ اؤچؤن کنده گئتمک ایسته‌ییردی. **نه اؤچؤن؟ نییه؟ نه‌یه گؤره؟** کنده گئتمک ایسته‌ییردی؟

داریٔخماماق اؤچؤن بدیعی اثرلر اؤخویوردو. **نه اؤچؤن؟ نییه؟ نه‌یه گؤره؟** بدیعی اثرلر اؤخویوردو؟

آنجاق سبب ؤ مقصد ظرف‌لیک‌لری‌نین آییریٔجا سوآل‌لاریٔ دا وار. سبب ظرف‌لیک‌لرینه سوآل وئرمک اؤچؤن سبب سؤزؤندن، مقصد ظرف‌لیئی‌نه سوآل وئرمک اؤچؤن مقصد سؤزؤندن ایستیفاده ائدیلیر: **نه سببه؟، نه مقصدله؟**

بو سوآل‌لار سبب ؤ مقصد ظرف‌لیک‌لرینی فرق‌لندیرمه‌یه کؤمک ائدیر.

جؤمله عؤضؤلری‌نین قورولوشجا نؤؤلری

☼ جؤمله عؤضلری قورولوشجا ایکی نؤؤ اؤلور:

آ) ساده جؤمله عؤضؤلری

ب) مؤرکّب جؤمله عؤضوئلری

مثلن: مئهدی حؤسئین ادبییّات‌دا رئالیزمی جیددی مؤدافیعه ائدیردی.

بو جؤمله‌ده بئش جؤمله عؤضوؤ وار. اؤنلاردان اؤچؤ ساده، ایکی‌سی مؤرکّب جؤمله عؤضوئلری‌دیر.

ساده‌لر: ادبییّات‌دا،

رئالیزمی،

جیددی.

مؤرکّب‌لر: مئهدی حؤسئین،

مؤدافیعه ائدیردی.

باشقا بیر میثال. یان کؤچه‌ده سیئنیئق ــ سؤکؤک داروازایا چکمه شکیل‌لی ایری بیر لؤؤحه چالیئن‌میئشدیئ.

بو جؤمله‌ده‌کی **یان، کؤچه‌ده، داروازایا، ایری، بیر، لؤؤحه، چالیئن‌میئشدیئ ساده جؤمله عؤضوئلری‌دیر؛ سیئنیئق ــ سؤکؤک، چکمه شکیل‌لی مؤرکّب جؤمله** عؤضوئلری‌دیر.

ساده جؤمله عؤضوئلری آیریئ ــ آیریئ سؤزلرله ایفاده اؤلونور. مثلن: خیئرداجا اؤئلر دومان کیمی گؤرؤنؤردؤلر. بو جؤمله‌ده‌کی عؤضوئلرین هامیئسی ساده‌دیر:

گؤرؤنؤردؤلر،

اؤئلر،

خیئرداجا،

دومان کیمی.

Δ ۸۲۷- متنی کؤچؤرؤن، ساده جؤمله عؤضوئلری‌نین آلتیئندان خط چکین.

اؤللر چایدان یالنیئز قؤوّه‌نی برپا ائدن درمان کیمی ایستیفاده ائدیردیلر. سؤنرا چایئ چین ایمپئراتؤرونون سارایئیئندا دب دؤشدؤ. اؤنو طنطنه‌لی سارایئ مراسیم‌لری یاختیئندا ایچه‌ردیلر. چایا شئعرلر ده قؤشاردیئلار. ایندی ده چین‌ده، بیر قایدا اؤلاراق، آدامیئ بیر فینجان عطیرلی، ایستی چایا قؤناق ائدیرلر. اؤرادا، عادتن، چایئ قندسیز ایچیرلر.

مؤرکّب جؤمله عؤضوئلری سؤز بیرلشمه‌سی ایله ایفاده اؤلونور. مثلن: سرین گئجه ایدی. آی داغیشن دالیشندان تزه چیخیردی. سحردن بیر سس ائشیدیل‌میردی، گویا جاماعات قارانلیق‌دا مؤرگؤ دؤیؤردؤ. فؤضولی‌نین قزل‌لرینده شخصی و دؤنیوی، ایجتیماعی ــ بشری کدر وحدت تشکیل ائدیر.

بو جؤمله‌لرده مؤرکّب جؤمله عؤضوئلری بونلاردیر:

داغیشن دالیشندان،

مؤرگؤ دؤیؤردؤ،

فؤضولی‌نین قزل‌لرینده،

ایجتیماعی ــ بشری،

تشکیل ائدیر.

جؤمله عؤضوؤنؤن قورولوشو سؤزؤن قورولوشوندان آسیلی دئییل. آیری ــ آیری سؤزلر ساده، دؤزه‌لتمه و مؤرکّب اؤلماسیندان آسیلی اؤلماياراق، جؤمله‌نین ساده عؤضوئلری اؤلور. مثلن: یازیچی عبدؤلحسن حئکایه‌لر و رؤمان‌لار یازمیشدیر.

بو جؤمله‌ده‌کی عؤضوئلرین هامی‌سی ساده‌دیر، لاکین اونلاریشن ایفاده اؤلوندوغو سؤزلرین قورولوشو مؤختلیف‌دیر.

یازیچی ــ دؤزه‌لتمه سؤز ــ دؤزه‌لتمه ایسیم ــ ساده تعیین

عبدؤلحسن ــ مؤرکّب سؤز ــ مؤرکّب ایسیم ــ ساده مؤبتدا

حئکایه‌لر ــ ساده سؤز ــ ساده ایسیم ــ ساده تامام‌لیق

رؤمان‌لار ــ ساده سؤز ــ ساده ایسیم ــ ساده تامام‌لیق

یازمیشدیر ــ ساده سؤز ــ ساده فئعل ــ ساده خبر.

کؤمکچی سؤزلر جؤمله عؤضوئلری‌نین مؤرکّب اؤلماسینا تأثیر ائتمیر. قؤشمالار، بعضی اداتلار، ایدی، ایمیش کؤمکچی فئعل‌لری لؤغوی معنالی سؤزلرله بیرلیکده جؤمله عؤضوؤ کیمی گؤتؤرؤلؤر، لاکین جؤمله عؤضوؤ یئنه ساده اؤلاراق قالیر. **مثلن: شاگیردلر مکتبه گئتدیلر** جؤمله‌سینده‌کی **مکتبه** سؤزؤ ساده ظرف‌لیک‌دیر. **شاگیردلر مکتبه ساری گئتدیلر** جؤمله‌سینده ده **مکتب سؤزؤ ساری** قؤشماسی ایله بیرلیکده **(مکتبه ساری)** یئنه ساده ظرف‌لیک‌دیر. یاخود: **سؤلماز مؤعللیم‌دیر جؤمله‌سینده**

مؤعللیم‌دیر سؤزؤ ساده خبردیر؛ سؤلماز مؤعللیم ایدی جؤمله‌سینده مؤعللیم سؤزؤ ایدی کؤمکچی فئعلی ایله بیرلیکده (مؤعللیم ایدی) ییئنه ساده خبردیر.

دئمه‌لی جؤمله عؤضوؤنؤن مؤرکّب اؤلماسیّ اؤچؤن اؤنون ان آزیّ ایکی لؤغوی معنالیّ سؤزدن عیبارت اؤلماسیّ واجیب‌دیر. مثلن:

سن بیزیم ائللرین روحونا بیر باخ، اؤندان اینجیمه‌میش هئچ عزیز قؤناق.

بو میثالدا **ائللرین روحونا مؤرکّب** جؤمله عؤضوؤدؤر، چؤنکی اؤراداکیّ سؤزلرین ایکی‌سی ده (ائللر، روح) لؤغوی معنالیّ سؤزلردیر.

مؤرکّب جؤمله عؤضوؤنؤن ایفاده اؤلوندوغو بیرلشمه‌لرده‌کی سؤزلرین مجازی معنادا اؤلوب ــ اؤلماماسیّ، «ثابیت سؤز بیرلشمه‌سی» خؤصوصییّتی داشییّیّب ــ داشییّماماسیّ جؤمله عؤضوؤنؤن قورولوشونا تأثیر ائتمیر. **مثلن: شاگیردلر دیقّتله مؤعللیمه قولاق آسییّردیّلار. اؤنون هر سؤزؤنه فیکیر وئریردیلر. بو جؤمله‌لرده‌کی قولاق آسییّردیّلار، فیکیر وئریردیلر** ثابیت سؤز بیرلشمه‌لری اؤلسا دا، اؤنلار مؤرکّب جؤمله عؤضوؤلری‌دیر.

جؤمله عؤضوؤلری‌نین هامیّسیّ قورولوشجا ساده وَ مؤرکّب اؤلور.

ساده مؤبتدالار: بیز سینما پرده‌سینده اؤلجه خؤشبخت دقیقه‌لر کئچیرن گنج‌لر گؤرؤرؤک. اؤنلار بختییّاردییّرلار. **حادیثه‌لر** هله ییومشاق شکیل‌ده جریان ائدیر.

مؤرکّب مؤبتدالار: اوزاق‌دان **تراکتؤر سسی** ائشیدیلیر. جاندان، اؤرک‌دن گلیر **سؤلئیمانییّن سؤزلری.**

ساده خبرلر: شئیدا میزین اؤستونه بؤییؤک بیر کاغییّذ آچییّب دیوار قزئتی **دؤزه‌لدیر.** حسرتله خاطییّرلادییّم ییئنه ایلک گنج‌لییّی‌می.

منی شاعیر کیمی وَجده گتیرن

بو آغ گؤنلریم‌دیر، سعادتیم‌دیر.

مؤرکّب خبرلر: شهردن بیر سس ائشیدیل‌میردی، گویا جاماعات قارانلیّق‌دا **مؤرگؤ دؤییؤردؤ.** بونلار اوستا **آغابالانییّن اوشاق‌لاریّ ایدی.**

وَطن چؤل‌لری‌نین چیچک قوخوسو

جؤییؤرؤن، جئیرانییّن دییّرناغییّندادییّر.

ساده تامام‌لیق‌لار: فیلیزلر **ایستی‌لیق یاخشیق** کئچیریر. عادیل **لامپانیق** یاندیرسا، **پئچی ترپه‌تدی، اودون** قویدو، پئچ گورولدادی. عادیل قالخیب بالاجا **سیماوره سو** تؤکدو، **کؤز سالدیق، اونو** بالکونا قویوب قاییتدی.

مؤرکّب تامام‌لیق‌لار: بایرام **آلمان ـ یئن گؤزل‌لیک‌لرینی** گؤردو. **خوشبخت‌لر خوشبختی** دئییرلر بیزه.

ساده تعیین‌لر: قارانلیق، ایشیق‌لیق یوللاردان کئچمیشم. **خوش** ایللر دالیسنجا **خوش** ایللر گلیر. آیاغیسن **بو مؤقددس** تورپاقدان آیریل‌ماسیسن.

مؤرکّب تعیین‌لر: یاز گلمیشدی. **آلیشخان آغانیسن باغیسنداکی گول** ــ چیچک بیر ــ بیرینه قاریشمیشدی.

ساده ظرف‌لیک‌لر: صؤحبت اثناسیسندا میرزه حوسئین **یاواشدان اوتاق‌دان** چیخیر. سورخاق **تله‌سیک ایچری‌یه** گیریر. گون *تزه‌جه* چیخمیشدی.

مؤرکّب ظرف‌لیک‌لر: آرمود آغاجی‌نیسن دیبینده پالاز سالیسنیسب و اوستونده بیر سیماور قایناییردی. قوناقلار **دؤشک‌لرین اوستونده** اوتوردولار. قیز بیر **آزدان سونرا الینده** سو قاپیدان گیردی.

جؤمله عؤضولری اؤزره نحوی تحلیل

☼ نحوی تحلیل جؤمله عؤضولری حاققیندا بیلیک‌لری عملن تکرار ائتمک، حافیظه‌ده مؤحکم‌لندیرمک اوچون، جؤمله عؤضولری‌نین جؤمله‌ده‌کی یئرینی و بیر ــ بیرلری ایله علاقه‌سینی عیانی شکیلده تصوؤر ائتمک اوچون اهمییت‌لی‌دیر.

نحوی تحلیل ریاضییات‌دا میثال حل ائتمه‌یه، داها دقیق، تنلیک حل ائتمه‌یه بنزه‌ییر.

جؤمله‌نی جؤمله عؤضولری اؤزره تحلیل ائتمک اوچون اولدن بعضی مسله‌لری بیلمک لازیم‌دیر. او مسله‌لر، اساسن، آشاغیداکی‌لاردان عیبارت‌دیر:

آ) مؤبتدا تام مؤستقیل جؤمله عؤضوؤدور. او هئچ بیر عؤضوه تابئع اولمور.

ب) خبر یالنیز مؤبتدایا تابئع اولور.

پ) ایکینجی درجه‌لی عؤضولر مؤبتدا و خبره تابئع اولور و اونلاری ایضاح ائدیرلر.

ت) ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر مؤبتدا و�“ خبره تابئع اؤلدوق‌لاریٔ کیمی، اؤزلـری ده بیر ــ بیرینه تابئع اؤلوب، بیر ــ بیرینی ایضاح ائده بیلیرلر.

بیر نئچه میثالا دیقّت ائدک.

آناسیٔ باهاریٔ چؤخ سئوٖیردی.

تحلیل:

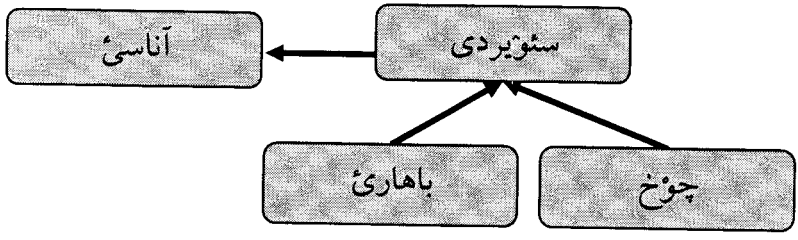
آناسیٔ ــ مؤبتدا،

سئوٖیردی ــ خبر،

باهاریٔ ــ تامام‌لیئق،

چؤخ ــ ظرف‌لیک.

بو جؤمله‌نین تاسلاغیٔ‌نیٔ دؤزه‌لدک وٓ بؤمله عؤضوئلری‌نین علاقه‌لرینه باخاق.

بو جؤمله‌ده مؤبتدا وٓ خبردن باشقا، ایکی ایکینجی درجه‌لی عؤضـوٓ وار، اؤنلاریـن ایکی‌سی ده خبره عائید اؤلوب، خبری آچیقلایئر.

اوجا زیروٖه‌لرده‌کی قالیئن بوزلاق‌لاردان نهنگ چاپلار یارانیئر.

تحلیل:

چاپلار ــ مؤبتدا،

یارانیئر ــ خبر،

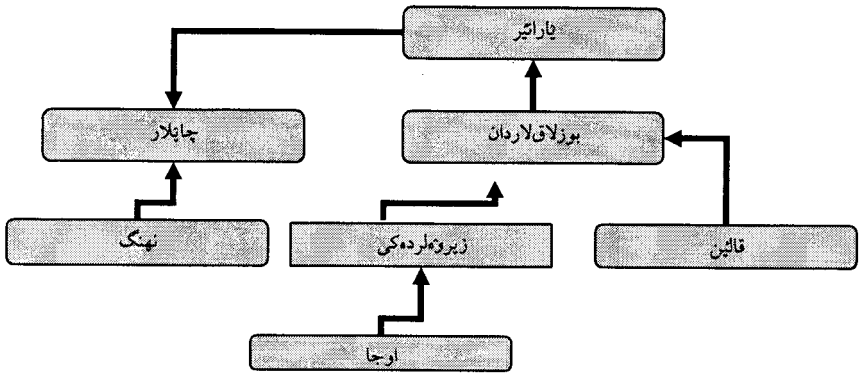
نهنگ ــ تعیئین،

بوزلاق‌لاردان ــ تامام‌لیئق،

قالیئن ــ تعیئین،

زیروٖه‌نرده‌کی ــ تعیئین،

اوجا ــ تعیئین.

بو جؤمله‌ده بئش ایکینجی درجه‌لی عؤضوٚ وار. اؤنلاردان بیری مؤبتدایا، بیری خبره عائیددیر؛ اؤچوٚ ایسه بیر ـــ بیرینه عائیددیر. **زیروه‌لرده‌کی** وٚ **قالیئن** تعیین‌لری بوزلاق‌لاردان تامام‌لیئغی‌نا، **اوجا** تعیینی ایسه **زیروه‌لرده‌کی** تعیینی‌نه عائیددیر. دئمه‌لی، بو جؤمله‌ده ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر باش عؤضوئلره عائید اؤلدوق‌لاریٔ کیمی، اؤزلری ده بیر ـــ بیرینه عائیددیرلر.

داغلاردان اسن سؤیوق کؤلک شهره سرین هاوا گتیریردی.

تحلیل.

کؤلک ـــ مؤبتدا،

گتیریردی ـــ خبر،

هاوا ـــ تامام‌لیئق،

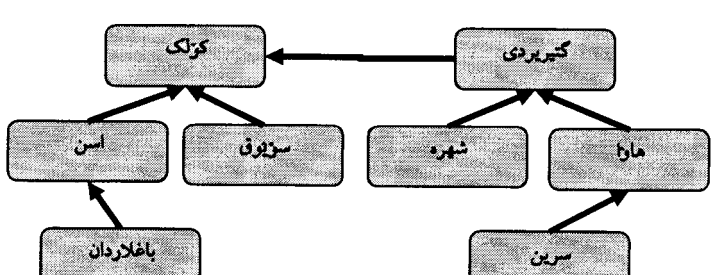
شهره ـــ ظرف‌لیک،

سؤیوق ـــ تعیین،

سرین ـــ تعیین،

اسن ـــ تعیین،

داغلاردان ـــ ظرف‌لیک.

بو جۆمله‌ده اۆلان آلتئ ایکینجی درجه‌لی عۆضۆدن ایکی‌سی مۆبتدایا، ایکی‌سی خبره تابئع‌دیر؛ قالان ایکینجی درجه‌لی عۆضۆلردن بیری جۆمله‌ده‌کی اسن تعیینی‌نه عائید اۆلوب حرکتین یئرینی، اۆ بیری هاوا تامام‌لیئغی‌نا عائید اۆلوب اشیانیئن علامتی‌نی بیلدیریر.

جۆمله تحلیلینده بونلارئ دا نظره آلماق ۆ یاددا ساخلاماق لازیئم‌دیئر.

آ) مۆمکۆن قده‌ر هر بیر سۆز آیریئجا جۆمله عۆضۆ کیمی قبول ائدیلمه‌لی‌دیر. **مثلن: قدیم یونان‌لار اۆقیانوسو بۆیۆک، دهشتلی، قضبلی قۆوه سایئب‌لار.**

بو جۆمله‌ده هر سۆز بیر جۆمله عۆضۆدۆر. جۆمله‌ده سککیز سۆز ۆ سککیز جۆمله عۆضۆ وار.

یونان‌لار ــ مۆبتدا،

سایئب‌لار ــ خبر،

قدیم ــ تعیین،

قۆوه ــ تامام‌لیئق،

قضبلی ــ تعیین،

دهشتلی ــ تعیین،

بۆیۆک ــ تعیین،

اۆقیانوسو ــ تامام‌لیئق.

بعضن هر سۆزۆ بیر جۆمله عۆضۆ کیمی گۆتۆرمک اۆلمور. ایکی ۆ داها آرتیئق سۆزۆ بیر جۆمله عۆضۆ کیمی ایضاح ائتمه‌لی اۆلوروق. **مثلن: بیز بۆیۆک بیر گۆلۆن ساحیلینده شام مئشه‌سینده یاشایئردیئق.** بو جۆمله بئله تحلیل ائدیلیر.

بیز ــ مۆبتدا،

یاشایئردیئق ــ خبر،

گۆلۆن ساحیلینده ــ ظرف‌لیک،

بۆیۆک ــ تعیین،

شام مئشه‌سینده ــ ظرف‌لیک.

گؤرؤندؤیؤ کیمی، **بیز، یاشایئیرلردیئق و بؤیؤک سؤزلری** آیریلیئق‌دا جؤمله عؤضوئلری کیمی قئیید انیدیلمیش‌دیر. **گؤلؤن ساحیلینده و شام مئشه‌سینده** ظرف‌لیک‌لری‌نین ایسه هر بیری ایکی سؤزدن عیبارت‌دیر.

Δ ۸۲۸- جؤمله‌لری جؤمله عؤضوئلرینه گؤره تحلیل ائدین و اؤنلاریئن تاسلاق‌لاریئنئ دؤزه‌لدین.

اینسان‌لار یئر اوزونه قئیئر ـــ ی برابر یاییئل‌میئش‌لار. اینسان‌لاریئن یاریئدان چؤخو ایستی قورشاق‌لاردا یاشاییئرلار. قیئزمار صحرالاردا، بوزلاق‌لاردا، بیر چؤخ داغلاردا آدام یاشامیئر.

آذربایجان دیلینده جؤمله‌نین نحوی تحلیلی خبردن باشلانیئر. بونون اؤچ اساس سببی وار:

آ) خبر واسیطه‌سی ایله آسانلیئق‌لا مؤبتدانئ مؤعیّن ائتمک اولور، چؤنکی مؤبتدانیئن شخصی و کمیّتی خبرده اوز عکسینی تاپیئر. مثلن: **من یازیئرام** جؤمله‌سینده خبر گؤستریر کی، مؤبتدا من سؤزؤ اولمالئ‌دیئر؛ **سن یازیئرسان** جؤمله‌سینده خبر گؤستریر کی، جؤمله‌نیئن مؤبتداسئ سن سؤزؤ اولمالئ‌دیئر.

ب) مؤبتدا اولماسا دا، جؤمله اولا بیلر (یازیئرام، یازیئرسان)، خبر اولماسا، جؤمله اولماز.

پ) ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر، اساسن، خبرین اطرافیئنا توپلانیئر.

Δ ۸۲۹- جؤمله‌لره مؤبتدا آرتیرئیب دفترینیزه یازیئن.

بیر ده بو یئرلره گله‌جک‌میسن؟
بلکه، بو یئرلره بیر ده گلمه‌دیم.
سنین دیلینه دیئمیرم.
منیم دیلیمه دیئمه.
بیر زامان هاوادا قاناد ساخلاییئن.
گئدین، دئییین خان چؤبانا،
گلمه‌سین بو ایل موغانا.

Δ ۸۳۰- جؤمله‌لرین خبرلرینی تامام‌لاییئن.

من ده بیر اینسان.....، قلبیم، قانیئم وار. من دۆنیادا چوخ تاماشالار گۆرموشم..... سیز منی اۆزۆمه قایتاریرسینیز..... من سنی یاواش ــ یاواش اۆخوماغا باشلاییرام ..... زیاد کیشی آغاجیئن یانیئندا دورموش ..... سیز بیزیم مکتبده اۆخویورسونوز..... بیز کۆچۆرسونوز..... بو دۆنیادان اۆنلار قال..... یادیگار.

یقین، فیکیرلشیرسینیز کی، نه واخت ایکی وْ داها آرتیئق سۆزۆ بیر جۆمله عۆضۆ حئساب ائتمک اۆلور؟ بو آشاغیئداکیْ حاللاردا اۆلور:

آ) قۆشمالار، ایدی، ایمیش، دئییل وْ سایئره کیمی کۆمکچی سۆزلر عاییید اۆلدوق‌لاریْ سۆزلرله بیر یئرده جۆمله عۆضۆ اۆلور. بیر **من ایدیم، بیر سن ایدین،** بیر ده آل بۆیۆ. سیزین بو تجرۆبه‌نیز **عئلم اۆچۆن** بۆیۆک بیر خیدمت‌دیر. من **هئچ بیر شئیْ** بیلمیرم.

ب) معنا، سۆزلری بیر ــ بیریندن آییئریئب، آیئریْ ــ آیئریْ جۆمله عۆضۆلری کیمی تحلیل ائتمه‌یه ایمکان وئرمه‌ینده. مثلن: شاگیردلر **دیقّت‌له قولاق آسیئردیْلار.** بو **گۆن هاوا** سرین‌دیر. اۆنو مکتبه مۆدیر **تعیئین ائتدیلر.** بیز دیقّت‌له معروضه‌یه **قولاق آسیئردیئق.**

پ) سۆزلرین دیل قورولوشوجا علاقه‌لری، سۆز بیرلشمه‌لری‌نین طرف‌لری‌نین دیل قورولوشوجا مۆناسیبت‌لری ایمکان وئرمه‌ینده. مثلن: **یاز گلنده** چۆللر، باغلار، گۆل‌لرله، چیچک‌لرله بزه‌نیر.

سنین بایْرامیئنا، سنین تۆیۆنا

جانیْ بیر، قانیْ بیر قارداشیئن گلیب.

Δ ۸۳۰- جۆمله‌لری تحلیل ائدین، تک سۆزدن عیبارت عۆضۆلری بیرینجی سۆتوندا، ایکی وْ داها آرتیئق سۆزدن عیبارت عۆضۆلری ایکینجی سۆتوندا یازیئن.

مردان هیرسیندن بۆغولوردو. عالم اۆنون گۆزۆنه یانار تندیر کیمی گۆرۆنۆردو. اۆ، اۆزۆنۆ بو اۆدون ایچینده سانیئردیْ. آلبئرت انیشتن عۆمرۆ بۆیۆ صۆلح اوغروندا مۆباریز اۆلموشدور. ائلئکتریک ائنئرژی‌سی فیلیزی اریدیر، رادیۆ دالغالاریْنیْ فضایا گۆندریر، مۆرکّب ریئاضی حئسابلاملار آپاریئر... ککلیک‌لی داشلاردان خبر آل منی.

جؤمله عؤضوئلری‌نین علاوه‌سی

☼ بعضن جؤمله‌نین هر هانسیئ بیر عؤضوؤنؤن معناسیئنی آیدیئن‌لاشدیئرماق، دقیق‌لشدیرمک لازیئم گلیر. بونون اوچؤن همین عؤضوه آرتیرئیلان سؤزلردن ده ایستیفاده اولونور. مؤوقئعینه، جؤمله عؤضوؤنه گؤره یئرینی نظره آلاراق اونلارا «علاوه» آدیئ وئریل‌میشدیر. تعریفی ده وظیفه‌سینه وؤ مؤوقئعینه اویغون‌دور.

جؤمله عؤضوؤندن سؤنرا گله‌رک جؤمله عؤضوؤنؤن معناسیئنی ایضاح ائدن، دقیق‌لشدیرن سؤزلره علاوه دئییلیر.

مثلن: واراغیئن بیر اوزونؤ اؤز سئوینجی ایله دؤلدورموشدو، اؤ بیری اوزونؤ اونا کؤمک ائدن خئییرخاه آداما ــ قوربانلیئیا حصر ائتمیشدی.

بو جؤمله‌ده **قوربانلیئیا** سؤزؤ علاوه‌دیر وؤ بیر قده‌ر عؤمومی، قئیئر ــ ی مؤعیّن اولان جؤمله عؤضوؤنؤن («آدام» سؤزؤنؤن) معناسیئنی دقیق‌لشدیریر.

تعیئین‌دن باشقا، هر بیر جؤمله عؤضوؤنؤن علاوه‌سی اولا بیلر. میثال‌لارا دیقّت ائدین:

۱) **مؤبتدانیئن علاوه‌سی:** کؤچه‌لره چیئخان‌لاریئن ایچری‌سینده ایکی گنج ــ **ایلیاس‌لا فخرددین** ده وار ایدی. صنت‌کارلاریئمیز ــ **ادیب** وؤ **شاعیرلریمیز** بیلمه‌لی‌دیرلر کی، هر بیر دیلده، اؤز تاریخی‌نین هانسیئ دؤورؤنده اولور اولسون، آنلاشیئلماز سؤز ایشله‌تمک اولماز.

۲) **خبرین علاوه‌سی:** بورا منیم وطنیم‌دیر ــ **آذربایجان‌دیئر**. ایندی باهار فصلی‌دیر ــ **یازدیئر**. سنین کیمی گنج‌لرین اصیل جبهه‌سی بورادیئر ــ *کنددیر*.

۳) **تامام‌لیئغیئن علاوه‌سی:** میرزه جلیل اؤ صؤحبتیمیزده باکیئدان چؤخ دانیئشدیئ وؤ بو دانیئشیئق‌دان حیس ائتدیم کی، بو آدام باکیئنیئ ــ **آذربایجانیئن مرکزینی چؤخ** سئویر. قدیم رؤمالیئلار شام آغاجیئنیئن طبیعت حادیثه‌لرینه داوام‌لیئ وؤ مؤحکم اولدوغونو نظرده آلاراق اونو «پالاس» ــ **قایا** آدلاندیئرمیئش‌لار.

۴) **ظرف‌لیئین علاوه‌سی:** فرهاد اؤز تحصیلی‌نی ختادا ـــ **چین‌ده** آلمیشش، قؤدرتلی بیر صنتکار اؤلموشدور. سؤیوق‌لار دؤشه‌نده قوش‌لاریشن چؤخو جنوبا ـــ **ایستی اؤلکه‌لره** اوچور.

Δ ۸۳۱- علاوه‌لرین هانسئ جؤمله عؤضوئرینه عاییید اؤلدوغونو مؤعیّن ائدین.

اؤزؤ آشاغئ ـــ کنده ساریئ گئده ـــ گئده مردان اؤره‌ییننده *اؤنا* مذمّت ائتدی. بورادا ـــ **بؤیؤرتکن کؤللاریئنیشن آرخاسیئندا، ازگیل آغاجیئنیشن بوداق‌لاریئ آلتیئندا** اژدر اؤزونه ییئر ائله‌میشدی. وئیلما هیئچقیریئشق‌سیز، **گؤز یاشیئسیز ـــ فیلان‌سیئز ـــ سس‌سیز ـــ سمیرسیز** آغلاییئردیئ. ائله بیل، باکیئدا بو بئش ایلی من یالنیئز وؤ یالنیئز بیر گؤن گئدیب اؤرادا ـــ **آتا اؤجاغیئندا** آنامیئن بؤیؤرؤنده تکلیک‌ده ـــ **ساکیت‌لیکده** اونجا گؤن وئاخت کئچیرمک‌دن اؤترؤ اؤخوموشدوم. بیز ـــ **آشاغئ صینیف شاگیردلری،** همیشه اؤلدوغو کیمی، ییئنه لاپ قاباق‌دا گئده‌جه‌ییک. اؤ، وئاراغیئن بیر اؤزؤنؤ بؤیا ـــ بؤیئ اؤز سئؤینجی ایله دؤلدورموشدو، اؤ بیری اؤزؤنؤ ایسه اؤنو ایشه دؤزه‌لدن خئییرخاه آداما ـــ **قوربانلیئیا** حصر ائتمیشدی.

شیفاهی نیطق‌ده، علاوه جؤمله عؤضوؤندن فاصیله ایله آییریلیئر. علاوه‌نین سؤز احاطه‌سی‌نین حجمی فاصیله‌نین داوام‌لیئلیئغیئنا تأثیر گؤستریر. اگر علاوه تک سؤزدن عیبارت‌دیرسه، فاصیله قیئسا اؤلور، علاوه گئنیش‌لندیکجه، فاصیله‌نین داوام‌لیئلیئغیئ آرتیئر. لاکین مؤعیّن حد ده گؤزله‌نیلیر.

مؤقایئسه ائت:

خان قیئزیئ ناتوان اؤ گؤزل شهرده ـــ **شوشادا** یاشاییئب یاراتمیئش‌دیئر.

خان قیئزیئ ناتوان اؤ گؤزل شهرده ـــ **صنتکارلار ییوردو شوشادا** یاشاییئب یاراتمیئش‌دیئ.

خان قیئزیئ ناتوان اؤ گؤزل شهرده ـــ بؤیؤک **صنتکارلار یئتیرمیش شوشادا** یاشاییئب یاراتمیئش‌دیئ.

خان قیزی ناتوان اؤ گؤزل شهرده ــ قافقازیئن کؤنسئروآتؤریئاسی سایئیلان قدیم **شوشادا** یاشایئیب یاراتمیشدیر.

یازیلی نیطقده علاوه ایله اؤنون عایید اؤلدوغو جؤمله عؤضوؤ آراسیئندا تیره (ــ)، بعضن وئرگؤل قوئولور. مثلن:

آمازون ــ دؤنیانیئن ان بؤیؤک چایی آمئریکا قیطعهسینده آخیئر. کؤر ــ **منبعی نی تؤرکیئه داغلاریئندان آلان بو چای** گؤرجؤستان و آذربایجان اراضی لرینندن کئچیر و خزره قوؤوشور.

بو جؤملهلرده جؤمله عؤضولری ایله علاوهلر آراسیئندا قوئولموش تیره ایشارهلرینی وئرگؤلله ده عؤض ائتمک اؤلار. مثلن بئله: آمازون، دؤنیانیئن ان بؤیؤک چایی آمئریکا قیطعهسینده آخیئر. کؤر، منبعی نی تؤرکیئه داغلاریئندان آلان بو چای گؤرجؤستان و آذربایجان اراضی لرینندن کئچیر و خزره قوؤوشور.

اؤلکی درسلرده اؤیرهندی نیز کی، علاوهلرله اؤنلاریئن عایید اؤلدوقلاری جؤمله عؤضولری دیل قورولوشو جهتیندن عئینی شکیلده اؤلور. مثلن: مؤبتدا آدلیئق حالدا اؤلدوغو کیمی، اؤنون علاوهسی ده (و یا علاوهنین اساس سؤزو) آدلیئق حالدا اؤلور؛ ایسمین یئرلیک حالیئنداکی ایسیملله ایفاده اؤلونان ظرفلییین علاوهسی ده یئرلیک حالدا اؤلور. **مثلن:**

اؤتتللؤ ــ علی اکبر بؤتؤن اثر بؤیو حرکتدهدیر. **بو طرفده ــ داغیئن دؤشؤنده** نییاز مؤعللیمین ائوی، **اؤ طرفده ــ کندین اؤرتاسیئندا** مکتب بیناسی.

مؤبتدانیئن علاوهسی ایله مؤبتدا آراسیئندا شخص و کمییت باخیئمیئندان مؤعیّن اؤخشار و فرقلی جهتلر وار. مؤبتدانیئن علاوهسی ایسیملله ایفاده اؤلوندوغونا گؤره، اؤچؤنجؤ شخصه عایید اؤلور، مؤبتدا ایسه اؤچ شخصین هامیسیئندا اؤلا بیلیر.

آ) مؤبتدا اؤچؤنجؤ شخصه عایید سؤزله ایفاده اؤلونورسا، علاوه ده شخصه و کمییته گؤره اؤنونلا اویغون اؤلور. مثلن:

هومای ــ اؤ گؤزل قیز صمد وورغونون ان سئویملی ادبی صورتیدیر. اوشاقلار ــ سککیزینجی صینیف شاگیردلری شئعر آخشامی تشکیل ائتمیشلر.

ب) مؤبتدا بیرینجی ؤ ایکینجی شخص عوضلیک‌لری ایله علاوه اولونانـدا علاوه شخصه گؤره اؤنونلا اویغون گلمیر. مثلن:

من ــ یاشار سککیزینجی صینیف‌ده اؤخویورام.

سن ــ **گنج مؤعللیم** داها جیددی چالیشمالیسان.

بیز ــ **ضیاللیلار گنج‌لره** یؤل گؤسترمه‌لی‌ییک.

سیز ــ **یعنی عصرین گنج‌لری** خالقیمیزین گله‌جه‌یی‌سینیز.

جؤمله عوضولری‌نین سیراسی

☼ جؤمله‌ده جؤمله عوضولری‌نین سیراسی مؤعیّن قایدالارا اساس‌لانیر. عؤمومی سیرا بئله‌دیر: خبر جؤمله‌نین سؤنوندا، جؤمله‌نین دیگر عوضولری خبردن اؤل ایشله‌نیر. آشاغیداکی جؤمله‌لره دیقّت ائتسه‌نیز، بو سیرالانمانی گؤره بیلرسینیز.

بیز تبریزه داخیل اولاندا گؤنش آرتیق چؤخدان چیخمیش، بولودلاری داغیداراق، ایلیق ؤ خؤش ضیاسی داغلارا، باغلارا، کؤچه‌لره ؤ ائولره یاییلمیش‌دیر. دؤولت کؤنسئروآتؤریاسی قورتاران آرزو قاینار بیر یارادیجیلیق عالمینه آتیلمیش‌دی. ایندی اونا هر یاندان سیفاریش‌لر وئریردیلر. آرزو یؤرولماق بیلمه‌دن گئجه ده، گؤندوز ده چالیشیردی.

بو سیرالانما بؤتؤن جؤمله نؤولرینه عاییددیر. آنجاق نقلی جؤمله‌لرده بو سیرایا داها چوخ دیقّت وئریلیر.

۱ ــ **جؤمله‌ده مؤبتدا ؤ خبرین یئری:** سیرا بئله‌دیر: اؤلجه مؤبتدا، سونرا خبر. مثلن: یاغیش وورووردو، قار یاغیردی. شاعیر فخر ائدیردی کی، کندلیلر اونا اینانیر. یؤخ، یؤخ، سن گئت، من گئتمه‌لی اولمادیم. جاماعات شاعیری چوخ سئویردی.

۲ ــ **جؤمله‌ده تعیین‌ین یئری:** عایید اؤلدوغو جؤمله عؤضوؤ ایله علاقه‌ده تعیین‌ین یئری ثابیت‌دیر. تعیین‌ین دایئیمی یئری تعیین ائتدییی جؤمله عؤضوؤنؤن اؤلی‌دیر؛ هانسیٔ جؤمله عؤضوؤنه عایید‌دیرسه، اؤنون اؤلینده ایشله‌نیر. **مثلن:**

آ) **تعیین ــ مؤبتدا:** بیر دؤشده، چایدان یؤخاریدا بیر دؤنیا یاشیل‌لیغین ایچینده **ایری ــ ایری گؤنه‌باخانلار** سارالیردیٔ. داغلارا، مشه‌لره گؤزل بیر آخشام ائنیردی.

ب) **تعیین ــ خبر:** آیاز اؤلدن **سؤمؤیؤ ایری اوشاق‌دیر.** آیاز ایندی یاخشیٔ بیلیر کی، تبریز *بؤیؤک شهردیر.*

پ) **تعیین ــ تامام‌لیق:** اؤ زامان آیاز تؤپوش الینی اوزادیب **یاشادیغی‌لاریٔ ائوی** گؤسترمه‌ردی. بابا *بو* **سؤزلری** ائله مزه‌لی دئدی کی، آیاز دا، مالا باخان گنج ده اوغونوب گئتدیلر.

ت) **تعیین ــ ظرف‌لیک:** آیاز مکتبده **اوزون دهلیزده** پنجره قاباغیندا دوروب یؤلداش‌لاریٔنیٔ گؤزله‌ییردی. یؤخاریدا **قارلیٔ زیروه‌لرده،** باتماقدا اؤلان گؤنشین قیپ‌قیرمیزیٔ سؤن ایشیغی‌لاریٔ اریمک‌ده ایدی. اؤنلاریٔ ایچری، **بالاجا اؤتاغا** آپاردیٔلار.

بیر جؤمله عؤضوؤنه عایید بیر نئچه تعیین اؤلارسا، اؤنلار دا مؤعیّن قایدایا اساسن دؤزؤلؤر. **مثلن: شهرده‌کی گؤزل هؤندؤر داش** بینالار گؤز اؤخشایییر.

۳ ــ **جؤمله‌ده تامام‌لیغی‌لاریٔن یئری:** تامام‌لیغین نؤوٴلرینی یادیٔنیٔزا سالیٔن. اؤیره‌نیب‌سینیز کی، تامام‌لیغی‌لاریٔن ایکی نؤوٴ وار: واسیطه‌سیز تامام‌لیغی‌لار، واسیطه‌لی تامام‌لیغی‌لار. واسیطه‌سیز تامام‌لیغی‌لاریٔن ایکی نؤوٴ وار: مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیغی‌لار، قئیر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیغی‌لار.

قئیر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیغین جؤمله‌ده یئری ثابیت‌دیر. اؤ همیشه عایید اؤلدوغو جؤمله عؤضوؤنؤن یانیٔندا اؤلور. تامام‌لیغین باشقا نؤوٴلری‌نین یئری، نیسبتن، سربست‌دیر. میثال‌لارا دیقّت ائدین.

قئیر ــ ی مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیغا عائید: گؤزل سؤز دئدینیز. هره اؤز ایستئعداد ؤ باجاریغیشنا گؤره‌ا. مثلن: اینصاف دئییل کی، اؤن ایللرله عئلم اؤخویوب مؤهندیس‌لیک صنتی‌نی تامام‌لامیش بیر آدامی گؤنده‌ره‌سن، ئیر قازسیشن ؤ یا یؤک داشی‌ییسین.

مؤعیّن واسیطه‌سیز تامام‌لیغا عائید: حیاتا گئرچک نظرله باخان گنج‌لییین یئتیشمه‌سی **منی** چوخ سئوییندیریر. خان، **تئیمور آغانی** حؤضورونا چاغیرتدیریر ؤ اؤنو آغیر **جزایا** محکوم ائتمک ایسته‌ییر.

واسیطه‌لی تامام‌لیغا عائید: اوشاق یازیچی‌سی‌نین ان بالاجا سهوی بعضن باغیشلانیلماز نتیجه‌لره گتیریب چیخاریر. بو سببه گؤره ده اوشاق‌لار اؤچون یازیلان اثرلرده هم بدیعی گؤزل‌لییه، هم ده حقیقی جهت‌لره خؤصوصی فیکیر وئریلمه‌لی‌دیر.

۴ ــ جؤمله‌ده ظرف‌لییین یئری. ظرف‌لییین معناجا نؤوئری چؤخدور. طرز ــ ی حرکت ؤ کمییت ظرف‌لیک‌لری‌نین جؤمله‌ده‌کی یئرلری، اساسن، ثابیت‌دیر. اؤنلار عائید اؤلدوق‌لاری جؤمله عؤضوئری‌نین یانیشندا ایشله‌نیر. ظرف‌لییین دیگر نؤوئری‌نین جؤمله‌ده‌کی یئرلری، نیسبتن، سربست‌دیر. میثال‌لارا دیقّت ائدین.

طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیئی‌نه عائید: ایندی سیزین هوشونوز یئرینده ایسه، **یاخشی ــ یاخشی دؤشؤنؤن، سؤنرا جاواب وئرین.** من هئچ اؤنو بو جؤر **گؤرمه‌میشدیم.**

کمییت ظرف‌لیئی‌نه عائید: آتاسی ائلداریشن ماراغیشی آنلادی. ــ نه دانیشیرسان، ــ دئدی، ــ اؤن سککیز یاشیشنا **آز قالیب، او قده‌ر سئچه‌جک‌سن، او قده‌ر سئچیله‌جک‌سن کی!. او چوخ دئدی، چوخ دانیشدی،** دؤستو ایسه ائشیتمه‌دی. جمیل اونون یؤلونو چوخ **گؤزله‌دی.**

قئید. طرز ــ ی حرکت ؤ زامان ظرف‌لیک‌لری‌نین جؤمله‌ده‌کی یئرینده ایستیشنا حاللاری دا اؤلور. مثلن: بو جؤمله‌لرده همین ظرف‌لیک‌لر عائید اؤلدوق‌لاری جؤمله عؤضوئرینده آرالیق‌دا ایشلن‌میشدیر: آلماز **ساچلاری داغیشیق** ؤ چوخ دا **پریشان بیر**

حالدا جاماعات آراسیندا چیخیر. اؤ، **یاواش ــ یاواش** یؤخاریدا قالخدی. اؤ **هامیدان چؤخ** بو یئرلره گلمیشدی. نانه خالا **قوللو چیرمالی، الینده قاشیغی** خوزه‌یه ادؤیه‌ن تؤکؤردؤ.

یئر ظرف‌لیئی‌نه عایید: شهردن بیر نفر گلیب سیزی آختاریر. بو آرالیقدا یاشار ائلدار **ایچری** گیریر. بیلیرسن، ائلدار، من اؤنو بو ساعات لاپ **اوچورومون اوستوندن**، اؤللؤمؤن بؤغازیندان چیخارتمیشام.

زامان ظرف‌لیئی‌نه عایید: سؤن **زامانلار** آلماز خالامیزدان یانیندا **تئز ــ تئز** گلیر. منیم قاپیم دوستلاریمیزدان اؤزؤنه **همیشه** آچیق‌دیر. یاشار اؤد کیمی ایچری گیردی. ال ــ اؤزؤنؤ یودو، **سونرا** آناسینی چاغیردی. **آخشام‌اوستو** سئچیجی‌لری ایجلاسا چاغیردیلار. نانه **هر گؤن** بیشیب وئرق قارالاییردی، **واخت ــ بیواخت** حاضیرلاشیردی.

سبب و مقصد ظرف‌لیئی‌نه عایید: حاضیرلاشدیغی اؤچؤن جسارتله دانیشیردی. اولدوز **اوتاناراق** باشینی آشاغی سالدی. اؤ، سهؤینی **آنلاییب** دوستونا هئچ نه دئمه‌دی. **ساواداناماق اؤچؤن** گئجه ــ گؤندوز اؤخوماق لازیم‌دیر.

جؤمله عؤضولرینین سیراسینین پوزولماسی

☼ آ) مؤبتدا ایله خبر یئرینی دییشیر، مؤبتدا خبردن سونرایا کئچیر؛ یعنی «مؤبتدا ــ خبر» سیراسی «خبر ــ مؤبتدا» سیراسی ایله عؤض اولونور. مثلن:

زارافات‌دیر به‌یم حؤکومت ایشی!

ب) ایکینجی درجه‌لی عؤضولر یا قیسمن، یا دا هامیسی خبردن سونرایا کئچیر.

اهمییت وئرمه‌دیم اؤ واخت قوجانیشن دئدیکلرینه.

اوللکی درس‌لردن اؤیره‌نیب‌سینیز کی، جؤمله عؤضولری مؤعیّن قانونا اویغون‌لوق‌لا سیرالانیر. اونو دا گؤردؤنوز کی، بعضن جؤمله عؤضولرینین قانونا اویغون سیراسی پوزولور.

ایندی اؤیره‌نه‌جک‌سینیز کی، جؤمله عؤضوللری‌نین سیراسیئ، عادتن، هانسیئ حاللاردا پؤزولور.

آ) **بعضی ایستاندارد ایفاده شکیل‌لرینده:** دانیشیر باکیئ. بورادا منطیقی وؤرغونون دا تأثیری وار. وؤرغو بیرینجی سؤزؤن ـــ **دانیشیر** سؤزؤنؤن اؤزه‌رینه دؤشؤر وه او ایره‌لی کئچیر.

ب) **بعضی رسمی کارگؤذارلیئق سندلرده.** مثلن: آرایئش بیچیم‌لرینده: اؤلجه مؤبتدا (آرایئش)، سؤنرا خبر (وئریلیر) ایشله‌نیر، ایکینجی درجه‌لی عؤضوللر خبردن سؤنرا گلیر.

پ) **حیس ـــ هیجان‌لا دئییلن جؤمله‌لرده:** بالاریضا: ایندی کی، بئله اؤلدو، هئچ وئرمیرم. گل، صاباح آپار آوادانلیئغینیئ.

ت) بعضن خؤصوصی اَحتیاج اؤلمادان بدیعی دیلده جؤمله عؤضوللری‌نین بئله یئر دئییشمه‌سینه تصادؤف ائدیلیر: حسن، مؤعللیم تانیئییر بیزی.

ث) شئعرلرده جؤمله عؤضوللری‌نین سیرالانماسیئ‌نیئن نیسبی سربستلییئی طبیعی‌دیر.

منطیقی وؤرغو

☼ شیفاهی نیطقده جؤمله‌ده‌کی بعضی جؤمله عؤضوللرینه دیقّتی جلب ائتمک مقصدی ایله اؤنلار، نیسبتن، یؤکسک سس ایله دئییلیر وه اؤنلار باشقا جؤمله عؤضوللریندن فرق‌لندیریلیر. بونا منطیقی وؤرغو دئییلیر.

منطیقی وؤرغونون دیل قورولوشوجا دقیق تعریفی بئله‌دیر: جؤمله‌ده بیر جؤمله عؤضوؤنون باشقالاریئنا نیسبتن یؤکسک سس‌له تلفّوظ ائدیلمه‌سینه منطیقی وؤرغو دئییلیر. مثلن:

– دوراجاغا گئده‌نده ملیکه‌نین چامادانیئ‌نیئ سیز آپاردیئنیئز میئ؟

– باغیشلایین، دوراجاغا گئده‌نده ملیکه‌نین چامادانیمی **من** آپارمیشدیم.

جؤمله‌نین منطیقی وورغولو عؤضوؤ چؤخ واخت خبرین یانیندا ایش‌لنیر. مثلن:

صمد وورغون ۱۹۰۶ ــ جی ایلده قازاخدا آنادان اولموشدور.

۱۹۰۶ ــ جی ایلده قازاخدا صمد وورغون آنادان اولموشدور.

صمد وورغون قازاخدا ۱۹۰۶ ــ جی ایلده آنادان اولموشدور.

نیطقین دقیق ایفاده‌سینده و دقیق آنلاشیلماسیندا منطیقی وورغونون اهمیتی وار. مثلن: علی اؤخودو؟ جؤمله‌سینده مقصددن آسیلی اولاراق، منطیقی وورغو مؤبتدانیشن دا (علی) اؤزه‌رینه دوشه بیلر، خبرین ده (اؤخودو؟) اؤزه‌رینه دوشه بیلر. علی اؤخودو؟ علی اؤخودو؟ بو جؤمله‌لره بئله سوآل‌لار وئرمک اولار: کیم اؤخودو؟ علی نه ائتدی؟

سوآل جؤمله‌سینده نه سؤروشولارسا، اونو ایفاده ائدن سؤزون اؤزه‌رینه منطیقی وورغو دوشور. جاواب جؤمله‌سینده ده وورغو سوآلا جاواب اولان سؤزون اؤزه‌رینه دوشور. مثلن:

دوستوم، سن هارا گئدیرسن؟

دوستوم، من مکتبه گئدیرم.

درسلر نه واخت باشلانیر؟

درسلر ساعات ۹ ــ دا باشلانیر.

هر ساده جؤمله‌ده بیر جؤمله عؤضوؤ وورغولو اولا بیلر. لاکین همجینس عؤضولؤ جؤمله‌ده اولا بیلمز کی، همجینس عؤضولردن بیری وورغولو اولسون، دیگرلری وورغولو اولماسین. وورغولو اولسا، هامیسی عئینی قایدادا وورغولو اولمالیدیر. مثلن:

فیکیرده‌یی‌ک **سن ده، من ده،**

او طیفیل ده، او چمن ده!

سیز سس قورولوشونو کئچرکن هئجا وورغوسو حاققیندا دا معلومات آلیب‌سینیز. اؤیره‌نیب‌سینیز کی، سؤزده هئجالاردان بیری وورغولو اولور. وورغوسو اولان هئجا او بیری هئجالارا نیسبتن بیر قده‌ر گؤجلو ایفاده اولونور.

کئچن درسلرینیزده منطیقی وۆرغونو دا اؤیرەن‌دینیز.

دیقّت ائتسەنیز گؤرەرسینیز کی، هئجا وۆرغوسو ایله منطیقی وۆرغو آراسیندا اؤخشارلیق وار.

بئله کی، هئجا وۆرغوسو سؤزده هئجانئ فرق‌لندیریرسه، منطیقی وۆرغو جؤمله‌ده سؤزۆ فرق‌لندیریر. هئجا وۆرغوسو سؤزده هئجانیشن قؤوّتله ایفاده اؤلونماسئ‌دیئرسا، منطیقی وۆرغو جؤمله‌ده سؤزۆن قؤوّتله ایفاده‌سی‌دیر.

Δ ۸۳۲- آشاغیداکئ جؤمله‌لرده منطیقی وۆرغونون نئجه دییشدیئی‌نی مؤعیّن‌لشدیرین.

سن کیتابئ اؤخودون ــ کیتابئ سن اؤخودون.

بو ایل گؤجلؤ قار یاغدئ ــ بو ایل قار گؤجلؤ یاغدئ.

جؤمله‌نین همجینس عؤضولری

☼ سیز جؤمله عؤضولرینی اؤیرەن‌دینیز. بعضن بیر جؤمله‌ده ایکی، اؤچ، داها چوخ مؤبتدا وۆ یا بیر نئچه خبر وۆ سایئره ایش‌لنیر. بونلار همجینس عؤضولر آدلانیر. **مثلن:**

وار اؤلسون **شئعریمیز، شاعیرلریمیز،**

هر گؤله، چیچه‌یه تزه آد وئریر.

بو شئعر پارچاسئ بیر ــ بیری ایله علاقه‌دار اؤلان ایکی جؤمله‌دن عیبارت‌دیر. بیرینجی جؤمله‌ده **شئعریمیز** وۆ شاعیرلریمیز سؤزلری همجینس عؤضولردیر. ایکینجی جؤمله‌ده **گؤله وۆ چیچه‌یه** سؤزلری همجینس عؤضولردیر.

همجینس عؤضولرین بیر سیرا خوصوصییّت‌لری وار. بونلاردان بعضی‌لری ایله تانیشش اؤلاق.

آ) همجینس عؤضوولر عئینی جؤمله عؤضوؤنه عاییید اولور. **مثلن:** مؤبتدا ایله مؤبتدا همجینس اولور؛ خبر، خبرله همجینس اولور و ساییره. مؤختلیف جؤمله عؤضوولری بیر ــ بیری ایله همجینس اولا بیلمز. **مثلن:** مؤبتدا ایله تامامليئق، ظرف‌ليک‌له خبر، تعئیین‌له تامامليئق و ساییره همجینس اولا بیلمز. حتّا واسیطه‌سیز تامامليئق‌لا واسیطه‌لی تامامليئق؛ زامان ظرف‌لیئی ایله یئر ظرف‌لیئی... همجینس اولا بیلمز.

ب) همجینس عؤضوولر عئینی سوآلا جاواب وئریر. **مثلن:** قیلئینج‌لار، نیزه‌لر حاقدان، هؤنردن شؤوق آلیئب پارلار ــ جؤمله‌سینده همجینس اولان **قیلئینج‌لار** و **نیزه‌لر** سؤزلری‌نین هر ایکی‌سی نه سوآلیئنا؛ همجینس اولان **حاقدان** و **هؤنردن** سؤزلری‌نین هر ایکی‌سی نه‌دن؟ سوآلیئنا جاواب وئریر.

پ) همجینس عؤضوولر عئینی حؤقوقلو اولور، آرالاریئندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی اولور. **مثلن:** گؤردوؤیوم رؤیامئ، وؤصالیئن‌مئدیئر؟ ــ بو جؤمله‌ده **رؤیامئ** و **وؤصالیئن‌مئدیئر** سؤزلری آراسیئندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی وار، اونلار عئینی حؤقوقلودور، یعنی بیری اؤ بیرینه تابئع دئییل.

ت) همجینس عؤضوولر بیر ــ بیری ایله باغلاییئجئ‌لارلا، یا دا سس آهنگی ایله باغلانیئر. سس آهنگی ایله باغلانان همجینس عؤضوولر آراسیئندا یازیئدا وئرگول ایشاره‌سی قوییولور. **مثلن:**

۱) **باغلاییئجئ ایله باغلانان همجینس عؤضوولره عاییید:** شاگیردلر کیتاب‌لاریئنئ و دفترلرینی یئغیئشدیریئب گئتدیلر.

۲) **سس آهنگی ایله باغلانانلارا عاییید:** الوان **گؤل‌لر**، **چیچک‌لر** پنجره‌لری بزه‌ییردی.

جؤمله عؤضوولری‌نین هامئسئ همجینس اولا بیلیر.

همجینس مؤبتدالار: آرتیئق، **فیکیریم**، **روحوم**، **دوییغوم** سنین‌دیر.

***

بو داغلار، دره‌لر دییشدی یامان

همجینس خبرلر: آتیشل جاهانا، ائی ایلدیریشم، **آلیشش، پارلا!** آیدیشن: ایندی من ده بۇرانلیئ حیاتیشن آجیئ کئشمه‌کئشلریندن **یۇرولدوم، اوساندیشم.** بونلار آذربایجان خالقیئ اۇچۇن **صنت یاراداجاق،** مۇباریزه **آپاراجاق،** صحنه **دۇزه‌لده‌جک‌لر.**

همجینس تامام‌لیشق‌لار: سۇزۇن **عئشقی‌له، قلبیله یاشار** عالمده داستان‌لار. حیات عئشقی‌له **اۇدلاردان، آلۇولاردان** کئچیر اینسان.

همجینس تعیین‌لر: چیچک‌سیز، سۇزسۇز، اینسان‌سیز، سعادت‌سیز باهار اۇلماز. **مئهربان، ایستی** بیر سۇزله اوچار دردلر، کئچر قم‌لر. **وطن‌سیز، یوردسوز** اینسان‌لار یاشار عالمده مسلک‌سیز.

همجینس ظرف‌لیک‌لر: دریالاریئ، عۇمان‌لاریئ شیمشک کیمی کئچدی بو سس. **گئجه ساکیت** و **سیرلی** گۇرۇنۇردو.

Δ ۸۳۳- مۇعللیم‌لر، شاگیردلر ایسیم‌لرینی جۇمله‌ده همجینس مۇبتدالار کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۳۴- یازماق، اۇخوماق فئعل‌لرینی جۇمله‌ده همجینس خبرلر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۳۵- گۇل، چیچک ایسیم‌لرینی جۇمله‌ده همجینس واسیطه‌سیز تامام‌لیشق‌لار کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۳۶- کیتاب، دفتر ایسیم‌لرینی جۇمله‌ده همجینس واسیطه‌لی تامام‌لیشق‌لار کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۳۷- دورو، سرین صیفت‌لرینی جۇمله‌ده همجینس تعیین‌لر کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۳۸- شهر، کند ایسیم‌لرینی جۇمله‌ده همجینس یئر ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

Δ ۸۳۹- یاز، یایئ ایسیم‌لرینی جۇمله‌ده همجینس زامان ظرف‌لیک‌لری کیمی ایشله‌دین.

همجینس عؤضوٴلرده شکیلچی‌لرین ؤ کؤمکچی واسیطه‌لرین ایختیصاریٔ

☼ همجینس عؤضوٴلرین هامیٔسیٔندا دیل قورولوشوجا عئینی شکیلچی‌لرین ؤ یا عئینی کؤمکچی واسیطه‌لرین (کؤمکچی سؤزلرین) تکراریٔنا ائحتییاج اوٴلمایٔاندا همین شکیلچی‌لر ؤ کؤمکچی واسیطه‌لر همجینس عؤضوٴلردن بیرینده، عادتن، سؤنونجودا ایش‌لنیر، اوٴلکی‌لرده ایختیصار ائدیلیر. آنجاق آسانلیٔق‌لا بیلمک اوٴلور کی، بو شکیلچی‌لر ؤ کؤمکچی واسیطه‌لر اوٴلکی همجینس عؤضوٴلره ده عائیددیر.

مثلن:

آ) شکیلچی‌لرین ایختیصاریٔنا عائید: شاگیردلر کیتاب ؤ دفترلرینی بؤکؤب مؤعللیمه قولاق آسماغا باشلادیٔلار.

بو جؤمله‌ده ایکینجی همجینس عؤضوٴده (دفترلرینی) اوٴچ شکیلچی ایشلن‌میٔشدیر: جمع شکیلچی‌سی (لر)، منسوبییٔت شکیلچی‌سی (ی)، تأثیرلیٔک حال شکیلچی‌سی (نی). بیرینجی همجینس عؤضوٴ ایسه شکیلچی‌سیز ایٔشلن‌میٔشدیر (کیتاب). آنجاق اوٴیٔره‌نیب‌سینیز کی، همجینس عؤضوٴلر عئینی شکیل‌لی اوٴلور ؤ عئینی سوٴآلا جاوٴاب وئریر. بو جهتدن یاناشساق، **کیتاب** سؤزوٴ ایله **دفترلری** سؤزوٴ عئینی شکیل‌لی دئییٔل، هم ده عئینی سوٴآلا جاوٴاب وئرمیر؛ **کیتاب** ــ نه؟ سوٴآلیٔنا، **دفترلرینی** ــ نه‌یی؟ (یاخود نه‌لرینی؟) سوٴآلیٔنا جاوٴاب اوٴلور. آنجاق باشا دوٴشوٴروٴک کی، **دفترلری‌نی** سؤزوٴنده‌کی شکیلچی‌لر **کیتاب** سؤزوٴنه ده عائیددیر. یعنی جؤمله‌نین دیل قورولوشوجا اصیل شکلی بئله‌دیر:

شاگیردلر کیتاب‌لاریٔنیٔ ؤ دفترلرینی بؤکؤب مؤعللیمه قولاق آسماغا باشلادیٔلار.

ب) کؤمکچی واسیطه‌لرین ایختیصاریٔنا عائید: حسن بو بؤیٔوٴک آخیٔنا حقیقی شوٴعور ؤ مسولییٔت‌له قوٴشولموشدور.

بو جؤمله‌ده‌کی همجینس عؤضوٴلر بونلاردیٔر:

شۆعور وۆ مسولییتله؛

گۆرۆرسۆنۆز کی، اۆلکی همجینس عۆضوۆلرین ایکی‌سینه ده عائید اۆلان ایله (له) قۆشماسئ بیرینجی عۆضوده ایش‌لنمه‌میشدیر؛

بئله ایختیصارلار تکرارئ آرادان قالدیرماق، نیطقی قیسا وۆ آیدین ایفاده ائتمک اۆچۆندۆر. تصوۆر ائدین کی، بیر جۆمله‌ده بیر نئچه همجینس عۆضوۆ ایشله‌نه بیلر، عئینی شکیلچی‌نی وۆ یا همین عۆضوۆلره عائید عئینی کۆمکچی سۆزلری تکرار ائتسک، نیطق آغیرلاشار، خۆشاگلیم اۆلماز. مثلن:

اینسان‌لار یاشاماق، یاراتماق، سئومک، سئویلمک اۆچۆن حیاتا گلمیشلر. بو جۆمله‌ده‌کی اۆچۆن قۆشماسئ همجینس عۆضوۆلرین هامئسینا عائیددیر. اگر بیز هر همجینس عۆضوۆن یانیندا اۆنو تکرار ائتسک، جۆمله بئله اۆلار:

اینسان‌لار یاشاماق اۆچۆن، یاراتماق اۆچۆن، سئومک اۆچۆن، سئویلمک اۆچۆن حیاتا گلمیشلر.

بورادا سهۆ یۆخدور، جۆمله دیل قورولوشوجا دۆغرودور، لاکین اۆسلوبجا آغیردیر.

همجینس عۆضوۆلرده عۆمومی‌لشدیریجی سۆزلر

☼ عۆمومی‌لشدیریجی سۆزلر همجینس عۆضوۆلر واسیطه‌سی ایله آیرئ — آیرئلیشدا ایفاده اۆلونان مۆعیّن مۆضولارئ عۆمومی‌لشمیش شکیل‌ده ایفاده ائتمک اۆچۆندۆر. **مثلن:**

آنا طبیعتین اۆز یاۆرولارئنا وئردیئی بو یاشیل چمن‌لر، گئنیش محصول‌دار چۆل‌لر، ایرماق‌لار، سرین سولار — **هامئسئ** کیمین اۆلمالئدیر؟.

عۆمومی‌لشدیریجی سۆزلر، عادتن، همجینس عۆضوۆلردن سۆنرا گلیر، آنجاق اۆنون همجینس عۆضوۆلردن اۆل گلمه‌سی حاللارئ دا اۆلور. **مثلن:**

آ) عؤمومی‌لشدیریجی سؤز همجینس عؤضوللردن سؤنرا گلمیش‌دیر: سئوئیل، بالاش، گؤلؤش، بالاکیشی، آتاکیشی ــ **بؤتؤن بو شخصلر** دیل ؤ ایفاده جهتیندن بیر ــ بیریندن چؤخ فرقلی‌دیرلر.

ب) عؤمومی‌لشدیریجی سؤز همجینس عؤضوللردن اؤل گلمیشدیر: داستانیئن قهرمان‌لاریئ، بیر طرفدن **شاگیردلر** ــ کامیل، ذکی، اسد، قیپاس، اؤ بیری طرفدن، **مؤعللیم‌لر** ــ کاظیم، سلیم، اوستا ملیک ؤ باشقالاریئ یاخشیئ فرق‌لشدیریلمیش‌دیر.

عؤمومی‌لشدیریجی سؤزلرین همجینس عؤضوللردن سؤنرا ؤ یا اؤل ایش‌لنمه‌سی عئینی معنا داشیئمیئر. بیرینجی حالدا خؤصوصی‌دن عؤمومی‌یه، ایکینجی حالدا عؤمومی‌دن خؤصوصی‌یه گئدیلیر. بیرینجی حالدا سادالامالاریئن معناسیئ عؤمومی شکیلده ایفاده ائدیلیر، بو شکیل‌ده عؤمومی‌لشدیریجی سؤز همجینس عؤضوللرین علاوه‌سی اؤلور؛ ایکینجی شکیل‌ده آنلاییئش عؤمومی ایفاده اؤلونور، همجینس عؤضوللر عؤمومی‌نین معناسیئنیئ آچیئر.

همجینس عؤضوٛ جؤمله‌لر

☼ همجینس عؤضوللری اؤلان جؤمله‌لره همجینس عؤضوللؤ جؤمله‌لر دئییلیر. سیز همجینس عؤضوللری کئچن‌ده اؤیره‌ندینیز کی، هر بیر جؤمله عؤضوؤ همجینس اؤلا بیلر. بو اؤ دئمک‌دیر کی، همجینس عؤضوللؤ جؤمله‌لرین ده هر بیر عؤضوؤ همجینس اؤلا بیلر. بو جهتدن همجینس عؤضوللؤ جؤمله‌لرین آشاغیئداکیئ نؤوللرینی قئید ائتمک اؤلور.

آ) **مؤبتداسیئ همجینس اؤلان همجینس عؤضوللؤ جؤمله‌لر: بادام‌لار، اریک‌لر، آلچالار** دا بیر ــ بیری‌نین دالیئنجا یاپاق آچدیئ.

ب) **خبری همجینس اؤلان همجینس عؤضوللؤ جؤمله‌لر:** هامیئمیئز بو فیکیرله **راضیئ‌لاشدیئق** ؤ **قرارلاشدیئق** کی، آخشام ساعات یئددی‌ده میرزه فتحعلی‌نین هئیکلی‌نین یانیئندا گؤروشک.

پ) **تامام‌لیئغئ همجینس اؤلان همجینس عؤضوئلؤ جؤمله‌لر:** پوشکین خالق آزادلیئغئ‌نا، **خالقیئن خؤشبخت‌لیئی‌نه** وئ ایشیئق‌لئ **گله‌جه‌ییه** سارسیئلماز بیر اینام‌لا اینانیئردئ.

ت) **تعیئینی همجینس اؤلان همجینس عؤضوئلؤ جؤمله‌لر:** بو **قاراگؤزلؤ**، بو **جاذیبه‌لی، چئوئیک ترپه‌نیشلی** قیئزجیئغاز... گئیدییی **آلیاشیئل، گؤئ** وئ ساریئ پالتاریئندا طبیعتین گلین‌لری سانیئلان گؤبه‌لک‌لر قده‌ر بزه‌کلی ایدی.

ث) **ظرف‌لیئی همجینس اؤلان همجینس عؤضوئلؤ جؤمله‌لر: یاتماق ایسته‌ینده، آجاندا، اؤشوئه‌نده،** باشقا اوشاق‌لار کیمی، اؤ دا همیشه آناسی‌نیئن قوجاغی‌نا سیئخیئل‌میئش، آتاسی‌نیئن یانیئنا قاچیئب اؤنا قیئسیئل‌میئشدیئر.

ج) **بیر نئچه عؤضوئؤ همجینس اؤلان همجینس عؤضوئلؤ جؤمله‌لر:** اؤتاغیئن اؤرتاسیئندا اؤستؤنه **ساریئ ناخیئشلیئ** وئ **گؤللؤ** سؤفره سالیئنمیئش بؤیؤک میز، **سؤل** وئ **ساغ** دیوارلاریئن یانیئندا ایسه **دیوان** وئ بالاجا دؤردبوجاق شکلینده میز قوئیولموشدو.

دیل قورولوشو جهتیندن جؤمله عؤضوئلری ایله علاقه‌دار اؤلماییان سؤزلر

☼ جؤمله عؤضوئلری بیر ــ بیری ایله هم معنا علاقه‌سینده، هم ده دیل قورولوشوجا علاقه‌ده اؤلور. آنجاق جؤمله‌ده‌کی سؤزلرین بیر حیصّه‌سی جؤمله عؤضوئلری ایله معنا علاقه‌سینده اؤلسا دا، دیل قورولوشوجا علاقه‌ده اؤلمور. دیل قورولوشوجا علاقه دئیه‌نده نحوی علاقه‌لر نظرده توتولور. بو اؤ دئمکدیر کی، دیل قورولوشو جهتیندن جؤمله عؤضوئلری ایله باغلیئ اؤلماییان سؤزلرله جؤمله عؤضوئلری آراسیئندا نه تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی، نه ده تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی (اوزلاشما، ایداره، یاناشما علاقه‌لری) اؤلور.

دیل قورولوشو جهتیندن جؤمله عؤضوئلری ایله علاقه‌دار اؤلماتیان سؤزلرین ایکی نؤوؤ وار.

۱- **خیطاب.**

۱- **آرا سؤزلر.**

خیطابا عاییید: شاعیر، نه تئز قوجالدیئن سن؟. **اؤوچو**، اینصاف ائیله، کئچمه بو دؤزدن، اؤ چؤللر قیئزیئنئ آییئرما بیزدن. یؤخ اؤلسون باشیئندان دومان، **تبریزیم**. **آذربایجان**، جان وئرمیشیک آدیئنا. بیر زامان هاوادا قاناد ساخلاییئن، سؤزوم وارديئر منیم سیزه، دورنالارا!

آرا سؤزلره عاییید: نئچه یازدیئر دؤشمؤر یؤلوم، **یقین**، داغلار کؤسؤب مندن. **یاخشئ** کی، یاخشئلیئق یاشاییئر هله.

خیطاب و آرا سؤزلرله جؤمله عؤضوئلری آراسیئندا هم اؤخشار، هم ده فرقلی جهت‌لر وار.

اؤخشار جهت‌لری:

آ) جؤمله عؤضوئلری سؤزلرله و سؤز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اؤلوندوغو کیمی، خیطاب و آرا سؤزلر ده آیری ــ آیری سؤزلرله و سؤز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اؤلونور.

ب) نیطق حیصّه‌لری آراسیئندا هر جؤمله عؤضوئونؤن اساس ایفاده واسیطه‌لری وار. **مثلن:** مؤبتدا و تامامليئق، اساسن، ایسیم‌لرله و ایسیم‌لری عؤض ائدن عؤض‌لیک‌لرله؛ تعیئین اساسن صیفت، فئعلی صیفت و سایلارلا؛ ظرف‌لیک اساسن ظرف‌لرله، ایسیم‌له، فئعلی باغلاما ایله؛ خبر اساسن فئعل‌له ایفاده اؤلونور. خیطاب و آرا سؤزلر ده بئله‌دیر؛ خیطاب اساسن ایسیم‌له، آرا سؤزلر ایسه اساسن قئیدلرله ایفاده اؤلونور.

فرقلی جهت‌لری:

آ) جؤمله عؤضوئلری جؤمله‌نین عمله گلمه‌سینده بیلاواسیطه ایشتیراک ائدیر. مؤبتدا ایله خبر جؤمله‌نین اساسیئندا دورور؛ ایکینجی درجه‌لی عؤضوئلر جؤمله‌نین مضمونونو

گئنیش‌لندیریر. خیطاب وَ آرا سؤزلر ایسه جؤمله‌نین عمله گلمه‌سینده بیلاواسیطه ایشتیراک ائتمیر.

ب) جؤمله عؤضولری آراسیندا هم معنا، هم ده نحوی علاقه‌لر اولور. خیطاب وَ آرا سؤزلرله جؤمله عؤضولری آراسیندا معنا علاقه‌لری اولسا دا، نحوی علاقه‌لر اولمور.

خیطاب

☼ **جؤمله‌ده مؤراجیعت اولونانی بیلدیرن سؤزلره خیطاب دئییلیر. مثلن:** *قیزیرسام*، هر گئجه‌نین بیر گؤندؤزو وار.

خیطاب، عادتن، اینسانا عاییید سؤزلرله ایفاده اولونور چؤنکی بیر قایدا اولاراق، اینسانا مؤراجیعت ائدیلیر، اینسانلا دانیشیلیر.

۱) یا آداملاری چاغیرماق،

۲) یا دینله‌ییجی‌لرین دیقّتینی جلب ائتمک،

۳) یا دا نیطقی قؤوّت‌لندیرمک اوچون **کیمه‌سه، نه‌یه‌سه** مؤراجیعت ائدیلیر. مثلن:

آ) **قاپیچی، قاپیچی**، چاغیر گئده‌نی!

ب) **خانیملار وَ آغالار!** مشروطیئت اینقیلابی‌نین یؤز ایل‌لیئی‌نی سیزه تبریک دئییریک.

پ) ائی **وئیدادی**، گردیش ــ ی دؤوران ــ ی کج‌رفتاره باخ!

باشقا جانلی‌لارا دا، حتّا جانسیز اشیالارا دا عاییید خیطاب‌لار اولور. بئله خیطاب‌لار، بیر قایدا اولاراق، بدیعی دیلده، خؤصوصن شئعرده ایشله‌نیر.

آ) باشقا جانلی‌لارا عاییید: دؤلاشما سیئلدیریم سال قایالاردا، داشلار آیاغینی ازر، **مارالیم!**. زرلی قانادینی آچاراق یئنه، دی‌ء، هارا اوچورسان، هارا، **کپه‌نک؟**

اؤتلاق‌دان قاییدارکن

چاغیشاردیق کئچی بیردن:

ــ **شنگوللوم، شوللوم، منگوللوم،**

آچیلیشلار قاپیلیق، من گلیم.

ب) جانسیز اشیالارا عایید: سالام، *آ* **گدیکلر**، سالام، *آ* **داغلار!** یئنه بویونوزو قوجماق ایسته‌رم. آخشام ــ صاباح، **چئشمه**، سنین باشیلیق، بیلیرسن‌می، نئجه جانلار دولانیر؟!. قویون مله‌شمه‌سی، چوبان توته‌یی چکیر اوزاق‌لارا خیالیق، **یایلاق!**

خیطاب ایسمین آدلیق حالیندا اول‌ور و بو جهتدن موبتدایا اوخشاییر. لاکین خیطاب خوصوصی سس آهنگی ایله دئییلیر و فاصیله ایله جومله‌نین باشقا حیصّه‌لریندن آیریلیر. آشاغیداکی میثال‌لارا دیقّت یئتیرک:

۱ ــ یانیندا بالاسی، یاغیش گوللوندن،

ایلیب سو ایچیر بیر آنا جئیران.

۲ ــ بیر من دئییلم کی، حوسنونه حئیران،

شوهرتین یاییلیب هر یانا، جئیران.

بیرینجی میثالدا جئیران سوزو موبتدا، ایکینجی میثالدا ایسه خیطاب‌دیر.

خیطاب جومله‌نین هر یئرینده، یعنی اوللینده، اورتاسیندا و آخیریندا ایش‌لنه بیلیر. جومله‌نین اوللینده ایش‌لنن خیطاب‌دان سونرا سس آهنگیندن آسیلی اولاراق، وئرگول، یا نیدا ایشاره‌سی، جومله‌نین اورتاسیندا ایش‌لنن خیطابیش هر ایکی طرفیندن وئرگول، جومله‌نین سونوندا ایش‌لنن خیطاب‌دان اول وئرگول، خیطاب‌دان سونرا ایسه جومله‌نین طلبینه اویغون هر هانسی بیر ایشاره قویولور.

خیطاب‌لار قورولوشجا ایکی جور اولور:

۱- ساده خیطاب‌لار.

۱- موركّب خیطاب‌لار.

ساده خیطاب‌لار آیری ــ آیری سوزلرله، موركّب خیطاب‌لار سوز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اولونور. مثلن:

آ) **ساده خیطاب‌لار:** آشیئق، قیئش قورتاردیئ، ایل تزه‌لندی، تبریزین باهاریئ یاتیئما دوشدو. نه تئز اوییانمیئسان قیئش یوخوسوندان، هله تزه گلیر باهار، **قره‌نفیل/.**

ب) **موّرکّب خیطاب‌لار: آشیئق شمشیر،** دلی داغدان کئچن‌ده، ککلیک‌لی داشلاردان خبر آل منی!. گوییئ گوّل، تعریفی‌نی چوخ ائشیت‌میئشم، آدیئن داستان اوّلوب، دیله دوشوب‌دوّر. ائی **جاوان قلمیم،** دوشمه بهره‌دن.

موّرکّب خیطاب‌لار بعضن علاوه سوّزلر واسیطه‌سی ایله داها دا گئنیش‌لنه‌دیریلمیش شکیل‌ده اوّلور. اونلارا گئنیش‌لندیریلمیش خیطاب‌لار دا دئییلیر.

گورلاییئن، ایلهامیئم، صنتیم گورلاسیئن!

فیئرتیئنام، قاسیئرغام، قوّدرتیم گورلاسیئن!

شیمشه‌ییم پارلاسیئن، ظوّلمتیم گورلاسیئن!

ائی منی سرآزاد بسله‌ییّن کوّلک‌لر،

بیر داغیئن باشیئندان سسله‌ییّن کوّلک‌لر.

خیطاب‌لار **ائی، آی، آ، هئی** کیمی کؤمکچی واسیطه‌لرله ده ایش‌لنیر. بئله واسیطه‌لر هر هانسیئ بیر سوّزوّن خیطاب اوّلماسیئنا کؤمک ائدیر. **مثلن:**

گل، ائی قوّجا تبریز،

ائی آنا توّرپاق،

سنینله یاخیئن‌دان بیر قوّجاق‌لاشاق.

***

هئی، قوّجا دوّنیا، هئی! سنده نه‌لر وار؟!

***

باهار گلدی، گوییئ سینه‌نه

لاله، نرگیز یایی، **آ داغلار!**

یئنه لایئلیئ بولودلاردان

اوز تاجیئ‌نیئ قوییی، **آ داغلار!**

***

قلبیمده بیر نغمه دیل آچدیغ یئنه،

آی اثللر، بیر سئوه‌دا نغمه‌سی‌دیر اوْ.

بدیعی خیطاب‌لار. بو خیطاب‌لار بدیعی دیلده هیجانلیغلیغ آرتیرماق، نیطقی تأثیرلی ائتمک مقصدی ایله ایشله‌دیلیر. اکثر حاللاردا حیس ــ هیجانلا، یوْکسک سس‌له ایفاده ائدیلیر.

سئوْر: اوْخ، قارداشیم! من سنین باجیسنام! سئوْرم!

اوْقتای: سئوْر! اوْخ، زاوْاللیْ باجیم! سن‌سن؟ سعادتی‌نی تانریم قده‌رسئوْدی‌یم بو خالق بیرجه سنی ده یاشاتمادیْ!

بدیعی خیطاب‌لار بدیعی اثرلرین دیلینده، داها چوْخ ایسه شعرده ایشله‌نیر. بئله خیطاب‌لار اساسن باشقا جانلیْلارا وْ جانسیز اشیالارا موْراجیعت‌لرده ایشله‌نیر.

بیر ساعات هاوْادا قاناد ساخلایین،

نیظام ایله گئدن قوْشا دورنالار!

قاتارلاشیب، نه دییاردان گلیرسیز

قاققیلداشا ــ قاققیلداشا، دورنالار؟

Δ ۸٤۰- کلاسیک شعر شکلی اوْلان قزل‌لرین سوْن بئیتینده شاعیرلر اوْزلرینه موْراجیعت ائدیرلر وْ اوْز آدلاریْنیْ خیطاب کیمی ایشله‌دیرلر. بونلارا عاییْد میثال‌لار دئییین.

خیطاب‌لاریْن موْناسیبت بیلدیرمه‌سی. بو جهتدن خیطاب‌لاریْ اوْچ سیْرایا آییْرماق اوْلار.

آ) آنجاق موْراجیعت بیلدیرن خیطاب‌لار. بئله خیطاب‌لاردا موْراجیعت ائدن آدام موْراجیعت اوْلونانیْن آدیْنیْ چکیر، لاکین اوْنا اوْز موْناسیبتی‌نی بیلدیرمیر. مثلن: **محررم،** سن ده گل بیزیمله گئدک. –**گوْلزار،** آیْ **گوْلزارا** ــ بلی، **خانیم،** بلی. وْالله، **سیتاره،** بو گوْن هئچ اوْزوْم‌ده دئییلم. **باجیْ،** اوْ بیری اوْتاغا کئچ، دئیه‌سن گلن وْار.

ب) مؤراجیعت‌له بیرلیکده مؤناسیبت ده بیلدیرن خیطاب‌لار. بونلارئ دا شرطی اؤلاراق ایکی جرگه‌یه آییرماق اؤلار.

۱ ــ مؤثبت مؤناسیبت بیلدیرن‌لر.

۲ ــ منفی مؤناسیبت بیلدیرن‌لر.

مؤثبت مؤناسیبت بیلدیرن‌لره عاییید میثال‌لار: **قارداش‌لار**، اؤزؤنؤز بیلیرسینیز کی، منیم آتام خان ایدی ؤ کندلر ده اؤنون‌دور. **عزیزیم**، منه هئچ بیر شئ‌ئ چاتمادئ. **ناموسلو قیئزیئم**، آنلاییئرام سنی. بؤتؤن امکلریم سنه حالال اؤلسون.

منفی مؤناسیبت بیلدیرنلره عاییید میثال‌لار: آه، ظالیئم، آخیئر منی، منی تئزدن آغلاماغا مجبور ائتدین. ساکیت اؤل، **بی‌حیا**. ساکیت، **ملعون!** مؤطیعم دئمه‌یه جسارت ده ائدیرسن.

خیطابیئن ایفاده واسیطه‌لری. خیطاب‌لار، اساسن، ایسیم‌له ؤ ایسیم کیمی آد بیلدیرن سؤز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اؤلونور. **مثلن:**

۱ ــ **ایسیم‌له:** آیئ مؤحسؤن، بو دؤنیادا، گؤروم، بد نظرین گؤزؤنه پیئچاق باتسیئن! نییه بئله گؤلؤرسن، قاراخان؟ داغلارئ داغلارا قاتالیئم، دؤستلار.

۲ ــ **سؤز بیرلشمه‌سی ایله:** گؤزل تؤرپاق، سنه چؤخ بؤرجلویام من، چؤخ!

اثلی توتوب سسین ییئنه،

آ بخته‌وَر، آنا بؤلبؤل!

باغچالاردان کسیلمه‌ییر

خؤش جه‌جه‌ین، سؤنا بؤلبؤل.

قئید. باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییید سؤزلرله ایفاده اؤلونموش خیطابا تصادؤف ائتسه‌نیز، گؤره‌جک‌سینیز اؤنلار همین حالدا ایسیم‌لشیب‌لر.

آرا سؤزلر

☼ **آراز سؤزلر دانیشانیشن ایفاده ائتدیئی فیکره مؤناسیبتی بیلدیریر. مثلن: بلکه،** بو یئرلره بیر ده گلمه‌دیم. **شؤبهه‌سیز،** مؤحاریبه آذربایجان خالقی‌نیشن قلبه‌سی ایله قورتاراجاق‌دیر. **حاییئف** کی، نامرد قونشونون فیتنه‌سینی واختیشندا بیلمه‌میشیک. **البتّه،** «مؤللا نصرالدین» تک بیر آدامیشن گؤجؤ ایله چیخمامیشش‌دیر.

آرا سؤزلر یا آیریش ــ آیریش سؤزلر، یا سؤز بیرلشمه‌لری، یا دا جؤمله شکلینده اولور. شکلیندن آسیلیش اولماياراق هامیسیش آرا سؤزلر آدلانیر. مثلن:

آ) سؤز شکلینده اولان آرا سؤزلر: **تأسّوف** کی. **طبیعی** کی.

ب) سؤز بیرلشمه‌سی شکلینده اولان آرا سؤزلر: **حاقلیش اولاراق.** سؤزون **دوغروسو.**

پ) جؤمله شکلینده اولان آرا سؤزلر: ایندی، **نئجه دئییرلر. گؤرونور.**

آرا سؤزلرین ایفاده واسیطه‌لری. آرا سؤزلر، اولده تانیش اولدوغونوز شکیل‌لرینه اویغون اولاراق، آیریش ــ آیریش سؤزلرله (نیطق حیصّه‌لری ایله)، سؤز بیرلشمه‌لری ایله، بعضن ده جؤمله‌لرله ایفاده اولونور:

۱ ــ آرا سؤزلرین اکثریتی آیریش ــ آیریش نیطق حیصّه‌لرینه عاییید اولان سؤزلرله ایفاده اولونور. مثلن:

آ) آرا سؤزلرین قئیدلرله ایفاده‌سینه عاییید: سانکی، دؤشمؤش یئره گؤیدن یئنی اولدوز اوچار. **البتّه،** گؤناه اؤزؤمده‌دیر. آنا دؤشؤندؤ: **بلکه،** قلبینه دیدیم اونون.

ب) آرا سؤزلرین ایسیم‌له ایفاده‌سینه عاییید: نهایت، هر شئ آیدیشن‌لاشدیش. هئچ کیمه گیزلی دئییلدی کی، **مثلن...**

پ) آرا سؤزلرین صیفت‌له ایفاده‌سینه عاییید: یاخشیش کی، بو دفترخانا آدام‌لاریشن یادیشنا دؤشمؤر. شؤبهه‌سیز کی، حسن بو قؤصوردان اوزاق‌دیر.

ت) آرا سؤزلرین سایلا ایفاده‌سینه عاییید: قورولتایا یؤکسک سسییله‌ده کئچدی. بونون بیر نئچه سببی وار.

بیرینجی. اونون حاضیرلانماسیش چوخدان باشلامیشدیش.

ایکینجی. نؤماینده‌لر دیقّتله سئچیل‌میشدی.

اؤچؤنجؤ. واجیب مسله‌لر مؤذاکیره ائدیلیردی...

ث) آرا سؤزلرین عوضلیک‌له ایفاده‌سینه عائید: *منجه*، «ساچلیق» اثری‌نین اؤچؤنجؤ حیصّه‌سینده مؤأللیفین تصؤیر ائتدیئی قوروجولوق صحنه‌لری بیزیم ادبیّاتیمیزدا یئنی صحیفه‌دیر.

ج) آرا سؤزلرین فئعل‌له ایفاده‌سینه عائید: *دئمک*، ادبیّاتیمیزین عؤمومی اینکیشاف عنعنه‌لرینی اونوتماق اولماز.

۲ ــ آرا سؤزلرین بیر قیسمی سؤز بیرلشمه‌لری ایله ایفاده اولونور. مثلن: **شاعیرین فیکرینجه...**

۳ ــ آرا سؤزلر بعضن جؤمله ایله ایفاده اولونور، مثلن: منه ائله گلیر کی، قلبیم تک، قلبی دؤزدؤر.

آرا سؤزلرین جؤمله‌ده یئری و اولارلا دورغو ایشاره‌سی‌نین ایشله‌دیلمه‌سی

آرا سؤزلر، اساسن، جؤمله‌نین اؤلینده ایشله‌نیر؛ بعضن جؤمله‌نین اورتاسیندا دا ایشله‌نیر؛ تصادؤفی حاللاردا جؤمله‌نین آخیریندا ایش‌لنن آرا سؤزلره راست گلمک اولور:

آ) جؤمله‌نین اؤلینده: *نهایت*، *سؤن* واختلار مؤشاهیده اولونان مثیل‌لرین بیری ده ادبی دیلیمیزده محللی سؤزلره حددیندن آرتیق یئر وئریلمه‌سی‌دیر. بو جهت، خؤصوصن، گنج ناثیرلرین اثرلرینده داها قاباریق شکیلده نظره چارپیر. البتّه، بورادان نتیجه چیخارماق اولماز کی، میللی دیلدن، جانلی خالق دیلیندن ایستیفاده ائتمک لازیم دئییل. عکسینه، دیلیمیزی خالق دیلی حئسابیئنا زنگین‌لشدیرمه‌لی‌یئیک.

ب) جؤمله‌نین اورتاسیندا: کؤر قیراغی‌نین عجب سئیرانگاهی وار، یاشیل باش سؤناسی، حاییف کی، یؤخدور.

پ) جؤمله‌نین آخیریندا: گؤستردیییین هؤنر، یاراتدیغین ایش حاقدان قؤوّت آلیر، البتّه

آرا سؤزلر جؤمله‌ده‌کی باشقا سؤزلردن فاصیله ایله آییریلیر. بو فاصیله یازی‌دا وئرگؤل‌له ایشاره ائدیلیر. بو دا آشاغیداکی کیمی اؤلور:

آ) جؤمله‌نین اؤلینده ایش‌لنن آرا سؤزلردن سؤنرا وئرگؤل قوییولور.

ب) جؤمله‌نین اورتاسیندا ایش‌لنن آرا سؤزلرین هر ایکی طرفینده وئرگؤل قوییولور.

پ) جؤمله‌نین آخیریندا ایش‌لنن آرا سؤزلردن اؤل وئرگؤل، سؤنرا ایسه جؤمله‌نین طلبینه اویغون ایشاره قوییولور.

آرا سؤزلرین معنا نؤوعلری

☼ آرا سؤزلرین بیر سیرا معنا نؤوعلری وار. اونلاردان داها چوخ ایش‌لنن‌لری آشاغیداکی‌لاردیر:

۱) یقین‌لیک بیلدیرن‌لر:

البتّه، شؤبهه‌سیز، حقیقتن، دؤزؤ، دوغرودانda، یقین کی، دوغروسو

۲) گؤمان، شؤبهه بیلدیرن‌لر:

بلکه (ده)، گؤمان (کی)، دئیه‌سن، ائحتیمال (کی)، اؤلسون (کی)، گؤره‌سن، اؤلمایا

۳) فیکرین منبعینی، کیمه عاییید اؤلدوغونو بیلدیرن‌لر:

منجه، بیزجه، منه گؤره، سنه گؤره... دئییله‌نه گؤره، گویا وْ ساییره.

٤) نیطقین حیصّه‌لری آراسیندا مؤناسیبتی (علاقه‌نی) گؤسترن‌لر:

نهایت، بئله‌لیکله، دئمه‌لی، دئمک، خؤلاصه، قیسماسی، اؤنن، اؤلا، عکسینه، بیرینجی‌سی، ایکینجی‌سی وْ ساییره.

۵) تأسّؤف بیلدیرن‌لر:

حئیف (کی)، چوخ حئیف، تأسّؤف (کی) وْ ساییره.

Δ ۸٤۱- متنی کؤچؤروْن. آرا سؤزلرین آلتیندان خط چکین.

- سنجه، بو گؤزده‌لی، قوللو ــ قانادلئ پالیشد نه‌یه گؤره یئشخیشلیشب‌دیر؟

- یقین کی، بو گئجه گوجلنن کوله‌یه گؤره.

- آخئ، نییه کولک ایللر اوزونو عظمتده اولان پالیشدئ ترپه‌دیب یئشخمادئ؟ آنجاق بو گئجه یئشخا بیلدی.

- یقین کی، پالیشدیشن کؤکو ــ کؤمه‌چی چوروئوب‌دور.

- کؤکو ــ کؤمه‌چی گؤز قاباغیشندا دئییلمی؟ باخسان، گؤره‌رسن کی، هئچ بیر چورؤک‌لوئو یؤخدور. گؤرونور، سیرری دریندەدیر.

- نئجه دریندەدیر؟

- گؤزده‌نین ایچیندەدیر.

- باخ، یئشخیشلیشئ بئله بؤیوک بیر اراضی‌نی توتان پالیشد اوز ایچینده کیچیک بؤجه‌یین نئجه اولدوغونو سایا ــ حئسابا آلمایئب‌دیر.

- دئمک، پالیشد اوز ایچینده دوشمن یاتدیغینئ بیلمه‌یئب‌دیر.

- بیلسه ده، فیکیرلشیب کی، بو بالاجا بؤجه‌جیک نه‌چی‌دیر. قوی جهنم اولسون، سیشخیشلا ــ سیشخیشلا، جانئ چیشخا ــ چیشخا منیم مرحمتیم سایه‌سینده یاشاسیشن.

- گؤرونور، داها بو بالاجا بؤجه‌یین بیر گون دهشتلی قوردا، ایتی دیشلی جاناوارا چئوریله‌جه‌یینی آنلامایئب‌دیر.

آرا سؤز روولوندا اولان سؤزلرین هامئسینئ بعضن قئید حئساب ائدیرلر. جوملە عوضوو مؤختلیف نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اولوندوغو کیمی، آرا سؤزلر ده مؤختلیف نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اولونا بیلیر. مثلن: مؤبتدا، اساسن، ایسیم‌له ایفاده اولونور، لاکین باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییید سؤزلر ده مؤبتدا روولوندا چیشخیشن ائدیر. بو اوز دئمک دئییل کی، اوز سؤزلر ایسیم اولور. آرا سؤزلر ده، اساسن، قئیدلرله ایفاده اولونور، آنجاق باشقا نیطق حیصّه‌لرینه عاییید سؤزلر ده آرا سؤزلر کیمی چیشخیشن ائدن‌ده قئیده چئوریلمیر. مثلن: آه، دویان، دوشونن نه بختییاردیشرا! ــ جوملەسینده مؤبتدا (دویان، دوشونن) فئعلی صیفت‌له ایفاده

اؤلونموش‌دور، آنجاق اؤ سؤزلر نیطق حیصّه‌سی کیمی فئعلی صیفت‌لیئی‌نی ایتیرمه‌میشدی. *دئمک* ــ مصدر شکلینده فئعل‌دیر. بو فئعل جؤمله‌ده مؤبتدا دا، ظرف‌لیک ده اؤلا بیلر، ائله‌جه ده آرا سؤز روٴلوندا اؤلا بیلر، یئنه فئعل (مصدر) اؤلاراق قالاجاق‌دیر.

Δ ۸۴۲ دئمه‌لی، دئمه، دئمک، دئیه‌سن سؤزلرینی جؤمله‌ده هم فئعل کیمی، هم ده آرا سؤز کیمی ایشله‌دین.

نؤمونه:

فئعل کیمی: ایندی دئمک، گؤلمک وٴاختیٴدیر.

آرا سؤز کیمی: دئمک، گؤزل‌لرچین اونوتدون بیزی؟

قئید. ۱ ــ آرا سؤز مؤوقئعینده ایش‌لنن سؤزلر وٴ بیرلشمه‌لر کیمی، بو مؤوقئعده ایش‌لنن جؤمله‌لر ده، جؤمله کیمی، بیر قده‌ر مؤستقیل‌لیئی‌نی ایتیریر وٴ بیتمیش فیکیر ایفاده ائتمک خؤصوصیئت‌لرینden بیر قده‌ر اوزاق‌لاشیر: بیزه ائله گلیر کی... ؛ نئجه دئیرلر... ؛ اگر بئله دئمک اؤلارسا...

۲ ــ فئعل‌لرین شخصلی شکیل‌لری ایله ایفاده اؤلونان آرا سؤزلر ده، اصلینده تکجه خبردن عیبارت جؤمله‌لردیر. آنجاق بیر سؤزدن عیبارت اؤلدوق‌لاریٴنا گؤره اؤنلاریٴ فئعل‌له ایفاده اؤلونموش آرا سؤزلر کیمی ده وٴئرمک اؤلار.

علاوه جؤمله‌لر وٴ علاوه سؤزلر

☼ علاوه جؤمله‌لر نیطقده فیکیر دقیق‌لشدیرمک، شخص، اشیٴا، حادیثه حاققیٴندا علاوه معلومات وٴئرمک مقصدی ایله ایشله‌دیلیر.

بئله جؤمله‌لر عاییٴد اؤلدوق‌لاریٴ سؤز وٴ ایفاده‌لردن سؤنرا، آیریٴجا سؤز توٴپلوسو کیمی علاوه اندیلیر وٴ خؤصوصی سس آهنگی ایله فرق‌لندیریلیر. یازیٴدا اؤنلار، عادتن، دیٴرناق‌آراسیٴنا آلیٴنیٴر، بعضن هر ایکی طرفدن تیره قوٴیولور. مثلن:

۱ ــ اؤ وَاخت ۲۳ ــ ۲٤ یاشئ اؤلاردئ (منـدن بیـر یـاش بؤیـؤک ایـدی)، اؤزؤ دانیـشیـردئ کـی، شـئعر یازماغـا لاپ کیچیـک یاشلاریـشندان باشلامیـشدئ. ۲ ــ شاگیردلر درسدن سؤنرا ایدمان سالؤنونا ییئغیـشیـر ــ بونـا عـادت ائتمـیش‌دیلـر ــ مؤختلیف ایدمان نؤوَلری ایله مشق ائدردیلر.

عئینی مؤوَقئع‌ده سؤزلردن ده ایستیفاده ائدیلیر. مثلن: یؤخ، بیزیمکی‌لر دئییـل. آغـام (صحّت آتاسیئنئ نظرده توتوردو) قاپیئنئ بئله دؤیمؤر.

ساده جؤمله‌لر

☼ جؤمله حاققیئندا عؤمومی معلومات وئره‌رکن دئمیشدیک کی، جؤمله‌لر قورولوشجا ایکی نؤوَه آیریلیر: ساده جؤمله‌لر، مؤرکّب جؤمله‌لر. درسلی‌ییزین بو حیصّه‌سینده ساده جؤمله‌لری اؤیره‌نه‌جک‌سینیز.

اؤیره‌نیب‌سینیز کی، جؤمله‌نین اساس گؤستریجی‌لریندن ان اساسئ خبردیـر. اؤنـا گؤره ده جؤمله‌نین خبره مالیک اؤلماسئ وَاجیبدیر. مؤبتدانیئن ایسه جؤمله‌ده ایشتیراکئ خبر قده‌ر وَاجیب دئییل. بعضی جؤمله نؤوَلری مؤبتداسیئز دؤزه‌لیر. آنجـاق مؤبتدانیـئن جؤمله‌ده ایشتیراک ائدیب ــ ائتمـه‌مـه‌سـیندن آسیـئلئ اؤلماییـاراق، اؤنـون بیلـدیردیئی شخص خبرده اؤز عکسینی تاپیئر. اؤنا گؤره ده ساده جؤمله‌لرین بو جهتـدن نـؤوَلرینی ایضاح ائده‌رکن مؤبتـدا ایـصطیلاحیئندان دئییـل، شـخص ایـصطیلاحیئندان ایـستیفاده اؤلونور.

ساده جؤمله‌نین شخصه گؤره نؤوَلری

☼ جؤمله‌ده مؤبتدانیئن ایشتیراک ائدیب ــ ائتمه‌مه‌سیندن، خبرده ایفاده اؤلونان حرکتین، علامتین، حؤکمؤن عائید اؤلدوغو شخصین تصوّؤر ائدیلیب ــ ائدیلمه‌مه‌سیندن آسیـئلئ اؤلاراق ساده جؤمله‌لر ایکی جؤر اؤلور.

۱- شخصلی جؤمله‌لر.

۱- شخص‌سیز جؤمله‌لر.

شخصلی جؤمله‌لر

شخصلی جؤمله‌لرین آشاغیداکی نؤوؤلری وار.

آ) مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر

ب) قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر

پ) عؤمومی شخصلی جؤمله‌لر

مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر

☼ شخصلی جؤمله‌لرین بو نؤوؤنؤن آشاغیداکی خؤصوصیئت‌لری وار:

۱ ــ مؤبتدا جؤمله‌ده ایشتیراک ائدیر. **مثلن:** هاوا ساکیت ؤ مؤلایئیم ایدی. بیر یارپاق دا ترپن‌میردی. همیشه سیرلی گؤرؤنن داغلار ؤ شیئریئللدایئیئب آخان سولار شهرین هاواسیئنا بیر سرینلیک وئریردی.

۲ ــ مؤبتدا جؤمله‌ده ایشتیراک ائتمیر، آنجاق جؤمله‌نین شخصی تصوؤر ائدیلیر ؤ جؤمله‌یه مؤبتدا علاوه ائتمک مؤمکؤن اولور. **مثلن:** کیتابی آلدیم ؤ اوخودوم جؤمله‌سینده مؤبتدا یؤخدور؛ لاکین آلدیم ؤ اوخودوم خبرلری گؤسترییر کی، همین خبرلرین بیلدیردیئی حرکتلر بیرینجی شخص طرفیندن ایجرا ائدیلیب‌دیر. ایسته‌سک همین شخصی بیلدیرن من عوض‌لییئندن ایستیفاده ایله جؤمله‌یه مؤبتدا گتیره بیله‌ریک. **مثلن:** من کیتابی آلدیم ؤ اوخودوم.

هر ایکی حالدا جؤمله مؤعیّن شخصلی جؤمله حئساب اولونور. بونا اساسن، مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر ایکی یئره آیریلیر:

آ) مؤبتدالئ مؤعیّن شخصلی جؤملەلر.

ب) مؤبتداسیئز مؤعیّن شخصلی جؤملەلر.

مؤعیّن شخصلی جؤملەلرین مؤبتدالارئ شخصلرین اؤچؤنؤن ده تک ؤ جمعینه عاییّد سؤزلرله ایفاده اؤلونا بیلر. بونا اویغون اؤلاراق، جؤملەنین ده خبری شخص ؤ کمییّته گؤره دییشیر. **مثلن:**

من یازیئرام. بیز یازیئریئق.

سن یازیئرسان. سیز یازیئرسیئنیئز.

اؤ یازیئر. اؤنلار یازیئرلار.

مؤبتداسیئز مؤعیّن شخصلی جؤملەلرین ده خبرلری عئینی قایدادا شخص ؤ کمییّته گؤره دییشیر. مثلن:

مکتوب یازیئرام. مکتوب یازیئریئق.

مکتوب یازیئرسان. مکتوب یازیئرسیئنیئز.

مکتوب یازیئر. مکتوب یازیئرلار.

مؤعیّن شخصلی جؤملەلر نیطقده داها چؤخ ایشلەنیر. بیز هر هانسئ بیر متنی یؤخلاساق، گؤرەریک کی، اؤراداکئ جؤملەلرین یا هامئسئ، یا دا اکثرییّتی مؤعیّن شخصلی جؤملەلردیر.

اؤچؤنجؤ شخصده مؤبتدا اینسانلارا عاییّد سؤزلرله ایفاده اؤلوندوغو کیمی، باشقا جانلئلارا، جانسیئز اشیالارا عاییّد اؤلان سؤزلرله ده ایفاده اؤلونا بیلیر؛ بونا باخمایاراق، همین جؤملەلر یئنه مؤعیّن شخصلی جؤمله حئساب اؤلونور. **مثلن:**

یانیئندا بالاسئ یاغیئش گؤلؤندن

ایّیلیب سو ایچیر بیر آنا جئیران.

***

ؤورغونو دا سالار یادا

دؤز ایلقارلئ بیزیم داغلار.

بیرینجی جؤمله‌ده مؤبتدا **جئیران** سؤزؤ ایله، ایکینجی جؤمله‌ده **داغلار** سؤزؤ ایله ایفاده اولونموش‌دور. بونا باخماياراق، هر ایکی جؤمله مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لردیر.

مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین خبرلری‌نین ایفاده واسیطه‌لرینده محدودیّت یوخ‌دور. بو جؤمله‌لرین خبرلری اساس نیطق حیصّه‌لری‌نین هامیسی ایله؛ فئعلین بؤتؤن زامان‌لاریندا، شکیل‌لرینده اولان فئعل‌لرله ایفاده اولونا بیلیر. **مثلن:**

خبری ایسیم‌له ایفاده اولونان مؤعیّن شخصلی جؤمله: اونلار طلبه‌دیرلر.

خبری صیفت‌له ایفاده اولونان مؤعیّن شخصلی جؤمله: اونلار گؤجلؤدؤرلر.

خبری سای‌لا ایفاده اولونان مؤعیّن شخصلی جؤمله: اونلار بیرینجی‌لردیر.

خبری عوض‌لیک‌له ایفاده اولونان مؤعیّن شخصلی جؤمله: یئنی دؤنیا قوران بیزیک

خبری فئعل‌له ایفاده اولونان مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر: اوشاق‌لار بؤیؤدؤ، گنج‌لر قؤجالدی. بیر ده بو یئرلره گله‌جک‌می‌سن. دئییین، گؤلؤن، اؤولادلاریم.

خبری ظرف‌له ایفاده اولونان مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر:

ائلچی: یؤخ، واقیف قاراباغ‌دادیر،

سیز کی بیلیرسینیز، **اؤ اوزاق‌دادیر.**

وئیدادی: بلی، **اوزاق‌دادیر**، حسرتی چؤخ‌دور.

مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین بو جهت‌لرینی یاخشی اؤیره‌نین وَ یاددا ساخلایین، چؤنکی شخصلی جؤمله‌لرین اؤ بیری نؤولرینده بئله سربست‌لیک یؤخ‌دور.

Δ ۸۴۳- اؤخویون. مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین خبرلری‌نین ایفاده واسیطه‌لرینه فیکیر وئرین.

اینسان‌لار ایکی جؤر قؤجالیر: بیر قیسمی قؤجالدیق‌جا مؤلاییم‌لشیر، اؤ بیری قیسمی آجیق‌لی اولور. بعضی‌لری یاشا دؤلدوق‌جا مؤدریک‌لشیر، ایتمیش حیات قؤوه‌لری‌نین عوضینده اینسانی صیفت‌لری آرتیر، گؤجله‌نیر؛ ایکینجی‌لر ایسه، ترسینه، هم جیسمن، هم ده معنوی جهت‌دن یؤخسول‌لاشیرلار. یاخشی کئیفییت‌لری قورویوب گئدیر، آجیق‌لیق وَ فنالیق‌لاری قالیر. بیرینجی‌لر مؤلایم، مرحمتلی،

صبیرلی، خوش‌خاصیئت اولور، باجاردیغئ ئئرده ئاخشئ‌لیق ائدیر، پیسلیک‌دن قاچیرلار؛ ایکینجی‌لرین ایسه اورک‌لرینده ئاخشئ حیس‌لر و هوس‌لر اولوب گئدیر.... ائی اینسان‌لار، بیرینجی‌لردن اولون. ائی اوشاق‌لار، گنجلر، ئاخشئ کئیفیئت‌لرینیزی دائیما قورویوب ساخلاماغا چالیشئین.

موعیّن شخصلی جومله‌لر نیطقین اساسیئنئ تشکیل ائدیر. بیز بیر ــ بیریمیزله، اساسن، موعیّن شخصلی جومله‌لر واسیطه‌سی ایله دانیشیریق، فیکیرلریمیزی، اساسن، بئله جومله‌لر واسیطه‌سی ایله ایفاده ائدیریک. عئلمی، بدیعی اثرلر، عوموmن، هر جور ئازی‌لار، اساسن، موعیّن شخصلی جومله‌لردن عیبارت اولور. بو جهتدن موعیّن شخصلی جومله‌لر، ساده جومله‌نین شخصه گؤره نؤولری‌نین هامئ‌سیندان فرق‌لنیر.

متنی اوخویون، گؤرون، اورادا موعیّن شخصلی جومله‌دن باشقا، شخصه گؤره باشقا جومله نؤوو وارمئ؟

صحرادا بوتون جانلئ‌لار سوسوزلوق‌دان عذاب چکیر. عقرب ایسه سوسوزلوغون نه دئمک اولدوغونو بیلمیر. او هئچ واخت سو ایچمیر. او، آیلارلا قیداسیئز دا کئچینه بیلیر، هم ده ضعیف‌لمیر، گوجدن دوشمور.

عقرب‌لر آزاجیئق بؤیوئین کیمی، موستقیل حیاتا باشلاییئرلار. اونلار ایستی‌نی خوشلاسالار دا، گونشین دوز دوشن شوعالاری‌نئ سئومیرلر. اودور کی، گوندوزلر داش آلتیئندا، قایالاریئن ئاریئق‌لاریئندا گیزله‌نیرلر، یا دا قوما گیریرلر. گئجه‌لر ایسه جوجو، هؤروملجک اوولاماغا چیئخیرلار.

عقرب قورخولو ئیئرتیئجی‌دیر. آستا ئئریمه‌سینه، گؤرمه و ائشیتمه قابیلیئتی‌نین ضعیف اولماسیئنا باخماياراق، عقرب چوخ واخت اوزوندن خئیلی بؤیوک دوشمن‌له دؤیوشده قالیب گلیر.

موعیّن شخصلی جومله‌نین اساس خوصوصیئت‌لریندن بیری اونون خبری‌نین ایفاده واسیطه‌لری‌نین و ایفاده شکیل‌لری‌نین قئیر ـــ ی محدودلوغودور. بو جومله‌لرین خبرلری اساس نیطق حیصّه‌لری‌نین هامئ‌سئ ایله ایفاده اولونا بیلیر.

بیز **شاگیردیک** (ایسیم‌له). بیز **خوشبختیک** (صیفت‌له). بیز **چوخوق** (سای‌لا). بیز **بئله‌ییک** (عوض‌لیک‌له). بیز **اوخویوروق** (فئعل‌له).

مؤعیّن شخصلی جؤمله‌نین اساس خوصوصییّت‌لرندن بیری ده اونون فئعلی خبری‌نین بؤتؤن شخصلر اوزره دییشه بیلمه‌سی‌دیر: یازیرام. یازیرسان. یازیر. یازیریق. یازیرسینیز. یازیرلار.

جؤمله‌نین شخصه گؤره باشقا نؤولرینده بو خوصوصییّت یوخ‌دور.

قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر

☼ قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین اساس خوصوصییّت‌لری آشاغیداکی‌لاردیر:

آ) بو جؤمله‌لرده مؤبتدا اولمور.

ب) بو جؤمله‌لرین خبرلری آنجاق اوچونجو شخصین جمعینده اولور.

پ) بو جؤمله‌لرین خبرلری فئعلی خبر اولور، یعنی یا تک فئعل‌له ایفاده اولونور، یا دا فئعلی بیرلشمه‌لرله ایفاده اولونور.

بونلار قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین ظاهیری جهت‌لری‌دیر.

ت) بو جؤمله‌لرده خبرین ایفاده ائتدییی حرکت قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلره عاییید اولور.

میثال‌لار:

بونا دا بیر بؤیوک وزیر دئدی‌لر،

باشیمیز، بئینیمی اوووب یئدی‌لر.

بو جؤمله‌لرین ایکی‌سی ده قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لردیر. اونلاریّن هئچ بیری‌نین مؤبتداسیز یوخدور، خبرلری اوچونجو شخصین جمعینده اولان فئعل‌له ایفاده اولونموش‌دور. اونلار معناجا دا قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیریر. بو جؤمله‌لری اوخویان

وْ یا ائشیدن بیله بیلمز کی، *دئدی‌لر، ئیدی‌لر* فئعل‌لری‌نین بیلدیردیک‌لری حرکتلر کیملر طرفیندن ایجرا ائدیلیر.

قئیر ــ ی موّعیّن شخصلی جوّمله‌لرین ایش‌لنمه‌سی‌نین سبب‌لری وار.

۱ ــ جوّمله‌نین خبری‌نین ایفاده ائتدیئی حرکتی ایجرا ائدن، دانیشانا معلوم دئییل. دانیشان آدام حرکت، حادیثه حاققیندا معلوماتا مالیک‌دیر. اونا گؤره ده هئچ بیر شخصین آدیئنئ چکه بیلمیر، قئیر ــ ی موّعیّن شخصلی جوّمله ایش‌لت‌ملی اولور. مثلن:

دئییرلر، سوّیوّیاجاق گوّنش بیر زامان.

بورادا **دئییرلر** حرکتی‌نی ایجرا ائدن شخصلر موّألیفه معلوم دئییل، اوْ آنجاق بو گئدیش حاققیندا فیکرین اولدوغونو بیلیر.

۲ ــ ایشی ایجرا ائدن شخص وْ یا شخصلر دانیشانا، حتّا دینله‌یه‌نه ده معلوم اولا بیلر. بو حالدا موّعیّن شخصلی جوّمله‌دن ده ایستیفاده ائتمک اولار. آنجاق مسله‌نین بو طرفی دانیشانئ ماراق‌لاندیرمیشر، اوْ آنجاق گئدیش حاققیئندا معلومات وئرمک ایسته‌ییر وْ قئیر ــ ی موّعیّن شخصلی جوّمله ایشله‌دیر. مثلن، «واقیف» پییئسینده خانیئن آدام‌لارئ ائللدارئ توتورلار، علی بیْ بونو بیلیر. آنجاق بئله دئییر: آتا، حبس ائتدیلر یازیئق ائللدارئ!

اوْیره‌ندینیز کی، قئیر ــ ی موّعیّن شخصلی جوّمله‌نین موّبتداسئ اولمور، خبری اوّچوّنجوّ شخصین جمعینده اولان فئعل‌له ایفاده اولونور.

موّعیّن شخصلی جوّمله‌نین ده موّبتداسئ اولمایان وْ خبری اوّچوّنجوّ شخصین جمعینده‌کی فئعل‌له ایفاده اولونان نؤوّ وار.

مثلن:

۱ ــ بیرینجی یئر توتان‌لارا موّکافات وئردیلر.

۲ ــ هئچ بیر شرط قوّیمادان سحر ساعات ۹ ــ دا ایشه باشلادئلار.

بو جوّمله‌لردن بیرینجی‌سی قئیر ــ ی موّعیّن شخصلی، ایکینجی‌سی ایسه موّعیّن شخصلی جوّمله‌دیر.

بونو اوْنلاریئن مضمونوندان بیلمک اولور. بیرینجی‌ده حرکتین عائید اولدوغو شخص قئیر ــ ی موّعیّن‌دیر، یعنی تصوّر ائتمک اولمور کی، موّکافاتئ موّعیّن اولاراق، کیم وْ یا کیملر وئریب‌دیر. ایکینجی جوّمله‌ده ایسه بیر عیدده (ایکی، اوّچ...) شخص نظرده توتولور.

بیرینجی جؤمله‌ده حرکتین بیر شخص طرفیندن ده ایجراسئ نظرده توتولا بیلر؛ ایکینجی جؤمله‌ده ایسه بو، مؤمکؤن دئییل.

Δ ۸٤٤- بو جؤمله‌لردن هانسئنیشن مؤعیّن شخصلی، هانسئنیشن قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی اؤلدوغونو قئید ائدین.

۱ ــ پنجره‌نین قاباغیندا دوروب باغا باخیرلار.

۲ ــ سؤن زامانلار باغلارا یاخشئ باخیرلار.

بیر شکیل‌ده اؤلان مؤعیّن وٚ قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لری متن داخیلینده فرق‌لندیرمک آسان اولور. مثلن ا. ایلیسلی‌نین «اؤرک یامان شئ‌دیر» حئکایه‌سینده بئله بیر حادیثه وار. یازیچئ عسگرلیک‌دن گلن سروزری نظرده توتاراق یازیر: گؤردوٚ کی، یئنه کندده آتاسیئنا پیشیک آغالار دئییرلر، آناسیئنا جؤجه‌لی خانیم دئییرلر.

متن‌دن یئنه باشا دؤشؤلؤر کی، جؤمله‌نین نظرده توتولان حیصّه‌سی قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌دیر.

باشقا بیر میثال:

اژدر گؤلؤمسه‌دی، الینی سروزرین چیئینینه قؤیدو.

بیر مؤددت بیر ــ بیرینه باخدیلار.

بو مؤعیّن شخصلی جؤمله‌دیر، قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر شکلینه اویغون گلسه ده، اؤلکی جؤمله‌دن صؤحبتین کیملر حاققیندا گئتدییی معلوم‌دور.

Δ ۸٤٥- قئید ائدیلن مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لری قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لره چئویرین.

باهار گلیر. بایرام گؤنلری باشلانیر. **اؤلر تمیزلنیر. خالچالار گؤنه وئریلیر. حیط ــ باجا سؤپؤروللر. یؤللار قایدایا سالیشیر. مکتبین حیطینده تزه آغاجلار اکیلیر. پنجره‌لر گؤل ــ چیچکله بزه‌دیلیر.** اوشاقلار شن‌لنیر، آتیشیب ــ دؤشؤرلر.

نؤمونه: اؤلر تمیزلنیر ــ اؤلری تمیزله‌ییرلر.

عؤمومی شخصلی جؤملەلر

☼ عؤمومی شخصلی جؤملەلرده ده مؤبتدا اؤلمور. بو جؤملەلردن هر بیری‌نین خبری بیر شخصه گؤره دؤزەلیر، آنجاق فیکیر همین شخصه عائید اؤلمور، عؤمومیتە عائید اؤلور.

بو جؤملەلرده اینسان‌لاریڭن حیاتیڭنا، معیشتی‌نه، عادت ــ عنعنەسینه عائید اؤلان معنالار ایفاده ائدیلیر. مثلن:

جؤجەنی پاپیڭزدا ساپارلار.

عؤمومی شخصلی جؤملەلر مؤعیّن حادیثەلردن چیڭخان نتیجەلری بیلدیریر، قیڭسا شکیل‌ده گئنیش معنا داشیڭیر، بیر قدەر ده مجازی معنالیڭ اؤلور. مثلن: **جؤجەنی پاپیڭزدا ساپارلار** جؤملەسی بوراداکیڭ سؤزلردن فرقلی معنا ایفاده ائدیر. معناسیڭ اؤدور کی، ایشین آخیریڭندا اؤنون نتیجەسینی بیلمک اؤلار، اؤلدن دئمکله مسله بیتمیر.

عؤمومی شخصلی جؤملەلر، چؤخ واخت آتالار سؤزلریندن، مثللردن عیبارت اؤلور. عؤمومی شخصلی جؤملەلرین خبرلری، بیرینجی شخصین تک و جمعینده، ایکینجی شخصین تکینده، اؤچؤنجؤ شخصین تکینده و جمعینده اؤلور. مثلن:

بیرینجی شخص تکه عائید: آغ ــ آغ یؤدوم، قارا ــ قارا سردیم.

بیرینجی شخص جمعه عائید:

باشلاییریڭق قیڭزماغا یایڭ گلمەمیش.

چیرمەنیریک کئچمەیە چایڭ گلمەمیش.

ایکینجی شخص تکه عائید: نه اکرسن، اؤنو بیچرسن.

اؤچؤنجؤ شخص تکه عائید: اؤز گؤزؤنده تیری گؤرمؤر، اؤزگه گؤزؤنده تؤک آختاریڭر.

اؤچؤنجؤ شخص جمعه عائید: آزارلیڭنیڭن یانیڭندا تورشو یئمزلر.

Δ ۸٤٦- کؤچؤرؤن، عؤمومی شخصلی جؤملەلرین آلتیڭندان خط چکین.

گؤیڭ گورولداییڭر، ایلدیڭریڭم چاخیڭر، ائله بیلیرسن کی، یاغیڭش یاغاجاق، آنجاق بیر ده گؤرؤرسن کی، هاوا آچیڭلدیڭ. بیر دؤغرو کی یالانا اؤخشادیڭ، اؤنو سؤیلەمه. گؤلمەلی سؤزه گؤلرلر. یاز بوزا، قوڭیڭ گؤنه. بیر ده گؤررسن کی، آچیڭلان سؤلور.

کئچمه نامرد کؤرپؤسؤندن، قوڭیڭ آپارسیڭن سئل سنی،

یاتما تؤلکؤ کؤلگه‌سینده، قؤیۇ یئسین آسلان سنی.

عؤمومی شخصلی جؤمله‌لرله مؤبتداسیز مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر آراسیندا اؤخشار جهت‌لر وار.

آ) هر ایکی‌سینده مؤبتدا اؤلمور

ب) خبرلرین شخصه گؤره ایفاده واسیطه‌لری اویغون گلیر.

مؤقایسه ائدین:

شخصلر	مؤبتداسیز مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر	عؤمومی شخصلی جؤمله‌لر
بیرینجی شخص — تک	پالازیۇ یودوم ؤ سردیم	آغ — آغ یودوم، قارا — قارا سردیم
بیرینجی شخص — جمع	واختیۇ گلمه‌میش ایشه باشلاییئریئق	باشلاییئریئق قیئزماغا یاییۇ گلمه‌میش
ایکینجی شخص — تک	بیر پارچانی اؤلجه اؤلچ، سؤنرا بیچ	یؤز اؤلچ، بیر بیچ
ایکینجی شخص — جمع	هر شئیی یاخشیۇ بیلیرسینیز	
اؤچؤنجؤ شخص — تک	اؤز عئیبی‌نی بیلمیر، منده عئیب آختاریر	اؤز گؤزؤنده تیری گؤرمؤر، اؤزگه گؤزؤنده تؤک آختاریر
اؤچؤنجؤ شخص — جمع	هر گؤن جؤجه‌لری ساییئرلار	جؤجه‌نی پاییئزدا ساپارلار

بو اؤخشارلیئغا باخمایاراق، همین جؤمله نؤوعلرینی فرق‌لندیرمک اؤلور. بو فرق ایکی جهتدن اؤزؤنؤ گؤسترییر.

۱ — معنالاریئنا گؤره.

مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین ایفاده ائتدیئی فیکیر مؤعیّن بیر حادیثه ایله علاقه‌دار اؤلور، اؤنلاریئن مؤعیّن شخصلری اؤلور ؤ اؤنلارا مؤبتدا آرتیئرماق اؤلور. مثلن: **بو پارچانیۇ اؤلجه اؤلچ، سؤنرا بیچ**، جؤمله‌سینه مؤبتدا آرتیئراراق، اؤنو **سن بو پارچانیۇ اؤلجه اؤلچ، سؤنرا بیچ** کیمی ایشله‌تمک اؤلار. خبری عئیّنی شخصه (ایکینجی شخصه)

عاییید اوْلان **یوْز اوْلچ، بیر بیچ** جوْمله‌سینه موْبتدا آرتیرساق، اوْ اوْز ماهییتی‌نی دییشر، عوْمومی شخصلی جوْمله‌لییندن چیخار.

۲ ــ دیل قورولوشوجا خوْصوصییتی‌نه گؤره.

موْعیّن شخصلی جوْمله‌لرین خبرلری شخصه، کمییته، زامانا، فئعلین شکیل‌لرینه گؤره دییشیر: یازیرام. یازیرسان. یازیر. یازیریق. یازیرسینیز. یازیرلار. یازیرام. یازمیشام... یازیم. یازمالیْیام. یازاسیْیام... عوْمومی شخصلی جوْمله‌لرین خبرینی بئله دییشمک اوْلماز. عوْمومی شخصلی جوْمله‌نین هر بیری‌نین خبری بیرجه شکیل‌ده اوْلور وْ دییشمیر. مثلن: جوْجه‌نی **پاییزدا ساییارلار** جوْمله‌سی‌نین خبری اوْچوْنجوْ شخصین جمعینده قئیر ــ ی قطعی گله‌جک زاماندادیر. اوْنون خبرینی شخصه، کمییته، زامانا گؤره دییشسک، جوْمله عوْمومی شخصلی جوْمله‌لییی‌نی ایتیره‌ر.

باشقا بیر میثال. *نه* **اکرسن، اوْنو بیچرسن** جوْمله‌سی‌نین خبرلری ایکینجی شخصین تکینده‌دیر. اوْ همیشه بئله‌جه ایشله‌نیر. همین جوْمله‌نین خبرلرینی دییشه‌رک، *نه* **اکه‌رم، اوْنو بیچه‌رم** کیمی ایشله‌تسک، اوْ، عوْمومی شخصلی جوْمله اوْلماقدان چیخار، موْعیّن شخصلی جوْمله‌یه چئوْریلیر.

دئمک، یادیخینیزدا ساخلاییرسینیز:

آ) موْعیّن شخصلی جوْمله‌نین خبرینی شخص، کمییت وْ سایره اوْزره آسانلیقلا دییشمک اوْلار.

ب) عوْمومی شخصلی جوْمله‌نین خبری بیر شکیل‌ده ثابیت‌لشیر وْ دییشمز قالیر.

خبری اوْچوْنجوْ شخصین جمعینده اوْلان عوْمومی شخصلی جوْمله‌لرله قئیر ــ ی موْعیّن شخصلی جوْمله‌لر بیر ــ بیرینه بنزه‌ییر. اوْنلاریْ آنجاق معنالاریْنا گؤره فرق‌لندیرمک اوْلار.

عوْمومی شخصلی جوْمله‌لرده هر هانسیْ بیر شخص وْ یا شخصلر نظرده توتولمور؛ اوْنلاریْن خبرلری‌نین هانسیْ شخصه عاییدلییندن آسیلیْ اوْلاراق، فیکری عوْمومییته عاییید ائتمک اوْلور وْ اوْنو هر بیر وضعییته عاییید ائتمک اوْلور. قئیر ــ ی موْعیّن

شخصلی جؤمله‌لرده بئله عؤمومی‌لیک اؤلمور، بورادا قئیر ــ ی مؤعیّن اؤلسا دا، ایش گؤرن‌لرین گئرچک‌لیئی تصوّر اؤلونور.

مؤقایئسه ائدین.

قئیر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر	عؤمومی شخصلی جؤمله‌لر
دئییرلر، سؤیوئیاجاق گؤنش بیر زامان.	آغریئمایان باشا دستمال باغلامازلار.
آلمازئ صینیف نؤمایئنده‌سی سئچدی‌لر	گؤلمه‌لی سؤزه گؤلرلر

شخص‌سیز جؤمله‌لر

☼ شخص‌سیز جؤمله‌لرده مؤبتدا اؤلمور وْ خبرده ایفاده اؤلونان حرکتین، حالیئن هانسئ شخصه عائید اؤلماسئ‌نئ دا تصوّر ائتمک اؤلمور.

شخص‌سیز جؤمله‌لرین خبرلری اؤچؤنجؤ شخصین تکینده اؤلور، شخصه وْ کمییّته گؤره دئییشمیر.

مثلن: گؤن‌اؤرتا چاغئ ایدی. اوشاغئ آنانیئن دؤشؤنده‌جه ئوخو آپاردئ. ئاریئم ساعات چکمه‌دی، شهرین ئاریئسئ بورایا جمع اؤلدو. گئجه‌دن بیر *نئچه* **ساعات** *گئچدی*.

شخص‌سیز جؤمله‌لرین خبرلری هم فئعل‌لرله، هم ده باشقا نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اؤلونور. مثلن:

آ) فئعل‌له ایفاده اؤلونان‌لار: اؤچ ــ دؤرد آی دا گئچدی. قیئش ایدی. **ایکی ایل گئچدی**. آرادان بیر آز گئچدی، آللاه وْوردو منه بیر اؤغلان دا وْئردی. **گئجه‌دن خئیلی گئچمیشدی**.

ب) باشقا نیطق حیصّه‌لری ایله ایفاده اؤلونان‌لارا عائید: پائیئز گؤنؤ ایدی. بالاجا شهرین کؤچه‌لرینی دومان بؤرؤمؤشدؤ. صاباح ائرته ایدی. گؤن تزه‌جه چیئخمئیشدئ. ایندی اؤچ ایل‌دیر کی، اریم سیبیره گئدیب، هئچ سس ــ سؤراغئ ئوخ‌دور.

Δ ۸٤۷- کؤچؤرؤن. شخص‌سیز جؤمله‌لرین آلتیئندان خط چکین.

سحردیر. گؤنشین رنگی ساپساریﺉ،
ساریﺉلیﺉق چولقامیﺉش آغ بولودلاریﺉ.

***

بیر مثل قالمیﺉش‌دیﺉر آتا ــ بالادان:
اوچاردا توراج‌دیﺉر، قاچاردا جئیران (دیﺉر)

***

آخشام‌دیﺉر، اوزانیﺉر آلاقارانلیﺉق،
قؤرخ کی، تصؤیریمیز یاریﺉم‌چیﺉق قالار!

بو حادیثه‌دن ایندی چؤخ ــ چؤخ ایللر کئچیر. پروردیگارا! سندن اؤزؤلمه‌ینه هئچ نه اؤلماز ایمیش، سنه مین شؤکؤر! ــ دئییب، الینی اوستانیﺉن تؤققاسیﺉنا آتدیﺉ. اوستا، آللاه، منی ده ایستەییرمیش، اؤنا مین شؤکؤر! باخ، گؤر، منیم باشیﺉما نه ایش گلیر. بیلمیرم، گئجه‌دیر، بیلمیرم، گؤندوزدوز، قارانلیﺉق‌دا سؤرؤنؤرم. قارلیﺉ، توفانلیﺉ بیر گؤن ایدی. محکمه‌ده بؤیؤک و ماراقلیﺉ بیر ایشه باخیﺉلیﺉر.

Δ ۸۴۸- خؤروزلاریﺉن ایلک بانیﺉ‌دیﺉر، گؤرؤنؤر، سحره آز قالیﺉر. بورادا اؤچ ساده جؤمله وار. شخص‌سیز جؤمله‌لر هانسیﺉلاردیﺉر؟

شخص‌سیز جؤمله‌لرین خبرلری یالنیﺉز بیر شخصده ــ اؤچؤنجؤ شخصین تکینده اؤلور، مؤعیّن شخصلی جؤمله‌نین ده بئله شکلی وار.

مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لر	شخص‌سیز جؤمله‌لر
وار اؤلسون شئعریمیز، شاعیرلریمیز، هر گؤله، چیچه‌یه تزه آد وئریر.	بورادا جیددی بیر مسله‌یه باخیﺉلیﺉر.
ماراقلیﺉ اینسان‌دیﺉر، بورادا قالیﺉر.	خؤروزلاریﺉن ایلک بانیﺉدیﺉر، سحره آز قالیﺉر.

بو جؤمله نؤولری اؤنونلا فرق‌لنیر کی، شخص‌سیز جؤمله‌لره، ظاهیری ده اؤلسا، مؤبتدا آرتیﺉرماق مؤمکؤن اؤلمور. مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لرین شخصی تصؤر اؤلونور و اؤنلارا آسان‌لیﺉق‌لا مؤبتدا آرتیرماق اؤلور. مثلن: یؤخ، خالا، هئچ قؤرخما، ایندی باهاردیﺉر. **ایندی باهاردیﺉر** شخص‌سیز جؤمله‌دیر؛ مؤبتداسیﺉ یؤخدور و اؤنا مؤبتدا آرتیرماق اؤلماز. **یازیﺉر و اؤخویور** جؤمله‌سینه ایسه آسانلیﺉق‌لا مؤبتدا آرتیﺉرماق اؤلور: او یازیﺉر و اؤخویور.

آدلیق جؤمله

☼ آدلیق جؤمله‌لر خبرلیک شکیلچی‌سی قبول ائتمه‌ین سؤزلردن ؤ سؤز بیرلشمه‌لریندن عیبارت اولور. مثلن:

قاراباغ، شوشا قالاسی. خان سارایی. یول. قاتار. مینلر وور، دؤشنلر وور.

آدلیق جؤمله‌لر اصلینده جؤمله کیمی دؤزه‌لمیر، اونلاریـن خبری اولمور. دئمه‌لی، اونلاردا جؤمله‌نین اساس علامتی اولان خبرلیک یؤخ‌دور. اونا گؤره ده اونـلارا شـرطی اولاراق جؤمله دئییلیر.

آدلیـق جؤملـه، اساسـن، یازیـلی نیطـق ده ایـش‌لنیـر. شـیفاهی نیطقـده آدلیـق جؤملـه‌لـردن ایـستیفاده ائـدیلمیر. یازیـدا متنـین قورولوشـو، سـؤزلرین ؤ سـؤز بیرلشمه‌لری‌نین دؤزؤلؤشؤ اونلاریـن فیکیـر ایفـاده ائتمـه‌سـینه کؤمـک ائـدیر. آدلیـق جؤمله‌لردن عیبارت متن‌لری اوخویاندا سس آهنگی سؤزلرین ؤ سؤز بیرلشمه‌لـری‌نـین جؤمله مقصدی ایله ایشلن‌دیی‌نی بیلدیریر. مثلن:

آخشام اوستو. بولاق باشی. میس سهنگ،

اوچ گلینین بیر آغیزدان گؤلمه‌یی.

کهر آتیـن دلی کؤرو کئچه‌رک،

باش سالالاییـب آغیـر ــ آغیـر گلمه‌یی.

بو شئعر بندی آدلیق جؤمله‌لردن عیبارت‌دیر. بو آدلیق جؤمله‌لر سیلـسیله‌سـی هـم بیر بند شئعردیر، هم گؤزل بیر تصویردیر.

آدلیـق جؤمله‌لر داها چوخ درام اثرلری‌نین صحنه‌سینی ایضاح ائدن گؤسـتریش‌لـرده ایشله‌نیر. صحنه‌لرین تصویری، بیر قایدا اولاراق، آدلیـق جؤملـه‌لرلـه وئریلیـر. آنجـاق آدلیق جؤمله‌لرین یانیـندا چوخ واخت عادی بیتکین جؤمله‌لر ده ایشله‌نیر. بو جؤمله‌لـر متنی تامام‌لاییـر. مثلن، ج. جابباریی‌نیـن «اود گلینی» پییئسیندن.

بئشینجی گؤروشون گؤستریشی: آلتونبایـین سارایـیندا. سولماز ؤ ائلخان.

آلتیشنجیٔ گؤروشؤن گؤستریشی: آتشگاه. سؤلماز وٓ اؤددامیٔ.

اؤنونجو گؤروشؤن گؤستریشی: آخشام. حبس‌خانا. ائلخان، آقشین.

بو گؤستریش‌لرین اؤچؤ ده آدلیشق جؤمله‌لردن عیبارتدیر.

آدلیشق جؤمله‌لرده آیریشجا سؤز وٓ یا سؤز بیرلشمه‌سی ایله نه‌یینسه آدیٔ چکیلیر، لاکین اؤ حاقدا هئچ نه دئییلمیر، آنجاق اؤزخوجو باشا دؤشؤر کی، صؤحبت نه‌دن گئدیر. مثلن:

باغچا. جئیران خالانیشن اؤی‌نین قاباغیٔ.

آخشام. آیٔ ایشیشغیٔ. یئنه همین یئر.

باکیٔ. حیاتیشن اؤیی.

آدلیشق جؤمله‌لر، بیتکین جؤمله‌لره نیسبتن، فیکری قیشسا، آز سؤزله ایفاده ائتمه‌یه ایمکان وئریر. بورادا سادالاما اؤلور، آنجاق دیل قورولوشو جهتیندن جؤمله‌نی تامام‌لاماق اؤچؤن علاوه سؤزلردن ایستیفاده ائدیلمیر.

آدلیشق جؤمله‌لر دیل قورولوشوجا مؤختلیف معنالاردا اؤلور.

آ) شخص بیلدیریر. قاباقدا قیشراتیشن اؤستؤنده رؤوشن، اؤنون اطرافیشندا ائیشواز وٓ صفر. آیٔ ایشیشغیٔ، بولاق باشیٔ، گؤیٔ چمن، بیر دؤنیامیش، بیر سن اؤزؤن، بیر ده من.

ب) اشیا بیلدیریر. حاجیٔ حسنین اؤیی. ایسکندرین اؤتاغیٔ، قاباقدا کؤهنه میز.

پ) یئر بیلدیریر. شوشا قالاسیٔ.

ت) زامان بیلدیریر. ۱۸ ــ جی عصر. قازاخ ماحالیٔ...

«سؤز ــ جؤمله»

☼ مؤکالیمه زامانیٔ بعضی سؤزغولارا (بعضی سوآل جؤمله‌لرینه) **بلی، خئیر، یؤخ** سؤزلری ایله جاواب وئریلیر وٓ بونونلا، دئییلن فیکیر تصدیق وٓ یا اینکار ائدیلیر. بئله یئرده همین سؤزلر فیکیر ایفاده ائتمیش اؤلور. اؤنا گؤره اؤنلارا «سؤز ــ جؤمله» دئییلیر. مثلن:

– باهار، سن سککیزینجی صینیف‌ده اوخویورسان؟

– بلی.

– قیئمت‌لرین اعلادیئرمئ؟

– بلی.

– ضعیف قیئمت آلدیئغیئن اوللوب‌دورمو؟

– خئیر.

– یئددینجی صینیف‌ده ده ایکی آلمایئیئب‌سان؟

– یوخ.

وار سؤزو ده سوآل جومله‌سینه جاواب کیمی ایشله‌نیر. آنجاق **بلی**، **خئیر**، **یوخ** سؤزلریندن فرقلی اولاراق، وار سؤزو سوآل جومله‌لرینده نظرده توتولان بیر شئیین اولماسئنئ تصدیق‌لمک اوچون ایشله‌دیلیر. مثلن: یوخاریئداکئ جومله‌لرین هئچ بیرینین جاوابیئندا وار سؤزونو ایشله‌تمک اولماز. اونو آنجاق آشاغیئداکئ حاللاردا ایشله‌تمک اولار.

– سنین «آذربایجان دیلی» کیتابیئن وار؟

– وار.

– بس «آذربایجان تاریخی» کیتابیئن یوخدور؟

– وار.

بو سؤزلر دئییلمیش فیکیرلری تصدیق و اینکار مقامیئندا ایشله‌نیر. متن اولماسا، مؤکالیمه اولماسا، اونلاریئن معناسئ آنلاشیئلماز. مثلن، آیریئلیئق‌دا دئسک کی، **بلی** بیر شئیی باشا دوشولمز، یا آیریئلیئق‌دا دئسک کی، **خئیر**، **یوخ** هئچ نه آنلاشیئلماز. اونلار اؤز ــ اؤزلوگوندە جومله اولسایدئلار، او حالدا فیکیر ایفاده ائدردیلر.

چوخ واخت، **بلی**، **یوخ**، **خئیر**، وار سؤزلریندن سونرا اونلاریئن معناسئنئ تامام‌لایان بیتکین جومله‌لر ایشله‌نیر، بئله اولاندا همین سؤزلرین جومله رولو ضعیف‌له‌ییر، سس آهنگی بیتکین‌لیئی اولمور.

- شاعیر، جاوٰاد خانیشن آدامیٔیشق بیز، خوٚش خبر گتیریب گلمیشیک سیزه.
- وٰاقیفدن؟
- یوٚخ، وٰاقیف قاراباغ‌دادیشر، سیز کی بیلیرسینیز، اوٚ اوزاق‌دادیشر.
- بلی، اوزاق‌دادیشر، حسرتی چوٚخ‌دور...
- یوٚخ‌دور بو توٚرپاق‌دا شاعیر سیزین تک...
- یوٚخ، یوٚخ؟ حوٚسنی ــ کلام وٰاقیف‌ده وٰاردیشر.
- خئیر! من یوٚلداشام اوچان قوشلارا.

وٰار، یوٚخ سوٚزلری بعضن شکیلچی ایله، بعضن ده شکیلچی اوٚلمادان خبر روٚلونـدا ایشله‌نیر. بئله اوٚلاندا، اوٚنلارا «سوٚز ــ جوٚمله» دئییلمیر. مثلن:

بوردا گئجه‌لرین قریب سسی وٰار.

کوٚنلوٚموٚن اینجه بیر کمنچه‌سی وٰار.

***

یاخشیٔ، نه وٰار، نه یوٚخ؟ کئفین نئجه‌دیر؟

موٚختصر وٚ گئنیش جوٚمله‌لر

☼ موٚبتدا وٚ خبردن عیبارت اوٚلان جوٚمله‌لره، یاخود تکجه خبردن عیبارت اوٚلان جوٚمله‌لره موٚختصر جوٚمله دئییلیر.

ایکینجی درجه‌لی عوٚضوٚلری اوٚلان جوٚمله‌لره گئنیش جوٚمله‌لر دئییلیر.

مثلن:

سو حیٰات‌دیشر. سو دیری‌لیک‌دیر. یئر کوٚره‌سینده سو هر شئیٔدن چوٚخ‌دور.

بورادا اوٚچ جوٚمله وٰار. اوٚنلاردان ایکی‌سی موٚختصر جوٚمله‌لردیر: سـو حیٰات‌دیـشر. سو دیری‌لیک‌دیر. بو جوٚمله‌لر موٚبتدا وٚ خبردن عیبارت‌دیر:

سو ــ موٚبتدا، حیٰات‌دیشر ــ خبر.

سو ــ موٚبتدا، دیری‌لیک‌دیر ــ خبر.

جؤملهلردن اؤچؤنجؤسؤ گئنیش جؤملهدیر. چؤنکی همین جؤملهده مؤبتدا ؤ خبردن باشقا، ایکینجی درجهلی عؤضوئلر ده ایشلنمیشدیر.

سو ــ مؤبتدا. چؤخ دور ــ خبر.

ییر کؤرهسینده ــ ظرفلیک.

هر شئیدن ــ تامامليئق.

مؤختصر جؤملهلرین ایکی نؤوؤ وار

۱- مؤبتدا ؤ خبردن عیبارت اؤلانلار: زنگ وورولدو. درس باشلاندی. گؤناه منیم‌کیدیر، عفؤ ائله، اوستاد!

۲- ییالنیز خبردن عیبارت مؤختصر جؤملهلر: قالیئن، گئجهلهییین، ائؤیمیز وارديئر.

گئنیش جؤملهلر ایکینجی درجهلی عؤضوئلره گؤره مؤعیّنلشیر. بئله جؤملهلر ده مؤبتدالئ ؤ مؤبتداسیئز اؤلا بیلر. مثلن:

۱ ــ مؤبتداسئ اؤلان گئنیش جؤملهلره عائیید: قاراخان دهرهنی گؤتؤروب باغا ائندی. باغئ کؤل ــ کؤس باسمیئشدئ. بؤیؤرتکنلر سارماشیئق کیمی، آغاجلارا ساریئنمیئشدئ. قاراخان ایییلیب بیر ــ ایکی کؤل کسدی. حسن گئجهنی راحات ییاتا بیلمهدی. آخشام ــ سحر کندده قؤیؤون قوزو ملهشیر، سس ــ کؤیئ کندی گؤتؤروردؤ.

۲ ــ مؤبتداسیئز گئنیش جؤملهلر:

چؤبانلار دینمهدیلر. دؤهچی کریم حالیئنئ دییشمهدی. سلیم نهییسه خاطیئرلاییئب اوجادان گؤلدؤ:

ــ **ا، قصدن، دور آیاغا، اؤ ایلیاس بهیه قؤشولان سؤزلری دیء، چیئخاق گئدک.**

قصدن آیاغا دوردو. سازئ ییئنه کؤکلهدی، سینهسینه باسدئ، لاکین چالمامیئش، اؤزؤنؤ اؤنلار توتدو.

ــ کیم دئییب، کیمه دئییب ــ بیلمیرم. **آنجاق ییاخشئ دئییب، قولاق آسیئن.**

***

آییازلئ، شاختالئ بیر قیئش آخشامئ

ییئددی ییؤلداش اؤلوب، ییؤلا دؤزهلدیک.

مؤختصر و گئنیش اؤلماق جؤمله‌ده سؤزؤن آزلیغی و چؤخلوغو ایله اؤلچؤلمؤر. صمد وورغونون اثرلری‌نین دیلی ساده‌دیر. بو جؤمله‌ده بئش سؤز وار، لاکین اؤ، مؤختصر جؤمله‌دیر. درسی اؤیره‌ندیم جؤمله‌سینده ایکی سؤز وار، من کیتابی اؤخودوم جؤمله‌سینده اؤچ سؤز وار. بونا باخمایاراق، اؤنلار گئنیش جؤمله‌لر آدلانیر.

بیرینجی جؤمله‌ده سؤز چؤخ اؤلسا دا، جؤمله مؤبتدا و خبردن عیبارت‌دیر:

صمد وورغونون اثرلری‌نین دیلی ــ مؤبتدا.

ساده‌دیر ــ خبر.

همین جؤمله‌ده ایکینجی درجه‌لی عؤضو یؤخ‌دور.

ایکینجی و اؤچونجو جؤمله‌لرده سؤز آز اؤلسا دا، اؤنلاردا ایکینجی درجه‌لی عؤضولر ده وار. اؤنا گؤره ده اؤنلار گئنیش جؤمله‌لردیر:

۱ ــ درسی ــ تامام‌لیق،
اؤیره‌ندیم ــ خبر.
۲ ــ من ــ مؤبتدا
کیتابی ــ تامام‌لیق
اؤخودوم ــ خبر

ساده جؤمله‌نین مؤختصر و گئنیش اؤلماسی یالنیز مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لره عاییدد ئییل. ساده جؤمله‌نین شخصه گؤره دیگر نؤوولری ده مؤختصر و گئنیش اؤلا بیلر. مثلن:

دئییرلر، بو یای هاوالار داها ایستی اؤلاجاق.

میصری قیشلیئنج دئییرلر بونا

قئید ائدیلن جؤمله‌لر قئییر ــ ی مؤعیّن شخصلی جؤمله‌لردیر، اؤنلاردان بیرینجی‌سی مؤختصر، ایکینجی‌سی گئنیش ساده جؤمله‌دیر.

گئجه‌دیر مؤختصر شخص‌سیز جؤمله‌دیر، **قارانلیشق گئجه‌دیر** گئنیش جؤمله‌دیر.

مؤرکّب جؤملهلر

☼ اؤنجه اؤخودونوز کی، جؤملهلر قورولوشونا گؤره ایکی جؤر اؤلور: ۱)ساده جؤملهلر، ۲)مؤرکّب جؤملهلر.

سؤزلر بیر ــ بیری ایله علاقهلنهرک مؤرکّب سؤز (گؤنهباخان)، سؤز بیرلشمهسی (آنا دیلی)، جؤمله (حیات گؤزلدیر) عمله گتیردیئی کیمی، جؤملهلر ده بیر ـــ بیری ایله علاقهلنهرک، مؤرکّب جؤمله عمله گتیریر. مثلن:

گؤنش چیئخیئر، داغدان اوچور دومانلار. گؤن اؤ گؤن اؤلسون کی، قورتارسیئن داعوا.

بورادا ایکی مؤرکّب جؤمله وار. اؤنلار ساده جؤملهلرین علاقهلنمهسیندن عمله گلمیشدیر.

بیرینجی مؤرکّب جؤملهنی عمله گتیرن ساده جؤملهلر:

آ) گؤنش چیئخیئر.

ب) داغدان اوچور دومانلار.

ایکینجی مؤرکّب جؤملهنی عمله گتیرن ساده جؤملهلر:

آ) گؤن اؤ گؤن اؤلسون.

ب) قورتارسیئن داعوا.

ایکی و یا داها آرتیئق ساده جؤملهنین بیرلشمهسیندن عمله گلن جؤملهلره مؤرکّب جؤمله دئییلیر.

Δ ۸۴۹- جؤملهلردن بیری ساده، اؤ بیری مؤرکّب جؤملهدیر. سببینی آچیقلاییین.

آ) رنگ وئورولان کیمی، شاگیردلر صینفه گیردیلر.

ب) زنگ وئورولدو، شاگیردلر صینفه گیردیلر.

مؤرکّب جؤمله‌لرین نؤؤلری

☼ مؤرکّب جؤمله‌لرین ایکی نؤؤؤ وار:

۱- تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لر.

۲- تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لر.

هم تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لر، هم ده تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لر ساده جؤمله‌لرین بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر. اؤنا گؤره اؤنلاریئن ایکی‌سی ده مؤرکّب جؤمله آدلانیئر. مثلن: ایکی میثال گؤتؤرک.

داشلاریئن دیبیندن هردن ککلیک اوچور، آداملاریئن باشیئ اؤستؤندن کئچن توراج سؤرؤلری فیشنگ کیمی سسله‌نیردی.

طاهیره ییالنیئز ایندی باشا دؤشؤردؤ کی، بو کیچیک اؤتاغیئن اصل بزه‌ییی اؤنلاریئن خؤشبخت‌لیئی ایمیش.

بو میثال‌لاردان بیرینجی‌سی تابئع‌سیز، ایکینجی‌سی تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌دیر.

بس تابئع‌سیز وٚ تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لر بیر ــ بیریندن نه ایله فرق‌لنیر؟

بورادا نحوی علاقه‌لری ییادا سالمالیٔ‌سیئنیئز. ییادا سالمالیٔ‌سیئنیئز کی، نحوی علاقه‌لر ایکی جؤر اؤلور: تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی، تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی.

تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی بیر ــ بیری ایله علاقه‌دار اؤلان، لاکین بیر ــ بیرینه تابئع اؤلمایان، عئینی حؤقوقلو سؤزلر آراسیئندا اؤلور: باهار گؤنشی گؤللره، چیچک‌لره جان وئریر.

بو جؤمله‌ده گؤللره وٚ چیچکلره سؤزلری آراسیئندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی وار. بو علاقه‌نی بئله گؤسترمک اؤلار:

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر آراسیئندا دا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی اؤلور، یعنی سؤزلرده اؤلدوغو کیمی، اؤنلار دا عئینی حؤقوقلو اؤلور، بیری اؤ بیرینه تابئع اؤلمور. مثلن: اوشاقلار بؤیؤدؤ، گنجلر قؤجالدئ.

بو تابئع‌سیزلیک مؤرکّب جؤمله‌نی عمله گتیرن اوشاق‌لار بؤیؤدؤ. گنج‌لر قؤجالدئ جؤمله‌لری آراسیئندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی وار. اؤنا گؤره ده اوشاق‌لار بؤیؤدؤ، گنج‌لر قؤجالدئ جؤمله‌سی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر. تاسلاغئ دا ئوخاریئداکئ کیمی اؤلاجاق:

تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سینده سؤزلردن بیری اؤ بیرینه تابئع اؤلور. مثلن: **کیتابئ اؤخودوم** جؤمله‌سینده **کیتاب** سؤزؤ اؤخودوم سؤزؤنه تابئع‌دیر. اؤنلاریئن علاقه‌سینی بئله گؤسترمک اؤلار.

تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر آراسیئندا دا تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی اؤلور. مثلن:

بیلیرم، ائللرین دؤز ایلقاریئ وار.

بو تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نی عمله گتیرن **بیلیرم** جؤمله‌سی ایله **ائللرین دؤز ایلقاریئ وار** جؤمله‌سی آراسیئندا تابئع‌لی‌لیک علاقه‌سی وار. **ائللرین دؤز ایلقاریئ وار** جؤمله‌سی بیلیرم جؤمله‌سینه تابئع‌دیر. اؤنا گؤره ده بو جؤمله تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌دیر. تاسلاغئ دا بئله‌دیر.

Δ ۸۵۰- کؤچؤرؤن. تابئع‌سیز وَ تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لری فرق‌لندیرین.

اؤ، اؤزؤمه ائله سرت باخدئ کی، سؤزؤم آغزیئمدا قالدئ. دؤغدو گؤل اؤزلؤ سحر، ایشیئقلاندئ اؤفؤقلر. نئچه گؤندؤر، ئؤلونو گؤزله‌ییرم. من ئئددی ایلدن

آرتیشق‌دیئر کی، بو مکتب‌ده ایشله‌ییرم. باشقا وئاخت اؤلسایدئ، اؤ بئله ائتمزدی. سبب اؤ ایدی کی، قییاس بو سؤزلرده بؤیوک بیر حقیقت حیس ائدیردی.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لر

☼ تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لرین آشاغیداکئ خوصوصییّت‌لری وار:

۱- تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر، نیسبتن، مؤستقیل اؤلور، بیر ـــ بیرینه تابئع اؤلمور.

۲- تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر آراسیندا تابئع‌سیزلیک علاقه‌سی اؤلور.

۳- تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر بیر ـــ بیری ایله سس آهنگی ایله وئ یا تابئع‌سیزلیک باغلاییئجئ‌لارئ ایله باغلانیر.

۴- تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر آراسیندا معنا علاقه‌لری اؤلور.

طرف‌لری سس آهنگی ایله باغلانان تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لر:

آخشام اؤلدو، گؤن باتدئ، شام‌لار یاندئ. اسدی کؤلک، سؤلدو چیچک، دؤشدؤ یارپاق. بولود گلر، شیمشک اؤینار، اؤد چیئخار. قیئشدان سونرا باهار اؤلار، یاز اؤلار. قیئش گئتدی، یئنه باهار گلدی.

باغلاییئجئ‌لئ تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر آراسیئندا تابئع‌سیزلیک باغلاییئجئ‌لارئ ایشله‌نیر. مثلن:

من تلس‌مک ایسته‌ییردیم، آنجاق باجارمیئردیئم. گورولتو قؤپدو وئ بؤیوک بیر قایا پارچالانیئب دره‌یه دؤشدؤ. گؤرونمؤردؤلر، لاکین آنی وئ یانیئق‌لئ نفس‌لری، هنیرتی‌لری اؤن آددیئم‌لیئقدا دویولوردو.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن جؤمله‌لر آراسیئندا یازیئدا وئرگؤل ایشاره‌سی قؤیولور. بو قایدا هم باغلاییئجئ‌سیئز، هم ده باغلاییئجئ‌لئ تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لره عاییددیر. مثلن:

مارال گؤلؤن آشاغی اتهییه چاتدیشیق. بورادا دا، گؤی گؤلون اطرافیشنداکی کیمسی، گؤل گؤلؤ دیندیریر، چیچک چیچهیی چاغیریشیردی.

باغلاییجی‌سیز تابئع‌سیز مؤرکّب جؤملهلرده قوشا نؤقطهدن ده ایستیفاده ائدیلیر. مثلن: هیدایتله جمیلدن آیریشلماق چتین گلیردی: اوشاقلیشقدان بیر یئرده بؤیؤمؤشدؤلر.

«و» باغلاییجی‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤملهده طرفلر آراسیشنا هئچ بیر ایشاره قؤیولمور. مثلن: ظریفهنین سؤزلری اؤ گؤن آخشاماجان منیم اؤرهییمده سسلندی و آخشامچاغی بیبیم چؤلدن قاییشداندا من سئوینه ــ سئوینه اونون قاباغینا قاچدیم.

Δ ۸۵۱- کؤچؤرؤن. تابئع‌سیز مؤرکّب جؤملهلرین طرفلری‌نین هانسی واسیطهلرله (سس آهنگی و باغلاییجی ایله) باغلاندیغینی قئید ائدین.

کازاکلاری یا اؤزؤ چاغیرتدیریشب، یا دا اونون خاهیشی ایله ارباب گؤندریب. نه اوت سارالاجاق، نه گؤل سؤلاجاق. فیکیر کاروانی کئچیر گؤزؤمدن، فقط یازیلمامیش واراق کیمی‌یم. اونلار گئدنده گؤناورتادان آزجا کئچمیشدی، مکتبده ایکینجی نؤوبهنین ایلک درسی باشلامیشدی. آی مدینه باجی، اوردا چالانلار چالماقدان یؤرولدولار، اویناپان یؤخدور.

من اونو سئومیشدیم بیر ایلک باهاردا،
او منی ترک ائتدی بؤراندا، قاردا.
هر یارا ساغالیشب، اونودولار دا
ساغالماز یاراسی ایلک محبتین!...

بعضن تابئع‌سیز مؤرکّب جؤملهلرده همجینس خبرلی ساده جؤملهلر بیر ــ بیرینه بنزهییر. مثلن:

بو سسلر کسیلن کیمی، آغیر بیر ساکیت‌لیک هر طرفی بؤروییؤر و قریبه بیر واهیمه یارادیشردی.

بو سسلر کسیلن کیمی، آغیر بیر ساکیت‌لیک هر طرفی بؤروییؤر و قریبه بیر واهیمه یارانیشردی.

عئینی سؤزلردن عیبارت اولان جؤملهلردن بیری (بیرینجی‌سی) همجینس عؤضولؤ ساده جؤمله، دیگری (ایکینجی‌سی) تابئع‌سیز مؤرکّب جؤملهدیر. اونلاریشن شکیل

جهتدن بیرجه فرقی وار. اوْ دا خبرلرین ایفاده شکلینده‌دیر: یارادیئردیئ، یارانیئردیئ. بو فرق همین خبرلرین مؤبتدالارلا علاقه‌سینه تأثیر گؤسترر. بو دا جؤمله‌لرین قورولوشونو فرق‌لندیریر.

بیرینجی جؤمله همجینس عؤضوْلؤ ساده جؤمله‌دیر.

ایکینجی جؤمله تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ایندی بونون سببی‌نی آچیقلایاق.

بیرینجی جؤمله‌ده بیر مؤبتدا، ایکی خبر وار. خبرلرین هر ایکی‌سی همین مؤبتدایا عاییددیر.

ساکیت‌لیک ← بؤروْیؤردوْ
ساکیت‌لیک ← یارادیئردیئ

ایکینجی جؤمله‌ده ایکی مؤبتدا، ایکی خبر وار. اوْلکی جؤمله‌دن فرقلی اوْلاراق، خبرلر بیر مؤبتدایا عاییید دئییل، آیریئ ــ آیریئ مؤبتدالارا عاییددیر.

ساکیت‌لیک ــ بؤروْیؤردوْ

واهیمه ــ یارانیئردیئ

همجینس عؤضوْلؤ جؤمله‌ده بیر نئچه خبر اوْلسا دا، اوْنلار بیر مؤبتدایا عاییید اوْلور. هم ده اوْنلاریئن شخصی مؤطلق عئینی اوْلمالیئدیئر. مثلن: من دؤشؤنؤرم، یازیئرام وْ اوْخویوْرام جؤمله‌سینده اوْچ خبر وار، اوْنلاریئن اوْچؤ ده من مؤبتداسیئنا عاییددیر. هامیئسیئ دا من سؤزوْنه اویغون اوْلاراق، بیرینجی شخصین تکینده‌دیر.

دئمه‌لی، بورادا بیر همجینس عؤضوْلؤ ساده جؤمله وار.

من اوْخویوْرام، دؤستوم یازیئر. بو، تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر. اوْ، ایکی ساده جؤمله‌دن عیبارت‌دیر: من اوْخویوْرام ــ بیر جؤمله؛ دؤستوم یازیئر ــ ایکینجی جؤمله. هر بیری‌نین اوْزوْنوْن مؤبتداسیئ وْ خبری وار. بو خبرلر همجینس دئییل.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لرده معنا علاقه‌لری

☼ تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر آراسیندا معنا علاقه‌لری اؤلور. بئله علاقه‌لر اؤلماسا، ساده جؤمله‌لرین بیرلشه‌رک مؤرکّب جؤمله عمله گتیرمه‌سی مؤمکؤن اؤلماز.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نی عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر (تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین طرف‌لری) آراسیندا آشاغیداکی معنا علاقه‌لری اؤلور.

۱- زامان علاقه‌سی.

۲- سبب ــ نتیجه علاقه‌سی.

۳- قارشیلاشدیرما علاقه‌سی.

۴- آیدینلاشدیرما علاقه‌سی.

۵- بؤلؤشدؤرمه علاقه‌سی.

بو علاقه‌لر هم باغلاییجی‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لره، هم ده باغلاییجی‌سیز تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لره عاییددیر. مثلن: **پاییز گلیر و آغاجلارین یارپاق‌لاری سارالیر. پاییز گلیر، آغاج‌لارین یارپاق‌لاری سارالیر.**

بو جؤمله‌لرین ایکی‌سی ده تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر. اؤنلاری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر ده، همین جؤمله‌لرین سؤزلری ده عئینی‌دیر. فرق اؤندادیر کی، بیرینجی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین طرف‌لری باغلاییجی (و باغلاییجی‌سی) ایله، ایکینجی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین طرف‌لری سس آهنگی ایله علاقه‌لنیبدیر. بونا باخمایاراق، هر ایکی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌ده طرف‌لرین معنا علاقه‌سی عئینی‌دیر.

۱ ــ زامان علاقه‌سی.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر آراسیندا باشقا معنا علاقه‌لری اؤلمورسا، اؤنلار آنجاق زامانا گؤره بیر ــ بیری ایله باغلانیرسا، اؤنا زامان علاقه‌سی دئییلیر.

زامان علاقه‌سی ایکی جؤر اؤلور:

آ) عئینی زامانلیلیق.

ب) آردیجیل‌لیق.

عئینی زامانلیئلیئق. تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نی عمله گتیرن ساده جؤمله‌لرین ایفاده ائتدیئی حرکت، حادیثه عئینی زاماندا باش وئریر. مثلن:

یئنه ده یامیاشیئل گئیینیر داغلار،
گؤز کیمی دورولور قایناز بولاق‌لار،
اری‌یئر گؤنئیلر دؤشؤنده‌کی قار،
یاغیئش دا ایسلادیئر اؤ گؤیؤ چمنی،
طبیعت ایلهاما چاغیئریئر منی!

بو تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله بئش ساده جؤمله‌نین بیرلشمه‌سیندن عمله گلمیش‌دیر، ساده جؤمله‌لرین ایفاده ائتدیئی حادیثه‌لرین هامیسی عئینی زاماندا باش وئریر.

آردیئجئیل‌لیئق. بو دا زامان علاقه‌سی‌دیر. عئینی زامانلیئلیئق‌دان فرقی اؤندادیئر کی، تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین طرف‌لری‌نین بیلدیردیئی حادیثه و حرکتلر عئینی واختدا دئییل، آردیئجیئل باش وئریر، بیر ــ بیرینین آردیئنجا باش وئریر. مثلن:

یاییا آیلاریئ سؤنا چاتدیئ، پاییئز آیلاریئ گلدی. زنگ وورولدو، درس باشلاندیئ. گؤیؤن اوزونو قارا بولودلار توتدو، یاغیئش یاغماغا باشلادیئ.

بورادا اوچ تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله وار. اوچونده ده طرف‌لرین ایفاده ائتدیئی حادیثه‌لر بیر ــ بیرینین آردیئنجا باش وئریر.

یاییا آیلاریئ سؤنا چاتیئر، آردیئنجا پاییئز آیلاریئ گلیر؛ زنگ وورولور، سؤنرا درس باشلانیئر. گؤیؤ اوزونو قارا بولودلار آلیئر، سؤنرا یاغیئش یاغیئر.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌ده عئینی زامانلیئلیئق دا، آردیئجیئل‌لیئق دا زامانا گؤره مؤعیّن اندیلیر. اونا گؤره هر ایکی‌سی زامان علاقه‌سی‌دیر.

۲ ــ سبب ــ نتیجه علاقه‌سی.

سبب ــ نتیجه علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لردن بیری بیر حادیثه‌نین سببینی، اؤ بیری ایسه همین سببدن مئیدانا گلن نتیجه‌نی بیلدیریر. مثلن:

گؤنش باتدیئ، هاوا قارالدیئ. بو تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین بیرینجی طرفی، یعنی گؤنش باتدیئ جؤمله‌سی حادیثه‌نین سببی‌نی، تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین ایکینجی طرفی ایسه، یعنی هاوا قارالدیئ جؤمله‌سی اونون نتیجه‌سی‌نی بیلدیریر.

باشقا بیر میثال: **گؤنش چیخدیئ، هاوا ایشیقلاندیئ.** بو تابیعسیز مؤرکّب جؤملهده ده گؤنش چیخدیئ جؤملهسی سببی، هاوا **ایشیقلاندیئ** جؤملهسی نتیجهنی بیلدیریر.

۳ ــ قارشیلاشدیرما علاقهسی.

قارشیلاشدیرما علاقهلی تابیعسیز مؤرکّب جؤملهلری عمله گتیرن ساده جؤملهلر بیر ــ بیرینین عکسینه اولان حادیثهلری بیلدیریر. مثلن:

او ساغا چئوریلیر، من ایسه سولا. داغ داغا قووشماز، اینسان اینسانا قووشار. هر شئی دییشدی، لاکین آنا اوره‌یی‌نین آرزوسو دییشمه‌دی. چؤخ یاشایان چؤخ بیلمز، چؤخ گزن چؤخ بیلر.

میثال‌لاردان گؤروندوؤو کیمی، سیراسیئ ایله اولکی جؤملهده بیر فیکیر دئییلیر، سونراکیئ جؤملهده ایسه اونون عکسینه، ضیددینه اولان فیکیر دئییلیر.

۴ ــ آیدینلاشدیرما علاقهسی.

آیدینلاشدیرما علاقهسینده اولان تابیعسیز مؤرکّب جؤملهلرین طرفلری‌نین بیرینده دئییلن فیکیر او بیرینده آیدینلاشدیریلیر. مثلن:

بو دونیانین خریطهسی بیر رنگده دئییل:

هر صورتین اؤز نقشی وار، بیر ازل گؤندن.

هیدایته جمیل‌دن آیریلماق چتین گلیردی: اوشاقلیق‌دان بیر یئرده بؤیومؤشدولر.

بورادا ایکی تابیعسیز مؤرکّب جؤمله وار. اولاریئن ایکی‌سینده ده ایکینجی طرفلر بیرینجی طرفلرده دئییلن‌لری آچیقلاییر، آیدینلاشدیریر.

آیدینلاشدیرما علاقهلی تابیعسیز مؤرکّب جؤملهلرین طرفلری، اساسن، سس آهنگی ایله علاقهلنیر، یازیدا بیرینجی طرفدن سونرا قوشا نؤقطه قویولور.

الینجه قالاسینا قالخماق چتین‌دیر: داغ چؤخ سیلدیریملیدیر.

بعضن **یعنی** باغلاییجیسیندان ایستیفاده اولونور، بو حالدا **یعنی** باغلاییجیسیندان اول وئرگول قویولور. مثلن:

هامیئ اؤز ایشی ایله مشغول‌دور، یعنی هئچ کس بؤش دایانمایاجاق.

۵. بؤلوشدورمه علاقهسی.

بؤلوشدورمه علاقهسی اولان تابیعسیز مؤرکّب جؤملهده حرکتلر، اشیالار، شخصلر آراسیندا، بیر نؤوع بؤلوشدورمه، پایلانما حاققیندا معلومات وئریلیر. مثلن:

بیز ائوده اؤلاجاییشق، سن ایشی‌نین دالیشنجا گئت.

بورادا ایکی حرکت ایفاده اؤلونور: اؤلماق وَ گئتمک. بیرینجی حرکت بیرینجی شخصه، ایکینجی حرکت ایکینجی شخصه عاییددیر.

باشقا بیر میثال: **یا گرک عدالت‌لی ایش گؤره‌لر، یا دا محوَ اؤلوب گئده‌جک‌لر.**

بورادا عئینی شخصلره عاییید حرکت‌لرین بیر ـــ بیری‌نین عکسینه اؤلان بؤلوشدورولمه‌سی وار: یا بئله، یا دا ائله.

قوی گؤللری یا قان سولاسیشن، یاخود عدالت،

قوی یا بشریئت یاشاسیشن، یاخود اسارت!

شئعرین هر ایکی میصراسیشندا عئینی حرکتلر اشیالار اوزه‌رینده پایلاش‌دیریلیشیر: یا ـــ یا. بیرینجی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌ده حرکت (سولاسیشن) قان وَ عدالت اشیالاریَ آراسیشندا؛ ایکینجی مؤرکّب جؤمله‌ده یئنه عئینی حرکت (یاشاسیشن) بشریئت وَ اسارت آنلاییشلاریَ آراسیشندا پایلانیر.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لرده معنا علاقه‌لری مؤختلیف اؤلسا دا، اؤنلاریشن هامیَسیشندا زامان علاقه‌سی اؤلور. مؤعیّن معنا نؤوؤندن آسیلیَ اؤلمایاراق، تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لرین طرف‌لری‌نین بیلدیردییی حادیثه وَ حرکتلر یا عئینی زاماندا، یا بیر ـــ بیری‌نین آردیشنجا باش وئریر. مثلن:

قاپیَ آچیشلدیَ، مؤعللیم ایچری گیردی.

یاغیشش یاغدیَ، کؤچه‌لر سولاندیَ.

هر ایکی جؤمله‌ده زامانا گؤره آردیشجیل‌لیشق علاقه‌سی وار، باخیشن اؤنلاردان بیری زامان علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله ایکینجی‌سی سبب ـــ نتیجه علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله حئساب اؤلونور. باشقا میثال:

قیشلار ال چالیشر، اؤغلانلار اؤیناییشرلار.

بیز دئدیک، هئچ کس قولاق آسمادیَ.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین ایکی‌سینده ده عئینی زامانلیَلیشق وار. آنجاق اؤنلاردان بیری زامان علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله، ایکینجی‌سی قارشیَلاشدیشرما علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

بئله اؤلدوغو حالدا، نه اؤچؤن بونلار مؤختلیف آدلارلا آدلانیر، نه اؤچؤن هامیسی زامان علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله حئساب اؤلونمور؟ تدریس زامانی بو سوآل تئز ــ تئز ائشیدیلیر.

سوآلین جاوابی بئله‌دیر.

زامان عؤمومی علاقه‌دیر. زاماندان کناردا هئچ بیر حادیثه، حرکت باش وئره بیلمز. اؤ یئرده کی باشقا علاقه یؤخدور، آنجاق زامان علاقه‌سی (عئینی زامانلی‌لیئق، یا آردیئجیل‌لیئق) وارسا، اؤ زامان علاقه زامان علاقه‌سی حئساب اؤلونور. مثلن: قاپی آچیلدی، مؤعللیم ایچری گیردی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌سی یالنیز زامان (آردیئجیل‌لیئق) علاقه‌سی اساسیندا قورولموش‌دور؛ بورادا باشقا بیر معنا علاقه‌سی یؤخدور. یاغیش یاغدی، کؤچه‌لر سولاندی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌سینده زامان (آردیئجیل‌لیئق) علاقه‌سی زمینه‌سینده باشقا علاقه وار: تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌نین بیرینجی طرفی ایکینجی طرفده ایفاده اؤلونان حادیثه‌نین سببی‌نی، ایکینجی طرف ایسه بیرینجی طرفین نتیجه‌سینی بیلدیریر. اونا گؤره ده بو تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله زامان علاقه‌لی دئییل، سبب ــ نتیجه علاقه‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر. باشقا علاقه‌لره ده بئله یاناشماق لازیم‌دیر.

تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لر

☼ تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لر ده ایکی و یا داها آرتیق ساده جؤمله‌نین بیرلشمه‌سیندن عمله گلیر.

تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌لردن فرقلی اؤلاراق، تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر عئینی حؤقوق‌لو اؤلمور؛ بیری اؤ بیرینه تابئع اؤلور. مثلن:

گلین ساپساریق سارالسا دا، اؤزونو سئودیرمادیق. اینسان یالنیز اؤ زامان کؤله اؤلور کی، اؤزگه فیکرینه، یاد ایدئولوژی‌یه بؤیون ایئیر. من بئله قرارا گلمیشم کی، اونلاریق گؤتوروب یاپیلاغا آپاریم.

بو تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌لری عمله گتیرن ساده جؤمله‌لرین مؤناسیبتی آشاغیداکئ کیمی‌دیر.

۱- **گلین ساپساریئ سارالسا دا جؤمله‌سی اؤزؤنؤ سئندیرمادیئ** جؤمله‌سینه تابئع‌دیر، اؤنو آچیقلایئیر.

۲- **اؤزگه فیکرینه، یاد ایدئولوژی‌یه بؤیون ایئیر** جؤمله‌سی **اینسان یالنیز اؤ زامان کؤله اؤلور** جؤمله‌سینه تابئع‌دیر، اؤنو آچیقلایئیر.

۳- **اؤنلاریئ گؤتؤرؤب یاپیلاغا آپاریم جؤمله‌سی من بئله قرارا گلمیشم** جؤمله‌سینه تابئع‌دیر.

باش وْ بوداق جؤمله‌لر

☼ تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نی عمله گتیرن ساده جؤمله‌لر تابئع‌لی‌لیک مؤناسیبتینه گؤره ایکی یئره آیریلیر:

آ) باش جؤمله.

ب) بوداق جؤمله.

تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌ده تابئع اندن جؤمله‌یه باش جؤمله دئییلیر؛ تابئع اؤلان جؤمله‌یه بوداق جؤمله دئییلیر.

باش جؤمله بوداق جؤمله‌یه مؤناسیبت‌ده مؤستقیل جؤمله حئساب اؤلونور. بوداق جؤمله باش جؤمله‌یه تابئع اؤلور.

۱ ــ اؤ گؤن کی عالمه یاپیلدیئ شؤعله‌ن،

داغلار اؤز دؤنونو لاله‌دن بیچدی.

باش جؤمله: داغلار اؤز دؤنونو لاله‌دن بیچدی.

بوداق جؤمله: اؤ گؤن کی عالمه یاپیلدیئ شؤعله‌ن.

۲ ــ دؤز دئییبلر کی، آتا اؤلمایان آدام بالا قدرینی بیلمز

باش جؤمله: دؤز دئییبلر.

بوداق جؤمله: آتا اؤلمایان آدام بالا قدرینی بیلمز.

۳ ــ اسمرین آناسیٔ آغاجیشن گؤوده‌سینی اهنگله‌ییردی کی، قورد داراشا بیلمه‌سین.

باش جؤمله: اسمرین آناسیٔ آغاجیشن گؤوده‌سینی اهنگله‌ییردی.

بوداق جؤمله: قورد داراشا بیلمه‌سین.

باش جؤمله‌نین مؤستقیل، بوداق جؤمله‌نین قئیر ــ ی مؤستقیل اؤلماسیشنیٔ اؤنلاریشن آییریجا، مؤستقیل جؤمله‌لر حالیشندا ایشله‌دیلمه‌سی کیمی باشا دؤشمک اؤلماز. مثلن:

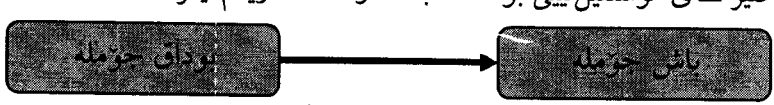
دانیشلماز حقیقت‌دیر کی، اؤلکه‌میز دیرچه‌لیش یؤللاریشندا اینامیلا ایره‌لی‌له‌ییر.

بو تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نین بیرینجی **حیصّه‌سی، یعنی دانیشلماز حقیقت‌دیر** ــ باش جؤمله‌دیر، ایکینجی حیصّه‌سی، یعنی **اؤلکه‌میز دیرچه‌لیش یؤللاریشندا اینامیلا ایره‌لی‌له‌ییر** ــ بوداق جؤمله‌دیر.

آییریلیشدا ایشله‌دیله بیلمه‌سی باخیشمیشندان بوداق جؤمله باش جؤمله‌دن مؤستقیل‌دیر. **دانیشلماز** حقیقت‌دیر جؤمله‌سینی آییریلیشدا ایشله‌تسک، اوییغون‌سوز گؤروْنر، گؤزله‌ییرلر کی، فیکری داوام ائتدیرک. **آنجاق اؤلکه‌میز دیرچه‌لیش یؤللاریشندا اینامیلا ایره‌لی‌له‌ییر** جؤمله‌سینی آییریلیشدا دئسک وْ یا یازساق، علاوه بیر جؤمله، ایضاحات گؤزله‌مه‌یه‌جکلر.

بعضن بئله میثال‌لارا اساس‌لاناراق، باش جؤمله‌نین مؤستقیل، بوداق جؤمله‌نین قئیر ــ ی مؤستقیل جؤمله آدلاندیریلماسیشنا ائعتیراض ائدیرلر.

نظره آلماق لازیم‌دیر کی، بورادا دیل قورولوشوجا مؤستقیل‌لیک‌دن صؤحبت گئدیر. هانسیٔ جؤمله‌نین هانسیٔنا تابئع اؤلماسیٔ اساس گؤتوروْلوْر. شکلیندن، مؤستقیل ایشله‌نه بیلیب ــ بیلمه‌مه‌سیندن آسیلیٔ اؤلماییاراق، باش جؤمله بوداق جؤمله‌نی اؤزوْنه تابئع ائدیر؛ بوداق جؤمله ایسه باش جؤمله‌یه تابئع اؤلاراق اؤنو آچیقلاییر. مؤستقیل‌لیئی وْ قئیر ــ ی مؤستقیل‌لیئی بو معنادا باشا دؤشمک لازیم‌دیر.

ائله نؤمونه‌لر ده اؤلور کی، بوداق جؤمله‌نی آییریلیشدا ایشله‌تمک مؤمکوْن اؤلمور، باش جؤمله‌نی ایسه آییریلیشدا ایشله‌تمک اؤلور. مثلن:

داغلاریشن قاریٔ اریمه‌یه باشلاسا، چاییلاردا سویون سوییه‌سی قالخاجاق‌دیر.

بـورادا بـاش جۆملـەنـی مۆرکّـب جۆملـەنـین ترکیبینـدن چیـخاریـئب آیریـئجا ایشله‌تسک، هئچ بیر اویغون‌سوزلوق اۆلماز: چاپلاردا سوپیۆن سۆیئه‌سی قالخاجاق‌دیئر. بوداق جۆمله‌نـی ایـسه همـین ترکیبـدن چیـخاریـئب مۆسـتقیل ایـشله‌تمـک اۆلمـاز؛ **داغلاریئن قارئ اریمه‌یه باشلاسا** ــ دئـسک ۆ یـا یازسـاق، فیکیـر بیتمـه‌یـه‌جکـدیر؛ دینله‌ییجی نیطقین آرخاسیئنئ گۆزله‌مه‌لی اۆلاجاق‌دیئر.

بوداق جۆمله‌لری‌نین نۆۆلری

☼ بوداق جۆمله‌لر مۆختلیف جهت‌لردن باش جۆمله‌لری آیدیئن‌لاشدیئریئر. مثلن:

نه جۆر ایسته‌ییرسن، اۆ جۆر ده دانیئش. دانیشگاه‌دان اۆنا گۆره چیـخاریـئب‌لار کی، اۆخویا بیلمه‌ییب. اۆنونلا بیز نه وار گۆرۆشسک، جبهه‌نی یادا سالیئریئق.

بیرینجی میثالدا بوداق جۆمله باش جۆمله‌ده‌کی حرکتین طرزینـی، ایکینجـی میثالـدا بوداق جۆمله باش جۆمله‌ده ایفاده اۆلونان حرکتین سببی‌نـی، اۆچۆنجـۆ میثالـدا بـوداق جۆمله باش جۆمله‌نین ایفاده ائتدییئی حرکتین زامانئنئ بیلدیریر.

باش جۆمله‌لری ایضاح ائتمک باخیـمیئندان بوداق جۆمله‌لرین یئددی نۆۆۆ وار.

۱- مۆبتدا بوداق جۆمله‌سی.

۲- خبر بوداق جۆمله‌سی.

۳- تامام‌لیئق بوداق جۆمله‌سی.

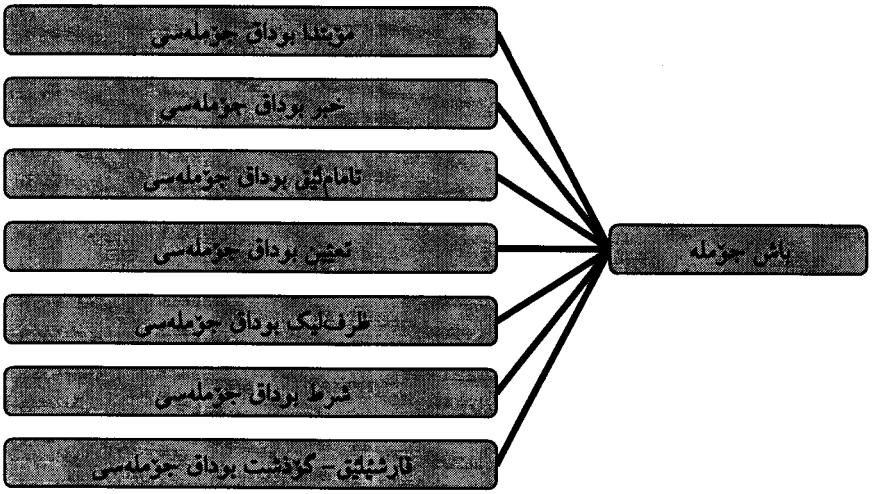
۴- تعیئین بوداق جۆمله‌سی.

۵- ظرف‌لیک بوداق جۆمله‌سی.

۶- شرط بوداق جۆمله‌سی.

۷- قارشیئ‌لیئق ــ گۆذشت بوداق جۆمله‌سی.

بوداق جؤمله‌لرین باش جؤمله ایله مؤناسیبتی‌نی آشاغیداکی کیمی تصوّر ائتمک اولار.

تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌ده بوداق جؤمله‌لرین هر بیری‌نین خوصوصیتی، دیل قورولوشوجا معناسی وار.

۱ ـــ مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی

مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین مؤبتداسینی عوض ائدیر. بو، ایکی شکیل‌ده اؤزونو گؤسترییر:

آ) باش جؤمله‌ده مؤبتدا اولمور، بوداق جؤمله باش جؤمله‌نین بوراخیلمیش مؤبتداسینی عوض ائدیر. مثلن:

حیس اولونوردو کی، بو ساچلار واختیشندان قاباق آغارمیشدی.

بو مؤرکّب جؤمله‌لرین باش جؤمله‌سینده مؤبتدا ایش‌لنمه‌میش‌دیر: **حیس اولونوردو.** سوآل مئیدانا چیخیر: **نه حیس اولونوردو؟** بو مؤبتدانیشن سوآلی‌دیر. بوداق جؤمله بو سوآلا جاواب وئریر. سوآلی بیر ده تکرار ائدک:

سوآل: نه حیس اولونوردو؟

جاواب: بو ساچلار واختیشندان قاباق آغارمیشدی.

ب) باش جؤمله‌ده مؤبتدا ایشتیراک ائدیر، لاکین همین مؤبتدا بیر قـده‌ر قئیـر ـــ ی مؤعیّن خؤصوصییّتلی اؤلور. اونا گؤره ده اؤنو مؤعیّن‌لشدیرمه‌یه ائحتییاج اؤلور. مثلن:

بیر ده اؤ یاددیـمدادیـر کی، بیر زامان گؤن چیـخاندا داغلار گؤلؤمسه‌ردی‌لر.

باش جؤمله‌ده مؤبتدا اؤ عؤض‌لییی ایله ایفاده اؤلونموش‌دور. آنجاق همین مؤبتدا بو جؤمله‌ده قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیریر. ییئنه سوآل وئریلیر

سوآل: بیر ده نه یاددیـنداددیـر؟

جاواب: بیر زامان گؤن چیـخاندا داغلار گؤلؤمسه‌ردی‌لر.

مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی‌نین سوآل‌لاری

☼ ۱ ـــ باش جؤمله‌ده مؤبتدا ایشتیراک ائتمه‌ییّن‌ده مؤبتدا بوداق جؤمله نه؟ سوآلیـنا جاواب وئریر. مثلن:

یاددیـندان چیـخماسیـن کی، بیلیک ؤ امک اینسانئ اوجالدیـر.

سوآل: نه یاددیـندان چیـخماسیـن؟

جاواب: بیلیک ؤ امک اینسانئ اوجالدیـر.

۲ ـــ باش جؤمله‌ده مؤبتدا ایشتیراک ائده‌نده مؤبتدا بـوداق جؤملـه‌سـی کـیم؟ نـه؟ بعضن ده هارا؟ سوآلیـنا جاواب وئریر. بو سوآل‌لاردان هامیسی‌نیـن وئریلمه‌سی بـاش جؤمله‌ده‌کی مؤبتدانیـن ایفاده واسیطه‌لریندن آسیـلی‌دیـر. مثلن:

آ) باش جؤمله‌ده‌کی مؤبتدا شخص بیلدیریرسه ؤ کیم؟ سوآلیـنا جـاواب وئریرسـه، مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی کیم؟ سوآلیـنا جاواب اؤلور. مثلن:

کیم کی اؤلکه‌میزین گله‌جه‌ییّنه ایناندیـ، اؤ ایشله‌دی ؤ حؤرمت قازاندیـ.

سوآل: کیم ایشله‌دی ؤ حؤرمت قازاندیـ؟

جاواب: کیم کی اؤلکه‌میزین گله‌جه‌ییّنه ایناندیـ.

ب) باش جؤمله‌ده‌کی مؤبتدا اشیا بیلدیریرسه ؤ نه؟ سوآلیئنا جاواب وئریرسه، مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی ده نه؟ سوآلیئنا جاواب اؤلور. مثلن:

مقصدیمیز نه ایدیسه، اؤ دا حیاتا کئچدی.

سوآل: نه حیاتا کئچدی؟

جاواب: مقصدیمیز نه ایدی‌سه.

پ) باش جؤمله‌ده‌کی مؤبتدا یئر بیلدیریرسه ؤ هارا؟ سوآلیئنا جاواب اؤلورسا، مؤبتدا بوداق جؤمله‌سی ده هارا؟ سوآلیئنا جاواب وئریر. مثلن:

هارانئ اؤرک‌له دؤزل‌دیرلر، اؤرا آباد اؤلور.

سوآل: هارا آباد اؤلور؟

جاواب: هارانئ اؤرک‌له دؤزه‌لدیرلر.

Δ ۸۵۲- کؤچؤرؤن. باش ؤ بوداق جؤمله‌لری فرق‌لندیرین.

هئچ تصوؤرؤمه گلمزدی کی، اؤنلار بئله تئز قاپیئدارلار. نه تؤکرسن آشیئنا، اؤ چیئخار قاشیئغیئنا. خالقیمیزین معنالئ مثل‌لریندن بیرینده دئییلیر کی، دؤنیا گؤر ـــ گؤتؤر دؤنیاسئ‌دیر. قاپیادیر، دره‌لر تر بنؤوشه‌نی. قاپیادیر، دنیزده دالغالار جؤشار.

۱- خبر بوداق جؤمله‌سی

خبر بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین **بو، اؤ، بعضن ده بئله، ائله** عوضلیک‌لری ایله ایفاده اؤلونان خبرینی مؤعیّن‌لشدیرمه‌یه خیدمت ائدیر. مثلن:

منیم دئدیییم بودور کی، بیزی تک ـــ تک چؤخ تئز دؤیه بیلرلر. اصیل اینسان اؤدور کی، همیشه حاقدا طرفدار چیئخسیئن، سهؤ ائتدییی‌نی بیلن‌ده مرد ـــ ی مردانه بؤیونونا آلسیئن. اوشاق‌لاریئن وضعییتی بئله‌دیر کی، ایستیراحت اؤچؤن واخت تاپا بیلیرلر. شهرین یؤللاریئ ائله‌دیر کی، هر جؤر نقلییاتا یاراییئر.

باش جؤمله‌لرین خبرلری اؤلان **بو، اؤ، بئله، ائله** عؤمومی سؤزلردیر، اونلاردا قئیر ــ ی مؤعیّن‌لیک وار. اونا گؤره اونلاریـن معناسیـنیـ دقیق‌لشدیرمه‌یه ائحتییـاج اولـور. بـو ائحتییاجیـ بوداق جؤمله اؤده‌ییـر. مـثلن، **اصـیل اینـسان اؤدور** (کـی) دئیـه‌نـده فیکیـر یاریـم‌چیـق قالیـر، سوآل مئیدانا چیـخیـر: **اصیل اینسان کیمـدیر؟** بونـا هـم تـابئع‌لـی مؤرکّب جؤمله ایله، هم ده ساده جؤمله ایله جاواب وئرمک اولار.

تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله ایله: **اصیل اینسان اؤدور کی، حاققا طرفـدار چیـخ‌سیـن، سهوْ ائتدییینی بیلن‌ده مرد ــ ی مردانه بؤیونونا آلسیـن.**

ساده جؤمله ایله: **اصیل اینسان همیشه حاققا طرفدار چیـخان، سـهو ائتـدییی‌نـی بیلن‌ده مرد ــ ی مردانه بؤیونونا آلان اینسان‌دیـر.**

دیقّت ائتسه‌نیز، گؤررسینیز کـی، فیکیـر مؤرکّـب جؤملـه ایلـه داهـا سـلیس ایفـاده اؤلونموش‌دور.

Δ ۸۵۳ - کؤچؤرؤن. خبر بوداق جؤمله‌لری‌نین آلتیـندان خط چکین.

یوخاریـداکیْ سطیرلردن چیـخان معنا بودور کی، کندین ایندیکی طلبلـره جاواب وئرمه‌سی اؤچؤن، تئکنیک‌دن فایدالیْ وْ ثمره‌لی ایـستیفاده ائتمـک اؤچؤن آیدیـن وْ مـؤحکم سـجییه‌لـی، بیلیکلـی وْ باجاریـقلیْ آدامـلار لازیـمدیـر. مـسله بوراسیـندادیـر کـی، اونـلاریْ دؤیمـک، آغریـتماق، آغلاتماق مؤمکؤن دئییل. قـصدی بـو ایـدی کـی، آلـلاه درگاهیـندا اؤز ایشینی یؤلونا قؤیسون. وایْ اوندادیـر کـی، ائحتییـاج سـنی باسیـب ازه. اونون فیکری بوندا ایدی کـی، باشلادیـغیْ ایـشی مؤوفّقییـتـلـه آخیـرا آپارسیـن. یاخشیْسیْ بودور کی، هئچ جاواب وئرمه‌ییم.

۲- خبر بوداق جؤمله‌سی‌نین سوآل‌لاری

خبر بوداق جؤمله‌سی‌نین سوآل‌لاری باش جؤمله‌نین خبرینه وئریلن سوآل‌لاردیر: بو دا، اساسن، ایکی سوآل‌دیر.

آ) نه‌دیر؟ دئدییم بودور کی، نیظام ــ اینتیظام یئرینده اولسون.

ب) نئجه‌دیر؟ مقصدیمیز بئله‌دیر کی، دایئما امین ــ امان‌لیق اولسون.

سوآل بئله وئریلیر: مقصدینیز نئجه‌دیر؟

باش جؤمله‌نین خبرینین ایفاده شکلیندن آسیلی اولارق، سوآل‌لاری‌نین شکلینده ده فرق اولا بیلر. مثلن:

ایش اوندادیر کی، تیکینتی هله باشا چاتمایئب‌دیر.

بئله میثالدا نه‌ده‌دیر؟ سوآلیندان ایستیفاده اولونور ــ *ایش نه‌ده‌دیر؟*

یاخود: **صؤحبتین جانی او ایدی کی، بو ایشه قاریشمایاق.**

بورادا سوآل بئله‌دیر: نه اولدو؟ نئجه اولدو؟

صؤحبتین جانی نه ایدی؟

۳ ــ تامام‌لیق بوداق جؤمله‌سی

تامام‌لیق بوداق جؤمله‌سینین ایکی وظیفه‌سی وار.

آ) باش جؤمله‌ده بوراخیلمیش تامام‌لیغی عوض ائدیر. مثلن:

من بیلیرم کی، صمیمییت گؤزل کئیفییت‌دیر.

من بیلیرم باش جؤمله‌دیر، بورادا تامام‌لیق یؤخدور، آنجاق تاماملیغین یئری گؤرونور، دئمه‌لی، تامام‌لیق اولمالی ایدی، آنجاق او بوراخیلیب‌دیر. بوداق جؤمله باش جؤمله‌نین بوراخیلمیش تاماملیغینی عوض ائدیر.

من بیلیرم. من نه‌یی بیلیرم؟ بیلیرم کی، صمیمییت گؤزل کئیفییت‌دیر.

ب) باش جؤمله‌ده عوض‌لیک‌له ایفاده اؤلونان وْ قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیرن تامام‌لیئق ایشتیراک ائدیر، بوداق جؤمله همین تامام‌لیئغئ عوض ائده‌رک اؤنو مؤعیّن‌لشدیریر. مثلن:

من اؤنو بیلیرم کی، صمیمیئت گؤزل کئیفییئت‌دیر.

بو تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نین باش جؤمله‌سینده **اؤنو** تامام‌لیئغئ ایش‌لن‌میش‌دیر. آنجاق بو تامام‌لیئق قئیر ـــ ی مؤعیّن‌لیک بیلدیریر. *من* **اؤنو** *بیلیرم* جؤمله‌سی سوآل طلب ائدیر: **من نه‌ئی بیلیرم؟** جاوابئ بوداق جؤمله وئریر: **من اؤنو بیلیرم کی، صمیمیئت گؤزل کئیفییئت‌دیر.**

Δ ۸۵۴- کؤچؤروْن. تامام‌لیئق بوداق جؤمله‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین.

اؤره‌ئی‌نین لاپ درین‌لییئنده بونو دا حیس ائتدی کی، آرتیئق هر شئیْ قورتاریئب. پؤلاد تأسّؤف ائله‌دی کی، سالمان کیشی اؤنونلا بیر ئئرده دئییل. پؤلاد دؤشؤندؤ کی، ئقین، عسگروْوْ ئئنه برک تنقید ائله‌ئیب‌لر. پؤلاد باشا دؤشمه‌دی کی، هانسئ طرف حاققیئندا صؤحبت گئدیر. اؤنو فیکیرلشیرم کی، دؤنئادا قریبه آدلار وار. نریمان آنجاق ایندی حیس ائتدی کی، اؤره‌ئی قفسده‌کی قوش کیمی چیئرپیئنیئر. نریمان آتاسئ‌نیئن اؤزؤنه باخاندا بیلیردی کی، ایشلری ئاخشئ گئدیر، ئا پیس.

Δ ۸۵۵- کؤچؤروْن. مؤبتدا بوداق جؤمله‌لری ایله تامام‌لیئق بوداق جؤمله‌لرینی فرق‌لندیرین.

بیلدی کی، هر شئیْ اؤز ئئرینده‌دیر ـــ بیلیندی کی، هر شئیْ اؤز قایداسیئندادیئر.

مؤعیّن اؤلوندو کی، هامئ اؤز ئئرینده‌دیر ـــ مؤعیّن ائتدی کی، هامئ اؤز ئئرنده‌دیر.

تامام‌لیق بوداق جؤمله‌سی‌نین نؤوعلری

تامام‌لیق کیمی، تامام‌لیق بوداق جؤمله‌لری ده ایکی نؤوع اولور:

آ) واسیطه‌سیز تامام‌لیق بوداق جؤمله‌لری.

ب) واسیطه‌لی تامام‌لیق بوداق جؤمله‌لری.

باش جؤمله‌ده ایش‌لنن وَ یا ایشله‌نمه‌ییب نظرده توتولان واسیطه‌سیز تامام‌لیق‌لارئ عوض ائدن تامام‌لیق جؤمله‌لرینه واسیطه‌سیز تامام‌لیق بوداق جؤمله‌لری دئییلیر.

قشم کیشی بونو دا حیس ائتدی کی، همین حادیثه جاوانلیق‌لا باغلئ‌دیر.

واسیطه‌سیز تامام‌لیق بوداق جؤمله‌لری‌نین سوآل‌لارئ: نه؟، نه‌یی؟، کیمی؟. میثال‌لار:

بیلیرم، ائللرین دؤز وفاسئ وار. —نه‌یی بیلیرم؟ گؤردوم کی، حیاتیمئن چتین یؤللارئ وار. —نه گؤردون؟ نه‌یی گؤردون؟ کیم کی یاخشئ ایشله‌ییر، اونو قیمت‌لندیریرلر. — کیمی قیمت‌لندیریرلر؟

Δ ۸۵۶- کؤچؤرون. واسیطه‌سیز تامام‌لیق بوداق جؤمله‌لرینی تاپین وَ هانسئ سوآل‌لارا جاواب وئردیی‌نی گؤسترین.

اونو دئمک ایسته‌ییرم کی، سینما پرده‌سینده گئجه‌دیر، آنجاق هئچ بیر دقیقه کئچمیر، سحر آچیلیر. آنجاق سسیندن، تهریندن بیلدی کی، حاجی‌نین آخیرینجئ سؤزلری قطعی بیر امردیر. کیم کی خالقا خیدمت ائدیر، خالق دا اونو سئوَیر.

دئییرم کی، اؤز فیرچاما

رنگ تؤپلاییم چیچک‌لردن.

دئییرم کی، قاریش — قاریش

گزیم وطن تؤرپاغینئ.

باش جۆمله‌ده ایش‌لنن ۆ یا ایشله‌نمه‌یيب نظرده توتولان واسیطه‌لی تامام‌لیشق‌لارئ عوض ائدن تامام‌لیشق بوداق جۆمله‌لرینه واسیطه‌لی تامام‌لیشق بوداق جۆمله‌لری دئییلیر. مثلن:

علاج اوْنا قالیشر کی، ایشینی قورتاریب، آلنئ‌آچیشق، اوْزوْآغ، مۆدیرین یانیشنا گئده‌سن. اینانمیشام، بایراغیمیز یئر اوْزوْنده یۆکسه‌له‌جک.

واسیطه‌لی تامام‌لیشق بوداق جۆمله‌لری‌نین سوآل‌لارئ: **کیمه؟ نه‌یه؟ کیمده؟ نه‌ده؟ کیمدن؟ نه‌دن؟.** میثال‌لار:

کیم تئز گلسه، تاپشیریغئ اوْنا وئره‌ریک. اوْنو اینانمیرئق‌لار کی، مۆریدلیک ثاواب ایش‌دیر. کیتابئ کیمه وئریبسن‌سه، اوْندا دا قالیب‌دیر. کیمه تاپشیریلیب‌سا، اوْندان دا طلب ائدیلمه‌لی‌دیر. نه‌یه یازیلیب‌سا، دا اوْندان دا اوْخوناجاق.

۴ ــ تعیین بوداق جۆمله‌سی

تعیین بوداق جۆمله‌سی باش جۆمله‌ده نظرده توتولان، لاکین ایشله‌نمه‌یَن، یاخود عوض‌لیک‌له ایفاده اوْلونان تعیینین عوضینده ایشله‌دیلیر. مثلن:

آ) باش جۆمله‌ده تعیین یۆخدور، لاکین اوْنون اوْلماسینا ائحتیاج حیس اوْلونور، بوداق جۆمله همین تعیینین عوضینده ایش‌لنیر.

حسن کیشی آنالار گؤرمۆشدۆ کی، اوْغلونو ایتیرن‌دن سوْنرا، بئلی بۆکۆلمۆش، ساچئ آغاریب، الی ــ آیاغئ تیتره‌مه‌یه باشلاییب. تصرروْفات‌لار وار کی، قوْناق ــ قارا اوْچوْن مئهمان‌خانالار تیکیب‌لر.

ب) باش جۆمله‌ده عوْمومی‌لیک، قئیر ــ ی مۆعیّن‌لیک بیلدیرن تعیین‌لر ایشله‌نیر، بوداق جۆمله اوْنلارئ عوض ائدیر، آیدین‌لاشدیریر:

ماشاللاه، ائله اوشاقلار وار کی، ائله بیل خمیری، قورغوشوندان یؤغرولوب. سیزه ائله بیر یئر لازیم‌دیر کی، کیتاب اؤخویاسیئنیز. من یئنه ده بو فیکیرده‌یم کی، علی ان یاخشئ وطنداش و مؤعللیم‌دیر.

تعیین بوداق جؤمله‌سی تعیین‌لرین سوآل‌لاریئنا جاواب وئریر.

Δ ۸۵۷- کؤچؤرؤن. تعیین بوداق جؤمله‌لری‌نین آلتیئندان خط چکین.

هله ائله کندلریمیز وار کی، آز محصول گؤتوروَر، ایمکان‌لاریئندان ایستیفاده ائده بیلمیر. ائله خاطیره‌لر وار کی، هئچ واخت یاددان چیخمیئر. او بیر دؤولت قوشودور کی، هر ائیوانا اوچوب قونماز. او هانسئ ائولَه قوهوم اولسا، او ائوده تؤیَ باییرامدیئر. منیم بیر فیکریم واردیئر کی، او دا چؤره‌یی لاییقلی آداما وئرمک‌دیر. بونلار همین آداملاردیئر کی، واختی ایله باشلاریئنئ آشاغئ سالیئب ایشله‌ییردیلر.

تعیین بوداق جؤمله‌لری باش جؤمله‌نین ایسیم‌له ایفاده اولونموش هر عؤضوؤنه عاییید اولا بیلر.

آ) تعیین بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین مؤبتداسیئنا عاییددیر: ائله آدام اولمالئ‌دیئر کی، میللتین صاباحئ‌نئ گؤره بیلسین.

ب) تعیین بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین خبرینه عاییددیر:

بو کیتاب مئهریبان بیر آنادیئر کی،

لاپلاپلا دؤلودور سینه دفتری.

پ) تعیین بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین تامام‌لیئغیئنا عاییددیر: بیر عنتیقه گئتیم تیکیب‌لر کی، باشدان آیاغا تاماشادیئر.

ت) تعیین بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین ظرف‌لیئی‌نه عاییددیر. اونلار ائله بیر کنده یاشاییئرلار کی، هر یئری باغ ــ باغات‌دیئر.

Δ ۸۵۸- تعیین بوداق جؤمله‌لرینی تاپیئن و اونلاریئن باش جؤمله‌ده‌کی هانسئ عؤضوه عاییید اولدوغونو گؤسترین.

بو ساعات سیزه ائله بیر مؤعجوزه گؤسترەجەیم کی، آغزیئنیئز آچیئلا قالاجاق. ائله یئرده یئر توتدوق کی، ایستیراحتیمیز تام تأمین اولوندو. اؤ، ائله آدامدیئر کی، سؤزؤندن دؤنمز. آدام وار کی، آداملاریئن خاصیئدیئر، آدام وار کی، دیندیرمەسن، یاخشیئدیئر. اؤ کیتابیئ دئییرم کی، حقیقتن، بیلیک منبعی‌دیر. اؤ داغلارداکیئ حیاتدان صؤحبت گئدیر کی، زیرەلری دانییما قارلا اؤرتؤلؤدؤر. دؤغما یوردون، آنا تؤرپاغیئن ائله بیر فصلی یؤخدور کی، روحو اؤخشاماسیئن.

۵ ــ ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری

ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری باش جؤمله‌لری‌نین ایفاده ائتدیئی حال وئ حرکتین طرزینی، یئرینی، زامانیئنیئ، کمییتی‌نی، سببی‌نی، مقصدینی بیلدیریر. مثلن:

آ) بوداق جؤمله باش جؤمله‌نین بیلدیردیئی حال وئ حرکتین طرزینی بیلدیریر: ایکی یؤلداش بیر ــ بیرینه ائله ساریئلدیئلار کی، ائله بیل بونلار اوزون ایللرین حسرتلی‌سی ایمیشلر.

ب) بوداق جؤمله باش جؤمله‌نین بیلدیردیئی حال وئ حرکتین یئرینی بیلدیریر. جمعییت هارا وئورورسا، اؤردان دیریلیک سویو قاینایئیر.

پ) بوداق جؤمله باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال وئ حرکتین زامانیئنیئ بیلدیریر. بئش ــ اؤن دقیقه کئچمه‌میشدی کی، کؤلک گؤجله‌نمه‌یه باشلادیئ.

ت) بوداق جؤمله باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال وئ حرکتین کمییتی‌نی بیلدیریر: بو قیئز نه قدەر گؤزل‌دیرسه، اؤ قدەر ده ساده وئ صمیمی‌دیر.

ث) بوداق جؤمله باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال وئ حرکتین سببی‌نی بیلدیریر: کین بسله‌ییر، اؤنا گؤره کی، بدبختدیر.

ج) بوداق جؤمله باش جؤمله‌ده ایفاده اولونان حال و حرکتین مقصدینی بیلدیریر. آیتا آروناد بوزوولو قیزیل اینه‌یین آلتیندان دارتیب چیخارتدیق کی، کندین بوزوولاریتا قاتسین.

Δ ۸۵۹- کؤچؤرؤن. ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری‌نین باش جؤمله‌لرله معنا مؤناسیبتی‌نی قئید ائدین.

اونونلا بیز نه واخت گؤروشسک، جبهه‌نی یادا سالمالیق اولوروق. توپ مرمیسی هارا آتیلیب‌سا، اورا اوچور. خالق سنه اونا گؤره اینانیب کی، سن بو بؤیؤک آدیق داشیییرسان. گلدیم کی، سنی گؤروم. ائله دانیشش کی، ائشیتمک اولسون. نه قده‌ر دئسن، او قده‌ر ده ائشیدرسن.

ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری‌نین نؤولری

ظرف‌لیک بوداق جؤمله‌لری‌نین آشاغیداکیق نؤولری وار.

۱- طرز ــ ی حرکت بوداق جؤمله‌سی.
۲- یئر بوداق جؤمله‌سی.
۳- زامان بوداق جؤمله‌سی.
۴- کمییت بوداق جؤمله‌سی.
۵- سبب بوداق جؤمله‌سی.
۶- مقصد بوداق جؤمله‌سی.

طرز ــ ی حرکت بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده ایفاده اولونان حال و حرکتین طرزینی، یعنی نئجه، نه وضعییتده ایجرا اولوندوغونو بیلدیریر. مثلن:

او، بو سؤزو ائله برک دئدی کی، ائله بیل سوچلو بیر آدامدا خیطاب ائدیردی. یاغیشش ائله یاغیشردیق کی، ائله بیل یوخاریشدان سو توکولوردو. داغلاردان آخاراق

صحرالارئ آشیب گلن سئل سولارئ ائله شاققیئلداییئردئ کی، ائشیدنلر دهشت‌دن دیکسینیردیلر. صالئح ائله بیلدی کی، اوره‌یی تامام دایاندئ.

باش جوّمله: اوْ بو سؤزلری ائله برک دئدی (کی).

بوداق جوّمله: ائله بیل سوچلو بیر آداما خیطاب ائدیردی.

باش جوّمله: یاغیئش ائله یاغیئردئ (کی).

بوداق جوّمله: ائله بیل یوخاریئدان سو توْکوْلوْردوْ.

باش جوّمله: داغلاردان آخاراق صحرالارئ آشیب گلن سئل سولارئ ائله شاققیئلداییئردئ (کی).

بوداق جوّمله: ائشیدنلر دهشتدن دیکسینیردیلر.

باش جوّمله: صالئح ائله بیلدی (کی).

بوداق جوّمله: اوْره‌یی تامام دایاندئ.

بو میثال‌لاریئن هامئسیئندا بوداق جوّمله‌لر باش جوّمله‌لرده ایفاده اوْلونان حال وْ حرکتین طرزینی بیلدیریر. بونلاردان بیرینی ایضاح ائدک.

یاغیئش ائله یاغیئردئ جوّمله‌سینده ائله سؤزوْ طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیئی‌دیر. اوْندا قئیر ــ ی موّعیّن‌لیک وار. اوْنا گؤره ده دینله‌ییجی‌ده سوآل عمله گلیر: یاغیئش **نئجه یاغیئردئ؟** بو سوآلا جاوابئ بوداق جوّمله **وئریر: ائله بیل یوْخاریئدان سو توْکوْلوْردوْ.**

طرز ــ ی حرکت بوداق جوّمله‌لری ایله تعیین بوداق جوّمله‌لری آراسیئندا اوْخشار جهت‌لر وار. بو اوْخشارلیئق اساسن ایکی جهت‌لی‌دیر.

آ) هم طرز ــ ی حرکت، هم ده تعیین بوداق جوّمله‌لری نه جوّر؟، نئجه؟، نه تهر؟ کیمی سوآل‌لارا جاواب وئریر.

ب) هم طرز ــ ی حرکت، هم ده تعیین بوداق جوّمله‌لری اوْلان تابئع‌لی موّرکّب جوّمله‌لرین باش جوّمله‌لرینده ائله، بئله کیمی سؤزلرله ایفاده اوْلونان تعیین‌لر ایشله‌نیر. مثلن:

ائله اؤخویور کی، حئیران اؤلورسان ــ ائله آدامدیر کی، هر شئیی بیلیر.

حئیران اؤلورسان طرز ــ ی حرکت بوداق جؤمله‌سی‌دیر. هر شئیی بیلیر تعیین بوداق جؤمله‌سی‌دیر. هر ایکی‌سینده باش جؤمله‌لرده ائله سؤزؤ ایشلن‌میشدیر. بوداق جؤمله‌لر اؤنلاریشن عوض‌لری‌دیر؛ بوداق جؤمله‌لرین ایکی‌سی ده نئجه؟ سوآلیشنا جاواب اؤلور.

فرق اؤندادیر کی، بیرینجی جؤمله‌ده‌کی ائله سؤزؤ فئعله عاییددیر: حرکتین طرزینی بیلدیریر، طرز ــ ی حرکت ظرف‌لیئی رؤلوندا چیخیشش ائدیر؛ اؤنو عوض ائدن بوداق جؤمله ده طرز ــ ی حرکت بوداق جؤمله‌سی اؤلور.

ایکینجی جؤمله‌ده‌کی **ائله** سؤزؤ ایسمه عاییددیر، اشیانیشن علامتی‌نی بیلدیریر، تعیین رؤلوندادیر؛ اؤنا گؤره ده اؤنو عوض ائدن بوداق جؤمله تعیین بوداق جؤمله‌سی اؤلور.

Δ ۸۶۰- کؤچؤرؤن. طرز ــ ی حرکت و تعیین بوداق جؤمله‌لرینی مؤعیّن‌لشدیرین و مؤقایسه ائدین.

ائله اؤخو کی، من ده ائشیدیم. شهرده بیر ایستی، بیر بؤرکؤ وار کی، آدامئ نفس آلماغا قؤیمور. او اؤزؤنؤ ائله آپاریر کی، ائله بیل هئچ نه‌دن خبری یؤخ‌دور. اینسان وار کی، شؤهرت وئرر اینسان‌لیغا. بختیاردیر او شاعیر کی، سندن آلا ایلهامئ‌نیشن، صنتی‌نین قؤدرتی‌نی!. بو هامان یاسمن مؤعللیم ایدی کی، واختی ایله بیزه درس دئییردی. آنجاق اؤزؤنؤ ائله آپاریر کی، گویا عئلم دریاسئ‌دیر.

کیتاب دا واردیر کی، اؤنون سؤزلری

دؤزؤلمؤش شفقت‌لی اولدوزلار کیمی

یئر بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال و حرکتین یئرینی بیلدیریر. مثلن:

هاردا قرار توتسان، اؤردا وارام من. مشه‌دی بیْ هارایا گئتسه ایدی، اؤردا خالقین دیقّتی‌نی اؤزونه جلب ائدیردی. هارا گؤندرسه‌لر، اؤرا گئده‌جه‌ییک.

۱ ــ باش جؤمله: اؤردا وارام من.

بوداق جؤمله: هاردا قرار توتسان.

۲ ــ باش جؤمله: اؤرادا خالقین دیقّتی‌نی اؤزونه جلب ائده‌ردی.

بوداق جؤمله: مشه‌دی بیْ هارایا گئتسه ایدی.

۳ ــ باش جؤمله: اؤرا گئده‌جه‌ییک.

بوداق جؤمله: هارا گؤندرسه‌لر.

بوداق جؤمله‌لرین اؤچوْ ده باش جؤمله‌لرده ایفاده اولونان حال وْ حرکتین یئرینی بیلدیریر. بونلاردان بیرینی ایضاح ائدک. باش جؤمله بئله‌دیر: اؤردا وارام من. سوآل مئیدانا چیخیر: سن هاردا وارسان؟ جاواب بوداق جؤمله واسیطه‌سی ایله وئریلیر: هاردا قرار توتسان. یعنی سن قرار توتدوغون یئرده وارام.

یئر بوداق جؤمله‌سی هارا؟ سوآلینا جاواب وئریر. باش جؤمله‌ده بوداق جؤمله‌نین عوض ائتدیئی ظرف‌لیئین ایفاده شکلیندن آسیلیْ اولاراق، سوآلین شکلی ده دییشه بیلیر: هارا؟ ــ هارایا؟ هارادا؟ هارادان؟ هارا کیمی؟ وْ سایره. مثلن:

هارانیْ مصلحت بیلسه‌لر، اؤرا گئدیریک (هارا؟ هارایا؟)

هارانیْ مصلحت بیلسه‌لر، اؤرادا قالیریق (هارادا؟)

هارانیْ مصلحت بیلسه‌لر، اؤرادان گئدیریک (هاردان؟)

هارا کیمی دئسه‌لر، اؤرا کیمی گئده‌ریک (هارا کیمی؟)

زامان بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده ایفاده اولونان حال وْ حرکتین زامانیْنی بیلدیریر. مثلن:

هئچ بیر دقیقه کئچمه‌دی کی، ائوْ بوشالدیْ. یئنه تزه‌جه موْرگؤله‌ییردیم کی، پیلله‌کن تاختالاریْنین جیریلتیْسینیْ ائشیتدیم. بیر واخت آییلدیق کی، مورادین چارپاییْسیْ بوش قالمیش‌دیر.

۱) باش جؤمله: ائو یؤشالدیر.

بوداق جؤمله: هئچ بیر دقیقه کئچمه‌دی (کی).

۲) باش جؤمله: پیللەکن تاختالاری‌نیشن جیئریشلتی‌سیشنی انشیتدیم.

بوداق جؤمله: یئنه تزه‌جه مؤرگؤله‌یئردیم (کی).

۳) باش جؤمله: موراديشن چارپایی‌سی یؤش قالمیشدیر.

بوداق جؤمله: بیر واخت آییشلدیشق (کی).

بوداق جؤمله‌لر باش جؤمله‌لرده ایفاده اولونان حال و حرکتین زامانیشنی بیلدیریر.

زامان بوداق جؤمله‌لری نه واخت؟، نه زامان؟، هاچان؟ سوآل‌لاریشنا جاواب وئریر. بونلار یاخیشن معنالی سوآل‌لاردیر، عئینی زامان بوداق جؤمله‌سی اوچون بو سوآل‌لاریشن هر بیریندن ایستیفاده ائتمک اولار.

کمیئت بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده‌کی حال و حرکتین کمیئتی‌نی (میقداری‌نی) بیلدیریر. مثلن:

یازیشن یوخوسو نه قدەر شیرین‌دیرسه، اویاق‌لیشغی دا او قدەر لذّت‌لی‌دیر. پامبیشق کؤلونون نه قدەر قؤل ــ بوداغی اولسا، قوزاسی دا او قدەر چوخ اولار. بورا نه قدەر اسرارانگیز شرق‌دیر، او قدەر ده یئنی و عؤصیانچی شرق‌دیر.

۱) باش جؤمله: اویاق‌لیشغی دا او قدەر لذّت‌لی‌دیر.

بوداق جؤمله: یازیشن یوخوسو نه قدەر شیرین‌دیرسه.

۲) باش جؤمله: قوزاسی دا او قدەر چوخ اولار.

بوداق جؤمله: پامبیشق کؤلونون نه قدەر قؤل ــ بوداغی اولسا.

۳) باش جؤمله: او قدەر ده یئنی و عؤصیانچی شرق‌دیر.

بوداق جؤمله: بورا نه قدەر اسرارانگیز شرق‌دیر.

میثال‌لاریشن هامی‌سیشندا بوداق جؤمله‌لر باش جؤمله‌لرده ایفاده اولونان حال و حرکتین کمیئتی‌نی بیلدیریر. کمیئت بوداق جؤمله‌سی نه قدەر؟ سوآلیشنا جاواب وئریر.

میثال‌لاردان بیرینی آچیقلاییاق. یازیشن **یوخوسو نه قدەر شیرین‌دیرسه. اوییاق‌لیشغیڭ دا او قدەر لذّت‌لی‌دیر** تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌سی‌نین باش جؤمله‌سینده **او قدەر** کمییت ظرف‌لییی‌دیر. بوداق جؤمله بو **او قدەر** ظرف‌لییی‌نی آیدیشن‌لاشدیرماغا خیدمت ائدیر. دئییه‌نده کی، **اوییاق‌لیشغیڭ دا او قدەر لذّت‌لی‌دیر**، سوآل اوزلونور: **اوییاق‌لیشغیڭ نه قدەر لذّت‌لیدیر؟** بوداق جؤمله بو سوآلا جاواب وئریر: **یازیشن یوخوسو نه قدەر شیرین‌دیرسه...**

سبب بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده ایفاده اولونان حال و حرکتین سببی‌نی بیلدیریر. مثلن:

اوشاق‌لار بیر ده اونا گؤره سئوینیردیلر کی، بو گؤن علی گلمیشدی. او، گئجه ـــ گؤندوز اوخویوردو، چؤنکی قارشیدا چتین ایمتاحان‌لار وار ایدی. او سئوینیردی کی، درس کیتابلاریڭنیڭن هامیسیڭنیڭ آلا بیلمیشدی.

۱) باش جؤمله: اوشاق‌لار بیر ده اونا گؤره سئوینیردیلر (کی).

بوداق جؤمله: بو گؤن علی گلمیشدی.

۲) باش جؤمله: او، گئجه ـــ گؤندوز اوخویوردو.

بوداق جؤمله: (چؤنکی) قارشیدا چتین ایمتاحان‌لار وار ایدی.

۳) باش جؤمله: او سئوینیردی (کی).

بوداق جؤمله: درس کیتابلاریڭنیڭن هامیسیڭنیڭ آلا بیلمیشدی.

میثال‌لاریڭن هامیسیڭندا بوداق جؤمله‌لر باش جؤمله‌لرده ایفاده اولونان حال و حرکتین سببی‌نی بیلدیریر. بوداق جؤمله‌لر *نه* **اوچؤن؟، نییه؟، نه‌یه گؤره؟، نه سببه؟** کیمی سوآل‌لارا جاواب وئریر.

میثال‌لاردان بیرینی ایضاح ائدک. او سئوینیردی کی، درس کیتابلاریڭنیڭن هامیسیڭنیڭ آلا بیلمیشدی تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌سی‌نین بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده‌کی حرکتین باش وئرمه‌سی‌نین سببی‌نی بیلدیریر. او *سئوینیردی* (کی) ـــ دئییه‌نده سوآل اوزلونور: او *نه سببه سئوینیردی؟* بوداق جؤمله بو سوآلا جاواب وئریر.

مقصد بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال ؤ حرکتین مقصدینی بیلدیریر. مثلن:

اسمرین آناسئ آغاج‌لاریئن گؤوده‌سینی اهنگ‌له‌ییردی کی، قورد داراشا بیلمه‌سین. بونون هامئ‌سیئنئ من اؤنا گؤره دئییرم کی، هر شئیی باشا دؤشه‌سن. گلدیم کی، سنی بیر ده گؤروم.

۱) **باش جؤمله: اسمرین آناسئ آغاجلاریئن گؤوده‌سینی اهنگ‌له‌ییردی** (کی).

بوداق جؤمله: قورد داراشا بیلمه‌سین.

۲) **باش جؤمله:** بونون هامئ‌سیئنئ من اؤنا گؤره دئییرم (کی).

بوداق جؤمله: هر شئیی باشا دؤشه‌سن.

۳) **باش جؤمله:** گلدیم (کی).

بوداق جؤمله: سنی بیر ده گؤروم.

بوداق جؤمله‌لر باش جؤمله‌لرده ایفاده اؤلونان حال ؤ حرکتین هانسئ مقصدله ایجرا اؤلوندوغونو بیلدیریر.

میثال‌لاردان سؤنونجونو آچیقلایاق: **گلدیم کی، سنی بیر ده گؤروم**. بورادا **سنی بیر ده گؤروم** بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین ایفاده ائتدیئی **گلدیم** حرکتی‌نین هانسئ مقصدله ایجرا ائدیلدی‌ییینی بیلدیریر. **گلدیم** (کی) جؤمله‌سیندن سؤنرا بئله سوآل‌لار عمله گلیر: نه اؤچؤن گلدیم؟ نه مقصدله گلدیم؟ بوداق جؤمله بو سوآل‌لارا جاواب کیمی ایشله‌نیر.

سبب ؤ مقصد بوداق جؤمله‌لری آراسیئندا اؤخشار جهت‌لر وار. اؤنلاریئن سوآل‌لاری‌نیئن دا چوخو عئینی‌دیر. هم سبب، هم ده مقصد بوداق جؤمله‌سینه نه اؤچؤن؟، نه‌یه گؤره؟، نییه؟ سوآل‌لاریئنئ وئرمک اؤلور. مثلن:

چالیئشدیئق کی، هر شئیٔ قایداسیئنا دؤشسؤن.

ایستیراحت ائدیریک، چؤنکی هر شئیٔ قایداسیئندادیئر.

بیرینجی تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نین بوداق جؤمله‌سی مقصد بوداق جؤمله‌سی‌دیر، ایکینجی تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نین بوداق جؤمله‌سی سبب بوداق جؤمله‌سی‌دیر.

سوآل‌لاریئنا باخیئن:

۱- نه اؤچؤن؟ (نه‌یه گؤره؟، نییه؟) چالیئشدیئق؟ ـــ چالیئشدیئق کی، هر شئ‌ٔ قایداسیئنا دؤشسؤن.

۲- نه اؤچؤن؟ (نه‌یه گؤره؟ نییه؟) ایستیراحت ائدیریک: ـــ ایستیراحت ائدیریک، چؤنکی هر شئ‌ٔ قایداسیئندادیر.

آنجاق بو بوداق جؤمله‌لری‌نین فرقلی سوآل‌لاریٔ دا وار.

سبب بوداق جؤمله‌سینه سبب سؤزؤ ایله علاقه‌دار سوآل‌لار وئرمک اؤلور: نه سببه؟ هانسیٔ سببه گؤره؟ مقصد بوداق جؤمله‌سینه مقصد سؤزؤ ایله علاقه‌دار سوآل‌لار وئرمک اؤلور: نه مقصدله؟ هانسیٔ مقصدله؟...

دئمه‌لی، سبب ؤ مقصد بوداق جؤمله‌لرینی ایکی جهتدن فرق‌لندیرمک اؤلار.

۱- معنالاریئنا گؤره: سبب بوداق جؤمله‌لری باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال ؤ حرکت سببی‌نی بیلدیریر. مقصد بوداق جؤمله‌سی ایسه باش جؤمله‌ده ایفاده اؤلونان حال ؤ حرکتین هانسیٔ مقصدله ایجرا اؤلوندوغونو بیلدیریر.

۲- سوآل‌لاریئنا گؤره: سبب بوداق جؤمله‌سی سبب سؤزؤ ایله علاقه‌دار سوآل‌لارا جاواب وئریر؛ مقصد بوداق جؤمله‌سی *مقصد* سؤز ایله علاقه‌دار سوآل‌لارا جاواب وئریر.

۶ ـــ شرط بوداق جؤمله‌سی

☼ شرط بوداق جؤمله‌سی باش جؤمله‌نین بیلدیردیئی حال ؤ حرکتین هانسیٔ شرطله ایجرا ائدیلدیئی‌نی بیلدیریر. اساس گؤستریجی‌سی ـــ سا، ـــ سه شکیلچی‌سیدیر. مثلن:

قیسمت اؤلسا، بیر یئرده صؤحبت ائلهسک، هامیسینئ سنه دانیشارام. گؤلؤمسهرین علاجیئ اؤلسا، اؤنو هئچ یانا بوراخماز.

دؤشمن گؤللهسی دیسه سینهمدن،

مئهریبان الینله یارامیئ باغلا.

۱) باش جؤمله: هامیسینئ سنه دانیشارام.

بوداق جؤمله: آ) قیسمت اؤلسا ب) بیر یئرده صؤحبت ائتسک.

۲) باش جؤمله: اؤنو هئچ یانا بوراخماز.

بوداق جؤمله: گؤلؤمسهرین علاجیئ اؤلسا.

۳) باش جؤمله: مئهریبان الینله یارامیئ باغلا.

بوداق جؤمله: دؤشمن گؤللهسی دیسه سینمدن.

بوداق جؤملهلر باش جؤملهلرده ایفاده اؤلونان حال وَ حرکتین شرطینی بیلدیریر.

میثالاردان بیرینی ایضاح ائدک.

بیرینجی میثالدا ایکی شرط بوداق جؤملهسی وار. بونلاردان بیرینی گؤتؤرک. بیر یئرده صؤحبت ائتسک بوداق جؤملهسی هامیسینئ سنه دانیشارام جؤملهسینین بیلدیردییی حرکتین هانسیئ شرطه باغلیئ اؤلدوغونو گؤستریر.

میثالاردان هامیسیندا بوداق جؤملهلر —سا —سه شکیلچیسی ایله باش جؤملهلره باغلانمیشدیر. آنجاق ائله میثالار دا اؤلور کی، ـــ سا، ـــ سه ایشلهنمیر. مثلن:

ایندی کی بیلیرسینیز، نه اؤچؤن علاج ائلهمیرسینیز. ایندی کی بیر آللاه بندهسی بو ایشده یاشارا کؤمک ائتمک ایستهییر، اؤنا نه اؤچؤن مانئع اؤلاییدیئ؟ اگر من سنه هئچ اینانمیشرام، سن منه اینانا بیلرسنمی؟.

شرط بوداق جؤملهسینین اساس سوآلیئ شرط سؤزؤ ایله دؤزهلیر: هانسیئ شرطله؟ نه شرطله؟...

۷ ــ قارشیٔلیشق ــ گؤذشت بوداق جؤملهسی

☼ قارشیٔلیشق ــ گؤذشت بوداق جؤملهسی (بونا قارشیٔلاشدیرما بوداق جؤملهسی ده دئییلیر) اؤلان تابئعلی مؤرکّب جؤملهده باش وٚ بوداق جؤملهلرین مؤناسیبتی بئله اؤلور:

آ) باش وٚ بوداق جؤملهلرین ایفاده ائتدیکلری حادیثهلر بیر ــ بیرینه قارشیٔ قوٚیولور.

ب) آنجاق اؤنلار بیر ــ بیرینی اینکار ائتمیر. ائله بیل کی، بیر ــ بیرینه گؤذشته گئدیر.

مثلن: **بو ایل هاوالار سوٚیوق کئچسه ده، اکین یاخشیٔ اؤلدو. هاوالاریٔن** سوٚیوق کئچمهسی ایله اکینین یاخشیٔ گلمهسی حادیثهلری بیر ــ بیرینه قارشیٔ دورور؛ یعنی اکینین یاخشیٔ گلمهسی هاوالاریٔن سوٚیوق کئچمهسی حادیثهسینین نتیجهسینه اوٚیغون دئییل. بو حالدا اکین یاخشیٔ گلمهلی دئییلدی. آنجاق اکین یاخشیٔ گلیر. دئمهلی، بورادا گؤذشت آنلاییشیٔ وار. آذربایجان دیلینده بو معنانیٔ بئله ده ایفاده ائتمک اؤلور: **بو ایل هاوالاریٔن سوٚیوق کئچمهسینه باخمایاراق، اکین یاخشیٔ اؤلدو.**

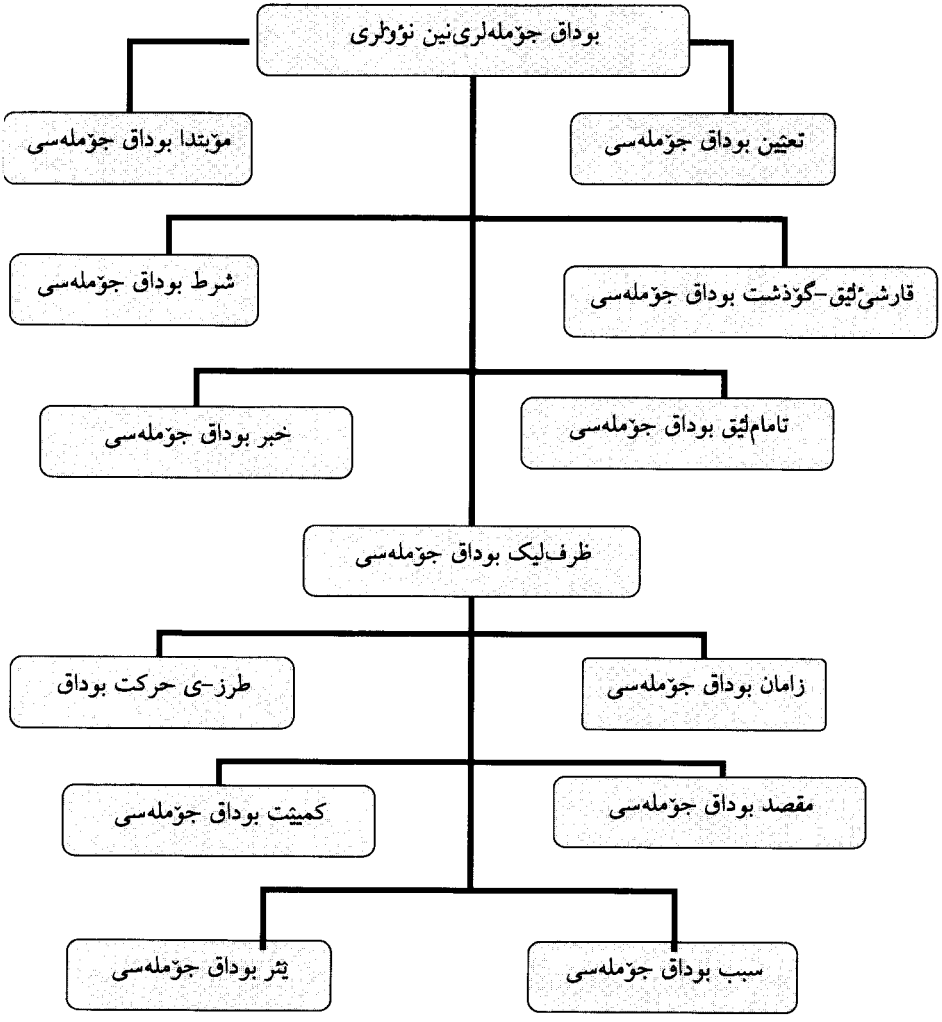
قارشیٔلیشق ــ گؤذشت بوداق جؤملهسینین دیل قورولوشوجا اساس گؤستریجیسی ــ سا دا، ــ سه ده شکلیدیر، آنجاق باشقا واسیطهلرین کؤمهیی ایله ده عمله گله بیلیر.

Δ ۸۶۱- کؤچؤرؤن. قارشیٔلیشق ــ گؤذشت بوداق جؤملهلریٔنین آلتیٔندان خط چکین.

نه قدهر فیکیرلهشیردیسه ده، اؤنونلا دانیٔشماق اؤچؤن بیر قرارا گله بیلمیردی. نه قدهر قریبه اؤلسا دا، من اؤ ازگیل کؤلونا واهیمهسیز باخا بیلمیردیم. هرچندکی عالی ساوادیٔ یؤخ ایدی، آنجاق معلوماتیٔ زنگین ایدی. اگر ایستهمیرسن، گئتمه. اگر مین ایل گلیب کئچسه بئله، اؤلؤم

ئوخدور قهرمانا. حیات نه قدهر زنگین و دولغون اولسا دا، کیتاب‌سیز کئچینمک، کیتاب‌سیز ایره‌لی گئتمک مومکون دئییل. هاوا بولودلو اولسا دا، ساکیت و مولایئم ایدی.

تاسلاغی دفترینیزده چکین.

مؤرکّب جؤمله‌لرین دیل قورولوشوجا تحلیل قایدالاری

☼ مؤرکّب جؤمله‌لرین تحلیلی آشاغیداکی آردیجیل‌لیق‌لا آپاریلیر.

تحلیل اؤنجؤن وئریلمیش مؤرکّب جؤمله‌نین اؤلجه نؤوؤ مؤعیّن‌لشدیریلیر.

۱ ــ وئریلمیش جؤمله تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیرسه، قئید ائدیلیر:

آ) تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ب) علاقه واسیطه‌لری: سس آهنگی و باغلاییجی واسیطه‌لر.

پ) معنا علاقه‌لری.

مثلن: **جئیران قاچار، جؤیؤر ملر.**

تحلیلی:

آ) تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ب) طرف‌لری سس آهنگی ایله علاقه‌لنمیش‌دیر، باغلاییجی‌سیز تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

پ) طرف‌لری آراسیندا زامان علاقه‌سی وار.

باشقا بیر میثال: **کؤلک اسدی و هاوایا بیر سرین‌لیک گلدی.**

تحلیلی:

آ) تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ب) طرف‌لری «و» باغلاییجی‌سی ایله علاقه‌لنمیش‌دیر، باغلاییجی‌لی تابئع‌سیز مؤرکّب جؤمله‌دیر.

پ) طرف‌لری آراسیندا سبب ــ نتیجه علاقه‌سی وار.

۲ ــ وئریلمیش جؤمله تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌دیرسه قئید ائدیلیر:

آ) تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ب) بوداق جؤمله باش جؤمله‌یه هانسی واسیطه ایله باغلانیب؟

پ) بوداق جؤمله‌نین نؤوؤ.

مثلن: **باهار بؤتؤن طراوتی ایله گلیر کی، حیات تزه‌لنسین.**

تحلیلی:

آ) تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ب) باهار بؤتؤن طراوتی ایله گلیر (کی) ـــ باش جؤمله؛ حیات تزه‌لنسین ـــ بوداق جؤمله‌دیر.

پ) بوداق جؤمله **«کی»** باغلاییجی‌سی ایله باش جؤمله‌یه باغلانمیشدیر.

ت) بوداق جؤمله مقصد بوداق جؤمله‌سی‌دیر.

باشقا بیر میثال: **سن دئدین کی، بؤتؤن دؤنیا قوی دؤنسؤن تؤیا.**

تحلیلی:

آ) تابئع‌لی مؤرکّب جؤمله‌دیر.

ب) سن دئدین (کی) ـــ باش جؤمله؛ بؤتؤن دؤنیا قوی دؤنسؤن تؤیا ـــ بوداق جؤمله‌دیر.

پ) بوداق جؤمله **«کی»** باغلاییجی‌سی ایله باش جؤمله‌یه باغلانمیش‌دیر.

ت) بوداق جؤمله تامام‌لیق بوداق جؤمله‌سی‌دیر.

قئید. مقصد مؤرکّب جؤمله‌نی تکرار ائتمک و مؤرکّب جؤمله اؤزره کئچیلن‌لری مؤحکم‌لتمک‌دیرسه، او حالدا مؤرکّب جؤمله‌نین تحلیلینده نحوی تحلیلین باشقا نؤوؤلرینه (مثلن، جؤمله عؤضوؤلری) مؤراجیعت ائدیلمه‌لی‌دیر.

بوداق جؤمله‌لرله فئعلی ترکیب‌لرین یاخین معنالی‌لیغی

☼ سیز یاخین معنالی سؤزلری اؤیره‌نیب‌سینیز: شکیل‌جه (تلفّؤظ‌جه) مؤختلیف، معناجا عئینی و یا معناجا یاخین سؤزلره یاخین معنالی سؤزلر دئییلیر. بو لؤغوی جهتدن یاخین معنالی‌لیق‌دیر.

بوداق جۆمله‌لرله فئعلی ترکیب‌لرین یاخیشن معنالئ‌لیشغئ دا بونا بنزه‌ییر. بو، دیل قورولوشوجا یاخیشن معنالئ آدلانیر.

۱- بوداق جۆمله‌لرله ترکیب‌لر شکیل‌جه مۆختلیف اۆلور: بوداق جۆمله‌لر جۆمله شکلینده، ترکیب‌لر ایسه سۆز بیرلشمه‌لری شکلینده اۆلور.

۲- بوداق جۆمله‌لرله فئعلی ترکیب‌لرین دیل قورولوشوجا رۆلو آراسیندا اۆخشارلیق اۆلور. اۆنلار بعضن مضمونجا عئینی وئ یا یاخیشن اۆلور.

مثلن:

من اۆتاقدان چیخماق ایسته‌ییردیم کی، بیر نفر ایچری گیردی.

من اۆتاقدان چیخماق ایسته‌ینده بیر نفر ایچری گیردی.

بو میثال‌لاردا من اۆتاقدان چیخماق ایسته‌ییردیم بوداق جۆمله‌سی ایله من اۆتاق‌دان چیخماق ایسته‌ینده فئعلی باغلاما ترکیبی یاخیشن معنالئ‌دیر. اۆنلاردان بیری تابئع‌لی مۆرکّب جۆمله‌نین باش جۆمله‌سینده ایفاده اۆلونان حرکتین زامانیشنئ، اۆ بیری ساده جۆمله‌نین اۆزۆنده ایفاده اۆلونان حرکتین زامانیشنئ بیلدیریر.

یاخیشن معنالئ اۆلدوق‌لاریشنا گۆره، بیر چۆخ حاللاردا بوداق جۆمله‌لری ترکیب‌لره، ترکیب‌لری ده بوداق جۆمله‌لره چئویرمک اۆلور. مثلن:

ائله کی نصیحت وئرمک ایسته‌ییرسن، اۆزۆندن چیخیر ـــ نصیحت وئرمک ایسته‌ینده اۆزۆندن چیخیر.

ائله آداملار وار کی، یاخشئ‌لیشغئ هئچ واخت اونوتمورلار ـــ یاخشئ‌لیشغئ هئچ واخت اونوتمایان آداملار وار.

باهار گله‌نده طبیعت جانلانیر ـــ ائله کی باهار گلیر، طبیعت جانلانیر.

Δ ۸۶۲- تابئع‌لی مۆرکّب جۆمله‌لرین بوداق جۆمله‌لرینی اویغون گلن ترکیب‌لره (مصدر، فئعلی صیفت وئ فئعلی باغلاما ترکیب‌لرینه) چئویرین.

اؤ نه‌دیر کی، دریا کیمی بولانماز. من آنلایا بیلمیرم، آخیر قوشقارلا نیئه دؤشؤنؤشؤب‌سن؟ من بیر سوسماز دویغوییام کی، اؤرک‌لری گزه‌رم. نئجه سن دئییرسن، ائله اؤلاجاق‌دیر.

Δ ۸۶۳- ساده جؤمله‌لرده‌کی فئعلی ترکیب‌لری بوداق جؤمله‌لره چئویرین.

گئج باشلاماسینا باخمایاراق، ایشی واختیندا باشا چاتدیردیق.

مؤعللیم درسه باشلایاندا صینیف‌ده ساکیت‌لیک اؤلدو.

حادیثه‌نین سؤنو معلوم اؤلمادیغینا گؤره هامی سوسوردو.

بیلدیینیز کیمی، بوداق جؤمله تابیع‌لی مؤرکّب جؤمله‌ده اؤلور، یعنی اؤ، تابیع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نین بیر حیصّه‌سی‌دیر. بوداق جؤمله‌نی ترکیبه چئویره‌نده تابیع‌لی مؤرکّب جؤمله ساده جؤمله‌یه چئویریلیر. مثلن:

اؤخو سالؤنوندا ساکیت‌لیک حؤکم سؤروردو، چونکی هامی کیتاب اؤخویوردو.

بو تابیع‌لی مؤرکّب جؤمله‌نین هامی کیتاب اؤخویوردو حیصّه‌سی بوداق جؤمله‌دیر. همین بوداق جؤمله‌نی ترکیبه چئویرسن، اؤلکی تابیع‌لی مؤرکّب جؤمله آشاغیداکی جؤمله شکلی آلاجاق‌دیر.

هامی کیتاب اؤخودوغو اوچون اؤخو سالؤنوندا ساکیت‌لیک حؤکم سؤروردو.

بونون عکسینه اؤلاراق، ساده جؤمله‌ده‌کی ترکیبی جؤمله‌یه چئویرسک، ساده جؤمله مؤرکّب جؤمله‌یه چئوریله‌جک‌دیر.

اوشاقلار عالی مکتبه اوغورلا ایمتاحان وئرمک اوچون گئجه ــ گوندوز مؤطالیعه ائدیردیلر.

بو ساده جؤمله‌ده‌کی عالی مکتبه اوغورلا ایمتاحان وئرمک (اوچون) مصدر ترکیبینی بوداق جؤمله‌یه چئویرسک، ساده جؤمله آشاغیداکی شکیل‌ده تابیع‌لی مؤرکّب جؤمله‌یه چئوریله‌جک‌دیر.

اوشاق‌لار گئجه ــ گوندوز مؤطالیعه ائدیردیلر کی، عالی مکتبه اوغورلا ایمتاحان وئرسینلر.

واسیطه‌سیز وَ واسیطه‌لی نیطق

☼ ضییالئلار ــ عالیم‌لر، مطبوعاتچئلار... اؤز علمی اثرلرینده، مقاله‌لرینده، رسمی چیخیشلاریندا لازیم گله‌نده باشقالارئنین فیکرلرینه ایستیناد ائدیرلر.

یازان وَ یا دانیشان باشقالارئنین فیکیرلرینده ایستیفاده ایله اؤز فیکیرلرینی قووّت‌لندیرمک، تصدیق ائتمک، اؤز مؤوقئعینی اساس‌لاندیرماق، اوخوجولارئ وَ دینله‌ییجی‌لری ایناندیرماق مقصدی داشییئیر.

مثلن، خالقیئن حیاتیئندا آنا دیلی‌نین روّلوندان یازان بیر آدام م.س. اوّردوبادی‌یه موّراجیعت ائده‌رک اوّندان ثوّبوت گتیریر. م.س. اوّردوبادی یازمیشدیر: «میللی وارلیشق دیل واسیطه‌سی ایله مؤحکم اوّلا بیلر».

بورادا شکیل‌جه ایکی طرف اوّلور:

آ) یازانیئن (دانیشانیئن)، یعنی باشقاسیئنا ایستیناد ائده‌نین سؤزلری. بونا موّاللیف نیطقی دئییلیر.

ب) ایستیناد اوّلونان شخصین سؤزلری، ایستیناد اوّلونان فیکیر. بونا دا «نیطق» دئییلیر.

مثلن: عاباس صحّت دئمیشدیر: «بیز بو دوّنیانئ لیسانیئمیز واسیطه‌سی ایله اوّیرن‌دیک، دیلیمیز واسیطه‌سی ایله تربییه تاپدیئق».

باشقالارئنین فیکریندن ایکی شکیل‌ده ایستیفاده اوّلونا بیلر.

آ) فیکیر نئجه دئییلیب‌سه، ائله‌جه ده ساخلانیلیر، اوّندا هئچ بیر دییشیک‌لیک آپاریلمیر. بئله‌سینه واسیطه‌سیز نیطق دئییرلر.

ب) ایستیناد اوّلونان فیکرین مضمونو ساخلانیلیر، آنجاق اوّنون ایفاده شکلینده موّعیّن دییشیک‌لیک آپاریلیر. جوّمله بیر قده‌ر باشقا جوّر قورولور، اوّسلوب دییشیک‌لیئی اوّلور وَ س. بونا واسیطه‌لی نیطق دئییلیر.

مثلن، کؤچرلی، شیروانی حاققیئندا یازمیشدیر: «اوّنون شئعرلری آخیئجئ‌دیر، آهنگدار وَ ملاحتلی‌دیر».

بورادا کؤچرلی‌نین سؤزلری عئینی ایله وئریلمیش‌دیر. بئله ده ائتمک اولار. کؤچرلی دئمیشدیر کی، شیروانی‌نین یازدیغی شعرلر آخیجی‌دیر، آهنگداردیر، ملاحت‌لی‌دیر.

بورادا کؤچرلی‌نین دئییمینده بئله دییشیک‌لیک ائتدیک: **اونون** سؤزو یئرینه **شیروانی‌نین** سؤزلرینی یازدیق، جؤمله‌یه **یازدیغی** سؤزونو آرتیردیق، «و» باغلاییجی‌سینی ایختیصار ائتدیک. مضمون ایسه دییشمه‌دی، اؤز یئرینده قالدی.

بئله‌سی واسیطه‌لی نیطق حئساب اولونور.

باشقا بیر میثالا دا باخاق:

کؤچرلی قؤوسی تبریزی حاققیندا یازمیش‌دیر: «شیوه ـــ یی لیسانیندان و اوسلوب ـــ ی کلامیندان بیزیم زاقافقازییا تؤرپاغینین رایحه‌سی گلیر».

بورادا ایندی چتین آنلاشیلان ایفاده‌لر وار، شیوه ـــ یی لیسان، اوسلوب ـــ ی کلام. اونا گؤره موعاصیرلشدیرمک لازیم گلیر. بو حالدا همین ایفاده‌لری موعاصیر آذربایجان دیلینه اویغون ایفاده‌لرله عوض ائدیریک و دئمه‌لی سئچمه ـــ کؤچورمه دییشیلیر و بئله اولور:

کؤچرلی، قؤوسی تبریزی حاققیندا دئمیشدیر کی، اونون دیلینین شیوه‌سیندن و اوسلوبوندان بیزیم زاقافقازییا تؤرپاغینین عطری گلیر.

واسیطه‌سیز نیطق‌له موألیف نیطقی سس آهنگی ایله علاقه‌لنیر، یازیدا اونلار آراسینا قوشا نؤقطه قویولور. واسیطه‌سیز نیطق دیرناق آراسینا آلینیر.

واسیطه‌لی نیطق «کی» باغلاییجی‌سی ایله موألیف نیطقی ایله علاقه‌لنیر، «کی» باغلاییجی‌سیندان سونرا وئرگول ایشاره‌سی قوشولور. واسیطه‌لی نیطق دیرناقسیز یازیلیر.

موألیف نیطقی ایله واسیطه‌سیز و یا واسیطه‌لی نیطق تابئع‌لی موررکّب جؤمله کیمی دؤزه‌لیر. موألیف نیطقی باش جؤمله، واسیطه‌سیز و واسیطه‌لی نیطق‌لر ایسه بوداق جؤمله یئرینده اولور.

سونن

سؤزلؤک (۱)

آبزاس – سطیر باشئ، یک بند متن، پاراگراف
آتری‌بیئوت –تعیین، صفت
آرخایزم – اسکی‌لشمیش سؤزلر، کؤهنه‌لشمیش سؤزلر، کؤهنه سؤزلر، لغات متروک
آسیمیلیاسیئا– بیر سسین قونشو سسی اؤزونه اؤخشاتماسئ، همگونی و شبیه سازی حروف
آکت– سند رسمی
آللئقوریک– مجازی
آنتونیم– عکس معنالئ، ترس آنلاملئ، متضاد
ائپوس– حماسه، قهرمان نامه
ائپیتئت – بدیعی تعیین، مجازی وصفی بنزتمه، وصف
ائلئزیئا– سس دؤشؤمؤ، حذف حرف
اؤبرازلئ– ایفاده‌لی، جانلئ، آیدئن، صریح، روشن
اؤبیئکت– مفعول، موضوع
اؤچئرک – ریساله، مقاله
اؤرفوئپیک / اؤرفوئپیا– دؤزگؤن تلفؤظ قایدالارئ
اؤرفوقرافیئا– دؤزگؤن یازئلیش قایدالارئ، املا،
ایستروکتؤر– قورولوش، ساختار
ایللوستراسیئا– یازئلئ متن ایله علاقه‌دار اؤلان شکیل‌لر، تصویر عیانی
اینتونسیئا– لحن، آوازلانما، سس آهنگی،
پراکتیک – عملی
پرئدیکات/ پرئدیکاتیو – خبر/ خبری
پروبلئم– مسله
پروتئز – سؤز آرتئیمئ
پروسئس – گئدیش، جریان
پرولوق– گیریش حیصّه‌سی
پرینسیپ– اصل، اساس
پوئتیک– بدیعی، شاعرانه
پوئتیکا– بدیعی قورولوش
پوئزییا – شئعر، شعریت
پوئما– منظومه
پوئوئست – قیسا رؤمان، داستان کوتاه
تئرمین– ایصطیلاح، دئییم
تئما– مؤضو
تئماتیک– مؤضوعی
خوّر– بیر سس‌له ایفاده ائدن اؤخویانلار دسته‌سی، کر
دئفیس– کیچک خط، تیره
دیسیمیلاسیئا– سس فرق‌لنمه‌سی
دیئالوق– مؤکالیمه دانیشئیق
رئآل– گئرچک
رئپلیکا– ائعتیراض، ناطیقین چیخیشئ و تاماشا زامانئ بیردن آتیلان سؤز، ائدیلن ائعتیراض
رئمارک – نؤمایئیش صحنه‌سی
ایفاچئلارئن حاققیندا قیسا گؤستریش
ریتوریک– بلاغت، دبدبه‌لی، طمطراقلئ

سئمانتیک - سؤزون معناسئ
سخئم - تاسلاق، طرح
سوبستانتیوئلشمک- ایسمی‌لشمک
سوبیئکتیو- ایش گؤرن، فاعیل، موضوع
سوبیئکت- مؤبتدا، فاعیل، مؤوضو
سوتکا- بیر گئجه-گؤندوز، ۲۴ساعت(زمان)
سیتات- سئچمه-کؤچؤرمه، نقل قول
سیماسیئولوگییا- علم معانی
سینتاکتیک- جؤمله قورولوشوجا، نحوی
سینتاکسیس- جؤمله قورولوشو، نحو
سینونیم- ئاخئین معنالئ، آنلام داش
فاکتیک- گئرچک، حقیقی
فونکسیئا- وظیفه ایشلک
فورما- شکیل، بیچیم
فورمال- رسمی
فونئتیکا- سس قورولوشو، اصوات
فونئم- دانئشئیق سسی
فوند- ذخیره، خزینه
فیلولوژی - دیل و ادبیئات عئلمی
فیلولوق- دیلچی عالیم، ادبیئاتچئ- دیلچی
قرامئر- دیل قورولوشو
قراممایتیک - دیل قورولوشوجا، دیل قورولوشو اوزره، سؤز دیئیشدیریجی
قزئت - روزنامه، گؤندەلیک
کاتئقوریا- مبحث، مقوله
کورس- تحصیل دؤوره‌سی
کورسیو - ال ئازما خطی، ایتالیک ئازئ، تأکید
کؤنکرئت - مؤعیّن، دقیق، تام آئدئین
لئکسیک- لؤغوی، سؤز دؤزلدیجی (شکیلچی)
لئکسیکا- لؤغت مجموعه‌سی، سؤزلؤک
لئکسیکولوگییا- لؤغت شؤناسلئیق
لیریکا- تغزلی
ماتئریال- مادّه، وسائیط، سند
ماتئریک- دنیزده قورو قیطعه
مئتافؤرا- ئئر دیئیشمه، ایکی قؤنشو سسین قئیر-ی ایرادی ئئر دیئیشمه‌سی، (ئارپاق- ئاپراق)
مئتافؤرا- مجاز
مئتافؤریک- مجازی
موتیو- اثرین مؤوضوسونون اساس عؤنصؤرؤ
مؤدال سؤزلر- آرا سؤزلر ، حالت قئید
مؤرفئم - دیل قاعیدالارئنا گؤره سؤزون ان کیچیک معنالئ حیصّه‌سی
مؤرفولوژی- صرف، سؤز قورولوشو
نئولوگیزم- ئئنی چیلیک، ئئنی سؤزلر
نئیترال- اؤرتا وضعییّت، بی‌طرف
نومراتیو- عددی، ساییلئ
نؤرما- مئعیار، اؤلچؤ
واریانت- چئشید، بیر شئیین باشقا شکلی، نؤعؤ
فاکت- واقعییّت، دلیل

سؤزلؤک (۲)

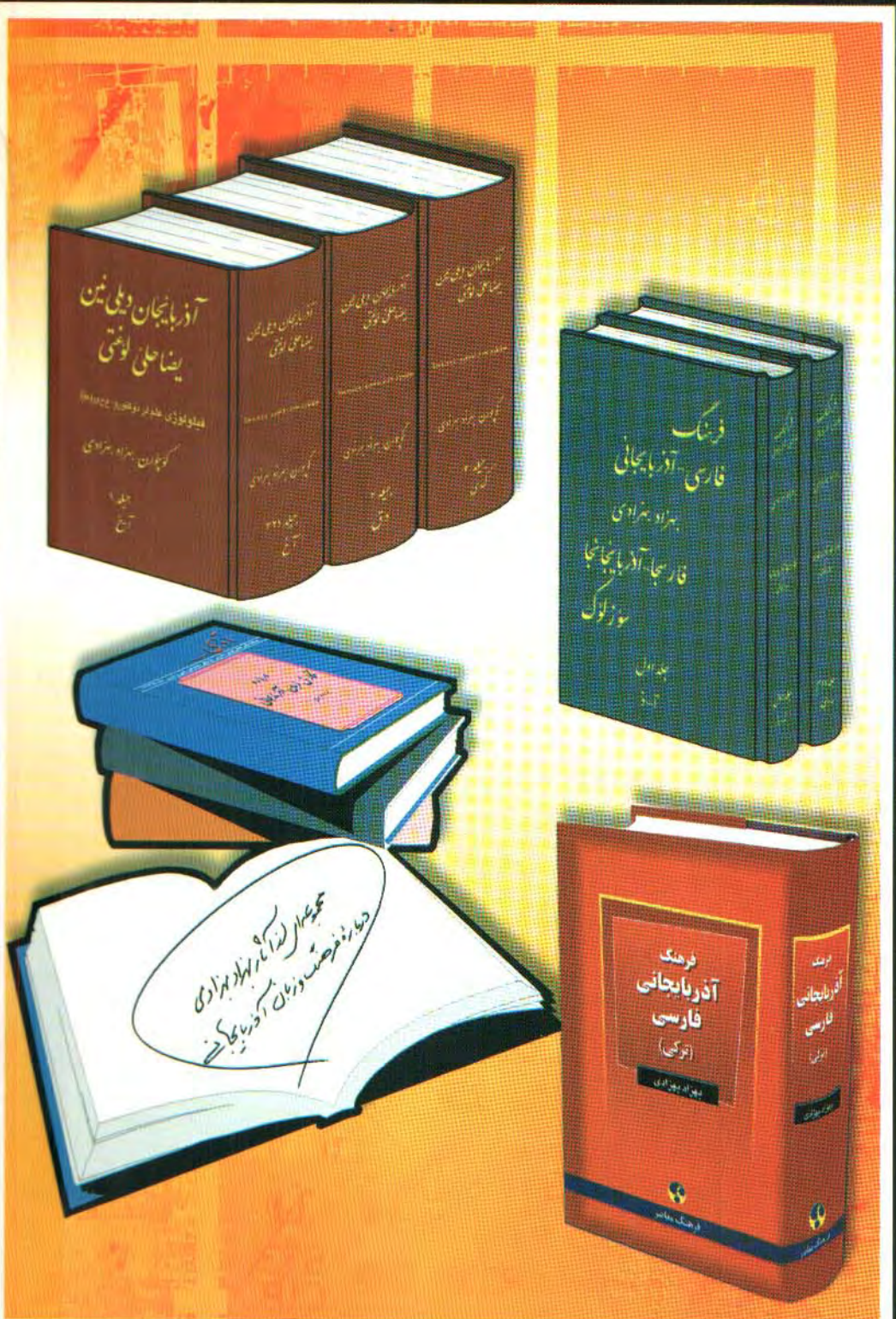
آچیق (سسلی‌لر)- صائت باز
آدلیق حال- حالت فاعلی یا آزاد
آرایئیش (آراماق)- گزارش، معرفی نامه
آرزیئ، ایلتیزام شکلی- وجه آرزو
آهنگ قانونو- قانون هماهنگی اصوات
امر شکلی- وجه امری
اوزاق کئچمیش- ماضی بعید
اوزلاشما- تطابق
اویوشدورماق- هماهنگ کردن، سازگار کردن، جور کردن
اویوشماق- هماهنگ شدن، سازگار شدن
اؤچؤنجؤ شخص- سوم شخص
اؤزرینده ایش گؤرؤلن- مفعول
اؤسته گل- بعلاوه
اؤزل‌لیک- ویژگی، خصوصیت
ایجبار (فئعل)- فعل سببی یا اجباری
ایسمی صیفت- صفت اسمی
ایسیم- اسم
ایشاره (عوض‌لیکلری)- ضمیر اشاره
ایش گؤرن- فاعل
اینجه، دیل اؤنؤ (سسلی‌لر)- صائت نرم
ایندیکی زامان- زمان حال
اینکار (عوض‌لیک‌لری)؟؟؟- ضمایر نفی مثل-
اینکار (فئعلی)- فعل نفی
باغلاییجی- حرف ربط مثل-
بنزه‌تمه- تشبیه
بنزه‌ر- متشابه
بیتیشن شخص عوض‌لیک‌لری- ضمیر شخصی متصل
بیچیم- شکل، طرز
تامام‌لیق- متمم، مفعول
تأثیرسیز(فئعل)- فعل لازم، ناگذرا
تأثیرلی (فئعل)- فعل متعدی، گذرا
تأثیرلیک حال- مفعول صریح (مفعول بلا واسطه)
ترس آنلاملی (باخ عکس معنالی)- متضاد
تک‌لیک بیلدیرن ایسیم- اسم مفرد
تصدیق ادات‌لاری- ادات تأیید
توتارلی- مؤثر
جینگیلتی‌لی- صامت‌های طنین‌دار
چالیشما- تمرین
چؤخلوق بیلدیرن ایسیم (تؤپلو ایسیم)- اسم جمع
چیخیشلیق حال- مفعول عنه (حالت انفکاک)
خبر شکلی - وجه اخباری
خؤصوصی ایسیم- اسم خاص
دانیشان - متکلم
دانیشیلان - شخص ثالث
داوامای شکیل- وجه استمراری
داوامای کئچمیش- ماضی استمراری
دؤزلتمه ایسیم‌لر- اسم پیوندی

دؤداقلانماپان (سسلی‌لر)- صائت راست
دیش- دؤداق (سس‌سیزلر)- صامت‌های لب و دندانی
دیل آرخاسیٔ، دیل – داماق (سس‌سیزلر)- صامت پسین کامی
دیل اؤرتاسیٔ (سس‌سیزلر)- صامت میان کامی
دیل اؤنؤ، دیل- دیش(سس‌سیزلر)- صامت پیشین کامی
دیل قورولوشو - دستور زبان
دینله‌ین- مخاطب
سایٔ- عدد، شمار
سس‌سیز- صامت
سس قاپئیتماسیٔ- پژواک
سس‌لشمک- هماهنگ شدن
سسلی- صائت، صدادار
سوآل ادات‌لاریٔ- ادات استفهامی
سوآل شکلی- وجه استفهامی
سوآل (عوض‌لیک‌لری)- ضمیر استفهامی
سؤرتؤنن (سس‌سیزلر)- صامت‌های اصطکاکی
سؤنلوق- پسوند
سؤز دؤزلدیجی (شکیلچی‌لر)- پیوندهای توصیفی؟؟؟؟
سؤز دییشدیریجی(شکیلچی‌لر)- پیوندهای تصریفی
سئیرا سایٔ‌لاریٔ- اعداد ترتیبی
شخصی عوض‌لیک- ضمیر شخصی
شکیلچی- پیوند
شرط شکلی- وجه شرطی
شؤهودی کئچمیش- ماضی مطلق
صیفت (نئجه‌لیک)- صفت
صیفت‌لرین درجه‌سی- اشکال نسبی صفات
عؤمومی ایسیم- اسم عام
عوض‌لیک- ضمیر
فئعلی ایسیم- اسم فعلی
فئعلی باغلامالار- وجه‌حالت‌یا ظرف فعلی
فئعلی صیفت- وجه توصیفی یا صفت فعلی
فئعلین شکلی- وجه فعل
قاپالیٔ (سسلی‌لر)- صائت بسته
قارشیلیق (فئعل)- فعل مشارکت
قالین، دیل آرخاسیٔ (سسلی‌لر)- صائت خشن
قاییدیش (عوض‌لیک‌لر)- ضمیر عطفی (رجعی)
قاییدیش (فئعلی)- فعل عطفی یا رجعی
قئیر-ی مؤجررد ایسیم- اسم ذات
قورولوشجا- ساختاری
قؤشا دؤداق (سس‌سیزلر)- صامت جفت لبی
قؤشا صامیت- تشدید
قؤشما- وصل ؟؟؟؟؟؟؟؟ مثل - ؟؟؟؟؟
قؤهوم سؤزلر (عئینی کؤکلؤ سؤزلر)- کلمات همریشه، خویشاوند

کار (سس‌سیزلر)- صائت گنگ
کسری **سای‌لار**- اعداد کسری
کنار شخص (اوچونجو شخص)- سوم شخص
کوئیلوو، پارتلایان (سس‌سیزلر)- صامت انفجاری
کؤک- ریشه
کؤمکچی نیطق حیصّه‌لری- کلمات کمکی یا معین
کیچیلتمه ایسیم- اسم مصغّر
گله‌جک زامان- زامان آینده یا مستقبل
لازیم شکلی- وجه الزامی
لوغت (باخ سؤزلوک)- لغت نامه
مجهول نؤع (فئعل)- فعل مجهول
مصدر- وجه مصدری
معلوم نؤع (فئعل)- فعل معلوم
مؤجرد ایسیم - اسم معنی
میقدار (سای‌لاری)- اعداد اصلی
نقلی کئچمیش - ماضی نقلی
واجیب شکلی- وجه الزامی
واسیطه‌سیز تامام‌لیق- مفعول بی واسطه
واسیطه‌لی تامام‌لیق- مفعول باواسیطه
یئر ظرف‌لری- ظرف مکان
یئرلیک حال- حالت تخصص یا مفعول فیه
یئیئه‌لیک حال- حالت اضافه یا تعلق
یئیئه‌لیک (عوض‌لیک)- ضمیر مالکیت یا نسبت
یووارلاق، دؤداق‌لانان (سسلی‌لر)- صائت گردلبی، منحنی
یؤنلوک حال- حالت گرایش یا غیر مستقیم، غیر صریح

الیفبا

عربی ــ آذربایجانی حرف‌لری‌نین شکلی و اونلارین الیفبا سئیراسی			
آ ــ ا	A	ط	t
ا ــ ه ، ه (أ)	ə	ظ	z
ئ ــ ی‌ء	E	ع ــ ع ــ عـ ــ ـع	(')
ب ــ بـ	B	غ ــ غ ــ غـ ــ ـغ	ğ
پ ــ پـ	P	ف ــ فـ	f
ت ــ تـ	T	ق ــ قـ	q
ث ــ ثـ	S	ک ــ کـ	k
ج ــ جـ	C	گ ــ گـ	g
چ ــ چـ	Ç	ل ــ لـ	l
ح ــ حـ	H	م ــ مـ	m
خ ــ خـ	X	ن ــ نـ	n
د	D	و	v
ذ	Z	و	u
ر	R	ؤ	ü
ز	Z	و	o
ژ	J	ؤ	ö
س ــ سـ	S	ه ــ هـ ــ ـه ــ ه	h
ش ــ شـ	Ş	ی ــ یـ	y
ص ــ صـ	S	ی ــ یـ	i
ض ــ ضـ	Z	ئ ــ ئـ	ı

آذربایجان دیلی نین
یضاحلی لوغتی
فرهنگ
فارسی - آذربایجانی
بهزاد بهزادی
فارسجا آذربایجانجا
سوزلوک
فرهنگ
آذربایجانی
فارسی
(ترکی)
بهزاد بهزادی